

דאס שטעטל שוץ

Das Buch Schotz

The Shotz Book

ספר יהודי סוצ'בה (שוץ)

וקהילות הסביבה

מסע בזמן...

SUCEAVA

1930 – 1950

ספר יהודי סוצ'בה (שוץ)

וקהילות הסביבה

ספר יהודי סוצ'בה (שוץ)
וקהילות הסביבה

כרך ב

תכנון ועריכה: בן־ציון פוקס
וחברי המערכת: ישראל היבנר, שמחה וייסבוך, יהודה טננהאוס, מאיר קוסטינר

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

טפר – הוצאה לאור

The Book of the Jews from Suceava (Shotz) and the Surrounding Communities

Edited and designed by: Benzion Fuchs

and the Editorial Board: Israel Huebner, Meir Kostiner, Yehuda Tennenhaus and Simcha Weissbuch

ספר זה נכתב במטרה לתעד ולספר קורות יהודי

סוצ'בה (Suceava/Suczawa)

(שוץ)

וקהילות הסביבה:

אילישטי (Ilişeşti), איצקני (Iţcani), ארבורה (Arbore), בוסנצ'י (Bosanci), בורדוז'ני (Burdujeni), בלצ'נה (Balaceana), דרמנשטי (Dărmăneşti), זהרשטי (Zahareşti), טודירשטי (Todireşti), מיטוק (Mitoc), מרציאה (Mărăţea), סולקה (Solca), פטראוצי (Pătrăuţi), קומנשטי (Comăneşti), קוסטינה (Costina), קצ'יקה (Cacica).

לדורותיהם ולגורלם

כל הזכויות שמורות ל"עמותת יוצאי סוצ'בה (שוץ) והסביבה"
ועד העמותה: מרדכי גרוס, ישראל היבנר, שמחה וייסבוך,
יהודה טננהאוס (יו"ר), בן־ציון פוקס, מנחם פישלר, מאיר קוסטינר

הפקה: טפר בע"מ

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

ISBN 965-7226-16-3 מסת"ב

Printed in Israel 2007 נדפס בישראל

תוכן עניינים

כרך 1

תודה ושבח 15

פתח דבר 17

סוצ'בה (שוץ) וסביבתה והיהודים לדורותיהם 23

מבוא (כתב שמחה וייסבוך) 23

תולדות חבל בוקובינה 23

חיים יהודיים בסוצ'בה (כתב שמחה וייסבוך) 24

תחילת הישוב היהודי בסוצ'בה 24

ארגונים ציוניים, תרבות וספורט (כתב שמחה וייסבוך) 27

תנועת הרוויזיוניסטים – בית"ר (כתב שמחה וייסבוך על פי ד"ר אדולף וייטמן ז"ל) 29

תנועת "הנוער הציוני" בסוצ'בה (כתב יהודה טננהאוס) 31

ה"מזרחי" ותנועותיה בשוץ (כתבו שאול ויידברג ומרדכי גרוס, עיבד מאיר קוסטינר) 37

עלייה לפלשתינה לפני המלחמה (כתב שמחה וייסבוך) 40

פעילות ספורט יהודית בסוצ'בה (כתב שמחה וייסבוך) 41

יהודי סוצ'בה והמפלגות השונות (כתב שמחה וייסבוך) 41

המפלגה הקומוניסטית 41

המפלגה הסוציאל דמוקרטית 42

המפלגה "ליגה להגנת האומה הנוצרית" 42

המפלגה היהודית 43

חיי הדת בסוצ'בה (כתבו שמחה וייסבוך ויהודה טננהאוס) 43

בתי כנסת בעיר סוצ'בה 43
התארגנות לעזרה הדדית 46
רבנים אנשי שם 47
רבי חיים הגר זצ"ל (כתב אריה בן שלמה קוסטינר) 47
רבי משה חיים לאו מפיוטרקוב זצ"ל (כתב מאיר קוסטינר) 48
רבי יעקב (יענקל'ה) מוסקוביץ' זצ"ל (כתב מרדכי גרוס) 49
הרב משולם ראטה זצ"ל (כתב מרדכי גרוס) 50
רבי יהודה מאיר שפירא זצ"ל (כתב מרדכי גרוס) 51
היהודים ברומניה ובסוצ'בה בין שתי מלחמות העולם (כתב שמחה וייסבוך) 52
המצב ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה 54

קהילות הסביבה 55
בורדוז'ני (כתב שמחה וייסבוך) 55
איצקני (כתב יוסף ברנטל ושמחה וייסבוך) 59
הטנא – דרמנשטי 61
בלצ'נה (כתבו מרדכי הס ומאיר שפריר) 64
קומנשטי (כתב בן־ציון שכטר) 67

בעלי מקצועות חופשיים, משלוחי יד ועסקים בסוצ'בה והסביבה
(כתב שמחה וייסבוך) 70
רופאים (על פי מידע של ד"ר אדולף וייטמן ז"ל) 71
רוקחים 74
משפטנים 74
הסעה והובלה כמקור פרנסה ליהודי סוצ'בה (על פי מידע מד"ר א' וייטמן ז"ל) 78
בתי עסק ובתי מלאכה קטנים בסוצ'בה לפני מלחמת העולם הראשונה 79
בתי עסק ובתי מלאכה בסוצ'בה בין מלחמות העולם 81
עסקים וחנויות באיצקני 93
עסקים וחנויות בבורדוז'ני 94

השואה 96

פרעות קיץ 1940 (כתב מאיר קוסטינר על פי ז'אן אנצ'ל) 96

לקראת הגירוש 98

גירוש היהודים לטרנסניסטריה 99

תהליך הגירוש (כתב שמחה וייסבוך על פי חומר מארכיון "יד ושם") 99

מוגילב (כתב שמחה וייסבוך) 102

תנאי החיים בגטו 103

מגפת טיפוס הבהרות 103

שילוחים למחנות 104

עבודות כפייה 105

ההתארגנות העצמית 106

מוסדות הסעד 106

חיי הדת והתרבות 107

עזרה וביקורים מבחוץ 108

שלבי השחרור 109

שארגורוד (כתב שמחה וייסבוך) 110

השלטונות והמשטר 111

תנאי החיים בגטו 112

המגפה 112

התארגנות פנימית 113

בית היתומים כמרכז תרבותי 115

עזרה מן החוץ 116

עבודות כפייה 116

חיי מסורת 117

הגנה עצמית 118

שלבי השחרור 119

מורפה (כתב מאיר קוסטינר) 120

המגורשים מגיעים למורפה 121

הקונבוי 121

השלטונות והמשטר 122

עבודות כפייה 122
תנאי החיים 123
תנאי הקיום 124
גם עלילת דם 125
יהדות, תרבות 126
גילויי התנגדות והשחרור 126
דז'ורין (כתב שמחה וייסבוך) 127
היהודים המקומיים 127
תנאי החיים בגטו 127
עבודות כפייה 128
השלטון והמשטר 128
ההתארגנות העצמית 128
חיי הדת והתרבות 130
שלבי השחרור 130
לבכות ולצחוק, לזעוק ולשיר 131
שלושה שירי עם שחוברו בטרנסניסטריה ושרו אותם במחנות לפי מנגינות ישנות 131
שירים להצגה (מילים ליבי שרף) 134

החיים בסוצ'בה אחרי השואה (כתב שמחה וייסבוך) 136
סיפורים כלליים של אנשי שוץ ועליהם 139
סוצ'בה היא שוץ ואולי... משוגע שוץ: עיר בראי עקום (שמחה וייסבוך) 139
סיפור שחמט בשוץ (שמחה וייסבוך) 141
שבת הגדול בסוצ'בה (יהודה טננהאוס) 142
בזכותו של סטאלין (שמחה וייסבוך) 143

יזכור 145
רשימת הנספים בשואה ממשפחות יוצאי סוצ'בה והסביבה 148
חללי מערכות ישראל ממשפחות יוצאי סוצ'בה והסביבה 214
מראי מקום ביבליוגרפיים ואתרי אינטרנט 225

רשימת טעויות XXXIX
רשימת חברי העמותה XXIII
פתח דבר (באנגלית) XV
תודה ושבח (באנגלית) XIII
תוכן עניינים דו־לשוני III
שער אנגלי I

כרך 2

סיפורים אישיים של אנשי סוצ'בה והסביבה 247
שרה אופנהיימר 247
ד"ר מנחם (פרדי) איידינגר 249
ד"ר קולט (קטה) איציק 254
יטי אלנבוגן (רוקנשטיין) 255
פרדי (פרידריך) אנטשל 258
חדוה אנצ'ל (פרידה בראונשטיין) 259
אסתר אפלר (היבנר) 263
פרימה (מוצי) אקס (לבית גליקמן) 264
מימי ארצי (לבית ליקוורניק) 266
רעיה בוגן 274
מיכאל בלומנפלד 277
לאה בן דרור (הורטיג) 278
יצחק (איזיו) בסלר 281
דוד ורנטה בקל 283
ד"ר מריו אברהם בקר 284
גרטרוד בֶּר (שלפר) 286
מירה בראון (זיידלר) 288
רחל (רלה) ברנדס (לבית שטרנליב) 289
יוסף ברנטל 290

נעמי גוטליב (לבית פלץ) 293

ד"ר שמואל גולדן (סנדי גולדנברג) 293

מרטין גידרון 296

אסתר גליקמן 299

מוריס גליקמן 304

מרדכי גרוס 308

רחל גרינברג (ברל) 318

בלומה דינור 320

ד"ר צבי הוך 321

ד"ר צבי (הרי) הולצר 321

אכים הופמייר 325

אלפרד הורוביץ 342

קרול הורטיג 344

ישראל היבנר 350

שרה הירש על משפחת קרטן 358

גרדה הלר על בעלה זאב (וילי) ז"ל 360

זאב (ולוולה) הלר ז"ל 360

מאיר הלר (עיבד יהודה טננהאוס) 364

פרידריך (פריץ) הרר וד"ר רגינה הרר (לבית וייטמן) 366

ליצי טקוצ'יאנו – ויינר 372

פרידה ויגדר 375

יוסף ויז'ניצר 375

ד"ר אדולף וייטמן ז"ל 384

שמחה וייסבוך 389

מרדכי וסרמן 406

ד"ר הריאט ורניה (איטה שמלצר) 411

יעקב זומר 412

ציטה זינגר (וגנר) 413

ז'ני טננהאוס (שפירא) 413

יהודה טננהאוס 416

שרי ילון (שלפר) 425
יהודה כהן 435
שושנה כהן (רוזה לסטר) 437
כרמן כהנא (דיקמן) 438
רייזי (שושנה) כהנא 444
רותי כספי (קליין) 445
ישראל כ"ץ ז"ל 446
יוסל'ה כרמין 447
ד"ר רודי לופוביץ' 450
אלזה ליבוביץ 451
יוסף ליינבורד 452
פאול ליינבורד 454
שמואל (סאשה) לכנר על משפחת לכנר 470
מינה מוזס 471
נורמן מניאה 474
משה נדיר – נידרהופר 486
עדה וחיים (זוניו) נוי (נויברגר) 490
סולומון סולצ'ינר 492
יעקב סמוטריץ' 494
נתנאל עמית (ווקס) 496
רחל (שלה) עציון (לבית שוייצר) 500
שלמה פוקס 502
פרופ' בן־ציון פוקס 504
צבי פורר 522
חיים פישלר 523
מנחם (מניו) פישלר 525
ד"ר אברהם (אייב) פלד (ברטפלד) 536
רות ומאיר פלמון (פלנבאום) 537
נלי פלנבאום (אספלר) 538
צביה (הרמה) פלץ־פורר 539

פרדריקה פסטרנק 542
מרתה פרוינד (מתי מרילוס) 543
מרטין צווילינג 547
קרול צווילינג 548
אריה (בן ברוך) קוסטינר 549
יהודה לייב (אריה) קוסטינר 553
מאיר קוסטינר 555
שושנה קיסרי (רדיה אלטמן) 561
דוד קלינגר – סמוטריץ' 562
חיה קרויטורו 565
עדה קרל 565
סנטה קרמס 567
פולדי קרן 569
אנה קרנר 570
ד"ר סשה קרנר 571
עידית ראובני (אדית פלר) 572
בריטי רובין (לבצלטר־שניידר) 576
מרטין רוזנר 577
ירי (יוסף) רום 580
קרל (ביבי) רום 582
עו"ד ד"ר רבקה רוקנשטיין – צינוביץ ז"ל 584
מריאטה רייסמן (קוקה פרייר) 592
אלזה רייף – ויינינגר 595
הנרי שאואר 596
משפחת שאומן 598
שבט ר' יצחק הלוי שוורץ 606
שמחה שטטנר 612
פריצי שטרנברג 617
מרים (מיקי) שימרון (לבית רודיך) 619
בלה שיף 619

זלמן שכטר 620
שמואל שכטר 625
פרדי שני (רוט) 625
גיזלה שפירא (לופוביץ׳) 640

על אלה שהיו עמנו ואינם עוד 643
שמואל אוברווגר ז״ל (כתב אחיינו יהודה טננהאוס) 643
צבי אוֹרְנִי ז״ל (כתב יואב אוֹרְנִי, בנם של צבי ובת־שבע אוֹרְנִי) 644
יצחק אילן (איזו פלנבאום) (כתבה אלמנתו) 649
אריך היטל ז״ל (כתב מרטין גדרון־גולדנצוויג) 651
משה מרדכי הרלינג ז״ל (כתבה בתו יהודית הופמן) 652
מרצל וגנר ז״ל (כתבו ישראל היבנר ושמחה וייסבוך) 653
עמנואל (מאניו) מיכלוביץ׳ ז״ל (כתב שמחה וייסבוך) 654
פרופסור עמנואל מרדינגר ז״ל (כתב שמחה וייסבוך) 655
אביגדור נוסבראוך ז״ל (לקוח מהספדו של יצחק ארצי ז״ל) 656
יעקב (יאניו) פורר ז״ל (כתב מאיר קוסטינר) 658
קהת פליק ז״ל (כתב בנו שמואל) 659
יעקב (ז׳קי) ואריקה שטרומינגר ז״ל (כתב מאיר קוסטינר) 661
ד״ר סילביה שטרנליב ז״ל (כתב שמחה וייסבוך) 661
יוסף שכטר ז״ל (כתבה אלמנתו) 663
פרופסור ליבי שרף ז״ל (כתבה אלמנתו) 665

מפתח שמות אנשים, מקומות ותמונות 669

שער אנגלי I

סיפורים אישיים של אנשי סוצ'בה והסביבה

סיפורה של שרה אופנהיימר

על משפחת קרצנר

אבי, מנחם מנדל קרצנר, נולד בפולניה, עבר לרומניה בסוף מלחמת העולם הראשונה והגיע לסוצ'בה. אמי, מרים לבית ברל, נולדה בסוצ'בה. הורי התחתנו בתחילת שנות העשרים ונולדו להם ארבעה ילדים: משה יוסף ז"ל, יצחק בנימין ז"ל, ציפורה ואנוכי – שרה.

גרנו במרכז העיר אצל ברל ראוך. שכנינו מצד אחד היו משפחת ויידנפלד ומצד שני משפחת סמוטריץ', עד שעזבו את סוצ'בה ולאחר מכן גרה שם משפחת איצקוביץ'.

אבי היה סוכן נוסע ועסק גם במטבע זר (החלפה והעברה לחוץ לארץ). הוא היה איש מוכר ומכובד בעירנו גם בגלל עיסוקיו, אך במיוחד בגלל מעשיו הטובים ודאגתו לנזקקים, הן במתן הלוואה, הכנסת כלה והן בדאגה לחולים הזקוקים לטיפולים מיוחדים, אך הכול היה מתן בסתר. אמי היתה עזר כנגדו. היא טיפלה בחולים, דאגה לארוחות חמות לעירים ואנחנו כילדים היינו מביאים את האוכל לאנשים הביתה 2–3 פעמים בשבוע.

ילדותנו עברה עלינו כמו על רוב ילדי העיר. גן ילדים אצל גב' איזוליס, הבנים בתלמוד תורה אצל המורים קרטן ומילר, בית ספר עממי ולאחר מכן הבנים הלכו לבית ספר למסחר ואנו הבנות לבית ספר מקצועי. כל זאת עד לשנת 1938. עם עלייתו של אנטונסקו החלו הצרות. היינו צריכים לעזוב את בית הספר, לענוד את הטלאי הצהוב ואבי הפסיק לנסוע לצ'רנוביץ מכיוון שהתנכלו ליהודים ברכבת.

היינו בתנועת נוער "בני־עקיבא" ובאותה תקופה הגברנו את הפעילות שם. למדנו עברית בתקווה שבעתיד נעלה לישראל. במסגרת התנועה אספנו כסף לקרן קיימת

והיתה תמיד תחרות מי אסף יותר. עשינו הרבה טיולים לזמקה וצ'טטה ובקיץ רחיצה בסוצ'בה ובנחל הגְרֶלה. בסך הכול היינו מאושרים ולא הרגשנו כל כך את המצב הקשה.

בשנת 1941 היתה הזדמנות מטעם עליית הנוער לשלוח שלושה ילדים מהעיר שלנו לארץ ישראל. הורי החליטו לשלוח את יצחק ז"ל ואת ציפורה שתיבל"א, אשר התאימו לגיל הנדרש. זה היה חצי שנה לפני שאנחנו הוגלינו לטרנסניסטריה. עבור הורי היה הדבר קשה מאוד. הילדים (בליווי של דודתי רחל) יצאו במוצאי שבת. הבית היה מלא אנשים שבאו להיפרד מהם ואבי עשה הבדלה שהיא חרוטה בזיכרוני לתמיד, כאילו ידע שזו פְּרֵדה לתמיד. בסוכות 1941 הכריזו בעיר שעל כל היהודים להתפנות. חילקו את העיר לשני חלקים ואמרו לנו לארוז כמה דברים שניתן לקחת בידיים או על הגב. אחר כך, בהתערבות הד"ר טייך, שהיה ראש הקהילה היהודית, ניתן לחלק מהתושבים שהות של יום נוסף. אנחנו היינו ביניהם. אז הצטרפו אלינו גם סבתי אסתר ודודתי רחל ברל וגם ישראל שאומן ואחותו מדי.

יצאנו בשמחת תורה. נסענו עד לרכבת בעגלה ומשם ברכבת משא (בהמות) עד אטאקי. משם עברנו במעבורת את הדנייסטר והגענו למוגילב. שיכנו אותנו בקזינו ישן פרוץ חלונות ודלתות, אך היה לנו גג מעל ראשינו. כעבור כמה ימים, ארגן הד"ר טייך קבוצה של כמה משפחות והתחלנו לנוע לכיוון שארגורוד. חלק מהדברים הועמסו על עגלות, היתר בידינו או על גבנו. כך הלכנו כמה ימים עד שהגענו לשארגורוד, שם מצאנו קהילה יהודית די גדולה והם פתחו לפנינו את בתיהם. אנחנו הגענו למשפחת קורנבליט. בעל הבית היה נפח העיר.

הם הקצו לנו חדר ושם גרנו יחד עם משפחת האוזר (ארבע נפשות), גב' קיסמן (1) ומשפחתנו עם סבתי ודודתי (שש נפשות). היה צפוף מאוד, במיוחד בלילה, כשכולנו שכבנו לישון על הרצפה. אנחנו היינו בין הראשונים שהגענו לעיר ואחרינו הגיעו המונים והם שוכנו בבית כנסת. הצפיפות, הקור והרעב גרמו סבל רב לאנשים. בגלל הצפיפות הרבה וההיגיינה הלקויה, פרצה מחלת טיפוס הבהרות שרובינו חלינו בה. סבתי אסתר ברל ואבי נפטרו מהמחלה האיומה הזאת בהפרש של חודש: סבתי – ג' ניסן ואבי – ב' אייר. לאחר שאבי נפטר נשארנו ללא מפרנס כי הוא היה זה שדאג תמיד להביא אוכל הביתה. דודתי רחל ברל עזרה לנו מאוד. לי אישית, היא דאגה שאלמד, ולימדה אותי עברית ואנגלית. היא נתנה שיעורים בעברית ועזרה הרבה לכלכלת הבית. אימא ואני עסקנו בעבודות סריגה (כובעים, גרביים וכפפות) וכך הרווחנו משהו למחיה והסתדרנו.

במאי 1944 התחלנו לחזור לרומניה. זה לקח לנו כחודש עד שהגענו אחרי תלאות לסוצ'בה. כמובן שלא מצאנו כלום מרכושנו. בסוצ'בה נשארנו כשלושה

חודשים ונסענו לבוקרשט, שם חיכינו לעלייה לארץ. הדבר קרה רק בשנת 1946 באונייה "מקס נורדאו". היתה זו עלייה בלתי לגאלית. האנגלים חיכו לנו, עצרו את האונייה ואנחנו הועברנו לעתלית. בהגיענו לעתלית, קיבל אותנו לא אחר מאשר שכננו חברנו דוד סמוטריץ' (שהיה נציג הסוכנות). שמחתנו היתה רבה.

בעתלית שהינו כ־6 שבועות, משם עברנו לקריית מוצקין, תחילה לבני משפחה ואחר כך לדיור זמני. אחרי שנתיים קנינו בית בקריית שמואל מכסף שאבי ברוב חכמתו הפקיד אצל חבר בארצות הברית.

עם פרוץ מלחמת השחרור, אחי משה גויס לצבא ובינואר 1949 נפל בעת מילוי תפקידו כחבלן. הוא קבור בחיפה. אמי התגוררה רוב שנותיה בארץ בביתה בקריית שמואל, עם אחי יצחק ומשפחתו ובשנים האחרונות לסירוגין, אצל אחותי צפורה ואצלי. עם זאת, היא המשיכה את המסורת של עזרה לזולת ועשתה זאת בנאמנות רבה עד לפטירתה בשיבה טובה בשנת 1992.

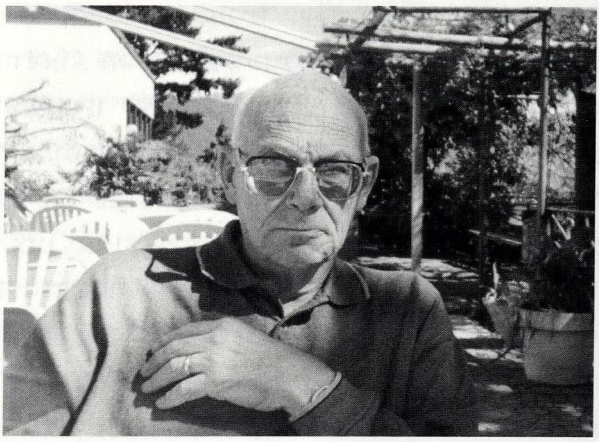
אני עבדתי לפרנסתי בבית חרושת לייצור שוקולד עד שהתחתנתי עם דוד אופנהיימר. נולדו לנו שני ילדים – זאב ושלומית. דוד, מורה במקצועו, אך שאף להיות חקלאי. לכן הלכנו לכיוון זה וזה כ־50 שנה אנחנו חקלאים בעלי משק חלב בכפר ביאליק, שעכשיו רובו מנוהל בידי בתנו שלומית ובעלה אילן ברעם. בננו זאב חקלאי במושב נוב ברמת הגולן.

סיפורו של ד"ר מנחם (פרדי) איידינגר

סיפורים על המשפחה

אימא היתה ממשפחת הרצברג ממוצא גליציאני. סבא של אמי היה בעל "פרופנציה" (רישיון למכור משקאות אלכוהוליים). בנו משה, אבא של אמי, פיתח את העסק כבית מרזח משגשג.

מצד אבא, מוצא המשפחה הוא מאומן באוקראינה. סבא שלו, לייב איידינגר היה קנטוניסט – צורה של שירות בצבא הצארי שערך 24 שנים. הוא שירת במזרח הרחוק בגבול מנצ'וריה וכאשר התברר לו שהמקום בכלל לא שקט ולא נוח – הוא השאיר את תרמילו ואת הרובה על האדמה, הסתובב והתחיל ללכת מערבה עד שעבר את הגבול האוסטרי והתיישב בעיירה הראשונה שנזדמנה לו Suczawa (שוץ). מספרים עליו שחי 104 שנים והיו לו 3 נשים ו־21 ילדים.

ד"ר מנפרד מנחם (פרדי) איידינגר

סבי מצד אבא נקרא יוסף ועיסוקו היה Konzopist (עורך מסמכים), זאת אומרת, איש בעל כתב יד יפה וקריא (במקום מכונת כתיבה באותה תקופה). כאשר אני נולדתי הסבים משני הצדדים דרשו את זכות מתן השם ובסוף הפשרה היתה שקיבלתי את שני השמות מנדל לייב (מנחם־אריה). לא הכרתי הרבה מילדיו של סבא רבא אבל לפני מלחמת ששת הימים קבלתי שיחת טלפון ממישהו שדיבר אנגלית ואמר ששמו בנימין איידינגר, רוקח מניו יורק שביקר בארץ והיה רוצה להכיר אותי. הצעתי לו שייקח מונית ויבוא אלי וכך הוא עשה. אחרי חצי שעה מצלצלים בדלת וכאשר פתחתי כמעט התמוטטתי: אבא שלי המנוח עומד לפני. הדמיון היה מפליא. סיפרנו זה לזה כל מה שידענו על המשפחה (גם הוא לא ידע הרבה). במשך השנים עוד החלפנו פעם פעמיים מכתבים אך הקשר פסק, כנראה בגלל היותו כבר אז מבוגר מאוד.

ועוד סיפור משעשע – סבתא מצד אבא מוצאה מאזור ההרים (Vama Frasin). בחור מסביבתה ירד לעיר "הגדולה" סוצ'בה והגיע בעקבות המלצה אל הסבים. למחרת לקח אותו סבא לסיור בעיר והם פגשו שוטר לבוש במדים מרשימים עם חרב. הבחור נבהל מאוד נאחז בזרועותיו של סבא כולו רועד ושאל: "יוסלה, יוסלה דאס איז דער קיסר?!" אם אינני טועה שמו היה לייבלה גלברט והוא היה רווק ובעל חצי מהבתים של הרחוב הראשי בעיר.

מוגילב שלי

בסביבות מרס 1941 התחיל להתרכז צבא גרמני ואיטלקי בעירנו, סוצ'בה ובסביבתה. כל אחד אצלנו חש מה משמעות הדבר. אך 40 ק"מ צפונה האנשים לא ידעו ולא הרגישו. בחודשי הקיץ התחילה האופנסיבה ושיחת היום היתה הכנת תרמילים מכל מיני חומרים, שקים חזקים וגם אגירת מצרכים: קמח, סוכר, שמן וכו'.

ביולי התחילה הפלישה לברית המועצות ובתוך שבועיים התברר שהתקווה והציפייה שהצבא האדום יסיים במהירות את המערכה לטובתו ולטובתנו נכזבה. הלחץ על היהודים גבר ובחול המועד סוכות, 9 באוקטובר 1941 – התחיל הגירוש ובתוך שלושה ימים גורשו כל 6000 יהודי העיר עד לאחרון החולים מבית החולים, בקרונות משא של רכבות בלי לדעת לאן!!

אני זוכר שאחרי עצירה קצרה בתחנה חשוכה הצליח מישהו להציץ החוצה ואמר שאנחנו עוזבים את צ'רנוביץ ואחרי זמן כאשר בדק שוב אמר: געלויבט צו גאט מען פורט נישט קיין לובלין (השבח לאל, לא נוסעים ללובלין) מסתבר שדבר מה כבר ידעו על ההתרחשויות בפולניה.

מאוחר בלילה הרכבת עצרה וז'נדרמריה רומנית התחילה לפנות את הקרונות בצרחות ומכות, ולרכז את האנשים בין הריסות בחושך בלי שמישהו ידע איפה נמצאים. לאחר זמן מה התחילו להסתובב דמויות בגלימות לבנות ארוכות בין האנשים והתברר שהם תושבי בית המשוגעים מוויז'ניץ שהגיעו באותו הלילה. החושך, הצריחות, התנהגות הז'נדרמים הקור והרטיבות וכן אי־הוודאות גרמו להעמקת הבהלה ושמועות התרוצצו שישנם כבר מתים. אני זוכר מורה למוזיקה ששמו ברבר שהשתגע באותו הלילה.

בבוקר התברר שאנו על גדות הדנייסטר בעיירה אטאקי ועוברים את הנהר על מעבורת לאוקראינה לעיר מוגילב־פודולסק. לפני זה התבקשנו למסור את כל חפצי הערך בפרט כסף רומני שממירים אותו לרובלים בשער הרשמי של אחד לארבעים. עברנו לגדה השמאלית ופה מתחיל הסיפור על המוגילב שלי. היות שהתקבצנו כל המשפחה – בערך 17 איש – הצלחנו גם להביא הרבה חפצים וגם להעביר את כל המטען מבלי לאבד כלום.

הוקם מחנה ריכוז במבנה יפה של בית ספר תיכון מתקופת הצאר וממנו היו מגרשים כל היום קבוצות של אנשים, ברגל, על שביל תלול לעומק הארץ. הרבה אנשים נספו בדרך הקשה, בקור, בבוץ, בהתנהגות הז'נדרמים ובפרט של האוכלוסייה המקומית שפשוט היזדנבו אחרי "הטרנספורט" כדי להפשיט את

הנופלים שלא תמיד היו כבר מתים, וכדי לאסוף את המטענים שנזרקו בדרך הקשה.

אנחנו הצלחנו – על ידי שוחד – לצאת מהמחנה ולהשתכן תמורת תשלום אצל יהודים מקומיים שעוד גרו בעיר, ועכשיו התברר שאחרי האכזבה מהתנהגות האוכלוסייה האוקראינית (חשבנו לתומנו שאזרחים סובייטים הם אנשים מעולים ולא חיות צמאות דם) נתקלנו בבעיה חדשה: לכסף שקיבלנו תמורת הכסף הרומני – הרובל – כמעט לא היה ערך. כל המטבע העובר לסוחר היה בגדים, נעליים, שעונים שאפשר היה לקבל תמורתם בשוק המקומי כמויות גדולות של מזון, אשר ירדו כאשר הגיעו מגורשים חדשים ונוצרה אינפלציה של חפצים. חלק מהעיר בפרט הרחובות שעל גדות הנהר היה הרוס, היות והצבא הרוסי גרם להצפה כדי לעצור קצת את פלישת הגרמנים. מהחורבות התחלנו להוציא את קורות העץ להסקה. בסוף נובמבר הגירושים מערי בוקובינה וצפון מולדובה תמו ויצאה הוראה שבאחד בדצמבר צריכים לפתוח עסקים בעיר ומי שלא עושה את זה יגורש לפנים הארץ. בתוך ימים ספורים העיר היתה מלאה בשלטים של כל מיני עסקים (ברומנית, כמובן) כדי להצדיק את הטענה שהחלק הזה בשם "טרנסניסטריה" היה שייך למולדובה העתיקה.

גם אנחנו פתחנו מסעדה והתפריט היה מרק שעועית ולחם במחיר סביר. במשך הזמן הלקוחות ירדו לחצי מנה ופחות עד שכבר לא יכלו לשלם ואז כמה שיכולנו היינו נותנים בחינם. החורף היה קשה מאוד, וקור משולב עם מגפת טיפוס הבהרות גרם למאות מתים שנאספו כל יום, לפעמים משפחות שלמות שחלו ביחד ונספו מחוסר עזרה מינימלית. גם אנחנו עברנו את המחלה אבל למזלנו לא כולם ביחד כך שתמיד היו גם בריאים שיכלו לדאוג לחולים. עוד בעיה היתה שהרופאים שלנו לא ידעו איך לטפל במחלה, שהופצה על ידי כינים ותקפה בעיקר את פעולות הלב/מחזור הדם. הרופאים טיפלו במחלה כאילו זה "טיפואידה" באמצעות דיאטה חריפה שהחלישה עוד יותר את התנגדות הגוף.

תושבי העיר סבלו ממחסור במים נקיים, בתי שימוש לא היו, אפשרויות רחצה גם לא, הבישול היה על אש פתוחה. כל זה הוסיף על המצוקה. התחילה להתארגן הנהלה של המגורשים כדי לדאוג לארגון תנאים סניטריים מינימלים, קשר עם השלטונות בנוגע לעבודות כגון גשרים על הנהר, מפעל יציקה וכו'.

בינתיים נכנסה ארצות הברית למלחמה אחרי ההתקפה היפנית ואצלנו אורגן "הגטו" על ידי השלטון בהתחלת 1942. גיזרה נוספת היתה החלפה מחודשת של הכסף מרובל למרק גרמני שזעזע שוב את אפשרות ההישרדות. מצד שני העובדה שהשוק – הבזר – נשאר בתחומי הגטו הקל על החלפת החפצים למזון. באביב

1942 גורשו כ־4000 יהודים לסקזינץ, מחנה צבאי לשעבר בערך 15 ק"מ מהעיר, בטענה שאלה היו תושבי בוקובינה הצפונית תחת שלטון סובייטי ב־1940–1941 ואנחנו ביניהם. בקיץ אותה שנה גירשו את שרידי היהודים המקומיים לנהר בוג ומעטים מהם שרדו. לקראת סוף 1942 התברר לממשלת רומניה מהם סיכויי המלחמה בפרט אחרי סטאלינגרד ולמרות זאת היו עוד כמה אקציות של גיוס אנשים בכוח ושליחתם למחנות עבודה.

הגטו הצליח לשכנע את השלטונות לאפשר קשרים מינימליים עם יהדות רומניה לשם קבלת עזרה. במשך שנת 1943 הופיעה גם ועדת ביקורת מטעם הצלב האדום לאחר שהגטו נוקה קצת והראו להם את מה שהשלטון היה מעונין להראות, אבל הוגנבה להם גם אינפורמציה אמיתית. התחילו שמועות על החזרת יהודי צפון מולדובה (דורוהוי) וגם של יתומים וזה קרה בתחילת 1944. בעניין זה ביקר יצחק ארצי ז"ל בגטו.

החזית התקרבה במהירות ובמרס 1944 שוחררנו על ידי הצבא האדום. עם חדירתו לרומניה התחילו אנשים לעבור לצ'רנוביץ ואחר כך גם לחזור לסוצ'בה עד לסגירת הגבול ביוני 1944. בינתיים גויס חלק גדול מהגברים לצבא האדום, על תקן מתנדבים, היות והיינו אזרחים זרים. עם שליחתם לעומק רוסיה הם עברו הפצצה גרמנית בבריאנסק והיו כמה חללים. בששי ביוני עם פתיחת הפלישה לנורמנדי היתה צהלה בעיר, אבל באותו לילה אנחנו עברנו הפצצה גרמנית רצינית. היינו חופשיים אבל רעבים כי עם חזרת השלטון הסובייטי התרוקן השוק במהירות מסחורה כלשהי.

תחת זה היינו בקשרים עם נוער יהודי מקומי אבל מצבנו החוקי היה מעורפל עד שבפעילותו של ועד מקומי נשלח מורה לעברית מווטרה־דורני בשם אלברטון שהצליח להגיע לחרושצ'וב (שהיה אז ראש ממשלת אוקראינה) בקייב, והסביר לו את מצבנו.

בסביבות פסח 1945 הנ.ק.וו.ד פנה פתאום למגורשים שיכינו רשימות. שוב היה אלברטון ממונה על המבצע והיות וגרנו באותו הבית והייתי מיודד עם בנו מרדכי גם אני השתתפתי בהכנת הרשימות, ובפגישות ליליות במשרדי ה־נ.ק.וו.ד עד שהודיעו לנו שרכבת ממתינה בתחנה. ישבנו יומיים בקרונות עד שהצטרפו השרידים של הגטאות שארגורוד וטולצ'ין ויצאנו לדרך.

ב־12.4.1945 היינו בתחנת הרכבת בצ'רנוביץ ושם שמענו על מותו של רוזוולט. באותו ערב הגענו לנקודת הגבול טרבלציה מול סירט ויומיים אחר כך עברנו את הגבול.

הסיפור שלי תמציתי מאוד וקר היות ולמזלנו הצלחנו לשרוד כמעט כולנו חוץ מסבא מצד אבי שנפטר שם. לא הצלחתי לתאר את הסבל הנורא על רכבות המגורשים, הרעב, המחלות, ההשפלות והסבל שהשפיעו עמוקות על חיי השורדים ובפרט על התפתחותם של צעירים כמוני באופן שהשפיע על מהלך כל חיינו.

סיפורה של ד"ר קולט (קטה) איציק

נולדתי בסוצ'בה וחייתי כמעט 40 שנה בבית הורי, ברחוב הראשי של העיר.

אמי ארנה נולדה בכפר מיטוקול דרגומירני (Mitocul Dragomirnei), שם היה לסבים – יעטי ויוסף הרמן – חווה ובה שדה. הם היו אנשים נחמדים ומכובדים מאוד, והרבה שנים מאוחר יותר באו אנשים לחפש אותי במרפאה שבה עבדתי לא לטיפולים אלא רק משום ששמעו שאני נכדה של יוסף הרמן.

אבי לאון איציק נולד בסוצ'בה והיה הילד התשיעי מתוך 10 של רוזה ומוזס איציק. הוא למד בפקולטה לרפואת שיניים בווינה ובזמן מלחמת העולם הראשונה, בהיותו סטודנט, עבד בבית חולים צבאי כחובש תחת אש. לימים נשא לאישה את אמי ופתח מרפאת שיניים ברחוב הראשי בסוצ'בה.

אחרי תקופה יחסית שקטה ושלווה בין שתי המלחמות באו הגזירות שבשיאן הגירוש לטרנסניסטריה. מטופל של אבי בעבר (קצין איטלקי) ניסה לשווא להשיג את ביטול הגירוש למשפחתנו.

נדחסנו כולנו בקרונות משא לבהמות: הסבים מצד אימא, הורי, האחות המבוגרת של אמי, לוטי ובעלה נוז'יו וגנר ואחותה הצעירה, מרטה הרמן (לימים שמטרלינג), שנאלצה להפסיק את לימודיה בבלשנות באוניברסיטת צ'רנוביץ – ואנוכי ילדה בת שלוש.

בתחנת הרכבת שבבורדוז'ני ביקש הצעיר גיורגה שעבד בבית סבי (וגדל שם כיתום) לעלות גם הוא לקרון כדי לקשור את גורלו עם גורלנו ובקושי הצלחנו לשכנעו לחזור בו מכוונתו.

הגענו אחרי נסיעה קשה וסבל רב לעיר שארגורוד וכולנו התמקמנו בדירה עזובה. הקור העז, הרעב וטיפוס הבהרות הפילו חללים רבים. אבא כמו שאר הרופאים הלך לטפל בחולים ולפעמים קיבל מהמקומיים תפוחי אדמה, קמח, לחם וכו'. כשחזר

הביתה חיכו לו אימא, סבתא ודודותי בפתח כדי להסיר ממנו כינים שגרמו לטיפוס הבהרות. דודתי לוטי נפטרה מטיפוס ונקברה בשארגורוד.

מול ביתנו, אצל משפחת אשכנזי, הסתתר במרתף לוחם מחתרת וברשותו מקלט רדיו וכך ידענו מה מתרחש בעולם. פעם נכנסו חיילים גרמנים לדירתנו, כולנו דיברנו גרמנית ואבא אמר שאנחנו שייכים למשטרה הרומנית שבמקום "Rumaenische Lokalpolizei" וכך ניצלנו. יום אחד אני זוכר שדודתי סיפרה שהגיע חייל רומני עם כסף עבור סבי שסירב לקבלו, ואז הוא זרק את הכסף דרך החלון.

חזרנו מטרנסניסטריה ב־10.5.1944 הייתי אז ילדה מבוהלת ומופנמת. דודי (קרול שמטרלינג), שנשאר בצ'רנוביץ, חיכה לנו ועזר לנו מאוד, לאחר חודשיים הגענו לסוצ'בה. אבא התחיל לעבוד במרפאה הפרטית שלו ולאחר מכן בפוליקליניקה המקומית.

אני סיימתי את לימודי בתיכון, אחר כך עברתי ללמוד רפואה ועבדתי 26 שנים כרופאה בסוצ'בה. לישראל הגענו בשנת 1986. אבי היה בן 91 ואחרי ניתוח המותן הובא על אלונקה, חזר לעצמו חלקית וחי עוד 5 שנים בארץ. אימא חיה עוד 10 שנים שניהם שמחו להתאחד עם הקרובים שנשארו בחיים: מרטה שמטרלינג (מורה לאנגלית) ובן דוד ד"ר מורי איטאנו. אני הספקתי לעבוד בארץ עד שפרשתי לגמלאות. בני ד"ר אדריאן הרר הוא רופא שיניים.

חזרתי פעמיים לסוצ'בה, טיילתי בסביבה, פקדתי את בית העלמין, ונזכרתי בילדותי ובעיר ששינתה לגמרי את דמותה אבל נשארה עיר יפה ונקייה (אולי רק בעיני).

(תרגם מרומנית שמחה וייסבוך)

סיפורה של יטי אלנבוגן (רוקנשטיין)

להורי ברוך שלום ורבקה רוקנשטיין היו שלוש בנות. אני – הבכורה, יטי (לימים אלנבוגן), זוזי (לימים גליק) ופריצי־חדווה (לימים וינברגר). אבי ברוך שלום נולד בשנת 1891 כבן לאליעזר ושושה, ולהם עוד שלושה ילדים – משה, פייגה ורבקה. סבא אליעזר היה הבן של שמואל ומניה, בעל בית חרושת לזכוכית בפירסטנטל שבבוקובינה.

יטי אלנבוגן (רוקנשטיין)

אבי נשא לאישה את רבקה לבית גנץ מווישאו בשנת 1921. שתי המשפחות היו מחסידי ויז'ניץ ואבי נהג לנסוע כל שנה לימים הנוראים להתפלל אצל הרבי וזאת עד שנת 1940. אבא היה סוחר תבואות, איש מקובל ואהוד בחוגי המסחר, כמו כן היה חבר בוועד הקהילה בסוצ'בה. אימא היתה עקרת בית ועוסקת בצורכי ציבור – בויצ"ו, אוזה, הדסה ורות – עמותות שעסקו בהאכלתם והלבשתם של ילדים נצרכים. בית הורי היה ידוע בהכנסת אורחים. אבא השתדל להביא בכל ערב שבת אורח, ואימא שיתפה פעולה ברצון.

משפחתנו הוגלתה לטרנסניסטריה יחד עם כל יהודי סוצ'בה והגיעה למורפה שם התגוררה תחילה באולם גדול. אחר כך עברנו לחדר בבניין בית החולים לשעבר עד שיום אחד הגיע הפרטור דין דלגן משארגורוד וללא כל סיבה הכה את אבא. הפיל אותו על הרצפה ודרך עליו עד שכמעט והרג אותו. הוא ציווה עליו לעזוב בין רגע את החדר. מצאנו חדר אחר שהיה פעם מסעדה ועברנו לגור שם עם המשפחות של וולף שפר וברוך ויוסף אלתר. כל אלה בחדר אחד ששימש כחדר מגורים, חדר שינה ומטבח. עיקר הדאגה היתה שמירה על הניקיון ואכן כל הדיירים הצליחו לא לחלות במגפת הטיפוס. גם במורפה דאגה אימא למתן צדקה והקפידה לשלוח כל יום אוכל למשפחה נצרכת אחרת.

אבא סידר במורפה מקום תפילה קבוע לא רחוק ממקום המגורים ושם התפללו במניין פעמיים ביום וכמובן בחגים ובימים הנוראים. לסוכות הוקמה סוכה משותפת לכל דיירי החצר. בתקופה הראשונה בגירוש התפרנסנו ממכירת חפצים ומהחלפתם תמורת מזון. לאחר מכן קיבלנו עזרה מאח של אימא שהיה גר בטימישוארה.

במקרה פגשנו פקיד רומני שעבד בתחנת הרכבת בז'מרינקה שהיה אף הוא מטימישוארה ונסע מדי פעם הביתה לחופשה. הוא העביר לדוד מכתב מאחותו וחזר עם כסף שנשלח לנו, כמובן שרק חלק מהכסף נמסר לנו ואת היתר הוא השאיר לעצמו, אבל בעזרת החלק שנתקבל הצלחנו לשרוד. בטרנסניסטריה נספו ממשפחתנו הסבא אליעזר, משה, אח של אבי ואחותו פייגה. בגטו מורפה הכרתי את ישראל (נצי) אלנבוגן, התאהבנו ודרכנו לא נפרדו מאז.

לאחר שחרור מורפה ב־19.3.1944 התחלנו לתכנן את החזרה הביתה ביחד עם משפחת אלנבוגן. רכשנו סוס ועגלה וב־10.5.1944 התחלנו את הדרך הביתה. שתי המשפחות, בסך הכל שמונה אנשים. התחלנו במסע ארוך שנועד לעקוף את מוגילב, שם גייסו אנשים צעירים לצבא האדום או לעבודה במכרות פחם. המסלול שלנו היה דז'ורין – טומשפיל – ימפול, ומשם תכננו לעבור את הדנייסטר ולהגיע לסורוקה. בדרך נעצרנו על ידי חיילים רוסים ורק לאחר חקירה יסודית הם שוכנעו שאנו פליטים החוזרים הביתה ושוחררנו.

בטומשפיל פגשנו חיילים רומנים שנשבו על ידי הרוסים ויסדו בריגדה על שם טודור ולדימירסקו שלחמה לצד הרוסים נגד הגרמנים. מהם נודע לנו שהדרך עד סוצ'בה חופשית. בימפול מצאנו, תמורת שוחד, משאית צבאית רוסית שהעבירה אותנו את נהר הדנייסטר עד לעיר סורוקה שבבסרביה. מסורוקה הגענו בכל מיני אמצעי תחבורה דרך ליפקני ונואה סוליצה לצ'רנוביץ, שם קנינו מחדש סוס ועגלה ודרך מיהלני הגענו ב־22.5.1944 לפנות ערב לסוצ'בה.

ביתנו היה במצב קטסטרופלי, כל המשקופים והרצפות נשברו בחיפוש אחרי כסף, ואי אפשר היה אפילו ללון בו. בלילה הראשון לנו אצל שכנים ואחר כך שכרנו חדר במקום אחר, עד שלבסוף עברנו לגור בביתו של יוסף אלתר שטרם חזר (הוא נפטר בצ'רנוביץ ולא זכה לחזור הביתה). אבא פתח חנות כלבו קטנה ביחד עם שותף וממנה התפרנסנו.

ב־19.12.1944 נישאתי לישראל אלנבוגן. החתונה היתה בבית שבו גרנו והקידושין נערכו על ידי רב מלספזי. כל הכיבוד הוכן על ידי אמי ז"ל בבית. בשמחתי השתתפו 40 איש. שבועיים אחרי חתונתי, חלה אבי בטיפוס והלך לעולמו בגיל 53.

לאחר עלייתי ארצה ביקרתי את קברו מספר פעמים מהם פעם אחת עם אחותי חדווה שהיתה ילדה צעירה במות אבא, וכמעט ולא זכרה אותו. כמובן שעבורה ההתרגשות היתה גדולה יותר.

אמי עברה לגור ליד אחיה בטימישוארה ביחד עם אחיותי ואני עברתי לגורה

הומורה, ואחר כך מפחד רדיפות בשל פעילות ציונית של בעלי, עברנו גם אנו לטימישוארה. אחותי זוזי נישאה בשנת 1947 ברומניה ואמי עלתה לארץ בשנת 1951 יחד עם אחותי הקטנה חדווה שנישאה בארץ בשנת 1954.

אנחנו עלינו בשנת 1958, לאחר שחיכינו 10 שנים לקבלת דרכונים ביחד עם בננו בני שהיה בן 12. גרנו זמן קצר עם אימא ואחר כך הלכנו לאולפן בפתח תקווה. בחנוכה 1958 כשחזרנו ממסיבה וישבנו בגן, בא שוטר וחיפש את משפחת אלנבוגן ובישר לבעלי שאמי נפלה ברחוב ונפטרה מדום לב. למחרת בבוקר הציע לי בעלי לנסוע לנתניה היות ונודע לו שאמי לא מרגישה טוב, ורק כשהגענו לפני ביתה הוא סיפר לי שאמי נפטרה. אמי ביקשה כל הזמן שתזכה לראות את הילדים (אותנו) לפני מותה, ואכן זכתה ובקשתה נתמלאה.

בארץ עבדתי 25 שנים כמנהלת חשבונות במפעל. בעלי, שקיבל תואר רואה חשבון, עבד כפקיד ממשלתי ולאחר יציאתו לגמלאות עבד כשותף במשרד רואי חשבון.

להלן צאצאי משפחת ברוך שלום רוקנשטיין: לי ולבעלי בן יחיד בשם בני הנשוי למגדה ולהם שני ילדים – בן נשוי ובת סטודנטית. לנכדי נולדה לאחרונה תינוקת כך שיש לנו כבר נינה. אחותי שושנה (זוזי) נשואה לשמעון גליק ולהם בת נשואה ו־3 נכדים. אחותי חדווה נשואה לנפתלי וינברגר ולהם שלושה ילדים נשואים ושניים־עשר נכדים, כן ירבו.

סיפורו של פרדי (פרידריך) אנטשל

נולדתי בעיר סוצ'בה ב־17.7.1927. אבי לאון, היה בעל חנות סדקית, אמי מלי (לבית בק), עקרת בית, ואחותי הרטה.

למדתי בבית ספר עממי וכיתות ראשונות בתיכון. ב־9 באוקטובר 1941 גורשנו לטרנסניסטריה שם הגענו קודם למורפה ואחר כך לשארגורוד. בחודש דצמבר 1942 נפטר אבי מטיפוס הבטן. אז עברה אחותי הרטה התמוטטות עצבים ראשונה שהטביעה את חותמה לאורך כל חייה. אימא שקעה בדיכאון עמוק ונפטרה בשנת 1958. בחודש מאי 1944 חזרתי ברגל משארגורוד לסוצ'בה ושם לא מצאתי שום דבר בחנות או בבית.

חידשתי את לימודי בתיכון ואחרי השלמת הבגרות עברתי ללמוד בבית ספר

להתמחות בחקלאות קולטורה שבבוקרשט. אחרי שסיימתי הועסקתי כמדריך עד לסגירת בית הספר וכאשר נסגרו כל הארגונים הציוניים, נסעתי לטימישוארה ונרשמתי בפקולטה לאגרונומיה. למדתי שם בשנים 1949–1953. לאחר בחינת הסיום הועסקתי בוועדה הממשלתית שבמשרד החקלאות.

בשנים 1958–1960 למדתי בפקולטה טכנו־כלכלית בפוליטכניקה שבבוקרשט, וסיימתי בתואר מהנדס־כלכלן.

פרשתי לגמלאות בשנת 1987 ונסעתי לבקר אצל אחותי הרטה הוטמן שגרה בדיסלדורף וסבלה מהלם אחרי מות בעלה, ברונו הוטמן.

כיום אני פעיל וחבר בוועד העמותה הקהילתית של יהודי רומניה וקורבנות השואה.

אני נשוי לפליצ'יה (לבית זילברמן) מורה לשפות, בני מאוריציו לאונרד הוא מהנדס, כלתי דנה היא רופאת שיניים ולנכדי קוראים דורי קרול.

(עיבד ותרגם מרומנית שמחה וייסבוך)

סיפורה של חדוה אנצ'ל (פרידה בראונשטיין)

נולדתי בבורדוז'ני ב־16 במאי 1933 לשולם ורשל בראונשטיין. אבי נולד ב־27.8.1898 ואמי (לבית פינקו) נולדה ב־24.12.1903. אחותי מינה, נולדה ב־11.5.1934.

משפחת אבי גרה בבורדוז'ני דורות רבים. הורי סבי אברהם בראונשטיין, היו חיים הרש ואשתו פרידה רוחל. הורי סבתי חיה היו שולם שולימוביץ ואשתו שרה ברנה. כולם נולדו בשנות השלושים של המאה ה־19.

לסבי אברהם היו ארבע אחיות: אדלה בריד, פאני ליבוביץ, חנה קסריאל ולאה רימר ושלושה אחים: לייזר, נוח והינך. לסבתי חיה אח אחד – משה, ושלוש אחיות: אסתר, בלה ורוזה.

לסבי אברהם ולסבתי חיה נולדו שלוש בנות: רבקה, מינה (שנפטרה בצעירותה) וז'נטה, ובן אחד שולם – אבי. רבקה נשואה לאברהם גראור ולהם שתי בנות: בטי ומינה. ז'נטה נשואה למרקו מניאה ולהם בן – הסופר נורמן מניאה.

לסבי אברהם היתה חנות הספרים והעיתונים היחידה בעיירה. ב־1932 כאשר הורי שולם בראונשטיין ורשל פינקו התחתנו, עברה החנות אליהם. אמי ואחותה

התאומה רוזה, נולדו בסוליצה, על גבול בסרביה, ועברה כבר בינקותה יחד עם הוריה משה ורבקה פינקו לעיירה שטפנשטי. כעבור חמש שנים נולד אחיה שלמה. עם נישואיה לאבי עברה אמי להתגורר בבורדוז'ני. שם גרנו ברחוב שטפאן צ'ל מרה, מספר 36.

חדוה אנצ'ל (בראונשטיין) והוריה רשל ושולם

חיינו היו טובים וברמת חיים גבוהה. היו לנו משרתות, כובסת, מגהצת ומבשלת שהכינה אטריות ובצקים. נסענו כל קיץ לשלושה שבועות לקימפולונג או לווטרה דורני.

ביתנו היה בית תרבותי, מעצם היותו מרכז הספר בעיירה ותמיד הסתובבו בחנות שלנו מורים, קצינים גבוהים וסופרים שבאו לעיין או לקנות ספרים ועיתונים. הורי נהגו לבקר בתיאטרון ולשמוע מוזיקה. הם היו מעורים בכל מה שהתרחש במדינה ובעולם, שוחחו וניתחו מצבים פוליטיים ומדיניים ועוד לפני שפרצה המלחמה היה ברור לנו שימים רעים מתקרבים.

מאחר שגדלתי בחנות ספרים רציתי מאוד לקרוא ולכן בגיל שלוש וחצי התחלתי ללמוד לקרוא ובגיל חמש כבר קראתי ספרים מהחנות. אבל בבית הספר לא ביקרתי כי יצא חוק שאסור ליהודים ללכת לבית הספר. בית ספר יהודי לא היה בעיירה.

בין הקצינים שביקרו אצלנו היה גם הקולונל סיגמיריאנו. שלו מסרה אמי את כל תכשיטיה לפני שהוגלינו.

ב־9 לאוקטובר 1941 נשלחנו בקרונות משא עם ציוד מינימלי שנכנס לתיק גב של ההורים לאטאקי על גדות הדנייסטר. כאשר הגענו לשם, מצאנו יהודים שהגיעו זמן קצר לפנינו במצב גופני ונפשי גרוע ביותר. מיד הכריחו אותנו לעבור את

הדנייסטר למוגילב פודולסק באוקראינה, במה שהרומנים קראו טרנסניסטריה. במוגילב גרנו בגטו כמה חודשים.

יחד איתנו הוגלו סבתי חיה וסבי אברהם ושתי אחיותיו של אבי רבקה גראור וז'נטה מניאה עם משפחותיהן. במשך כל תקופת היותנו שם נשארה המשפחה המורחבת ביחד. חודשים ספורים מאוחר יותר עברנו כ־25 קילומטר ממוגילב לעיירה וינדיצ'ני שם היה בית חרושת לסוכר, ושם גרנו זמן מה. כל המבוגרים עבדו בבית החרושת ובסביבה.

ב־24.4.1942 נספה סבי אברהם ממחלת הטיפוס ושלושה שבועות אחריו נספתה סבתי חיה ב־16.5.1942 בדיוק ביום הולדתי התשיעי. הורי אבי נקברו במקום, ללא מצבה או סימן היכר.

אחרי בית החרושת גרנו אצל שני איכרים שונים תמורת תשלום. הורי סחבו על גבם גושי מלח ממחצבה ומכרו אותם לאיכרים כאוכל לפרות. אחותי ואני בגילאים 8 ו־9 נשארנו לבד בבית וחיכינו בחרדה שההורים יחזרו לפני רדת החשכה. יהודים שנמצאו בחוץ מאוחר היו בסכנת מוות.

עם ניצחון הרוסים על הגרמנים שמענו ברחוב הראשי פרשים רוסים דוהרים וברחובות האחוריים נסו החיילים הגרמנים והשאירו אדמה חרוכה. הם היו אכזריים מאוד והסתתרנו מפניהם עד יעבור זעם.

כאשר נרגעו קצת הרוחות התחלנו לחזור לכיוון רומניה ברגל ובכל מיני עגלות ועברנו את כל חבל בסרביה. ראינו שם בתים יפהפיים של יהודים עזובים ובזוזים.

עצרנו בעיירה בריצ'ני ובה היינו כמעט שנה וכל ילדי המשפחה למדו בבית ספר רוסי. באפריל 1945 חצינו את הגבול הרומני. כאן נפרדנו מאחיותיו של אבי. רבקה ומשפחתה נסעו לטרגו־פרומוס למשפחתו של אברהם גראור. ז'נטה והמשפחה נסעו לפלטיצ'ני שם גרה משפחתו של מרקו מניאה.

אנחנו נסענו לבורודוז'ני, שם מצאנו הרס רב. הורי העבירו את אחותי ואותי למשפחת אמי בבוטושני והם נסעו לשקם את ההריסות בעיירת הולדתנו. בבוטושני נכנסנו אחותי ואני לבית הספר. בין אפריל ליוני – אחותי סיימה כיתה ג' ואני כיתה ד'. בספטמבר כבר חזרנו לבורדוז'ני. אחותי למדה בבית הספר המקומי בכיתה ד' ואני למדתי באופן פרטי כיתה ראשונה של תיכון כי תיכון היה רק בסוצ'בה מרחק 4 ק"מ הליכה, והורי לא הסכימו שאלך יום יום מרחק כזה. מנהל בית הספר העממי בעיירה לימד אותי כיתה ראשונה תיכון. אחותי ואני הצלחנו להשיג בזמן קצר פיגור של 4 שנים שהפסדנו במחנות הודות לאימא שלנו, שלא הפסיקה להרביץ בנו תורה בכל התקופה הקשה.

בקיץ נבחנתי בבחינות חיצוניות, ובספטמבר 1946 התחלתי ללמוד בכיתה שנייה בתיכון היהודי בסוצ'בה. ב־1948 עברתי ל"תיכון בנות", שם למדתי עד 1951, כאשר עלינו ארצה.

בשנים 1945–1951 לאחר קשיים מרובים, הצליחו הורי לשקם את הבית ולפתוח מחדש חנות ספרים ועיתונים משגשגת.

אחותי עלתה ארצה דרך קפריסין בדצמבר 1947 ומיד ביקשנו גם אנו אישור עלייה בעקבותיה. האישור הגיע רק כעבור 3 שנים והיה בתוקף רק למשך שבוע ימים. השארנו חנות מלאה סחורה לחג הסילבסטר וחגי החורף של הנוצרים ובית מסודר לתפארת עם שטיחים ורהיטים. שוב התחלנו הכול מחדש. לא התאפשר לי לגמור תיכון וללמוד באוניברסיטה.

הגענו לארץ לשער העלייה וכעבור זמן הועברנו למעברת רמתיים. גרנו מעל שנה באוהל בחורף הקשה של 1951. להורי הדבר היה קשה במיוחד, בתוך תקופה קצרה כל כך לעבור שני משברים רציניים.

כעבור זמן גם הורי שיקמו את חייהם ואחרי מספר שנים שבהם עבדו בחנות מכולת עבודה קשה מאוד, מזריחת החמה עד מאוחר בלילה, זכו לפתוח בפתח תקווה חנות ספרים ועיתונים, כמו שהיתה להם בחו"ל. אני למדתי באולפן בבית ברל ואחר כך בסמינר למדריכים ומורים באותו המקום. ב־1952 בהיותי בת 19 התחלתי ללמד בבית הספר ברמלה. המשכתי בלוד, ברמתיים, ביהוד ובהוד השרון.

במקביל נבחנתי בחינות הוראה חיצוניות שאותן עברתי בהצלחה, פרט למקצוע התנ"ך, ממנו חששתי. ב־14.2.1958 נפצעתי קשה בתאונת דרכים והפסקתי ללמד.

ב־16.10.1955 נישאתי ליעקב אנצ'ל, קצין בצה"ל, ומאז אנחנו מתגוררים במעוז אביב, שיכון צבא קבע.

ב־7.11.1956 נולד בננו הבכור רון, בוגר ממר"ם, בעל תואר ראשון מאוניברסיטת בר־אילן, ותואר שני מאוניברסיטת תל אביב וקצין בצה"ל. רון נשוי לניצה לוי, עורכת דין, ולהם שלושה ילדים, נכדי – נדב, נועה וניר. ב־27.6.1962 נולד אמיר, איש גולני, קצין, בוגר הטכניון, נשוי לעידית עמית ואבא לתומר, אורן ודולב, נכדי.

אחרי הפסקה של שנים רבות בעקבות התאונה חזרתי לעבוד, מ־1975 עד 2000, הפעם בחברה ישראלית לביטוח, כמקבלת עסקי משנה וכאחראית על מחלקת תביעות.

כיום יעקב ואני פנסיונרים, שומעים הרצאות, יוצאים לבלות בקונצרטים והצגות ונפגשים עם חברים.

סיפורה של אסתר אפלר (היבנר)

נולדתי ב־1.5.1929 בעיר סוצ'בה לאבי מיכאל היבנר ז"ל ולאמי שרה (לבית אברמוביץ').

היתה לי ילדות נהדרת בסוצ'בה עד שגורשנו באוקטובר 1941 לטרנסניסטריה. שהינו במורפה עד שהצבא הרוסי שחרר אותנו, ואז חזרנו הביתה עם עגלה שרכשנו.

אסתר (היבנר) אפלר

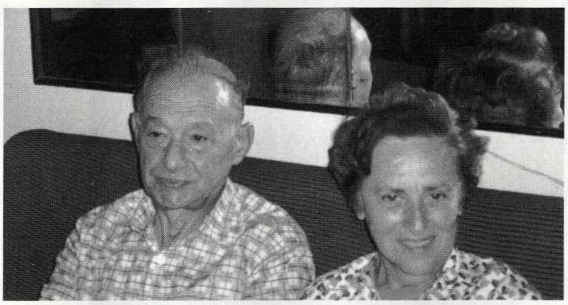
אבא שלי ז"ל לא רצה להישאר ברומניה אלא לעלות ארצה. נסענו לבוקרשט, קיבלנו מבני עקיבא חדר גדול ושם גרנו שלוש משפחות יחד ורק אחרי שנתיים הצלחנו לעלות (עלייה ב') והגענו ארצה במאי 1946.

בדצמבר 1949 התחתנתי עם בחור מטימישוארה שנפטר ב־1984. יש לי שני בנים ושתי נכדות.

סיפורם של פרימה (מוצי) אקס (לבית גליקמן)

נולדתי בשנת 1923 ללאון גליקמן ומינה לבית מנדלזון.

אבי נולד במשפחה מרובת ילדים, ענייה ודתייה. בגיל 12 עבר מכפר מולדתו בלצ'נה לסוצ'בה, ועבד בחנות של שראפינסטר (דיקמן). במקביל למד, רכש השכלה ולאט לאט הצליח להסתדר מבחינה כלכלית. בהתחלה נכנס כשותף בחנות בדים של ארונוביץ' ולאחר מכן פתח חנות משלו. הוא היה בין המתפללים הבולטים בבית הכנסת ח"ג, ציוני פעיל, חבר מועצת העיר, וזכה לכבוד רב מצד האזרחים.

יונס ומוצי אקס (1987)

אני סולקתי מהתיכון ב־1940 מסיבות גזעניות. הוגליתי יחד עם שאר התושבים שבעיר, ושהיתי במורפה בין אוקטובר 1941 לאוגוסט 1944. אחרי השחרור אני ואמי נשארנו שם עד לחודש אוגוסט ואז יצאנו עם משפחת אקס בחזרה הביתה.

עקב סגירת הגבול על ידי הרוסים נשארנו בבריצ'ני עד לאפריל 1945. אחרי שחזרתי לסוצ'בה השלמתי את הלימודים בתיכון כולל בחינת הבגרות. התחלתי ללמוד רפואה באוניברסיטה שבבוקרשט ובשנת 1953 סיימתי את הלימודים וקיבלתי תואר של רופאת ילדים.

ב־1947 נישאתי ליונס אקס ז"ל ובשנת 1951 נסעתי יחד איתו, במסגרת תפקידו הדיפלומטי, לוורשה ולאחר מכן להלסינקי עד 1956. עם שובנו לבוקרשט התחלתי לעבוד כרופאה בבית החולים פאנדורי (Panduri) ולאחר מכן כרופאה מומחית לילדים. בשנת 1983 הועברתי לבית החולים ד"ר א' קנטקוזינו ומשם פרשתי לגמלאות ב־1992. בשנים שלאחר מכן עבדתי כרופאה בפוליקליניקה בתשלום

ומשנת 1996 כעובדת סוציאלית של הקהילה היהודית מבוקרשט.

בעלי יונס נולד בשנת 1920. אביו אדולף היה בורסקאי ועבד במפעל של שטרנליב בסוצ'בה ואמו יעטי היתה עקרת בית, שניהם אנשים הגונים וישרים.

יונס סיים את לימודיו בבית ספר התיכון ולאחר מכן היה סטודנט שנתיים בפוליטכנקה שבבוקרשט, בפקולטה לכימייה תעשייתית, עד שסולק בגין הגזירות הגזעניות נגד היהודים. באוקטובר 1941 הוגלה יחד עם משפחתו לטרנסניסטריה והגיע למורפה. שם עבד יחד עם אביו בבורסקאות בכפרים האוקראיניים שבסביבה מתוך סיכון חיים.

אחרי שחזר מטרנסניסטריה עבד בפלטיצ'ני כמורה כמה חודשים וכמתרגם מהשפה הרוסית. לקראת סוף שנת 1944 נסע לבוקרשט להמשיך את לימודיו בטכניון, סיים בהצטיינות, וקיבל תואר של מהנדס לכימייה תעשייתית.

הציעו לו להצטרף לסגל ההוראה של הפקולטה אך אחרי סדרת שיעורים ביחסים בינלאומיים, הועסק במשרד החוץ ובשנת 1950 נשלח לוורשה כמזכיר ראשון בשגרירות הרומנית וב־1951 כיועץ בשגרירות שבהלסינקי. הוא הוחזר ב־1956 ועבד במשרד החוץ עד לשנת 1959, כאשר הועבר למיניסטריון הכימייה. זה קרה כאשר רוב היהודים סולקו ממשרות חשובות.

בתקופה האחרונה עבד במשרד היערות ומשם פרש לגמלאות ב־1978. הוא ביקר יחד איתי כמה פעמים בישראל והתלהב והתרגש ממה שראה. הוא היה אדם רחב אופקים, הגון וישר. במאי 1995 הלך לעולמו כתוצאה מסרטן הקיבה ואי־ספיקת הכליות. יונס נטמן בבית העלמין היהודי בבוקרשט.

אחותו ליאה ובעלה אדולף שניהם רופאים ומתגוררים בבוקרשט.

העֵרת המתרגם

בשיחות שניהלתי עם יונס אקס בשנים האחרונות לחייו, הוא הביע צער עמוק על זה שלקה בעיוורון והלך שבי אחרי אשליית הרעיון הקומוניסטי. יונס האמין בתום לב שהקומוניזם יושיע את האנושות ויגאל את העולם. לשאלתי למה הוא לא שוקל לעלות ארצה השיב בנימה של מרירות שאינו רוצה להיות נטל למדינה שלא תרם בשבילה מאומה. וכדברי רבי שמעון בפרקי אבות, נשא כתר שם טוב לאורך כל ימי חייו.

(תרגם מרומנית שמחה וייסבוך)

סיפורה של מימי ארצי (לבית ליקוורניק)

נולדתי בסוצ'בה ואני נושאת את שמה של סבתי, מרגלית. אמי רחל היתה בתו של יעקב שמשון שפירא, מצאצאי הרבי מקוסוב שנמנה עם שושלת הרבי מקוריץ. ואחיה היה הרב יהודה מאיר שפירא, הלא הוא האדמו"ר מלובלין, מייסד ישיבת "חכמי לובלין" ו"דף הגמרא היומי". כולם ילידי סוצ'בה. משפחת שפירא נחשבה לבעלת ייחוס בעולם היהודי.

המעט שאני יודעת על אב סבי הוא שהיגר מפולין, כדי להשתדך לבחורה אמידה, בעלת אדמות בקוסטינה, ואכן אם סבי היתה ממשפחת קוסטינר. סבתי מרגלית היתה ילידת פולין ובאה להתחתן עם סבא בסוצ'בה. סבי כבר היה גרוש מבתו של רב העיירה רומן, והוא נישא לסבתי, אלמנה בת תשע־עשרה, מטופלת בשני ילדים רכים, שנישאה לראשונה בגיל 13.

מימי ארצי (2004)

אמי רחל היתה בתם השלישית. אחיה הבכור יהודה מאיר, הלא הוא האדמו"ר מלובלין, היה עילוי מנעוריו. בגיל שבע־עשרה כבר עבר לפולין והפך שם לרב בעל מוניטין, חבר ה"סיים" הפולני ואיש העולם הגדול שהמריא בכל העולם בשנים ההן, כדי לגייס כספים לישיבת חכמי לובלין. באחד מנסיעותיו בחזרה מארצות הברית,

חנה בסוצ'בה וכל העיר באה לקבל את פניו של בנה המהולל.

אחיה הצעיר של אימא – משה שפירא ניספה בבוכנוולד ואילו אחיה האחר אברהם שפירא התגורר קודם בווינה ואחר כך בניו יורק.

אמי נישאה בשידוך לאבי ברל ליקוורניק, יליד הכפר בלצ'נה הסמוך לסוצ'בה. אבי היה ציוני בהשקפותיו, ממייסדי "הפועל המזרחי" בסוצ'בה ואף כיהן כחבר מועצת הפועל המזרחי בבוקובינה. אימא, בהשפעת משפחתה החרדית – שפירא, השתייכה ל"אגודת ישראל" והדבר יצר קונפליקט בבית, שכן כבר בגיל עשר הצטרפתי לתנועת "בני עקיבא", למורת רוחה של אמי.

שנה קודם לכן, בהיותי בת תשע, נסעתי עם אימא לפולין אל הדוד האדמו"ר, לביקור בישיבת "חכמי לובלין". שם שהינו שלושה חודשים. אני זוכרת את החוויה העזה שעברה עלי. כבר אז התמודדתי עם שאלות של אמונה וההתנגשות בין ציונות ויהדות ובין מסורת וחידוש.

בשובנו הביתה, מצאנו משבר כלכלי, שכן אבא הפסיד את כל הונו ב"קראח" של 1929, בעקבות מחיקת החובות ברומניה, ואנחנו נותרנו בחוסר כול. אפילו חשבון החיסכון שאבא פתח לי ב"מרמורוש בלנק" ושהייתי כה גאה בו, נמחק. וזה היה גם בשבילי "קראח" כזה, שלא הבנתי עד גיל מאוחר יותר מה קרה. אני זוכרת איך הסבירו לי שאין לי יותר פנקס קטן ולא אוכל יותר ללכת אל הבנק ולרשום בו את המתנות לימי ההולדת שקיבלתי מהדוד מלובלין.

בעקבות המצוקה הכלכלית, דובר שנעבור לגור בווינה, אבל בסופו של דבר לא יצאה התוכנית אל הפועל ונשארנו בסוצ'בה. עברנו לגור עם סבא שלמה ליקוורניק ודירתנו הושכרה. רק כאשר מצא אבא עבודה כסוכן של סבון, והחל להרויח מעט, שבנו להתגורר בדירתנו שברחוב רג'ינה מריה, מול כנסיית "ספנטו דומיטרו".

הייתי בת יחידה להורים בעלי פער אידיאולוגי, וקשורה מאוד לאבא. החינוך שלו השפיע עלי עמוקות. לטענתו, היינו דתיים ולא חרדים, והוא היה זה שדחף אותי ללמוד עברית בבית הספר של ה"קולטוס גמיינדה" – הקהילה היהודית. בבוקר הלכתי לבית ספר רגיל ואחר הצהריים הלכתי לבית הספר העברי.

הפעילות שלי ב"בני עקיבא" זכתה לביקורת מצד אימא. בעיקר היא חששה מהשפעות זרות ומכך שנערים ליוו אותי הביתה. למרות הוויכוחים בבית, התעקשתי על דרכי וקן "בני עקיבא" היה לי לבית שני.

אחרי סיום הכיתה השישית בגימנסיה, עברתי ללמוד בסמינר למורים בצ'רנוביץ. בבירת בוקובינה חייתי מ-37' ועד 39', השנה שבה סיימתי את לימודי בסמינר. כאשר נכנסו הרוסים, עזבתי את צ'רנוביץ וחזרתי לסוצ'בה. עדיין קיוויתי לעלות

לארץ ישראל וללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים, כשם שכבר עשו אחדים מחברי בסמינר, אבל הפלישה הרוסית שיבשה את התוכניות.

עם פרוץ המלחמה, החלו אנשים לברוח מפולין ואחדים מבני משפחתנו מצאו מקלט ברומניה, בדרכם לארץ ישראל. בשנת 1940 בשעת התפילה בבית הכנסת, נתפס אבא ביחד עם ראש הקהילה ושאר נכבדי הקהילה והם הוחזקו במאסר בבית הכנסת. נשארנו עם סבא זקן, שתום עין, סבא שפירא שגר איתנו ואימא טיפלה בו במסירות עד מותו בגיל 89, וסבא מצד אבא גר על יד וייסבוך ואושר רייכר בצד השני. בהיותו בן יחיד, נדרש גם אבא לטפל בשני הורים זקנים. שני ילדי קרויים על שם הסבים האלה: שלמה על שם אביו של אבא ונאוה – תרגום לעברית של שיינה, שם אמו של אבא, שהיתה ממשפחת יורגראו מרדאוץ.

בשובו מן המאסר, החליט אבא שעלי לברוח מסוצ'בה. אני סירבתי. אני זוכרת היטב את המחאות והבכיות, אך אבא שכנע אותי שאין מנוס וכי עלי להציל את עצמי. ב־1940 הגעתי לאוראדיה שבטרנסילבניה. לא היו לי ניירות, ואנשי הקהילה דאגו לי למסמכים ולעבודה בפנימייה של בנות. בשנת 1941, גורשו הורי יחד עם שאר יהודי בוקובינה לטרנסניסטריה, שם נפטרה סבתי שיינדל בגטו מורפה ושם נקברה.

ב־1944 עוד הצלחתי לשלוח להורים מעט כסף, באמצעות הרבי מוויז'ניץ, אבל באותה שנה נכנסו הגרמנים ואני הצטרפתי לקבוצה שניסתה להבריח את הגבול בחזרה לרומניה. נתפסנו והועברנו מיד לגטו באוראדיה. באחת האקציות שנערכו בגטו נשלחתי בטרנספורט לאושוויץ־בירקנאו.

על מוראות השואה אני בוחרת שלא לפרט. די לומר שעברתי שלוש סלקציות של דוקטור מנגלה הידוע לשמצה, ובנובמבר 1944 נשלחתי למחנה הריכוז קליינה־שנאו במזרח גרמניה. שליטתי בשפה הגרמנית הצילה כנראה את חיי. במחנה הועסקתי בעבודות משרדיות ותודות לטוב לבם של אנשים, לרבות האזרח הגרמני קליין שהיה ממונה עלי, שרדתי. ב־8 במאי 1945 נכנס הצבא האדום בשערי המחנה וגם אני שוחררתי.

התחלתי את הדרך הביתה, שואלת את עצמי האם מישהו מהמשפחה שרד. צעדתי ברגל עד ברנו, מלווה באישה מקלוז' שהיתה לי כאם, ובנערה נוספת בת ארבע־עשרה, טיפסנו על גבי קרונות רכבת פתוחים שנשאו מטעני עצים. לתומנו חשבנו שכך נוכל להתקדם מזרחה, אך בכל פעם מצאנו את עצמנו בחזרה בברנו. לפתע שמעתי מישהו מדבר רומנית. ירדנו מהקרון וסיפרנו שאנחנו ילידות רומניה ומבקשות להגיע הביתה. אלה היו חיילים שלקחו אותנו אל הקולונל שלהם והוא

נטל אותנו תחת חסותו ודאג לצייד אותנו באוכל. החיילים הרומנים נסעו לבודפשט הוא הבטיח שייקח גם אותנו.

בהגיענו סוף סוף לבודפשט, ניסינו למצוא מקלט במרכז שבו נאספו פליטים, אך לא מצאנו את הבית. במיוחד פחדנו מהחיילים הרוסים. שוטטנו אבודות ומבוהלות, כאשר באחד הרחובות ראינו לפתע יהודי נכנס לתוך בית. דפקנו בדלת. אכן היתה זו משפחה יהודית ואנחנו ביקשנו להעביר אצלם את הלילה. אלה היו יהודים שלא עברו את הגירוש, אך הם סירבו לתת לנו מחסה. אני זוכרת את מראה הבית הנשקף מסף הדלת. חמישה חדרים. דירה מרווחת, נאה ומסודרת. בעלי הבית חששו שאנחנו נושאות כינים ומחלות וטענו שאין מקום בדירה. אני זוכרת אותנו מסולקות לרחוב, וממררות בבכי. לפתע הגיע קול מעליית הגג, אישה צעקה באידיש. "קינדערל'ך קינדערל'ך, אל תלכו מכאן. בואו אלי". זו היתה זקנה שהתגוררה למעלה. גם בנה גורש והיא לא ידעה אם הוא בין החיים. דירתה הקטנה היתה ריקה, אך היא פרשה על הרצפה מעיל פרווה ששימש לנו כמצע, והעמידה סיר לבישול ובו קומץ גרגרי שעועית שעוד נותרו לה, כדי שיהיה לנו מה לאכול בבוקר.

למחרת מצאנו סוף סוף את מרכז הפליטים. נבדקנו מיד בידי הרופאים ועד מהרה התברר כי בריאותי מעורערת וכי אני סובלת מתת־משקל. אחד הרופאים התגלה כבן דודה של ידידתי מקלוז'. ההתרגשות היתה עצומה. הרופא שלח אותנו מיד אל בית אמו, שם רחצנו לראשונה באמבטיה. כששאלה הדודה מה ברצוננו לאכול, ביקשנו רק תפוח אדמה בקליפה. למרות שאמו של הרופא הציעה לנו מיטה רכה עם כרים וסדינים נקיים, ירדנו לרצפה באמצע הלילה. הגוף לא היה מסוגל לישון אחרת.

למחרת שיחד הרופא היהודי את אחד הנהגים הרוסים בבקבוק וודקה, וכך חצינו את הגבול לרומניה. סוף סוף הגענו לאוראדיה. מה שעדיין לא ידעתי הוא שמיד עם השחרור יצא אבי לחיפושים אחרי. כאשר נודע לו שנשלחתי בטרנספורט לאושוויץ, נדד לבוקרשט, לאוראדיה ולקלוז', בעודו מחפש עדים ותולה בכל מקום פתקים "מי מכיר, מי יודע". במרכז הפליטים באוראדיה גיליתי לפתע על לוח המודעות את פתק החיפושים שלו. מישהו במקום מימן עבורי משלוח מברק לסוצ'בה. אימא קיבלה אותו והודיעה לאבא בבוקרשט שאני בין החיים, והוא מיהר להגיע אלי. את הפגישה המרגשת לא אשכח לעולם. אבא בכה כמו ילד. קודם לקח אותי לבוקרשט לבן־דוד, שם הוסרו ממני בגדי האסירים שעדיין לבשתי. עם אימא דיברתי בטלפון ואבא ואני חזרנו ביחד לסוצ'בה.

סוצ'בה כבר היתה נתונה תחת משטר קומוניסטי. חיפשתי תעסוקה. מישהו הציע לי ללמד עברית בגימנסיה היהודית ואמנם במשך שנה שימשתי שם כמורה. שרול

שאומן, ראש קן "בני עקיבא" בסוצ'בה בא במיוחד לבקש שאצטרף לקן כמדריכה.

ואז חזר איציו (הרציג – יצחק ארצי) לחיי. את איציו הכרתי עוד בתקופת לימודי מצ'רנוביץ, גרנו באותו בניין, כאשר אני הייתי בשישית בסמינר והוא היה בשמינית בגימנסיה הרומנית "ארון פומנול". היינו חברים, אחר כך התכתבנו, עד פרוץ המלחמה. בשנת 1946 הגיע איציו לסוצ'בה לארגן מחדש את תנועת "הנוער הציוני" לאחר השואה. הוא פגש את החברים פצקו איידינגר ופרדי רוט, והם סיפרו לו שחזרתי מהמחנות. וכך הפכה ידידות הנעורים בינינו לאהבה מחודשת. הוא היה מבקר כל פעם, וכשאני באתי לבוקרשט ושהיתי אצל בני עקיבא ברח' קולונל אוררו, הוא היה בא להיפגש איתי.

יעקב (יענקלה) רנד מ"בני עקיבא", שהיה מקורב גם לנוער הציוני, הגיע פעם לשם ו"תפס" אותנו, וכך נחשף הרומן בין שני חברים מתנועות הנוער שונות. איציו ואני כבר התחלנו לדבר על עלייה לארץ ישראל, בלתי לגאלית כמובן. טקס הנישואין שלנו נערך ב־10 בספטמבר 1946, ובמקום לירח דבש יצאנו למסע לארץ ישראל. היה ויכוח על איזו מכסה תנועתית אסע. בסופו של דבר, נסעתי כנציגת "בני עקיבא". החברים קבעו כך, שכן הייתי פעילת התנועה כל חיי.

שלושה חודשים ארכה הדרך. חנינו בהמתנה ארוכה בזגרב. פאני, חמותי התלוותה אלינו, אישה עגונה שבעלה נטש אותה והיגר לאמריקה לפני שנים רבות. חברינו הטובים ביותר היו חנהל'ה וברל שיבר, שעמם התיידדנו ובמרוצת השנים היינו כאחים.

בנמל המוצא בזגרב המתין לנו שייקה דן מטעם "עלייה ב'". רב החובל של "כנסת ישראל" היה יוסקה הראל המכונה "אמנון" (שפיקד גם על "אקסודוס"). נדחסנו ארבעת אלפים מעפילים על ספינה רעועה שיכלה להכיל בקושי חמש מאות איש. בהיותנו בלב ים עלתה ספינת מעפילים אחרת על שרטון וכל מעפיליה הועברו אלינו. התנאים בהפלגה היו קשים ביותר. אנשים הקיאו. לא היו מים ומזון טרי. כמה נשים הרות ילדו בלב ים. איציו נמנה על הנהגת האונייה ולכן לא היה לצדי. מדי (יונה) אוניקובסקי, חברתי הטובה, אף היא הפליגה איתנו, כמדריכת קבוצת הילדים "חושלי עתידות" מדורנה.

לאחר ארבעה שבועות בים, נתפסה "כנסת ישראל" בידי צי המשחתות הבריטי והובלה לעבר חיפה. ב־1 בנובמבר 46 החל הקרב שלנו עם הבריטים, שניסו להעביר אותנו בכוח לאוניות הגירוש לקפריסין. סירבנו לרדת. השלכנו קופסאות שימורים וכל חפץ אחר. הבריטים פתחו באש ואחד המעפילים, בנו בן השש־עשרה של הרבי מנדבורנה, נורה ונהרג.

הפרידו בין המשפחות בשלוש אוניות גירוש. פתחנו בשביתת רעב כדי לדרוש איחוד

משפחות, אך רק בקפריסין מצאנו זה את זה. במחנה ההסגר קריאולוס שליד פמגוסטה שהינו תשעה חודשים. אני לימדתי את הנוער במחנה עברית. מדי אוניקובסקי היתה מדריכה ואמה, רבקה לרר, היתה אם בית. עבדתי עם נציג הסוכנות זילברברג בארגון ורישום הסרטיפיקטים, שכן ידיעתי בעברית עלתה על זו של האחרים. זילברברג נפטר לפני ארבע שנים בהיותו בן מאה. איציו ואני עוד הספקנו לבקר אצלו, והוא זכר אותי ואת עבודתנו המשותפת בקפריסין. נדרשתי אז לשמור על חשאיות מוחלטת. אפילו לאיציו לא גיליתי מי בין מקבלי הסרטיפיקטים המיוחלים.

בקפריסין התארגן גרעין שעלה אחר כך להתיישבות וייסד את הקיבוץ "במאבק", לימים "אלוני אבא". נוספו אלינו חברים שהגיעו בעליות אחרות, כמו ליאו רוזנשטוק (אריה ורדי), יהודה שערי – חבר הילדות של איציו מסירט, מילו דרך, נתן שייר ועוד. לעלייה להתיישבות המתנו בכפר שמריהו. שם היינו כשפרצה מלחמת השחרור.

חיל נשים עדיין לא היה קיים, אך אני גויסתי כאקונומית של בסיס הפלי"ם ב"סידנא עלי" שליד הרצליה. במו עיני הייתי עדה לעזיבת הערבים את הכפר סידנא עלי. בערב אמר המ"פ: "מחר כשתבואי, כל הערבים ייעלמו", ואכן בבוקר ראינו אותם עוזבים. הסתבר כי בלילה ירה אחד המ"כים בפרות כיריות אזהרה, ובבוקר הערבים הסתלקו.

התאספנו בחדר האוכל להקשיב להכרזת המדינה. אני זוכרת את ההתרגשות סביב הרדיו הישן ואת הדריכות לקראת התוצאה. יומיים אחר כך, עם פרוץ מלחמת העצמאות, הפציצו המצרים את תל אביב וגם את בית החרושת הסמוך לכפר שמריהו. למזלנו, פגעה הפצצה בחצר. עשר הנשים שעבדו במקום, יצאו מהבניין בזחילה. אני זוכרת את הבהלה של הגברים שבאו בריצה מבוהלת לוודא שלא אונה לנו כל רע.

הקיבוץ "במאבק" עלה אמנם רשמית על הקרקע ב־1948, אבל רק הגברים נסעו לגליל התחתון ואילו הנשים נותרו מאחור, מחשש הכנופיות של קאוקג'י שעדיין פעלו באזור. מכיוון שטרם נפלה הכרעה אילו גרעינים יקבלו איזו קרקע, שהינו ביחד שלושה גרעינים מקיבוצים נוספים שאף הם עמדו לעלות להתיישבות: "הגושרים" ו"לוחמי הגטאות". אני זוכרת היטב את צביה לובטקין, המורדת המפורסמת מגטו ורשה, עבדתי איתה במטבח.

שלמה בננו הבכור נולד בקיבוץ בנובמבר 1949. ב־1951 עלו גם הורי ארצה והועברו למעברה ואחר כך התיישבו בגב־ים שבקריות. אמו של איציו – פאני, היתה איתנו בקיבוץ. איציו עבד בתחילה כסבל ואחר כך כרועה בקר. קלטנו גם עליית בני נוער מעיראק ואני הייתי מורתם לעברית.

כשהתעורר הוויכוח על עתידו של הקיבוץ והוחלט ב־1951 להפוך אותו למושב שיתופי, החליט איציו לעזוב. זו היתה מכה קשה בשבילי, מפני שהקיבוץ היה

בשבילי סוף סוף הבית שחלמתי עליו, לאחר כל התלאות והזוועות שעברתי. אבל איציו לא ראה את עתידו בחקלאות ועזבנו לדרך חדשה בתל אביב.

קודם התגוררנו ברמת ישראל, לימים שכונת ביצרון, שם נולדה בתנו נאוה. בשנת 1956 עברנו לגור ברחוב ברנדיס בתל אביב, בית שבו התגוררנו עד פטירתו של איציו ב־6 בספטמבר 2003.

מימי ויצחק ארצי (1990)

ליוויתי את איציו כל ימיו, שבהם היה פעיל למען הציבור. הוא כיהן כמזכ"ל המפלגה הפרוגרסיבית ומאוחר יותר היה בין מקימי המפלגה הליברלית העצמאית. הוא שירת במשרד החוץ, עבד כעיתונאי, היה חבר הנהלת הסוכנות וראש מחלקת עליית הנוער, ובמשך עשרים שנה כיהן כממלא מקום וסגן ראש עיריית תל אביב־יפו והממונה על התרבות בעיר. בתפקידו הציבורי האחרון כיהן כחבר כנסת. הוא גם נמנה על מייסדי "משואה" – המכון ללימודי השואה בקיבוץ תל יצחק, ומדי שנה נהגנו לבוא לעצרת הזיכרון ב"משואה" ביום השואה והגבורה. בעצם, לדברי בן־ציון פוקס, בעקבות הערותי באחת העצרות האלה, בשנת 2002, נולד רעיון הוצאת הספר הזה.

אבא ברל נפטר בגיל צעיר בביתנו. בן שישים ושתיים היה. שלמה שהיה בן אחת־עשרה היה קשור אליו בקשר עמוק מאוד והוא מתגעגע אליו עד היום. סבא לימד אותו לשחות, לקח אותו לבית הכנסת ולימד אותו תפילות. האהבה של שלמה לשירה הגיעה מאבא שלי. אני עדיין זוכרת אותם שרים ביחד בליל הסדר. אבא ברל

קבור בבית העלמין "זיכרון מאיר" לשומרי שבת בבני ברק.

אימא רחל זכתה לשיבה טובה. כאשר התאלמנה, חייתה בתחילה לבדה בדירה קטנה בתל אביב ואחר כך עברה להתגורר איתנו. היא מצאה מנוחת עולם לא הרחק מאבא בבית העלמין בבני ברק.

גם חמותי פאני הגיעה לשיבה טובה. בשנת 1960 חזר במפתיע לחיק המשפחה גם אביו של איציו – גבריאל הרציג שהיגר ארבעים שנה קודם לניו יורק ובני הזוג נישאו בשנית והתגוררו ברחוב הסמוך לשלנו. שתי הסבתות זכו גם לראות את הנינים הראשונים, שירי ובן, ילדיו הגדולים של שלמה.

סבי יעקב שמשון שפירא נפטר בסוצ'בה בשנת 1948 והוא נטמן בבית הקברות היהודי, באוהל המשותף עם הרב הגר. סבתי מרגלית, שאני נושאת את שמה, נפטרה שנים רבות קודם לכן, ואף היא טמונה שם.

סבי שלמה ליקוורניק נפטר בסוצ'בה בשנת 1947, ואף הוא קבור באותו בית עלמין. האדמו"ר מלובלין הלך לעולמו בגיל צעיר ונקבר בלובלין, ולאחר שנים הועברו עצמותיו לישראל בידי אחיו אברהם שפירא והוא נטמן באוהל שבהר המנוחות. גם עצמות האח מניו יורק הועברו אחרי מותו, אל האוהל למנוחת עולם.

בסוצ'בה ביקרתי פעמים אחדות. בפעם האחרונה ביקרתי עם איציו בשנת 1995. בית הורי נמחק וגם בית הספר היהודי לא קיים יותר. רק בית העלמין עודנו עומד על תלו. עשור קודם, בשנת 1986, נסענו לטיול שורשים משפחתי עם ילדינו ובני זוגם וביקרנו בסוצ'בה (וגם בסירט, שבה נולד איציו).

בשעת בוקר מוקדמת נכנסנו לבית העלמין. פקדנו את קברות הסבים באוהל ושלמה ונאוה הדליקו נרות זיכרון. שני ילדים ישראלים, צברים, דוברי עברית. איציו ואני חשבנו, איזו דרך ארוכה עשתה המשפחה על כל ענפיה.

אני גאה בתרומתם של ילדי לחברה ולתרבות בישראל. שלמה, זמר ישראלי בכל הווייתו, נוגע בשיריו בבני כל הדורות והוא אחד האנשים האהובים ביותר בארץ. נאוה היא סופרת שמתמודדת עם חידת הזהות הישראלית, ועם צל השואה הרובץ על דור הבנים ויצירותיה ראו אור בארץ ובעולם. היא נשואה לנועם סמל, מנכ"ל התיאטרון הקאמרי ובעל זכויות תרבות משל עצמו.

ששת נכדי כבר מפלסים את דרכם הם: שירי ארצי בספרות ובתקשורת, בן ארצי כזמר צעיר ויוצר שירים בזכות עצמו, אייר סמל בתחום המוזיקה האלקטרונית והנכדים הצעירים יונתן ארצי, אילאיל ונימי סמל, עדיין תלמידי תיכון. אני בת מזל וזכיתי גם להתברך בשני נינים מקסימים. יהלי בן החמש ומיכאל בן השנתיים –

ילדיה של שירי, עם בן זוגה יפתח קליין. כמה אושר הסבו בני הדור הרביעי לאיציו ז"ל. בלילות שבת אנחנו נוהגים להתכנס, שבט קטן ששורשיו אי־שם בבוקובינה והוא ממשיך ללבלב כאן בישראל.

סיפורה של רעיה בוגן

אני רעיה בוגן (סרברניק), ילידת ברית המועצות לשעבר, לא נולדתי בסוצ'בה, אבל היה לי קשר חזק עם יהודיה, במהלך מלחמת העולם השנייה ואחריה. לאחר המלחמה חייתי בסוצ'בה שלוש שנים וחצי. אחלק את הסיפור שלי לשלושה חלקים: במהלך המלחמה – בטרנסניסטריה, לאחר המלחמה – בסוצ'בה ולאחר קום המדינה – בישראל.

רעיה וזיגי בוגן בשמחה משפחתית. מימין: יושבים – מלך וסרמן, אֶרה וסרמן, סילביה גליקמן (בוגן), קרל גליקמן, ?. עומדים – זיגי בוגן, רעיה בוגן, ד"ר אדולף וייטמן, ז'קי שפיגל

אתחיל אולי ואומר שגם ממלחמה נוראה יכול לצאת משהו טוב. זה מה שקרה לי, ואסביר: כמעט כל היהודים מסוצ'בה נשלחו לטרנסניסטריה ורבים הגיעו לגטו שארגורוד באוקראינה בשנת 1941. גם אני הגעתי לשארגורוד מקייב, שבה למדתי באוניברסיטה. אמי ואחותי מניאה גרו בשארגורוד ואני הצטרפתי אליהן. כעבור זמן קצר הגיעו יהודי בוקובינה לשארגורוד והיהודים המקומיים קיבלו אותם יפה.

גם אנחנו חילקנו את דירתנו. נשארנו בחדר אחד ושני חדרים נתנו לטינה ויוסי לנדמן, הדודים של מושקו ולוצי פישלר, שהיתה נשואה אז לפרופסור זיגי רורליך. היו להם הרבה חברים שאותם הם הביאו אלינו והכירו לי, כמו רפי וסוניה ארונוביץ', קלרה ובוצ'יו גולדשמידט, רגינה וייטמן והחבר שלה, מטה ברוקר ועוד. יום אחד זיגי רורליך הכיר לי את חברו הטוב שגם הוא למד פילולוגיה והיה פרופסור ללטינית, יוונית וגרמנית. גם אני למדתי מקצוע זה כך שהיתה לנו שפה משותפת. שמו היה ברל (ברנרד) בוגן. יותר מאוחר הכיר לי ברל את אחיו הבכור פרידל (פרידריך) ואת אחיו התאום זיגי (זיגמונד), שלו נישאתי ב־1945. שלושת האחים נולדו ולמדו בסוצ'בה. הם היו חברים בתנועת בית"ר. הם סיפרו לי על כך שהם ואביהם אליאס היו בבית הסוהר, בגלל דגל אדום שמצאו בעליית הגג שברחוב "ארמשוּלוי". הם גרו באותה חצר אבל ברחוב הללור (Halelor). עובדה זו עזרה להם לצאת לחופשי אחרי שלושה חודשים, שבועיים לפני ששלחו אותם לטרנסניסטריה.

אמם, סלי (לבית וגנר), נפטרה בשארגורוד בפברואר 1942 ואביהם אליאס נפטר ממחלת הטיפוס במרס באותה שנה. הוא קבור בקבר אחים בשארגורוד יחד עם שמחה רוזנר ועוד 135 יהודים.

גם לאחותי מניאה היו ידידים רבים מסוצ'בה כמו גדעון טייך, גדעון נויברגר, ליבי שרף, לייה ברנדס ואחרון אחרון חביב, החבר שלה פרדי רוט (כיום אריאל שני). כדי להתקיים אמי הוציאה מן הבית את שעון הקיר, את הגיטרה שלי וגם בגדים שונים. את אלה היא החליפה בקמח שממנו אפתה לחם למכירה. אני לשתי את הבצק בין השיעורים לרוסית שנתתי לבעלי מקצוע כמו רופאים ומהנדסים, ד"ר פרידל, בן־ציון פישלר ואחרים. מסוצ'בה למדו אצלי ד"ר הרט ואשתו, ד"ר מרגוליס, מהנדס דודל רחמוט, ד"ר לוי, מנהלת בית היתומים בשארגורוד, פולדי רורליך ומרים יהודית בתו של הרב יענק'לה מוסקוביץ'.

אמי אפתה מהסובין פיתות ומסלק לבן עשתה ממתיק. זה היה כמו תה חם שאותו חילקה בין היתומים שבאו כל יום לבית שלנו, מס' 105, לקבל את המנה שלהם. לא אכתוב על הזוועה והפחד שהיו בגטו. רבים כבר כתבו על זה ובוודאי יכתבו על כך גם בספר זה.

בשנים 1944–1945 למדתי באוניברסיטה בצ'רנוביץ וגרתי עם הדודים של זיגי, אלטר וטוני (לבית וגנר) לסנר אצל אחותה של טוני, פרידה גולדשליגר (לבית וגנר). ב־1945 כולנו יחד נסענו לסוצ'בה, ונישאתי לזיגי בוגן. הרב יענק'לה מוסקוביץ חיתן אותנו. בעלי עבד בסוצ'בה כחשמלאי בתחנת הכוח. גם האחים של בעלי גרו בסוצ'בה. פרידל היה נשוי לקוקה (דורה) רכמוט, וברל היה נשוי לאוטיליה רימר שהיתה פרופסור למתמטיקה ופיזיקה. הבת שלהם, אליסר, גרה בהרצליה.

בסוצ'בה קיבלו אותי בזרועות פתוחות ובאהבה רבה. טיילתי עם בעלי בשלוסברג, בזמקה ובשיפוצל. הלכנו בפורים וחנוכה לנשפים שארגנו הארגונים הציוניים. לחגיגה אחת כזו הגיע בחור מישראל שהיה חייל בבריגדה ושמו משה בקל, האח של ויקו (דוד) בקל. בואו עורר שמחה רבה והיינו גאים בו מאוד.

לא ידעתי רומנית ודיברתי מעט מאוד גרמנית ובכל זאת נקלטתי בחיים היהודיים באיקוף (אידישער קולטור פארבאנד). חברתי מארוסיה וייסברוד היתה מנהלת האיקוף. הפעולות שלנו כללו הרצאות אקטואליה, דיונים (משפטים) ספרותיים על נושאים שונים, והצגות בסוצ'בה, בבורדוז'ני ואפילו בגורה הומורולוי.

באותה תקופה היה לי קשר טוב מאוד עם השכנים שגרו בחצר שלנו יוסי וז'נה שכטר שהיו לי כהורים ופרידה ופרי שהיו כאחים. שכנה טובה מאוד היתה אני זלצר, שאת בנה קרלי (חיים) הלבשתי בתחפושת כצ'רלי צ'פלין בהופעה בערבי בידור. כעת חיים זלצר גר, נדמה לי, בהרצליה ואחיו משה רשף, מדען, גם הוא גר בארץ.

אנו עלינו לארץ באונייה הראשונה שיצאה מנמל קונסטנצה ברומניה אחרי קום המדינה, פאן קרסצ'נט. הגענו ארצה בזמן המלחמה עם ארצות ערב. כמעט שנה גרנו באוהל ואחר כך בפחון במחנה העולים בקריית אליהו בחיפה, שם גם נולדה בתי שרה, בחודש מרס 1949. אחרי שנה עברנו לגור בשיכון עירוני.

כבר במחנה העולים קיבלנו עזרה מאנשי סוצ'בה כמו אפרים (פריץ) ברנדס, שלקח מסלי קרטן חיתולים ובגדי תינוקות מהילדים שלה והביא אותם לבתי. בפחון שלנו גרו עוד שתי משפחות מסוצ'בה: מוצ'יקו (מרדכי) וקוקה זיסמן ומלי ומאיר צולינגר. כמובן שמחנו שהתינוקת היתה בבית תינוקות. קשה לתאר את הסידור הזה. אבל היינו צעירים ועברנו גם את זה. ביקרו אותנו בבית העולים זינה ומניו פישלר, ישראל רוזנר, בן דוד שלנו מרטין גדרון (גולדצוויג) ואשתו הלי, קרובים שלנו שגרו בחיפה יוסף חיים קליגר, ליאון קליגר, קוקה טיליס (לבית קליגר), יעקב גרוסמן, מינה אבוש ובעלה.

לאחר עלייתנו ארצה גויס בעלי לצבא לזמן קצר ואחר כך עבד בעבודות שונות.

במשך שלושים שנה עבד כחשמלאי, אחראי משמרת במחלקת החשמל בבית החרושת לטקסטיל "אתא" בקריית אתא. כשיצא לגמלאות חגגו את יציאתו במסיבה נהדרת שבה הביעו הוקרה רבה לו ולעבודתו.

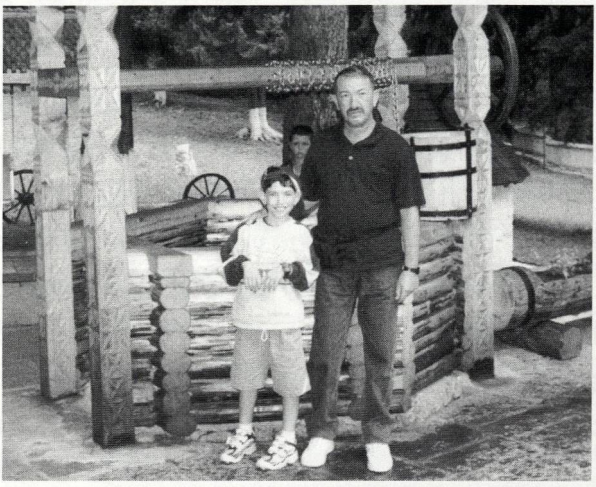
כשבתי היתה בת שלוש התחלתי ללמוד באולפן בחיפה. גמרתי שני אולפנים בהצטיינות ולמדתי גם באוניברסיטה לעם בחיפה, כדי להשלים מקצועות שלא למדתי באוניברסיטה בקייב ובצ'רנוביץ. בשנת 1954 הייתי מורה לעברית בחיפה, בבית ארדשטיין, ובמעון אקדמאים בקריית חיים. בין תלמידי היו עולים מארצות שונות. היו לי גם תלמידים שהיו עולים מסוצ'בה, כמו פאולה ולאון ברנטל, גברת הוך, אשתו של ד"ר הוך, וללה קוסטינר שהמשיכה ללמוד אצלי בקורס לתלמידים מתקדמים בחיפה, בבית ארדשטיין. באולפן זה למדו גם יניו שפירא וגרטי וסרמן, בתם של ארה ומלך וסרמן ז"ל.

הייתי ואני עדיין בקשר עם חברותי, הנשים מאוקראינה שהתחתנו עם גברים מסוצ'בה, כמו ז'ני ויידנפלד, אשתו של ד"ר יעקב ויידנפלד ז"ל, פירה ז"ל, אשתו של ישראל גולדשמידט ז"ל, צילה, אשתו של ישראל רוזנר ז"ל, קלרה (הפרטיזנית) אשתו של סמי גרוסמן ז"ל, חווה אשתו של איזיו זלצמן ז"ל ושיינדלה, אשתו של וילי גיטר ז"ל. קיימתי גם קשר קבוע עם אתי ז"ל ויניו שפירא, תיאה פרנקל, פרדי הורוביץ (בעלה של מטה ז"ל), טוצי הרר, מרים הלר וטיטי שפיגל אלמנתו של ז'קי שפיגל וכן עם קרובי משפחה של בעלי בירושלים, אוסיה ודוד קרמר שנפטר לא מזמן, ועם בוזיו (שלמה) וזיזי גוט ז"ל ועם השכנה שלנו מסוצ'בה פאולה שמלצר ז"ל.

עם בעלי זיגי חייתי 44 שנים מאושרות עד מותו ב־1989. יש לנו שני ילדים, הבת שרה שגרה בירושלים ועובדת בג'וינט, והבן, אילן, מהנדס, שגר בחיפה, נשוי לנילי ואב לטל. אני בת 82 בעת כתיבת שורות אלה ונהנית ככל האפשר מחיי ומהקשר הקבוע עם קרובים וחברים, רובם מסוצ'בה.

סיפורו של מיכאל בלומנפלד

הורי מגדה וברוידה בלומנפלד ז"ל נולדו בעיר בוטושני ועברו לסוצ'בה בשנת 1952. אבי עבד ככתבן בסוצ'בה עד לשנת 1990 כשיצא לגמלאות.

מיכאל בלומנפלד ובנו

אני נולדתי בסוצ'בה בחודש מרס 1955 ונשארתי שם עד ינואר 1983, כשעליתי ארצה. אחי הבכור, ברונו, נולד בבוטושני ולמד בסוצ'בה באותה כיתה עם מוגורל ואניטה וקסמן, ועם עוד כ־10 תלמידים יהודים. הוא מתגורר היום בניו יורק. אחותי פליציה, נולדה בסוצ'בה בשנת 1959 ועלתה ארצה בשנת 1984. הורינו עלו ארצה בשנת 1989.

למדתי בסוצ'בה בבית הספר הכללי מספר 2 ואחרי זה בתיכון "פֶּטרו רַרֶש". משנת 1995 אני עובד כמזכיר בית הדין לעבודה בבאר שבע. אני נשוי לקורינה לבית אברמוביץ מקימפולונג. חמותי היא בת אחותו של הטנור המפורסם יוסף שמידט.

סיפורה של לאה בן דרור (הורטיג)

שמי לאה בן דרור (לוצי הורטיג). נולדתי בבלצ'נה להורי בלימע ועמנואל (מנדל) הורטיג. עוד בהיותי תינוקת עברו הורי לסוצ'בה עקב הצקת הכפריים. הייתי בגן היהודי אצל "הדודה", עברתי לבית הספר העממי ובו סיימתי שתי כיתות לימוד, כיתה ג' לא סיימתי כיוון שמיד בהתחלת שנת הלימודים ציוותה המנהלת על כל ילדי היהודים לעזוב את בית הספר.

אבי גויס לעבודות כפייה ואותנו הגלו לטרנסניסטריה בלעדיו, כאשר אלינו

הצטרפו סבתי ודודי (מצד אבא). כעבור כחודש פגשנו במקרה את אבא והמשכנו את הדרך ביחד לשארגורוד, שם מתה סבתי אטיה הורטיג ונקברה בקבר אחים. בשארגורוד שרר רעב, קור ומגפות טיפוס למיניהן. הייתי הולכת לשוק לחפש איזה זנב בצל ירוק ולועסת אותו כל היום, וגם זה היה קשה להשיג כי לא הייתי הילדה היחידה.

משארגורוד שלחו את אבי ביחד עם עוד כמה גברים, ביניהם גם דודי, לעבוד בבית חרושת לסוכר בעיירה דרפצ'ין. אמי נשארה לבד, איתי ועם אחי. אבא היה מתגנב מדי פעם לשארגורוד תוך כדי הליכה בלילה – ומביא לנו קצת סוכר וקצת כסף. ד"ר טייך שלח לדרפצ'ין כמה משפחות ולפי בקשת אמי שהיתה חולה מאוד, צירף גם אותנו לשם. המצב בדרפצ'ין היה טוב יותר. היו שם כמה משפחות מצ'רנוביץ והיתה לאבי עבודה בבית החרושת. אימא סרגה גרביים וכפפות למקומיים כי הם היו חייבים למסור אותם לז'נדרמים. בחגים הורי התפללו אצל משפחת ויז'ניצר. למרות הדרך הקשה שבה הלכנו משארגודוד לדרפצ'ין יפי הטבע השפיע עלי מאוד, השדות היו ירוקים וברקע היו יערות של עצי לבנה, כל זה הרשים אותי מאוד לאחר שארגורוד האפורה.

מצב זה לא החזיק מעמד הרבה זמן כי את אבא שלחו מחדש לעבודת כפייה. בפעם הראשונה החליף אותו אחיו בנימוק שהוא רווק, אולם כעבור חודש תפסו שוב את אבא ושלחו אותו לעבוד בחברת טוד שבנתה בטריהטי גשר על נהר הבוג בתנאים בלתי אנושיים ואנו נשארנו שוב בלי עזרה. חיינו כמו בתקופת התנ"ך, אספנו "לקט" שיבולי שעורה מאחורי הקומביין שעבד בקולהוז וכמובן אספנו קצת סלק סוכר. אימא עבדה במקום "גברות" שלא יכלו לעבוד. היינו גונבים סוכר מבית החרושת בכל מיני שיטות ומוכרים אותו לתושבי העיירה השכנה מורפה. אבא ניצל בעור שיניו והוחזר אלינו חולה ותשוש. יש לציין שתושבי דרפצ'ין עזרו לנו מאוד באוכל ואבא הבריא. הרוסים התקדמו ואצלנו שרר פחד מפני האוקראינים – הדוברוולצ'ס – שעסקו ברציחת יהודים. אצלנו בעיירה הם ערכו טבח ביהודים, נכנסו גם לחדר שלנו ששררה בו צפיפות ועשן אבל הלכו להם מבלי לגעת בנו לרעה. הרוסים הגיעו בלילה קר במיוחד. הגרמנים עברו את העיירה ואני הסתתרתי מפניהם בבית. בשדה מחוץ לעיירה הם שרפו ניירות וחילקו לילדים שהלכו לשם כל מיני דברים שלא יכלו לקחת איתם.

בזמן שאבי היה בטריהטי הציעו לאמי שתכניס אותי ואת אחי לבית יתומים ובאמצעותו נוכל לעלות ארצה, אבל היא סירבה. לא פעם אני חושבת איפה הייתי היום לו היתה מסכימה, אולי במצולות ים, או בוגרת איזה בית ספר חקלאי.

לאחר השחרור על ידי הרוסים התחלנו, ביחד עם משפחות נוספות, ללכת הביתה לשוץ. הדרך היתה קשה, כמעט בלי אוכל ועם הליכה רבה ברגל. לבסוף הגענו לשוץ מלאי שמחה ותקווה לחיים חדשים. אבל הבית שלנו היה תפוס והעיר היתה מלאה פליטים. הסתובבנו ברחובות ואספנו כל מיני רהיטים שהיו זרוקים, אני אספתי ספרים וניירות, מאחר שרציתי לכתוב על כל מה שעבר עלינו. מפקדת הצבא הרוסי היתה מול ביתנו וחייל אחד התיידד עם אחי ונתן לו גור כלבים במתנה – התברר שהחייל היה יהודי.

כעבור זמן מה הגיעו שליחים, אספו אותנו, לימדו אותנו שירים וריקודים וערכו איתנו עונג שבת. השליחים היו מבני עקיבא ועד היום יש להם פינה חמה בלבי. בינתיים נפתח בית ספר יהודי שאִפשר לימודים אינטנסיביים במטרה להשיג את החומר שהפסדנו עקב הגירוש. למדנו גם עברית והמורה שלי היתה גב' מימי ארצי. בעיר התקיימו גם ערבי קריאה ביידיש, שאליהם הייתי הולכת עם אבי ז"ל. רציתי לעלות ארצה מטעם בני עקיבא אבל הורי היו בפועלי ציון כך שעברתי לדרור הבונים בכאב לב. בסוף עליתי ארצה בלי הורים, ואבי ואחי עלו רק לאחר 20 שנה – אמי נפטרה בינתיים בשוץ. עליתי ארצה באונייה "מדינת היהודים", עברתי את קפריסין, שהיתי בבית עולים רעננה ומשם הועברתי לגברעם, ברכב משוריין. שם ראיתי חג פסח יפה בנוסח קיבוצי־ישראלי. המלחמה רדפה אחרי, התחילה מלחמת השחרור. בכ"ט בנובמבר הייתי בקפריסין, שרנו ורקדנו ולא ידענו מה עוד מצפה לנו. המצרים כבשו את יד מרדכי ואותנו פינו לבאר טוביה. אף קיבוץ לא היה מוכן לקלוט אותנו בזמן המלחמה למעט קיבוץ נען הזכור לטוב. סיימתי את עליית הנוער, קצת לימודים וקצת עבודה, בסיס ישראלי טוב לכל החיים. התחתנתי, גרתי במושב, ונולדה לי בת. היתה קריאה להתנדב ולייישב את הנגב, אישי בוגר בית הספר החקלאי כדורי עזב את המשק והיה בין מקימי בית הספר החקלאי "אשל הנשיא" בנגב. נולד לי בן בבאר שבע, זה היה בתקופת הפדיונים ומאחר שלא היה חינוך מתאים לילדה, עברנו לרשפון לצריף שוודי וללא כביש גישה, זה היה לפני 50 שנה. התנאים היו קשים בלי תחבורה ובלי טיפת חלב. כאן השתרשתי כי הזרע לחקלאות נזרע בתוכי עוד בדרך לדרפצ'ין. התחילו לסלול כביש לרשפון ולמחרת חנוכתו ביום העצמאות ה־16 למדינתנו ילדתי את בתי – פיצוי על הכול.

תודה לאל, יש לי שלושה ילדים, שבעה נכדים והנינים בדרך. אז איך אומרים אצלנו – אבי געזונד.

סיפורו של יצחק (איזיו) בסלר

נולדתי בסוצ'בה (שוץ) ב־5 בינואר 1928, בן זקונים של יוסל ומלי בסלר. אהרון, אחי היה גדול ממני בשלוש שנים וחצי.

אבא יוסל, היה בן יחיד בין שבעה ילדים של רחל ואיציק־אלי בסלר, יליד סטרוישטי, כפר במחוז סוצ'בה. עיסוקו היה במסחר של בשר. הוא היה סוחר גדול של בהמות ועסק גם ייצוא.

איזיו ונלה בסלר

אחרי בית הספר העממי, הספקתי ללמוד שתי כיתות בגימנסיה "שטפאן צ'ל מרה" מסוצ'בה לפני השלטת חוקי הנאצים ברומניה, בקיץ 1940. בסוצ'בה גרנו בביתנו מרחוב 'אַרמַשולוי' מס' 5.

ב־11 באוקטובר 1941 גורשנו מהעיר יחד עם כל היהודים ל"מחנות העבודה" בטרנסניסטריה. הוגלינו למורפה, כ־60 ק"מ מהעיר הגדולה מוגילב־פודולסק. בין הנספים של קרובינו בטרנסניסטריה היו סבתי, דודי, ילדיהם וקרובים אחרים. דודי, מנדל ויידנפלד היה נגר רהיטים יוקרתיים.

אחרי שובנו מטרנסניסטריה במאי 1944, חזרנו לגור באותו בית (בשלטון הקומוניסטי הרחוב קיבל את השם: "קרל מרקס"), אבא המשיך בעיסוקו כסוחר

בשר, אולם אני ואחי אהרון נכנסנו במלוא המרץ ללימודים, עברנו את בחינות הבגרות ונרשמנו ללימודים אקדמיים, אני בפוליטכניקה ואהרון בפקולטה לרפואה. שנינו קיבלנו ב־1950 את התארים "אינג'ינר" ו"דוקטור" בהתאמה.

יוסף ועמליה בסלר

במרס 1950 התחתן אהרון עם קלרה מבית נוישטד ועבר לגור ולעבוד בעיר יאסי. אני התחתנתי עם נלה מבית ליטמן, גרנו עד ספטמבר 1951 אצל ההורים שלי ואחר כך עברנו לגור ולעבוד בעיירה ווטרה – דורני, מרחק 120 ק"מ מסוצ'בה. בקיץ 1953 נולד לנו בן, סנדפורד, היום ד"ר אינג'ינר באלקטרוניקה (בוגר פקולטה להנדסת חשמל בטכניון חיפה, מחזור 1977), החי כעת עם משפחתו בווינה – אוסטריה.

ב־1955 חזרנו לסוצ'בה וגרנו ברח' "מיהאי ויטיאזו" ואחר כך ברח' "מרשטי", עד לעלייתנו ארצה באוגוסט 1973. שני הורי נפטרו בהפרש של חודשיים ב־1964. אחי אהרון עלה ארצה עם משפחתו (אישה ובן) בפברואר 1970. הוא היה רופא אף אוזן גרון ונפטר ב־1983 בחדרה.

עליתי יחד עם משפחתי לארץ מסוצ'בה בסוף אוגוסט 1973, למדנו באולפן בקריית ים וגרנו במרכז הקליטה של העיר. אחרי חודשיים וחצי התחלתי לעבוד כמפקח עבודות מים וביוב במשרד הבינוי והשיכון מחוז חיפה. אחרי הקליטה קיבלנו שיכון בקריית שפרינצק, התקדמתי בעבודתי ומוניתי כמנהל מדור מים וביוב עד ליציאתי לגמלאות בפברואר 1993. נלה עבדה שנתיים אצל רואה חשבון – ד"ר שטרן וב־1976 עברה למינהל הדלק בחיפה ועבדה כמנהלת חשבונות עד ליציאתה לגמלאות בשנת 1995. מ־1997 אנו גרים בנווה שאנן בחיפה.

סיפורם של דוד ורנטה בקל

אני דוד בקל – בנו של נחום וצילי ז"ל, נולדתי ב־6.9.1923 בסוצ'בה. רנטה בתם של אברהם ורחל גוט ז"ל נולדה ב־6.6.1929 בסוצ'בה. בגירוש לטרנסניסטריה, כל משפחתי – הורי, אני ואחי הצעיר משה – הגיעה למורפה ומשפחת גוט, ההורים עם רנטה ואחותה בלה, לשארגורוד. משפחת בקל חזרה לסוצ'בה ב־1944 ומשפחת גוט ב־1945. נחום בקל נפטר בסוצ'בה ואשתו צילי בנהלל, שם התגורר הבן משה.

למדתי בבית הספר העממי ובשנת 1938 בבית ספר תיכון למסחר ובמקביל – מגיל 5 ועד לגיל 14 – בתלמוד תורה.

בזמן ההגליה נבחר אבי נחום ז"ל לראש הקהילה במורפה. הוא סיכם יחד עם חוג מצומצם להוציא תעודות זהות בלי תמונות גם לאלה שנמלטו בלילות מהאזור שבשליטת הגרמנים, ממש מ"בורות המוות", לצד הרומני והגיעו למורפה, כדי שיוכלו להישאר במקום. הוא ידע שאם ייתפס ישלם בחייו אבל זו היתה הדרך היחידה להציל את חייהם של אלה שנמלטו ממחנות המוות. יהודי מבין המגורשים מגורה הומורה הלשין לשלטונות ולמרבה המזל המידע הגיע למפקד הז'אנדארמריה של מחוז מוגילב שבזמנו היה מפקד הז'אנדאמריה של סוצ'בה בשם בודוראגה, והוא לא נקט באמצעים שנדרשו.

אחרי שובנו, סיימתי את הלימודים בתיכון בסוצ'בה ועבדתי בשירות הציבורי בסוצ'בה, ובשנת 1948 נשאתי לאישה את רנטה. גרנו בסוצ'בה עד ל־1950, ב־1951 עברנו לעיר בראשוב וב־1952 עברנו לבוקרשט, שם עבדתי במשרד התעשייה הכבדה ובין השנים 1953–1958 סיימתי את המכון למדעי כלכלה (I.S.E.). כתוצאה מבקשתי לעלייה עבדתי בין 1959–1967 במינוי של "עובד נקיון" במפעל I.O.R (התעשייה האופטית הרומנית) בבוקרשט.

רנטה עלתה ארצה בנובמבר 1966 ואני שנה לאחר מכן בנובמבר 1967. העלייה בתאריכים נפרדים היתה על מנת להקל את סיכויי קבלת האישורים לעלייה. הגעתי ארצה בגיל 45 ורעייתי בגיל 38.

בשנים 1949–1954 למדה רנטה במכון לשפות סלביות בבוקרשט והיתה מרצה באותו מכון מ־1955 עד 1959 כאשר הורחקה מהעבודה בגין רישום לעלייה. היא עבדה בין 1959–1966 בתפקידים שונים בתעשייה בבוקרשט.

אחרי העלייה התקבלתי לעבודה במכון לפריון העבודה והייצור בתל אביב, בתור כלכלן במחלקה לכלכלת עסקים. ובהמשך הייתי סגן מנהל המכון למינהל ותקציב. ידיעתי בשפה העברית המדוברת היתה קרובה לאפס וכך גם הידע בכלכלת הארץ. החברים לעבודה הפגינו הבנה, רצון טוב ונכונות לעזור. באותה הבנה ורצון טוב התקבלתי גם

בהמשך דרכי בארץ ובשנים 1972–1988 עבדתי בחברת כיתן בע"מ (טקסטיל) ובתפקידי האחרון שם הייתי משנה וממלא מקום למנכ"ל עד לפרישתי ב־1990. מ־1991 אני מבקר פנימי בחברת ארגון תעשיות בע"מ, תפקיד אשר אני ממלא גם היום.

רנטה עבדה אחרי העלייה מ־1967 ועד ליציאה לפנסיה ב־1999 בתחום ההוראה ומשנת 1982 כמרצה בכירה במחלקה לשפות באוניברסיטת תל אביב. הגענו למסקנה שה"וותיקים" מוכנים לקלוט באהבה ובכנות את ה"מצטרפים" וזה מאפיין לדעתנו את כל הדרך של התפתחות החברה בארץ.

אחי משה

נולד ב־1926 ועבר את כל המאורעות המתוארות עד שובנו הביתה מטרנסניסטריה. ב־1946 הוא הזדמן אצל אחות אבי ז"ל בבוקרשט והצליח להתברג לעלייה לישראל ללא הודעה מוקדמת (על סרטיפיקט של יהודי יוצא בודפשט אשר העדיף לדחות את עלייתו). הוא אפילו לא הספיק לבוא להיפרד מהמשפחה והעביר לנו, באמצעות יהודי מסוצ'בה שאותו פגש בבוקרשט, מכתב ארוך מלא תקווה, חזון וגם התנצלות.

ב־1947, בהיותו באירופה כסרג'נט בבריגדה העברית שאליה התגייס בארץ, "קפץ" בדרך לא דרך לסוצ'בה, בבגדי השרד של הצבא הבריטי, על מנת לראות את ההורים ולהיפרד. בדרך חזרה נחקר בבוקרשט על ידי סיור סובייטי, אך יצא בשלום.

עם פירוק הבריגדה חזר ארצה, התחתן עם בת נהלל ויסד שם משפחה. הוא נפטר בשנת 1992.

סיפורו של ד"ר מריו אברהם בקר

נולדתי בסוצ'בה ב־3.11.1937 לאמי רגינה (רחל, לבית הרמן) ולאבי הרש (צבי) בקר. אבי היה חשמלאי ובעל חנות למוצרי חשמל ואמי מודיסטית (מעצבת כובעים).

כשהייתי בן שלוש הוגלינו לטרנסניסטריה. מכיוון שהיה לנו קצת כסף יכולנו לנסוע במשאיות בשעה שאחרים הלכו ברגל. הרבה מן הצעירים נספו מרעב, קור ועייפות. מן העיירה שארגורוד שבה התגוררנו אני זוכר קטעים שנחרטו בזיכרוני או ששמעתי מבני משפחתי ועליהם אספר.

אבי – זכרונו לברכה

כפי שסיפרו לי, אבי נלקח למחנה עבודה לטריהטי ב־1942. משם הוא ברח וחזר לשארגורוד. ראש הקהילה ד"ר טייך (אחיה של פפי טייך דודתי, אשתו של אח אבי, שעיה) שלח אותו מיד למחנה עבודה אחר בטולצין. גם משם הוא ברח עם עוד 12 איש, אך בדרך תפסו אותם ז'נדרמים, קשרו אותם והכריחו אותם לכרות את הקבר שלהם. אבי בכה וביקש לראות את התמונה שלי בנו היחיד שנשא איתו. זה ניתן לו ואחר כך הוא נורה עם שאר האנשים. הדבר התרחש ביער במקום בשם יורקובקה.

ארציו הרמן (אח אמי) וטרודה

ארציו היה רופא שהתחתן עם מטופלת שלו חולת לב קשה בשם טרודה לבית קרנר. בשארגורוד הוא טיפל במסירות בחולים יומם ולילה. כשנגמרו לו התרופות הוא הלך רק עם פחית נפט לחיטוי חולי הטיפוס. לבסוף נדבק בעצמו במחלה. אשתו טרודה נכנסה למיטת הגסיסה שלו, נצמדה אליו ולא נתנה שיוציאו את גופתו מהמיטה אף על פי שנפטר. כך היה עד שגם היא נפחה את נשמתה לידו. בחייהם ובמותם לא נפרדו.

המתנה ליום ההולדת החמישי שלי

אהבתי חיות, והייתי רעב. כששאלו אותי מה אני הייתי רוצה ליום ההולדת אמרתי שפן וארוחה. המשפחה שלי השיגה (או גנבה) 2 תפוחי אדמה ובצל. ישבתי לבדי בשולחן ואכלתי פירה תפוחי אדמה עם בצל וכל המשפחה הסתכלה עלי. בחלון הופיע אבי עם שפן קטן שחור. זו היתה הפעם האחרונה שראיתי אותו. זה היה היום המאושר בחיי. עד היום כשאני עצוב, אני אוכל תפוחי אדמה ובצל.

נסיגת הגרמנים

זה היה כאשר הרוסים התקדמו והגרמנים נסוגו. הגרמנים השתכרו, נכנסו לבתים של אוקראינים ויהודים והרגו ילדים קטנים לעיני ההורים שלהם. אחר כך היו מעמידים את בני הבית בשורה אחת, יורים בראשון ותוהים כמה נהרגים מכדור אחד. אצלנו היה ויכוח אם לנעול את הבית באופן הרמטי או לא. הוחלט לנעול. אבל הגרמנים לא ויתרו, פרצו לבית, רמסו תינוק של בעל הבית ואמרו לכולם להתכנס בחדר אחד ולעמוד בשורה אחת. אמי שהיתה במיטה החזיקה אותי בכוח

מתחת לשמיכה. לא היה לי אוויר ופרצתי החוצה. הקצין הגרמני האיר עלי עם פנס רב צבעים, לקח אותי על הידיים ונתן לי לשחק בפנס. פרץ ביני לבינו ויכוח אם הוא השאיל לי את הפנס או שנתן לי אותו במתנה. כאשר הגרמנים עזבו הם אמרו לבני הבית "תגידו תודה לילד הזה שבזכותו נשארתם בחיים".

ב־1944, אחרי שאיבדנו חלק גדול מהמשפחה, חזרנו עם עגלה וסוס לסוצ'בה. מכל הרכוש שאבי ז"ל קבר לפני שהוגלינו לא נשאר דבר. ב־1947 התחתנה אמי בשנית עם חיים (היינריך) צווילינג, צלם. אני הלכתי בסוצ'בה לבית ספר רומני במשך שנה. היה לי קשה כי בבית דיברנו רק גרמנית ולא ידעתי מספיק רומנית. האנטישמיות היתה גדולה, והוכיתי רבות בתור יהודי.

בדצמבר 1947 יצאנו (באופן לא חוקי) דרך נמל בורגס עם האונייה פן קרסצ'נט לישראל. בדרך תפסו אותנו האנגלים והביאו אותנו לקפריסין. היינו שם 9 חודשים וזה היה בשבילי גן עדן קטן מאחורי גדר תיל. שם למדתי עברית, שחמט ועוד.

באוגוסט 1948 עלינו לישראל. קיבלנו דירה בג'בליה (יפו) ובפעם הראשונה נשמתי אוויר של חופש. לאחר בגרות וצבא למדתי בטכניון תעשייה ומינהל וסיימתי ב־1962. את הדוקטורט שלי עשיתי בחקר ביצועים (OR), במכון הטכנולוגי ETH בציריך ב־1972.

אני נשוי לרבקה, יש לי בן בשם עופר, ובת בשם אורנה ושישה נכדים. אנחנו חיים בשוויץ, אורנה ומשפחתה חיים בישראל, ברחובות.

סיפורה של גרטרוד בֶּר (שלפר)

אבי חיים איזידור שלפר נולד בסוצ'בה והתחתן בסוף מלחמת העולם הראשונה עם יטי סלדינגר מווינה, כאשר היא ביקרה אצל דוד בבוקובינה שעברה אז לשלטון הרומני. הם גרו בסוצ'בה עד לגירוש לטרנסניסטריה וגם לאחר שובם. אבי היה סוחר עצים ובעל מחסן גדול ובנוסף היה גם קבלן של העירייה ושַלַם מחוז סוצ'בה. הוא השתתף במכרזים לבניית כבישים וגשרים וכשקיבל עבודה היה שוכר מהנדסים וטכנאים שפיקחו על העבודות. השלטונות העריכו אותו מאוד. הוא גם היה פעיל בחיי הקהילה היהודית שאליה השתייך. הוא פעל בעמותת "אוזה" שדאגה לילדים נצרכים, בהגשת אוכל והלבשה.

בקיץ היה מקים צריף מעץ על גדת נהר הסוצ'בה לרווחתם של הילדים שבאו

לרחוץ בנהר. לאבי היו אח ושלוש אחיות: פני שהיתה נשואה לעו"ד ויז'ניפולסקי, נפטרה בטרנסניסטריה והוא נפטר בארץ, מיזֶה שהיתה נשואה לסמי הרמן ושניהם נפטרו בסוצ'בה וליצה שהיתה נשואה ליעקב לנדמן ואף היא נפטרה בטרנסניסטריה.

להורי היו 3 ילדים: הרטה, שסיימה אחרי המלחמה את הפקולטה לבלשנות, נישאה לד"ר מרצל ברנשטיין מבקאו ונולדו להם שני ילדים. הרטה ובעלה נפטרו בארץ בגיל צעיר מאוד. אני, טרודה – הבת השנייה, למדתי בבית הספר התיכון Doamna Maria עד לגירוש היהודים מבתי הספר הממלכתיים. יוסף – הבן השלישי שנפטר בגיל צעיר מאוד מטרשת נפוצה.

יטי ואיזידור שלפר וצאצאיהם. מימין: עומדים – פרץ באר, גרטרודה באר, הרטה ברנשטיין, מרקו ברנשטיין; יושבים – יעקב ברנע, איזידור שלפר, יטי שלפר, שמעון באר, ליה שרבן

החיים הטובים וללא דאגות בסוצ'בה נסתיימו בשנת 1941 עם הגירוש לטרנסניסטריה, שם עברנו תקופה קשה, מלאת צרות ומחלות. אנו גורשנו לשארגורוד, שם חיינו חיי מחסור וקשיים, אבל האסון הגדול ביותר היתה מחלת אחי שלא היתה ניתנת לריפוי. הוא חלה בה בטרנסניסטריה ונפטר אחרי חזרתנו

לסוצ'בה. בשארגורוד הכרתי את בעלי לעתיד פולדי (פרץ) בר. נישאנו בשנת 1945 לאחר שחזרנו לסוצ'בה ונולד לנו בן, סימון המועסק כמנהל באוטומטיק בחיפה. עלינו ארצה בשנת 1965 ביחד עם הורי שנפטרו כאן בשיבה טובה.

סיפורה של מירה בראון (זיידלר)

אני בתם של קרל זיידלר ז"ל ואמי סלי (לבית ריבנר).

סבי וסבתי מצד אבא היו ראובן רוזנבלט־זיידלר וציפה (לבית שטרומינגר). סבא היה חייט ואב לארבעה ילדים: ברונו, קרל (אבי), יהודית ומשה. סבא נפטר בטרנסניסטריה בפברואר 1942. משה נרצח עם כל תושבי הכפר שאליו עבר לגור לאחר נישואיו (ליד צ'רנוביץ).

כל משפחתנו הוגלתה לטרנסניסטריה והגיעה לשארגורוד. אבא נשלח משם למחנה עבודה טריהטי. בסיום המלחמה השתחרר מהמחנה וחזר לסוצ'בה, וכך גם סבתא, ברונו ויהודית. סבתא נפטרה שם בשנת 1962, יהודית עלתה ארצה עם בעלה ובנה בשנת 1948 ונפטרה ב־1950. ברונו הקים את משפחתו בסוצ'בה ונפטר שם בשנת 1982. אנחנו עלינו ארצה בנובמבר 1965 וגרנו בקריית שמואל. אבא עבד כחייט בכל השנים והלך לעולמו בנובמבר 1997.

סבי וסבתי מצד אימא היו חיים־עירא ריבנר ומרים (לבית דנקר).

סבי היה אופה והיתה לו חנות למכירת לחם. היו להם שלושה ילדים: יצחק, סלי (אמי) ואריה. גם הם הוגלו לטרנסניסטריה והגיעו לשארגורוד. סבא נפטר שם בחורף הראשון בינואר 1942. יצחק נשלח למחנה העבודה בטריהטי והצליח לשוב.

בסיום המלחמה חזרו סבתא, יצחק, אריה ואימא שלי לסוצ'בה. יצחק הקים שם משפחה ועלה לארץ בשנת 1962. הוא עבד בסוצ'בה כאופה וכך גם אחר כך באשקלון, שם נפטר בשנת 1977. אריה התחתן בסוצ'בה ועלה לארץ בשנת 1948. ניהל חנות מכולת ונפטר באפריל 2003.

סיפורה של רחל (רלה) ברנדס (לבית שטרנליב)

נולדתי בסוצ'בה בשנת 1927 להורי ראובן ורוזה (לבית וייסבוך), כאחותה הצעירה של סילביה ז"ל, ואחרי נולד אחי, שמעון, בן הזקונים. ילדותי וכל חיי הצעירים עברו בתקופה ההיא בחיק המשפחה שדאגה לכל צרכי.

גורשתי יחד עם משפחתי כמו כל היהודים שבעיר והגענו לשארגורוד, שם עברנו את הגירוש יחד עם סבתי קרנצה מצד אמי. אחרי השחרור על ידי הצבא האדום חזרנו כולנו לביתנו מותשים אך בחיים. היינו מאושרים שחרף כל התלאות שרדנו כולנו.

רלה ברנדס־שטרנליב (שניה מימין) ומשפחתה

אחרי שובי השלמתי את לימודי בבית הספר היהודי ואחר כך יצאתי לעיר קלוז' ללמוד נגינה בפסנתר בקונסרבטוריון המקומי. נישאתי בשנת 1955 לבחיר לבי קורנל (קופל) ברנדס, יליד 1924, מהנדס אלקטרומכני ועברנו לגור בעיר בוטושני. בשנת 1960 נולד בננו היחיד נואל (נורי).

עלינו ארצה בשנת 1974 והתמקמנו בעיר נתניה. בעלי עבד בפיקוד העורף כמהנדס מקלטים מ־1975 ועד 1993 כאשר פרש לגמלאות. בני למד רפואת שיניים

ברומניה וכעת עובד כרופא שיניים בנתניה. הוא נשוי לחנה ואב לשלושה ילדים – איתי, תומר ושיר.

אחי שמעון שנולד בשנת 1946, רוקח, גר בקריית ים. הוא אב לבת, חנה, ומנישואים שניים לבן, ראובן. חנה היא מורה לאנגלית ולה בן, מאור, וראובן בוגר ישיבת הסדר, בעל קורא וחזן וסטודנט למשפטים ומינהל עסקים.

סיפורו של יוסף ברנטל

משפחת ברנטל – בית אבי

משפחתי הגיעה לאיצקני מצ'רנוביץ בשנת 1926, ואני אז ילד בן שנתיים. באיצקני רכש אבי בית כפרי, בניין למאפייה וחלקת אדמה לגידולים שונים שעליה הקימה המשפחה גם משק עזר. בעת ההיא כללה משפחתי את אבי דוד, אמי פאני, האחיות יטי, קלרה וברטה, ואת האחים מנדל, פיליפ, לאון, רובין ואנוכי יוסף. כל אחי ואחיותי נולדו בזמן שבוקבינה השתייכה לאימפריה האוסטרו־הונגרית ורק אחי רובין ואני נולדנו בזמן שלטון רומניה.

משפחתנו נחשבה למשפחה מהמעמד הבינוני. ההכנסות מהמאפייה, ניצול היבולים שהניבו הגידולים מהחלקה החקלאית (תפוחי אדמה, עגבניות, מלפפונים ועוד ירקות שונים) וכן התוצרים ממשק העזר שטיפחה אמי (חלב ומוצריו, בשר, עוף ועוד) אפשרו למשפחה להתפרנס בכבוד.

החינוך שקיבלנו התחיל ב"חדר" ובמקביל בבית הספר היסודי הממלכתי, ובהמשך בבית הספר התיכון. ב"חדר" למדנו קרוא וכתוב ביידיש, לדבר עברית, הלכות, מנהגים ומסורת יהודית. בבית היתה האווירה יהודית מסורתית לצד האווירה התרבותית המקובלת בחברה שבתוכה חיינו. ביקרנו בהצגות, ראינו סרטים, קראנו עיתון בשפה הגרמנית "אלגמיינה צייטונג", היינו מנויים למקומון הסאטירי ביידיש "דר גרגר" (הרעשן) שיצא לאור בסביבות חג הפורים, קראנו ספרים, שמענו הרצאות והקראות שירים של סופרים יהודים. הורי השתתפו בהרצאות על יהדות וציונות, והצעירים שבינינו שיחקו בהצגות שהמורה לעברית יזם וארגן בנושאים הקשורים לארץ ישראל. ה"יידישקייט", המורשת היהודית, נשמרה על ידי תפילה בבית הכנסת בשבתות, חגי ומועדי ישראל, שמירת מנהגים יהודיים (כשרות,

שמירת שבת, מסורות וכו'). בקיצור היינו משפחה יהודית מסורתית, זעיר בורגנית, שחיה בשלום ובשכנות טובה עם הסביבה.

במרוצת השנים עזבו האחים והאחיות הבוגרים את הבית, התחתנו והקימו משפחות משלהם, חלקם בבוקובינה וחלקם בארצות אחרות. בבית נשארנו רק ההורים, אחי הצעיר רובין ואנוכי. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, בספטמבר 1939, החלה לנשב רוח אנטישמית מגרמניה. היחס ליהודים השתנה, העוינות גברה, וגם המצב הכלכלי החל להתדרדר. השתלטותו של "משמר הברזל" הפרו־נאצי על הרחוב ב־1940 הביא לרדיפות נגד היהודים, השפלות, אפליות, גיוס לעבודות כפייה ומעצרים של יהודים כבני ערובה. אי־הוודאות בקשר לעתיד הלכה וגברה. כתוצאה מכל אלה, בחרו אנשים צעירים לעזוב את רומניה ולעבור לחלק מבוקובינה שנכבש על ידי הרוסים, בתקווה שהחיים שם יהיו בטוחים יותר. בין אלה שעזבו ועברו לצ'רנוביץ היתה גם אחותי יטי קרייזל, בעלה וילי וילדיה הקטנים סידי וסנדי. באותו זמן נעצר לאון אחי כבן ערובה והוחזק תחת שמירה יחד עם אחרים בבית הכנסת בסוצ'בה. ב־9 באוקטובר 1941 גורשה משפחתי יחד עם כל הקהילה היהודית לטרנסניסטריה. הגירוש החל בבוקר שבו הופיע שוטר והודיע כי על כל היהודים בלא יוצא מן הכלל לעזוב את בתיהם, לסגור אותם, לקחת איתם מטען שאפשר לשאת בידיים, למסור את כל כספם ואת כל חפצי הערך במועצה המקומית ולהגיע בכוחות עצמם לתחנת הרכבת בבורדוז'ני. בתחנת הרכבת הועלינו ונדחסנו לקרונות משא, צעירים, נשים, זקנים, ילדים וחולים במספר הגדול בהרבה מקיבולת הקרונות. הצבא הרומני מסביב דאג להמריץ בצעקות את העלייה לקרונות, ולבסוף נעל את הקרונות מבחוץ והמסע יצא לדרך. על התלאות והזוועות של אותו מסע דובר ונכתב הרבה, וגם המסע שלנו לא היה שונה מהמסעות האחרים שנשלחו מבוקובינה ומבסרביה.

יצאנו מזרחה, חצינו את הדנייסטר והגענו למוגילב, כתחנת מעבר, שם שהינו זמן קצר. הופרדנו מאחי לאון, אשתו פאולה ומשפחתה אשר המשיכו לשארגורוד. אנחנו נשלחנו לוינדיצ'ני, שם שהינו עד פברואר 1944. החיים בווינדיצ'ני היו קשים. רעב ותת־תזונה, עבודה קשה ומכות, חוסר תנאי דיור וצפיפות עזה, חוסר בתרופות ותנאי היגיינה קשים. כל אלה והקור העז בחורף נתנו בנו אותותיהם. אבי חלה ונפטר בחורף הראשון לשהותנו בווינדיצ'ני, אמי נפטרה כשנה אחריו ואחי הצעיר רובין נפטר בשנת 1943. בעת ה"גירוש" כללה משפחתי 24 נפשות, שהתגוררו כולם באיצקני, בורדוז'ני, וסוצ'בה. המשפחה פוזרה בכל רחבי טרנסניסטריה, בסופו של דבר, 13 מבני המשפחה לא שרדו, ביניהם אמי פאני ואבי ודוד ברנטל שנפטרו ונטמנו בווינדיצ'ני, ואחי הקטן

ראובן ברנטל שנפטר ונטמן במוגילב שבטרנסניסטריה. יהי זכרם ברוך. נשארתי לבדי, אבל המסע שהחל בגירוש מהבית עדיין לא הסתיים בשבילי.

באביב 1944 שחררו הרוסים את אוקראינה ואנשים החלו לשוב הביתה, ביניהם אחי לאון ואשתו פאולה שחזרו לביתם ולעבודתם, אחי כרופא שיניים ואשתו כרוקחת. אני התגייסתי לצבא האדום, שבו שירתתי עד מאי 1945. במהלך שירותי בצבא האדום השתתפתי במלחמה נגד הגרמנים ובמסע השחרור מהם. הגעתי עם הצבא עד לקניסברג שבפרוסיה.

בסתיו 1945 חזרתי לאיצקני, שם מצאתי כי בית ילדותי עוד קיים ומתגורר בו תושב רומני שגם מפעיל את המאפייה של אבי. החלטתי לעזוב ולעלות לישראל במסגרת בית"ר. עד למועד הקרוב לתאריך העלייה גרתי אצל אחי לאון בסוצ'בה, ובמאי 1946 עברתי לבוקרשט להכשרה לקראת העלייה לארץ עד אמצע יוני. בתום תקופה זו התחלנו את המסע לארץ ישראל. המסע התחיל בנסיעה של כיומיים ברכבת עד לנמל ברקה שבדרום יוגוסלביה, שם עלינו על אוניית המעפילים "הגנה", ובתום הפלגה של כשבוע ימים הגענו לנמל חיפה.

בארץ שהיתי כמה חודשים במחנה המעפילים בעתלית ובדצמבר 1946 שוחררתי מהמחנה וקיבלתי תעודת זהות פלשתינית. נשלחתי לפרדס חנה, שם התגוררתי אצל משפחת ד"ר רובינזון – בשעתו ראש המועצה המקומית, עד לסתיו 1947. ב־29 בנובמבר 1947, יום החלטת האו"ם על הקמת מדינת ישראל, התגייסתי ל"צבא שבדרך", וב־15 במאי 1948 עם הקמת מדינת ישראל הפכנו ל"צבא הגנה לישראל". השתתפתי במלחמת העצמאות ושירתתי בצבא קבע עד סתיו 1951.

בשניים למרס 1952 התחתנתי עם בחירת לבי, זיוה, התמקמנו בחיפה, שבה אנו גרים עד היום, ונולדו לנו ארבעה ילדים ותשעה נכדים.

בשהותי אצל אחי לאון בסוצ'בה לפני העלייה לארץ, נודע לי כי ילדיה ובעלה של אחותי יטי, נפטרו ברוסיה, ואחותי נשארה לבדה בליטא. כמה שנים לאחר עלייתי הגיעה יטי לישראל לבדה וכאן גם נפטרה. אחי לאון ואשתו עלו גם הם ארצה והתגוררו בחיפה, שם נפטרו בשיבה טובה. לאחר שנים רבות חודש הקשר עם אחותי קלרה ובתה, ועם אחי מנדל, בנו מאוריציוס ונכדו דוד.

המשכיות וזיכרון המשפחה נשמר כיום בסיפורים שאותם אני מספר לבני משפחתי ונכדי, ובקשר שביני לבין אחייני דוד ברנטל המתגורר בארגנטינה.

סיפורה של נעמי גוטליב (לבית פלץ)

אחרי שניצלנו מהשואה היה לנו חלום אחד רק להגיע לארץ ישראל. הדרך היתה קשה וארוכה כי האנגלים שלטו אז בארצנו. זכור לי היום שבו נפרדנו מיקירנו ועזבנו את העיר שוץ. התחלנו את הדרך ללא דרך עד שהגענו לנמל בורגס שבבולגריה, שם עגנו האוניות בשם "גאולה" ו"מדינה". כאן יש לציין שהבולגרים הם אנשים טובים ועזרו לנו, כמובן במחתרת. זה היה בלילה חשוך אחד לפני שעלינו על הרפסודות שהובילו אותנו ללב הים, שם עגנו האוניות. כומר נוצרי עמד עם פמלייתו ובירך את כל אחד ואחד לשלום והצלחה בסגנון משלו. זה היה מרגש מאוד שכומר נוצרי הזדהה עם העם היהודי אחרי השואה.

אחרי ששטנו ימים ולילות בשלב מסוים שמנו לב שאונייה ובה חיילים מהצבא הבריטי עוקבת אחרינו, אבל בעוז רוחנו ועם תקווה בלב המשכנו בדרכנו. וביום בהיר אחד כשהיינו בשיא ההתרגשות, כי ראינו כבר את חופי הארץ והתמלאנו תקווה שהגענו ויורדים לארץ המובטחת, אז התנפלו עלינו (המעפילים) החיילים מהצבא הבריטי, סינוורו אותנו עם גז מדמיע והגלו אותנו למחנות בקפריסין, שם פעלנו בשורות ההגנה במתחרת. רק ב־1948, עם הכרזת המדינה נפרצו כל המחסומים והגדרות במחנות וכל המעפילים נהרו הביתה לארץ ישראל.

הגענו לארץ בחוסר כול אך עם הרבה תקווה לעתיד. כאן הקמנו משפחות, ילדנו ילדים ויש בדור שלנו משפחות שיש להם נינים. יש לציין שהדור הראשון שלנו הוא דור נפלא שידע לתרום למען הארץ והמדינה. בנים וגם בנות עם גיוסם לצבא הגנה לישראל הם העומדים על המשמר ימים ולילות ובזכותם אנחנו כאן. לכן אני מאחלת לכל עמי היושב בציון ואנחנו בתוכם שישרור שלום ושלווה בארצנו לנצח נצחים.

סיפורו של ד"ר שמואל גולדן (סנדי גולדנברג)

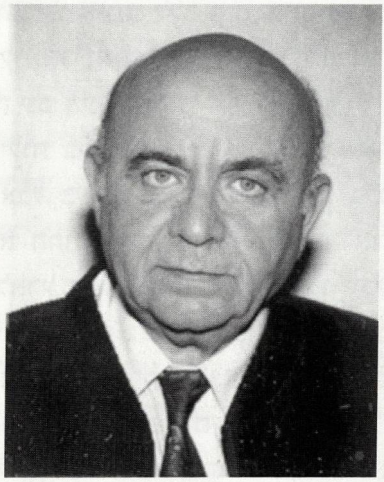
אני ד"ר שמואל גולדן, לשעבר סנדי גולדנברג, נולדתי ב־1937 בסוצ'בה להורי ארמין (מוניו) ורבקה (אתל) לבית קליגר ז"ל.

סבי מצד אבי היה קלונימוס קלמן גולדנברג, בעל אחוזות שירד מנכסיו בעקבות מלחמת העולם הראשונה וקריסת הבורסה בניו יורק ב־1929. היו לו ארבעה בנים. אחי אבי ארנולד, בובי, וזיגמונד נספו כולם בטרנסניסטריה וכך גם סבתי. סבי נפטר

בגיל 100 ב־1940. מנישואים קודמים היתה לו בת בשם מרי.

סבי היה בעל הבית ברחוב הראשי – מס' 1 – שעד היום נמצא תחת שימור היסטורי. סבי מצד אמי, ר' יוסף חיים קליגר היה נשוי לפרידה לבית וגנר, אביה היה שרגא פייבל שהיה ידוע כאיש חכם ונותן עצות. נולדו להם שני בנים ושתי בנות.

אמי ז"ל רבקה, עלתה לארץ ב־1950, אחיה אריה (לאון) קליגר עלה לארץ ב־1950 והבת יונה (קוקה) עלתה לארץ ב־1931 יחד עם אחיה שרגא פייבל (יונה) קליגר.

ד"ר שמואל גולדן (סנדי גולדנברג)

סוצ'בה זכורה לי כעיירה שקטה שבה היתה לאבי חנות חשמל שצפתה על כל הרחוב הראשי ולפני מלחמת העולם הוא העסיק בה כמה עובדים.

מיולי 1941 כל היהודים בסוצ'בה היו חייבים לשאת את הטלאי הצהוב והטלאי זכור לי בבירור. באוקטובר 1941 הוגלינו לטרנסניסטריה יחד עם הורי וסבתי הנרייטה גולדנברג ובנה זיגמונד וכן דוד אמי בן־ציון קליגר, אשתו הניה עם שתי בנותיהם ברטה (נישאה למיליו מאייר) ולורציה (לאה) אשר נישאה למשה וייסברוד יבל"א.

אחרי מסע מפרך בקרונות בהמות שמשם זכורה לי אמרה שביקשתי מאמי מים ואמרתי לה: "את גם בן אדם, תביני אותי אני צמא". אחרי מסע רגלי דרך אטאקי (זכורה לי פרשה עגומה שבה כל היהודים התרגשו וגעשו כי יהודה טננהאוס, שהיה אז נער נפל לתוך הדנייסטר הקפוא וכמעט קפא מקור) הגענו לגטו מוגילב ומשם הועברנו לגטו דז'ורין שהיה במרחק של כ־40 ק"מ ממוגילב ותחת הפיקוד של הז'נדרמיה הרומנית, המיליציה האוקראינית ותחת הפיקוד העליון של ה־SS הגרמני.

כעבור שנה, נשלח אבי למחנה עבודה מעבר לנהר בוג ושם שהה כשנה, הוא נשלח בחזרה, ובדרכים לא דרכים חזר לדז'ורין. בטרנסניסטריה נפטרו מרעב ומחלות סבתי הנרייטה ושלושת בניה.

שוחררנו על ידי הצבא האדום ב־1944 אחרי שמעל ראשנו ולתוך הגטו עפו כדורים ופצצות משני צדי החזית. בדרכנו חזרה התעכבנו בבריצ'ן במשך כמה חודשים וחזרנו לסוצ'בה לבית הפרטי שבנה אבי ברחוב פטרו ררש 53 (היום מס' 18). לפי מידע "מודיעיני" נודע לאבי שכל הרהיטים שלנו נמצאים בכפר במרחק כמה קילומטרים מסוצ'בה וכשהוא בא לתבוע את הרהיטים אמרו לו שהכול נקנה לפני המלחמה. בין הרהיטים הוא מצא חוברות פרסום של פיליפס וכשהוא פתח אותן נפלה תמונה שלו מתוך אחת החוברות – הוכחה ברורה על בעלות.

חנות מוצרי חשמל של ארמין (מוניו) גולדנברג.

בסוצ'בה התחלתי ללמוד בכיתה ג' ולאחר שנה הועברתי לבית ספר התיכון היהודי שם סיימתי בהצטיינות בממוצע של 9.87. חברי הקרובים היו יהודה אורבך, הנמצא בארץ, ניקי מניה החי בניו יורק, שמואל (סדי) קימל החי בקריית חיים, משה שטיין שהיום רופא. זכורה לי הקונדיטורייה וגנר שבה היתה עוגת השמנת המפורסמת אשר אשתי לפי מיטב המסורת אופה עד עצם היום הזה, לאחר שקיבלה את המתכון מאמי ז"ל.

זכור לי גן ביתנו, שהיה גדול מאוד ושורות של עצי פרי פיארו אותו (היום יש בית ספר שלם בתוך הגן שהיה שלנו). זכורים לי טיולים לחורבות המצודה ע"ש שטפאן הגדול, טיולים לזמקה, הייתי חבר בתנועת הנוער הציוני והמדריכים שלי היו יהודה טננהאוס ובומי שטטנר ז"ל.

מהמשפחה של אבי חיים היום בת דודתי שולמית אנישקו בפתח תקווה, בת דודתי מימי נידרמאייר לבית גולדנברג, בקנדה.

מצד אמי חיים היום בארץ בת דודתי גאולה רש, אחיה אילן קליגר עם ילדיהם. כמו כן, בנות דודתי רבקה ודניאלה לבית טילס בנות קוקה קליגר, ונילי ומשה קליגר, בני יונה קליגר.

עלייתנו ארצה היתה כרוכה בקשיים רבים, אולם מפקד המשטרה היהודי בשם פופיק, חמד את ביתנו היפה ועל כן אִפשר להורי לקבל אישור יציאה מרומניה. ב־1950 עלינו ארצה באונייה טרנסילבניה ואחרי מגורים בחיפה עברנו לקריית ביאליק.

למדתי רפואה, הייתי במשך 25 שנה מנהל מחלקה לכירורגיה פלסטית בבית חולים כרמל בחיפה, וכיום אני עובד בבית חולים אלישע. הנני גר היום בחיפה, נשוי לאילנה, אב לשלושה וסב לשני נכדים.

סיפורו של מרטין גידרון

בספר הזיכרונות המוקדש לסוצ'בה היהודית שנמחקה מעל פני האדמה, ברצוני להנציח את סבי וסבתי: יעקב ועמליה בוגן, בעלי בית המלון בוגן, אשר פעל מתחילת המאה ה־20 ועד דצמבר 1934.

סבי וסבתי היו אנשים מופלאים אשר תמיד היו מוכנים להושיט עזרה לנזקקים. בכל ליל שישי היו עורכים שולחן לאנשים בודדים ולאנשים חסרי אמצעים, וכאשר האחדים מאותם אורחים קבועים לא יכלו להגיע לסעודה מסיבות בריאותיות, היתה סבתא שולחת אותי עם האוכל לביתם.

בערבי חג ובמיוחד בפסח היו כל האנשים הבודדים מהסביבה הקרובה מוזמנים לארוחת החג. עד היום זכורים לי שמותיהם: גב' זומר, גב' ברבר, גב' בולכובר, ואדון רוזנשטראוך, אשר אליו נקשרתי ואותו אהבתי במיוחד בזכות סיפוריו הנוסטלגיים מלאי הגעגועים על הקיסר פרנץ יוזף, ועל יחסו הטוב והחיובי ליהודים.

היחס של סבי וסבתי גם לצוות העובדים היה חם ולבבי. במיוחד זכור לי יחסם

למלצר פריץ פלר שנספה בטרנסניסטריה. הם אהבו אותו והתייחסו אליו כאל בן.

כאשר סבי יעקב בוגן נפטר באוגוסט 1931, בא מזכיר הקהילה היהודית, אדון גוטסמן לביתנו. הוא פרס בפנינו את מפת בית הקברות וביקש שנבחר את מקום הקבורה הרצוי לנו, בלי להציב תנאים כלשהם. הוא ציין שליעקב בוגן אין מקום טוב או יקר מדי. ובאמת סבי נקבר מאחורי קברו של ד"ר אברהם לוי, הרב הראשי של סוצ'בה. קברו של סבי עומד על תלו עד עצם היום הזה במצב טוב.

מרטין גדרון

סוצ'בה של ילדותי לא קיימת עוד. בשנת 1944 כאשר חזרתי מטרנסניסטריה עמד עדיין בית הכנסת הגדול על תלו. בשנת 1976 בעת ביקורי הראשון כתושב ישראל הופתעתי לראות שבית הכנסת נהרס ובמקומו סללו כביש. באותו ביקור נוכחתי לדעת שהבניינים הישנים שהיו שייכים ליהודים ונמצאו בחלק התחתון של הרחוב הראשי וברחוב היהודים עדיין עמדו במקומם ללא שינוי. כמו כן נשארו על תלם בנייני הקהילה וכל הבתים בסביבה עד לתיכון הבנות.

בביקורי בשנת 1988 לא היה זכר לכל אותם בתים ובנינים, דבר שהכאיב לי מאוד וציער אותי. האתרים היהודים שנשארו הם: בית הכנסת "חברה ג"ח", בית הקברות היהודי הישן, שהיה פעיל עד 1892, ונמצא ליד בית המשפט, ובית הקברות החדש שנמצא כיום במצב מוזנח ביותר.

לעומת זאת, השאירו הרומנים ללא פגע את בנייני הציבור מתקופת השלטון האוסטרי, כגון הטריבונל (בית המשפט), הפרפקטורה (בניין המחוז שהפך למוזיאון),

בניין העירייה המרשים ביופיו, בית הספר התיכון של הבנים ושל הבנות, ומובן מאליו את כל הכנסיות. החורשה סביב הטירה העתיקה "צ'טטה" הוקמה ביוזמת ד"ר לוי בוגן, שהיה אז נציג במועצת העיר.

בזמן הגירוש גרתי בצ'רנוביץ ובאוקטובר 1941 גורשתי דרך מוגילב לגטו דז'ורין, בו שהיתי כל המלחמה, מלבד בין החודשים מאי–דצמבר 1943. בתקופה זו נשלחתי לעבודת כפייה במחנה טריהאטי, שם הוטל עלינו לבנות גשר מעל הנהר בוג. בסוף דצמבר 1943 חזרתי לגטו דז'ורין, כשמצבי הבריאותי גרוע.

ב־13 במרס 1944 שוחרר גטו דז'ורין על ידי הסובייטים. רגע השחרור נשאר חרוט בזכרוני ומלווה אצלי בסערת רגשות. עד עצם היום הזה עולות בעיני דמעות כאשר אני נזכר בו. זה היה בשעת ערב מאוחרת, בחוץ כבר שררה חשכה. לפתע שמעתי נקישה בדלת. פתחתי את הדלת בפחד ובחשש מהעומד לקרות בעוד דקה, ולפתע עמד מולי חייל סובייטי ושאל: "האם אתם יהודים?" כאשר עניתי לו בחיוב, הוא חיבק אותי ופרץ בבכי תמרורים. הוא ספר שגם הוא יהודי והוא כבר צועד מאות קילומטרים ועבר על פני כפרים רבים ועדיין לא פגש ולו יהודי אחד. אנחנו היהודים הראשונים שפגש זה ימים רבים. הוא יעץ לנו היהודים לעזוב את המקום במהירות האפשרית, כי מקום זה הנו מקום מקולל.

קיבלתי את עצתו ולאחר כמה ימים יחד עם עוד כמה יהודים מסוצ'בה: בורשי פרנקל, תיאה רונס (אשתו לעתיד), דוד (דודל) רחמוט ומלה פרנקל, התחלנו לצעוד ברגל עד צ'רנוביץ. בצ'רנוביץ נפרדו דרכינו. שם פגשתי את בני הדודים שלי: פרידל, ברל וזיגי בוגן והמשכנו ללכת יחד לכיוון סוצ'בה, דרך מיהילן ודרגומירנה. לאחר מסע תלאות הגענו לסוצ'בה, שהיתה כבר מלאה בפליטים מפלטיצ'ן. עקב הקרבה לחזית נאלצו תושבי פלטיצ'ן לעזוב את עירם. הייתי בר־מזל וזכיתי בהכנסת אורחים חמה אצל אחת מהעובדות בבית המלון של סבי וסבתי. כאשר פליטי פלטיצ'ן חזרו לביתם, עברתי לגור יחד עם בני הדודים שלי ממשפחת בוגן.

זמן קצר לאחר כניעת רומניה לסובייטים הצלחתי להגיע לבוקרשט לאחר תלאות רבות. בהגיעי לבוקרשט פניתי מיד לנציגות בית"ר, התנועה שאליה השתייכתי לפני המלחמה וביקשתי להגיע לפלשתינה מיד וללא תנאי. שם נאמר לי שספינה עומדת לצאת באותו לילה לפלשתינה והיא כבר מלאה ולכן עלי לחכות לספינה הבאה. בעודי מדבר איתם, נכנס אדם והודיע שהוא החליט לוותר על הנסיעה לפלשתינה, כיוון שפחד ממוקשים בים השחור. כך זכיתי למקום באותה ספינה. מיד הבאתי להם תמונה שלי ובערב כבר הייתי בקונסטנצה ועליתי לספינה.

הדרך היתה קשה, הים היה סוער. לאחר מספר ימים הגענו לאיסטנבול ללא מים

וללא מזון. הקהילה היהודית באיסטנבול נרתמה מיד לעזרתנו, הם דאגו לנו לאוכל ולמים. למחרת העבירו אותנו לצד האסייתי של איסטנבול. המשכנו ברכבת דרך אדנה שבטורקיה, דרך סוריה ולבנון למחנה עתלית.

עקב המלחמה הגיעו מעט מעפילים לפלשתינה, ולכן לא התמלאה מכסת המעפילים שאושרה בספר הלבן, וכך זכיתי למזלי באישור כניסה חוקי לארץ, דבר שאפשר לי להביא את אשתי לארץ בצורה חוקית. למרות זאת נאלצתי להמתין שנתיים עד בואה.

סיפורה של אסתר גליקמן

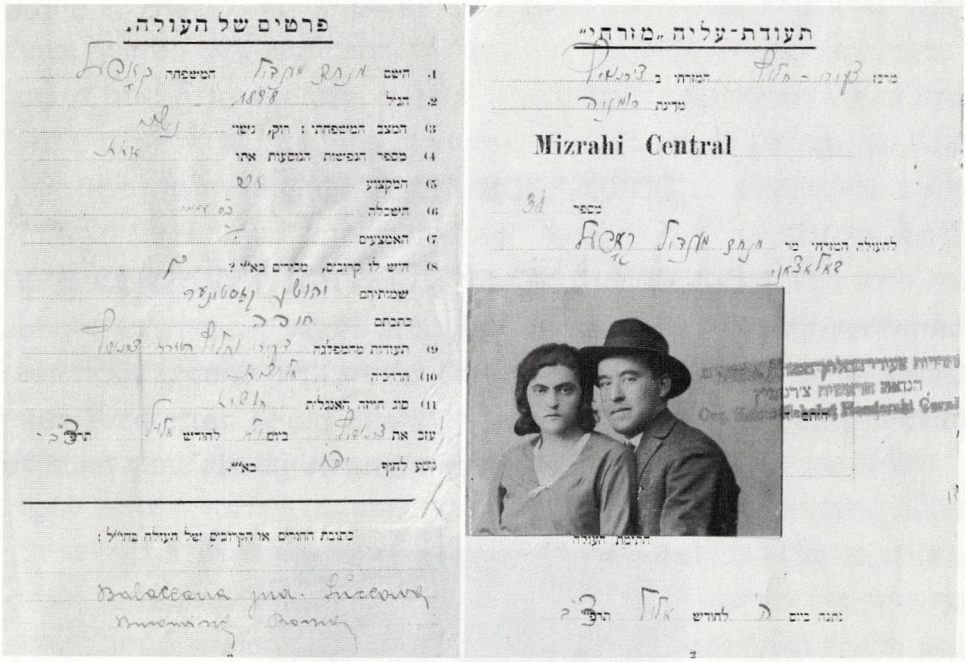
הורי: מנחם מנדל ובילה ברוריה קופל (קוסטינר) ז"ל

אמי ז"ל נולדה בשנת תרס"ז בכפר קטן פארהאוץ, להוריה משה־מיכל יחיאל ואסתר־לאה קוסטינר ז"ל. היו לה שלושה אחים ואחות אחת: שלמה, אהרון, יהושע ושרה־פרומה (לימים הזנפרץ). יהושע עלה לארץ ישראל בשנות העשרים של המאה ה־20, נשא לאישה את חיה ונולד להם בן נחום.

אסתר גליקמן (קופל)

הורי אימא היו חקלאים, היו להם קרקעות ופרות. לאחר מלחמת העולם הראשונה עשו רפורמה אגררית והורי נושלו מהקרקעות. היה פוגרום, שרפו להם את הבית, גנבו את הפרות, והמשפחה ברחה בחוסר כול לסוצ'בה וגרה בתחילה בדירה זמנית, שם גרה סבתא ציפורה קופל עם ילדיה. אימא התחברה עם הינדה, אחות אבי וחברות זו נמשכה כל ימי חייהן. דרכה הכירה אימא את אבא ונוצר הקשר ביניהם.

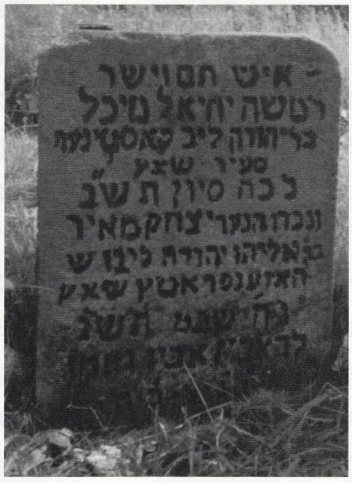

תעודת עולה של ברוריה (קוסטינר) ומנחם־מנדל קופל

אבא ז"ל נולד בבלצ'נה להוריו דוד־אריה וצפורה־באבא קופל (לבית הס). היו שני אחים ואחות אחת: הבכור יידל הס (קופל), השני משה קופל לא שרד בטרנסניסטריה והבת הינדה־מלכה־הדסה. אבא התייתם בגיל חמש מאביו (שהיה כבן 35 במותו), אחותו היתה רק בת שלושה חודשים ואמו, סבתי צפורה, נשארה אלמנה צעירה. אבא סיפר בהערצה על סבו, מנשה הס (אבי אמו) ועל שני דודיו, "פטר מוקי ופטר וולוול" שהסתופף בצִלם כיתום קטן. אמי ז"ל היתה הבת הצעירה והתייתמה מאמה (שמתה צעירה) כשהיתה צעירה בשנות העשרה. מות אמה השפיע עליה מאוד, והיא היתה מדברת עליה תמיד בגעגועים. אביה, סבי משה־יחיאל מיכל קוסטינר נפטר בטרנסניסטריה, נקבר שם ושני נכדיו הבנים של

אחות אמי, שרה, נקברו לצידו. עבר זמן עד שנודע לאימא על מות אביה והיא ישבה "שבעה" מקוצרת.

הרבה איני יודעת על ילדותה ברומניה, רק שהיו לה זיכרונות רעים משם. אבל היו לה הרבה חברות והיא היתה אהודה מאוד ואהובה על הכול. החברות שלה משם עלו לארץ וגם פה היה קשר ביניהן. במיוחד היתה אימא חברה טובה של שרה שוורץ ושל חדווה צוויבל. בין החברות היו גם רבקה אורנשטיין, רבקה פיזם, רחל הורוביץ ואחיותיה ועוד. אימא סיפרה לי, שהיתה חברה בתנועת צעירי מזרחי, אבל לא היתה פעילה. זאת למדתי מספריו של ישראל לבנון ז"ל "מצא חן במדבר ועם שרידי חרב" וממסמך (שקיבלתי ממוקה גרוס) מבית התפוצות. היא השתתפה בוועידה השלישית של הסתדרות "צעירי מזרחי" בשנת התרפ"ט ונבחרה לנשיאות מטעם סוצ'בה ואף השתתפה בדיונים.

מצבת משה יחיאל מיכאל קוסטינר
ושני נכדיו – בבית העלמין במורפה

אבא הביא אותה לבלצ'נה להכיר את משפחתו. הם רצו להתחתן, אבל לא יכלו, כי אחות אמי, שרה־פרומה עדיין לא נישאה ואז הקפידו מאוד לא לחתן את הצעירה לפני הבכירה. רק אחרי חמש שנים כחתן וכלה הם התחתנו. התנאי היה, שאחרי החתונה עולים לארץ ממניעים ציוניים. הם התחתנו בל"ג בעומר תרצ"ב ואחרי חצי שנה עלו לארץ באוניית משא יחד עם אנשים נוספים מבוקובינה (פיזם, אטל איזנטל).

הם הגיעו לחיפה ושכרו דירה בת חדר אחד בחיפה ברחוב תל־חי 15 אצל משפחה בשם וימן, שקיבלה אותם יפה מאוד. אבא היה חרוץ מאוד ובעל ידיים טובות, הוא עשה רהיטים מארגזי תפוזים. הם היו מאושרים, והסתפקו במועט. אבא עבד תחילה בעתלית במלח, שהיתה עבודה קשה מאוד, הוא הרוויח כ־30 גרושים ליום. ב־1934 הם הביאו את סבתא צפורה עם הינדה ומאז הם היו תמיד ביחד ואף גרו ביחד.

בשנת תרצ"ה (1935) נולדתי ונקראתי אסתר־לאה ע"ש סבתי אסתר־לאה קוסטינר ז"ל. אבא רצה לעבור למושב, כי הוא אהב מאוד חקלאות ובמיוחד לטעת עצים, אבל אימא לא רצתה וכשנה לאחר מכן עברנו לגור בכפר אתא. בתחילה גרנו בשכירות, כשהייתי בת שנה עשו לי מסיבת יום הולדת וכל החברים יוצאי בוקובינה נכחו.

בינתיים אבא התחיל לעבוד בבניין, גם היא עבודה קשה, הוא בנה הרבה בתים בכפר אתא ולנו הוא בנה בית פרטי, ומובן שגם שם נטע אבא עצי פרי ועצי נוי. שם נולדה אחותי חנה שקרויה ע"ש סבתא של אמי.

בתקופת מלחמת העולם השנייה עשו הגרמנים מאמצים להפציץ את בתי הזיקוק. כל לילה היו הזרקורים מאירים את השמים, כדי לסנוור את מטוסי האויב. אימא היתה בהיריון וחלשה. כדי שהיא תהיה רגועה, שכר לנו אבא דירה אצל משפחה בעפולה, שהיתה בסביבה שקטה יותר. שם נולד אחי דויד־אריה, שנקרא ע"ש סבי דויד־אריה (ליביש) קופל. לאחר לידת אחי חזרנו הביתה לכפר אתא, המלחמה עדיין נמשכה. אבא בנה בחצר מקלט ובשעת האזעקה כל מבוגר לקח בידיו ילד ורץ למקלט.

להורי היה חשוב מאוד שנקפיד על קיום המצוות. הם דאגו לנו למה שנקרא היום "העשרה" ביהדות, כשהיינו עוד בבית ואחר כך במוסדות החינוך. הם שלחו אותנו לבית צעירות מזרחי בתל אביב. אחר כך אני למדתי בסמינר לגננות ואחותי בבית ספר לאחיות. אחי בישיבה לילדים קטנים ובישיבת "תורה ומלאכה". ההורים שלנו הכניסו ספר תורה ע"ש הוריהם.

אימא נפטרה באופן פתאומי מאירוע מוחי בט"ו בכסלו תשל"ד והיא רק בת שישים ושש שנה. הורינו הספיקו לחתן אותנו (ילדיהם) ולראות נכדים. אבל אימא לא זכתה לראות נינים. מותה היה זעזוע גדול למשפחה ולכל מי שהכיר אותה. אימא היתה צדקת גדולה. היתה צנועה והסתפקה תמיד במועט. היא דאגה תמיד לאחרים, היתה אשת חיל במלוא מובן המילה. דאגה לאבא שעבד קשה בבניין ותקופה מסוימת עבדה עמו בקיוסק שהם קנו. תמיד לימדה זכות על הכול

ואנו קראנו לה "ברדיצ'ב". היא ויתרה כמה פעמים על צרכיה כדי להעלות ארצה קרובי משפחה והם אף גרו בביתנו לתקופות. גם אחיה של אימא ומשפחתו גרו בביתנו תקופת מה כשעלו ארצה. לאחר מותה, עדיין בשנת האבל, החליט אבא לנסוע לקבר אבות בסוצ'בה ולקח אותי איתו. התארחנו אצל משפחת שכטר, שגרו בסמוך לבית הכנסת, שעל השולחן שם היו פמוטים רבים, שהשאירו אנשים, שיצאו משם והשלטון לא הרשה להם לקחתם. מיד עם בואנו יצאנו לבית העלמין. לא אשכח את בכיו של אבא ליד הקבר של אביו, דויד־אריה קופל ודיבר על מצבו עם מות אימא, מה גם שהוא לא היה שם למעלה מ־40 שנה. ביקרנו גם בבלצ'נה בבית שבו גדל אבי. הבית היה אותו הבית אלא שציפו אותו במעין קשקשים מעץ. הגוי שגר שם עכשיו הכיר את אבא. ירדנו למרתף ועלינו לעליית הגג ואבא הראה לי את האח שהוא בנה.

לאבא הספיק להיות שם רק ימים מספר, כי מה שהיה חשוב לו היה ביקור בבית העלמין (אגב, שם נמצא גם קברה של סבתי אסתר־לאה וקרובי משפחה אחרים). אבל בגללי המשכנו בטיול של שבועיים בקבוצה מאורגנת.

אבא הסתופף בחצרות רבנים ואדמורים. היה לו קשר טוב עם הרב רובמן ז"ל. כל שנה הוא היה אוסף כספים, דמי חנוכה, לישיבת תפארת ישראל בחיפה. במקור היה חסיד אנטוניה ומקורב מאוד לחסידות סרט־ויז'ניץ. בכל שנה היה מביא באהבה ובמסירות רימונים וענבים מפרי גנו לשולחנו של הרבי. הוא התפרנס מעבודת כפיים כל חייו והיו לו ידיים של פועל עברי. הוא היה קובע עתים לתורה והיה לו שיעור קבוע מוקדם בבוקר.

לאחר מות אימא, הכניס אבא ספר תורה על שמה, בעודו מחלים מהניתוח השני להסרת גידול סרטני במעי הגס. ארבע שנים לאחר מכן נפטר אבא בי"ד בשבט תשמ"ד, בן שבעים ותשע במותו והספיק לראות נינים. הורי קנו עוד בחייהם חלקת קבר בקריית אתא ושם הם נטמנו. כשאימא ראתה את חלקת הקבר, היא שאלה בצחוק: "כאן אני אגור?". כעבור חצי שנה היא נפטרה בט"ו בכסלו תשל"ג. יהי זכרם ברוך.

אנו הכנסנו על שם הורי ועל שם הורי בעלי ספר תורה שבעלי משה יצחק כתב בעצמו. בזכות הורי נולדנו בארץ ישראל והודינו להם שלא עברנו את המלחמה והגירוש. ברם, לא חלמנו שאחרי שישים שנה לא נוכל לחיות פה בשקט ובביטחון. אנו מתפללים לה' שישמרנו ויצילנו מיד כל אויבינו ונישב פה לבטח.

סיפורו של מוריס גליקמן

נולדתי בשנת 1924 לאבי לאון ז"ל ולאמי מינה ז"ל. בשנת 1941 גורשנו לטרנסניסטריה והגענו למורפה. חזרתי לסוצ'בה ב־1944.

למדתי בפוליטכניקה ביאסי בין 1945–1949 לתואר מהנדס חשמל ומכונות. עבדתי במפעל בבוקרשט בשנים 1949–1982.

בשנת 1983 היגרתי לארצות הברית ועבדתי עד 1998 כפקיד בנק. אחותי פרימה רופאת ילדים אלמנת יונס אקס גרה כיום בבוקרשט. קרובים שנספו בשואה: ד"ר פיליפ קפלאנסקי אשתו ליברטינה ובנם יעקב שהוגלו מקישינב. המהנדס מרצ'ל פלדמן ואשתו פרידה שגם הם הוגלו מקישינב. הנשים היו אחיות אמי.

סוצ'בה וחיי האוכלוסייה היהודית

תושבי העיר היו רומנים, גרמנים, פולנים, אוקראינים וכ־40% יהודים – לכולם היו חיים סוציאליים ותרבותיים, אבל במיוחד בלטו אלה של האוכלוסייה היהודית.

הקשרים עם הנוצרים הושפעו מהתגברות האנטישמיות בעולם ומאידך מהמסורת היהודית שעמדה תמיד תחת הסימן של "עם לבדד ישכן". למרות הקשרים המסחריים עם לקוחות נוצרים ועם השכנים, חיו היהודים במסגרת הקהילה עם הבעיות המיוחדות להם.

לאבי לאון גליקמן ז"ל היה אילן יוחסין שמגיע עד ל־5 דורות לפניו. כנראה שהראשון היה משולם פיזם מלוקצ'שטי על יד סוצ'בה, שחי בין 1750 ל־1820. בנו מאיר פיזם מבלצ'נה (1790–1850) השתקע שם כיהודי הראשון. באותה תקופה הגיעו הרבה משפחות של יהודים לסוצ'בה ולכפרים שמסביב, כולם אשכנזים שבאו מגליציה ומרוסיה.

כיוון שבוקובינה היתה תחת השלטון האוסטרו־הונגרי השפה הרשמית היתה גרמנית, ואפילו אחרי מלחמת העולם השנייה דיברו רובם גרמנית, להוציא את האוכלוסייה החסידית שדיברה יידיש.

היו כמה משפחות שהיו להן חנויות בין הרחובות יודנגאסה, ארמאשולוי עד בית הכנסת ח"ג שהיו ידועות כ"פוילישה"' ביניהם יידל בַּראן ומרילוס.

נבנו הטמפל ובתי כנסת נוספים כמו כן בניין הבית היהודי (יידישעס האוס). אחרי 1920 נבנו הבתים של ד"ר פורר, צווילינג, הופמאייר וברוך אלטר. אך ליד

הבתים של היהודים האמידים, גרו בשטח די גדול (בין הטמפל, רח' מיראוץ ורח' איצקני) עניי העיר, בבתים מוזנחים שמטו ליפול.

המעבר מהמינהל האוסטרי לרומני לא גרם בעיות מיוחדות לאוכלוסייה היהודית. הגרמנית המשיכה להיות השפה העיקרית ואפילו הרשמית הרבה זמן. וכך חוזה קניית ביתנו נכתב עדיין בשפה הגרמנית ונערך על ידי ד"ר טייך.

בעיה מסובכת היתה זו של הענקת כל הזכויות האזרחיות ליהודים. בשנים 1920–1940 המשיכו חיי היהודים להתנהל באותם תנאים של מסורת ותרבות כמו בתקופה האוסטרית. בלטו היהודים כמעט בכל התחומים, למעט המינהל, בתי הספר והצבא. כך, רוב עורכי הדין והרופאים היו יהודים אך היו רק שני מורים יהודים פרופ' גינגולד, מורה לגיאוגרפיה בבית הספר התיכון לבנות ופרופ' פוייר, מורה לצרפתית בבית הספר התיכון שטפאן צ'ל מרה. האחרון עבר ליאסי ושם נרצח יחד עם בנו בפוגרום.

חיי חברה ותרבות בסוצ'בה

במסגרת בתי הכנסת ו"הבית היהודי" ובקרב התנועות הציוניות היתה פעילות תוססת ומגוונת. הבית היהודי היה מוקד פעילות חברתית, תרבותית וספורטיבית. בבניין הזה נשמר ארכיון האוכלוסייה היהודית, ובו שוכנו הארגונים הציוניים. בבניין הסמוך נמצא ה־"אוזה" ואולם התעמלות מצויד היטב היה בקומה תת־קרקעית. היה שם גם אולם גדול לאספות והופעות שונות. חרות בזיכרוני ערב תרבותי שבו אליעזר שטיינברג ציטט מהמשלים שלו. באולם ההתעמלות נוסף לאימונים של קבוצת מכב"י, היו גם שעות התעמלות לילדים תחת חסות מכב"י והמאמנים היו וילי לאדן ואחר כך פריצי הרצברג. גם אני השתתפתי בקיץ בהתעמלות שהתקיימה תחת כיפת השמים במגרש של השומר. ברצוני לציין שבשנת 1940 חויבה הקהילה היהודית לפנות את הבית היהודי, ומשטרת סוצ'בה עברה אליו.

פעילות קבוצת הכדורגל מכב"י הפגינה את נוכחות הנוער היהודי בעיר. בין שחקני הקבוצה היו בוזיו סלפטר, פרדי דרמר, וילי לאדן, הייפרמן, הורטיג, רוטשטיין, ברנשטיין, מרלאוב, טוטיבר, והמנהל איזידור רוזנברג (שַמיסו), לימים אחד משופטי הכדורגל בסוצ'בה. המשחקים התקיימו במגרש שבצ'טטה, מול בית העלמין הנוצרי ואחרי שנוסדה הקבוצה "צ'טטיא סוצ'בה" צורפו לה בוזיו סלפטר ופרדי דרמר.

יחד עם התגברות האנטישמיות ואולי בעקבות התופעה הזו, גברה הפעילות הציונית. במרכז עמדה תנועת הציונים הכלליים, בעלי המלאכה ופקידים ממגזר המסחר היו רובם חברים ב־"פועלי ציון" והדתיים ב"מזרחי" או ב"אגודת ישראל". התנועה הרוויזיוניסטית היתה מיוצגת במיוחד על ידי הדור הצעיר, אבל גם כמה מבוגרים השתייכו אליה, כמו העו"ד ויז'נופולסקי ועו"ד וולף שרף.

פעילות ענפה לאיסוף כסף לקק"ל כמעט שלא פסחה על בית אחד שבהם היו קופסאות הכחול־לבן ואחר כך היו גם מבצעים לאיסוף כסף לקרן היסוד שתוגברו לעתים על ידי שליח מפלשתינה או מבוקרשט. אבי עמד בראש הוועד שאסף סכומים גדולים ואף כי התרומות היו בהתנדבות, קבע הוועד סכום שכל אחד ואחד היה חייב לתת. תמונה שצולמה לרגל סיום המבצע תחת חסותו של השליח ובה ד"ר טייך, ל' גליקמן, ד"ר טרטר, הגב' יטי פוקס הגב' גוטסמן ואחרים.

חלק גדול מבורגנות סוצ'בה היה מנוי על עיתון Ostjüdische Zeitung שהופיע בצ'רנוביץ תחת חסותו של ד"ר מאיר אֶבנר או בעיתון Renaşterea Noastră שכולו עסק בפעילות הציונית והישגי ההתיישבות בפלשתינה. עיתון אחר Tribuna Evreiască שם במוקד את החיים היהודיים ברומניה.

ואולם, בתנועה הציונית היו מעורבים רק חלק מיהודי סוצ'בה והרוב היה פעיל בחיים הדתיים. היה מספר גדול של בתי כנסת, כמעט כולם שמרו את השבת בהפסקת המסחר ובהשתתפות המונית בחגים בבתי כנסת. הרוב הקפיד על אוכל כשר. כבר בגיל ארבע קיבלו הילדים חינוך יהודי והתחילו ללמוד את האלף־בית.

אני זוכר את משה (בורד) הזקן שבא כל יום ולימד אותי לקרוא את התפילות. החדר של קליכשטיין ידוע לכולם, כמו כן "התלמוד תורה" עם המורים קרטן ומילר. ייזכר לטוב גם גן הילדים תחת הנהגתה של הגב' בלנקה איזוליס שם למדנו את המושגים הראשונים של משמעת. הכנו דגלונים לשמחת תורה והשתתפנו במקהלות ובקבוצות מחול בחנוכה.

בל"ג בעומר עשינו פיקניקים ובט"ו בשבט אכלנו פירות מיובאים מארץ ישראל: תאנים, צימוקים, תמרים, מנדרינות וכו'. גם אחרי הגירוש למורפה הגב' איזוליס נבחרה ללוות ילדים ותלמידים שהוחזרו לרומניה ולאחר מכן נשלחו לפלשתינה. מכל בתי הכנסת כיום נשאר רק החברה ג"ח.

יש לציין את מר נוסיג שצייר בכיפת בית הכנסת מחזות תנכיים. כאשר ראיתי אותו עומד על הפיגומים ומצייר את התקרה לא יכולתי שלא לחשוב על מיכאל־אנג'לו מצייר את הקפלה סיסטינה, להבדיל.

זיכרונות מתקופת הגירוש

כאשר הגענו לאטאקי התעכבנו שם כמה ימים אולי מתוך תקווה שיקרה נס ונחזור הביתה. יום אחד בן דודנו משה שמלצר שעבר את הדנייסטר במשלוח הראשון חזר בחשאי, והזהיר את היהודים לבל ימירו את כספם למרקים גרמניים בשער שמציעים, מכיוון שהערך האמיתי של כל מרק הוא לא יותר מ־2–3 ליי, והרובל עודנו מטבע עובר לסוחר.

וכך אני עברתי את הדנייסטר עם תיק מלא מאות אלפי ליי, וכך גם אחרים. הצלחנו לשחד את הממונה על מחוז מוגילב לקבל משאיות להובלת המיטלטלים לערים שארגורוד, מורפה, דז'ורין וכו'. אבי ז"ל ועוד מספר אנשי סוצ'בה ארגנו לנסיעה כמה משאיות למורפה ושם קיבלו את פנינו שוטרים אוקראינים אכזרים, ראש עיר בור ותמיד בגילופין וז'נדרמים ממחוז דז'ורין עם מפקד צעיר מרושע. היה צורך למצוא חן בעיני הממונה על מחוז שארגורוד שהיה אחראי גם על מורפה.

כמה אנשים ביניהם גם אבי ז"ל ונחום בקל ז"ל נסעו לשארגורוד כדי להתקבל לריאיון אצלו. אבי ז"ל נכנס אליו, הוציא מעטפה עם 20,000 ליי שם על השולחן וביקש את עזרתו. האיש היה קצת מופתע, אך שם את הכסף בכיסו והבטיח לסדר את העניינים במורפה.

בצאתו מן הממונה אמר אבי לאלה שחיכו בחוץ "הוא לוקח". אחרי כמה ימים בא הממונה למורפה ומיד הגיעו מספר יהודים ביניהם גם אבי. לתדהמת כולם הוא ניגש לאבי וסטר לו על פניו באומרו: "איני רוצה לראות אותך לפני עיני". כנראה מישהו הלשין על מה שאבי אמר בחדר ההמתנה. כשקולונל בוטורואגה מונה כראש לגיון הז'נדרמים במוגילב קיווה אבי שיחול שינוי לטובה לעומת תקופת כהונת קודמו, אבל תקוותו התבדתה והתנהגותו האכזרית אכזבה את כולם. לכן שמחנו לשמוע אחרי שחזרנו מהגירוש שבוטורואגה המתועב נידון כפושע מלחמה להרבה שנות מאסר.

ברצוני להזכיר עוד אירוע בזמן שהותנו במורפה שהפעם הסתיים בהתערבות ה-N.K.V.D. אבי ז"ל עם עוד יהודים הקימו צרכנייה תחת חסותה של הקהילה, והרווחים חולקו בין הקהילה למען בית תמחוי והוצאות אחרות. בין מקימי הצרכנייה היו פרט לאבי, ליינבורד, הרש פוקס, קנובלר, הולדנגרבר, נוח ומנדל הופמייר, כולם מסו'צבה ועוד כמה יהודים מקימפולונג ומרדאוץ. כמנהל חשבונות עבד בומה שפירא. זבנים היו קנובלר ובנו מרכוס מסוצ'בה וכעוזר אדי איידינגר.

בשלב מסוים הצרכנייה הגיעה למחסור במזומנים והחליטו ללוות מאנשים זמנית כסף בריבית. ביניהם היה גם חייט מקימפולונג. כאשר נכנסו חיילי הצבא האדום ביקש המשטר החדש שקם לקבל לידו כל עסק "קפיטליסטי". אף אחד לא הצטער

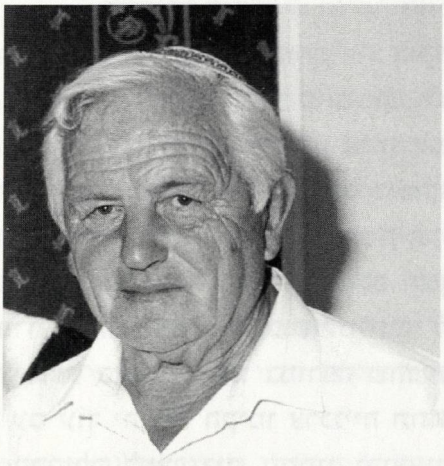
על אובדן כמה מאות מרקים מלבד החייט, שהלך להתלונן ל-N.K.V.D נגד אבי באשמה שהוא לקח את כסף הצרכנייה. כתוצאה מזה נעשה חיפוש בבית ולמרות שלא נמצא כסף, אבי ז"ל נעצר, נחקר ולאחר מכן שוחרר.

תרגם מאנגלית ורומנית ועיבד שמחה וייסבוך

סיפוריו של מרדכי גרוס

משפחתנו

אברהם אלתר וסוסיה (לבית דיקמן) קוסטינר מתחילים את השושלת. במשפחה משערים שמקור השם קוסטינר הוא מהכפר קוסטינה שבסביבת שוץ, מקום מגוריו של הסבא של אברהם אלתר שקראו לו אהרון קוסטינר (ביידיש "אהרון מקוסטינה"). וכך רשמו בתעודת הזהות שלו.

מרדכי גרוס

בשנת 1888 נישאו אברהם אלתר וסבתא סוסיה שבאה מסטניסלב שבפולין וגרו בכפר פרהאוץ שבאזור סוצ'בה. סבתא דאגה לפרנסה מהחנות שהיתה להם וסבא למד יומם וליל. בחגים נהג סבא לנסוע לאנטוניה בהיותו חסיד נלהב של הרבי.

למשפחה נולדו 4 בנים ו־4 בנות וכל ילד שנולד הביא שמחה חדשה בבית. כשגדלו הילדים עזרו גם הם לפרנסת הבית. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה גויסו שני הבנים הגדולים – יהודה אריה (לייב) וברוך לצבא של הקיסר פרנץ־יוזף, לחמו בחזית והגיעו עד איטליה. עם סיום המלחמה ב־1918 שבו לייב וברוך הביתה ועוד טרם הגלידו פצעי המלחמה התפרעו הגויים ושדדו את רכוש היהודים. המשפחה נאלצה לעזוב את הכפר ועברה לשוץ. כאן הפרנסה נופלת על הבנים. הבכור לייב עוסק במסחר בתבואה ומחליט להגר לארצות הברית. בניו יורק הוא מתחתן עם אסתר ומקים שם משפחה.

ברוך (עומד) ולייב קוסטינר,
חיילי הקיסר פרנץ יוזף

ב־1921 הבן הצעיר אהרון צבי (שנקרא על שמו של סבא אהרון דלעיל) מחליט לעלות לארץ ישראל (ראו כתבה נפרדת עליו ומשפחתו).

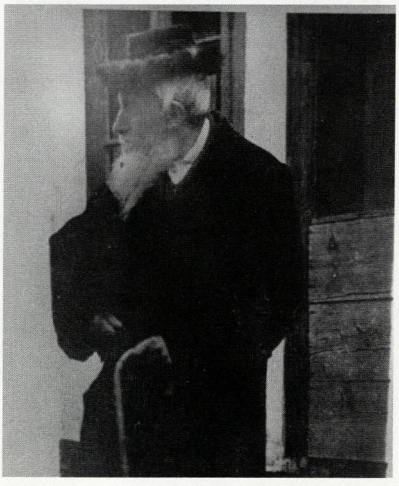
יתר הילדים בשוץ מתחתנים ומקימים משפחות: הדסה (אידה) ובעלה יעקב ולצר עוברים לווינה ומשם בשנת 1933 עולים ארצה. מרים נישאה לשלמה קוסטינר, ברוך נישא לגולדה קמפר, טובה רוזה נישאה למאיר גרוס ונחמיה נישא ליטי אורנשטיין.

הבת הקטנה עטל־קוקה יצאה לצ'רנוביץ ללמוד בסמינר לגננות. ב־1937 שולח אהרון צבי מהארץ את גיסו הרצל, שהוא אזרח פלשתינה לשוץ. בשוץ הוא עורך חתונה אזרחית פיקטיבית עם עטל־קוקה ובדרך זו הוא מעלה אותה ארצה.

בארץ קוקה נישאה לגרשון פוקס והם הקימו משפחה.

ארבע המשפחות שנשארו בשוץ התפתחו, ונולדו להם בנים ובנות. בשבתות אחר הצהריים היו מתאספים בדירתם הקטנה של סבא אברהם אלתר וסבתא סוסיה כל הילדים, בני ובנות זוגם והנכדים. הסבא בחן את הנכדים על פרשת השבוע והסבתא כיבדה את כל החבורה בקיגל, קיכל ולפתן מאגסים מיובשים.

החיים במשפחות התנהלו על מי מנוחות עד לסוכות תש"א. סבא, סבתא וארבעת המשפחות של ילדיהם גורשו לטרנסניסטריה. סבא אלתר הוכנס במוגילב למעין בית אבות ושם נפטר בשבת ד' במרחשון. למחרת בגשם שוטף הובל סבא אברהם לבית הקברות. סבתא, אימא ואנוכי ליווינו קצת את העגלה ורק בניו, ברוך ונחמיה, הלכו אחרי העגלה עד לבית הקברות. סוף עצוב של יהודי בעל עבר מפואר על אדמת טרנסניסטריה. כל היתר הגיעו למורפה. חלקם ניצלו מצעידת המוות בקונבוי הודות ליוזמתו הברוכה והקרבה מרכושו של אברהם (זוניו) קנפר (ראו כתבת בתו שרה ירון בספר).

אברהם אלטר קוסטינר

בבוקרו של יום השנה הראשון לפטירת הסבא קמה סבתא סוסיה משנתה וסיפרה שבחלום הלילה אברהם אלתר קרא לה. כעבור שמונה ימים בי"ב במרחשוון תש"ב מסרה סבתא את נשמתה לבורא עולם והובאה למנוחות בבית הקברות במורפה.

עם השחרור על ידי הצבא האדום חזרו לשוץ ארבע המשפחות בשלמותן על ילדיהם. לא נפגע איש מלבד הסבא והסבתא שנשארו קבורים באדמת נכר.

בשוץ התחילו המשפחות להשתקם זמנית, זמנית כי כל השאיפה היתה לסיים את

הגלות ולהגיע בהקדם לארץ ישראל. ההורים דאגו קצת לפרנסה, הילדים התחילו ללמוד וניסו להשלים את מה שהחסירו בטרנסניסטריה, וכולם היו פעילים בצורה זו או אחרת בתנועות הציוניות השונות. ראשונים עלו לארץ הנכדים נחמיה, מומה, איציק ואריה. ברוך וגולדה ובנותיהם חיה ובלומה וילדי משפחת גרוס מרדכי, חיה ושרה באו אחריהם. כעבור זמן קצר עלו גם מרים ושלמה קוסטינר וטוני ומאיר גרוס. אחרוני נציגי משפחתנו בשוע נחמיה ובניו מאיר וחיים אריה עלו כעבור כמה שנים.

סוסיה קוסטינר ושבעה מילדיה. מימין: יושבים – ברוך קוסטינר, קוקה פוקס, סבתא סוסיה קוסטינר, טובה גרוס; עומדים – מרים קוסטינר, נחמיה קוסטינר, אידה ולצר, צבי אורני

החיים בארץ לא היו קלים. המשפחות הוותיקות בארץ – משפחתו של אהרון צבי ששינה את שם משפחתו לארני, אידה ובעלה וקוקה ובעלה תמכו בעולים ועזרו לקליטתם בארץ. ההורים חיפשו פרנסה והדור החדש התחיל ללמוד במרץ באוניברסיטאות, בטכניון, בישיבות, רוכשים מקצועות ומקימים משפחות.

גם לייב עלה בשנים האחרונות מאמריקה והשלים את התמונה המשפחתית של כל ילדי אברהם אלתר וסוסיה קוסטינר בארץ האבות. היום צאצאיהם – נכדים, נינים ובני נינים מפוזרים בכל הארץ מרמת הגולן ועד למצפה רמון – חברי קיבוצים, חברי מושבים, רופאים, מהנדסים, סוחרים, מחנכים ורבנים והקימו משפחות לתפארת.

דוס חדרל

אז איך בין נאך אלס קינד

אין חדרל אריין

געלערנט האט מיט מיר

מיין רבי גאנץ פיין...

דו האסט די בעסטע סחורה

לערנען זאלסט דו די תורה...

בניין תלמוד תורה בשוץ נתרם על ידי משפחת איציק ורגינה פוגל ובין כתליו התחנכו דורות של ילדי שוץ. לא היה כמעט ילד יהודי בעיר בין שתי מלחמות העולם, שלא בילה חלק מחייו בין כותלי התלמוד תורה. זה היה חינוך יהודי ערכי מבחינה דתית ולאומית. זה התחיל בגן ילדים, הקניית האלף־בית, ואחר כך תורה, רש"י ותלמוד. הבניין היה מחולק לשלושה חלקים: צד אחד כיתת גן ילדים, צד שני 4 חדרי לימוד, צד שלישי דירה לאחראית על תפקוד הבניין ועוזרת לגננת. עוד היתה חצר משחקים וגינת ירקות, ארגז חול והתקיימו שם בהפסקות משחקי כפתורים, מטבעות, אגוזים וכדו'.

תלמוד תורה בסוצ'בה – 1923

כל ילד התחיל את ביקוריו בגן ילדים בהנהלתה של ה'דודה' איזוליס. כל חג עם שיריו בעברית מדוברת: בפסח מה נשתנה, בשבועות סלינו על כתפינו, בסוכות ארבעת המינים וריקוד עם ספר תורה, בחנוכה הצגת יהודה המכבי, ט"ו בשבט עם פירות הארץ אשר בנמצא, פורים עם אסתר המלכה ומרדכי והמן, וחץ וקשת בל"ג בעומר.

עם סיום גן הילדים התחלנו ללמוד בבית ספר עממי, אך אחר הצהריים חזרנו לבניין התלמוד תורה. ר' חיים קרטן החל ללמד עברית עוד ב־1918, הנהיג בתלמוד תורה תעודות כמו בבית הספר, עם ציונים בדקדוק, הבעה בכתב, רש"י וכו' וזה גרם לתחרות בלימודים. עלינו כיתה ועברנו למלמד גויכמן ללמוד גמרא. לסיום מסכת הופיע סבי ישעיהו גרוס עם חיוך רחב על הפנים כדרכו בקודש ושאל כמה שאלות את התלמידים.

היו אלה שנים של לימוד לשמו, הימים הכי יפים בחיינו הצעירים בגלות רומניה. שקט ורוגע עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

על סבא ישעיהו – בן חמש למקרא (אבות ה' כז).

הייתי הנכד היחיד של סבא ישעיהו, היתר היו בנות: שתי אחיותי, חיה ושרה והבנות של דודתי קלרה, אסתר וחנה (אניקה).

בילדותי היו מחלקים את שנת הלימודים בחדר לשני זמנים: מפסח עד ראש השנה ומסוכות עד פסח. משנת תרצ"א 1931 למדתי שנתיים לקרוא אלף־בית אצל המלמד פישברג. בחול המועד פסח, בהיכנסי לשנה החמישית בחיי, התחילו ללמוד תורה ורש"י והתנהל ויכוח בין אבי מורי ז"ל וסבא ישעיהו, מי ילך עם מרדכי בפעם הראשונה למלמד מקרא. אבי מורי ויתר לסבא ישעיהו.

מיד אחרי סוכות לקח אותי סבא למלמד קלכשטיין לחדר. בדרך תיאר לי סבא את המלמד. "דע לך מרדכל'ה המלמד הוא לא איש גבוה כמו זה שלמדת אצלו קודם וגם זקנו לא ארוך. שלא תיבהל, המלמד גיבן, קטן עם זקן דליל, עיניו יוקדות מחכמה והוא מומחה לחומש ורש"י".

הגענו לדירה של המלמד קלכשטיין. זה היה חדר גדול מלא אור, באמצע החדר שולחן ארוך עם שני ספסלים ארוכים לתלמידים. המורה ישב בראש השולחן על כיסא גבוה ובידו "קנצ'ק" (מקל קצר ובקצהו רצועות עור). בהתחלה הציג אותי סבא לפני המורה, נתבקשתי לשבת על הספסל ליד המורה כאשר מסביבי עוד שישה תלמידים. למרות הכיסא הגבוה של המורה הוא היה באותו גובה כמונו, בגלל קומתו הנמוכה. שפת הלימוד היתה יידיש.

מתחילים בספר ויקרא ולא בראשית. וכל כך למה? כי תוכן ספר ויקרא הוא

קורבנות, האות א' קדושה, וגם ילד יהודי הוא טהור וקדוש ולכן מתחילים בויקרא. סבא ישעיהו ישב בצד והקשיב עד שיצא החוצה והשאיר אותי אצל המלמד לבד.

יש לציין שהמלמד לא השתמש אף פעם ממש בקנצ'ק, אך מספיק היה לנו כשהרימו לאות אזהרה. היה ברור לכולנו שיש להקשיב טוב יותר ולקלוט את דבריו.

קיבלנו הסבר על כתיב רש"י וכך התנהלו הלימודים: פסוק חומש ופסוק רש"י, אחר כך הסבר וחוזר חלילה. עד סוף השבוע ידענו כמעט הכול בעל־פה. אחרי שעתיים לימוד היתה הפסקה, נטלנו ידיים ויצאנו לחצר לאכול את הסנדוויץ'.

כל יום שבת היה סבא בוחן אותי. אחרי מספר חודשים סיפר לי סבא כי מדי יום ביומו בין מנחה לערבית הוא לומד פסוק אחד חומש ורש"י במשך שעה אחת אצל רב העיר, הרב משולם ראטה, שהיה גר בדירת שרד של הקהילה בת ארבעה חדרים, בבית גדול בעל שתי קומות שבחצרו היתה גם מרפאה לחולים וכל מיני מוסדות אחרים.

הייתכן, שאלתי, רק פסוק אחד בשעה? חייך סבא והשיב, תבוא איתי ותיווכח. ואכן, יום אחד לקח אותי סבא להתפלל אצל רב העיר. בביתו היה פרוזדור ארוך מלא בספרי קודש, שבו התקיים מניין מיוחד של הרב. נכנסנו והתפללנו מנחה ואחרי זה התחילו ללמוד פסוק חומש ורש"י ועיינו בכל מיני ספרים שאת תוכנם טרם ידעתי: רמב"ם, משניות, ראשונים ואחרונים, גמרא, וכו'. כך עברה שעה ויותר טרם סיימו פלפול על פסוק אחד. וכך, לאחר סיום תפילת ערבית נפרדו כולם בלחיצת יד מרב העיר ואף אני לחצתי את ידו וקיבלתי צביטה בלחי.

על סבא ותלמיד חכם

בשוץ היה יהודי ת"ח ר' שמאי שפירא. בשנת תש"ז עת זכיתי לעלות ארצה נפרדתי ממנו, סבי ישעיהו כבר לא היה בחיים ארבע שנים. לר' שמאי היה בן ר' מאיר שפירא, ראש ישיבת חכמי לובלין, שנפטר צעיר מאוד, ר' מאיר היה חבר של דודי ר' יהודה ליב קוסטינר, אח של אמי מורתי, שחי בארצות הברית וקרא לבנו מאיר על שם חברו הטוב.

כשהייתי ילד כבן שש סיפר לי סבי כל פעם סיפור מחיי היום יום שלו. כך סיפר שהוא נוהג מדי פעם ללמוד דף גמרא עם ר' שמאי שפירא שהיה סגי נהור הרבה שנים. הרפואה בזמנו לא היתה מפותחת ואי־אפשר היה לנתח עיוור ולהחזיר לו את מאור עיניו. "איך אפשר ללמוד גמרא עם עיוור?" שאלתי את סבא, והוא חייך וענה: "אקח אותך איתי ותיווכח".

יום אחד לקח אותי סבא יד ביד והלכנו לר' שמאי. היה זה בית בעל שתי קומות ברחוב הראשי. עלינו במדרגות ונכנסנו לר' שמאי ולאחר לחיצת יד ואמירת שלום, פתח סבא את הגמרא והתחיל בקול רם ללמוד ור' שמאי שפירא המשיך כל פעם בעל־פה לקרוא שורות שלמות בגמרא. ישבתי בצד והקשבתי והתבוננתי בשני הסבים. זקן לבן ארוך היה לסבי וכל פעם הביט בי וחייך. אני ישבתי דרוך ומשתומם כל העת ממראה עיני. התמונה של שני הסבים, האחד קורא בגמרא הפתוחה והשני בעל־פה חולפת לא פעם לפני עיני.

כ"ה בכסלו תש"ד 22.12.1943

"הנרות הללו שאנו מדליקים על הנסים ועל הנפלאות" זאת שנה שלישית שאנו מברכים על הנסים והנפלאות והאמת הפוכה. אנו נמקים עמוק עמוק בחורף הקשה באוקראינה, רחוקים מהבית, ללא תקווה ואור ומקווים לקום מחר בבוקר עם שיר חדש בלב.

דור הסבים והסבתות הלך לעולמו, המלחמה בעיצומה. הרבה חדשות לא הגיעו אלינו. פירורי ידיעות נשמעות על ידי איפ"א – יידישע פלוטקס אגענטור". התלחשו שהחזית מתקרבת אלינו ומי יודע מה יביא המחר. מחלת הטיפוס קצרה המון אנשים. בין הנפטרים היה אצלנו במורפה יהודי חשוב שישב במזרח בבית הכנסת בשוץ אצל הרבי יעקב מוסקוביץ', זה היה ר' מאיר שוורץ שקראו לו "דער פוילישר". אני רואה אותו בזיכרוני יושב בימות השבוע לאחר התפילה עם מקטרת ארוכה וגמרא פתוחה לפניו. האיש הביא איתו לטרנסניסטריה בין מעט המיטלטלים דבר ששמר עליו בשבע עיניים – שקית אדמת ארץ ישראל. בהלוויתו נדחפו כל המשתתפים וביקשו לנגוע בשקית לפני שתוכנה נשפך לתוך קבר הפתוח – סגולה שיבוא יום ויוכלו לחיות על אדמת הקודש בארץ ישראל.

פורים תש"ד 9.3.1944. נפוצו שמועות שהצבא הגרמני נחל תבוסות בחזית. הייתה הרגשה שהשחרור מתקרב. בשבת 18.3.44 התמלאה העיירה (מורפה) בחיילים גרמנים נסוגים. הפחד מהם היה עדיין גדול. ביום ראשון 19.3.44 התבצרו כמה גרמנים על ההר מול העיירה וצלפו על הבתים. בשעות לפני הצהריים הגיעו ראשוני חיילי הצבא האדום שהתפזרו בין הבתים והשיבו אש. לאחר זמן פסקו היריות השתרר שקט בעיירה והיהודים יצאו לקראת החיילים הרוסים עם אוכל, וודקה והיה שמח.

חיים נורמליים החלו חוזרים לאט לעיירה. אישה קומסומולית שהיתה פעם

מורה מונתה לראשות העיירה. האנשים אספו את רכושם המועט והתחילו לחזור הביתה לרומניה.

שבועות תש"ד 20.5.44. רוב הגולים כבר עזבו את העיירה וגם אנחנו. התחלנו לחשוב איך לחזור. דוד נחמיה (קוסטינר) ודוד שלמה (קוסטינר) עם משפחותיהם יצאו כבר אחרי פסח. איתנו במורפה עוד נשאר דוד ברוך (קוסטינר) ומשפחתו. דור הסבים הלך ואיננו אך שאר המשפחות ב"ה שלמות. אף אחד לא ניזוק. זה מזכיר לי סיפור שקרה לפני שנים רבות. סבא שלי אברהם אלתר ז"ל נהג לנסוע כל שנה מערב ראש השנה עד אחרי סוכות לרבי מאנטוניה. שנה אחת דרשה סבתא סוסיה מסבא שיבקש מהרבי ברכה לפרנסת הבית. במוצאי סוכות ניגש סבא קצת מתבייש לרבי והתנהל בערך הדיאלוג הבא: "אברהם אלתר ספר לי מה הבעיה שלך. איך אוכל לעזור לך?"

"זוגתי מבקשת פרנסה".

ליטף הרבי את זקנו וחייך, "אברהם אלתר זה בכלל לא חשוב. אריכות ימים, נחת מהילדים וצאצאיהם, העיקר שלמות המשפחה. שאף אחד חס וחלילה לא יחסר. זאת ברכתי ותשובה לזוגתך". מגלות טרנסניסטריה חזרו כל משפחותינו שלמות. קנינו עגלה וסוס והתחלנו לנוע הביתה. הדרכים מסוכנות. רוצים לגזול את הסוס, מאיימים לקחת את הגברים לעבודה בדומבס ולאחר מסע ארוך דרך מוגילב, אטאקי, מגיעים לעיר בריצ'ני שבבסרביה.

פסח תש"ה וכמעט שנה שאנחנו עדיין תקועים בבריצ'ני. בזמן הזה התפרנסנו מעט מהובלות עם העגלה. היהודים שהתאספו בבריצ'ני, ביניהם כמה יוצאי שוץ התארגנו בקהילה. הסכנה להישלח לעבודות בעומק רוסיה ריחפה מעל ראשינו אבל הכול עבר ואחרי פסח מכרנו את העגלה ואת הסוס וחזרנו דרך יאסי לשוץ.

אחרי שנתיים של נדודים הגענו בחזרה לשוץ. את הדירה שגרנו בה מצאנו הרוסה אך התחלנו להתארגן. ההורים דאגו לפרנסה ואנחנו הצעירים התארגנו בתנועות נוער ציוניות. בשוץ פעלו בית"ר, הנוער הציוני, בני עקיבא, דרור הבונים והשומר הצעיר. אני כמובן הייתי בבני עקיבא. זכור לי מחנה הקיץ 1947 בהַצָּג שבטרנסילבניה. החניכים הבוגרים התאמנו לקראת הבאות בעלייתם ארצה.

לא היתה זו דרכם של כל הצעירים. את חברי שישב איתי בסעודה שלישית ושר "מזמור לדוד ה' רועי" אצל הרבי חיים הגר בבית הכנסת ויז'ניץ, ראיתי בהפגנה קומוניסטית. הוא צעק Traiasca Soarele – "אתה משוגע?" אני שואל אותו. חבר אחר רמז לשתוק ולחש לי שיש להיזהר מחברי זה.

צעירים ומבוגרים מתארגנים ומתחילים לעלות ארצה בדרכים שונות. עלייה ג'

דרך אירופה, ובאוניות מנמלים שונים בים השחור. גם תורנו הגיע. ב־22.12.47 היינו בין 50 המשפחות משוע שעלו על רכבת באיצקני כדי להגיע לנמל בורגז בבולגריה. שם חיכו לנו האוניות Pan York ו-Pan Crescent. העלייה היתה מלווה במראות מרגשים מאוד. הנה צועד יהודי לבוש קפוטה ושטריימל ובידו ספר תורה עטור עם כתר ואחריו פמליה של עולים רוקדים ושרים. כל האנשים על האונייה נעמדו דום עד שהיהודי ופמלייתו עלו לאונייה. וכך שטנו ובים התיכון הקיפו אותנו אוניות בריטיות ואילצו אותנו ב־1.1.48 לרדת בקפריסין. אחרי 8 חודשים עלינו ארצה והתגייסתי לצה"ל.

מפת־מצות שמספרת ביציאת מצרים

(פורסם גם בעלון מקומי באשקלון)

גם השנה בליל הסדר יציג מרדכי גרוס לפני ילדיו ונכדיו את כיסוי המצות המיוחד שהוא נושא עמו זה עשרות שנים ויספר להם את סיפורו, בבחינת "מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים" – הכללית והפרטית. סיפור המפה, שרקמה אמו בערב חג הפסח תרפ"ז, בשנה הראשונה לנישואיה, מתחיל בקוריוז משפחתי חביב ונמשך בליווי תלאותיה של קהילת שוץ־בוקובינה ברומניה.

בקיץ תרפ"ו התחתן אבי, מאיר גרוס, עם אמי, טובה־רייזא, מספר מרדכי. "באותה שנה נישאה גם אחות אבי, קרינצי, לבעלה יעקב לרנר. פסח תרפ"ז היה אפוא הפסח הראשון לשני הזוגות הצעירים. הדודה קרינצי החליטה להפתיע את בעלה ברקימת מפה למצות, מעשה ידיה. סבתי, שרה, שביקשה למנוע מבוכה מאמי, הדליפה לה את סודה של קרינצי והציעה לה לרקום גם כן מפה לבעלה. בליל הסדר הפתיעו שתי הנשים הצעירות את בעליהן הגאים בכיסויי מצות נאים עבודת יד, וכך היו הכול שמחים ומרוצים".

בזכות המפה

בדרך לא דרך השגנו חיטים לאפיית מצות. בליל הסדר הוציא סבא את מפת המצות שרקמה אימא לאבא (המפה של הדודה נשארה בבית). הוא סיפר את סיפורה ואיחל לכולנו "שבזכות מפה זו יגאל אותנו הקב"ה כמו שגאל את אבותינו ממצרים". בכינו כולנו, כי לא ידענו מה יהיה עלינו בעוד יום.

חגיגה בסתר

מרדכי, בנם בכורם של מאיר וטובה רייזא, נולד בתרפ"ח. על פי התוכנית אמור היה לאחר בר המצווה לנסוע לוויז'ניץ וללמוד שם בישיבה. אולם פלישת הגרמנים לרומניה שנה קודם לכן, שיבשה את התוכנית. חגיגת הבר מצווה נערכה בחשאי ובחיפזון, שכן החוק כבר אסר על התרכזות של שלושה יהודים במקום אחד.

בשלב הבא הפכו השלטונות את בתי הכנסת ברומניה למחנות מעצר סגורים, שבהם ריכזו עוד ועוד יהודים. כעבור זמן מה עבר הכרוז ברחובות ופקד על היהודים להתרכז בשעה מסויימת בתחנת הרכבת, עם חבילותיהם.

סיפורה של רחל גרינברג (ברל)

נולדתי בעיר סוצ'בה שבמחוז בוקובינה להורי דוד ואסתר ברל ז"ל. בבית דיברנו יידיש, גרמנית ורומנית. למדתי באופן פרטי אנגלית, עברית ורומנית. כבר בגיל צעיר השקעתי הרבה בלימוד השפה העברית. אחרי סיום התיכון ואחרי שלמדתי שנים רבות עברית נסעתי לעיר צ'רנוביץ ללמוד בסמינריון לגננות ומורות. אחרי גמר הלימודים התקבלתי לעבודה כמורה וכגננת בעיירה ז'דובה (סטרוז'ינץ). התקבלתי שם בזרועות פתוחות – אנשים מכובדים מהעיירה באו ללמוד אצלי עברית. ביום לימדתי ילדים ונוער, ובערב מבוגרים.

אבי, דוד ברל ז"ל, היה אדם נהדר; פיקח, נבון ואהוב על כולנו. לצערנו הרב, אבי חלה במחלה קשה ובל"ג בעומר תרצ"ד הוא נלקח לישיבה של מעלה, ונקבר בבית הקברות בסוצ'בה. נשארנו בלי ראש משפחה מסור וטוב, וכולנו נאלצנו לשאת בעול המשפחה וצרכיה.

אחי שלמה ולצר נסע לארץ ישראל עוד בשנת 1924, ואחיותי טובה מייזלמן ז"ל ושרה דוד ז"ל עלו גם הן ארצה. אחותי הבכורה, מרים קרצנר ז"ל התגוררה בסוצ'בה עם בעלה מנדל קרצנר ז"ל ומשפחתם. אחרי שאחיותי טובה ושרה עלו לארץ ישראל, חזרתי הביתה, להיות עם אימא.

אמי אסתר (לבית שכטר) ז"ל ואני גרנו בסוצ'בה ברחוב Ciprian Porumbescu, רחוב מרכזי, בבית עם חלונות הפונים לרחוב. לעתים דפקו לנו ביום או בערב בחלונות והפחידו אותנו מאוד.

בוקר בהיר אחד שמענו תופים מתופפים ומודיעים: על כל היהודים לעזוב את בתיהם. מה שניתן לשאת ביד לוקחים, והיתר משאירים. מיד לאחר שהודיעו ברחוב שעלינו לעזוב את הבית, הכינה אמי ז"ל חבילות שאפשר לקחת ביד כמו כלי מיטה. דיירי הרחוב שבו גרנו היו צריכים לעזוב את הבית ביום הראשון, וביום השני היו צריכים לפנות את הרחוב של אחותי מרים ז"ל. לכן עזבנו את ביתנו ועברנו אימא ואני לאחותי מרים. כך הרווחנו עוד יום נוסף עד הגירוש. ד"ר מאיר טייך, ראש הקהילה היהודית, ארגן קבוצת אנשים שיעזבו את הבית ביום השלישי של הגירוש, והוגלינו רק ביום השלישי מאז שהכריזו הרומנים על עזיבת המקום.

הרומנים הגלו אותנו לטרנסניסטריה, מעבר לנהר דנייסטר. הגענו למוגילב, עיר גבול של אוקראינה. חלק מהאנשים שעזבו את בתיהם ביומיים הראשונים, טבעו כשחצו את נהר הדנייסטר. מהעיר מוגילב היה עלינו ללכת מרחק של 40 ק"מ עד לעיר שארגורוד. ההליכה היתה קשה מאוד. לאמי ז"ל היו רגליים נפוחות עם ורידים בולטים, והיא צעדה ברגל ממוגילב לשארגורוד. במוגילב פתחו בית אבות למבוגרים, ורבים שכנעו אותי שאשאיר שם את אימא. בשום אופן לא הסכמתי לכך – איפה שאימא תהיה שם אהיה גם אני. בשארגורוד גרנו עשרה אנשים בחדר אחד. לא היו מים זורמים להתרחץ והלכנו להתרחץ בנהר. מכת הכינים התפשטה, ואימא נפטרה ממחלת טיפוס הבהרות. זה קרה בד' בניסן תש"ב. קברתי את אימא בשארגורוד. גיסי, מנדל קרצנר ז"ל, בעלה של אחותי מרים היה בעל נשמה טובה ועזר להרבה אנשים במצוקתם. ביום מות אמי הוא הלך איתי לבית הקברות לפנות ערב, ועזר לי בסידורי הקבורה. כעבור שבוע ימים גם הוא נפטר ממחלת טיפוס הבהרות, שקטלה הרבה אנשים במחנה. מאות יהודים ליוו אותו בדרכו האחרונה. המשכתי ללמד וגם שם עבדתי כמורה לעברית.

בתום המלחמה פנינו לשוב "הביתה" ובדרך חזרה עברנו דרך העיר מוגילב. חזרתי עם אחותי מרים ז"ל ועם ילדיה – משה יוסף (מושקו) ז"ל, ותיבדל לחיים ארוכים שרה אופנהיימר. בדרך חטפו שוטרים אוקראינים את מושקו לצבא האוקראיני, לאימונים. אני כמובן רציתי להוציא אותו משם. באתי יום יום לתת לו כסף לקניות בקיוסק, והוא חזר לצבא. כך נתנו בו אמון בצבא. יום אחד באתי לתת לו כסף וכיוונתי אותו ללכת בעקבות כמה חברות שעמדו במקומות שונים בדרך. אני פחדתי שיעקבו אחרי, לכן חיכיתי לו בסוף המסלול, הרחק מהבסיס הצבאי. כך ניצל מושקו מהצבא האוקראיני. הוא היה כבן 20 בתקופה ההיא. כאן בארץ ישראל שירת בחיל ההנדסה כחבלן, ונהרג במלחמת השחרור בבית נאבללה. הוא קבור בבית הקברות הצבאי בחיפה.

לבסוף חזרנו לסוצ'בה. הבית שלנו היה פרוץ, ורק שני ארונות ריקים עמדו באמצע החדר. נסעתי לבוקרשט וגרתי שם מספר שבועות. גם שם לימדתי עברית, מבוקר עד ערב. מבוקרשט נסענו לעיר הנמל קונסטנצה, שם עיכבו אותי לשלושה שבועות. חזרתי לבוקרשט ושוב לקונסטנצה. בעלייה הראשונה אחרי המלחמה הפלגנו באונייה לחיפה. אחי שלמה ולצר ז"ל בא לפגוש אותנו בנמל בחיפה.

בארץ שמחו לבואי, כי שלטתי בשפה העברית. במועצת הפועלות של הפועל המזרחי קיבלו אותי ברצון רב, והציעו לי עבודה בתנועה. התקבלתי כגננת במעון ילדים בשד' בן ציון בתל אביב, מול הבימה. אבל, כדי שלא יגידו שבחו"ל מלמדים אחרת הלכתי ללמוד בסמינר למורות בארץ.

כאן הקמתי ב"ה משפחה. נישאתי לגדליה גרינברג ז"ל ונולדו לי שתי בנות מוצלחות – אסתר וחנה. אסתר סיימה לימודים גבוהים במתמטיקה, מחשבים ובמינהל עסקים ועובדת בתחום המחשבים בבנק לאומי. גם חנה סיימה לימודים גבוהים במתמטיקה ובמחשבים, ועובדת כמורה למתמטיקה בתיכון צייטלין בתל אביב.

סיפורה של בלומה דינור

עירי שוץ (סוצ'בה)

שמי בלומה (מומה) דינור, בת שלמה ומרים קוסטינר. נולדתי בשוץ וחייתי בה עד הגירוש ביום 10.10.1941.

כמו כל ילדה בגילי עברתי מבית ספר יסודי לבית ספר תיכון מקצועי, שם למדתי בשעות הבוקר, ובבית ספר "בית יעקב" בשעות אחרי הצהריים. יש לי זיכרונות טובים מימי ילדותי בשוץ.

היו קיימים בשוץ מוסדות יהודיים רבים. לא הרבה יודעים על האגודה לעזרה הדדית בשם "אגודת אחים". אבא היה חבר בהנהלת האגודה. ישיבות ההנהלה התקיימו בבית כנסת ויז'ניץ, שהיה מול בית הכנסת הגדול. חברי האגודה עזרו לנזקקים לא רק בכסף, אלא גם ערכו ביקורי חולים, וארגנו שמירה ליד מיטת חולה בלילה, בביתו, כדי להקל על המשפחה. היחסים בין היהודים לאוכלוסייה המקומית היו טובים.

בשנת 1940 כאשר כבשו הרוסים את צפון בוקובינה, הגיעו לעיר פליטים רבים לא יהודיים מהצפון. באותה שנה היתה גזירה שכל החנויות של היהודים תהיינה פתוחות בראש השנה. היהודים קיבלו את הגזירה בלית ברירה, אבל הכפריים הגויים, שידעו שזהו יום חג ליהודים, לא הגיעו לעיר לקניות. לאחר ראש השנה התחילו לחשוב מה לעשות ביום כיפור.

יהודי בשם גרינברג שהיה מקורב לשלטונות, גר לא רחוק מאיתנו ועבר כל יום לידינו. אבא פנה אליו וביקש ממנו אולי יוכל לעזור לקהילה. אחרי זמן מה חזר גרינברג לאבא וסיפר שהמושל שאל מי יוכל לעזור לפליטים בסכום כסף גדול. אבא אסף כסף מכל הסוחרים וביקש שבתמורה החנויות תסגרנה ביום כיפור. המושל קיבל את הבקשה, ורק דרש שתישאר חנות אחת מכל ענף פתוחה. הפילו גורל בכל ענף איזו חנות תישאר פתוחה, אבל גם הפעם הגויים לא באו לקנות.

סיפורו של ד"ר צבי הוך

נולדתי בסוצ'בה לאבי ד"ר עמנואל ואמי וליה הוך.

בגירוש טרנסניסטריה היינו בעיר שארגורוד, יחד עם הסבתות יטי רפפורט ויטי דוד ועם דודתי ודודי פינה ומרטין ונדר. כולנו חזרנו מטרנסניסטריה לסוצ'בה בשנת 1945.

עלינו ארצה בשנת 1955 והגענו לחיפה. שם גם נפטרו אבי ואמי.

אני ומשפחתי גרים כעת בארצות הברית ואילו שתי בנותינו גרות בישראל.

תרגם מאנגלית שמחה וייסבוך

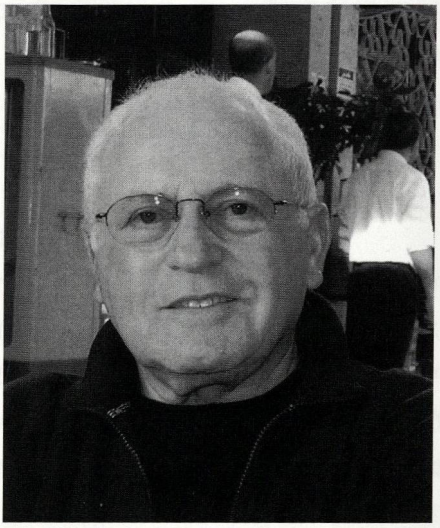
סיפורו של ד"ר צבי (הרי) הולצר

זיכרונות מהמסע סוצ'בה – קופייגורוד

טרם מלאו לי 6 שנים כאשר גורשנו מביתנו ליעד שלא היה ידוע לנו. גרנו אז בפאתי העיר סוצ'בה ואני זוכר ששבועות ארוכים היו צועדות על הכביש שיירות אין סופיות של חיילים גרמנים בדרך לחזית. ביום הגירוש, הצטרפנו לקבוצות יהודים וצעדנו לתחנת הרכבת של בורדוז'ני. הוכנסנו לקרונות בהמות וכילד חשתי

את המצוקה האדירה שבה מצאנו את עצמנו פתאום. החיפושים אחר בני משפחה, הצמא למים, החיילים השומרים, הצעקות, החדירו לתודעתי, כילד, שאנחנו הולכים לקראת דברים רעים מאוד.

התמונה הבאה שמופיעה בזיכרוני היא הימצאותנו באטאקי, בחצר בית כנסת. חושך, צעקות, בכי, יריות, פחד. באמצע הלילה הוקמנו בברוטליות והתחלנו ללכת, עם כל מה שהיה לנו, באיזשהו שדה. הלכנו בשיירה, פתאום הגיחו מהחושך שני בריונים, כנראה אוקראינים, וחטפו את מיטלטליהן של שתי נשים שצעדו לפני. כנראה אם ובת, אשר בין רגע נהפכו לחסרות כול. תמיד חזרה אלי התמונה הזאת. הנשים המסכנות האלו היו כנראה בין מגורשות סוצ'בה הראשונות שנכחדו בגלל שנשארו מהרגע הראשון בלי כל אמצעי קיום.

ד"ר צבי הולצר

את חציית הדנייסטר עשינו ברפסודות מאולתרות כאשר מכל עבר נשמעו זעקות איומות של אלה שנפלו או נזרקו למים. מה שאני זוכר בהמשך זה את ההליכה, שעות ארוכות עם המיטלטלים, אנשים ששתו מביצות הדרך, יריות, בכי, צעקות. פתאום נפוצה השמועה שמי שלא יכול ללכת נורה. חשתי את תחושת הזוועה והפחד כשחייל רומני עם רובה ושוט מתקרב. חשתי כילד את המצב חסר האונים שבו היינו כאשר חייל, שאפילו נעליים לא היו לו, נעול opinci מאולתרים, יכול היה לעשות עם חייך ככל העולה על רוחו.

אני זוכר שהגענו בלילה למקום כלשהו ומצאנו בו מקום ללון, במחסן, כאשר נשמעו כל הזמן יריות וכדורים שרקו ליד האוזניים. בבוקר, עזב אותנו אבא והייתי חרד מאוד לשלומו. אחרי כמה שעות חזר אבא עם שלושה לחמים ותפוחי אדמה. מתברר שהגענו למקום ששמו קופייגורוד וחלק קטן משיירת יהודי סוצ'בה, אלה שמצאו מקום להתיישב בו, נשארו במקום, כאשר הרוב המשיך את המסע למקום ששמו שארגורוד.

קבוצת המשפחה שלנו כללה את סבא וסבתא מצד אבא, שאיתם נפגשנו באטאקי, דודה ז'נט ובעלה, הסבתא החורגת מצד אימא, את הורי, וילי וארנה הלצר ואותי. השתדלנו, כל הקבוצה, להחזיק מעמד יחד ולא להיפרד. סבא שלי, שלוימה הלצר, עבר לסוצ'בה כאשר היהודים גורשו מהכפרים. הוא הגיע מהכפר מנזנאשטי, שעל יד גורא־הומורולוי, שם עסק יחד עם בניו בגידול בקר וצאן ובמסחר בהם. סבי מצד אמי, הנזל פרילינג, היה יהודי למדן והמשפחה התפרנסה מחנות מכולת קטנה שהיו מחזיקים בחזית הבית, אותו הבית שאני נולדתי בו. משה רוזן, לימים הרב הראשי של רומניה, היה בא כנער כל הדרך מפלטיצ'ן, עיירה שכנה לסוצ'בה, ללמוד אצל סבא. את הסבא הזה לא זכיתי להכיר אך אשתו השנייה, סבתי החורגת, חיה איתנו.

אבא שלי (וילי) הדגים כושר הישרדות מדהים, כאשר כבר בשעות הראשונות של הימצאותנו במקום הצליח למצוא מקום עבורנו ולהביא לנו אוכל. מתברר שאבא יצא להתמצא במקום וגילה מסעדה. הציע לבעלי המקום לעבוד עבורם, לפרק בשר, לאחר שראה שאלה מתקשים בכך. המומחיות של אבא בנושא היתה לרוב מצפייה אך הוא העז נוכח הנסיבות. נראה שהיו מרוצים מעבודתו של אבא ונתנו לו בתמורה לחמים ותפוחי אדמה.

המחסן שבו מצאנו מקום היה שייך לרב הקהילה המקומית. הרב קיבל אותנו לביתו ושם נשארנו עד השחרור.

דודי, ברוך הלצר, ומשפחתו – דודה מלציה, הבנות הילדה ומדי והבנים הרברט וארווין – לא עצרו איתנו בהתחלה בקופייגורוד, אלא המשיכו לצעוד עד מקום ששמו בר. המקום היה בשליטת הגרמנים. דודי שהיה רס"ר (Feldwebel) בצבא האוסטרי במלחמת העולם הראשונה זכה לאמפתיה אצל חייל גרמני אחד שהיה נותן לו אוכל, שאריות מהמטבח. יום אחד בא החייל ואילץ את דודי לקחת את משפחתו ולהסתלק. שום בקשה להישאר לא עזרה. דודי ומשפחתו עזבו את המקום ובאו, בדרך לא דרך, לקופייגורוד שם התאחדנו. למחרת נרצחו יהודי בר. מתברר שהחייל הגרמני הציל את דודי ואת משפחתו, וזאת כנראה בזכות היותו של דוד ברוך רס"ר בצבא האוסטרי.

לרב המקומי שאצלו גרנו היתה בת, סוניה, שהיתה גדולה ממני בשנה. היינו משחקים ביחד והיא הראתה לי מקומות מסתור בבית. יום אחד הגיעה השמועה שחיילים רומנים וגרמנים הולכים מבית לבית, מוצאים אנשים ושולחים אותם לעבודות כפייה לטריהטי. הראיתי להורים מקום מסתור חשוך וכל המשפחה נדחקה לשם. כשבאו החיילים מצאו רק את סבא וסבתא שהיו זקנים ולא עניינו אותם. הייתי גאה מאוד שעזרתי למשפחתי להסתתר. לדאבוני, זה לא מנע מבני הדודים שלי הרברט וארווין הלצר להיתפס ולהישלח לטריהטי לעבודת פרך. ארווין ז"ל לא חזר משם.

החורף הראשון היה קשה מאוד. הייתי מביט מהחלון ורואה מזחלות מלאות גוויות אדם חשופות, שהובלו לקברי אחים. עשרות אנשים מתו כל לילה מרעב וממחלת הטיפוס. הגטו של קופייגורוד היה בשליטת הז'נדרמים הרומנים והיתה גם יחידת משמר הגבול הרומני. עונש נפוץ מאוד שהיו נותנים ליהודים בגטו היה 25 מלקות. בן דודי הרברט חווה את החוויה הזאת ולא היה יכול להתישב או לזוז חודש ימים. לא היו גרמנים בקופייגורוד אך היינו שומעים כל הזמן מפי ניצולים מהאזורים בשליטת הגרמנים על רצח המוני יהודים, על אדמה ספוגת דם יהודים אשר היתה נעה כל הזמן. יום אחד הופיע בגטו קופייגורוד קצין זוטר גרמני, ראיתי אותו בשעות הבוקר מלווה בשני חיילים רומנים. פתאום ניתנה ההוראה שכל יהודי הגטו יתאספו עם מיטלטליהם במרכז הגטו. חיש מהר נפוצה הידיעה שמוציאים אותנו ליער להרוג אותנו. ואומנם, לקראת ערב הוציאו אותנו ליער, שהיה במרחק של כ־6 ק"מ מהגטו. הוכנסנו למכלאות מגודרות חוטי תיל והתחילו להישמע יריות. למחרת הוחזרנו לגטו. התברר שאומנם אמורים היו לרצוח אותנו בפקודת הגרמנים, שאותו גרמני יחיד הביא אותה, אך הגיעה הוראה ברגע אחרון להחזיר אותנו לגטו. היריות ששמענו היו של רציחות שהתחילו בשולי היער. סופר שבאותו יום נלקח יו"ר הגטו, אורנשטיין, ליער וצווה לחפור את קברו. נאמר ששערו הלבין תוך כדי שחפר, אך הוא חזר לגטו יחד עם האחרים.

אני זוכר את רגעי השחרור. מיד עם עזיבת שיירות החיילים הרומנים והגרמנים הופיעו הפרטיזנים. גדולה היתה התפעלותי כאשר בראש הפרטיזנים היה הפחח של הגטו שהכרתי אותו טוב מאוד כי הוא עשה לי רובה צעצוע. פתאום ראיתי המון ובתוכו שני ילדים שהכרתי, בני 12–13, עם רובים בידיהם, מגרשים שני גרמנים עם ידיים מורמות. ההמון הוביל את הגרמנים לשדה פתוח ושם ירו בהם. נשמעו קולות סיפוק וצהלה. אז גם אני הרגשתי, כילד, שהכול נגמר ושאנחנו חוזרים הביתה.

סיפורו של אכים הופמייר

נולדתי בסוצ'בה בשנת 1931. שם נולדו גם אבי (מנדל, 1895) סבא רבא (זיידל = יצחק אליהו, 1844) ואביו של סבא רבא מצד אבי (ישראל הופינמייר). הפעם הראשונה שהשם הופינמייר הופיע בארכיון של האימפריה האוסטרו־הונגרית בסוצ'בה, היתה בסוף המאה ה־18. המסמכים שברשותי, מראים שסבא זיידל עסק בסוצ'בה במסחר בנפט ותוצרתו בשנת 1870 בערך.

לקרובים במשפחה היו בדרך כלל הרבה ילדים, כך שבימי השלטון האוסטרי, היה בסוצ'בה מספר לא מבוטל של בעלי שם הופמייר וב־1941 גרו שם עוד רבים מהם, למרות שחלק היגרו או עברו מסוצ'בה.

אכים הופמייר
לפני בית המשפחה בסוצ'בה

אבי עמנואל (מנדל) הופמייר היה הצעיר בין שמונת הילדים שנולדו לסבא זיידל ולאשתו יטי מבית שטרנליב, שאחותה המבוגרת היתה אשתו הראשונה וממנה נולדו לו קודם לכן חמישה ילדים. יוצא אפוא שהפרשי הגיל של האחים, במיוחד ביחס לאבי, היו של עשרות שנים. לאבא היו אחיינים (ולי בני דודים) בגילו או יותר, כמו למשל, ה"פרופסור" שרול הופמייר. בני הופמייר נחשבו כאמידים, כמובן בקנה המידה של המקובל ב"שטעטל" וזה כלל לא התאים לאבי ולנו. גם אם

החסכונות של בני הופמייר האחרים, הצילו אולי את חיינו בימי טרנסניסטריה הקשים, הכינוי "עשיר" גרם לאבי ולי המון עוגמת נפש, במיוחד בימי השלטון "הסוציאליסטי". לאבי היתה עד 1941 סוכנות ביטוח ובימי דוחק הוא עזר בחנות של אחיותיו. הכנסותיו הספיקו בקושי לצרכינו היום יומיים.

שני אחיו של אבי, נח ואברהם, עסקו במסחר במוצרי ברזל בחנות ברחוב הראשי של העיר. לאחיותיו היתה חנות לחוטים וצורכי טקסטיל, במיוחד לאוכלוסייה הכפרית, ב־"יידישה גסה". המוכר מכולם היה נח. בגמר מלחמת העולם הראשונה, הוא ניהל סניף של בנק אשר פשט את הרגל בשנת 1929. כתוצאה מכך התנהלו אין ספור משפטים, כי היו אנשים שסברו שאת כספם לא הפקידו בבנק אלא אצל נח באופן אישי, אף כי הוא עצמו "קבר" את כספו בבנק שפשט את הרגל. נח, אשר ראה את עצמו קורבן שלא בצדק, פיתח תסביך של רדיפת צדק ורכש לעצמו את השם "פרוצסמייר". שני אלה רדפו אותו עד יום מותו.

האחים והאחיות של אבא היו סוסי עבודה אבל הסתפקו בחיים צנועים. אני הכרתי את כולם כאנשים נבונים, אך הבעת רגשות ראיתי אצלם לעתים רחוקות. בגלל דאגות פרנסה, רובם לא מצאו זמן להתחתן. אבי יצא מכלל זה ואחיו אברהם התחתן בגיל 45.

אבא היה הכי צעיר, הוא פונק על ידי אחיותיו, כמובן רק באופן שאנשים נבונים עושים זאת. לאחר שחזר מהמלחמה שלחו אותו האחיות לגרמניה לבית ספר לטקסטיל. הוא היה צריך לגלות איך מייצרים תחליף עור, שהיה מבוקש מאוד אצל האיכרים, הוא הצליח בכך אך העניין בייצור עצמי פסק. אבא המשיך לעבוד בברלין, חזר רק ב־1928 וכעבור זמן מה התחתן.

אמי בטי, למשפחת דוד, היתה השנייה בין 5 אחיות. אביה, הרש דוד, בא מהעיירה וומה. סבא רבא שלי מצד אמי, אלי, ברח מרוסיה בגיל 14 (ב־1840), כדי להינצל מגיוס לצבא הצאר. הבריחו אותו את הגבול לבוקובינה חבוי בחבית ריקה של יין. הוא נשא לאישה את פרימצי אטל דוד, ואימץ את שם משפחתה. בוומה היתה לו מסגרייה הידראולית, שבמשפחה קראו לה "הפטיש". יצרו בה כלים חקלאים כגון מעדרים, חרמשים וכו'. הוא נפטר בגיל צעיר בנופלו מסוס, והשאיר אחריו אישה עם שבעה ילדים, במצב קשה מאוד. אטל היתה אישה מוכשרת ומספרים במשפחה, שבלילה אחד בא אליה בעלה בחלום והורה לה להפעיל מחדש את המסגרייה. "הפטיש" שעשה רעש גדול משך קונים שחזרו ומסרו הזמנות מחדש לייצור הכלים. כך היא יכלה לגדל את ילדיה.

סבתי מצד אמי, מריאסי, היתה מבית הייטל. אביה היה בורסקאי וזה כנראה

שורש השם (עור = "האוט" בגרמנית). סבי, הרש דוד, עסק בבנייה לפני מלחמת העולם הראשונה ואחרי המלחמה, בהיותו כבן 70, נהייה שותף בחנות הטקסטיל של ליינבורד־גרופר. ביתו עמד מאחורי הגן הציבורי. הוא התנהג כחקלאי, החזיק פרה ברפת, ייצר חמאה שממנה גם אנחנו נהנינו ועיבד גן ירקות קטן. הוא ניסה כל פעם לגייס אותי לעבודה בגינה, דבר שבכלל לא נמשכתי אליו.

הרש דוד היה כהן וחבר חשוב בבית הכנסת הגדול. הוא דיבר תמיד יידיש. זה קצת נגד למודרניות על פיה חיו בנותיו. כולן נשלחו לבתי ספר תיכוניים גרמניים, דיברו רק גרמנית ולמדו מקצועות אשר בזמנו לא היו מתאימים לבנות.

בני משפחותיהם של הורי היו – כמו רבים מיהודי שוץ – מסורתיים אבל דתיים במידה פחותה, שמרו על כשרות, הלכו בחגים ולפעמים בשבתות לבית הכנסת. בשבת היה קיים התפריט המקובל: חלות, גפילטע פיש, קוגל מפולפל וכו'. בערב פסח שרפו את החמץ, ערכו את הסדר כהלכתו, אפו עוגות לפורים והדליקו נרות חנוכה. הדודות קראו מפעם לפעם גם חלק מהספרים הגנוזים (אפוקריפים). ספרי מופת על רבנים, כן, אבל אנשים עם פאות, קפטן או שטריימל לא ראיתי במשפחתנו. כילד, בראותי אנשים לבושים בצורה זו, חשבתי שזה תואם את לבוש היהודים מימי משה רבנו. לפעמים היו מתייחסים במשפחתנו ליהודים כאלה כצבועים ומכנים אותם "גענפיקטע בֶּרט".

האחיות של אבי דיברו בבית לרוב יידיש, אבל איתי תמיד גרמנית, שבה שלטו באופן מושלם, מאחר שכולן למדו בבתי ספר גרמניים. רק אחת ידעה קצת רומנית והן הסתפקו באוצר המילים הדל שלמדו מהאיכרים הרומנים. לאלה שגדלו במדינת הצדק והסדר של הקיסר פרנץ־יוזף היה כעין זלזול כלפי השלטון הרומני שנראה נחות בהשוואה לשלטון הקודם. בסביבתי קראו, כמו לפני מלחמת העולם הראשונה, ספרים ועיתונים בשפה הגרמנית ולמי שהיה רדיו, הקשיב רק לתוכניות בשפה הגרמנית. ולכן, בפניות לשלטון הרומני נעזרו לרוב בילדים שלמדו בבתי ספר רומניים.

במשפחה של בני הופמייר הרווקים כמעט ולא היו ילדים חוץ ממני, כך שעמדתי במרכז ההתעניינות של הדודים והדודות שהיו מוכנים להתעסק אתי ולהקשיב לנדנודים שלי. אולי זה גרם לכך שפיתחתי מידה מסוימת של הכרה עצמית. אמנם היה במשפחה גם פרדי (שיבר), חמש שנים מבוגר ממני, אך שמו לא היה הופמייר! רק אחרי שש שנים נוספות הצטרפה אלינו גם בת דודי, ביאטריס, בתו של הדוד אברהם.

בהיותי כבן שנה נסתיימה בניית ביתנו ברחוב יון קריאנגה, אשר ברובו נבנה

מנדוניית אמי, ואנו נכנסנו לגור בו. לפי המושגים של תושבי סוצ'בה היה זה בית מודרני עם אמבטיה ושירותים בבית, רצפת פרקט ותנור אריחים. הבית היה עם קומת קרקע וקומה עליונה ובכל קומה דירה. לבית היתה גם גינה עם עצי פרי. לאחר זמן מה התמקמנו בקומה העליונה והשכרנו את התחתונה למשפחת וסיליו. דמי השכירות היו די משמעותיים לתקציב שלנו. מר וסיליו היה מפקח ראשי של בתי חרושת לסוכר ולרשותו עמדה מכונית פרטית. היו לו אישה – צעירה ממנו בהרבה – ובת.

בגיל 3–4 שלחו אותי לתלמוד תורה של המורה קרטן ולגן הילדים של הדודה איזוליס ששכן באותו הבניין. שם נתקלתי בפעם הראשונה בקריאה וכתיבה בשפה העברית, כלומר עם לימוד האלף־בית של מר קרטן והמשחקים בעברית של הדודה.

היו לי אחרי כן עוד מורים לעברית במיוחד דודתי טרזה אשר ידעה עברית מצוין. היא היתה היחידה במשפחה אשר עוד לפני המלחמה חשבה על הגירה לפלשתינה. הדבר הכי טוב שהגעתי אליו היה הכישרון לשוחח עם שכנתי וחברתי למשחק יטי לדרמן, כשרצינו שהילדים הרומנים לא יבינו אותנו. אבל מאוחר יותר, כשלא השתמשנו בזה, זה נעלם. יידיש, שכל הזמן שמעתי, אמנם הבנתי, אבל לדבר ביידיש למדתי רק בטרנסניסטריה.

בסביבת הבית היו המון מגרשי משחק, וגינות גדולות שבהן ביליתי עם חברים, בדרך כלל ילדי השכנים או ילדים של המכרים של הורי. לדוגמה ארוין צווילינג, בוצי פוקס, הרטה גלר או וילמה פולקמן, וגם ילדי שכנינו הנוצרים. הייתי ילד שובב שטיפס על עצים וגגות של השכנים, ולמורת רוחה של אמי הייתי חוזר פצוע ובבגדים קרועים. אבי היה בלתי מתפשר ולעתים יצא שכרי במכות, אך זה לא השפיע לטווח ארוך. ניסיון אבי להעסיק אותי באופן אחר, הביא לכך שפניתי לספרים עם תמונות שבספרייה של אבא ועוד לפני ביקורי בבית הספר ידעתי לקרוא, אף כי לא ויתרתי על העצים שבגינות השכנים.

עם השנאה ליהודים באתי במגע רק בתחילת לימודי בבית הספר. לפני כן לא ממש הפנמתי שיחות של מבוגרים על נושא זה. בזיכרוני נחרט אירוע שבהיותי כבן 6 הסתתרנו בחנות של מישהו כשחבורה מצוידת עם מקלות צעדה ברחוב הראשי, היו אלה ה"קוזיסטים", וגם העיתון עם כותרות וקריקטורות אנטי־יהודיות שהופץ על ידי בית הדפוס של בוקור אורנדוביץ', חבר ידוע של "משמר הברזל" הזכור לשמצה. לעיתון קראו "פורונקה וורמי" אבל אבא קרא לו "פורקריה וורמי" ("חזירות השעה"). בביטויים אנטישמיים נתקלתי רק בבית הספר העממי. היה שם מנהל בית הספר אשר בכל הזדמנות כינה אותנו בשם "ז'ידן" או "הנך חושב שאתה

נמצא בבית ספר ז'דווסק" והילדים הנוצרים פנו אלינו "אתם הרגתם את הצלוב (ישו)". אך כל זה נגע לי מעט. הייתי גם בבית הספר ילד לא שקט שהועמד לעתים קרובות בפינה ונענש אחר כך בבית על ידי אבא. כל זה לא ממש הזיק לי, כי ידעתי כמעט את כל מה שלימדו שם.

תכף אחרי זה התחילו כל האירועים השליליים. ב־1939 הופיע פתאום בסוצ'בה זרם של פליטים פולניים. המבוגרים נראו מודאגים ודיברו כל הזמן על פוליטיקה. המצב נהיה מסובך יותר אחרי כיבוש צפון בוקובינה, על ידי הסובייטים. כרגיל, היהודים היו האשמים. לא ידענו ממי לפחד יותר – מהרומנים שמיום ליום כעסו יותר או מהסובייטים הלא רחוקים. עם העברת השלטון ל"משמר הברזל" הוטלו על היהודים גזירות קשות: שוד והלאמת רכוש, התקפות מכל סוג, ומעל הכול הרוע.

בסתיו 1940 התחלתי ללמוד בכיתה ג', אבל נאלצתי לעזוב את בית הספר כמו יתר התלמידים היהודים. אבי גויס לפלוגת עבודה. אצלנו עשו חיפושים אין ספור, פעם חשדו בנו שצברנו מוצרי מזון ופעם כנראה לאחר הלשנה, חיפשו אצלנו רדיו, שאותו למזלנו לא מצאו. כשלקחו אצל היהודים את מכשירי הרדיו, הוריד אבי מדף מארון הספרים ומאחוריהם החביא את המכשיר. היה חשוב להקשיב לחדשות מחו"ל מאחר שלא האמינו למה שנכתב בעיתונים הרומנים. בזמנו גם גר אצלנו דיפלומט פולני, פליט שאצלו לא נערך חיפוש.

בחורף של שנת 1941 קמה "הרבליונה" (מרד) שתוצאותיה הפגנות שהגיעו גם לסוצ'בה. באירועים אלה נרצח בן דוד שלי בפוגרום בבוקרשט. אחר כך בא משטר אנטונסקו שלא נראה טוב יותר. נאלצנו לשאת כוכב על בגדנו והגבילו אותנו ביציאה מבתינו. את העיר היה אסור לעזוב ונעשו מאסרים על אשמות שווא שכדי להשתחרר מהם היו צריכים לשלם שוחד. נגד אבי הוגשה תביעה בקשר לשירותו בעבודת כפייה והוא נתבע להופיע בבית המשפט הצבאי שבעיר יאסי.

באביב הופיעו חיילים איטלקים בסוצ'בה. חלקם חנו במגרש הגדול שלפני ביתנו והיו חביבים מאוד, במיוחד כלפי הילדים. על יד ביתנו נעשו חפירות כהגנה נגד הפצצות ועבורנו הילדים זה היה מקום למשחקים. תכף אחר כך המלחמה עם ברית המועצות התחילה לתת את אותותיה. חויבנו להאפיל את החלונות תוך איום בתביעה משפטית. מצרכי אוכל היו בהקצבה ועמדנו בטור לפני המאפיות כדי לקנות לחם. העיר התמלאה בחיילים גרמנים בדרך לחזית. הם קנו בחנויות של היהודים סחורות שכנראה לא היו בנמצא בגרמניה. לכאורה היו שמחים לשוחח בגרמנית, ואף נולדו אנקדוטות, כגון זו על הגרמני שנכנס לחנותו של בריש קרן ושאל: "Sind sie arisch?" וקיבל את התשובה "Nein ich bin Berisch". אך המצב

בכללותו היה עגום. התרבו הידיעות על תקיפות יהודים מצד הצבא הרומני, עם הרבה הרוגים באירועים ביאסי ובכיבוש מחדש של צ'רנוביץ ובסרביה. למרות שתופעות מסוג זה התחילו להופיע גם אצלנו, השמועות משם היו כה איומות שלא האמינו להן. מאוחר יותר התברר שהמציאות היתה נוראה בהרבה.

בימים ההם הלשין אחד הצעירים בשם מולדובן, חבר ידוע ב"משמר הברזל", שסבי דוד הרש בן ה־84 מאותת מהרפת הבזקי אור לרוסים. לאחר חקירה וחיפוש בבית נמצא תחת המיטה רובה רוסי. במזל גדול סבי יצא מזה, כי בינתיים מרד "משמר הברזל" נכשל, מולדובן נתפס והודה שגנב את הרובה בחזית בצ'רנוביץ וטמן אותו תחת מיטת סבי.

ואז, באוקטובר 1941 הגיע הגירוש. ביום בהיר אחד קרא המתופף את ההוראה שאנו חייבים לעזוב את סוצ'בה בתוך יום או יומיים עם מטען יד בלבד. אמי היתה מודאגת מאוד. היא היתה לבד, כי באותו זמן אבא הופיע לפני בית המשפט ביאסי. היא לא היתה מסוגלת לארוז. אינני זוכר איך, אבל הצליחו לדחות את הגירוש לעוד יום. וביום השלישי כמה שעות לפני שהצטרכנו להגיע לרכבת, הופיע אבי. את מפתחות הבית ביחד עם כל רכושנו מסרו הורי לדיירת שלנו זה שנים, גברת וסיליו אשר היינו איתה בקשרים מצוינים. היו גם אחרים שהיו מוכנים לשמור בנאמנות על חלק מרכושנו, וזה גם הובטח לנו.

מצוידים במעט מזוודות התאספנו בתחנת הרכבת, שם היו גם הדודים והדודות ורבים אחרים, דחסו אותנו בקרונות להובלת בהמות, שסגרו אותם על בריח. אחרי נסיעה של לילה שלם בליווי של ז'נדרמים, כשהאנשים ניסו, לפי שמות התחנות, לנחש את כיוון הנסיעה, הגענו בבוקר לתחנה הסופית אטאקי על גדות הדנייסטר. מאוחר יותר נודע לנו שהיה לנו מזל שהגענו לתחנה באור היום ולא בלילה, ולא כמו הטרנספורטים האחרים שהגיעו בחושך ונשדדו מכל רכושם. ובכלל שפר מזלנו שהגענו ברכבת ולא נאלצנו לצעוד ברגל מאות קילומטרים כמגורשי בסרביה.

במקום שבו ירדנו עמדו חיילים חמושים והריצו אותנו לאורך פסי הרכבת עד לעיירה אטאקי שעל יד תחנת הרכבת. שם הוכנסנו, יחד עם קרובי משפחה, לבניין גדול ללא חלונות והרוס בחלקו, כנראה בית ספר לשעבר. הרצפה היתה מכוסה בקש מלוכלך והמון אנשים שכבו עליו. הסביבה כולה היתה הרוסה, הבתים ללא חלונות, דלתות וגגות, הקירות מכוסים כתובות שרשמו חלק מאלפי היהודים שעברו שם ורצו להשאיר הודעות נואשות על מה שעבר.

מעבר לדנייסטר, על הגדה האוקראינית, ראו את העיר מוגילב פודולסק אך גשר הברזל היה הרוס מהפצצה. באטאקי ראיתי בפעם הראשונה אנשים מתים מונחים

על גדת הנהר, כנראה אנשים שלא התגברו על טלטולי הדרך. זה היה סתיו גשום וקר והדרכים היו בוציות מאוד. לבשתי כמה כותנות, ישנתי על מזוודות, להתפשט ולהתרחץ לא בא בחשבון. מאיפה לקחנו משהו לאכול איננו זוכר. אני נזכר רק שאיכרה נתנה לי בצל אחד שאותו אכלתי במקום.

לאחר ימים ספורים הובלנו במעבורות מעבר לדנייסטר למוגילב ונראה לי שגם בכך היה לנו מזל, במקרה או על ידי נתינת שוחד לז'נדרמים, עלה בידינו לעבור בשלום לצד השני. לא כך עלה בגורלו של דודי אברהם, אשר נזרק למים ובקושי ניצל מטביעה במימי הנהר.

האזור הדרומי של אוקראינה בין הדנייסטר לבוג, הנקרא פודוליה, היה תחת מנהל רומני וכונה "טרנסניסטריה". במוגילב "הצלחנו" להצטופף בתוך בית הרוס, מאחר שכל מקומות האיסוף שבהם שררו תנאים לא אנושיים, היו מלאים מעל לראש. מרכז העיר נהרס בקרבות בנוסף לשיטפונות שקרו קודם לכן. בשכנות, בשרידי בתים אחרים, שוכנו עוד אנשים, באחד מהם אישה שיצאה מדעתה. קרוב לגדת הנהר עמד בית תרבות של הצבא לשעבר, שספרייתו היתה מלאה בספרים רטובים אך בשבילי זה היה שעשוע כי זה אִפשר לי להתבונן בתמונות.

היינו כל הזמן תחת שמירה צבאית, כאשר במיוחד בלילות, אספו אנשים ושלחו אותם ברגל ב"קונבוי" לפנים הארץ. אפשר היה למנוע זאת על ידי מתן שוחד והיות והיה ברור שאת מוגילב חייבים לעזוב, חיפשו אנשים גישה לאנשי השלטון המושחתים שעבור סכומים עצומים נתנו משאיות להעברת היהודים למחנות שיועדו לכך. לא רק הכסף עזר, היה צריך למצוא גם את הקשרים המתאימים. הזמן דחק ואבי שדיבר גרמנית במבטא ברלינאי, מצא סמל גרמני (במוגילב היתה קיימת גם מפקדה גרמנית) אשר הסכים תמורת 30,000 ליי להוציא אותנו במשאית ממוגילב. הכול היה צריך להיות בהסתר מאחר שהסמל פעל על דעת עצמו ועל אחריותו, כנראה ללא אישור הממונים עליו ובוודאי בניגוד להוראות המוסדות הרומנים.

למחרת לפנות בוקר, הוא בא עם עוד שני חיילים ומשאית סגורה, שעליה העמיס אותנו – 30 נפשות, כמעט כולם קרובים – ביחד עם החבילות. בינתיים הופיעה גם קבוצת חיילים רומנים שהיינו צריכים לשחד כדי שיעלימו עין מהנעשה, ולבסוף יצאנו לדרך. נדרשנו על ידי הגרמנים לשמור על שתיקה מוחלטת ופחד מוות ליווה אותנו. היינו לגמרי בידי המובילים אותנו שיכלו, לפי רצונם, להפקיר אותנו באמצע הדרך, וזה עלול היה להסתיים באסון. במיוחד היה מפחיד לאחר שעלינו על גבעה ליד מוגילב, ונתקלנו במשמר חיילים שכנראה רצה לראות את

המסמכים של הגרמנים. לבסוף נסענו והגענו למורפה, כ־70 ק"מ צפונית למוגילב.

עצרנו במרכז העיירה, הסמל פתח את הדלתות ואור חדר פנימה. מיד המשאית הוקפה על ידי המון תושבים מקומיים תוהים. זה לא מצא חן בעיני הסמל, הוא הוציא אקדחו ירה פעמיים, והניס את האנשים. הסטָרוסטה (ראש העיר) ניקיטה הופיע עם שני מיליציונרים אוקראינים. ניקיטה היה בריון גבוה עם שפם, שתיין וכפי שנודע לנו לאחר מכן, קולק שנרדף על ידי המשטר הסובייטי וכעת התמנה לראש העיר. הסמל הורה לו להמציא לנו מקום מחסה. שם נוכל לפרוק את דברינו. ניקיטה לא הבין גרמנית אבל היה שם צעיר יהודי, גם הוא מנרדפי הסובייטים, אשר שימש כמתורגמן מיידיש. התנהגותו של הסמל הגרמני כלפינו כנראה הרשימה את ניקיטה והוא הכריז שהבית שלידו עצרה המשאית יהיה שלנו.

פרקנו את מיטלטלנו והמשאית נסעה. כך היינו הבוקובינאים הראשונים שהתיישבו במורפה. הבית הנזכר היה יוצא דופן, היחיד עם קומה עליונה בכל הסביבה והשתייך לרעיה קופרמן, אישה כבת 30 שמיד הופיעה וסיכמה איתנו על תנאי הישארותנו שם. נכנסנו לבית, אך מאחר שלא היה מקום לכולם, נאלצו דודה פני הולדנגרבר ובעלה פייבל, ועוד כמה אנשים שהגיעו איתנו במשאית, לעבור לבתים בשכנות.

במושגינו הארכיטקטוניים הבית היה בדיחה, אבל אחרי כל מה שעברנו בשבועות שקדמו לכך ועם החרדה למה שעוד עלול לקרות בעתיד, היינו מרוצים להימצא תחת קורת גג זו. קומת הקרקע בבניין היתה מעין מחסן מלא קש ופסולת; ראויים לדיור, אם בכלל, היו רק שלושת החדרים בקומה העליונה בשטח של כ־20, 15 ו־10 מ"ר שפנו לרחוב עם מעברים ביניהם. היתה גם מרפסת פתוחה, בעלת תמיכות כה הרוסות שהיתה סכנה כי תקרוס. החלק האחורי של הקומה, ה־"פוֹמֶסצ'ניה" בפי רעיה, היה ללא גג וחלונות ופנה לאחו הביצתי של נהר מורפה ולגבעה שמאחוריו. לעובדה שהחלק הזה לא היה בנוי היה יתרון מפני שהשתמשנו בו כמקום לתליית כביסה לייבוש ולפעמים גם "במקום" שירותים. קירות הבית היו בעובי של כ־10 ס"מ והחלונות עקומים ומודבקים בנייר עיתון, כדי שהרוח לא תיכנס פנימה.

בחדר הגדול נכנסנו, הורי ואני, שלושת האחיות של אבי והדוד נח. בחדר השני, דודה מינה קסוון עם בעלה אהרון יחד עם אחיו החורג של אבי, שלמה וכן בתו פייגה ובעלה מקס זיידנשטיין (שבאו מוומה), ובחדר הקטן ביותר, סבא הרש דוד עם אחות אמי טרז וקרובה רחוקה אמליה (מלציה) וגנר. מצאנו בחדרים שולחן עם שתי מיטות ועל המרפסת מיטת ילדים עם מיזרן רטוב, אשר הוכרז כמקום משכבי ומהחבילות וכמה קרשים שמצאנו הותקנו דרגשים. היתה לנו פתילייה ואבא הצליח

לקבל כמה ליטרים סולר מאי אלה משאיות גרמניות שעברו בדרך, וזה שימש לנו לבישול תקופת מה.

אחרינו הגיעו עוד יוצאי סוצ'בה ובוקובינה למורפה, חלק במשאיות, חלק בעגלות רתומות לסוסים, חלק ברגל בקונבוי, במצב אומלל בל יתואר. במצב הגרוע ביותר היו אנשי דורוהוי אשר באו בקונבוי, רעבים, צמאים, מלוכלכים ולבושי סחבות. הכפר היה כבר מלא וצפוף, וגם החדר שבקומת הקרקע של הבניין התמלא באנשים. בסוף היו בוודאי יותר מאלף מגורשים במורפה.

מורפה שוכנת לאורך הכביש משארגורוד לז'מרינקה (על הבוג) ומשתרעת בין כביש זה לנחל מורפה, עם הסתעפויות מזרחה, בין היתר לדרבצ'ין. במרכז העיר היה שוק קטן ולצדו חנות הכפר כמקובל אצל הסובייטים. מסביב עמדו בניינים קטנים בעלי קירות עקומים אשר נראו כבתים בתמונות של שאגאל והיו מאוכלסים לרוב ביהודים, מרביתם נשים, ילדים וזקנים. הגברים הצעירים גויסו רובם לצבא האדום – כך גם בעלה של רעיה. בקצה היישוב גרו הרבה אוקראינים והחלק הצפוני של המקום, מעבר לאגם קטן ושטח לא מיושב, נקרא "מורפה החדשה" ונבנה בימי השלטון הסובייטי. היו שם כמה בניינים גדולים, בית ספר ריק מאדם (מולנו), בית חולים מוקף גן גדול, בית הספר שבמורפה החדשה, בניין גדול הנקרא "רייסויוז" (הסובייט האזורי) וכנסייה קתולית סגורה ומוקפת חומה שבעיני נראתה כמצודה מסתורית. מסביב היו גינות ושדות נרחבים שהשתייכו ל"סובחוז" שבו עבדו רבים מהתושבים ובבעלותו היה גם בית חרושת קטן לחמאה שהופעל על ידי מנוע דיזל עתיק שעשה רעש הנשמע למרחקים.

אנשי מורפה נשארו בזיכרוני כבעלי לבוש אפור, מגפי עור או לבד, מעילים ומכנסיים מרופדים וכובעים עם מגיני אוזניים. רושם הפוך, צבעוני, עשו הצעיפים המשובצים באדום וירוק של האיכרות האוקראיניות, שבאו לשוק עטופות בהם. כולם גרו וחיו בצורה פרימיטיבית, ללא חשמל, ללא צנרת מים או ביוב, אפילו ללא שירותים בבתים. את הצרכים עשו לרוב בשטח פתוח בקרבת הנחל, או בדלי בבית, שאת תוכנו שפכו אחרי כן לנחל, שממנו אכן נדף סירחון שבקיץ הגיע עד לכפר עצמו. אלה היו התוצאות של הפעולות האזרחיות הרב שנתיות של המשטר הסובייטי. למרות הכול ראו את עצמם רבים מהתושבים כ־"קולטורנה", היו אצלם ספרים רבים ביניהם של קלסיקנים יהודים. שפת היידיש טופחה על ידי המשטר, כדי להרחיק את היהודים מהדת ומהשפה העברית. עם היהודים אפשר היה לדבר ביידיש, אבל פחות עם הילדים, שדיברו בעיקר אוקראינית. בוקובינאים אשר היו להם בבית קשרים עם הרוטנים יכלו לדבר גם עם האוקראינים. רעיה קופרמן

סיפרה לנו איך חיתה בזמן השלטון הסובייטי, בחוסר כול תמידי, מלבוש עד גפרורים ואיך שהאנשים נאלצו לגנוב מתוצרת מקום עבודתם כדי להתקיים. אם תפסו אותם, הושיבו אותם לכמה שנים ב"טיורמה" (בית הסוהר) ואחר כך הם חזרו לאותם מעללים.

במאמר מוסגר: בשנת 1995, כלומר אחרי 52 שנה, ביקרתי שוב במורפה. מלבד בית הספר במורפה החדשה, הכנסייה הקתולית (היחידה ששופצה) וכמה מהבתים עקומי הקירות הישנים הרוסים ברובם, לא נותר דבר (כולל הבית שבו גרנו) – כאילו שעבר מכבש על המקום. אפילו הנחל נראה עזוב ומכוסה קנה סוף.

במורפה היתה תחנה של ז'נדרמים רומנים, ומרכז השלטון הרומני היה בעיירה שארגורוד במרחק 12 ק"מ, מקום מושבו של הפרטור המושחת דינדלגן, שעל מצפונו רבץ מותם של יהודים רבים, למרות השוחד הכבד שגרף ושאחרי 1945 נשפט כפושע מלחמה.

האיום על יציאה מהמקום היה עונש מוות. אבל לעתים קרובות אנשים מורעבים לא עמדו באיסור בחיפושם אחרי מזון והיו מקרים שאנשים נתפסו ונורו למוות על עזיבתם את המקום. לאחר בוא הבוקובינאים, התחילו החיים היום יומיים הקשים. רק לאנשים מעטים היה מספיק כסף לקניית צורכי מחייה אצל האיכרים. התחילו למכור בגדים או להחליפם בדברי מאכל. אלה שלא עמדו בזה, קיבצו נדבות וחיפשו שאריות, קליפות תפוחי אדמה וכדומה. אחרי זמן קצר נראו אנשים נפוחים מרעב, או שוכבים לבושי סחבות ליד הבתים. כך גם בקומת הקרקע של הבית שבו גרנו, ומהר מאוד מתו שם אנשים רבים.

מצבנו, הודות לאמצעים של משפחת הופמייר, היה תודה לאל לא גרוע כל כך. אבל אני נזכר שלאורך חודשים כלכלנו את עצמנו בדייסת דגני סוסים ובלחם מקמח אפונה. היינו מרוצים שבכלל היה משהו בבית.

החורף היה קשה במיוחד וקר מאוד. רכשנו תנור פח קטן הנקרא "ריבקה" שהוסק עם עצים ואפשר היה להתחמם ואפילו לבשל עליו. ישבנו במידת האפשר סביב התנור ובכל זאת לא התחממנו מספיק. לבשתי עד אז מכנסיים קצרים וגרבי צמר והיות שלא היה לי לבוש המתאים לכפור האוקראיני קיבלתי מהר מאוד כוויות כפור על בהונות הרגליים ובקושי נרפאתי מהם. היו בינינו גם רופאים אבל תרופות חסרו. מצבה של בוהן אחת היתה בסכנה של קטיעה. ניצלתי מזה אבל סימנים מזה נשארו לי עד היום. לבסוף תפרה לי אמי זוג מכנסיים ארוכים משמיכה.

באותו הזמן פקדו אותנו מגפות. בחורף טיפוס הבהרות ובאביב כשהתחיל מזג האוויר להתחמם, הופיע טיפוס הבטן. כינים היו הסבל התמידי של הרבה אנשים

שלא היתה להם אפשרות להתרחץ. כינים אלה גרמו להתפשטות טיפוס הבהרות. אצל אנשי המקום זה היה אנדמי והם היו די מחוסנים ונפגעו פחות. לאחרים, גם אם היתה לחלק מהם אפשרות להתרחץ, היתה תמיד סכנה שכינה תעבור אליך מהמגע עם אחרים ואז התחילו לספור 21 יום, לראות אם נדבקת. רבים מתו מהמחלה, בחלקם קמו חלשים כל כך שלא התאוששו ובסופו של דבר מתו.

לקראת האביב קיבלתי חום גבוה. מה זה היה לא ידוע לי עד היום: טיפוס הבטן או צהבת ואולי שניהם. שכבתי קרוב ל־6 שבועות. כשיצאתי מזה הייתי צל של עצמי וזה לקח הרבה זמן עד שהתאוששתי. כתוצאה מהמחלה סבלתי עוד הרבה שנים. אך בסופו של דבר נראה שבמורפה גרם טיפוס הבהרות לפחות קורבנות מאשר במחנות אחרים, כגון שארגורוד, שם מת ממחלה זו גם אח אבי, אברהם.

מפעם לפעם עשו הז'נדרמים ועוזריהם האוקראינים, פשיטות, לרוב בלילות, לחיפוש אחרי אנשים שיישלחו לעבודות כפייה בסלילת כבישים. קיבלו אוכל בצמצום, התנהגו אליהם בגסות, וחלקם לא חזרו. אנשים ניסו להתחבא או להימלט בכל צורה שהיא, דבר שיהודי אוקראינה היו מאומנים בו עוד מימי השלטון הסובייטי ואולי עוד מימי הצאר. אבי לא פעם נמלט מפשיטת המיליציה, דרך המרפסת והגג לבית השכן.

לעתים, בלילות או בערפל, באו פליטים יהודים אוקראינים מעבר לבוג שבשליטת הגרמנים, להתחבא אצל מכריהם במורפה. כך פשטו השמועות על פעולות האס־אס, על המתת רבים ביריות, על מחנות, השמדה, שמועות איומות כל כך שאנשינו למרות מצבם המחפיר, לא האמינו בהם. כאשר נתפסו פליטים אלו על ידי הז'נדרמים או המיליציונרים האוקראינים הם גורשו בחזרה לגרמנים.

בלי לרצות, גם אנחנו נתקלנו בעניין מסוים עם פליטים אלה. מקס זיידנשטיין שגר איתנו בבית, התחבר לז'נדרמים וסחט מהאנשים כסף או מטבעות זהב שבהם התחלק כנראה עם הז'נדרמים. אמנם היה ידוע במשפחה, שהוא היה בקשרים טובים עם הז'נדרמים, אבל הסיפור המלא נודע מאוחר, וזה גרם לריב בבית. הכרנו את מקס כבן אדם חברותי, המתהלך בהגינות עם אנשים וכולם אמרו שבעצם הוא לא אשם בהתנהגותו, אלא רק אשתו פייגה, בתו של שלמה הופמייר, שתמיד דרבנה אותו למעשים כאלה. סופו היה כאוב, כשהרוסים חזרו ב־1944, הופיעה יום אחד במורפה יחידה גדולה של ז'נדרמים שערכה פשיטה אחרי פליטים אלה. תפסו חלק מהם, ואחד שניסה להימלט נורה למוות.

הבוקובינאים התחילו להתארגן ונבחר ועד אשר ניסה גם לטפל בכמה מהבעיות הקשות ביותר. כך הקימו בית יתומים עבור הילדים הרבים שנתייתמו או נעזבו, בבית

הספר הריק שעמד מול דירתנו. מצב הילדים שם היה עלוב, מחוסר אמצעים, אבל גרוע פחות מהיותם עזובים ברחוב. ניסו למנוע סכנות על ידי שיחוד הז'נדרמים וניהלו גם משא ומתן עם הפרטור משארגורוד, במיוחד כשהיה סיכוי ליהנות מהעזרה הזעומה שהתחילה להגיע ב־1942 מיהודי הרגט דרך מוגילב, להעברת העזרה הזו ולחלוקה. ארגנו מאפיית לחם וגם בית מרקחת. גם אבי ונח הופמאייר היו לפרקים חברים בוועד, בו היו לעתים קרובות גם מחלוקות ומאבקי כוח.

אנשים ניסו לעזור לעצמם על ידי עיסוק במקצועם כמו סנדלרים, פחחים, יצרני סבון או בורסקאים, היו גם כאלה שסחרו בתה או גפרורים אם ידעו איפה להשיגם. אחרים ניהלו מסחר בלתי לגאלי בסוכר, מלח או נפט, סחורות אשר עבור השגתם סיכנו את עצמם, עם קבלתם ממפעלים שבסביבה. לפעמים היה אפשר תמורת שוחד לז'נדרמים לקבל אישור נסיעה לשארגורוד ולעתים גם למוגילב. לעתים רחוקות ובקושי גדול, נתאפשר לשלוח לרומניה ואף לקבל משם ידיעות או אפילו חבילות. כך נודע לנו שקרובנו שנשארו בצ'רנוביץ ניסו לקבל משכנתנו גב' וסיליו, חלק מרכושנו אבל היא לא נענתה לדרישה.

התחדשו שוב שמועות, שהיהודים ברומניה הצליחו להניע את אנטונסקו להחזיר אותנו בקרוב הביתה. אך מזה לא יצא לנו כלום והאמרה האירונית "שרגא בא" נהיתה שגורה – שרגא היה שמו של אחד משליחי יהודי בוקרשט. מדי פעם נפל לידינו עיתון רומני כגון "קוּרֶנטול" או "אוניברסול". אלה אמנם היו נאמנים למשטר, אבל סיפקו מידע חשוב על המלחמה, כמו כישלון הפלישה באפריקה, הפצצת המבורג וברלין ובסוף גם על סטלינגרד, שהצית בנו תקוות לקראת סוף המלחמה.

נעשו גם ניסיונות של פעולות תרבות במורפה, ארגנו קונצרטים והופעות עם מוזיקה או הרצאות, לרוב ביידיש. חלק משירים אלה, שמאז לא שמעתי אותם, עד היום נשמר בזיכרוני כגון: "קויפט א צייטונג, לינט א צייטונג" "איך בין די מלכה פין דער נאכט" או "קאריוקה". היה גם איש מבוגר בשם צימלבר מצ'רנוביץ, שכפי שסופר, ניגן על כינורו לפני מלך שוודיה. בדירתנו היתה גם דודה שסבלה מראומתיזם והתנועעה בקושי, היא ידעה להקריא יפה ביידיש מסיפורי שלום עליכם ומנדלה מוכר ספרים, כך נתוודעתי לספרות היידיש.

והיה גם בוכוורק. הוא היה מעין גאון פדגוגי ובאותה עת בן אדם צנוע ועדין נפש. הוא גורש מצ'רנוביץ ונחת במחצבה שליד מורפה, שם הועסק כרושם כמויות האבנים אשר היהודים מבוקובינה והמקומיים סתתו לצורך סלילת הכביש. הוא נשאר בזיכרוני כבן 30, זקוף וקצר רואי, מתרוצץ תמיד מצויד בתיק צד, כל לבושו היה רק זה שעליו וכמו כל היתר שם, תמיד מורעב.

אבי, שדאג כי קרוב לשנתיים לא ביקרתי בבית ספר, שמח כשגילה את בוכוורק אצל משפחת לאופר מצ'רנוביץ שהכרנו. משפחת לאופר ניסתה לעזור לו בתנאים המוגבלים דאז, והוא לימד את בתם פּיאה (לימים אשתו של לקסי נויברגר). צירפו אותי לפיאה ולשנינו היה כמה פעמים בשבוע שיעורים אצל בוכוורק.

אולי לאחר הפסקה ארוכה מלימודים הייתי רעב לידע, אולי זה היה השוני מהחיים האפורים במורפה, אבל היה לו הכישרון להתקרב לילדים ולשכנע אותם לעסוק בדברים שילדים בבית הספר לא רואים אותם כמעניינים. יהא זה אלגברה, גרמנית באותיות גותיות, צרפתית, פיזיקה וכימייה או גיאוגרפיה, בוכוורק ידע הכול ותמיד חיכיתי לשיעורים איתו.

אני חושב שהתמחותו היתה מתמטיקה ופיזיקה, אבל היו לבוכוורק אי־אלה ספרונים שאִפשרו את העברת חומר הלימוד במקצועות שונים, ובהם השתמש כבסיס להוראתם. נוסף לכך היו גם אצל המקומיים הרבה ספרי לימוד מהם גם בשפת היידיש. אני נזכר במיוחד בספר עם פתרונות לתרגילי מתמטיקה שבו נעזרנו. לא היתה כל אפשרות לעסוק באופן מעשי בפיזיקה וכימייה התלויים בניסויים ולא רק בכתוב בספרים הדידקטיים, אבל הוא הצליח לעניין אותנו ולקרב אותי לנושאים האלה, כך שמאוחר יותר עסקנו בזה בעניין רב. אני נזכר שבהדרכתו של בוכוורק ניסינו לעשות מי כביסה מסודה קאוסטית וסיד, כדי להפיק מזה סבון, או לעשות אלקטרוליזה של מים בעזרת גנרטור קטן שהוצא מטלפון שדה ישן.

מאחר שבוכוורק ואשתו גרו בשכנות, התאפשר שהשיעורים איתו יתקיימו אצלנו. היינו שבעה אנשים (כולל הורי, שלושת הדודות ודוד נח, כולם בגיל 50 עד 70), בחדר של כ־20 מ"ר, נוסף לשולחן ולתנור שעמדו בו. כשבוכוורק בא השתרר שקט מוחלט, כנראה שהרצאתו עניינה לא רק אותנו, אלא גם אחרים מחדרים שכנים, כמו הדוד שלמה, שהיה מעל לגיל 70 וסביר היה שבכל ימי חייו לא היה לו כל עניין במדע. גם מחוץ ללימודים היינו נפגשים לעתים קרובות, בערבים היינו יוצאים החוצה והוא דיבר והסביר כל מיני תופעות שמימיות בלילה.

הוא התעסק גם בכתיבת קורס רוסי, בעצם עבורו, מאחר שרצה ללמוד רוסית. מהר מאוד הופץ הקורס אצל אנשים שונים במורפה כתוב על מחברות. היום, כשאני כותב שורות אלה, אני משוכנע שעל בוכוורק כאיש, אני יודע מעט מאוד אף פעם לא שמעתי משהו על עצמו, גם לא מאחרים מבוגרים ממנו. גם לא מדאגותיו שבוודאי היו לו, גם לא על השקפותיו.

אחרי שבוכוורק התחיל ללמד אותנו, שמעו עליו גם אנשים אחרים וכמה ילדים התחילו ללמוד אצלו. חלק מהילדים המוכרים לי, ביניהם אינגולד זנד, וולפי מוסברג

ובוצי פוקס. נפגשנו בדרך כלל בדירת משפחת זנד ללמוד עם בוכוורק וכל אחד השתדל לעזור לו, עד כמה שהיה אפשר, כך שהוא ורעייתו הצליחו לשרוד.

זה נמשך כך עד לאביב של 1944 כשהרוסים חזרו למורפה. תכף אחרי זה התכוננו בוכוורק לחזור לצ'רנוביץ. אחרי כמה שבועות גם אנחנו עזבנו את מורפה והגענו לבריצ'ני אשר בבסרביה. משם הצלחנו אני ואבי, בינואר 1945, לנסוע לכמה ימים למכרינו בצ'רנוביץ. ברור שהיה לי חשוב למצוא את בוכוורק. אינני יודע איך נודעה לאבי כתובתו, והלכנו לשם ב־"רוסישה גסה". מצאנו רק את אשתו בימי אבלה. לאחר חזרתו לצ'רנוביץ גויס בוכרווק על ידי הרוסים, הוא נשלח לחזית ונפל אחרי זמן מה איפה שהוא בפרוסיה המזרחית. מאז היו לי הרבה מורים גם טובים, אבל איש לא השפיע עלי כמו בוכוורק ואני חושב שגם יתר תלמידיו בדעה זו. דברים שלמדתי אצלו בגיל 11–12 מושרשים בי עד היום. לפעמים באות הדמעות בעיני כשאני חושב על זה.

ובמורפה, אמנם הרעב, המחלות, העליבות והייאוש נמשכו ודאגת האנשים היתה גדולה, אך היה נדמה לי שאחרי 1942 המצב נהייה קצת יותר טוב. יש להתייחס לדעה זו בזהירות מה מאחר שזה היה הרושם של ילד בן 11. מתישהו בסוף 1943 או התחלת 1944 נראה שהשמועות שהתהלכו בין האנשים התחילו להתאמת. בהתחלה בלילות, אחר כך גם בימים נשמע רעם של תותחים. בלילה אחד הופצצה ז'מרינקה, צומת פסי רכבת במרחק של 30 ק"מ ממורפה, הפצצה קשה וראינו גם את הבזקי הפצצות. אמנם לא היה ברור מה מצפה לנו בהמשך למחרת היום, ובכל זאת זה נשמע לנו כמוזיקה ערבה. אחר כך הופיעו לעתים פרטיזנים רכובים על סוסים והז'נדרמים הרומנים לא נראו יותר.

יום אחד הגיעה שיירה של חיילים גרמנים אשר ניכר שכבר במשך ימים ולילות נעה על הכביש, לכיוון שארגורוד. החיילים נראו אחרת מאשר היינו רגילים לראותם בצבא הגרמני: היו מלוכלכים מכף רגל ועד ראש, בקושי הלכו, נעזרו במקלות הליכה וליוו עגלות עם סוסים מלאות עם פצועים. אנו שגרנו קרוב לכביש, לא העזנו לצאת החוצה למרות שנראו לא מסוכנים. הסכנה היתה מצד שכירי החרב האוקראינים, ה"וולַסובצי", שהצטרפו לשיירה הגרמנית והיו ידועים בשנאתם ליהודים והתעללות בהם. אחד מאלה נכנס לביתנו, איים עלינו עם רימון יד, לא זכור לי למה, אך לבסוף הסתלק.

והגיע גם היום בתחילת אפריל 1944 אחרי הצהריים, שבו הופיעו הרוסים. התנהל קרב עם יחידה גרמנית אשר כנראה ניסתה מגבעה קרובה לעכב את התקדמותם. מאחר שגבעה זו היתה בשדה הראייה של ה"פוֹמסצ'ניה" שלנו, התמקמו בה שלושה

רוסים עם מכונת יריה והמשיכו לירות עד לחשכה. אני שמחתי שיכולתי להשקיף על הנעשה עד שההורים החזירו אותי בכוח פנימה, כי ה"פּוֹמְצ'ניה" היתה גם בשדה הראייה של הגבעה מולנו ומשם השיבו אש. לבסוף פסקה האש ושלושת הרוסים, שלנו בלילה בחדרנו, עזבו למחרת.

ובכן, הרוסים היו כאן ואנו אצלם. סכנת חיים לא היתה עוד, אבל לא כל הסכנות נגמרו. יומיים אחרי כן, כשחזרתי הביתה, חיכתה לי אמי עם דמעות בעיניים והשביעה אותי לא להיכנס הביתה, כי אם לרוץ לבקש עזרה דחופה. יהודי מקומי, בליווי של שלושה חיילים, נכנס אלינו ורצה את מקס זיידנשטיין. הנ"ל כנראה הריח מה מצפה לו ונעלם לפנות בוקר ממורפה. עכשיו איימו החיילים לירות באבי במקומו. הם בלאו הכי לא הכירו את זיידנשטיין, את שפתנו לא הבינו, היהודי האוקראיני המאוכזב שלא מצא את מקס לא מיהר להסביר את הכול לחיילים ובימים ההם לא היתה בעיה לירות במישהו למוות. רצתי למפקדה הרוסית והשומר, אולי בהשפעת דמעותי, הרשה לי להיכנס למפקד. אני חושב שלא יכולתי להסביר הרבה אבל הדאגה והייאוש שנראו עלי, הביאו לכך שהוא הורה לקצין צעיר להתלוות אלי. בינתיים שלושת הרוסים נהיו אדונים על נכסינו ואספו את כל מה שנראה להם כנחוץ. הקצין שבאתי איתו הצליח לגרום להם להסתלק, אבל את רוב נכסינו הם לקחו איתם. מקס זיידנשטיין נשפט אחר כך ברומניה, ישב בבית הסוהר ונפטר אחרי כמה שנים.

שדה הקרב התרחק. היינו חופשיים לנוע אבל לא ידענו עד מתי ועד היכן והיה קשה להשיג סוס ועגלה. אחרי כמה שבועות עברנו לשארגורוד ואחר כך למוגילב. שם נאספו הרבה בוקובינאים, אבל מעטים העיזו להתלוות לחיילים הרוסים, כדי להמשיך הביתה. מפעם לפעם נראה מטוס גרמני שניסה להפציץ את הגשר מעל לדנייסטר ויום ולילה היתה אש נגד מטוסים. במוגילב הגעתי לגיל "בר מצווה".

כעבור זמן מה עברנו את הדנייסטר לכיוון בוקובינה. הגענו רק עד בריצ'ני. הלאה לא הרשו לנו הרוסים להמשיך. הרומנים הפכו את עורם ולחמו לצד הרוסים. נהר הפרוט נהייה גבול בין מדינות, שאסור לחצותו. נשארנו עם הרבה בוקובינאים בבריצ'ני במשך החורף, וניהלנו משא ומתן עם מוסדות מולדביה שבבלץ וקישינב. גם זה לא הלך בקלות במיוחד שהרוסים, ללא כל שאלות, גייסו כל גבר, שלפי דעתם הצבא היה זקוק לו. אבא ניסה להישמר מזה, גידל זקן כדי להראות קשיש יותר, ונמנע מלצאת מהבית. בין לבין, ערכנו, אבא ואני, ביקור חטוף בצ'רנוביץ.

במרס 1945, סוף סוף הרשו לנו לחצות את הפרוט ליד אונגני. ביאסי קיבלה אותנו הקהילה היהודית ומאחר שלא היתה תנועה סדירה של רכבות, הצטרכנו להישאר שם כשבועיים עד שהצלחנו להגיע לסוצ'בה. ביתנו היה שלם בחיצוניותו, אבל בפנים די שומם. עם התקדמות החזית, לאחר שמשפחת וסיליו עזבו נכנסו בו הרבה שכנים, ביניהם יחידות צבא והפכו אותו לבית חולים. קצינים רוסים עוד גרו בבית. ברזים וחלקי חשמל ניזוקו, הרבה נגנב ובסופו של דבר, הדירה היתה הרוסה לגמרי. נכנסנו אליה, אינני יודע איך הורי השיגו את הדברים המינימליים הנחוצים לבית. נודע לנו מהשכנים, שחלק מהריהוט נמכר וחלק נלקח על ידי משפחת וסיליו או נתרם לנצרכים, ברוב נדיבותה של הגב' וסיליו. בקושי רב, נודע לאבי שחלק מרהיטינו נמצא בעיירה קיטילה בסביבת ארד (בטרנסילבניה) שלשם משפחת וסיליו עברה. אבי נאלץ לנסוע ברומניה לאורכה ולרוחבה, למצוא דברים ולהחזירם. דבר לא קל שנבע מחוסר תנועת הרכבות. הוא קיבל את הדברים רק בעזרת המשטרה. התברר שגב' וסיליו כפעילה בעבודות סוציאליות, תרמה עוד ב־1941 את תכולת ביתנו ורק מה שהיה שווה ערך, כגון פמוטים, סכום ועוד דברי כסף וחרסינה, השאירה לעצמה. היא הכחישה שלקחה אותם אך בעזרת המשטרה ולאחר חיפוש בבית, אבא הצליח לקבלם בחזרה.

בסוצ'בה משהו השתנה. התושבים הוותיקים של העיר לא היו יותר, לכן השתכנו בה הרבה אנשים, במיוחד מצפון בוקובינה, אשר העדיפו לעזוב את השטח הסובייטי. ב־1946 באו עוד הרבה אנשים מצ'רנוביץ, ביניהם גם קרובינו, אשר בחלקם גרו בביתנו.

נכנסתי לגימנסיה היהודית שנפתחה עבור הרבה ילדים, ששנים נמנע מהם לבקר בבית ספר. שם עברתי בקצב של חודשים בחינות גמר של ארבע כיתות גימנסיה ועשיתי זאת ללא קושי. הדרישות של הבוחנים, בהתחשב לתנאים, היו די נמוכות וידיעותי היו טובות, הודות לבוכוורק. לכן גם הקפיצו אותי כיתה ביחס לגילי וכך שעליתי בתחילת שנת 1946 לכיתה החמישית. משמעת התלמידים, שנעדרו הרבה זמן אך אגרו ניסיון חיים, לא היתה למופת, כולל זו שלי.

בכיתה ו' נקלעתי לריב מתמשך עם אחד המורים. התחילו ללמד בבית הספר רוסית, המורה היה פולדי רורליך, ולא הרגשתי שהיתה לו גישה הולמת לתלמידים, ובמיוחד אלי. דבר זה גרם לריב והסלים עד כדי כך שבזמן שיעור לרוסית יריתי באקדח קפצונים. התוצאה היתה הרצון להשאיר אותי כיתה, אבל הגיעו למסקנה שיותר טוב יהיה לסלק אותי בכלל מבית הספר. נאלצתי להמשיך את הלימודים בגימנסיה הרומנית "שטפאן צ'ל מרה". אבל היו מורים שלימדו

בשני בתי הספר, מעשי לא היו סוד, וציפו לקשיים איתי. כשזה לא קרה, התפלאו שהשגתי בסוף כיתה ז' ציון כה גבוה בהתנהגות, שאף פעם לא היה לי כזה, וקיבלתי גם פרס שני בכיתה. סיימתי שם גם כיתה ח' וב־1949 השגתי את תעודת הבגרות.

באותו זמן ובעידוד בן דודי וילי גלזנר פניתי ללמוד טכנאות רדיו כתחביב. זה עניין אותי משתי סיבות, לא רק בגלל הטכניקה אלא גם ההזדמנות לקלוט מוזיקה שהשתוקקתי כל כך לשמוע. התאמנתי בזה בחופשות הקיץ בבית המלאכה של בן דודי בבוקרשט והידע שרכשתי עזר מאוד לקיומי לאחר מכן בזמן לימודי הגבוהים.

כשחזרנו מהגירוש, הרבה אנשים רצו לעזוב את רומניה, הן בגלל הסבל שהיה מנת חלקם והן מפני שהחיים החדשים במדינה עברו 'סובייטיזציה', וההחלטה על דרך חייהם נלקחה מהם. תנועות ציוניות הטיפו לעלייה לארץ ישראל וסידרו, ככל האפשר, רישיונות לעלייה. גם כמה מקרובי עזבו את רומניה וגורשו על ידי האנגלים לקפריסין, משם עלו לישראל רק לאחר קום המדינה.

רוב הצעירים היהודים בסוצ'בה הצטרפו לתנועות ציוניות, כל אחת עם צביון משלה. אני הצטרפתי ל"הנוער הציוני" שנחשב לזרם המרכזי. לא עשיתי זאת מתוך שכנוע פוליטי כל שהוא, אלא בגלל שרוב חברי היו שם. עד אז לא היו לי כל קשרים עם הציונות. אמנם, עוד לפני המלחמה, אמי ונשים אחרות היו פעילות בויצ"ו או "אוזה", שרו את התקווה, אספו מטבעות בקופסאות קק"ל כתרומה ומפעם לפעם קיבלתי חוברות עם תמונות של מגדלי מים או בחורים לבושים מכנסיים קצרים וזה הכול.

זה היה אחרת ב"הנוער הציוני" למדתי הרבה על תולדות הציונות, ההתפתחות ההיסטורית והפוליטית של פלשתינה ואחר כך על ישראל. התקיימו הרצאות, ולפעמים גם הצגות. כאן הכינו את הצעירים לחיים בישראל על פי תורת התנועה. זה לא התאים בדיוק לתוכניותי לעתיד – ללמוד, אך זה לא הפריע שב"הנוער הציוני" אנהל ביחד עם יתר החברים והצעירים עם אותו רקע, חיים אחרים ושמחים. לא היה בשוץ הרבה שבאמת יעניין אותנו, פרט לסרט השבועי או לעתים רחוקות הצגה באולם "דום פולסקי". לחינוך ב"הנוער הציוני" היו גם תוצאות אחרות. העישון היה אסור והודות לכך מעולם לא עישנתי למרות שהן אבי והן גברים אחרים במשפחה עישנו. אך בגלל "הנוער הציוני" גם לא למדתי לרקוד, כי החרימו ריקודים סלוניים ורקדו רק במעגל, הורה וכדו'. כנראה שבגלל הרדיפות הרגשנו חסר במשחק ומשובה וזה הגביר את הנטייה לפצות את עצמנו במעשי קונדס, אפילו בינינו אנו. סובבנו

מובני מילים ומשפטים שנאמרו עד כדי גיחוך והדבקנו כינויים לרוב מאיתנו, כך לי קראו ה"נח" (בגלל דודי) או ה"ציג", והיו גם: ה"הורב", ה"טנטה", ה"במביק" ועוד ועוד. פורה ומדרבן במיוחד (אך גם סומך על אחרים שיבצעו) היה מניו מיכלוביץ' בזה וגם במעללים אחרים: הערנו ביללות אנשים משנת לילה, תלינו מנעולים על דלתות מבחוץ שבקושי ניתן לפתחם למחרת בבוקר וכדו'.

אחרי קום המדינה, יחסי המנהיגות הקומוניסטית הרומנית הורעו כלפינו. זה הגיע עד כדי כך שהפעילות הציונית הרשמית נאלצה להיפסק. ההגירה התאפשרה רק עם אישור רשמי וזה ניתן בכוונה לא לכולם, לאחד כן ולשני לא. נוסף לכך זה לקח זמן רב והיה כרוך בכל מיני דרישות ואף שוחד. עם כל זאת האנשים ניסו זאת שנים רבות. גם אנו, הורי ואני, אשר בינתיים התחלתי את לימודי, ניסינו. להורי אישרו, אך לי סירבו ובאופן זה הורי לא רצו לנסוע. ב־1949 ניגשתי לבחינות כניסה לפקולטה לכימייה בבוקרשט, ביחד עם בן־ציון פוקס ושמחה וייסבוך. מאז נשארתי בבוקרשט עד בריחתי מרומניה ב־1969. לסוצ'בה הזדמנתי רק לביקור אצל אמי או לחופשות.

תרגם מגרמנית: מנחם (מניו) פישלר

סיפורו של אלפרד הורוביץ

נולדתי בעיר קימפולונג, והחל מחודש מרס 1945, אחרי שנשאתי לאישה את מֶטה למשפחת ברוקר, עברתי לגור בסוצ'בה.

ברצוני להעלות קודם את זכרה של משפחת ברוקר. אבי המשפחה היה דוד ז"ל, האימא יעטי ז"ל, הבת מטה ז"ל והבן פולדי (לאופולד) ז"ל. יחד עם כל תושבי העיר היהודים, הם גורשו באוקטובר 1941 לטרנסניסטריה. אחרי כל התלאות הגיעו דרך אטאקי ומוגילב לשארגורוד, שם התחילו הבעיות והאסונות. בחורף הראשון נפטר ראש המשפחה דוד ברוקר. האלמנה מוכת יגון נשארה עם שני ילדיה מטה ופולדי. וכך כמעט שלוש שנים עד לשחרור הם חיו בתנאים קשים וסבל רב. באביב שנת 1944 חזרו יחד עם יתר המגורשים לעיר מולדתם ולביתם בסוצ'בה.

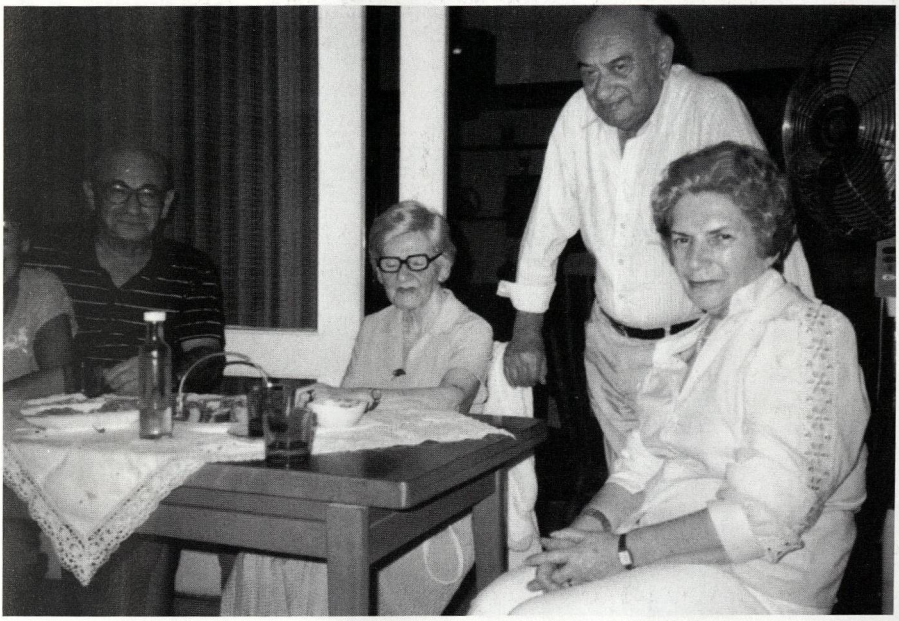
אלפרד ומטה הורוביץ

אז הכרתי את מטה, התחתנו וחיינו באושר וכבוד רב 53 שנים עד שגורל אכזר הפריד בינינו כאשר היא נפטרה ב־3.5.1998. היא היתה החזקה במשפחה ועוגן לאורך כל הזמן. נשארתי עם הזיכרונות המלווים אותי יום יום.

עלינו ארצה בשנת 1964 וכאן הוספנו לבתנו היקרה דניס גם את השם דניאלה. היא סיימה את לימודיה ברפואה באיטליה בשנת 1978 והתחתנה עם ד"ר סבי ויינשטיין מרדאוץ בשנת 1976. בשנת 1979 נולד בנם היחיד ליאור, כעת סטודנט בשנה השלישית למשפטים וכלכלה.

בשנת 1967 כאשר הגיע הכנר הרומני יון וויקו – שהכרתי עוד מרומניה – לסדרת קונצרטים, הוא ביקר אצלנו והגיע יחד עם הפסנתרן היהודי הנודע מינדרו כץ.

אחרי שהתאלמנתי אני מקדיש את רוב זמני לבקר אצל בתי ומחכה בכיליון עיניים לנכדי ליאור שבא מדי פעם לדרוש בשלום סבו. קרובי היקרים הם מקור לשמחה וסיפוק לעת זקנה.

מימין: אווה דרמר, אוסוולד דרמר, זלמה הייטל, אריך הייטל, יטי אלנבוגן (רוקנשטיין)

לא אסיים, בלי להזכיר את משפחת דרמר, שהכרתי מקרוב אחרי שהתחתנתי ועברתי לגור בסוצ'בה ב־1945.

בהמשך, אוסוולד ואווה דרמר עלו ארצה עוד לפנינו, אך כאשר נפגשנו שוב, קשר הידידות בינינו התחדש והתחזק. כל זה בזכות אשתי מטה ז"ל, שהכירה מזמן את שניהם. אנשים נהדרים תמיד מוכנים לעזור וחביבים מאוד.

אוסוולד נפטר לפני מספר שנים ואלמנתו אווה גרה בגפה בקריית חיים, כאשר עוזרת רומניה מטפלת בה ודואגת לה, יחד עם אחייניתה תמרה גולדשטיין מחיפה.

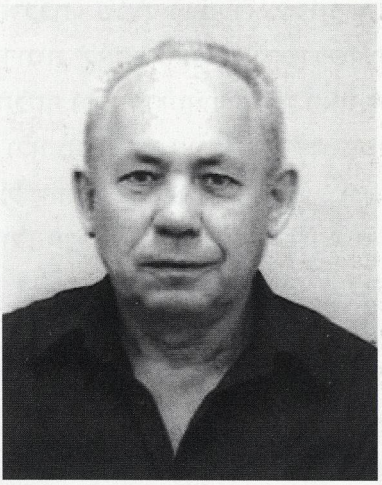
תרגם מרומנית שמחה וייסבוך

סיפורו של קרול הורטיג

הדרך אל המוות

שורות אלו נכתבו לפי זיכרונותיו של ילד בן 7 (גילי בעת הגירוש), כפי שנשארו חקוקים בזיכרוני עד היום. אני לא בא לחדש במשהו, אך כל מקרה הוא

אינדיבידואלי, אי־אפשר להשוות סבל לסבל. כל אחד סוחב על גבו את הסבל שלו וכולם ביחד סוחבים את הסבל של העם היהודי.

קרול הורטיג

למרות שהיהודים סבלו מאפליה ומדחייה חברתית, והיו חסרי זכויות, הם השתדלו להיות אזרחים נאמנים למדינה ולמלא את חובתם והגברים אף שירתו בצבא סדיר ומילואים.

באחד מימי חודש אוקטובר 1941, הודיעו בצו שהיהודים הגרים ברחובות שצוינו בצו חייבים להתייצב בתחנת הרכבת המקומית עד שעה מסוימת. אנחנו היינו במשלוח הראשון. בעת הגירוש אבי היה מגויס לצבא. בבית נשארנו רק אמי, אנחנו שני הילדים וסבתא שהיתה אישה מבוגרת.

בתחנת הרכבת שררה אנדרלמוסיה רבתי, נשמעו רק צעקות, קללות ובכי. לאחר המתנה קצרה ניתנה הוראה לעלות על הקרונות המיועדים להובלת בהמות. בכל קרון דחסו מספר רב של אנשים מעל ומעבר לקיבולת שלו, כ־40 איש אולי יותר. לאחר שכל האנשים היו בפנים נטרקו הדלתות. התנאים בתוך הקרונות היו בלתי נסבלים, לא היה אוויר, חסרו מים ומזון, אנשים התעלפו, ילדים בכו. לאחר המתנה ממושכת התחלנו לנסוע. לאן? איש לא ידע.

כאשר הרכבת נעצרה, בתוך החשכה ראינו שלט עם שם התחנה, שמה, דורנשטי. אמי ידעה שאבי משרת בבסיס צבאי קרוב לתחנת רכבת זו. בתמימותה התחילה לקרוא לו בשמו בתקווה שישמע ויצטרף אלינו. גם יתר אנשי הקרון הצטרפו

לקריאותיה. כאשר אנשים נמצאים במצוקה אז נאחזים בכל דבר, אפילו כאשר מדובר בדבר לא הגיוני. האכזבה היתה גדולה, אבי לא שמע, המציאות היתה קשה, היינו חייבים להמשיך בלי אבא.

באמצע הדרך עצרה הרכבת, שנית נשמעו צעקות. הדלתות נפתחו ברעש עז וניתנה הוראה לרדת מהקרונות. לאחר שכולם ירדו דרשו החיילים שהאנשים ימסרו להם את כל התכשיטים, הכסף וכל דברי הערך. לפי האיומים שלהם מי שייתפס עם דברים שהיה חייב למסור ולא מסר דינו מוות.

האכזריות החייתית של החיילים לא ידעה גבולות. לאחר חזרתנו לקרונות, הדלתות נסגרו ברעש גדול, אך הרכבת נשארה במקומה. איש לא ידע מתי ולאן נוסעים ומצוקת האנשים הלכה וגברה מרגע לרגע. התברר שהגענו לעיר אטאקי, עיר שעל שפת הנהר דנייסטר. התחלנו לשמוע צעקות, קללות ורעש של הרבה אנשים, הדלת נפתחה וניתנה הוראה שכל האנשים צריכים לרדת מהקרונות ולהסתדר בשורות. החיילים התחילו לצרוח ולהרביץ לאנשים עם קתות רוביהם מבלי להתחשב, למי מרביצים גם אם מדובר בילדים או זקנים. לאחר שכל האנשים ירדו מהקרונות, ניתנה הוראה להתחיל לנוע לכיוון הנהר. מרחוק ראינו את הנהר דנייסטר, מעבר לנהר נמצאה העיר מוגילב. השיירה יצאה לדרך.

הבוץ הקשה על ההתקדמות. הרגלים נעשו כבדות מאוד. אנשים רבים התחילו לוותר על חלק מהחפצים. לצד הדרך עמדו איכרים מקומיים שהתנפלו על השלל. סוף סוף הגענו לאיזה בית כנסת, דחפו אותנו פנימה, מוקדם בבוקר העירו אותנו בצעקות, מכות, קללות, לצאת החוצה, שנסתדר בשורות שנתחיל לצעוד.

לאחר שחצינו את הנהר, ריכזו אותנו וניתנה הוראה לצעוד לכיוון העיר מוגילב. צעדנו עד שהגענו לאיזה בית כנסת הרוס. בתוך בית הכנסת היו אנשים שהיו כמו גוויות מהלכות. כל בוקר האנשים היו חייבים לצאת מבית הכנסת ולעמוד למסדר. מטרת המסדר היתה ארגון קבוצות למשלוח. בעת המסדר, אימא פנתה לקצין שהיה אחראי על המשלוחים וביקשה ממנו לאפשר לנו להישאר במקום כמה ימים, מאחר שאבי נשאר לשרת במילואים בצבא ורוב הסיכויים שגם אותו יגרשו. למרות שלחיילים לא היו סנטימנטים כלפי היהודים, הסכים הקצין, שנישאר במקום ונמתין לאבא. אך מצד שני הפרידו אותנו מיתר אנשי עירנו.

כל בוקר כמו כולם היינו יוצאים למסדר, הקצין שהכיר את הבעיה שלנו היה אומר לאימא, שתחזור למגורים, לבית הכנסת. עד שיום אחד הופיע למסדר קצין אחר חדש. אימא פנתה אליו באותה בקשה שישאיר אותנו במקום. הקצין אפילו לא רצה לשמוע אותה. כאשר המשיכה לבקש הוא צעק עליה, היתה קיימת סכנה

שתקבל גם מכות. עבורנו צעדת המוות החלה. צירפו אותנו ליהודים מהערים גורה־הומורה, קימפולונג וערים אחרות.

למרות שהמרחקים בין הכפרים היו גדולים צצו הרבה איכרים, הם ליוו את השיירה, לא מתוך רחמים או כדי לעזור לנו, אלא פשוט הם המתינו שמישהו יזרוק את חפציו, או כדי לחטוף מידי הקורבנות איזו חבילה. המצוקות של האנשים התרבו, כל צעד שצעדנו קירב אותנו לתהום, הכול היה אבוד.

החיילים הפכו יותר ויותר עצבניים כל הזמן נשמעו רק צעקות, קללות וכמובן היו גם מכות. הורו לנו להגביר את קצב ההליכה. לא נתנו לנו דקה מנוחה. ההליכה נעשתה יותר ויותר קשה. העייפות, הרעב והגשם הקשו על ההתקדמות. בשעות ערב, הגענו למבנה הרוס באמצע שדה אשר שימש בעבר כתחנת רכבת. החיילים פקדו עלינו להיכנס פנימה. למבנה לא היו חלונות ולא דלתות, הכל היה פרוץ, הרוח שרקה בחוזקה.

לא עבר זמן רב מאז שהלכנו לישון עד ששמענו צעקות, קללות, ואחר כך גם החלו המכות. בתחילה לא הבנו מי האנשים האלה ואיזו שפה הם מדברים, אך לאט, לאט הבנו שאלה אוקראינים מהכפרים הסמוכים שפשוט באו לשדוד אותנו. היחידים שהיה ביכולתם להציל אותנו היו החיילים. אך אלה, לאחר שהכניסו אותנו למבנה עזבו את המקום והלכו לישון בתוך הכפר. החיילים העבירו לנו הוראות לפיהן, אסור לעזוב את המחנה ומי שיפר את ההוראות ייענש באופן חמור, שכל אחד הבין מהו. המקום היה מבודד, ללא אוכל וללא תנאים מינימליים למחיה. כל רגע איימה עלינו סכנה אחרת. לכל זה יש להוסיף את התנכלויות האיכרים. כמעט בכל לילה, השודדים היו לוקחים מאיתנו כל מה שמצאו.

למשפחתי קרה נס. באחד הימים כאשר כבר איבדנו כל תקווה לפגוש את אבי, הגיע משלוח נוסף של אנשים. בין הבאים נמצא גם אבא. האיחוד עם אבא שיפר את מצבנו, לא רק מבחינה נפשית, אלא גם מבחינה כלכלית. כפי שציינתי, כל חפץ וכל בגד היוו סחורה להחלפה עבור אוכל. אבי הביא יחסית הרבה בגדים.

למרות הכול החיים שלנו נכנסו לשגרה. החיילים נעלמו, השודדים המקומיים הפסיקו לבוא בלילות. מה שנשאר זה הקור, הרעב ואי־הוודאות. לצאת מהמחנה נדרש אומץ רב, להישאר במחנה היווה השלמה עם גזר דין מוות. לא ידענו מה לעשות, אך אי־אפשר היה לשבת בחיבוק ידיים ולהמתין למוות. אנשים התחילו לחשוב על דברים מסוכנים, דברים שבתנאים רגילים לא היו חושבים עליהם, הרעב דחף את האנשים לדברים מטורפים.

גם ברגעים הכי קשים לא איבדנו את הרצון לחיות. אבי לקח כמה בגדים והלך לכפר הקרוב למחנה, במטרה להחליפם תמורת אוכל. הוא ידע על העונש הצפוי למי

שמפר את ההוראות. לאחר שעות רבות של המתנה, אבי חזר עם שק אוכל ובו כמה קילו תפוחי אדמה, מעט שעועית, קמח, אפונה וחצי לחם. האוצר היה גדול אך הבעיה היתה איך מתיישבים לאכול כאשר סביבך יש כל כך הרבה אנשים רעבים, מה עושים עם הילדים הקטנים שמבקשים חתיכת לחם?

כל יציאה היתה כרוכה בסיכונים רבים, האיכרים התחילו לשדוד את האנשים כאשר הציגו את הבגדים להחלפה. מצד שני גם מספר הבגדים שהיו ברשותם הלך ואזל. היציאה לדרך היתה חייבת להיעשות בסוד גמור. לא רק מפחד החיילים, אלא גם פחדנו מענישה קולקטיבית. למרות כל הסיכונים אבי לקח את הבלייזר האחרון שלו, והלך לכפר הכי קרוב למחנה כדי להחליפו תמורת אוכל.

הדרך היתה קשה לאחר ימים של גשם. ברגע שהתקרב לכפר הופיעו לרוע מזלו שני חיילים שיכורים, שלא התקשו לזהות אותו כיהודי. היה בלתי אפשרי להימלט, הוא ראה את המוות מולו, החיילים התחילו לחקור אותו, השפילו אותו, עשו ממנו צחוק ואיימו עליו, אך לא פגעו בו והזהירו אותו שאם עוד פעם ייתפס מחוץ למחנה ייענש בעונש חמור. הם ציוו עליו לחזור מהר למחנה.

לאחר המקרה הזה נשאר לאבי לבחור בין שתי האפשרויות: לחזור למחנה ולוותר על תוכניותיו להשגת אוכל, או להסתנן ולחפש דרך אחרת להגיע לאחד מהבתים ולהציע בגד להחלפה. חלק מאנשי המחנה האשימו את אבא, בטענה שבגללו יקרה אסון לכולנו. צריך להבין שאנחנו היינו במצבים קשים, אך זו פעם ראשונה שנתפס יהודי על חם מחוץ למחנה.

אינני יודע איך נודע לחבר הכי טוב של אבי, איש בשם קרל גרוסמן ז"ל, שאנחנו נמצאים במחנה אובוכוב, הנמצא במרחק לא רב מהעיירה שארגורוד. החבר מצא עגלון מקומי שתמורת כסף או בגדים הסכים להוציא אותנו מהמחנה ולהביא אותנו לשארגורוד. התחושה לא היתה נוחה. מצד אחד שמחנו לעזוב את המקום ואולי כך להינצל. אך מצד שני עזבנו בלב כבד, מאחר שחלק מהאנשים חיו בפחד בגלל שאבי נתפס על ידי החיילים בתוך הכפר. היינו חייבים לנצל את ההזדמנות שנוצרה, אולי האחרונה להינצל. ההמתנה לעגלון היתה קשה, הרבה מתח. מהשעות המוקדמות של הערב התחיל להחשיך ובנוסף לזה כל הזמן ירד גשם דק. ידענו מראש שהבריחה כרוכה בהרבה סכנות ולא ידענו מה מצפה לנו.

מרחוק נראה איזה נצנוץ של אור, לאחר שאבי וידא שזה העגלון, יצאנו בשקט גמור לכיוון העגלה. העגלון העלה אותנו על העגלה וכיסה אותנו עם שמיכה כדי להסתיר אותנו. החושך היה מוחלט אי־אפשר היה לראות דבר ממרחק של יותר ממטר אחד. הנסיעה גרמה לנו הרבה פחדים, היה לנו חוסר אמון בעגלון, הוא היה

יכול לנטוש אותנו באמצע הדרך ולקחת את המעט שהיה לנו. היתה קיימת גם אפשרות שימסור אותנו לידי החיילים. כל זה לא קרה. מהמקום שהעגלון הוריד אותנו הלכנו ברגל דרך די ארוכה עד שהגענו לאיזה בית.

החבר של אבא לא רצה להכניס אותנו לתוך בית הכנסת המרכזי בו היו מרוכזים מאות יהודים פליטים ושימש כתחנת מעבר מהחיים למוות, כשכל יום היו מוציאים ממנו עשרות מתים. הוא הצליח להעביר אותנו לאיזה בית שהיה חורבה השייכת לאישה שתמיד היתה שיכורה.

חבר זה של אבא היה עוגן ההצלה שלנו: הוא זה שהוציא אותנו מהמחנה, הוא זה שמצא סידור דיור עבורנו והודות לו נשארנו בחיים. מעשיו מהווים ביטוי לחברות אמיתית. אינני יודע מה עלה בגורלם של האנשים שנשארו במחנה אובוכוב. ייתכן שחלק מהם הצליחו לברוח. עד סוף ימי אהיה אסיר תודה לחבר היקר של אבא קרל גרוסמן, שהציל אותנו ממוות בטוח. אף כי נפטר זיכרונו יישאר תמיד בלבנו.

גם במקום החדש המאבק היום יומי להשיג קצת אוכל נמשך, המטרה העיקרית היתה לשרוד את היום.

למרות הסבל הרב שעברתי במחנה, אין בלבי שנאה או תאוות נקם, לא הפכתי לאדם עצוב ומר, אך אינני יכול להתעלם מכל מה שעברתי. יש רגעים שהשחור והמר צף ועולה, כל מה שהסתרתי או הדחקתי כל השנים פתאום אני חוזר לילדות הזוועתית.

היום אני פתוח יותר ומוכן לדבר על דברים שעד היום נמנעתי מלדבר עליהם. הכוונה לימי השואה. שנים עברו עד שהבנתי שלא מדובר באסון טבע, אלא בשואה קולקטיבית המורכבת ממיליוני שואות אישיות. המוח האנושי לא מסוגל לקלוט את גודל הזוועה שעברנו בימי שלטון הרשע. אי־אפשר להשלים עם הטרגדיה הזו, ומי שלא היה שם לא יוכל להבין. בגלל זה אני כמו אחרים שעברו את השואה מתכנסים פנימה, לא מראים את הכאב כלפי חוץ. לאחר שנים רבות של שתיקה, תפסתי אומץ וסיפרתי לילדי על החלק הכי קשה וכואב בחיי. אני לא מרגיש פחדן שלא ידע להגן על עצמו. הישארותי בחיים היא הוכחה לגבורה במלחמתי יום יום על מנת לשרוד, ואוכל לספר לילדי, לנכדי ולעולם כולו מה שחיות אדם עשו לי ולעם שלי, כדי שאסון כזה לא יקרה שוב. בני היה שואל אותי אם סבא היה גיבור. עניתי לו הוא לא היה גיבור, הוא פשוט לחם על מנת לשרוד יחד עם משפחתו, יום ועוד יום, עד השחרור. לפי דעתי, כמו שקוראים בליל הסדר על יציאת מצרים ועל כך שכל אחד חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ככה הדורות הבאים חייבים לראות את עצמם כאילו הם עברו את השואה.

לאחר שהעליתי על הכתב את החלק הקשה בחיי אני מרגיש הקלה. אבן נגולה מעל לבי. לא היה קל לפתוח את הלב ולהוציא החוצה את הזיכרונות הקשים והכואבים.

הזיכרונות האלו יישארו חרוטים במוחי כל חיי, אי־אפשר למחוק אותם, הם חלק מההיסטוריה הפרטית שלי והלאומית של העם היהודי. כאשר אני עומד לסכם תקופה, אני יכול להגיד לעצמי בסיפוק, שעשיתי כל מה שאפשר לעשות בתנאים שהיו קיימים.

סיפוריו של ישראל היבנר

על משפחתם של אבי שמשון ואמי צירל היבנר ז"ל

את ההורים של אבי שמשון היבנר ז"ל לא הכרתי, הם נפטרו לפני שנולדתי. אבי נולד בכפר איג'שטי שבאזור סטרוז'ינץ־צ'ודין בבוקובינה. להוריו היתה אחוזה ונולדו להם 8 ילדים, 6 בנים ושתי בנות. לאחד האחים של אבי, יוסף היבנר ולאשתו רבקה נולדו 8 בנים אך הם לא ידעו איזה גורל מר מחכה להם. חמשת הבנים פליק בן 30, יצחק בן 28 ואשתו, זינדל בן 26, שלמה בן 24, דוד בן 18 והוריהם נרצחו בשנת 1941 על ידי איכרים רומנים מקומיים. האח הבכור מיכאל נפטר בטרנסניסטריה יחד עם אשתו ממחלת הטיפוס. נשארו בחיים האחים שמואל וצבי אשר נשא לאישה את אחותי מינה. לעולם לא אשכח את התמונה של גיסי צבי יושב על כיסאו, מתייפח ומסתכל על התצלומים של הוריו ואחיו שנרצחו ביום אחד.

ישראל היבנר

גם מצד אמי (לבית טננבאום) לא הכרתי את סבי, שגם נפטר לפני שנולדתי. סבתא שרה, אישה דתייה חכמה ויפה, ילדה 10 ילדים ורק 5 נשארו בחיים. בן אחד אברהם אהרון טננבאום וארבע בנות: אמי צירל ושלוש בנות בשם חנה, מינה וגיטה. כולם נולדו בסוצ'בה. סבתא שרה הוגלתה גם היא לטרנסניסטריה ובדרך חזרה הביתה נפטרה בזוצ'קה על יד צ'רנוביץ.

לדודי אברהם אהרון ולאשתו הנל"ה נולדו 3 ילדים, 2 בנים ובת. הבנים ישראל (בובי) ומוניו עלו לפלשתינה בשנות השלושים באמצעות אופניים דרך היבשה, דרך טורקיה, סוריה ולבנון. גם הבת קוקה עלתה לפלשתינה בשנות השלושים. כולם השתקעו בחיפה, הקימו משפחות ונולדו להם ילדים. לישראל 2 בנות, למוניו 3 בנים ולקוקה בת ובן. דודי אברהם אהרון עלה ארצה בשנת 1947 יחד עם אשתו. (אחרי שהיו בטרנסניסטריה בשנים 1941–1944). היום הדוד, אשתו וילדיהם כבר לא בחיים, כולם קבורים בחיפה. שבעת הנכדים של דודי מתגוררים בארץ.

אחותה של אמי, חנה, נישאה לבן דוד בשם בנימין שפירא, בן אדם ישר מאוד, אוטודידקט ומשכיל. הם היו מבוססים כלכלית וביקרו בארץ בשנות השלושים, אך במקום להישאר חזרו לסוצ'בה והוגלו לטרנסניסטריה. שניהם חזרו משם לסוצ'בה שם שהו עד מותם. הם קבורים בסוצ'בה.

שרה טננבאום

אחותה של אמי גיטה היתה גננת מוסמכת, עזבה את סוצ'בה בשנות השלושים ונסעה לברלין, שם התחתנה עם סופר בשם פרנצי ונטוך ופתחה גן ילדים פרטי. כשהיטלר הגיע לשלטון, הם הצליחו לברוח בזמן לווינה, אך היטלר הגיע גם לווינה ואחר כך לפראג. כשהיטלר כבש גם את צ'כסלובקיה הם ברחו לפולין וכשהיטלר כבש את פולין הם ברחו ללונדון. בלונדון נשארו ושם נפטרו.

את אחותה של אמי, מינה, לא הכרתי עד עלייתי ארצה בשנת 1964. היא עזבה את סוצ'בה לפני שנולדתי, הגיעה לפלשתינה והתחתנה עם מנהל בית ספר בשם חיים פוטשמן. הם התגוררו רוב הזמן בצפת, מאוחר יותר בירושלים וגם הם כבר לא בחיים.

להורי נולדו 5 בנות: קוקה (ב־1911), אדית (ב־1914), מינה (ב־1917), בלומה (ב־1919) ויטי (ב־1922). אך הורי לא התייאשו, הם רצו בכל מחיר גם בן, אשר סוף סוף נולד ביום 29.11.29. אמי ילדה אותי בביתנו בסוצ'בה כמקובל בימים ההם. לאבי היתה חנות קמח ודברי מכולת. החנות סיפקה קמח למאפיות ולקונדיטוריות בעיר סוצ'בה. המרחק בין ביתנו לבין חנותו של אבי היה ק"מ אחד לערך, ושכן התנדב ורץ את המרחק הזה והודיע לאבי שנולד לו בן. שהרי לא היה אז בסוצ'בה טלפון פרטי.

שמשון וצירל היבנר

סיפרו לי שאבי התרגש כל כך, עד כי עלה על כרכרה ונסע הביתה ובדרך צעק כדי שאנשים (מכרים) ישמעו אותו: נולד לי בן, יש לי בן. ברית המילה התקיימה בביתנו, וכל מאפייה בסוצ'בה וכל קונדיטורייה שלחו אלינו עוגה אחת (טורט) בסך הכול 14 עוגות.

על אחיותי ומשפחותיהן

אחותי קוקה למדה תורת הלשון ואמנות באוניברסיטה בצ'רנוביץ ונישאה בביתנו בסוצ'בה למהנדס איסר רוזנהק מאיצקני. הם עברו לגור בצ'רנוביץ ובזמן מלחמת העולם השנייה נשארו במקום. גיסי איסר בהיותו מהנדס, קיבל מהשלטונות רישיון להישאר בצ'רנוביץ. בשנת 1945 עברו לסוצ'בה. קוקה עבדה בסוצ'בה כמורה לצרפתית ובחודש אוגוסט 1947 נולד להם בן בשם סימון אשר התייתם מאמו בגיל 12, כי אחותי נפטרה אחרי מחלה קשה בשנת 1959. גיסי איסר נפטר בשנת 1971 ושניהם קבורים בבית הקברות היהודי בסוצ'בה. סימון, שהנו אחייני הראשון, נשא לאישה את שלה לבית ויינברג. הוא למד הנדסת חשמל בפוליטכניקה שבעיר יאסי ושלה למדה פיזיקה באוניברסיטת יאסי. נולדו להם שני ילדים בת ובן, ובשנת 2003 נולדה להם נכדה. הם עלו ארצה ב־1977 ומתגוררים בחולון.

אחותי השנייה אדית למדה משפטים באוניברסיטת צ'רנוביץ. היא לא סיימה את לימודיה בגלל פרוץ מלחמת העולם השנייה, היא הוגלתה באוקטובר 1941 לטרנסניסטריה וחזרה לסוצ'בה בשנת 1945. היא עבדה בחנותו של אבי יחד עם גיסי צבי עד לשנת 1951. ביקרתי אצלה בסוצ'בה 4 פעמים. בשנת 1994 היא נפטרה והיא קבורה בבית הקברות היהודי בסוצ'בה.

אחותי השלישית מינה למדה שירה בקונסרבטוריון בצ'רנוביץ. גם היא לא הצליחה לסיים את לימודיה בגלל פרוץ המלחמה ונישאה לבן דוד שלנו צבי היבנר בשנת 1940 בצ'רנוביץ. ממשפחתנו רק אחותי קוקה השתתפה בחתונתה. יתר המשפחה היתה בסוצ'בה (אסור היה אז ליהודים לנסוע ברכבת). גיסי צבי נשלח בזמן המלחמה לעבודת כפייה בדרום רומניה ונשאר בבוקרשט. אחותי הצליחה לעבור את הגבול מצ'רנוביץ לרומניה באופן בלתי חוקי בשנת 1944 כדי להתאחד עם בעלה. בשנת 1945 הם עברו לסוצ'בה ושם נולדה להם בת בשם יוסיפיה בשנת 1949. בסוף שנת 1950 עלו ארצה, התגוררו תקופה מסוימת במעברה בחיפה, אך בסוף הצליחו להסתדר. גיסי נפטר אחרי מחלה קשה בשנת 1999 והוא קבור בחיפה. אחותי מינה מתגוררת כיום בקריית חיים. בתה יוסיפיה למדה סוציולוגיה ומדעי המדינה באוניברסיטת חיפה ונישאה בשנת 1971 לזאב שרף, בעל תואר שני בהנדסה ביו־רפואית מהטכניון בחיפה, ובעל פרס רפאל (1994), פרס האיגוד האמריקאי להנדסת סביבה (2000). נולדו להם בת ובן ובשנת 2002 נולד נכדם הראשון. הם מתגוררים בקריית חיים.

אחותי הרביעית בלומה למדה עברית בסוצ'בה בין השנים 1929–1935 בבית הספר "בית יעקב" אצל המורים מרים שטרן, טרכטמן ושרה ראטה, בתו של הרב

משולם ראטה. בסוף שנת 1947 עלתה ארצה דרך קפריסין, שם לימדה עברית את העולים עד הגעתה ארצה בסוף 1948. היא התחתנה עם פנחס יונגמן, מורה דרך ונולדו להם שני ילדים, בן בשם רם ובת בשם נילי. רמי למד מזרחנות באוניברסיטת תל אביב והשתחרר מצה"ל בדרגת אלוף משנה, נשוי למירה לבית קצבורג – דוקטור ליהדות בת זמננו מהאוניברסיטה העברית, נולדו להם ארבעה ילדים והם מתגוררים במודיעין. נילי למדה מוזיקה באקדמיה למוזיקה באוניברסיטת תל אביב, היא מורה לפסנתר ונישאה לזאב ליאב, אשר למד הנדסת תוכנה מחשבים והשתחרר מצה"ל בדרגת סגן אלוף, נולדו להם 3 ילדים, בת ושני בנים ומתגוררים ברמת גן.

אחותי החמישית, יטי, גם הוגלתה לטרנסניסטריה באוקטובר 1941. אחרי שובה למדה רפואה באוניברסיטת יאסי ונישאה לד"ר מירון אלטרסקו רופא גינקולוג. נולדו להם 2 ילדים, בת ובן ובשנת 1972 עלו ארצה. גיסי מירון נהרג בשנת 1981 בתאונת דרכים קשה. אחותי מתגוררת ברחובות. הבת ז'אנה למדה הנדסת חשמל בטכניון בחיפה ונישאה לדן שאקי מהנדס בניין. יש להם 2 ילדים בת ובן. הבן סילביאן נשוי למהנדסת ויויאן לבית שינדה. הוא למד חשבונאות וכלכלה באוניברסיטת תל אביב. נולדה להם בת אחת.

אנוכי, התחלתי בגיל שלוש וחצי לבקר בגן הילדים היהודי של גברת איזוליס, ובמקביל התחלתי ללמוד את ה"אלף־בית" בחדר של מר קלכשטיין. בגיל 7 התחלתי ללמוד בבית הספר העממי וסיימתי בשנת 1940 ובשנת 1940–1941 הורחקתי מבית הספר ככל היהודים בסוצ'בה.

ב־10 באוקטובר 1941 הוגלינו לטרנסניסטריה. הגענו קודם לתחנת הרכבת בורדוז'ני, הוכנסנו לקרונות להובלת בהמות בצפיפות רבה מאוד והגענו לעיר אטאקי. עברנו את הדנייסטר והגענו לעיר מוגילב יחד עם אחותה של אמי ובעלה ואחיה של אמי עם אשתו. במוגילב הוכנסנו לקסרקטין ישן ללא דלתות וחלונות. הצלחנו לשחד קצין רומני והגענו לדירה של משפחה יהודית במוגילב. הקצין הרומני יחד עם 2 ז'נדרמים עקבו אחרינו ודרשו מאיתנו סכום כסף נוסף. בהתחלה, הורי והדודים שלי סירבו לדרישתו של הקצין הרומני ואז הוא אמר לז'נדרמים: קחו אותם בחזרה לקסרקטין והגידו לממונים שאנשים אלה ניסו לברוח. העונש עבור בריחה היה מוות ולכן הקצין קיבל את מבוקשו. את הכינור שהחזקתי ביד השארתי במוגילב (לפני הגירוש למדתי נגינה בכינור 5 שנים מגיל 7 ועד גיל 12). במקום הכינור, אמי נתנה לי לסחוב מזוודה. הגענו לעיירה מורפה וקיבלנו חדר קטן אצל משפחה יהודית מקומית תמורת בגדים. לא נראה לי כי ניתן להעלות על הכתב ובצורה קצרה את כל אשר עברתי וחשתי. אני יכול

להדגיש רק את הרעב, הקור, המחלות וסכנת חיים. כל המשפחה חלתה בטיפוס, אך למזלנו הצלחנו לצאת מזה. אבי עבד בסלילת כביש ואחיותי ואני עבדנו תקופה קצרה בגידול טבק ואיסופו.

את חגיגת הבר מצווה שלי, "חגגתי" יחד עם ארבעה חברים והכיבוד היה כוס גרעינים לבנים.

באביב 1944 – ימים ספורים לפני השחרור – כאשר הצבא הגרמני התחיל כבר בנסיגה, דפקו בדלת של "החדר" שלנו כמה חיילים גרמנים. לחדר שלנו היו שני חלונות קטנים מכוסים בקרח ואנחנו הסתתרנו על יד הדלת. רעדנו מפחד אך למזלנו הגרמנים כנראה מיהרו מאוד ועזבו. אילו היו פורצים ונכנסים לחדר, אני משוכנע כי היו יורים בנו למוות. כשסיפרנו לבעל הבית את הסיפור, הוא הזמין אותנו למחבוא שלהם. הם חפרו כל החורף בשנת 1943–1944 בלילות, בור עמוק וצר אשר הכניסה אליו היתה דרך ארונית קטנה. ירדנו לבור ונשארנו שם עם המשפחה של בעל הדירה – ביחד 10–12 נפשות – כ־50 שעות בתנאים נוראיים. בזמן שהיינו בבור, כמה חיילים גרמנים פרצו את דלת הכניסה לבית, ושמענו בחרדה איך אחד מהם דפק על הרצפה ואמר: "כאן חלול". הגרמנים כנראה מיהרו מאוד ולמזלנו עזבו. אחרי שתי יממות וכמה שעות, בתו של בעל הבית עלתה לחדר שלהם וכעבור מספר דקות התחילה לצעוק: "אתם יכולים לעלות, הצבא האדום נכנס למורפה".

נשארנו במורפה עוד מספר שבועות ואחר כך שכרנו עגלה יחד עם שכן שלנו ד"ר טולצ'ינסקי ונסענו למוגילב. עלי לציין שבהתחלת 1944 אחותי מצ'רנוביץ הצליחה לשלוח לנו מעט כסף ומצבנו הכלכלי השתפר קצת. הגענו למוגילב, עברנו את הדנייסטר והגענו לאטאקי. החלטנו ללון באטאקי בבית עזוב ללא חלונות ודלתות. שכבנו על הרצפה יחד עם עוד 40–50 אנשים. במרחק של 200 עד 300 מטר מהבית הזה היה גשר על הדנייסטר, שהגרמנים אותו הפציצו כל הלילה ובדרך נס לא נפגענו. המשכנו ברכבת משא מאטאקי לצ'רנוביץ והגענו לסדגורה על יד צ'רנוביץ. הצלחנו להודיע לאחותי שאנחנו נמצאים בסדגורה. אחותי וגיסי הגיעו אלינו למחרת ותמורת שוחד הגענו לדירה שלהם בצ'רנוביץ. רצינו להמשיך הביתה לסוצ'בה, אך הגבול לרומניה נסגר והצטרכנו להישאר בצ'רנוביץ עד לחודש מרס 1945.

יום אחרי שמחת תורה (ב־1944) נפטר אבי באופן פתאומי, כנראה מדום לב. אמי נכנסה לחדר השינה ומצאה אותו ללא רוח חיים על הרצפה. מאז עברו יותר מ־60 שנים. רציתי לבקר לפחות פעם אחת בקבר של אבי בצ'רנוביץ אך התברר

שבית הקברות הישן בצ'רנוביץ מוזנח מאוד ואין טעם לנסוע לשם כי אף אחד לא מצליח למצוא את הקבר שהוא מחפש.

באפריל 1945 נפתח הגבול לרומניה ונסענו הביתה לסוצ'בה. סיימתי את הלימודים בכיתות ה־י"ב בשנתיים וחצי כמו כל החברים שלי שהוגלו לטרנסניסטריה. בשנת 1948 הגשתי בפעם הראשונה את הבקשה לקבלת דרכון כדי לעלות ארצה. לא קיבלתי תשובה חיובית והתחלתי לעבוד כעוזר למנהל חשבונות ולאחר מכן כמנהל מחלקת תמחיר ותכנון. בשנת 1958 הגשתי בפעם השנייה את הבקשה לקבלת הדרכון. תשובה חיובית קיבלתי רק בסוף חודש אפריל 1964.

עליתי ארצה יחד עם אמי והגענו לשדה התעופה בלוד ב־3.7.64 למדתי עברית באולפן בורוכוב בגבעתיים ואחרי סיום הלימודים התחלתי לעבוד כמנהל חשבונות במשרד פרטי להנהלת חשבונות וזאת עד פברואר 1971. מפברואר שנת 1971 ועד יוני 1998 עבדתי כמנהל חשבונות ראשי בשני מפעלים שונים. ב־1968 התחתנתי עם בקה לבית ינקוביץ גם היא מנהלת חשבונות ונולדו לנו שני ילדים, שרון ויפעת. בחודש מאי 1972 נפטרה אמי והיא קבורה בבית העלמין הישן בחיפה.

בננו שרון למד מנהל עסקים בתל אביב ועובד בבנק לאומי. הוא נשא לאישה את מרים לבית מלכי, בעלת תואר שני במשפטים ועורכת דין פלילית במשטרת ישראל. נולדו להם שלושה ילדים דניאל, עידו ואיתן. בתנו יפעת למדה תקשורת ולאחר מכן למדה פסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה, שם היא גם ממשיכה לתואר שני בפסיכולוגיה קלינית.

זיכרונות מגן הילדים

לפני מלחמת העולם השנייה וגם תקופה קצרה אחריה היה בעיר סוצ'בה גן ילדים עברי בהנהלת הגננת בלנקה איזוליס. לפני כשבעים שנה כשהייתי בן ארבע וחצי, ביקרתי בגן ילדים זה ובקיץ 1934 הוחלט להכין הצגת סוף שנה. ההצגה התקיימה באולם העירוני לתיאטרון דום־פולסקי. כנראה שאז היה לי קול יפה ולכן הגננת לימדה אותי שיר בעברית עבור ההצגה. לא הבנתי את המילים ששרתי – הרי לא ידעתי עברית. אך למרות זאת אני זוכר עד היום את המילים של השיר. והנהו (מסביבי עמדו כמה ילדים):

אני: אילו ידעתם מה שחלמתי הלילה!

הילדים: מה חלמת? ספר לנו את חלומך?

1. א. בלילה על מיטתי

ה. טרה לה לה לה לה

א. ראיתי חלום בשנתי

ה. טרה לה לה לה לה לה

א. בא כרוב מן השמים

ה. אה אה אה אה

א. כרוב עם שתי כנפיים

ה. אה אה אה אה

2. א. הכרוב אמר לי ככה

ה. טרה לה לה לה לה

א. כנפי לך אשלח

ה. טרה לה לה לה לה לה

א. הוי מלאך משמים

ה. אה אה אה אה

א. איה הכנפיים

ה. אה אה אה אה

כוחה של האמת

לפני מלחמת העולם השנייה, היתה לאבי שמשון היבנר ז"ל, חנות קמח ודברי מכולת. החנות סיפקה קמח למאפיות ולקונדיטוריות של העיר סוצ'בה, יחד עם זאת, אבי מכר קמח ודברי מכולת גם ליחידים.

והנה מקרה שאירע בשנת 1939–1940, עת הייתי כבן 10. מדובר בתקופה שבה היתה האנטישמיות בשיאה, תקופה קשה מנשוא, שבה בין היתר נדרשו היהודים לשאת על בגדיהם את הטלאי הצהוב כאות קין. בתקופה זו היה מחסור רב בכסף קטן.

באחד הימים נכנסה לחנותו של אבי גויה, קנתה מצרך, שילמה בשטר של מאה ליי וביקשה עודף. אבי הסביר לה כי אין לו עודף וכדי להוכיח זאת, פתח בפניה את הקופה. בתגובה החלה האישה לאיים על אבי כי תתלונן לרשויות, דבר שיוביל למשפט.

לימים, קיבל אבי הזמנה לבית משפט צבאי בעיר באקאו, אשר היתה במרחק של כמאתיים ק"מ מסוצ'בה. ערב לפני המשפט, זמן מה לפני שאבי יצא לדרכו, שכבנו

אבי ואני פרקדן על הספה בביתנו. אבי היה מתוח מאוד ועישן סיגריה אחר סיגריה, אף שהייתי ילד קטן ראיתי את הפחד נשקף מעיניו. הוא נפרד מאמי, מאחיותי וממני ויצא לדרכו.

ביום המשפט, בשעת לילה מאוחרת, עת ישנתי, שמעתי רעש בבית וכשקמתי הבחנתי באבי משוחח עם משפחתי וכך סיפר: בבית המשפט, ביקש השופט הן מאבי והן מהגויה למסור את גרסאותיהם. אבי סיפר אודות המקרה ועל כי לא היה לו עודף. הגויה בתורה עמדה על כי לאבי היה עודף, אך העדיף לא לתת לה. השופט כבדרך נס, נכון לתקופה זו, ביקש מן האישה להישבע למען אמיתות גרסתה. בשלב זה נעתקו מילותיה של האישה מפיה והיא נעשתה כאילמת, לא יכלה להוציא אף הגה מפיה! אבי שוחרר לביתו.

כוחה של האמת!

סיפורה של שרה הירש

על משפחת קרטן

חיים פייבל קרטן ז"ל נולד ב־1889 בבויבריק, משם הגיע בשנת 1917 לסוצ'בה, בה התגורר ביחד עם אשתו הינדה (בת דוד צולינגר) וילדיהם אורי, אהרון ושרה.

סלי הירש (קרטן)

הוא היה מורה ומחנך ציוני נלהב ללימודי קודש ועברית. הוא חינך את צעירי העיר בתלמוד תורה שניהל ביחד עם המורים דוד מילר ז"ל ומר וייסברג ז"ל. בימי א' היה נוהג לתת שיעורים בעברית לנשות העיר אשר התאספו לגיוס תרומות למען קרן הדסה וקרן קיימת.

בשנת 1940 נרצחו יהודים רבים בכפרים על ידי הצבא הרומני הנסוג מבוקובינה הצפונית. במשך חצי שנה לא אפשרו השלטונות להביאם לקבר ישראל. לאחר שידולים רבים הביאו 40 ארגזי קבורה לבית הכנסת. המאורע גרם לו זעזוע והתרגשות עמוקה שגרמה לו להתקף לב שממנו לא התאושש ונפטר ב־כ' סיוון תש"א בגיל 52. בשנת 1982 הוא הובא לקבורה בחיפה.

אשתו – הינדה היתה ממשפחה מכובדת וגדולה. אביה דוד יונה צולינגר ביקר בישראל בשנת 1936 אצל בנו משה, שגר בכפר אתא. אחותה הגדולה רוזה נישאה לחיים מסינג שביקר בישראל בשנת 1934. שאר אחיה היו שלמה מאיר ויהושע צולינגר, רבקה וולף ואסתר זומר (שבעלה היה בין הנרצחים).

הבן – אורי קרטן עלה לארץ ישראל בשנת 1935. הבן – אהרון קרטן היה ידוע כפעיל בתורה ועבודה. לאחר חזרתו ממחנה טרנסניסטריה הפעיל את סניף בני עקיבא בשוע. הוא עלה לישראל בשנת 1950, התגורר בקריית טבעון. נפטר בשנת 2001 והשאיר אישה – יוכבד (מבית הרלינג), שני בנים ונין.

הבת – שרה עלתה לישראל באונייה סמירנה ששמה שונה ל"מקס נורדאו" בשנת 1946. התגוררה בחיפה ונישאה למאיר הירש ז"ל.

המורה חיים קרטן ואשתו הינדה (יושבים) וילדיהם – אורי, שרה ואהרון

סיפורה של גרדה הלר על בעלה זאב (וילי) ז"ל

בעלי היה כידוע ממקימי סניף בית"ר בסוצ'בה, לכן הוא יצא בינואר 1939 בעלייה ב' (עלייה "אף על פי") מקונסטנצה באוניית המעפילים "רים" (RIM), אך בדרך נשרפה האונייה והנוסעים הוגלו לאי רודוס למשך כמה חודשים. כאשר סוף סוף הגיעו לארץ, נתפסו שוב על ידי האנגלים ונשלחו למחנה. משנת 1941 היה בעלי במשך שנתיים בפלוגת בית"ר בכפר סבא, במה שאז נקרא "כיבוש עבודה עברית".

בשנת 1943 הוא עבר לחיפה, ועבד במקצוע השענות, שלמד לפני העלייה אצל בן־ציון קליגר ז"ל. משנת 1944 היה בעלי עצמאי, עסק בחיפה בשעונים ותכשיטים ובשנת 1945 נישאנו ואנחנו הורים לבן – שמשון – ולבת – אסתר. וכמובן זכינו לנכדים ולמשפחה לתפארת.

בפברואר 1999 נפטר בעלי באופן פתאומי מפאת מחלה, למרות שהיה איש בריא וספורטאי. יהי זכרו ברוך.

סיפורו של זאב (ולוולה) הלר ז"ל

ואלה תולדות משפחת ישראל הֶלֶר

נולדתי לאבי ישראל הלר ולאמי רייזל לבית רנד ביום י"ד כסלו ה' תרצ"א בעיר סוצ'בה. זכור לי שאת ילדותי עברתי בביתנו ברחוב דימיטרי דן 17 (מעלצער באַרג).

סבי, ר' לייבוש העלער בן ר' חיים, היה מעמודי התווך בבית הכנסת של חסידי סדיגורה (סאַדיגערער שיל) וארגן קופת צדקה פרטית שאת כספה חילק אישית כל ראש חודש לבית המשפחות הנצרכות. סבתי חנה לבית שֶׂרף היתה עזר כנגדו, ניהלה את הבית וגם עזרה לפרנסה בהפעילה צוות עובדות בסריגה.

המשפחה התפרנסה מבית חרושת לטריקוטאש (בעיקר בגדי חורף סרוגים). לאבי היה שותף בשם ר' שמשון צוורלינג, תלמיד חכם, שהגיע לסוצ'בה מפולין ובשותפות עם אבי יסדו את בית החרושת לסריגים בחצר של האדמו"ר ר' יענקלה מוסקוביץ'. ר' שמשון היה המנהל הטכני ואבא עסק ברכישת חומרים ובשיווק. הפרנסה היתה בשפע ונמנינו בעירנו עם המשפחות האמידות. תחילה למדתי ב"חדר" של ר' קאלכשטיין, אך כיוון שחליתי רבות בימי ילדותי שכר לי אבא מורים פרטיים, ביניהם ר' גוטליב, שלימדו אותי בבית לימודי קודש ולימודים כלליים.

חיינו התנהלו על מי מנוחות עד שהתחילו הגזירות האנטישמיות של ממשלת רומניה ב־1938. מצבנו הכלכלי החל להיפגע, אחר כך הוקם הגטו ונאלצנו לשאת "מגן דוד" צהוב על החזה ועל הגב. ביום ה' בשבוע, יום שני של חול המועד סוכות הופיע ברחובות כרוז עם מתופף מטעם השלטונות והודיע כי בתוך כמה שעות עלינו להתאסף בתחנת הרכבת בורדוז'ני מצוידים באוכל ל־24 שעות ובבגדים כמה שנוכל לשאת.

הוכנסנו לקרונות להובלת בהמות בצפיפות רבה מאוד והרכבת יצאה לדרכה בערב. מסתבר שהיינו בטרנספורט הראשון לטרנסניסטריה. למחרת בלילה, ליל שבת, הגענו לתחנת הרכבת של אטאקי. בצעקות, מכות והשפלות מידי הז'נדרמים הרומנים, הורדנו מהרכבת והובלנו לבית הכנסת הגדול של אטאקי. בדרך התנפלו עלינו כפריים במקלות, הרביצו וניסו לשדוד את התרמילים שלנו. אני הצלחתי להתחמק ולשמור על התרמיל שלי.

בשבת לקראת ערב הופרדה משפחתנו מאבא שנלקח להמיר את כספו הרומני לרובלים ואנחנו, סבא, סבתא, אימא ואנוכי הובלנו בשיירה אל נהר הדנייסטר אותו חצינו על רפסודות לעבר העיר מוגילב פודולסק. אימא סיפרה לי שהיו אנשים שטבעו בזמן המעבר. במוגילב הוכנסנו לקסרקטין ישן ללא חלונות ודלתות והתמקמנו באחד החדרונים שבקומה השנייה. ביום ראשון לפנות ערב חזר אלינו אבא שהצליח לשחד את הז'נדרמים שישאירו אותנו במוגילב עד אחרי שמחת תורה. אחרי החג צורפנו לשיירה שהחלה לנדוד ברגל מקולחוז לקולחוז ולנו בדירי חזירים לשעבר, עד שהגענו לעיירה לוצ'ינץ בשבת בראשית (כ"ז תשרי תש"ב) לפנות ערב. היהודים המקומיים קיבלו את פנינו עם מרק חם, מחיה נפשות ולמזלנו שוכנו, יחד עם עוד משפחות, בעליית גג בבית של יהודי אוקראיני שם יכולנו לנוח מעט מתלאות הדרך. למחרת התחיל סבי, ר' לייבוש, להניח תפילין ולהתפלל. בשעה שהוא הניח תפילין של יד נכנסה חבורת ז'נדרמים חמושים בצעקות רמות והחלו לגרש את הנוכחים החוצה. סבי נפל על הרצפה ובידיו תפילין של ראש ולא קם עוד. יהודי שהציג עצמו כרופא קבע את מותו. בגלל פטירת סבי שיחד אבי את המפקד שישאיר אותנו כאן עוד יומיים כדי שנוכל להביא את סבי ז"ל לקבר ישראל בלוצ'ינץ. מותו של סבי ז"ל ב־כ"ח תשרי תש"ב, הציל אותנו מגירוש לעבר הגרמני של נהר הבוג.

אחרי יומיים הצטרפנו לטרנספורט שיצא לכפר האוקראיני בשם סגוּרֵיי. שוכנו בבית עזוב וחרב, כמו משפחות אחרות. אחרי כמה ימים שכרנו חדר אצל איכרה שהיה לה בן מופרע. הבעל שלה חוסל בטיהורים של סטאלין. כמעט שלא היו גברים אוקראינים בכפר הזה.

אחרי כחודשיים, כשאמי היתה בהריון מתקדם, הצליח אבי להבריח אותה למוגילב אל האחים שלה, משפחת רנד. סבתא, אבי ואנוכי נשארנו בסגוריי. כעבור כמה שבועות נפטרה סבתי חנה ממחלה ביום כ"ט טבת תש"ב. אבא סיכן את חייו והביא את אמו, סבתי, לגטו לוצ'ינץ כדי לקברה בקבר ישראל, אבל האדמה היתה קפואה ואי־אפשר היה לכרות בה קבר, לכן נקברה סבתי, יחד עם שאר קורבנות לוצ'ינץ, בקבר אחים. אחרי שאבא חזר מלוצ'ינץ חלינו שנינו, בהפרש של כמה ימים, בטיפוס הבהרות ושכבנו על הרצפה עם חום גבוה מאוד, בלי אוכל וללא טיפול רפואי. בדרך נס הצלחנו להתגבר על המחלה ואבי החליט להתאחד עם המשפחה בגטו מוגילב. שכרנו איכר עם עגלה שהוביל אותנו דרך השדות במשך כמה לילות עד שהגענו למוגילב ערב פסח תש"ב. כאן נודע לנו שאימא ילדה בת שנפטרה.

כיוון שלא היה לנו אישור שהייה בגטו נאלצנו להתחבא כל אחד מבני המשפחה במחבוא אחר. אותי הצליחו להכניס לבית היתומים מס' 1 ששימש קודם כבית חולים. כאן סבלתי מרעב וכינים ומדי פעם הגניבו לי אבא או אימא. משהו לאכול. כך עבר כל הקיץ עד היום המר והנמהר, יום שישי כ"ח תשרי, יום הזיכרון של סבי ז"ל, כשאבי הלך להביא לי אוכל, תפסו אותו בדרך והעבירו אותו בכוח למחנה המוות פֶּצ'וֹרָה. באותו יום לקחו גם את ר' שמשון צוורלינג ממיטת חוליו לפצ'ורה. גב' איצקוביץ' מסוצ'בה הצליחה לברוח ממחנה פצ'ורה עד לגטו מורפה ולפני מותה סיפרה לבעלה כי אבי ניסה לברוח מהמחנה, נתפס והומת. רק כעבור שנה נודע לנו מפי דודי, אחי אמי ר' לייבוש רנד, על העדות העקיפה היחידה מפי מר איצקוביץ' על מות אבי ומאז התחלתי להגיד קדיש כל שנה ביום א' כסלו. אמי לא השלימה עם הבשורה המרה והמשיכה לחכות לשיבת בעלה. דוד לייבוש לקח אותנו תחת חסותו וכל ליל שבת הזמין אותנו לביתו. הוא נהג לומר "בימים קשים מנשוא, כאשר יהודי מתעורר משנתו, עליו לדעת שהיום יהיה לו יותר טוב מאתמול וכי יום המחר יהיה עוד טוב יותר". אמרה זו רוממה את רוחנו ועזרה להתגבר על המצוקות. גם דוד שמעון רנד, שעבד בבית היציקה וקיבל מנת לחם יומית, עזר לכלכל אותנו.

בחודש מרס, כמה ימים לפני פורים תש"ד שוחררנו מהכיבוש הנאצי. על נהר הדנייסטר נמתחו שני גשרים שהמגורשים בנו עבור הצבא הגרמני, ביניהם גם אמי. ניצלנו בזכות אחד־עשר פרטיזנים שניצלו לטובתם את הבלבול בצבא הגרמני והרומני הנסוג, עלו על הגשרים והתחילו לזרוק רימוני יד על הנסוגים. הגרמנים חשבו שהצבא הרוסי כבר הגיע ואז פוצצו את הגשרים הממולכדים מראש והעיפו אותם באוויר יחד עם הפרטיזנים. לזכרם הוקמה אנדרטה במוגילב. לימים נודע כי אנשי אס־אס. כבר היו אז בגטו כדי לחסל את כל היהודים לפני הנסיגה.

אחרי השחרור נשארנו במוגילב עד שהחזית התרחקה למרות ששאפנו לחזור לסוצ'בה מהר ככל האפשר. רק בחודש יולי, אחרי שהגבול בין רוסיה לרומניה נסגר על נהר פרוט, קיבלנו אישור מהשלטונות לנסוע לצ'רנוביץ. התארגנו כמה משפחות ושכרנו ממנהל תחנת הרכבת במוגילב שני קרונות משא האמורות להתחבר לרכבת צבאית הנוסעת לצ'רנוביץ. במקום זאת חיברו את הקרונות לרכבת הנוסעת לחזית יאסי. במשך חמש יממות התעניינו רבות, סבלנו הפצצות של מסרשמידים ומחסור באוכל ושתייה עד שתוקנה הטעות והגענו לתחנת הרכבת של צ'רנוביץ באמצע יולי 1944. הצלחנו להתחמק מתחנת הרכבת והגענו לקרובי משפחה שגרו בעיר ולא הוגלו. שכרנו חדר ברחוב היהודי ואני ניסיתי כוחי ברוכלות. קניתי סחורה מוברחת אצל נהגי הקטרים שחזרו מרומניה ומכרתי לאיכרי הסביבה שבאו לשוק של יום שני בשבוע. כך התפרנסנו עד אחרי פסח תש"ה, עת קיבלנו סוף סוף, אישור לעבור את הגבול ולחזור לרומניה. יומיים התעכבנו בסירט עד שהשגנו עגלה עם סוס וחזרנו לסוצ'בה בתקווה למצוא את הרכוש שהשארנו לפני ההגליה. כאן היו לנו שני בתים, אחד גדול עם שמונה חדרים שנהגנו להשכיר ואחד קטן שהכיל שתי דירות. הבית הגדול נהרס במלחמה ואנחנו השתכנו בבית הקטן. מצאנו שתי מכונות סריגה גדולות ושתי קטנות שלא נשדדו. השכרנו את המכונות לקאופראטיב ששילם תמורת השימוש במכונות. כמו כן הוכרה אמי על ידי שלטונות רומניה כאלמנת מלחמה וקיבלה קצבה קטנה. מהכנסות אלה התפרנסנו בדוחק עד סוף 1947.

ביקשנו אישורים לעלות לארץ ישראל, אמי קיבלה מיד את האישור אבל לא ניצלה אותו משום שמנעו ממני לעזוב את רומניה כי הגעתי לגיל הגיוס. אחרי כמה ועדות בריאות שחררו אותי מן הצבא והתחלתי לעבוד במחסן אספקה לחנויות – Aprozar. בזמני הפנוי למדתי גמרא אצל הרב טרנובר ואצל ר' נחום בקאל וגם אצל ר' שאול גוטליב. שיחקתי גם שח־מט במועדון העירוני.

חיים אלה נמשכו עד דצמבר 1958 עת קיבלנו אשרת כניסה למדינת ישראל. נסענו ברכבות דרך הונגריה, אוסטריה ואיטליה עד נמל נאפולי, וממנו הפלגנו באונייה טרנסילבניה לישראל. ירדנו בנמל חיפה ב־26 בינואר 1958. הסוכנות היהודית קלטה אותנו ונתנה לנו דירה של 39 מ"ר בשכר דירה בירושלים, בשכונת עיר גנים רחוב אביבית 22 דירה א. סירבתי ללכת לאולפן כי הייתי צריך לפרנס את אמי. חיפשתי עבודה ובתוך שבועיים התחלתי לעבוד בחנות הסיטונאית של מר צבי פוקס. בקיץ 1959 שלחו אותי מלשכת העבודה לעבוד במשרד הדואר, במדור המשכורות. כל שישה חודשים פיטרו אותי וכעבור שבועיים החזירו אותי לעבודה בבנק הדואר, במחלקת החסכונות. בהתחלת נובמבר 1960 הציעו לי בעלי חברת

"מרו" (סיטונאי מכולת) עבודה כמנהל החשבונות של החברה וקיבלתי את ההצעה. העסק שהעסיק 5 עובדים התפתח לכ־40 ונהייתי מנהל חשבונות ראשי וחשב החברה. כאן עבדתי עד צאתי לגמלאות בסוף 1998.

בינואר 1961 גויסתי לצה"ל ואחרי טירונות מקוצרת הועברתי למערך המילואים. גם בארץ שיחקתי שח־מט במועדון עקיבא רובינשטיין בירושלים והגעתי לדרגת מועמד לאומן פלוס. בקיץ 1967 השתתפתי במלחמת ששת הימים וזכיתי להיות הפצוע הראשון במוצב חוות הלימוד כשנפתחה המערכה לשחרור ירושלים.

בחודש מאי 1970 הכירו לי את חיה לבית שכטר מחיפה וב־16 בפברואר 1971 נשאתי אותה לאישה. נולדו לנו שתי בנות: ישראלה ע"ש אבי ז"ל ובתיה אסתר ע"ש הסבתות של שנינו. חיה היתה מורה בכירה ועבדה בבית הספר אווילינה דה רוטשילד ואחר כך חיננה ולימדה בבית הספר יהודה הלוי. היא גם היתה פעילה בענייני חינוך והיתה חברה במועצה הפדגוגית הירושלמית של הסתדרות המורים. במקביל לעבודתי בחשבונאות נבחרתי כחבר בוועד בית הכנסת "זיכרון קדושים" שנוסד בידי ניצולי שואה בשנת תשי"ב ומוניתי לגזבר בהתנדבות. אחרי שזקני הוועד הלכו לעולמם נבחרתי ב־1980 למנהל בית הכנסת, תפקיד שאני ממלא עד עצם היום הזה.

בתחילת מאי 1995 נתגלתה אצל חיה מחלה ממארת שממנה לא התאוששה. היא הסתלקה מן העולם ביום כ"ז מנחם־אב תשנ"ה ונטמנה בהר המנוחות בירושלים. גם אמי הלכה לעולמה בשיבה טובה ביום כ"ג מרחשוון תשנ"ט.

בתנו ישראלה נישאה לידידיה דחבש ויש לנו ממנה בינתיים ארבעה נכדים: חיה בת־אל (ע"ש רעייתי), רועי, הילל, וּוֶרֶד.

מאז פטירת חיה אני מתמסר לעבודתי בבית הכנסת ומצפה שבתנו הצעירה בתיה תתחתן עם בחור הגון ותביא לנו נכדים ראויים.

הערת המערכת: זאב הלר נפטר בשנת 2006 לאחר כתיבת סיפורו. יהי זכרו ברוך

סיפורו של מאיר הלר (עיבד יהודה טננהאוס)

בשנת 1941 הייתי בעבודת כפייה ביער קצ'יקה וכאשר הוחזרתי לסוצ'בה לא היה בה נפש יהודי אחת, מאחר שכולם הוגלו לטרנסניסטריה. הגעתי לאטאקי בכוחות עצמי ופגשתי שם רומני ששירת איתי בזמנו בצבא הרומני בבסרביה, והוא הציע לי להעביר אותי לצד השני של הדנייסטר לבד ולא בשיירה. דיברתי על כך עם ד"ר טייך והוא הסכים לנסות ולמסור לי כספים לצורך שיחוד השלטונות הרומנים כדי

לא להעביר את יהודי סוצ'בה דרך מחנה "הסלקציה". כך יכלו חלק מיהודי סוצ'בה לגור בבניין הקולנוע ואחר כך לעבור לשארגורוד בצורה נוחה יותר.

בחודש נובמבר 1943 התחתנתי עם חנה (אשתי) מיוצאי דורוהוי. החתונה התקיימה באופצ'ינה והחופה נערכה על ידי הרב י"מ מרילוס ז"ל (רב ראשי של בוקרשט אחרי המלחמה).

משפחת הלר (1926).
מימין: עומדים – זאב, אסתר, יחזקאל;
יושבים – טובה, אב המשפחה ומאיר הלר

בחודש דצמבר 1943 קיבלו מגורשי דורוהוי היתר לחזור לרומניה. כדי שנוכל להישאר ביחד, גייסתי שני יהודים שהעידו שגם אנוכי מיוצאי דורוהוי. בתחנת הרכבת מוגילב רוכזו אנשי דורוהוי כדי לעלות לרכבת שתביא אותם לרומניה. לצערי בין היהודים היו מלשינים שמסרו לג'נדרמיה ששלושה יהודים מבין המועמדים לחזור לרומניה לא היו מדורוהוי. מפקד הג'נדרמיה קולונל בודורואגה החליט להוציא את השלושה להורג על ידי כיתת יורים כדי לשמש דוגמה ואזהרה ליתר. בוועדת ההחזרה לרומניה היו נוכחים ד"ר מאיר טייך כנציג שארגורוד, משה כץ נציג מוגילב ופרד שרגא נציג הפדרציה היהודית מבוקרשט. הם שיחדו את

בודוראגה בסכום רציני ולבסוף הוא התיר גם לנו לעלות לרכבת לדורוהוי, אלא שגם בדורוהוי היו מלשינים ומשתפי פעולה עם המשטרה, וכך נעצרנו ונשלחנו לוויז'ניצה כדי לעמוד בפני בית דין צבאי, ובמזל ותמורת שוחד נשארנו בחיים.

סיפורם של פרידריך (פריץ) הרר וד"ר רגינה הרר (לבית וייטמן)

זה סיפור על שני צעירים, יוצאי סוצ'בה, שלמדו בבית הספר התיכון היהודי בסוצ'בה והמשיכו בחיים משותפים עד היום. אין בכוונתנו לספר על הרדיפות, ההשפלות והשואה, אלא להזכירם, בגלל שאין לשכוח אותם, אך על זאת נכתב הרבה. על כן אספר את סיפורינו האישי.

הילדות של פריץ הרר

אני, פריץ הרר (Hörer) נולדתי בפלטיצ'ני, עיירה סמוכה לסוצ'בה. אבי, היינריך הרר, נולד בסוצ'בה למשפחה ענייה, שעמלה קשה להשגת פרנסה. סבי, שמואל־דוד, היה יליד רדאוץ ויחד עם סבתי שיפרה־סופי הצליחו בקושי לגדל את ארבעת הילדים.

סבי לא ניהל עסק משלו וכל חייו עבד כמתווך בין סוחרים אחרים, לכן הילדים נאלצו לעבוד מגיל צעיר מאוד ולעזור למשפחה. אבי היה היחיד שלמד גם אחרי בית הספר היסודי, בתמיכתם של ההורים וגם של שלושת האחים, סלי, יוליוס ומרטין, והצליח להגיע לבחינות הבגרות, אבל נכשל בבחינה לשפה הרומנית ונשאר ללא דיפלומה. את שירותו הצבאי, עשה אבי בפלטיצ'ני ושם הכיר את אימא שלי, רבקה וייס, ממשפחה מרובת ילדים ונישא לה.

אחרי נישואיהם ומחוסר אמצעים כספיים, החל אבי – עם שותפים – בעסקים שונים במסחר שלא הצליחו: בית חרושת לסבון ונרות, הובלת עצים שלשם כך קנה אוטו משא גדול. לבסוף עבד כאופה במאפייה – ובזה הצליח ומצב המשפחה השתפר ואחר כך, עם שותף רומני ממשפחת בלנדו מבוסנצ'י, בנה מאפייה גדולה עם שני תנורים חדישים והעסק הצליח היטב.

סבי השני, משה־צבי וייס, היה במקצועו רואה חשבון ועבד כשכיר במנסרה בכפר קטן בשם סאסקה, לא רחוק מפלטיצ'ני. כדי לפרנס את המשפחה, הוא גם ניהל

מכולת קטנה בבית שלו בכפר, יחד עם סבתי, אטל וייס. סבי זה היה איש דתי שומר מצוות ונתן לכל הילדים חינוך דתי. בנוסף הוא דאג שלכל הילדים, ארבעה בנים וארבע בנות, תהיה השכלה יסודית וגם מקצוע כדי שיוכלו לפרנס את עצמם.

אנו במשפחה ניהלנו חיים מסורתיים יהודיים וכבר בגיל ארבע למדתי ב"חדר" ובהמשך למדתי שיעורי דת עם מלמד פרטי וגם בבית הספר היסודי היהודי־רומני שנתמך על ידי השלטונות וגם על ידי הקהילה. המשכתי בלימודי בבית הספר הממשלתי עד פרוץ המלחמה, אז התחילה מדיניות של "רומניזציה" וגירשו את היהודים מהכפרים, ביניהם גם את סבא וייס.

ד"ר רגינה הרר (וייטמן), בעלה פריץ ובנותיהם

את אבי לקחו כ"בן ערובה" והעבירו אותו אל מחוץ לעיר, יחד עם יהודים אחרים ולאחר מכן שלחו אותו לעבודות כפייה במחצבות בסרביה. אותנו גירשו מהבית ובאו לגור בו פולשים רומנים מערים אחרות. אנחנו, אמי, אני ואחותי הקטנה אידה, עברנו לגור בשני חדרים קטנים ונמוכים – שהיו פעם מחסן הבית. את אימא גירשו מהמאפייה ונתנו לה, מתוך רחמים להיות מוכרת בחנות המאפייה. נשארנו חסרי כול ובפרנסה דלה מאוד.

כדי לעזור למשפחה, התחלתי לעבוד כחניך ועובד זוטר ועם הזמן כחשמלאי בבית מלאכה לתיקון מכוניות. אני זוכר שאימא בכתה כשהבאתי את המשכורת

השבועית וביקשתי שני גרושים כדי לקנות גרעינים, זה היה המעדן.

את המשפחה מסוצ'בה, סבי, סבתי ודודתי, סלי ובנפרד מרטין, אשתו והבן התינוק גירשו לטרנסניסטריה. הדוד יוליוס הצליח להימלט בזמן מסוצ'בה לבוקרשט הבירה וניצל מגירוש. רק באביב 1944 חזרו היהודים מטרנסניסטריה לסוצ'בה, יחד עם כוחות השחרור שהגיעו עד פלטיצ'ני. אבי חזר הביתה והחל לדאוג לפרנסתנו.

בגלל קרבת חזית המלחמה, גירשו את כל התושבים מפלטיצ'ני לסוצ'בה ושוב היינו פליטים אבל חופשיים. אחרי שחרור סוצ'בה, שלטונות השחרור יחד עם הקהילה החליטו לפתוח בית ספר תיכון יהודי כדי שהתלמידים יוכלו להשלים את לימודיהם באופן מזורז ובלי חופשות.

סגל מחנכים, מורים ופרופסורים, ברובם יהודים, עזרו לנו ללמוד כדי לעבור את הבחינות. עד סוף 1945 הצלחתי גם אני לסיים את הלימודים התיכוניים ואת בחינות הבגרות ולהמשיך בלימודים אקדמיים.

הילדות של רגינה הרר (שנולדה שטרנברג־וייטמן)

רגינה נולדה בסוצ'בה למשפחת וייטמן והיתה הצעירה מבין ארבעה ילדים. האב, זוסיה וייטמן־שטרנברג, היה הצעיר מבין שישה אחים. הוא היה סוחר מבוסס בעל חלקות יער ואחד השותפים בטחנת הקמח "וייטמן־קליגר" מסוצ'בה. הוא היה איש דתי ויחד אם אימא ניהלו משק וחיים דתיים ושומרי מצוות.

אימא, גולדה מבית שמטרלינג, נולדה בפולין והיתה הגדולה מבין האחים. כשנשארו יתומים, התפזרו הילדים בין הקרובים בארצות השונות וכך הגיעה אימא גולדה למשפחת קליגר בסוצ'בה. אח אחד, סרולציו, גדל בזגרב שבקרואטיה ועלה לישראל כשקמה המדינה. אח שני, חיים, חי בגמונדן – אוסטריה ואחות, מלציה, בפולין ושניהם נספו בשואה. אחות אחרת, רגינה, חיה בעיר וינה שבאוסטריה וברחה ללונדון.

במשפחת וייטמן בנוסף לחינוך יסודי ותיכוני, קיבלו ארבעת הילדים חינוך דתי כבר מגיל צעיר. האח הגדול ביבי עבד יחד עם אבא בעסקים. האח השני, אדולף, למד רפואה באיטליה והמשיך ברומניה והיה רופא צעיר עוד לפני המלחמה. האחיות פפי ורגינה למדו בסוצ'בה וגם טיפלו באמן, שהיתה חולה זמן ממושך ונפטרה בגיל צעיר, עוד לפני המלחמה.

כשהחלו הרדיפות וההשפלות נגד היהודים, גם האחיות פפי ורגינה סבלו מהן וגורשו מבתי הספר. יחד עם היהודים מסוצ'בה, הן, האח אדולף ואבא זיסיה גורשו

לטרנסניסטריה והגיעו לעיר שארגורוד. גם האח הגדול ביבי שהתחתן אחרי מות האם, גורש לטרנסניסטריה יחד עם אשתו, רוזיקה.

אדולף, בהיותו רופא, היה התומך העיקרי במשפחה ועזר מאוד בפרנסתה. עוד בשנה הראשונה, בחורף 1942 אבא זיסיה נפטר והבנות פפי ורגינה נלקחו לעבודות כפייה בשדות טבק ותפוחי אדמה. האחות פפי התחתנה עם מהנדס יהודי־רוסי ואדולף ורגינה חזרו הביתה בסוף המלחמה. עם נסיגת החיילים הרומנים והגרמנים ויחד עם כוחות השחרור חזרו היהודים לסוצ'בה.

בשנת 1944 האח ביבי ואשתו רוזיקה חזרו גם הם לסוצ'בה. אדולף ורגינה לא הצליחו לעבור את הגבול בזמן ונשארו עוד שנה בבסרביה, ורק בחודש מאי 1945 חזרה רגינה לסוצ'בה לבית ריק וחסרת כול. האחות פפי עם בן תינוק חזרה באוקטובר 1945 והחלה ללמוד בבית הספר לאחיות רפואיות ובשנת 1951 עלתה ארצה והשתקעה בקיבוץ בית אורן על הכרמל.

כשנודע לרגינה על האפשרות להשלים את הלימודים שאבדו בשנות הרדיפות, היא נרשמה לבית הספר התיכון היהודי והחלה ללמוד.

רצה הגורל, ורגינה ופריץ נפגשו בפרוזדור בית הספר. כשביקשה שפריץ יעזור לה בשיעורי מתמטיקה, הוא הסכים ובתמורה גם קיבל נשיקה מנערה יפה. רגינה הצליחה להשלים את הלימודים התיכוניים ואת בחינות הבגרות ולהמשיך בלימודים אקדמיים. היות והיא היתה יתומה, תמך בה האח אדולף במשך כל הזמן הזה כפי יכולתו, עד גמר הלימודים.

בית הספר התיכון היהודי בסוצ'בה

בתמיכת השלטונות והקהילה, סגל מחנכים, מורים ופרופסורים השתדלו לארגן ולזרז את הלימודים. רובם היו צעירים יהודים שחזרו מטרנסניסטריה ומהערים הסמוכות: פלטיצ'ני ובוטושני. הם עזרו למאות תלמידים יהודים לצבור בזמן קצר את הידע החסר ולעבור את הבחינות. אנו לא נשכח את הסגל הנפלא של המורים היהודים כמו: ד"ר רוזה לוי המנהלת, האחים חיים ודוד (פויו) רימר, זיגי רורליך, ברל בוגן ואוטיליה רימר־בוגן, אפרים וייסבוך, קלרה סורקיס, האחיות ויגדר וזלוצ'בר ואחרים. לא נשכח גם את פרופ' נימיציאנו למתמטיקה, את פרופ' דימיטרוב ופרופ' בוריאנה שאינם יהודים ועזרו לנו רבות. כולם היו מחנכים טובים וגם חברים והם יישארו בזיכרונותינו כאנשים מסורים שהשתדלו ועזרו לנו בהשגת חיים חדשים.

היות ורוב התלמידים בבית הספר היו בוגרים ובגילאים שונים, היינו מאורגנים בקבוצות שונות, סוציאליסטים וציונים, וגרמנו הרבה בעיות וצרות להנהלת בית

הספר. אבל היו גם חיים אחרים, מחוץ לבית הספר, שהמשיכו גם לאחר שהתחלנו ללמוד באוניברסיטה.

בסוצ'בה היינו מארגנים ערבים תרבותיים ובילויים בשבת בערב אצל חברים. התאספנו אצל פיקוצה שטרנליב, הבת של טובי שטרנליב, אצל סילביה ורליקה שטרנליב, הבנות של ראובן שטרנליב, או אצל מריון נכגיהר, שם שיחקנו קלפים בנוסף לריקודים.

בערבים אלו סיפרנו על היצירות שלנו ובדיחות הקשורות לסוצ'בה, צחקנו הרבה על התוכן והאופן שבו נמסרו ההודעות בסוצ'בה, בשנים 1944–1945 על ידי מתופף שלא ידע קרוא וכתוב וקלקל את ההודעות ואת השפה הרומנית ולפעמים אף החזיק את הדפים הפוכים. צחקנו גם על ה"פנינים" מפי מנהיגי קהילה מסוימים בסוצ'בה ואחרים, סיפורים על מקור השם "משיגה שוץ" ועל ה"שיפוט" ועוד. במיוחד היינו רוקדים ויכולנו להיות ללא ההשגחה הצמודה של המשפחות.

היו גם בילויים אחרים: טיולים ברחוב הראשי ובגן במרכז העיר והסיום היה אצל וגנר כדי לאכול עוגות "שמטנטורתה וקרמשניט". הלכנו להצגות וסרטים ב"דום פולסקי" וב"צנטרל" וגם טיילנו ב"זמקה", ב"אריני" או ב"צ'טטה". עשינו הליכות ברגל לאיצקני על ה"שטרקה" וגם לבורודוז'ני דרך הגשר.

שנינו, פריץ ורגינה, למדנו ביחד והצלחנו לסיים את הלימודים התיכוניים בבית הספר התיכון היהודי בסתיו 1945 ועברנו את בחינות הבגרות בבית הספר הממשלתי "שטפאן צ'ל מרה" בסוצ'בה ובהמשך, בחורף נסענו ליאסי ונרשמנו ללימודים באוניברסיטה.

החיים כסטודנטים ביאסי

בשנה הרביעית לקראת סיום לימודיי, החלטנו להתחתן למרות שהיינו חסרי כול. הזמנו את המשפחות לחתונה במרס 1949, הם הופתעו וענו באיחור רב להזמנתנו. אבי רצה עבורי כלה עשירה ואחותה של רגינה רצתה "נסיך", ואני לא הייתי כזה.

הלכנו ישר מהפקולטה לרשם הנישואין, חזרנו לשיעורים ואחר הצהריים קיבלנו את המשפחות שהגיעו ברכבת. החופה נערכה בחדר שלי וה"סעודה" בחדר המגורים של רגינה. בגלל מיעוט האורחים, החדרים היו גדולים דיים, אוכל הביאו מסוצ'בה והיה מספיק לכולם. על החליפות לא דיברנו, היות ולי היתה רק חליפה אחת ליום יום ולרגינה היתה שמלה יפה יותר חדשה. הצלם היה חבר שלנו והוא צילם רק תמונה אחת ויחידה בשחור לבן. את הרב הביא אבא שלי, מחצר הרבי בפשקאני.

אחיה של רגינה, אדולף, לא היה מבוסס אך קרוב אלינו מאוד – הוא הוריד את שעון הזהב שלו וענד אותו לי במתנה. אמי דאגה לכלי מיטה חדשים, אחרים הבטיחו, אך שכחו את ההבטחות. למחרת עזבו המשפחות וחזרו הביתה, רק החברה שלנו פיקוצה שטרנליב נשארה כמה ימים אצלנו. אני העברתי את כל רכושה של רגינה, מזוודה אחת – בחצייה ספרים ובחצייה בגדים וזה הכול, היינו נשואים, מקום מגורים היה לנו וטוב שהיינו יחד.

מיד עם סיום הלימודים התחלתי לעבוד בהנהלת הרכבת של יאסי במקצוע האלקטרוניקה והתקשורת, ורגינה המשיכה בלימודים וגם עבדה בשנה החמישית והשישית בבית החולים, כמו שנהגו הסטודנטים לרפואה. שתי המשכורות היו נמוכות, אבל אנו ניהלנו חיים צנועים וזה הספיק לנו כדי שלא נרעב.

החיים כשכירים והעלייה לארץ

בשנת 1951 עבדתי כמהנדס תקשורת ואוטומציה, פיקוד בהנהלת הרכבת ורגינה היתה כבר רופאה. מצבנו השתפר, נולדה לנו בת ראשונה, סילביה וקיבלנו גם דירה, אמנם בבית ישן אך די טוב. עם הזמן קיבלנו משכורות טובות, כי שנינו התקדמנו בעבודה וגם המצב ברומניה השתפר, והתפרנסנו בכבוד. המשפחה גדלה, נולדה לנו בת שנייה, גרטרודה, והיינו מרוצים.

היינו סוציאליסטים בדעותינו אך בכל זאת, בשנת 1958 החלטנו לבקש אישור עלייה לישראל לשם איחוד המשפחה. הורידו אותנו במשרות וברמת העבודות, אנו המשכנו בבקשותינו במשך 12 שנים וקיבלנו 8 פעמים סירוב, אך לא ויתרנו. לבסוף בשנת 1970 אישרו לנו לעזוב את רומניה, רק לאחר שוויתרנו על כל רכושינו ועל האזרחות הרומנית (האזרחות הרומנית הוחזרה לנו, לפי בקשתנו, לאחר החלפת השלטון הרומני בשנת 1989).

בחודש ספטמבר 1970, בתוך שישה ימים מקבלת הדרכונים, בחרדה שעוד פעם לא יאשרו לנו את היציאה, מיהרנו ועזבנו את רומניה ועלינו ארצה. במשך שנים אלה, של המתנה לאישור, כבר היינו מוכרים בשגרירות ישראל בבוקרשט. קיבלנו מהם ספרים וחומר נוסף ללימוד השפה העברית והם גם עזרו לנו לעלות ארצה בזמן קצר. בהיותנו בעלי מקצועות מבוקשים באותה תקופה, התחלנו לעבוד בהצלחה, אני כמהנדס ורגינה כרופאה באזור חיפה. יצוין שרק בשנת 1970 פגש סרולציו את אחייניתו רגינה, בתה הקטנה של גולדה וזאת במקרה, כשבא לביקור במרפאה שבה עבדה כרופאה.

ברצוני להדגיש שנקלטנו מיד ויפה מפני שרצינו להיקלט, עבדנו ללא תירוצים, בכל דבר וללא חיפושי יתר. הבנות שלנו למדו – סילביה בחיפה הנדסת חשמל וגרטרודה בירושלים רפואה, לאחר שירותם הצבאי. שתיהן נישאו ויש לנו ארבעה נכדים, שניים לכל בת, קרן וצבי לופו ומאיה וליטל רויטמן, שלמדו, שירתו בצבא וממשיכים בלימודים.

למרות הקשיים הרבים, לדעתנו הצלחנו בחיים, תרמנו למדינה ולעצמנו והגענו להיות פנסיונרים מכובדים שנהנים ממשפחתנו המורחבת שעוד תגדל.

לסיום, ברצוננו לזכור שאנו יצאנו מסוצ'בה, לא נשכח את מקומות הילדות שלנו שם. אחרי הדרך הארוכה של 60 שנים קשות, ממאי 1945, כשנפגשנו לראשונה בבית הספר התיכון היהודי בסוצ'בה ועד מאי 2005, אנו התקדמנו ומרגישים חופשיים, אזרחים במדינה שלנו – ישראל ונעשה הכול עבורה כדי שתהיה חזקה לנצח, עבורנו ועבור הדורות הבאים.

סיפורה של ליצי טקוצ'יאנו – ויינר

שמי פליצ'יטס (ליצי) טקוצ'יאנו מבית ויינר. נולדתי בשנת 1929 להורי אנה ונתן ויינר בסוצ'בה, שם גרנו ברחוב הראשי (Regele Ferdinand 22) עד ההגליה לטרנסניסטריה.

קודם קצת זיכרונות ונוסטלגיה: אימא שלי אנה ויינר מבית דלפן, ילידת סוצ'בה וסבתא חיה דלפן (מבית אוסטפלד) גם היא ילידת סוצ'בה. אבי נתן ויינר יליד סטרוז'ינץ, אבל גר בסוצ'בה משנת 1926. להורים שלי היתה ברחוב הראשי חנות ספרים וצורכי כתיבה (Librăria Modernă Weiner). דור שלם של ילדים וצעירים, שהלכו לבית הספר, עברו דרך החנות שלנו. הכרנו את כולם וכולם הכירו אותנו. בגלל אופי החנות, מכירת ספרים ועיתונים, היו נכנסים הרבה מכרים ומשוחחים על המצב בעיר ובפוליטיקה וכל מיני דברים אקטואליים. אני זוכרת שליבי שרף, קרא שיר שכתב כשנחתם החוזה בין רוסיה לגרמניה ב־1940, ואני אפילו זוכרת את השורה – Verträge sind Fetzen Papier, עד היום אינני יודעת אם זה מקורי.

חנות הספרים של משפחת ויינר

אשר לילדות שלי, היא היתה כמו של רובנו. עברתי בגן של הגננת הנפלאה איזוליס, שהתנהל בשפה עברית, היה זה גן מסורתי עם הרבה שירים עבריים, והרבה סיפורים מהתנ"ך, שהם ההשכלה העיקרית שלי בתחום הזה. אני זוכרת את החגיגות של פורים ופסח עם תחפושות ומנהגים, ההתעמלות שעשינו במכב"י, בבניין של הקהילה היהודית עם המורה טננבאום. אני זוכרת שהורי היו הולכים לפעמים בערבים לויצ"ו ללמוד עברית, ואנחנו הילדים, לקחנו שיעורים בעברית אצל המורה מילר, שנספה אחר כך בצ'כוסלובקיה. אני למדתי גם אצל המורה ליכטבאום (שלא חזרה מטרנסניסטריה). האווירה היתה לתת חינוך טוב, חילוני, רומני אבל גם הרבה ממה ששייך לעם היהודי. הורי לא היו דתיים, רק מסורתיים אבל כל החגים בבית הכנסת חברה ג"ח, שבו ההורים התפללו ואנחנו הילדים בילינו בחצר של בית הכנסת, הם בלתי נשכחים. חוץ מהתפילות זה היה מפגש חברתי למבוגרים, במיוחד לנשים. הגברים התפללו כל הזמן והנשים גם קצת פטפטו.

אני זוכרת את הטיולים בקיץ לזמקה ולמבצר הסמוך או בכרכרה לנחל סוצ'בה. חוויה אחרת היתה ביקור במסעדה בגן אצל הרש־מנדל וגנר שעשה גריל מצוין או בקונדיטורייה של וגנר שבמרתף עם העוגות הנפלאות. היו הרבה יהודים, המצב הכלכלי היה די טוב. כל החנויות ברחוב הראשי היו של יהודים והאווירה היתה של ידידות.

כל זה היה נכון עד למלחמה. ב־1940 עלו הלגיונרים לשלטון. הילדים הורחקו

מבתי ספר. בעסקים היו הרבה בעיות, באו הגירושים הראשונים מהכפרים שבסביבה. באוקטובר 1941 כל היהודים מהעיר סו'צבה נשלחו לטרנסניסטריה. בטרנסניסטריה המשפחה שלנו הגיעה לעיירה דז'ורין שם שהינו יחד עם סבתא שלי ברכה ווינר ודודי בנימין (זיגו) ווינר. המצב שם ידוע ומוכר לכולנו. עבודות כפייה לגברים אצל הרומנים והגרמנים, מעט אוכל והרבה מחלות.

כל המשפחה שרדה וחזרה בשנת 1944 לעיר סטרוז'ינץ אשר בצפון בוקובינה ובשנת 1945 לסוצ'בה, בלי כלום. הדירה שלנו כבר לא היתה פנויה וקיבלנו שני חדרים באותו רחוב.

הייתי בת 15, אחרי סיום 4 כיתות בית ספר עממי. בסוצ'בה תפקדה כבר ההמצאה הנפלאה לפליטים – Liceul Evreesc de Stat cu Drept de Publicitate – בית הספר התיכון היהודי הפרטי המוכר. עברתי בקיץ אחד 6 כיתות והצלחתי להשתלב עם בני גילי באותו בית הספר. סיימתי ב־1949 עם בגרות רגילה בבית הספר התיכון הממלכתי הגדול שטפאן צ'ל מרה.

אעבור עכשיו לתקופה משמעותית מאוד בחיים שלי. ב־1945 הצטרפתי לתנועת "הנוער הציוני" שהשפיעה על כל דרך מחשבותי ונטעה בי אהבה גדולה לארץ ישראל. זו היתה חוויה של נוער והרבה חינוך ציוני. אני זוכרת ששם לימד אותנו אחד השליחים "שתי גדות לירדן, אבל לא נוכל להשיג את זה, צריכים לקחת מה שאפשר, ובמשך הזמן בכל הזדמנות להרחיב קצת".

דודי בנימין ווינר שהיה לפני המלחמה פעיל בתנועת בית"ר וראש הסניף בסוצ'בה עלה ב־1945 לפלשתינה. אני ניסיתי לעלות לארץ בשנת 1949 והשתתפתי בהכשרה של תנועת הנוער הציוני במולדוביצה, בוקובינה. לא הצלחתי לעלות בגלל הפסקת העלייה לארץ וחזרתי לסוצ'בה. בהמשך נרשמתי ללימודים באוניברסיטה ביאסי, בפקולטה לכימייה שאותה סיימתי ב־1953.

ב־1952 נרשמתי בשנית לעלייה, אבל בקשתי נדחתה. הרישום עשה לי הרבה בעיות בקבלת עבודה אך עליתי ארצה בדצמבר 1963. גרנו שנה בנהריה, אחר כך 8 שנים בקריית ים ולבסוף עברנו לקריית חיים. אחרי 5 שנים של חיפוש מקומות עבודה והחלפתם, התקבלתי לעבודה ככימאית, במעבדה בקופת חולים, בית החולים כרמל. שם עבדתי 22 שנה עד ליציאתי לגמלאות ב־1990.

ב־1999 נפטר בעלי פלורין טקוץ'יאנו, ונשארתי אלמנה אחרי 37 שנות נישואים. יש לי בת נשואה, ברוריה פלד, ו־3 נכדים, הגדולה שבהם בצבא. אכן, בארץ ישראל הסתדרתי בסופו של דבר והילדים שלי בארץ וגם הנכדים שלי.

סיפורה של פרידה ויגדר

נולדתי בשנת 1910 ואני סובלת כעת מבעיות בראייה ובשמיעה. אני זוכרת שאחרי מלחמת העולם הראשונה נפתח בבית הקהילה היהודי בית ספר תיכון מוצלח תחת הנהגתו של פרופ' הלפרין. הלימודים היו בשפה הרומנית ומלבד המקצועות הרגילים היו גם שיעורים על יהדות ושפות: עברית, צרפתית, אנגלית וגרמנית. בית הספר היה פרטי ושכר הלימוד היה גבוה מאוד כך שאני וגם אחותי קלרה לא יכולנו ללמוד שם.

מאידך בן דודי ישראל רכמוט, לימים חבר באקדמיה הרומנית, למד שם חמש שנים ואחיו קארל רכמוט רק שנה אחת. בית הספר פעל שמונה שנים עד לשנת 1928.

בטרנסניסטריה שהיתי בעיר שארגורוד ושם פתחתי מעין בית ספר ללא לוח וגיר, בחדר שבו שכב אבי החולה, והיה בו שולחן ושני ספסלים. לילדים לא היו ספרים ומחברות ואפילו לא עטים לכתוב אך הם היו להוטים ללמוד.

העברתי להם את כל מה שידעתי, שהרי מאז ומתמיד לימדתי ילדים. אחרי מלחמת העולם השנייה נפתח בית ספר תיכון יהודי, כדי לאפשר לתלמידים שהוגלו לטרנסניסטריה להשלים את הלימודים. בית הספר פעל כחמש שנים ובראשו עמדה כמה שנים הגב' ד"ר רוזה לוי.

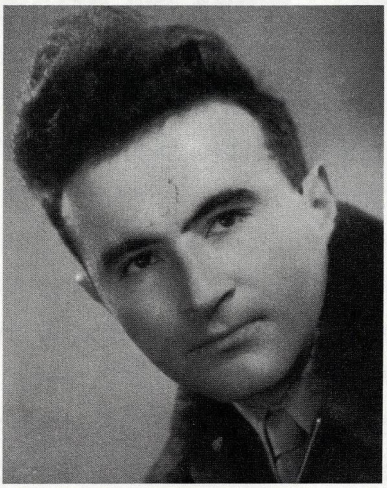
(תרגם מרומנית ועיבד שמחה וייסבוך)

סיפורו של יוסף ויז'ניצר

משפחתי

אב סבי מצד אמי, ר' משה מרדכי גרטלר הלוי ז"ל, לאחר שהתאלמן עלה ארצה בשנת 1908, נפטר בירושלים ונטמן בהר הזיתים.

סבי ר' נחום גרטלר הלוי ז"ל, לאחר מספר שנים של לימודי תורה אינטנסיביים החליט ללמוד מקצוע ובחר בהנהלת חשבונות. הוא שימש כמנהל חשבונות ראשי במפעל לעיבוד עורות שבבעלות משפחת שטרנליב, הצטיין בתפקידו כאיש מקצועי ומהימן. מאוחר יותר נעשה עצמאי ובעזרת אשתו (סבתי אסתר ז"ל) הקים בית מסחר גדול לבדים שבו עבדו בנו מרדכי גרטלר ז"ל, בתו חינקה אונטרפורט ז"ל ובעלה יעקב ז"ל.

יוסף ויז'ניצר

סבי היה ידוע כאיש ישר והגון במיוחד בנושאי משקל, מידות ואיכות המוצר, ולכן רוב לקוחותיו היו הכפריים הגרמנים (השוובים) שהעדיפו מוצר איכותי ומחיר הוגן. למרות עיסוקיו הרבים הקדיש מזמנו ללימודי תורה ותלמוד. מדי שבת היה מארח לשולחן את אחד האורחים שהזדמנו לבית הכנסת.

אבי ז"ל ר' נתן נטע ויז'ניצר, יליד הורודנקה (גליציה) הגיע בגיל 17 כפליט בשלהי מלחמת העולם הראשונה לדודתו פרל רייכר, אחות סבתי מריאסי ז"ל שהתגוררה בכפר ביישטי. הודות לכישרונו האוטודידקטי למד את השפות גרמנית, רומנית ועברית על בוריין בנוסף לפולנית. הוא נישא לאמי חייצ'ה (קלרה) ז"ל וגם הם ניהלו חנות לבדים. כמו כן היה אבי ידוע כבעל תפילה והיה מבוקש בימים הנוראים.

לאחר עליית המשטר הקומוניסטי בשנת 1948, הרבה אבי ללמד עברית ודקדוק וכך הנחיל את השפה העברית למספר רב של יוצאי סוצ'בה לפני עלייתם ארצה. לאחר עלייתו ארצה שימש כמורה בתלמוד תורה ברמת ויז'ניץ בחיפה.

דודי משה נחמן גרטלר ז"ל סיים לימודי הנדסת חשמל באוסטריה ולאחר נישואיו העתיק את מקום מגוריו לצ'רנוביץ, שם התמנה לנציג חברת קולומביה בעיר.

דודי חיים בוימן ז"ל ודודתי יוכבד ז"ל עסקו במסחר וניהלו חנות גדולה לגלנטריה. דודתי נפטרה בקיץ 1941 לפני הגירוש לטרנסניסטריה. דודי חיים שימש בשנות 45–47 כנשיא תנועת המזרחי בשוץ.

ימי מגורי בשוץ היו מעטים וקשים כ־12 שנה ולכן הזיכרונות הם בעיקר מילדותי ומנעורי. הבית שבו גרנו היה ממוקם בחצרו של האדמו"ר רבי יענקל'ה מוסקוביץ' זצ"ל משושלת רבי מאיר מפרמישלאן זצ"ל. חסידיו היו ברובם מהסביבה. הוא היה ידוע כמכניס אורחים גדול, בביתו התנהל מטבח מיוחד לעניים ולאורחים מהסביבה. ומפורסמים מאוד הם סיפורי הנפלאות של הרבנית חיי'ל (סבתו של רב יענקל'ה ובתו של רב מאיר מפרמישלאן) שהיתה מחוללת קסמים באמצעות מקל שבידה.

חוויות נוספות בחצר הרבי היו אפיית המצות תחת השגחתו הישירה והתפילות המרגשות בימים הנוראים בבית הכנסת של הרב, ההמולה וההתרוצצות סביב קישוט הסוכה הגדולה והיפה, ההקפות שנחוגו ברוב עם בשמחת תורה שמשכו קהל רב מכל הסביבה (כולל נוצרים), וכן ימי הפורים עם קריאת המגילה, התחפושות, ההתחרות של משלוחי המנות ומסיבת פורים המסורתית.

האדמו"ר עם משפחתו עלו ארצה בשנת 1951 וקבעו את מקום מגוריהם בחיפה ברחוב הלל. חלק מהדירה שימש כבית כנסת גם לאחר פטירתו. בית כנסת זה שימש כמקום תפילה לרבים מיוצאי סוצ'בה לאחר עלייתם ארצה. בנו זלמן לייב ז"ל שימש כמזכיר במועצה הדתית בחיפה בשנות ה־70. חתנו של האדמו"ר הרב פרנקל מרדכי זצ"ל מבוטושני לאחר עלייתו ארצה שימש כרב בשכונת הכרמל הצרפתי בחיפה.

בין באי בית הכנסת בסמוך למגורי היו גם: ר' גרשון הדיין אביו של ר' שמחה שטטנר ז"ל וסבו של בומי שטטנר ז"ל, ר' יואל דוד שוורץ ז"ל, גבאי בבית הכנסת ואחיו מאיר שוורץ ז"ל, תלמיד חכם, אני זוכר אותו כבעל תפילה בימים הנוראים עטוף בטליתו מעל הראש ועד למותניים ובהגיעו לפיוט "לאל עורך דין.." קולו נשמע כאילו בוקע מן השמים ועזרת הנשים בוכה, ר' יוסף לקס ז"ל, בעל תפילה מעולה אביו של דוד לקס ז"ל וסבו של לייבל'ה לקס, ר' שמשון צוורלינג ז"ל, תלמיד חכם ואיש חביב, וזכורה לי במיוחד דמותו הישישה של ר' שמאי שפירא ז"ל, אביו של מאיר שפירא זצ"ל, מייסד ישיבת חכמי לובלין וכן חתנו, ר' ברל ליקבורניק ז"ל.

הזיכרונות הקשים, העננים הקודרים שבישרו את בואה של תקופת הרדיפות וההשמדה התחילו למעשה כמה שנים לפני הגירוש. זכור לי שבלכתי לבית הספר העממי בכיתה ב' ראיתי שיירות של שרידי הצבא הפולני (קצינים חובשי כובעים שצלב מצוייר עליהם) ברחובה הראשי של העיר, שכנראה הצליחו לחצות את הגבול הרומני בזמן שרומניה היתה עדיין נייטרלית. אחר כך באו תנועות צבאות הציר לגבול הרוסי, הדבר הצביע על מועד פרוץ הקרבות הקרב.

זכורה לי החרדה שאחזה בהורי בימי חמישי (ימי השוק) בראותם את הכפריים מזהרשטי וקומנשטי נכנסים לחנותנו. בכפרים אלו בוצעו פוגרומים בהם נהרגו מספר רב של יהודים ביניהם משפחת שכטר מקומנשטי.

בקיץ שנת 1940 סולקתי מבית הספר העממי, בכיתה ג'. לפני דיכוי ההתקוממות של חברי משמר הברזל הרצחניים בינואר 1941 על ידי הצבא הרומני, הם הצליחו לבצע פוגרום ופרעות אחרים ביהודים, וגם בסוצ'בה סבלנו מהם. מעצר "בני הערובה" בקיץ 1941 שנכלאו בבית המדרש ליד בית הכנסת הגדול בתנאים סניטריים ירודים ובחום מחניק. "בני הערובה" נבחרו מבין היהודים האמידים. בעלי מעמד והשפעה, שהיו ערבים לשלום החיילים הרומנים והגרמנים שביניהם היה גם דודי בוימן חיים ז"ל.

אחרי פרוץ הקרבות עם ברית המועצות ב־22 יוני 1941 היינו עוקבים בעיתונים על ההתקדמות המהירה של צבאות הציר לכיוון מוסקבה וזכורים לי העיתונים הידועים לשמצה כגון: "Universul", "Porunca-Vremii", "Curentul", עיתונים מתונים יותר כמו: "Adevărul", "Timpul" וכן "Iaşul", "Bacău" שהיינו קונים.

הגירוש לטרנסניסטריה

רבות נכתב בנושא, אולם בזיכרוני כילד נחרטו מספר אירועים. ההכרזה על הגירוש באמצעות המתופף בכיכר העיר (אותו מתופף שימש אחר כך כראש העיר בזמן חזרתנו לסוצ'בה בקיץ 1944). הייאוש והבהלה שאחזה בכולם לאור העובדה שנקבעה שעת האפס לשעה 17:00 להגעתנו לתחנת הרכבת בורדוז'ני. הגעתנו לאטאקי ביום שישי בלילה, היריות באוויר, מעשה השוד על ידי האספסוף שחיכה להגעת הרכבת וההמשך הנורא של אותו לילה בבית הכנסת הפרוץ באטאקי.

עמדתה הנועזת והתקיפה של סבתי אסתר ז"ל שלמרות האיסור בנשיאת כסף רומני וחובת המרה ל"מרק אזור הכיבוש" החליטה לשאת אותו עמה, וזאת למרות הפצרותיהם של בני המשפחה, למעשה בעזרת כסף זה הצלחנו לשרוד בתקופה קשה זו.

בדרך הליכתנו ממוגילב – לאזרנץ נתגלו לנו למחרת מראות זוועה: אנשים שהוצאו למשלוח בלילה מהקסרקטין הידוע לשמצה הוכנסו במתכוון לתוך ביצות ולעינינו נתגלו חלקי גופם העליון מפרפרים וזועקים לעזרה מבלי יכולת להושיעם. בין הנספים באותו משלוח היה גם ר' יוסף השוחט. כשהגענו בשעות

הערב לאזרנץ, שבורים ורצוצים לאחר מסע מפרך ביום הנורא ההוא, תוך כדי חיפוש אחר אכסנית לילה שמענו בעיירה החשוכה קולות מוכרים של שמחה וששון. התקרבנו למוקד השמחה והתגלה לעינינו מראה בלתי אפשרי לימים ההם: ר' ישעיהו גרוס ז"ל מוביל בהתלהבות הקפות שמחת תורה בהשתתפות קהל רב. ואכן כל אלה היו בין המובלים בקונבוי הלילי שעקבותיו הנוראים נתגלו לעינינו למחרת.

לאחר מסע ארוך עם תחנות ביניים: מוגילב־אזרנץ־לוצ'ינץ־סגוריי, הגענו לשארגורוד. במיוחד זכור לי החורף הראשון בשנים 1941–1942, מגפות הטיפוס, הרעב והקור שהפילו חללים רבים. למרות הסיכון הרב של הדבקות במחלות הקשות, הסתכנו רופאים יוצאי סוצ'בה בהגישם עזרה רפואית וחלקם אכן נספו באותה תקופה. שנים קשות עברו עלינו שם.

השחרור והחזרה לסוצ'בה

ימי השחרור המתקרב היו מלאי חרדה ומתח. תנועות הצבא הגרמני והרומני לכיוונים שונים והעדר תקשורת מינימלית גרמו להפצת שמועות שונות ונוראות, כגון זו שעם נסיגת הצבא הגרמני יחידות אס־אס. פושטות בעיירות ומוציאות להורג את שרידי היהודים.

בבוקר יום השחרור השתררה דממה מוחלטת בעיירה, ממש עיר רפאים. היהודים התחילו להתקבץ בפינות העיר כדי לוודא מה פשר הדממה. לפתע נשמעו יריות מנשק אוטומטי לסירוגין וכולם התפזרו לכל הכיוונים, בהרגשה שיריות אלו אכן מאשרות את השמועות שנפוצו. אך לבסוף התברר שלמעשה אלו היו יריות של פרטיזנים לכיוון חיילים גרמנים שנמצאו בשטח. יום השחרור עצמו הוא יום בלתי נשכח, מראה ההמון הצוהל שקיבל את הצבא האדום המשחרר.

החזרה לסוצ'בה היתה גם היא מלאת אירועים קשים כגון החרדה מפני חטיפה לדונבאס, נסיעה בלילות ברכבות מלאות צבא, שריון ומכלי דלק, מאוימים על ידי מטוסי אויב שחגו מעלינו. היו גם מקרי שוד במהלך הדרך על ידי אנשי צבא האדום שחיפשו בעיקר טבק ושעונים.

הדרך ארכה מספר שבועות עם חניות ביניים: מוגילב, סקורני, ליפקאני, נואה־סוליצה, צ'רנוביץ ומיהיילן. הדרך ממיהיילן ארכה יום קיצי ארוך, והיתה זרועה בצבא האדום, הכבישים עמוסים טנקים, חיל רגלים וחיל פרשים בעוד

אנו רכובים על עגלתנו הקטנה והדלה ומנסים לפלס את דרכנו בתוך ההמולה. למרות הכול מצב רוחנו היה מרומם מלא ציפיות ותקוות טובות לקראת הגעתנו ליעדינו. בשעות אחר הצהריים הגענו ליער בורדוז'ני שהיה מלא ביחידות צבא שונות. בעל העגלה שהביא אותנו ממיהיילן סירב להמשיך את הקטע הקטן הנוסף עד לסוצ'בה מפחד הרוסים. נמסר לנו שאת הגשר מעל סוצ'בה לא ניתן לחצות משום שנחסם על ידי הצבא. רק לאחר התרוצצות רבה ושלמונים הצלחנו לצלוח גם את הגשר הזה. בשעות בין הערביים הגענו לסוצ'בה נרגשים מותשים ומודים לה' שהחזיר אותנו שלמים ובריאים הביתה. היינו בין הראשונים שחזרו לשוץ במאי 1944, לפני סגירת הגבול, שנפתח מחדש רק בשנת 1945.

שמחנו לראות שהבית נשמר היטב, הודות לרב ומשפחתו מפלטיצ'ני שגרו בבית באותו זמן, לאחר שנעקרו מביתם והועברו לסוצ'בה. למחרת ערכתי עם הורי סיור בעיר, היינו נפעמים ונרגשים ולא האמנו למראה עינינו שזכינו לחזור מהתופת.

עד אוגוסט 1944 העיר סוצ'בה היתה במצור. כמעט כל ערב טסו מטוסים גרמניים מעל העיר לשם סיור ומודיעין. השירותים הציבוריים: כגון מים וחשמל לא פעלו וחודשו רק בשנת 1945. שיירות צבא גדולות: רגלים, פרשים, שריון וארטילריה נעו לכיוון החזית שנעצרה לרגלי הקרפטים (קצ'יקה). כמו כן קבוצות גדולות של שבויי מלחמה גרמנים ורומנים שהובלו למכלאות בסביבה. אך הרגשת המצור, קרבת החזית ורעש התותחים לא העיבו על השמחה שבחזרה הביתה. כמובן לא ידענו ולא שיערנו שבדיוק באותו זמן החלו הגרמנים להעביר את יהודי טרנסילבניה למחנה אושוויץ.

הקהילה דאגה להקמת בית ספר יהודי. היה עלינו להשלים את הפיגור של שלוש השנים בטרנסניסטריה ועשינו זאת במאמץ רב בשנות 1944–1947 ולכן כדאי להזכיר לטובה את המורים שעזרו ועודדו אותנו: ד"ר לוי המנהלת הראשונה של בית הספר התיכון המעורב ואחריה מר שולמן, מנהל בית הספר, מר בוגן ואשתו, הוא מורה להיסטוריה והיא למתמטיקה, גב' סורקיס, מורה לשפה הלטינית, מר וייסבוך, המורה לעברית ותולדות העם, גב' נוסבראוך, המורה לפיזיקה, האחים רורליך, מורים לצרפתית ורוסית, גב' ויגדור, מורה לפיזיקה, גב' שמלצר, מורה לפילוסופיה, גב' זלוצ'יבר, מורה לאזרחות ואחרים שנשמטו מזיכרוני. כמו כן ברצוני לציין לטובה גם את המורים הרומנים שתרמו את חלקם בהשגת הפיגור.

הכמיהה והעלייה לארץ ישראל

בסוף אוגוסט 1944 עם ניתוק רומניה מכוחות הציר, נכנסה לעיר יחידת צבא רומנית גדולה בליווי תזמורת צבאית וזאת בצעידה מרשימה לפי מיטב המסורת הרומנית. כל זאת על מנת לקבל לידיה את השליטה בעיר. בעיני רבים ובעיני כילד בן 13 ראינו במופע זה אירוע מוזר ומצחיק ואולי מבשר על הבאות. הצבא הזה שרק לפני מספר שבועות היה מובס, מושפל, רעב ומוזנח ושבויו מובלים ברחובות העיר, הופיע לפתע במלוא הדרו כצבא מנצח.

לכן האופוריה שאחזה בנו בחזרתנו לסוצ'בה התפוגגה מהר והתברר לנו ששהותנו בעיר תהיה קצרה וארעית. הודות לחברותי ופעילותי בקן בני עקיבא המקומי זכיתי להיות בין עולי אוניות ה"פאן", וזאת במסגרת עליית הנוער ללא ההורים.

ב־22.12.1947 יום ג' בערב נפרדתי מהורי ומשפחתי ויצאתי לדרך מלא תקווה והתרוממות רוח אף כי הפרֵדה מהורי ומהמשפחה המורחבת היתה קשה, והעיבה על המאורע החגיגי. מקובל היה לשלוח את הילדים קדימה אפילו אם היה ילד יחיד במשפחה. בתקווה לאיחוד משפחות מהיר, הפגישה המחודשת שלי עם הורי ואחותי התקיימה רק כעבור 11 שנים. בהתחשב בעובדה שבימים ההם אמצעי התקשורת היו דלים ביותר ומכתב בדואר הגיע רק אחרי חודש וחצי, היה הנתק כמעט מוחלט, כואב ומדאיג.

עלינו לרכבת המיועדת להסעת העולים. לעולי תנועת המזרחי הוקצה קרון שלם שהממונה עליו היה מר אלכסנדר מרילוס ז"ל. לאחר 48 שעות של נסיעה מעייפת (עד יום חמישי בערב) אך במצב רוח מרומם הגענו לנמל בורגאס בבולגריה. שתי האוניות המוארות שעגנו בנמל נראו בעיני כאוניות הגדולות בעולם. עליתי במדרגות האונייה "פן יורק" ונשאתי עמי לסיפונה בנוסף לתרמיל הגב, גם שני תיקים מלאים "בצידה לדרך", שאמי ז"ל טרחה לצייד אותי. והנה לפי הוראות הסדרנים (אנשים פעילי עלייה) נאלצתי לצערי להיפרד משני התיקים עמוסי המזון. עוד לא התאוששתי מאובדן התיקים, נישאתי בפתאומיות ונזרקתי על אחד הדרגשים בתוך האונייה. לאחר שעה ארוכה של הלם ירדתי מהדרגש והתחלתי לבדוק ולהכיר את הסביבה, עליתי לסיפון שהמה מרוב עם ונוער, אז התברר לי שאנשים שהגיעו מאוחר יותר נאלצו להסתפק בשהייה על הסיפון בלבד, וזאת למרות תנאי מזג האוויר הקשים של קור וגשם.

ביום שישי המשיכו להגיע רכבות מלאות בעיקר מטרנסילבניה ובשבת בצהריים לאחר הגעת הרכבת האחרונה הוכרז ברמקול ששתי האוניות עומדות

להפליג. כל מי שיכול היה ניסה לעלות על הסיפון ואני בתוכם.

לפני הפלגת האוניות הונפו על התרנים דגלי כחול לבן ופרצה שירה אדירה של "התקווה". בעוד על הרציף עמדו קציני צבא בולגרים מצדיעים לדגל כחול לבן. יודעי דבר סיפרו גם שעל הרציף נכח גם משה סנה ז"ל שלמעשה היה אחראי לארגון המבצע להעלאת 16,000 עולים על שתי האוניות. בשבילי, הילד הקטן משוץ "בוגר טרנסניסטריה" המחזה הזה של הצדעת קצינים גויים לדגלי כחול לבן בליווי שירת "התקווה" היה מרטיט, מזיל דמעות במושג של "דיינו...".

בזמן הפלגתנו שמענו על האירועים ברומניה: גירוש המלך מיהאי ועליית הקומוניסטים לשלטון כולל היהודייה אנה פאוקר בתפקיד שרת החוץ. אז הבנו שכמעט איחרנו את הרכבת.

במעבר הבוספורוס נתקבלנו על ידי שתי משחתות בריטיות ולאחר יומיים גדל מספרם לשבע משחתות. מסופר היה שמפקד השייטת הבריטית שאל את מפקד שתי האוניות שלנו האם זו עלייה או פלישה.

לאחר הפלגה של שבוע ימים בתנאי דרגש, הגענו בשלום לקפריסין ב־1.1.1948 ושובצנו למחנה הקיץ מספר 55. זרקו לנו אוהלים, מיטות ברזל ושמיכות ונאלצנו להקים לבד את המאהל.

אלה שהגיעו עם משפחותיהם מצבם היה טוב ונוח יותר אולם לנו, ילדי עליית הנוער, המצב היה קשה, במיוחד הציק לנו הרעב. למרות זאת התקווה לעלייה הקרובה הקלה עלינו. במרס 1948 לפי הסכם עם הבריטים ובמסגרת עליית הנוער עזבנו את האי והגענו לנמל תל אביב, כי נמל חיפה היה חסום מפאת הקרבות לשחרור העיר שהתחוללו באותו זמן.

קשה לתאר את ההתרגשות שאחזה בנו עם הגעתנו לתל אביב. לא ידענו אם זה חלום או מציאות. ריגשה אותנו קבלת הפנים החמה והכיבוד העשיר שזכינו לו מידי נשות ויצ"ו. טעמם של הכריכים הטריים לאחר תקופת הרעב עדיין מצוי בפי עד עצם היום הזה.

הדרך למחנה העולים היתה מעניינת. בתחילה הועברנו לאוטובוסים והכרנו את נהגי אגד והתרשמנו מתלבושתם: הכובע, החולצה ומכנסי החאקי הקצרים. ראינו בדרכינו חלק מרחובות תל אביב, רמת גן, פתח תקווה ורושם רב השאירו עלינו פרדסי השרון. כביש החוף עוד לא היה קיים.

במחנה העולים שהינו מספר שבועות, חג הפסח הראשון בארץ והסדר הגדול שנערך בחדר האוכל של המחנה היה חוויה מרגשת. אולם השיא היה ביום שישי ה' באייר תש"ח 14.5.1948. בשעה 16:00 נתבקשנו כל העולים להתרכז במגרש הגדול

של המחנה על מנת להאזין לשידור הישיר ברדיו להכרזה על הקמת מדינת ישראל מפי דוד בן גוריון ז"ל. אלו היו רגעים מרטיטי לב ועיניים דומעות משמחה והתרגשות.

יוצאי סוצ'בה בחגיגת סיום מחזור כ"ח מקווה ישראל.
מימין: שורה עליונה – קלרה קאופמן, סידי הולינגר, מאיר שווייצר, יוסף ויז'ניצר, ?;
שורה אמצעית – רות קליין, גיזה נידרהופר, מרטה מרילוס,
חנה איצקוביץ', טילינגר; יושבות – גב' נידרהופר, ?, גב' הולינגר

באוגוסט 1948 הגענו לבית הספר החקלאי מקווה ישראל והתקבלנו בו כתלמידי מחזור כ"ח בסקטור נוער "דתי עולה". תקופה זו של בית הספר היתה עבורנו אחת החשובות בחיינו, עזרה בקליטתנו המהירה בארץ, ובזמן קצר הספקנו להכיר ולהעריך את הנוער העברי ולהתעדכן מקרוב על הנעשה בארץ.

אחת התופעות שהדהימה אותנו היתה דווקא הבקיאות הרבה של תלמידי הסקטור החילוני (ילידי הארץ) בתנ"ך, בפגישתנו עמם דקלמו בפנינו בעל־פה פרקים שלמים מנביאי ישראל ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל, ואנו נותרנו פעורי פה. והלוואי עלינו בימינו אנו.

תקופת הלימודים נמשכה עד 15.5.1950. בתקופה זו השתתפנו באימוני גדנ"ע ושמירה בשטחים משוחררים כגון הפיל־בוקס בגבול יפו. מחזור כ"ח כלל בתוכו חמישה תלמידים יוצאי סוצ'בה: סידי הולינגר, רות קליין, קלרה קאופמן, גיזה

נידרהופר ואנוכי, יוסף ויזניצר, כמעט 15% מתלמידי המחזור. כמו כן במחזור כ"ז למדו גם חנה איצקוביץ' וברטה וולד ז"ל.

סיפור הקשור עם זמן שהותנו במקווה ישראל נוגע בעקיפין ביוצאי סוצ'בה, וספק אם הוא ידוע ברבים: יום אחד לאחר תקופת לימודים קצרה נדהמנו לשמוע שמר ש' רבינזון, המורה לתנ"ך, איש נעים הליכות, שקט, ששיעוריו היו מרתקים, הוא אחיה של גב' אנה פאוקר שרת החוץ של רומניה הסטאליניסיטית. הוא התגורר עם משפחתו בדירה צנועה בתחום בית הספר יחד עם אביו – אביה של אנה פאוקר, יהודי מרשים מעוטר זקן ארוך. כל פעם שפגשתי אותו בבית הכנסת של בית הספר קשה היה לי להאמין שקיים קשר בינו לבין בתו (שרת החוץ...).

בקיץ 1949 הוחלף מר רבינזון על ידי מורה אחר לתנ"ך, וגם משפחתו נעלמה. נפוצו שמועות (שהתאמתו לאחר זמן) שמר רבינזון נשלח בשליחות על ידי ממשלת ישראל לרומניה במטרה להשפיע על אחותו (שרת החוץ...) לפתוח את שערי העלייה. מאמציו נשאו פרי והחל מחורף 1949 החלה לפקוד את חיפה האונייה טרנסילבניה כמעט מדי חודש או יותר. גם חלק מתלמידי בית הספר כגון סידי הולינגר וגיזה נידרהופר זכו לראות את הוריהם לפני סיום המחזור ואמותיהם השתתפו איתנו בחגיגות סיום המחזור.

עקב שליחותו, מר רבינזון נעצר ונכלא בכלא הרומני למספר חודשים, לאחר כמה שנים פגשתיו בחיפה והוא שמח מאוד לראותי, החלפנו רשמים וזיכרונות ממקווה ישראל.

סיפורו של ד"ר אדולף וייטמן ז"ל

הסבים שלי מצד אבא הגיעו לבוקובינה במחצית הראשונה של המאה ה־19 ואלו מצד אימא במחצית השנייה, מהעיר Zalesciki שבגליציה. הם היו עניים והשתקעו בכפר בוסנצ'י שבמחוז סוצ'בה שבו גרו קרובים אמידים יותר, מכיוון שבבוקובינה שהיתה תחת שלטון האוסטרי בין 1775–1918, רמת החיים עלתה על זו שבמחוזות גליציה ורוסיה הצארית והיהודים העדיפו לעבור לשם.

ד"ר אדולף וייטמן ורעייתו קוקה

לאימא היו חמישה אחים ואחיות, הוריה נפטרו בגיל צעיר ונקברו בסוצ'בה. הסבא מצד אבא הקדיש הרבה זמן ללימודי קודש בבית הכנסת וחי בצניעות, וגם לו נולדו שישה ילדים. אחרי שחיתנו את כולם החליט יחד עם אשתו לנסוע לארץ הקודש כדי לסיים שם את חייהם והם נקברו בארץ המובטחת. כל החקירות שלי בירושלים, חברון, צפת וטבריה לגלות את מקום קבורתם לא נשאו פרי.

בשנת 1911 נולד אחי ביבי ז"ל ואילו אנוכי נולדתי חודשיים אחרי שאבא ז"ל גויס לצבא האוסטרי ב־1914, עם פרוץ מלחמת העולם. אבא נלחם באיטליה בחזית שעל נהר דראבה ושם נפצע, הוא השתחרר מהצבא לקראת סוף המלחמה ב־1918.

במשך 59 שנה שחייתי באירופה עברה עלי האנטישמיות כמחלה אנדמית וכחוט השני לאורך כל חיי, החל משחר ילדותי ועד שעזבתי לצמיתות את אירופה קרוב לעת זקנה. המקרים שבהם סבלתי כיהודי השאירו בי צלקת עמוקה שמלווה אותי כל חיי.

כבר בגיל 4 ב־1918, כאשר בוקובינה היתה אמורה לעבור לשלטון הרומני, באחד הלילות החליטו כמה תושבים ובראשם משפחת איכרים בשם בורסוק (Bursuc), לעשות פוגרום קטן נגד היהודים. אני זוכר שאימא החביאה אותי במרתף ומשם שמעתי את רעש החלונות המנופצים שבדירות היהודיות. לאחר מכן עשרות משפחות יהודיות (להוציא את משפחת גינגולד) עזבו את בוסנצ'י ועברו לגור בסוצ'בה.

אוג'ן וייטמן בחתונתו

בסוצ'בה נולדו להורי עוד שתי בנות ב־1920 ו־1921 – הראשונה פפי (פנינה) שלימים היתה אחות רחמנייה והשנייה רגינה – רופאה. אבא עטור זקן היה חסידו של הרב פרידמן מפשקאני. בבית שררה אווירה דתית־מסורתית ושמרו על כשרות. אבא התפלל יום יום ובשבתות וחגים בבית הכנסת. כאשר הרב פרידמן ביקר אצל חסידיו בסוצ'בה ב־1925 הוא התאכסן אצל הורי ונוכח בחנוכת ביתנו, ואותי בירך שאצליח בבחינת קבלה לכיתה הראשונה בתיכון.

כולנו למדנו בבתי ספר העממי והתיכון שבעיר. אחיותי למדו את המילים הראשונות בעברית בגן הילדים של הקהילה היהודית ובהמשך למדו אצל מורים פרטיים לקרוא ביידיש. בבתי הספר שפת הלימוד היתה רומנית. אחותי פפי למדה בבית ספר לאחיות בבוקרשט בהנהגת תנועת הנוער בית"ר. אחי ואנוכי למדנו בהתחלה עברית אצל מלמדים ולאחר מכן עברנו ללמוד בתלמוד־תורה ברמה גבוהה יותר. המשכתי עד לפני בחינת הבגרות ללמוד תנ"ך, עברית מודרנית, דקדוק וספרות אצל מורים פרטיים.

אחרי שרומניה השתלטה על בוקובינה, הורגשה עדיין הרבה זמן השפעתן של 143 שנות שלטון האוסטריים. הילדים הקטנים הגרמנים, שמהם למדו גם הילדים הרומנים, צעקו לעברנו Hep-Hep, קיצור הסיסמה האנטישמית Hierosolyma est perdita. בסוצ'בה היה קיים מועדון גרמני לכדורגל בשם יאן, ע"ש המתעמל הנודע פרידריך יאן. במשחקי כדורגל בין קבוצת מכב"י סוצ'בה וקבוצת יאן, הקריאות הפ

הפ של אוהדי הקבוצה הגרמנית לא פסקו אף לרגע, למגינת לבנו.

בכיתה האחרונה שבבית הספר העממי פרצה קטטה בין ילדים יהודים ונוצרים, שנקראה הקרב שברחוב בוסנצ'י. מנהיגי שתי הקבוצות נחקרו ומי שנמצא אשם היה כמובן היהודי וייטמן ש"זכה" ל־20 מלקות מצד המורה אוליניק.

בתיכון "שטפאן צ'ל מרה" היה מורה, גיורגה קרלאן, חבר בתנועה הקיצונית האנטישמית הליגה להגנת האומה הנוצרית. הוא היה המחנך בכיתתי, ובשעה הראשונה סילק אותי לשבוע ימים בטענה שפגשתי אותו בחופשה ולא בירכתי אותו לשלום. עברתי ללמוד בתיכון אחר והפסדתי שנת לימודים. בכל זמן לימודי בבית הספר התיכון הזה, לא עבר יום שלא הציקו לתלמידים היהודים בקריאות ז'ידאן (יהודון) או יודה, רמז ליהודה איש קריות שבגד בישו.

באמצע שנות הלימודים בתיכון הייתי חבר בתנועת הנוער הדתי. כמה שנים לאחר מכן עברתי לתנועת בית"ר שנוסדה לא מזמן ב־1930. פעמיים הייתי מפקד הבית"ר בסוצ'בה וחבר בהנהגת מחוז בוקובינה והייתי פעיל עד לסוף לימודי ברפואה ב־1939.

בסוף שש שנות הלימודים שלי ב־1939 פרצה מלחמת העולם השנייה וכמה עמיתים יהודים ביקשו להתקבל במשרות צנועות. הפרופסור לשעבר לרפואת ילדים יון ניקולאו, דמוקראט וחבר לא מן המניין של האקדמיה הרומנית שמונה בינתיים למזכיר הכללי של משרד הבריאות, ניסה לעזור. אחרי סחבת של הרבה ימים אמר לנו: "מצטער, רציתי לעזור לכם אבל זה בלתי אפשרי ואתם יודעים למה". נושבת בכל המדינה רוח של פוגרום נגד היהודים וגזירות קשות ננקטו נגד הקהילות היהודיות. על שלטו של המרפאה שלי היה צריך להופיע הציון "רופא יהודי" ומגן דוד והיתה חובה לענוד על בגד עליון טלאי מגן דוד צהוב, ונאסר לטפל בחולים נוצרים.

אריך הייטל (מימין) וד"ר א. וייטמן

בשנת 1941 התעכבתי פעם אצל חולה מעבר לשעה שהיה מותר ליהודים להסתובב בחוץ. בדרך הביתה נעצרתי על ידי שוטרים ועוכבתי יחד עם שיכורים וגנבים כולם נוצרים, עד למחרת. בבוקר הקצין שאל דבר ראשון מי מהעצורים אינו רומני. בקושי רב הצלחתי לשכנעו שהתעכבתי אצל חולה מסכן ולבסוף הוא לא שלח אותי לבית הדין הצבאי. פעם אחרת לפני הגירוש לטרנסניסטריה פגשתי בצומת דרכים בסוצ'בה עמית לשעבר האניבל לוצ'סקו, במדים של רופא צבאי. כשבירכתי אותו השיב לי: "măi jidane, mai trăieşti?" (יהודון האם עודך חי) והמשכנו כל אחד לדרכו.

בגירוש הייתי עם משפחתי בשארגורוד ועברנו שם את שבעת מדורי גהינום. כאשר ליוויתי את אבי זוסיה ז"ל בדרך האחרונה היו ערמות גוויות שטרם נקברו מכיוון שהאדמה היתה קפואה והקברנים התקשו בעבודתם.

ד"ר אדולף וייטמן עם מרק שאגאל

אחרי השחרור על ידי הצבא הרוסי במרס 1944, התחילו אלה ששרדו את הגירוש לחזור לבתיהם. קיווינו שבעיית היהודים נפתרה סוף סוף תחת השלטון החדש. אבל באנטישמיות המתחדשת – סולקו יהודים מעבודתם ונאשמו שהם ממוצא סוציאלי לא בריא.

מספר חודשים אחרי שחזרתי לסוצ'בה התקבלתי אחרי מכרז בבית החולים המקומי במחלקת כירורגיה. כאן עבדתי 28 שנה עד לעלייתי ארצה. במשך השנים כיהנתי כמנהל מחלקת כירורגיה, רופא בכיר וגם מנהל בית החולים.

בשנת 1945 נשאתי לאישה את בחירת לבי קוקה לבית בנדיט מפלטיצ'ני. נולד בני היחיד אוג'ן אלכסנדר – היום מהנדס בניין. הוא החליט לבחור במקצוע זה מתוך תקווה שיהיה לו ביקוש רב בישראל. בננו עלה ארצה יחד איתנו ב־4.10.1973, הוא נשוי לכימאית – נכדתו של בצלאל וייסברג מסוצ'בה. הוא עובד כבר 18 שנה כמהנדס ראשי של רשת בתי הספר "עמל", ולהם שלושה ילדים: הגדול גר בירושלים נשוי ואב לשלושה ילדים, למד באוניברסיטת ז'נבה יחסים בינלאומיים וכעת משלים את לימודיו בכלכלה, הצעיר בצבא בחיל השריון והבת אחרי הצבא לומדת כימייה באוניברסיטת בתל אביב.

כל אנשי המשפחה הקרובה – אחי, אחיותי ואנוכי הגענו למסקנה שרק במדינת ישראל תבוא על פתרונה בעיית היהודים. וכך במשך יותר מעשרים שנה הצלחנו כולנו לעזוב את העיר סוצ'בה ולהגיע למחוז חפצנו, לארץ מולדתנו מדינת ישראל.

סיפוריו של שמחה וייסבוך

"דע מאין באת" (אבות ג', א')

מצד אבי ז"ל

סבא רבא מצד אבי, שמחה וייסבוך (1856–1922), תלמיד חכם שעל שמו אני נקרא, היה נשוי לרחל, אישה צדקנית שהגישה ארוחות לנזקקים בסתר. בנו הבכור לוי יצחק (1876–1936), סבי, היה נשוי לקרנצה לבית בליימן ולה שני אחים, משה חיים, בעל חנות בעיר בורדוז'ני שנפטר ברומניה והניך (היינריך) שנפטר בישראל.

לסבי היו 4 ילדים:

הבת רוזה (1898–1972) היתה נשואה לראובן שטרנליב ולהם שתי בנות, סילביה ורחל (רלה), (ר' כתבות נפרדות עליהן) ובן הזקונים שמעון, אב לבת, חנה, (שלה בן, מאיר) ולבן מנישואים שניים, ראובן, בוגר ישיבת ההסדר, בעל קורא וסטודנט למשפטים.

הבן אפרים חיים (1902–1984), אבי, שהיה נשוי לאמי חנה (1902–1983) לבית וייטמן.

הבן אברהם, רופא במקצועו חי לפני מלחמת העולם השנייה בצרפת ונספה יחד עם אשתו ושתי בנותיו בשואה.

הבן שאול, מהנדס, חי גם הוא בצרפת, שרד את המלחמה אך נפטר זמן קצר אחריה כאשר התכוון לעלות ארצה.

לסבי לוי יצחק היו מספר אחים ואחיות: משה, יונה, טאובה, חיה, יעטי וחיים־ליב.

אפרים וחנה וייסבוך

למשה ואשתו פַני נולדו הבן מיכל שנפטר באיבו (1918), הבן דוד (1908–1995, נשוי לאמיליה) נלחם במלחמת האזרחים בספרד לצד הרפובליקנים ואחר כך במלחמת העולם השנייה היה חבר במחתרת הצרפתית, הבת חנה־רייזל (1910–1952, שנישאה ליונל שיין ולהם הבנות שטפניה ושושנה) והבת עליזה (1915–1991, נשואה למרצ'ל הלסינגר ולהם בת נורה ונכדים גל ודרור). מנישואים שניים של משה (לאנה) נולדו הבת רבקה (1916–2000, שנישאה לפריץ גרינוולד ולהם בן, רענן ושני נכדים, אביגיל ואריה) והבן יצחק/אנדי (1921–2000, נשוי לאדית ואב ליונה ורמי), שהיה נשיא החלוץ וממנהיגי התנועה "בני עקיבא" ברומניה.

יונה (1888–1954) היה נשוי למריה ולהם הבנות פַני (1915–1971) ושלי. פני היתה נשואה לראול ז'ויל והבת השנייה שלי נשואה לאדריכל אריסטידה סטרז'ה, מחבר הספר Synagogues of Romania. להם בן, דן שגר בארצות הברית ושתי נכדות ז'יל ולין.

טאובה נפטרה ערירית ב־1954.

חיה נשואה למשה סגל. לבנם חיים (1920–2000) ואשתו פאולה נולדו שני בנים, מורל (אב לשמוליק ומאיה) ופנחס. בנות אחרות של חיה היו פייגה ומרים. פייגה נשואה ליעקב טל ולהם הבנים יוני ודורון. מרים היתה נשואה לאנצ'ל דפני ולהם בת ליאורה ובן ירון ושמונה נכדים.

יעטי היתה נשואה לאדולף אקס ולהם בן יונס (ר' כתבה נפרדת עליו) ובת ד"ר ליזה סטולאנו. היא ובעלה ד"ר אדולף סטולאנו גרים בבוקרשט.

חיים לייב (1902–1983), תלמיד חכם, מורה לעברית, חזן, דרשן ואיש נעים

הליכות, ממייסדי בית הכנסת "בית אברהם" בקריית חיים. לו ולאשתו שרה (סופיקה) היו שתי בנות: פרידה שנפטרה באיבה (1930–1946) וסילביה שהתאלמנה ממשה שיינפלד. בתם גילה, נשואה לעודד ברגמן ואימא לשני וקרן.

מצד אמי ע"ה

סבא רבא, אברם יעקב וייטמן וסבתא רבא רבקה, באו ארצה בסביבות 1910, נפטרו כאן ונקברו בחברון או בירושלים. נולדו להם שלושה בנים, סבי יצחק אריה (לייביש), שיע (אב לשתי בנות) וזוסיה (אב לשני בנים ושתי בנות) וארבע בנות, פייגה (לימים סלפטר, אם לארבע בנות), ציפה (לימים מרלינג, אם לשני בנים ושתי בנות), לאה (לימים וייכסלבלאט, אם לבן ושלוש בנות) ושרה (לימים שמלצר, אם לבן ושלוש בנות). לייביש ושיע קבורים בסוצ'בה וזוסיה בשארגורוד. פייגה וציפה היגרו לארצות הברית ב־1919 ושתיהן נפטרו שם. לאה ושרה נפטרו בטרנסניסטריה.

סבי לייביש ז"ל (1878–1950) היה איש שומר מצוות, מוקיר רבנים, בעל שדות ויערות בסביבות סוצ'בה והקים, יחד עם אחיו זוסיה ובן דודו זליג קליגר, טחנת קמח בעיר סוצ'בה.

אשתו, סבתי גולדה (1878–1962) היתה בתם של שרגא פייביש וליובא מנצ'ר. היו לה אחות, ציפה (אמה של ריבה), אח יוסל (אב לשמשון, דינה, אסתר ורוזה), אח בנימין (אב לגיטה ושרגא), אח זליג (אב להלנה ושרגא), אחות דינה והאחות בילה (אם לרוזה ודודל).

לסבי היו שבעה ילדים (חמש בנות ושני בנים): חנה, קוקה, פנציה, ז'אנט, רות, שמשון דב (סימון) ויוסף.

אמי חנה היתה הבת הבכורה של סבא, היא נולדה בכפר בוסנצ'י על יד סוצ'בה. קוקה (נפטרה באיבה), פנציה (היתה משותקת בגפיים התחתונות ונפטרה לפני מלחמת העולם השנייה), ז'אנט/יפה, היתה נשואה לחיים סופינבוים ונפטרה ב־1982 בארץ, ולהם בן, יעקב (יארו) (1938–1985) ונכדים, גיא, אסף ואבירם.

רות (לימים בר) נפטרה ב־1982 ולה בן אשר.

שמשון דב (סימון) (1912–1975) היה נשוי לרות לבית אלנבוגן המתגוררת בגרמניה. להם בן אריה שגר בהרצליה ואב לשמשון ומאיה. הבת גיטה גרה בארצות הברית, אם לריין (שלו בת – מיכאלה חנה) ולדוד שעלה לישראל. סימון נפטר בגרמניה והובא לישראל למנוחת עולמים.

יוסף (1924–1992) היה נשוי לרוזה שהתאלמנה מזליג שמלצר ולהם בת חיה (אם לזוית ולליאור וסבתא לשלושה נכדים).

סבי לוי יצחק ז"ל – "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים, ל"ב, ז).
סבי זה נולד וחי בעיר רומאן. תלמיד חכם מובהק, בעל קורא, חזן ודרשן, נואם מבריק שהמונים נהרו לשמוע אותו. הוא שלט בשפה העברית ובשנת 1924 פרסם מאמר בחוברת "קבוצי אפרים" תחת הכותרת "פרפראות לחכמה" ובו הוא מתייחס לסוגיה שבמסכת דמאי פרק ז משנה ו.

לוי יצחק וייסבוך

הוא היה דמות מוכרת ונערצת בעירו וכפי שכותב פינקו פסקל (16, ע' 117), בשנת 1903 הרצה ושם דגש על תפקיד התרבות אצל היהודים והצורך לאחדות בין אנשים. הוא היה פעיל בקהילה וחבר בוועדת הדת (16, ע' 45). שמעתי מאבי שכאשר שכב על ערש דווי באו שני רבנים לביקור חולים. כאשר סבי ביקש מהרבנים לשבת הם סירבו ואמרו שלפני אדם תופש תורה כמוהו הם חייבים לעמוד על רגליהם כפי שעומדים לפני ספר תורה.

אבי אפרים חיים ז"ל - "תפארת בנים אבותם" (משלי, י"ז, ו).

אבי נולד במרס 1902 בעיר רומאן. בגיל רך נשלח על ידי סבי ללמוד בישיבה שבעיר בוהוש, ושם הוא ספג וינק תורה מגדולי הדור. הוא היה רק בן 16 כאשר באישורו המיוחד של המרא דאתרא שבעיר שבה גר נתמנה לבעל קורא ובעל תפילה, הכי צעיר בזמנו. ומאז נסללה דרך ארוכה שכולה כרובה היתה קודש לעבודת הבורא וללימוד תורה.

וכך כפי שנאמר "תורה מחזרת על אכסניא שלה" (בבא מציע פ"ה) הוסמך בשנת 1923 כרב אחרי שעבר בהצלחה המבחן לקבלת התואר (ראה מסמך) וכיהן כרב בבית הכנסת "כל ישראל חברים" (16, ע' 53). בשנת 1927 עבר לסוצ'בה והתחתן עם אמי חנה ז"ל. לפני מלחמת העולם השנייה ואחריה היה מורה לעברית, תורה ודת וכמעט ולא היה אף אחד בצעירים בעיר שלא נמנה בין תלמידיו. היה פעיל בתנועת המזרחי ושאף מאז ומתמיד לעלות ארצה.

הוא הוגלה יחד עם משפחתו באוקטובר 1941 לטרנסניסטריה, וחזר אחרי השחרור לסוצ'בה בחודש מאי 1944. כמעט 40 שנה הוא היה גבאי בבית הכנסת חברה ג"ח, שבו היה גם בעל קורא וחזן.

כאשר הוקם בית הספר היהודי בסוצ'בה לתת אפשרות לכל אלה שבגין הגירוש הפסידו שנות לימוד להשלים את לימודיהם, מונה כמורה לעברית, דת ותולדות עם ישראל ובמקביל המשיך ללמד ילדים רבים באופן פרטי. אחרי שבית הספר נסגר עבד כמנהל חשבונות תחת שמירת קדושת השבת והחגים (עבד בימי ראשון).

בספטמבר 1974 זכה לעלות ארצה יחד עם אמי. כאן היה בעל קורא, בעל תפילה ודרשן בבית הכנסת "בית יצחק ואהל חדווה" שבקריית חיים, וכל שבת אחרי התפילה, ישב עם ציבור המתפללים ודרש על פרשת השבוע או על ענייני דיומא. בהרבה שבתות דרש לפני תפילת מנחה או בשלוש הסעודות בבית הכנסת הרומני שבקריית שמואל.

אם עם ישראל נודע בעולם כעם הספר אני יכול להעיד על אבא שהוא היה איש הספר המובהק, ישב יומם ולילה בכל שעה ובכל רגע שהיה פנוי עם ספר, קרא, למד, סקר וליקט והשאיר מאות דפים, כתבי יד ודברי פרשנות על התורה.

הרבה פעמים כאשר התלוויתי אליו ברחוב, ביקשו ממנו אנשים שיגיד להם דברי תורה והוא כמעיין המתגבר היה תמיד מוכן להשמיע יותר מאשר הצד השני היה מסוגל לשמוע או לקלוט. סיפר לי פעם יהודי נכבד שבא לבקרו ומצא אותו כתמיד עם ספר ביד, שהוא אמר לו כדברי תהלים (קי"ט, צ"ב) "לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי".

הוא היה עדין נפש ואציל רוח, נעים הליכות, אוהב שלום ורודף שלום, תמיד

מוכן לעזור לאנשים במצוקה. היה שייך לאותם תלמידי חכמים שעליהם נאמר (מסכת שבת קנ"ב) "תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם". היה פעיל וצלול ועד ליומו האחרון "לא כהתה עינו ולא נס לחה" (דברים, ל"ד, ז).

אני סמוך ובטוח שלא נשקפת לזכרו של אבי הסכנה הטמונה במה שאמר רב (מסכת ברכות, נ"ח) "אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש". שהרי כל הזמן שאחד מתלמידיו אין ספור שהיו לו או אחד ממתפללי בית כנסת שאבי היה בעל קורא ובעל תפילה יחיה, גם זכרו לא ישתכח.

הוא החזיר את נשמתו בה' במרחשוון תשמ"ה (30.10.1984) והובא למנוחת עולמים בבית העלמין שבחיפה ועל המצבה נכתב "תורת אמת היתה בפיהו... בשלום ובמישור הלך" (מלאכי, ב', ו'). אמי הנהדרת היתה לאורך כל ימי חייה עזר כנגדו, אוהבת מסורה ודואגת לכל צרכיו. נפטרה בי"ח בטבת (3.1.1983).

"כי בן הייתי לאבי" (משלי, ד', ג')

מספרים שפעם בא חסיד לרבי לקבל ממנו ברכה ועצה טובה. כאשר הרבי שאל אותו מי הוא, ענה שסבו היה תלמיד חכם ידוע כאיש רב פעלים, ואביו גדול בתורה, נדבן ו... כאן הרבי קטע את רצף דבריו באומרו: "לא שאלתי מי היה סבא או אבא שלך, אלא מי אתה?".

ובכן מי אני?! נולדתי ב־20.10.1929 להורי אפרים חיים וחנה ז"ל. כבן יחיד הרעיפו עלי חום ואהבה אין סוף. הייתי גם הנכד הראשון שנולד במשפחת הורי, ולכן נהניתי מהרבה חיבה ופינוקים מכל הקרובים שיצאו מעורם להנעים את חיי.

וכך השנים הראשונות בילדותי עברו על מי מנוחות ודבר לא היה חסר לי פרט אולי לדבר אחד: חשקתי מגיל רך לאח או אחות. אבי לימד אותי כבר מגיל צעיר את רזי התורה, גמרא ואחר כך גם קריאה בתורה. היו לי שני חברים שאיתם נפגשתי מדי יום ביומו, שיחקנו ביחד ולמדנו באותו בית ספר עממי. אחד סלו וולט שאחרי שחזר מטרנסניסטריה השתקע בעיר צ'רנוביץ, שם גר אביו, ומאז נותק הקשר בינינו ולא ידוע לי מה עלה בגורלו. השני הריהו ישראל (בובי) היבנר שהיום כעבור כ־70 שנה מאז שהכרתי אותו לראשונה, נהפך לאורך הזמן, אף כי הגורל הפריד בינינו כמה פעמים מבחינה גיאוגרפית, לחבר יקר וידיד נפש עד עצם היום הזה.

בעלות המשטרים האנטישמיים לשלטון, עננים כבדים הקדירו את פני השמים וגזירות קשות ורדיפות החלו לייסר את עמנו, אני עדיין הרגשתי בטוח בחיק משפחתי. רק כאשר הייתי אמור להתחיל ללמוד בתיכון ונבצר ממני כיהודי ללכת לבית הספר הרגשתי נפגע לראשונה. וכאשר באוקטובר 1941 הוחלט על גירוש

היהודים לא הייתי מודע לחומרת המצב ובעיני ראיתי בזה כעין טיול ואפילו שמחתי על ההזדמנות לראות מקומות חדשים וערים חדשות.

אך כאשר נדחסנו בקרונות משא של בהמות בצפיפות נוראית וראיתי אנשים נואשים בפנים עצובות, התחלתי להפנים שלא צפוי לי טיול תענוגות. אנחנו היינו במשלוח השלישי שיצא ב־11.10.1941 ושהיה מאורגן יותר משני המשלוחים הקודמים. בכל זאת קשה לתאר את הסבל בדרך לאטאקי, המעבר על הדנייסטר ועד ליעד הסופי, שארגורוד. על זה נכתב כבר בהרחבה. מצאנו בשארגורוד חדר די גדול אצל אלמנה מקומית דתייה שכאשר ראתה אותי שנכנסתי הראשון עם סידור ביד לדירתה, הביעה תכף נכונות לקבל אותי ואת משפחתי לגור אצלה.

ואכן אני, הורי, סבא, סבתא ושני הדודים סימון ויוסף (יוסל) נכנסנו לאותו חדר. במשך הזמן הצטרפו גם דודתי ז'אנט עם בעלה חיים ובנם יעקב (יארו) שבאו מבָּרשד וגם דודתי רות שהוגלתה מצ'רנוביץ.

נחרת בזיכרוני מחזה סוריאליסטי מהחורף הראשון עם קור מקפיא, כאשר קירות החדר היו מכוסים בשכבה של קרח. כמובן שלא היתה שום אפשרות להסקה והקור חדר עד לשד עצמותי. מכיוון שהגענו חסרי כסף התחלנו למכור או להחליף דברי לבוש תמורת מוצרי מזון. אבא התחיל ללמד ילדים מקומיים את האלף־בית (תחת השלטון הקומוניסטי הנוער היה לגמרי מנותק מהיהדות ועל סף התבוללות). אני זוכר שבתשלום של שבוע יכולנו לקנות קילו קמח.

ואכן בקושי הצלחנו לשרוד בהתחלה וכמעט הגענו לחרפת הרעב. דודי סימון נשלח לעבודת כפייה מעבר לבוג אך למזלו הצליח לברוח ולחזור בשלום. מחונן בחוש מסחרי הביא סחורה (בעיקר סיגריות) ממוגילב בסיכון חייו ומכרה בשארגורוד וכך הציל אותנו. בשנה הראשונה קיבלנו קצת כסף משכנינו מסוצ'בה העו"ד קניש שראוי להיחשב כאחד מחסידי העולם.

וכך עברנו כמו כולם את שבעת מדורי הגהינום שבגלות עד לשחרור אבל למזלנו הגדול לא חלינו ולא נפקד מאיתנו איש.

הדרך חזרה לסוצ'בה היתה ארוכה ומתישה, והיא נעשתה בעגלה שעליה ישבו האנשים המבוגרים, כאשר הצעירים הלכו כל הזמן ברגל. הצבא הרוסי החרים באחד הכפרים שבבסרביה אחד משני הסוסים שהיו רתומים לעגלה, עד שסוף סוף הגענו לעיר בריצ'ני ושם התעכבנו זמן מה.

בדרך נס הצלחנו לעבור את הנהר פרוט ממש באותו יום שהרוסים סיפחו את בסרביה וצפון בוקובינה וסגרו את הגבול. וכך אחרי שהייה של מספר ימים בעיר דורוהוי, יצאנו לדרך ליעד הסופי לעיר סוצ'בה שממנה גורשנו.

אני זוכר את ההתרגשות שאחזה בנו כשנכנסנו לעיר, קשה היה להאמין שחזרנו שלמים מן התופת. החזית היתה עדיין די קרובה לעיר וכמה תושבים שגרו בקרבת החזית פונו משם והגיעו לסוצ'בה, וכך פלשו חלק מהם לדירה שלנו. לכן גרנו בהתחלה בדירה המרווחת של סבא לייביש וייטמן. אחרי מספר שבועות כאשר החזית התרחקה והאנשים שפונו חזרו למקומם יכולנו סוף סוף להיכנס לדירתנו.

לאט לאט התארגנו ופתחנו דף חדש בחיים. אבא התחיל ללמד צעירים תורה ועברית ואני כמו כל הצעירים בגילי התחלתי בתהליך השלמת שנות הלימודים שהפסדנו בגלות. הוקם בית ספר יהודי בעיר שאליו הגיעו כל התלמידים שבסביבה ואבא מונה כמורה לדת, תולדות העם ועברית. אני עברתי תהליך מזורז ובו סיימתי בתוך שנה אחת את ששת הכיתות א' עד ו' (בדומה כאן לכיתות ה' עד י') ואת שתי הכיתות האחרונות למדתי רגיל שנה בשנה. את בחינות הבגרות עברנו כבר בבית הספר הרומני שטפאן צ'ל מרה יחד עם התלמידים הרומנים ולא רק שלא נפלנו מהם אפילו היינו בין הראשונים בדירוג הסופי.

בכל שנות הלימודים מרבית התלמידים היו פעילים באחד הארגונים הציוניים ואנוכי הייתי חבר בתנועת "הנוער הציוני". זכור לי מקרה כאשר הגב' מימי ליקוורניק (כיום ארצי) פעילה בבני עקיבא רצתה להניע אותי לעבור גם אני לשם כבחור דתי. כעבור הרבה שנים, כשנפגשנו בישראל בכנס של בוגרי "הנוער הציוני" שהתקיים ביפו הזכרתי לה על השתדלותה לגייס אותי לבני עקיבא, ואמרתי שהגורל החליט שבמקום שאני אעבור מ"הנוער הציוני" לבני עקיבא היא עצמה עברה ל"הנוער הציוני" (הכוונה שהתחתנה עם יצחק ארצי ז"ל אחד ממנהיגי "הנוער הציוני").

מרגע שובנו מטרנסניסטריה גמרתי בלבי לעלות ארצה ויחד עם הורי נרשמנו לקבלת אישור לעלייה. בינתיים אחרי הבגרות התחלתי להתכונן יחד עם כמה חברים לחיים החדשים הצפויים לנו בארץ ישראל. לשם כך יצאתי לתקופה מסוימת לסניף הכשרה שבעיר איוד. אחר כך הייתי שליח זמן קצר בקן הנוער הציוני בדורוהוי שם השתתפתי בהפגנה נגד אנשי ה-C.D.E שעשו תעמולה אנטי־ציונית. כתוצאה מזה נתבקשתי על ידי השלטונות המקומיים לעזוב את העיר. וכך, באביב שנת 1948 נשלחתי כמדריך לבית הילדים שבווטרה דורני ע"ש אבא ברדיצ'ב (ר' כתבה נפרדת). אחרי שנסגר בית הילדים עברתי לסניף ההכשרה שבעיר וַמה שם שהה גם חברי יהודה טננהאוס.

ב־20.12.1948 הממשל הרומני הוציא את התנועות הציוניות על כל שלוחותיהן אל מחוץ לחוק. וכך באה לסיומה הפעילות הציונית ברומניה. חלק ממנהיגי התנועה נאסרו ואחרים ירדו למחתרת. כעת כשלא יכולתי עוד להיות פעיל בתנועה

הציונית, הדרך היחידה שעמדה בפני עד לקבלת האישור לעלייה, היתה להירשם לאוניברסיטה, לפקולטה לכימייה בבוקרשט, וכך עשו גם חברי בן־ציון פוקס ואכים הופמייר. שלושתנו התקבלנו אחרי מבחן והתחלנו בלימודים.

במשך השנה הראשונה התמזל מזלו של ידידי בן־ציון פוקס שקיבל את האישור לעלייה. וכך יצא מרומניה כסטודנט בשנה הראשונה וסיים את הקריירה בישראל כפרופסור אמריטוס בפקולטה לכימייה שבאוניברסיטת תל אביב.

אני המשכתי בלימודי אף כי הייתי משוכנע שלא אסיים אותם והאישור המיוחל אף אם יתמהמה, יגיע. בזמן הפנוי הלכתי לקונצרטים, לאופרה וגם למשחקי כדורגל, וגם לימדתי רופא עברית.

הכול התנהל למראית עין על מי מנוחות עד שהגיע כרעם ביום בהיר דבר ששינה לגמרי את סדר חיי. זה היה צו התייצבות ללשכת הגיוס בסוצ'בה שסטודנטים קיבלו מדי פעם. בעצם שמחתי תמיד על ההזדמנות לנסוע הביתה לכמה ימים חינם. אך עד מהרה התברר לי שאני עומד לפני סיוט שאף פעם לא דמיינתי. כאשר הגעתי ללשכה נשאלתי האם נרשמתי לעלייה לארץ ישראל. כאשר השבתי שאכן ביקשתי לקבל אישור לעלייה נאמר לי שאני כבר לא חוזר לפקולטה ובמקום זה אתחיל לעבוד במחנה בוצ'צ'ה לשם נשלחו גם בניהם של איכרים אמידים (קיאבורים) שדעת השלטון לא נחה מהם.

כל תחנוני לתת לי לחזור ולסיים את שנת הלימודים נפלו על אוזניים אטומות. וכך בן רגע נהפכתי מסטודנט לעובד בכפייה ופתאום נפלתי מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. הגעתי יחד עם ידידי ישראל היבנר ועוד בחור בשם גלברט למחנה ועיני חשכו. ראיתי את הצריפים המוזנחים שבהם היינו צריכים ללון וגם ידעתי שלא אוכל לאכול שום דבר פרט ללחם ואולי פירות.

לאור המצב העגום החלטנו שאחד מאיתנו חייב לחזור הביתה ולהתריע על חומרת מצבנו, ולבקש לעשות כל מה שניתן כדי להצילנו. הפור נפל עלי ואכן התגנבתי בשעות הערב, חזרתי לסוצ'בה ותיארתי להורי מה צפוי לנו. בבוקר השכם חזרתי למחנה ולמזלי איש לא שם לב שנעדרתי בלילה.

אחרי כמה ימים קשים שבהם הוטל עלינו לחפור תעלות, הגיע קצין ושאל מי מאיתנו סובל ממחלות. כמובן שכולנו התלוננו על כל מיני מחלות והוחזרנו לסוצ'בה לוועדה רפואית. אני הספקתי בדרך לכתוב פתק להורי ולזרוק מהמשאית לאדם שהכרתי ולבקש להעבירו להורי.

התברר שתמורת שלמונים שוחררנו כל אחד כסובל ממחלה כלשהי. אני קיבלתי תעודת אי־כשירות לצבא כחולה שחפת. וכך ניצלתי מהמצב הנורא וחזרתי הביתה.

לחזור לאוניברסיטה כבר לא היה טעם כי ממילא הפסדתי את בחינות סוף השנה.

התחילה תקופה של בטלה מתוקה. אמי הכינה מטעמים ואבא שמח להרביץ בי יום יום תורה. הזמן עבר ואני עדיין חיכיתי לאישור וחידשתי בקשה נוספת כל פעם שקיבלתי תשובה שלילית. כעבור מספר חודשים פגשתי ברחוב אחד ממנהיגי ה-C.D.E. שאמר לי בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, כי השלטון אינו רואה בעין יפה בטלנות ועלי להתחיל לעבוד. ועל כן דודי סימון וייטמן עזר לי להתקבל לחברה לאיסוף תבואות (C.R.R.) כעובד יומי (כדי שלא אצטרך לבוא בימי שבת ובחגים). לאחר תקופה קצרה הציעו לי לעבוד באותם תנאים כפקיד מן השורה. היו במשרד כמה יהודים ביניהם גם ינקו קאופמן ז"ל, והייתי גאה כאשר הבאתי הביתה את משכורתי הראשונה.

בשלב מסוים נודע לי שניתן ללמוד בפקולטה לכימייה תעשייתית שבבוקרשט בהתכתבות. ראיתי בזה הזדמנות פז להמשיך בלימודי. אחרי שהעברתי מהפקולטה לכימייה את המסמכים ותעודות על התקופה שלמדתי שם, ואחר מספר מבחנים סיימתי את שנת הלימודים השנייה.

בשנת 1956 נישאתי לחנה מרילוס, גם היא סטודנטית לכימייה תעשייתית ועברתי לגור בעיר יאסי. בשנת 1958 ואחרי כמעט שמונה שנים סיימתי את לימודי בתואר של מהנדס כימייה.

בו בזמן התחלתי לעבוד במפעל לייצור אנטיביוטיקה שעל יד העיר יאסי. בשנה הראשונה עבדתי במשמרות במחלקה לייצור הוויטמין B_{12}. בהמשך ולאחר ש"הלשינו" עלי שאני בעל ידע בשפות אנגלית וגרמנית הועברתי למשרד לדוקומנטציה טכנית. המנהל היה המהנדס היהודי רודולף לוין, בעבר מזכיר מפלגת פועלי ציון בטרנסילבניה, אדם בעל השכלה כללית יוצאת דופן, נעים הליכות, הגון וישר. בערך חצי הסגל האקדמי היו יהודים, אך הקשרים עם הלא יהודים היו תקינים ואפילו בהרבה מקרים ידידותיים. המפעל לא היה נגוע באנטישמיות והיחס של ההנהגה כאן היה הגון ומכובד.

זכור לי רק מקרה אחד שכמעט הביך אותי ואת עמיתי היהודים. זה קרה בתקופה שלאחר פלישת הצבא הרוסי לצ'כוסלובקיה כאשר היחסים בין רומניה וברית המועצות עלו על שרטון ורומניה השתחררה מחיבוק הדוב של שכניה. חברי המפלגה הקומוניסטית שבמפעל קיימו ישיבות שבועיות. מדי פעם הכריזו על ישיבה מורחבת, שבה כולם היו חייבים להשתתף. וכך באחת הישיבות הללו, מזכיר המפלגה איש בור ומרושע התחיל לסקור את המצב המדיני בעולם וחיש מהר עבר לדבר על מה שמתרחש במזרח התיכון ויצא בהתקפה חריפה נגד מדיניות ממשלת ישראל כלפי האוכלוסייה הערבית – מילים כדורבנות. כולנו

(היהודים) חיכינו בקוצר רוח שיסיים את דברי הבלע, כאשר פתאום פנה אלי ושאל אותי מה יש לי להגיד בעניין. המום ומודע לכך שברצונו להביך אותי ואת כל עמיתי קמתי ועניתי לו כהאי לישנא "לפי דעתי עדיף לדאוג למצב הרומנים הנמצאים בקרבתנו בבסרביה תחת שלטון זר, משוללי התרבות והשפה, ואל לנו להתעסק בדברים שקורים במרחק של אלפי ק"מ". התיישבתי ובטוחני שרבים החסירו פעימת לב, וחיכיתי בחרדה לשמוע מה תהיה התגובה. אחרי מספר שניות שבשבילי היו כנצח קם אחד מבכירי המפלגה בשם דוגרו ואמר "נדמה לי שהחבר וייסבוך צודק בדבריו". המזכיר קם ועזב את האולם בחרי אף. אנחת רווחה נשמעה מכולנו ובזה הסתיים העניין לשביעות רצוני ובלי שנפלתי במלכודת שטמן לי מזכיר המפלגה.

בחודש דצמבר 1961 זכיתי למתנה היקרה והחשובה שיכולתי לצפות: נולדה בתי היחידה, גאונה. היא עשתה ממני האדם המאושר ביותר וכפי שנאמר "בן חכם ישמח אב" (משלי ו, א) וכמובן שגם בת. וכך חלפו עוד מספר שנים שבהן המשכתי לבקש אישור לעלייה והייתי בלחץ. כל פניותי נענו בשלילה מה גם שלאט לאט כמעט כל חברי כבר עלו ארצה. כאשר נואשתי מסירוב השלטונות להעניק לי את הדרכון המיוחל, הגשתי בקשה לקבלת אישור לבקר בישראל כתייר ולהפתעתי נעניתי בחיוב. וכך בחודש ניסן 1969 הגעתי ארצה סוף סוף והתקבלתי בשדה התעופה על ידי קרובי משפחתי וגם חברים רבים. רוב הזמן גרתי אצל דודי יוסף (יוסל) ז"ל בקריית שמואל וגם אצל בת דודתי גיטה בקריית אונו.

החברים שלי ישראל, בן־ציון, מאיר ויהודה הנעימו את שהותי בארץ. טיילתי איתם בארץ לאורכה ולרוחבה התרשמתי מהמפעל הציוני וחזרתי לרומניה נחוש להמשיך ביתר שאת לבקש אישור לעלייה. בשנת 1974 קיבלו הורי את האישור לעלייה ואני הפצרתי בהם לעלות לפָני, מתוך תקווה שזה יעזור גם לי מכיוון שהמדיניות המוצהרת של השלטון היתה שמאפשרים איחוד משפחות.

בכל זאת רק אחרי מאבק ארוך ומתיש עם השלטונות וגם עקב בעיות בקרב משפחתי הצלחתי לקבל בתחילת שנת 1979 את האישור המיוחל לעלייה וב – 6.3.1979 עליתי בגפי ארצה. בתי גאונה נשארה לסיים את לימודיה בפקולטה לרפואה ביאסי.

ידידי ישראל היבנר שהיה מנהל חשבונות במפעל לחומרים פלסטיים בעכו דאג לסדר לי שם עבודה. לא היה לי ניסיון מעשי בתחום הזה ואחרי מספר חודשים עברתי לעבוד במפעל לייצור תרופות "תרו" שבמפרץ חיפה. התקבלתי במחלקה

לייצור מחפאות (דראז'ה) ומנהלה היה מר יוסי נגר איש משכיל נעים הליכות, הגון וישר. הוא התייחס אלי בכבוד רב, עזר לי להשתלב בעבודה ויידע אותי ברזי תהליך הייצור וכך, כאשר הוא פרש אחרי שנה לגמלאות מוניתי למנהל מחלקה ושם המשכתי לעבוד עד שנת 1993.

במשך השנים נקשרו יחסי רעות עם כמה אנשים שאיתם אני בקשר הדוק עד עצם היום הזה. וכך, נוסף למר יוסי נגר שהזכרתי לעיל, ברצוני לציין את מר בנימין קבון, שוצר, שהיה מנהל מחלקת טבליות, אדם נחמד וטוב לב, נעמי גרוסמן מנהלת המחלקה הסטרילית, חכמה ומסורה למשפחתה, דינה חדרי אישה רגישה, אצילה ומוכשרת, מריאנה בקלו, אשת חיל שהגיעה לתפקיד ניהולי במפעל ואחרון אחרון חביב ארתור סולומון איש חרוץ, ישר ונחמד עם אופי למופת.

במישור האישי (אחרי גירושי מחנה, שנשארה ברומניה) נישאתי לווילמה ז"ל במרס 1984 וחייתי איתה באושר עד לשנת 1994 כאשר המחלה שסבלה ממנה הכריעה אותה (ר' כתבה נפרדת).

בשנת 1986 הגיעה בתי גאונה עם בעלה אליעזר (לוצ'יאן) אלטרסקו, עברה לגור בירושלים ושם התחילה לעבוד בבית החולים שערי צדק. אחרי שהתמחתה שלוש שנים ב-N.I.H. בוושינגטון, היא עובדת כיום כרופאה מומחית לגנטיקה ואחראית ליחידה לאבחון גנטי טרום השרשתי.

בדצמבר 1990 נולדו שני נכדי התאומים ליאור ודעה, היום תלמידים מצטיינים וספורטאים מוכשרים.

אחרי שהתאלמנתי עברתי לגור בדירתי שקניתי כעולה חדש. לפי בקשתו של אבי ז"ל לפני שהלך לעולמו, אני קורא בתורה בבית הכנסת שהוא היה בעל קורא כל הזמן. כתבתי שני ספרים שעוסקים ברמזים בתורה, להנצחת זכר הורי וזכר רעייתי וילמה. אני מרבה לקרוא בכתבי הקודש וגם ספרות עולם, מאזין למוזיקה קלסית ומדי פעם מטייל בארץ ומתבסם מיופייה.

אך בעיקר, בתי ונכדַי הם המקור להרבה נחת ושמחה, קרן אור שממנה אני שואב כוח להמשיך. הנני מתפלל ליושב במרומים שהם יזכו לחיות בארצנו מולדתנו בביטחון, בשלום ובשלווה. אני תקווה שנכדי האהובים ישכילו ללכת בדרך שסללו אבותינו וימשיכו לשאת את לפיד מורשת היהדות שעובר מדור לדור.

שמחה וייסבוך עם בתו ונכדיו, ד"ר גאונה, דעה וליאור אלטרסקו

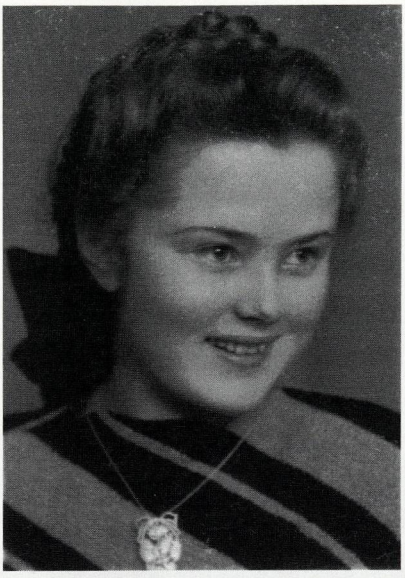
לזכר רעייתי וילמה ז"ל

"אשת חיל מי ימצא" (משלי ל"א, י) "אשת חיל עטרת בעלה" (שם י"ב, ד)

וילמה נולדה בסוצ'בה ב־14.7.30 ליוליוס והניה פולקמן, תשע שנים אחרי אחותה אריקה ז"ל. את ילדותה עברה בחיים שלווים בתוך המשפחה החמה והתומכת. הוגלתה יחד עם כל יהודי העיר באוקטובר 1941 ועברה בעיר מוגילב שבטרנסניסטריה את שבעת מדורי גהינום שבגירוש, עד שחזרה עם משפחתה ב־1944 לסוצ'בה. היא השלימה לימודיה בבית הספר היהודי שהוקם בעיר לתלמידים שעקב הגירוש הפסידו שנות לימוד.

"כשושנה בין החוחים" (שיר השירים, ב, ב)

כעלמה צעירה קרנה וילמה יופי, עדינות ואצילות וכל דרכיה נועם. בשנת 1950 נישאה לב"ל פולדי (לאופולד) ברוקר. נולדו להם שני ילדים: דוד (דדי), היום ד"ר באווירונאוטיקה ועובד רפא"ל, נשוי לאורה ואב לשני בנים – אריאל ורוני ובת עדי. הבת – ג'ני, פקידה בכירה בבנק לאומי נשואה לעו"ד מוקי (שמואל) בורסי בעל משרד עו"ד ואם לשתי בנות – אריאלה בוגרת אוניברסיטה ומאיה, המשרתת בצה"ל. אני זוכר את הרושם העצום של התפעלות והערצה שהופעת המשפחה הנאה והמטופחת בבית הכנסת ח"ג בעיר עוררה בקרב הנוכחים.

וילמה (פולקמן־ברוקר) וייסבוך

בשנת 1964 עלתה ארצה עם בני משפחתה. וילמה עבדה בהתחלה במפעל למזון ולאחר מכן במפעל קטרפילר בהנהלת חשבונות. פולדי עבד רוב הזמן בחיפה כימיקלים. ב' בתשרי התשמ"א (10.10.80) התקשרו חברים למקום עבודתי והודיעו לי שפולדי הלך לעולמו אחרי התקף לב. הייתי המום לשמוע על פטירתו הפתאומית של ידידי.

וילמה איבדה בתקופה קצרה גם את הוריה ועברה תקופה נפשית קשה מאוד. כארבע שנים אחרי התאלמנותה בחודש מרס 1984 החלטנו שנינו לשקם את חיינו ולפתוח דף חדש בנישואים שניים. במהרה נוכחנו לדעת שיש בינינו הרבה מן המשותף, החל מהשקפת עולם ועד לתחביבים כמו מוזיקה קלסית, טיולים, קריאת ספרים ועוד. ברגע שווילמה הסכימה להיות עזר כנגדי במלוא מובן המילה היא הקפידה שבביתנו יכובדו הדת והמסורת בכל פרטיה.

חיינו באושר, הרמוניה וכבוד הדדי, נהנינו להיות ביחד וקיווינו שאחר כל התלאות, הייסורים והצרות שעברנו הגענו סוף סוף אל המנוחה ואל הנחלה. ואז יום אחד הגורל האכזר היכה בנו כרעם ביום בהיר. בבדיקה שגרתית בשנת 1988 – התגלתה אצל וילמה בעיה בתמונת הדם. זו היתה תחילת מחלה קשה חשוכת מרפא – ליקמיה. פנינו לפרופ' טטרסקי, מנהלת מחלקת המטולוגיה ברמב"ם שהסכימה לטפל בה. הרופאים במחלקה אמנם השתמשו בשם חלופי למחלה שאינו מעורר

בהלה ופחד לבלתי מקצועיים ובהתחלה כל מה שהיה לווילמה לעשות היה להתייצב פעם בכמה חודשים לבדיקות.

המשכנו את אורח חיינו כבימים כתיקונם – טיילנו בחו"ל, הלכנו לקונצרטים וקיווינו לטוב. בשנת 1990 כאשר וילמה הגיעה לגיל 60 היא פרשה לגימלאות. במסיבת הפרֵדה מנכ"ל החברה מר קנטור העלה על נס את עבודתה המסורה ואת תרומתה היוצאת דופן לאווירה הנוחה והחברתית בתוך עובדי המחלקה וגמר עליה את ההלל.

זמן קצר לאחר מכן התחילה המחלה לתת את אותותיה. וילמה עברה בדיקות לעתים קרובות יותר, ויום אחד כשהיינו בבית החולים החליטו על מתן עירוי דם. קיבלתי בהלם את העובדה שהיא זקוקה לעירויים, והבנתי שהמחלה החמירה. האמת היא שלא העזתי אף פעם לשאול על חומרת המצב ונקטתי בשיטה של בת היענה, והעדפתי לא לדעת מאשר לקבל בשורה מרה. יצויין כי פרופ' טטרסקי טיפלה בווילמה במסירות רבה ומעבר לטיפול הרפואי, חיזקה כל הזמן את רוחה ועודדה אותנו.

לנוכח מצב בריאותה פרשתי לפנסיה מוקדמת בגיל 64 ואת חג הפסח שנת התשמ"ג 1993 עשינו במעלות כדי לחסוך מווילמה הטרחה הכרוכה בהכנות לחג, כאשר כל שנה באו בני המשפחה וחברים לסדר. לקראת הסתיו של אותה שנה, חל לכאורה שיפור במצבה וחודש ימים כבר לא היתה זקוקה לעירויים. קיוויתי לנס וכל יום שעבר בשלום היה בשבילי לחג. אך לצערי במהרה חזרה המחלה ביתר שאת והוחלט על סדרת הקרנות כדי לבלום את התקדמות המחלה. יום אחד כאשר פגשתי את פרופ' טטרסקי בחצר בית החולים, היא אמרה לי שהגוף כבר לא מגיב לטיפולים. שמעתי בייאוש וצער שאין לתארם את בשורת האיוב, ביקשתי ממנה להמשיך לדבר איתה ולעודדה. בימים האחרונים היתה וילמה בבית כמעט כל הזמן רתוקה למיטה וביום ד' בניסן התשמ"ד (16.3.94), כאשר אני אוחז בידה החזירה את נשמתה הטהורה ליושב במרומים. עולמי חרב עלי.

בדברי הספד ציטטתי אמרי חז"ל: "אין איש מת אלא לאשתו, ואין אישה מתה אלא לבעלה" (סנה' כ"ב). אמשיך להתאבל עליה כל ימי חיי. ת.נ.צ.ב.ה.

זיכרונות מבית הילדים ע"ש "אבא ברדיצ'ב"

בשלהי שנת 1945 הוקם מטעם תנועת הנוער הציוני בעיירת הקייט וטרה־דורניי למרגלות הרי הקרפטים, בית ילדים שנקרא ע"ש הצנחן אבא ברדיצ'ב. המוסד היה ב-Vila Proca, בניין בן שלוש קומות בפאתי העיירה, חווילה שטופת שמש בימי קיץ, ועטופה במעטה דק של שלג צחור בחורף, בנוף נהדר.

מדריכי בית הילדים אבא ברדיצ'ב בדורנה. מימין: אריך קלופר ז"ל,
בן־ציון פוקס, שמחה וייסבוך ואחרים

באביב שנת 1948 נשלחתי להצטרף לצוות המדריכים שבבית הילדים. ראיתי במשימה שהוטלה עלי שליחות ואתגר גם יחד. שם פגשתי את מנהל המעון אריך קלופר ז"ל אחד מוותיקי התנועה, שלמד חקלאות באוניברסיטה העברית בירושלים בשנות השלושים, ורעייתו אריקה לבית פולקמן ז"ל שתפקדה כאחות רחמנייה ודאגה לרווחת הילדים.

בין המדריכים היו מימי לייבוביץ ז"ל, פליצ'יה פרצ'פ (לימים זמירה הבל), שירי רוזנבך ויותר מאוחר הגיע גם בן־ציון פוקס שלפני כן היה מדריך בבית הילדים בגגיה. האדמיניסטרטור היה ריצה הניג. לשמחתי התקבלתי בסבר פנים יפות על ידי כל הסגל ונהניתי מהרגע הראשון משיתוף פעולה מלא ופורה עם יתר המדריכים. תקופה מסוימת שהה שם גם ש' שטיינמץ (לימים ש' אבני) ז"ל שהתאושש ממחלה וניצל את הזמן לשדרג את הידע בשפה האנגלית.

גם עם הילדים נוצר בזמן קצר קשר הדוק. התייחסתי אליהם כאל קרובי משפחה, התעניינתי במצבם והיתה לי אוזן קשבת לכל אחד ואחד. הם מצדם גמלו בהתנהגות נאותה, כיבדו אותי ולא היו לי בעיות של משמעת. אני זוכר מקרה חריג, כאשר בחור גבה קומה נתפס כשקנה מוצר מזון בחוץ, דבר שהיה אסור בתכלית, לפי כללי המעון. המדריכים התלבטו האם לשפוט אותו לשבט או לחסד, והיו כאלה שביקשו לסלקו מן המקום. לימדתי סנגוריה עליו וטענתי שכנראה

מספר הקלוריות שקיבל בארוחות לא הספיקו לגופו. בסוף הסתפקנו בנזיפה והוא נשאר בבית הילדים. היתה אמנם טבחית שהכינה ארוחות לכולם אבל התקציב היה מוגבל... והמבין יבין.

רוב הילדים היו בני 12–15, יתומים או חסרי בית, וחלק מהם הספיק לסיים רק את בית הספר העממי, או 1–2 כיתות תיכון. לכן הכנו להם מערכת לימודים וחינוך, כדי להכין אותם לעלייה והשתדלנו להעביר להם מעבר להרצאות על תולדות העם, הציונית, יהדות והשפה העברית, גם שיעורים בתחומים אחרים של השכלה כללית, כמו ספרות, חשבון וכו'.

בימי קיץ במזג אוויר נאה יצאנו לעתים קרובות לטיולים ממושכים בסביבה הנהדרת, המשופעת בנחלי מים ועיינות יוצאים בבקעה ובהר. האוויר הצח והטהור שחדר לריאותינו תרם לבריאותנו.

ככל שהתקרב המועד להקמת מדינת ישראל היינו צמודים למקלט רדיו כדי לשמוע מה מתרחש בארץ. דרוכים ומתרגשים עקבנו אחרי המאורעות, וכאשר נודע לנו מתי יוכרז בצורה פומבית על הקמת המדינה (ה' באייר תש"ח, 14 במאי 1948) החלטנו לציין האירוע באופן חגיגי. אי־לכך, בלילה שקדם לאותו יום הערנו את כל הילדים סמוך לחצות וביקשנו מהם לצאת לרחבה ולהתיישר במסדר, והעלינו על ראש התורן דגל כחול לבן. עמדנו כולנו אחוזי התרגשות רבה וחדורי חשיבות הרגע למען עמנו ששרד את גהינום השואה.

במילים נרגשות ובחרדת נפש פנינו לנוכחים והודינו ליושב במרומים שנפלה בחלקנו הזכות הגדולה להיות עדים להגשמת התקווה בת אלפיים שנה לחזור מהגלות האיומה לארצנו ולחיות כעם חופשי במדינה עצמאית. לא עוד מיעוט נרדף, מושפל ומדוכא בכל ארצות תבל, אלא כעם גאה אדון לגורלו עם צבא שיידע להגן עלינו מפני כל אויב שיקום.

אנחנו הדור הראשון שיכול לעלות בצורה חופשית למדינת ישראל, לבנות ולהיבנות ולהגשים את הרעיון הציוני. ראיתי שלרבים מהילדים זלגו דמעות מעיניהם. חשבתי בלבי שנסגר מעגל ודמעות של סבל וייסורים התחלפו בדמעות של שמחה ואושר, ונזכרתי בנאמר "הזרעים בדמעה ברנה יקצרו" (תהלים קכ"ו, ה)

סיפורו של מרדכי וסרמן

משחרור עד לשחרור

אחרי השחרור מגיהינום טרנסניסטריה ועד למלחמת השחרור של מדינת ישראל עברו עלי כמה שנים מלאות אירועים עד שהגעתי לנחלה ולהגשמת החלום לעלייה לארץ הקודש. להלן כמה תחנות.

מרדכי וסרמן

בריצ'ני

לא טעיתם – זה לא בשוץ ולא בסביבתה. זו עיר בבסרביה שבה נתקענו בדרך מטרנסניסטריה לשוץ כי סגרו לפנינו את גבול המעבר לרומניה. בין הנתקעים היו מספר משפחות יוצאי שוץ וסביבתה ולראשונה התחלנו להרגיש כמשוחררים. הנוער התארגן בארגון נוער ציוני לאומי על מפלגתי. בראש הארגון עמדו מקס קורץ ואכסלרד יוצאי בית"ר רדאוץ. באמצע השבוע היו לנו פעולות והרצאות ובשבתות עונג שבת. הארגון הוציא לאור חוברת בצורת מחברת. החוברת הופיעה פעם בשבוע והחברים כתבו מאמרים, שירים, פרשנות לפרשת השבוע. על תוכן החוברת היו דנים בפעולות עונג שבת. ובלילות שבת הנוער היה נפגש אצל הרב בבד, בעבר רבה של גורה הומורה ושמענו דברי תורה וציונות. אצלנו בבית היו מארגנים בשבתות סעודה שלישית. אמי ואחיותי היו מכינות את הכיבוד.

ארגון נוער ציוני לאומי – בְּרִיצָ'נִי 1945

בבריצ'ני האנשים חיפשו גם מקורות פרנסה. אני עם שותף, יעקב פיסטינר, בחור מהנוער הציוני, אלתרנו מכונה לחיתוך טבק והיינו מבריחים אותו למכירה בצ'רנוביץ. משפחתו של מרדכי גרוס ניצלה את העגלה והסוס שהביאם ממורפה להובלות מקומיות תמורת תשלום. שוצר נוספים שהיו בבריצ'ני היו ברוך קוסטינר וב"ב, משפחת גלברט, משפחת פלץ, בן־ציון שכטר (נורה אחר כך בשוץ על ידי מתנקש מסתורי בבית ארוסתו סלי גלברט) ואחרים.

אחרי כשנה בפתיחת הגבול חזרנו סוף סוף לשוץ.

סניף בני עקיבא בשוץ

אחרי שלוש שנים בטרנסניסטריה ושנה בבריצ'ני חזרנו לשוץ וכל אחד ניסה להסתדר לחיים חדשים בתקווה לעלות בעתיד לישראל. הנוער הדתי והמסורתי התחיל לארגן סניף בני עקיבא. קיבלנו בית עם הרבה חדרים וסלון גדול. הקן היה מאורגן על בסיס פעולות לימי השבוע ופעולות תרבות לעונג שבת. החברים היו מאורגנים בשבטים ולכל שבט מדריך אחראי. הפעילות היתה מתחילה עם מסדר בחצר הסניף שהסתיים בשירת התקווה והמנון בני עקיבא. השבטים התפזרו אחר

כך לחדרים לפעולות על תולדות ארץ ישראל, על דת ומסורת, על פרשת השבוע. בשבתות היינו מתפללים בבית הכנסת של הסניף ואלימלך אחי היה בעל הקורא. אחרי הצהריים הגיעו החברים לעונג שבת ולהרצאות. במסגרת פעילות זו השתתפו גם אורחים מיהודי העיר.

עדת שחל בני עקיבא. מימין: עומדים – גלינרט, ?, גיזה נידרהופר, יוסף ויז'ניצר, קופל פלץ, ?, בלומה קוסטינר, דוליו גליצר; יושבים – קלרה קאופמן, מרדכי גרוס, סילביה שולמן, מנשה הס, ברטה ולד, ?, גלינרט, רות קליין; על הארץ – מנדל פישלר, מדי אורבך, דורלי מרילוס, דב דיסטנפלד

בין המרצים היו גם פעילים ממרכז בני עקיבא מבוקרשט – מנחם ברייר, ישראל לבנון, אנדי וייסבוך, וילי רוזמן, הניג ואחרים. בסניף היתה מקהלה שעליה ניצחתי ושיריה היו ביידיש ובעברית. מבחינה מספרית היתה תנועת בני עקיבא הגדולה מבין כל יתר תנועות הנוער הציוניות בעיר.

קיבוץ למפנה

הנהלת התנועה החליטה לייסד בשוץ קיבוץ הכשרה לקראת העלייה ארצה. השם "למפנה" הוצע על ידי ישראל שאומן ז"ל ומנחם ברייר יבלח"א. מנחם ברייר אמנם יליד בוטושני אבל הרגיש בשוץ כמו בבית. איש ציוני מובהק אך מצא את מעונו בארצות הברית שם קיבל תואר פרופסור לפילוסופיה ופסיכולוגיה אבל נשאר עם לבו בציון.

בקיבוצנו השתתפו צעירים מכל רומניה. קיבלנו בית במתחם הרבי חיים הגר זצ"ל ועבדנו לקיום בכל מיני עבודות. תמיכה קיבלנו מהג'וינט וגם משפחות בעיר באו לעזרתנו – משפחת חיים בוימן ומשפחת ברוך קוסטינר. אחרי כשנה הועבר הקיבוץ למחוז Alba Iulia שבטרנסילבניה. שם עבדנו בפסי רכבת וגם מרכז בני עקיבא תמך בקיומנו. בשבתות היינו הולכים ברגל לעיר המחוז ושם בבית הילדים של מזרחי ובני עקיבא קיימנו עונג שבת ושירה בציבור יחד עם הילדים.

העלייה

והנה הגיע תורנו לעלייה. עברנו כולנו לבוקרשט והצטרפנו לכמה אלפי יהודים מהתנועות הציוניות השונות ומבוקרשט ברכבות לגבול בולגריה. היעד היה להגיע לנמל בורגז. בדרך, ביום כיפור הועברו הרכבות על פס לא פעיל לשדה כלשהו. שם ירדנו מהרכבות, צמנו והתפללנו. תפילה זו בשדה היתה מרגשת מאוד, כשלפני התיבה המאולתרת עבר לייביש רנד אביו של פרופסור יעקב רנד, חתן פרס ישראל.

במוצאי היום שברנו את הצום עם ענבים שהביאו ואת טעמם אנו זוכרים עד היום. המשכנו ברכבות לנמל שם עגנו האוניות "מדינה" ו"גאולה" שעליהן עלינו באותו לילה. הצפיפות באוניות היתה גדולה אבל כגודל הצפיפות גדולים היו ההתרגשות ומצב הרוח הטוב כי סוף סוף הגשמנו חלום. קרוב לחופי הארץ גילו אותנו האנגלים ועלו על האוניות שלנו למרות התנגדותנו. אנחנו הצעירים זרקנו עליהם קופסאות שימורים והתנגדנו עם ה"נשק" שבו היינו מצוידים – מקלות עץ. האנגלים סינוורו אותנו עם גז מדמיע, משכו את האוניות שלנו לחיפה ומשם באוניות שלהם העבירו את המעפילים לקפריסין.

קפריסין

כאן שוכנו באוהלים במחנה חורף. סביב המחנה היו גדרות תיל ושמירה של הבריטים. במחנה היתה הנהלה שדאגה לכל הסידורים. בחלקת השדה שהיתה לנו גידלנו ירקות ובזמננו החופשי התארגנו פעולות תרבות שונות – הרצאות, קורסים לעברית וחוגים לפיסול וציור. ובלילות, בשורות ההגנה, היינו יוצאים לא"ש לילה, לומדים על נשק קל, סטן, רימוני יד ורובים בהדרכת מדריכים

מהארץ. הנשק הוברח דרך מנהרה שנחפרה מאוהל דמה שהוקם כדי להסתיר את הכניסה ועד מעבר לגדר התיל שעליה שמרו הבריטים. סוד המנהרה היה כמוס גם בפני משפחתי. דרך המנהרה הובר‌חו החוצה גם צעירים לאוניות שהפליגו ארצה.

מלחמת השחרור

בשבעה ביולי 1948 כאשר הבריטים היו עדיין בארץ, יצאה ארצה קבוצת צעירים מהמחנה בקפריסין במסווה של עליית נוער במטרה להתגייס למאמץ המלחמתי. בנמל חיפה הוצבנו אני ואחי אלימלך ז"ל בגדוד הרביעי של הפלמ"ח – גדוד הפורצים שהיה שייך לחטיבת הראל בפיקודו של יצחק רבין.

הועברנו לקיבוץ חולדה שם צוידנו במדים, רובה וכמה כדורים וישר נשלחנו לחזית הקסטל ולפריצת דרך בורמה. בינתיים נפרצו המחסומים והגדרות במחנה קפריסין וכל המעפילים נהרו הביתה לארץ ישראל. בהפוגה השתחררתי מהחזית ועם אחי העברנו את אמנו ממחנה העולים בפרדס חנה לחיפה, שם היה ריכוז של עולים יוצאי שוץ, וסידרנו לה מגורים ליד גב' בלומה גוטליב שגרה בחיפה עם בניה שרול ואריה.

אני מתגעגע לימים וללילות של השנה ההיא (1948). לא פחדנו מגנבים ולא מפורצים, לא נעלנו דלתות, הכול היה פתוח והאחדות ששררה אז בין היהודים הלוואי והיתה היום. ומכאן והלאה אחרי הדרך הארוכה ומלאת העיכובים מהשחרור ועד לשחרור המשכתי לבסס ולהרחיב את משפחתי ולמלא את חובתי לצה"ל ולמדינתנו היקרה.

ולהלן שיר שחיברתי בבסרביה בעיירה בריצ'ני והודפס בחוברת של ה"ארגון ציוני לאומי" שבו היו חברים מכל מיני ארגונים ציוניים.

איך וויל צו מיין העים!

איך וויל צו מיין העים דאס טיט דאך פיל בעדייטען

וויע קומען שוין די טעיג ווי קומען די צייטען

וועו איך טי זיך דערמאנען ווי איז מיין העים?

איך וויל זי נישט מער דארט וויע זי איז געווען

אימזיסט זי געבועט אימזיסט זי געדינט

צום לעצט האט מען אונס פערטריבען

דאס האבען מיר זיך אלעין פערדינט

אונד יעצט זעין מיר וויע שעין

א עיגען לאנד זיך צו באויען

אונד נישט פרעמדע פעלקער זיך צו פערטראוען

לאמיר פערבעסרן די פערגאנגענע זאכען

אונד לאזען פרעמדע פעלקער פון אונס קיין חויזיק מער מאכען

אונד גיט זיך דערמאנען אין הרצלס רעיד

יידען!! פיניף מיניט נאך 12 וועט זיין שוין צו שפעיט....

עיבד מאיר קוסטינר

סיפורה של ד"ר הריאט ורניה (איטה שמלצר)

אבי יעקב שמלצר נולד בכפר איליששטי ב־1891 להוריו חיים ורייזל שמלצר; אחיו, דודי, היה שילו שמלצר וכן היו לי גם שלוש דודות: רחל, ז'ני וסלי, אשר היגרו לימים לוונצואלה, שם גם נפטרו.

אמי, דבורה, נולדה גם באיליששטי ב־1891 להוריה נח ורבקה שנארך. הורי התחתנו באיליששטי ועברו לגור בסוצ'בה, ברח' ארמשולוי 36, שם היתה לאבא גם חנות בדים.

אני נולדתי שם ב־1920 ואחרי נולד אחי, ביבי, ב־1922. בסוצ'בה גם ביליתי את שנות ילדותי ונעורי. למדתי בבית הספר התיכון לבנות "דואמנה מריה", יחד עם חברותי קוקה צנטנר, ז'ני שפירא (לולה שפר), סילויה בוגן (גליקמן) והרטה שלפר.

אחרי שעמדתי בבחינות הבגרות עברתי לבוקרשט והתחלתי ללמוד באוניברסיטה, שממנה סולקתי עם תחילת הגזירות נגד יהודים, אך לפחות נחסך ממני הגירוש לטרנסניסטריה. הורי ואחי אכן הוגלו יחד עם שאר יהודי סוצ'בה ב־1941 והגיעו לשארגורוד, שם גם נרצח ביבי ב־1943 ומקום קבורתו לא נודע. ב־1944 חזרו ההורים לסוצ'בה.

ב־1943 התחלתי שוב ללמוד רפואה באוניברסיטת בוקרשט שם גם היכרתי את דן ורטנשטיין, לימים ורניה, גם הוא סטודנט לרפואה, והתחתנו. סיימתי את לימודי שם ב־1949 ואז גם נולד בננו מיכאל. הבן השני, כרמל, נולד ב־1952 וגדל אצל הסבים בסוצ'בה עד גיל שש בעת שעבדתי כרופאה בבוקרשט.

עלינו ארצה ב־30.3.1960 ושלושה חדשים אחר כך עלו גם ההורים מסוצ'בה. עבדנו כרופאים בתל אביב ובעלי, דן, נפטר ב־1970.

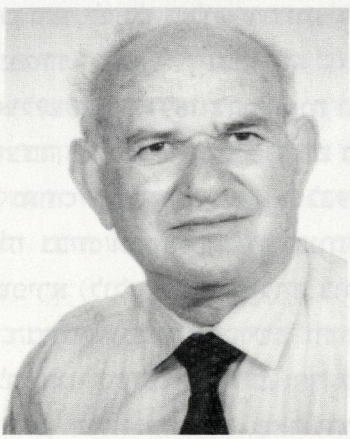
שני הבנים היו עתודאים ולמדו הנדסת אלקטרוניקה. מיכאל חי בארצות הברית ולו שתי בנות, דנה ונטלי. כרמל היה בעל תפקידים בכירים בתעשיית האלקטרוניקה ומדען ראשי במשרד התמ"ס, ולו ארבעה ילדים: ליאור, ענבר, נדב ושחר.

סיפורו של יעקב זומר

נולדתי בסוצ'בה בשנת 1926 לאבי מנשה ואמי פני זומר.

גורשתי ככל יהודי העיר לטרנסניסטריה ועברתי את כל תלאות הגלות בעיר ברשד.

חזרתי לסוצ'בה אחרי השחרור ועבדתי בחברה C.R.R. שהיתה אחראית על איסוף מוצרי חקלאות ממשקים משותפים.

יעקב זומר

אחותי רנה חיימוביץ נפטרה בגיל 58 והותירה שני ילדים.

גרתי בסוצ'בה עד לשנת עלייתי ארצה ב־1960. אשתי אדית לבית קלמן, ילידת אורדיה, נשלחה עם משפחתה לאושוויץ שם נספו הוריה ואחותה.

סיפורה של ציטה זינגר (וגנר)

נולדתי באיצקני לאבי מאיר ואמי ארנסטינה (לבית שמלצר), ועברנו מאוחר יותר יחד עם אחותי מלי (מאוזי) לגור בסוצ'בה.

בזמן הגירוש לטרנסניסטריה, שהינו בעיר מוגילב ושם נפטר אבי וסבי מצד אמי, משה יצחק שמלצר. שם נפטרו גם דודי מצד אבי, בנימין וולף וגנר ודודתי מונה צולינגר, שהיתה סבתא של שרה הירש (סלי קרטן).

חזרנו לסוצ'בה בשנת 1945.

אחותי עלתה ארצה בעלייה ב' בשנת 1946, באונייה "הגנה", ובשנת 1950 עלתה אמי באונייה "טרנסילבניה". אני התחתנתי עם משה זינגר ועלינו ארצה בשנת 1959 יחד עם בני אריה (ליויו). לבני שני בנים ניר יעקב ואור משה.

בעלי נפטר בשנת 1986 בגיל 65 ואמי נפטרה בשנת 1968. לאחותי שנפטרה גם היא בשנת 2000 היו שני בנים, שבעה נכדים וחמישה נינים.

דודי אברהם (בוניו) שמלצר, אחיו, אמו ואשתו רגינה נפטרו בסוצ'בה. בתם קלאודיה גרינברג, שהיתה מורה בבית הספר התיכון היהודי בסוצ'בה, עלתה ארצה ונפטרה בירושלים בשנת 1991. אחותה פאולה שמלצר, רוקחת, נפטרה גם היא בשנת 2003 בירושלים.

סיפורה של ז'ני טננהאוס (שפירא)

סבי, מרדכי שפירא שהיה ידוע בעירנו כפֶּטר מוקיֶה, בא לסוצ'בה מגליציה ועסק במסחר בצורכי סנדלרות ובלימוד תורה. הוא היה תלמיד חכם, יהודי שבילה שעות רבות ביממה בלימודי קודש, אדם נוח מאוד לבריות, שהיה ידוע כמשכין שלום בין איש לרעהו. הוא היה נשוי ללִיבֶה ונולדו להם ארבעה ילדים, יעקב יוסף, יצחק צבי (אבי), גולדה וחיה.

יעקב יוסף עבר לגור בווינה ונפטר בגיל צעיר מאוד בהשאירו אחריו אישה ושתי ילדות קטנות. אשתו נרצחה במחנה ריכוז, הבנות הועברו לאנגליה וכך ניצלו. הן גרות כיום באנגליה וקנדה, שתיהן אלמנות עם ילדים ונכדים. האחות גולדה, בעלה וארבעת ילדיהם נספו בטרנסניסטריה.

ז'ני טננהאוס

הבת חיה עלתה ארצה בשנות ה־30, הקימה משפחה ובתה רות הנשואה לשמעיה לוי היא אם לשני בנים, רון וזיו וסבתא לחמישה נכדים.

סבי מרדכי נפטר בסוצ'בה בראשון של פסח תרצ"ה והובא למנוחות ביום השני של החג. קברו נכרה סמוך לאוהלו של ר' משה הגר זצ"ל, אחד הרבנים בעירנו, שסבי היה חסידו.

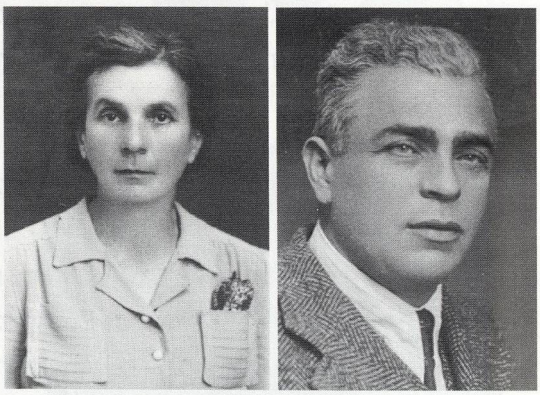
מרדכי שפירא – "דער פעטער מוקֶה"

קבר מרדכי שפירא –
מימינו ציון קברו של ר' משה הגר

אבי היה בתחילה שכיר בחנות עורות ואחר כך נהיה עצמאי, בעל חנות לעורות וצורכי סנדלרות. מצבנו הכלכלי היה טוב, היה לנו בית בבעלותנו וגרנו יחד עם סבתי מצד אמי.

אני ביקרתי בגן של דודה איזוליס ואחר כך בבית הספר העממי. בעת הגירוש לטרנסניסטריה היינו בשארגורוד, בתנאים גרועים ביותר, אפילו רעבנו ללחם. גרנו שם אצל משפחה יהודית מול בית גדול שבו התגוררו מגורשים רבים ובכל בוקר בחורף 1941 ו־1942 היו מוציאים נפטרים רבים לרחוב. עברה שם עגלה והמתים נזרקו עליה אחד על השני, מחזה לא מלבב בשביל ילדה בת 9. כולנו חלינו בטיפוס וסבתי מצד אבא נפטרה שם.

נטי ויצחק צבי (הרש) שפירא ז"ל

לאחר השחרור חזרנו מיד לסוצ'בה וכבר בחג השבועות היינו בביתנו. מצאנו אותו שלם ואפילו עם הרהיטים שהשארנו. אבא פתח מחדש את חנותו ואני התחלתי ללמוד בבית הספר היהודי. סבתי (אם אמי) נפטרה שבועות מספר לאחר הגעתנו הביתה.

הצטרפתי לתנועת הנוער הציוני והשתתפתי בפעילויות מספר פעמים בשבוע. שם הכרתי את יהודה, בעלי לעתיד לבוא. לאחר שבית הספר היהודי נסגר, המשכתי את לימודי בבית הספר התיכון הרומני ועמדתי בהצלחה בבחינות הבגרות.

בשנת 1951 עליתי ארצה (10 ימים אחרי הורי) ומאז אנו גרים בחיפה. סיימתי אולפן לעברית ובפברואר 1952 נישאתי ליהודה ולנו שני בנים מרדכי ואיתן וארבע נכדות נטע, קרן, עדי ומור.

סיפורו של יהודה טננהאוס

נולדתי בשנת 1928 למשפחה ותיקה בסוצ'בה. שרה (הסבתא של אבי) נולדה בסוצ'בה בשנת 1825, נישאה למרדכי (מגליציה) והם גרו בסוצ'בה בבית מספר 311.

מרדכי ניהל חנות בסוצ'בה ואף בנה את בית הכנסת ויז'ניץ (ויז'ניצר קלויז) שהחזיק מעמד עד שנת 1956 כאשר נהרס על ידי השלטונות הקומוניסטיים יחד עם בתי כנסת אחרים. הוא נפטר בסוצ'בה ונטמן בבית העלמין הישן. שרה עלתה לארץ ישראל, נפטרה בשנת 1901 ונטמנה בהר הזיתים. היא היתה מתכתבת עם בנה (סבי) בלשון הקודש.

סבי יידל טננהאוס נולד בסוצ'בה בשנת 1857 ולאחר פטירת אביו המשיך בניהול החנות לכלי בית מזכוכית, חרסינה, אמייל, סכו"ם, שמשות ומנורות (שנוסדה בשנת 1872). יש בידי פרסומת של החנות בצורת מאפרה מתחילת המאה ה־20.

יידל (יהודה) טננהויז.

לסבי יידל ולסבתי רבקה (לבית הלר) היו שישה ילדים שבגרו. לאחר מות סבי עברה בעלות החנות לסבתי, לאבי ולשתי אחיותיו מינה אוברווגר וסוזי נויברגר שבעליהן השתתפו בפועל בניהול החנות. החנות היתה ממוקמת בבית שסבי בנה

ברחוב הראשי (פינת "רג'לה פרדיננד" – "ארמשולוי") והיו בו שלוש חנויות ובקומה השנייה שתי דירות שבהן גרו סבתי ודודותי עם משפחותיהן.

יהודה טננהאוס

אבי אברהם נולד בשנת 1889 כילד רביעי ונישא לאמי רוזיה (לבית שטיינהורן) מגורה הומורה בשנת 1926.

סבי נחשב לאדם אמיד, תלמיד חכם מובהק, בעל הסמכה לרב, בעל שכל חריף ומהיר תגובה. הוא כיהן תקופה מסוימת כחבר מועצת העיר והקהילה והיה מעורה בחיי העיר והקהילה. יצוין שחתונת בתו מינה נקבעה בכפר בתאריך 24 בדצמבר (שנת 1900) כדי להבטיח שהמוזמנים הלא יהודים לא יגיעו (בידי צילום ההזמנה).

רוזיה ואברהם טננהאוס ז"ל

החנות היתה הגדולה מסוגה בעיר. המכירות היו בקמעונות ובעיקר בסיטונות. מלבד החנות היו גם מחסנים ברח' החייטים ועוד. רוב חנויות הזכוכית בעיר היו קונות אצלנו וכן סופקה סחורה לחנויות בבוקובינה הדרומית (איצ'קני, בורדוז'ני, גורה הומורה, קימפולונג, וומה, דורנה קנדרני, ווטרה דורני, רדאוץ, סרט ומיבילני). החנות היתה הסוכנת הבלעדית לבוקובינה הדרומית של בית החרושת לזכוכית "פישר" מפוטנה. הסחורות נרכשו בבתי חרושת בארץ וגם בחו"ל (גרמניה, פולין וצ'כיה). אבי היה מבקר כל שנה ביריד של לייפציג עד עליית הנאצים לשלטון. אני זוכר שגם אחרי זה נתקבלו הזמנות לבקר ביריד שנשאו צלבי קרס. בעסק עבדו באופן קבוע שלושת השותפים, נשותיהם, ילדיהם וגם שני שכירים.

בשנת 1937 אבי חלה וטופל כחולה לב ורק הודות לד"ר טרטר, רופא מסוצ'בה שעבר לבוקרשט, נקבעה מחלתו – פעילות יתר של בלוטת התריס – וחייו ניצלו. אני ביקרתי בגן הילדים היהודי בהנהלת דודה איזוליס (למשך שנתיים), אחר כך בבית הספר הממלכתי (4 שנים) ושנה אחת בגימנסיה "שטפאן צ'ל מרה". ללימודי קודש ועברית היו לי מורים פרטיים (בבית) אצלם למדתי אלף־בית אצל פייביש, חומש ורש"י אצל חיים קרטן ומשנה ותלמוד אצל צבי וויסברג. כיתה א' של בית הספר התיכון סיימתי כתלמיד מן החוץ עקב זה שחליתי בשָנית (סקרלטינה) מיד בתחילת השנה ונעדרתי מבית הספר חודשיים תמימים. האווירה האנטישמית ששררה אפילו בבית הספר התבטאה בקורות אותי בבחינה בעל־פה בשפה הרומנית אצל המורה ברזניצקי, לאחר אין ספור שאלות בחומר המגוון שעל כולן עניתי נכון, נשאלתי שאלה בדקדוק עליה לא ידעתי להשיב. המורה אמר לכיתה: "התביישו לכם שאחד שאינו רומני מכיר את שפתכם יותר טוב מכם" וכמובן שהציון שקיבלתי היה 7 (מתוך 10).

לטרנסניסטריה גורשנו למזלנו רק ביום השלישי לגירוש (11.10.41) וכך למדנו מניסיונם של אחרים שגורשו לפנינו. באטקי חויבנו להחליף את הכסף הרומני לרובלים (כסף רוסי) בשער של 40 ליי לרובל כאשר מעבר לנהר (מקום שלשם נגורש) היה הליך חוקי לכסף כיבוש גרמני (Reichskredit Kassenschein) שהומר כנגד 40 רובל כלומר 1600 ליי, כאשר מחירו בשוק היה 5 ליי.

למשפחתנו המורחבת (גורשנו יחד) היה הרבה כסף, מטבע רומני וגם דולרים. מאחר שהייתי הצעיר ביותר הולבשתי מתחת לבגדים בחגורות מלאות שטרי כסף וכאשר משפחתי עברה את הבדיקה שנערכה ליד השוק, התערבבתי בין אנשי השוק ולאחר סיום הבדיקה הצטרפתי אליה וכך העברנו את מרבית הכסף – כמובן שחלק מסוים הומר כדי לא לעורר חשד בעיני הבודקים.

במוגילב הובלנו ל"קולנוע" בניין גדול על שפת הנהר ששימש מרכז תרבות,

ספרייה וגם קולנוע. בקושי מצאנו מקום באולם הגדוש, ובעקבות שמועה שעומדים לגרש אותנו משם, עזבנו את המקום בלילה ועברנו לבית עזוב לא רחוק משם (זאת לאחר טבילתי בדנייסטר – ראו להלן) שם גם התחלתי להניח תפילין. בינתיים התארגנו אנשים במטרה לעזוב את מוגילב לא בדרך של קונבוי אלא בנסיעה. נשכרו משאיות צבא גרמניות ובאחת מאלה הועברנו למורפה על כל חפצינו, שם שכרנו שלושה חדרים בביתה של אישה אוקראינית (הנקה מורוסיוק). בנינו מיטה ארוכה מקרשים ישנים ועליה ישנו שבעה אנשים. בינתיים ירד שלג והיה קר מאוד. מצאנו פחם שעשה לנו תנור מפחים ישנים מבוטן בלבנים ששימש אותנו לבישול וחימום גם יחד. בית שימוש היה בחצר ומים היינו מביאים מבאר במרחק של כ־500 מטר. מאחר שהיו לנו בגדים וגם כסף החלפנו בגדים תמורת מצורכי מזון ותמורת עצים וגם קנינו בכסף. מצבנו היה טוב יחסית, לא סבלנו חרפת רעב וגם לא מקור.

במורפה היה גם מורה מצ'רנוביץ, מר בוכוורק, שהיה מלמד מתמטיקה, פיזיקה וגם מקצועות אחרים, ולקחתי אצלו שיעורים ביחד עם ילדים אחרים, כמובן תמורת תשלום. בנוסף היה לנו מכר עורך דין, ד"ר פרץ שטרומינגר ז"ל, שידע את כל הדקדוק הגרמני בעל־פה והוא התנדב ללמד אותי גרמנית, כמובן ללא תמורה כלשהיא. הוא היה מורה קפדן מאוד והודות לו למדתי גרמנית, שפה שבה אני שולט עד היום. לצערי הוא נפטר במורפה ממחלת הטיפוס.

לאחר השחרור על ידי הצבא האדום במרס 1944 נשארנו במורפה עוד כמה חודשים וכאשר עזבנו למוגילב ומשם ברכבת צבאית לצ'רנוביץ, סגרו השלטונות הסובייטים את הגבול וסירבו להרשות לנו לנסוע לסוצ'בה. בצ'רנוביץ התגוררנו אצל דודי שרגא פייבל (אח אבי) עד אפריל 1945 כאשר נתאפשר לנו לחזור הביתה.

התקופה בצ'רנוביץ היתה עבורנו גרועה ביותר. אבי חלה אנושות עקב תרופה רוסית שלקח ושלמרות שמה הזהה לתרופה שוויצרית שבה השתמש כל השנים, הרכבה היה אחר לגמרי ורק הודות לרופא ד"ר זלצינגר, שהורה לו להפסיק עם התרופה, וטיפולו המסור, ניצלו חייו. בצ'רנוביץ היה אסור להתגורר ללא רישיון, כך ששהינו שם במחתרת. היינו נאלצים לשחד את האחראי על הבית שיעלים עין מנוכחותנו בדירת הדוד, וללא פרנסה היות והכסף אזל. נרשמתי לבית ספר ששפת ההוראה בו היתה יידיש וכך זכיתי לתעודת תלמיד. אחרי הצהריים עסקתי, ביחד עם חברי מרצל בקר ז"ל ובובי היבנר יבל"א בחטיבת עצים להסקה עבור אנשים אחרים – לשם פרנסה.

באפריל 1945 הורשינו לחזור לסוצ'בה, ומצאנו בביתנו את מרבית הרהיטים. אבי התחיל לסחור בכלי בית ובשמשות ואני התחלתי ללמוד בבית הספר היהודי ובמקביל לעסוק בציונות בתנועת הנוער הציוני וכן לעזור לאבי בניהול העסק,

שנוהל בשותפות עם דודי, שמואל אוברווגר. לאחר עמידה בבחינות הבגרות בסוף שנת 1945 עבדתי בחנות של אבי ובפעילות בנוער הציוני (ראו להלן), שם הכרתי את ז'ני שפירא – אשתי לעתיד.

בשנת 1947 השתתפתי בארגון העלייה הגדולה מרומניה (באוניות פאן יורק ופאן קרשצנט) בעזרי לשליח מהארץ יונה יבין ז"ל ולחברי מנחם איידינגר יבל"א בארגון רכבת מיוחדת שיצאה מווטרה דורני ועצרה בקימפולונג, גורה הומורה, איצקני, בורדוז'ני, ודולהסקה, קלטה בכל מקום את העולים והמשיכה ישירות עד לגבול הבולגרי, שם הועברו העולים לרכבת בולגרית ואנו חזרנו לבוקרשט ומשם חזרתי לסוצ'בה.

לאחר כחודש יצאתי להכשרה באַיוד ולאחר מספר חודשים הועברתי להדריך בבית הילדים בגֶ'גיה, משם הועברתי לסניף ההכשרה בברשוב כדי לנהל את הסניף ולהכין את הקרקע לקליטת החלוצים מסניף איוד שחוסל. בין לבין התחיל ה-C.D.E. שפעל בהשראת השלטונות להצר את צעדינו וזה הגיע עד כדי כך שנאלצנו לעזוב את הדירה שבה התגוררנו ולשהות במקום העבודה שלנו, בית ספר שהפך לבית חולים ושבו עבדנו כפועלי בניין. מנהל העבודה הראשי, יהודי בשם אורסקו, הסכים לאפשר לנו לגור בבניין שהיה בתהליך הפיכה לבית חולים. לאחר מספר חודשים פורק הסניף והחברים הועברו לסניף פלוישטי. אני עברתי לסניף וומה שם עבדתי במנסרת עצים עד לפירוק התנועות הציוניות על ידי השלטונות הרומנים, ומשם חזרתי הביתה.

בית הילדים גֶ'גיה של הנוער הציוני

בסוצ'בה לא יכולתי להשיג עבודה בנימוק שלאבי יש מספיק כסף לכלכל אותי, ומאחר שהיה מסוכן להסתובב ללא עבודה והיה סיכון שאשלח לעבודה כפויה, קיבלתי עבודה כחשב בחברת סוברומקונסטרוקציה בכפר ליד בוטושני וזאת הודות למהנדס יעקב שפירא שהיה מנהל מקום העבודה: בניית רפתות ענק באמצע השדה עבור ממשלת רומניה. גרנו בצריפים וחזרנו הביתה רק בסופי שבוע. בימי שני, לפני החזרה לעבודה, הייתי עורך קניות עבור מקום העבודה בחנות "מֶטַלוֹל" ושם הכרתי את סגן מנהל העסק, מר בורשי קליין, שהציע לי לעבוד ב"מטלול". הוא אכן הצליח להעביר אותי לעבוד אצלו בהסכמתו של מנהל העסק מר מניאה (אבא של נורמן) ובעיקר בהסכמת לשכת העבודה שסירבה בזמנו לספק לי מקום עבודה בסוצ'בה. התניתי את העברתי בכך שיפטרו אותי לפי בקשתי מאחר שהגשתי בקשה לעלייה ארצה וכך אכן הובטח לי.

כמובן שגם הורי הגישו בקשה לעלייה ביחד איתי וכן חברתי ז'ני והוריה. ביום בהיר אחד הגיעה הוראה מהמרכז שאין לפטר יהודים וכך נשארתי תקוע, כי לא היו סיכויים לקבל אישור יציאה מהארץ כל עוד הנך עובד במקום ממשלתי. למזלי הטוב לאחר מספר חודשים הגיעה הוראה לצמצום הסגל בעשרה אחוזים ואני הייתי בין המצומצמים, הודות למר מניאה שקיים את הבטחתו.

בדצמבר 1950 קיבלו הוריה של ז'ני אישור יציאה מרומניה וסירבו לנסוע בלי בתם. הקצין הממונה על אישורי היציאה הבטיח להם שאישורה של ז'ני נמצא בידו אבל יש לו הוראה להוציא אותו רק בשבוע הבא, וכך הם נסעו לבדם. ז'ני אכן קיבלה את האישור המבוקש והפליגה ארצה שבוע אחריהם בינואר 1951.

אני ניצלתי את הזמן להשלמת ידיעותי בשפה העברית ביחד עם חברי שמחה וייסבוך. את תרגול השפה המדוברת עשינו באמצעות קריאה בעיתון המפלגה הקומוניסטית הישראלית "קול העם" שנשלח לי בדואר באופן סדיר על ידי חברתי ז'ני, בכל שבוע. למותר לציין שלאחר שגמרנו לקרוא אותו, עבר העיתון לקוראי עברית אחרים.

לבסוף, בחודש אוגוסט 1951 קיבלתי גם אני היתר יציאה מרומניה ולאחר התרוצצות להמצאת כל המסמכים הדרושים (כגון שאינני חייב מסים, עבור חשמל ומים וספר מהספרייה שבה אפילו לא הייתי רשום) נאלצתי לנסוע לקימפולונג לשם קבלת "תעודת מסע" לאחר שוויתרתי על אזרחותי הרומנית. חזרתי מקימפולונג ברכבת של 7 בערב (הגשר הרגיל נשטף בשיטפון) ובשעה 11 בערב הייתי נאלץ לעלות לרכבת באיצקני כדי להגיע בזמן לאונייה. המון חברים מילאו את ביתי כשהגעתי הביתה ובקושי הספקתי להיפרד מכולם.

ב־15.8.51 הגעתי ארצה באונייה טרנסילבניה ובנמל חיפה חיכתה לי ז'ני וכן דודי (אח אמי). נשארתי בחיפה אצל ז'ני. התחלתי ללמוד מושגים טכניים של פקידות בעברית, עמדתי בבחינה לקבלת סוג בפקדות וקיבלתי משרה במחלקת הסטטיסטיקה של הנהלת המכס והבלו בחיפה.

ב־19.2.52 נישאתי לז'ני, התחלתי ללמוד כלכלה בלימודי ערב בבית הספר הגבוה למשפט וכלכלה וסיימתי שנה ראשונה בהצלחה. ב־19.8.52 התגייסתי לצה"ל, בו שירתתי כמדריך בבית הספר לתותחנות עד 17.2.55.

בזמן שירותי הצבאי נולד בננו הבכור מרדכי (21.10.54) ואני המשכתי לעבוד במכס. חברי המנוח בומי שטטנר התחיל ללמוד ראיית חשבון ושכנע אותי להצטרף אליו. סיימתי את הלימודים בשנת 1959 ומאחר שהיה צורך בהתמחות עמדנו במכרז למפקחי מס הכנסה, עברנו קורס בן ארבעה חודשים בירושלים והוצבנו לעבוד במשרדי פקיד השומה חיפה, כמפקחים מבקרים. את התואר רואה חשבון קיבלנו בשנת 1959. הורי עלו ארצה בשנת 1956 והשתקעו אף הם בחיפה. ב־30.7.1961 נולד בננו איתן.

התחלתי ללמד חשבונאות בקורסים של הסוכנות היהודית לעולים חדשים ואחר כך עברתי להרצות (לאחר שעות העבודה) באוניברסיטת חיפה וגם במדור ללימודי חוץ של הטכניון. קודמתי במקום העבודה לתפקיד מפקח ראשי, ממונה על לשכת הביקורת וסגן פקיד השומה ומשנת 1973 לפקיד השומה חיפה, תפקיד שבו שירתתי עד ליציאתי לגמלאות בשנת 1993.

בננו מרדכי (מהנדס) נשוי לאורה ולהם שתי בנות – נטע רוז (1984) וקרן (1985). בננו איתן (כלכלן) נשוי לאיריס ולהם שתי בנות – עדי (1990) ומור (1993).

טבילה לקראת בר מצווה

בדנייסטר כמו בכל נהר אחר, הגדה הימנית רדודה והגדה השמאלית עמוקה. כאשר הגענו לאטאקי שאבנו מים לשתייה ולרחצה מנהר הדנייסטר. ומאחר שאטאקי נמצאת על הגדה הימנית ניתן היה להכנס כ־10 מטרים לתוך הנהר לצורך מילוי הדלי. כאשר הועברנו למוגילב שוכנו זמנית ב"אולם הקולנוע". זה היה בניין גדול מאוד ששימש בזמן הסובייטים כבית תרבות ובו אולם קולנוע שעל שמו נקרא הבניין. בבניין היו מגורשים רבים מאוד וכל משפחה בת־מזל תפסה פינה או קיר. מים היה צורך לשאוב מהנהר, רק שהפעם זה היה בגדה העמוקה שהיתה גבוהה

כמטר וחצי מפני המים. יום אחד ביקש ממני סבי ז"ל שאביא לו מים, ואז לקחתי את הדלי וירדתי לדנייסטר לשאוב מים. אף על פי שזה היה כבר במחצית השנייה של חודש אוקטובר, היה יום יפה, שמש זרחה והאוויר היה חמים. כאמור הגדה השמאלית היתה גבוהה מהמים, ולכן היה צורך להתכופף כדי להגיע למים. תוך כדי כיפוף ומילוי הדלי איבדתי את שיווי משקלי, התהפכתי ונפלתי לתוך הנהר. למזלי, נחתתי על הרגליים אבל עדיין החזקתי בידית הדלי והוא משך אותי למטה. עמדתי על קרקעית הנהר עם לפחות מטר מים מעל לראשי. הייתי בלבוש מלא כולל נעליים גבוהות, מעיל וכובע קסקט. כמובן שלא יכולתי לנשום, אז הרפיתי מידית הדלי ועליתי על פני המים, שאפתי אוויר והמים משכו אותי בחזרה פנימה. לאחר כמה שניות כפפתי את ברכי לצורך קבלת תנופה, צפתי פעם נוספת ושאפתי אוויר. בהזדמנות זו ראיתי אנשים צועקים על חוף הנהר, ובן דוד של אבי ז"ל בשם ז'אן טננהאוס מתחיל להתפשט כדי לקפוץ למים ולהציל אותי. בינתיים הנהר משך אותי לכיוון זרימתו וכדי לא ליפול צעדתי על הקרקעית לכיוון הזרימה, וכל כמה שניות כפפתי ברכיים, עליתי על פני המים, שאפתי אוויר וצללתי בחזרה למים. כוחותי הלכו ואזלו, ובפעם האחרונה שהצלחתי לעלות על פני המים הורדתי את כובעי ונפנפתי בו כדי לסמן לז'אן לאן המים סחבו אותו וזרקתי אותו. תוך כדי הליכה על קרקעית הנהר נתקלתי באבן גדולה, מין סלע, טיפסתי עליה ברגלי כשכמעט חצי גופי העליון מחוץ למים, ובמרחק של כמטר וחצי מהחוף. רגלי נצמדו לסלע בכל כוחי ואני בספק אם הייתי מסוגל להיצמד בחוזקה כזאת במצב אחר, אפילו בעזרת ידי. ז'אן ניגש אלי וזרק לי את קצה חגורתו, אני תפסתי אותו וכך הוא משה אותי מן המים. שנים רבות אחר כך סבלתי מביעותי לילה בעקבות האירוע המבעית שכמעט ועלה לי בחיי. כשבוע לאחר האירוע חגגתי את בר המצוה שלי (ד' במרחשוון) בתפילה במניין ארעי, והמתפללים כובדו ב"ליקח" ויי"ש שהיה לנו עוד מהבית.

איך הגעתי ל"הנוער הציוני"

בדרך הביתה מגירוש טרנסניסטריה עיכבו אותנו שלטונות בריה"מ בצ'רנוביץ למשך כ־10 חודשים, ואנו הגענו הביתה לסוצ'בה רק בחודש אפריל 1945. במורפה התיידדתי עם עמנואל (מניו) מיכלוביץ והיינו חברים בנפש. כאשר הגעתי הביתה, כל חברי למדו על מנת להשיג את השנים שאבדו בגירוש, וגם אני בעצת מניו ובעזרתו, התחלתי ללמוד בבית הספר היהודי שהוקם למעשה למטרה זו.

מניו בנוסף על כך שעמד לצדי בלימודים, אמר לי לבוא איתו לתנועת נוער ציונית הפועלת בעירנו. שמעתי בקולו וכך הגעתי ל"הנוער הציוני". הקן היה אז בבית הקהילה היהודית ממש ליד בית הספר, ושם בילינו הרבה זמן הן בפעילויות ובתום הפעילות נשארנו שם ולמדנו לילות שלמים. בעיקר לפני בחינות, כשאנו מסתפקים במספר שעות מצומצם של שינה על ספסלים.

בהנהגת הקן היו אז בומי שטטנר ז"ל ויבדלו לחיים פרדי איידינגר ופרדי רוט, כאשר המשגיח הראשי היה פרידל בוגן המנוח. הפעילות בקן היתה מגוונת, לימוד תורת הציונות, עברית, גיאוגרפיה של ארץ ישראל וכן פעילות חברתית ענפה. הקן עבר אחר כך לבניין התלמוד תורה שם קיבלנו חדר, אבל בהתחשב שהלימודים בתלמוד תורה הסתיימו בערך בשעה 18:00 ופעילותנו התחילה רק אז, עמדו למעשה לרשותנו חדרים נוספים.

בקן היו שכבות גיל שונות ולכן הפעילויות היו לפי קבוצות גיל, כאשר בראש כל קבוצה עמד מדריך. בשבתות ובחגים הפעילות היתה משותפת לכל הקבוצות. הפעילות בשבתות היתה מורכבת מהקראות ספרותיות, שירה בציבור וריקודי עם.

בינתיים הגיע זמנם של חברי ההנהגה לצאת להכשרה והם אכן יצאו ונבחרו אחר כך להנהגה הראשית של התנועה בבוקרשט. עקב יציאתם נבחרה הנהגה מקומית חדשה: מאיר קוסטינר, שמחה וייסבוך ואנוכי. חברי ההנהגה הראשית נהגו לבקר בקנים ובסניפי ההכשרה וכן בבתי הילדים ולמעשה כיוונו את כל תוכניות הפעילות בקנים ודאגו לחלוצים בסניפי ההכשרה ולחניכים בבתי הילדים ולעלייתם ארצה.

לקנים היה נהוג לשלוח שליחים – מדריכים בעלי ותק – לצורך הדרכה, והם שהו בקן מספר חודשים. בקן שלנו היו לפי מיטב זיכרוני השליחים הבאים: לינצי, נתן קרויטורו ואיקי שכטר המנוח. גם חברי ההנהגה הראשית נהגו לבקר בקן ואלה היו יצחק ארצי ז"ל (אז איציו הרציג), ברל שיבר ז"ל, יצחק ילון (אז טוטיו יבלונובר) יבל"א ואפילו שליח התנועה מהארץ יהודה שערי ז"ל (אז לייבו שוירמן) ביקר בקן והרצה לפני החברים. למותר לציין, שגם חברי ההנהגה הראשית יוצאי סוצ'בה היו מבקרים בקן בכל עת שבאו הביתה לחופשה.

מאוחר יותר נאלצנו לפנות את הקן מהתלמוד תורה ולכן שכרנו דירת שלושה חדרים בקומה ראשונה ברח' פטרו ררש והעברנו את הפעילות לשם.

המאפיין הבולט של תנועת הנוער הציוני היה הרכב חבריה, כולם תלמידים וכמעט אף בעל מלאכה או פועל. הקבוצות היו: המקשיבים עד גיל 12, קבוצות ביניים כגון חבצלת, ואבא ברדיצ'ב וקבוצת כרמל (כולה רק בחורים). הרוח החיה בקבוצת כרמל היה מניו, בחור אינטליגנטי וידען, בקיא בספרות, שתרם רבות

לפעילות הקבוצה והקן בכללו. הוא לא זכה לעלות ארצה ונפטר ברומניה.

אחד האירועים המיוחדים של הקן היה בהעמדת הצגה "איש האפר", שאותה הצגנו בסוצ'בה וכן בבורדוז'ני ובפלטיצ'ני בהצלחה רבה. בשבתות בקיץ היינו עורכים טיולים למצודה (צ'טטה) או לזמקה, מקומות היסטוריים שהיו מחוץ לעיר, ומקיימים שם את הפעילות. אחד השיאים היו מושבות הקיץ של התנועה שאותן קיימו בהרים ובנוכחות חברים מכל הארץ, אירוע מרומם ביותר שהיה קשור בנסיעה של כמה ימים לכל כיוון.

ביום העצמאות הרומני היינו משתתפים בתהלוכות שקויימו על ידי הממשלה כשאנו צועדים תחת דגל כחול לבן.

למותר לציין שמספר לא מבוטל של חברויות שנסתיימו בנישואין מאושרים יצאו מהקן – ואני בתוכם. בינתיים חברים רבים יצאו להכשרה או לבית ילדים ומשם עלו ארצה. גם אני לאחר תקופת הדרכה בקן סירט – הייתי בהכשרה בסניפים שונים, איוד, ברשוב, וומה וכן בהדרכה בבית ילדים בגגיה, כאשר ביום בהיר אחד כל זה נפסק עקב החלטת ממשלת רומניה על פירוק ההסתדרות הציונית ופיזור כל סניפי ההכשרה, בתי ילדים והקנים, ואיסור מוחלט של פעילות ציונית כלשהי. זה קרה בשנת 1948 ורק בשנת 1951 הצלחתי לעלות ארצה בצורה לגאלית מצויד בתעודת מסע.

כשאני מביט אחורה – הרי שהפעילות בקן ובתנועה הציונית מהווה אצלי עד היום פרק חשוב ונוסטלגי בחיי.

סיפורה של שרי ילון (שלפר)

על אחות ממשפחות שלפר מאיצקני

אני כותבת שורות אלה מהזיכרון של יותר מששים שנה, משנות נעורי, אז גם הכרתי את האחיות של אבי, והמשפחה התפזרה לפני השואה, במהלכה ואחריה. סבתי נטי וסבי חיים־שלום שלפר היו שנים רבות תושבי איצקני וייתכן שגם נולדו שם. בין השנים 1890–1900 נולדו להם שם חמישה ילדים, ארבע בנות ובן, אשר גם חיו שם בנעוריהם, אבל את חייהם הבוגרים הם כמובן חיו מחוץ לאיצקני.

הבן, משה (מוריץ), אבי, התחתן עם אמי עלזה לבית ריצ'קר ועבר לגור בעיר

וטרה דורניי (הנקראת בקיצור דורנה), מקום מגוריה של אמי, ואני בתם היחידה. אבי עבד כפקיד באחת ממנסרות־העץ בעיר ואמי הפעילה פנסיון – בבית שלנו – בשלושת חודשי הקיץ והקיט בעירנו. אחרי בית הספר העממי למדתי בכמה כיתות אקסטרניות בדורנה ועמדתי בבחינות בגימנסיה לבנות בסוצ'בה, שם התגוררתי אצל משפחת בוקי גרופר.

באוקטובר 1941 גורשנו, עם כל יהודי העיר, לטרנסניסטריה, שם שרדנו הודות לעבודתם של אבי ואמי ב־"טורנטוריה", בית היציקה בגטו מוגילב־פודולסק. הסובייטים שחררו אותנו באביב 1944, גייסו את אבי לצבאם, והוא חזר רק בסתיו 1946. בסוף שנה זו התחתנתי עם יצחק (טוטיו) יבלונובר (לימים ילון).

בספטמבר 1947 עלינו ארצה עם הורינו, והוגלינו על ידי הבריטים למחנות קפריסין, משם עלו הורינו ארצה במאי 1948 ואני עם בעלי בפברואר 1949. בשלוש השנים הראשונות בארץ עבדתי כמלצרית ובערבים למדתי הנהלת חשבונות. עבדתי בזה עד יציאתי לגמלאות – כולל שנתיים בניו יורק, שם טוטיו היה בשליחות מטעם משרד הביטחון. נולדו לנו בארץ שני ילדים, רונית ואמנון אשר הקימו משפחות ויש לנו מהם שלושה נכדים.

אבי נפטר בשנת 1967 והוא בן 71 ואמי נפטרה ב־1998 והיא כמעט בת 99. קורות משפחתנו בארץ מפורטות גם ב־"ספר הזיכרון של יהודי וטרה־דורניי והסביבה".

על דודותי ומשפחותיהן

הבת הבכורה, הילדה, התחתנה עם חיים אלנבוגן (ליברמן), סוחר בהמות מדורנה (כנראה), והם גרו בכפר יאקובני אשר ליד דורנה. נולדו להם שני בנים ובת, דוליו, לוצי וסלי. דוליו נפטר בדורנה בשנת 1939 והוא כבן 30, לוצי וסלי עברו לגור בבוקרשט וכך ניצלו מהגירוש לטרנסניסטריה. ההורים, הילדה וחיים, שרדו מגירוש טרנסניסטריה ועברו אחר כך גם הם להתגורר בבוקרשט, שם גם נפטרו בשנות החמישים של המאה הקודמת. לוצי וסינה אלנבוגן, וכן סלי ובעלה יוסף קלדררו עלו ארצה, וחיו ונפטרו כאן. הבן של לוצי וסינה, ד"ר אדריאן אלנבוגן, רופא גינקולוג, גר עם אשתו אירית ושני ילדיהם אמיר ואילנית בהרצליה.

הבת השנייה, פריצה, התחתנה עם פיליפ גרייף מדורנה, עברו לגור ביאקובני, שם נולדו להם שני ילדים, פאני (פויה) ושלום (בורשי), כעבור כמה שנים הם עברו לגור בדורנה, שם פתחו מסעדה. פיליפ גרייף נפטר בסוף שנות השלושים ופריצה

והילדים גורשו – עם כל יהודי העיר – לטרנסניסטריה, שם פריצה נפטרה. הילדים הגיעו לישראל והקימו כאן משפחות. כעת חיים בישראל בורשי גרייף עם אשתו פנינה, בתם חיה ובנם אפרים וילדיהם. כך גם הילדים של פויה, אלמנת ארנסט שוורץ, סלומון ופריצי וילדיהם.

הבת השלישית, טוני, התחתנה עם רובין (ראובן) פרימט, והם עברו לגור בסרייבו אשר ביוגוסלביה, שם נולד בנם, יוליוס. שלושתם נספו בשואה; הבן עבד ונספה במכרות הנחושת ב-BOR אך על טוני וראובן לא ידוע לנו איך נספו.

הבת האחרונה, אנה, התחתנה עם סלומון (שלמה) שנברג (פליט מפולין). הם הקימו את ביתם בעיר קימפולונג ונולדה להם בת יחידה, הרטה. סבתי נטי, אשר התאלמנה בשנות העשרים המוקדמות במאה הקודמת, עברה לגור יחד איתם. דודי סלומון היה מנהל טחנת הקמח בעיר וגם הם גורשו לטרנסניסטריה. סבתא נטי נפטרה שם ודודה אנה עם בעלה סלומון ובתם הרטה חזרו לקימפולונג. המשטר הקומוניסטי דחה את עלייתם ארצה במשך ארבע שנים ודודתי ודודי עלו רק בשנת 1952. לבת, הרטה, נתנו לעלות רק כעבור ארבע שנים נוספות, ב־1956, אבל את אביה היא כבר לא מצאה בחיים. הרטה התחתנה עם מיקי (אליהו) מרקוביץ מפוקשני והיום רק היא בחיים.

למרות שחצי מהשורשים שלי הם מאיצקני, אין באפשרותי לספר על כל קרובי משם יותר מאשר נתונים יבשים, כי לא חייתי שם. אמנם נפגשנו בשמחות וגם בלוויות משפחתיות, אבל אני ביקרתי באיצקני רק פעם אחת אצל אחות סבתי ובעלה שלפר (אח סבי) אחרי שחזרו מטרנסניסטריה.

סיפורה של שרה ירון

זהבם של היהודים – מוגילב 1941

אֲמָר זְהָבָם שֶׁל הַיְהוּדִים:
אֲנִי הָיִיתִי דִּינָרוֹ
שֶׁל הַנִּרְדָּף. בֵּין מְנַדִּים
לַחְמוּ הֵבֵאתִי וְנֵרוֹ.
וּבְבוֹא רוֹדְפָיו גַּם עֲקַבְתִּים
וְאֶנָּתֵן בְּעַד עוֹרוֹ.

(נתן אלתרמן מתוך הספר "עיר היונה", ע' 273)

נולדתי באוגוסט 1940 בסוצ'בה, בבית הגדול ברחוב רג'ינה־מריה מספר 8, הבית אשר בנה סבי ר' יחיאל־מיכאל וסרמן שהיה סוחר תבואה אמיד. לעת הזאת כבר שכנו סבי וסבתי בבית הקברות אשר בעירנו. בבית גרו אמי קלרה־חיה לבית וסרמן ואבי אברהם־אריה קמפר (זוניו) ובתם הפעוטה רות, ואחות אמי ז'נט, בעלה ברל רודיך ובנותיהם הקטנות רות ומרים. כמו כן הצטופפו עמנו בבית פליטים ממשפחתנו אשר נמלטו מן האזור הכפרי שבו כבר ערכו הרומנים מסעות רצח על פי יוזמות מקומיות.

אבי ז"ל נולד בכפר קטן בשם פרהאוץ במחוז סוצ'בה, ונתייתם מאביו בטרם היוולדו. המשפחה עברה לסוצ'בה, ואבי ביסס את מעמדו כסוחר עורות. כל מה שעשה והשיג בשנות חייו הקצרים היה בעשר אצבעותיו בלבד. הוא היה איש משפחה אוהב, אהוב על כל ידידיו ומכריו, ופעל בכל נפשו בתנועת "צעירי ציון" בעיר.

באירופה השתוללה מלחמה זה שנה, האופק היה קודר ולא ניבא טובות. גם ברומניה קודמה חקיקה אנטישמית פרועה שהגבילה את חיי היהודים ופגעה בפרנסתם. כשנולדתי היה הצבא הגרמני בעירנו ובחיים ננסכו אי־ודאות והרבה דאגה לביטחון האישי. יומיים לאחר לידתי ראתה אמי את אחותה אופה עוגת דבש, מוציאה בקבוק משקה חריף ומזרזת את אבי ללכת לבית הכנסת ולתת לי שם. אמי התרעמה ואמרה: וכי בתי היא "ילדה של חול" (יש לזה ביטוי ביידיש), נחכה עד שבת ונעשה זאת בחגיגיות כמקובל. אחותה השיבה לה שהמצב כל כך לא בטוח שלא ניתן לדעת מה יקרה עד שבת. אמי קיבלה זאת בעצב, ואבי הלך אפוא ביום חול לבית הכנסת ונתן לי את שמי שרה כשמה של סבתי. ואם חשבה אמי כי זהו הדבר הגרוע ביותר שיכול לקרות הנה עוד הרע מכול עמד לפניהם.

וכך נמשכו החיים בין פחד, דאגה ותקווה עד שבאוקטובר 1941, בסוכות, גורשנו מסוצ'בה ביום שישי, וביום שני עברנו את נהר הדנייסטר ברפסודות במסענו לטרנסניסטריה והגענו למוגילב. נהר הדנייסטר שימש כגבול בין רומניה לבין ארץ הרפאים טרנסניסטריה אשר נבראה בחזון הרוע הרומני־נאצי. בגבול צריכים היו היהודים למסור את כספם וקיבלו תמורתו כסף פחות בערכו ותעודותיהם נלקחו. בגבול הזה הם נהפכו מבני אדם אזרחיים בעלי שם, מעמד ותכונות אישיות להמון חסר ייחוד ומשולל זכויות אנושיות בסיסיות.

במוגילב הובלנו לקסרקטין צבאי, ושם היינו אמורים לשהות עד שילוחנו למורפה. מכאן ואילך נשען סיפורי על דבריו של מיודעי מרדכי גרוס שהיה עמנו במשלוח הזה כנער צעיר ורישומי ימי הזוועות חרוטים היטב בזיכרונו.

כבר היה ידוע מהם המהלכים הצפויים. כשתגיע קבוצת מגורשים חדשה תשולח הקבוצה הקודמת במסע רגלי לתוך טרנסניסטריה. הפרקטיקה של מסעות אלו אף היא כבר נודעה, רוב האנשים, זקנים, חולים, נשים וטף לא יכלו לעמוד בכך וכשלו בצדי הדרך. כמו כן חשופים היו להתעמרות וביזה של החיילים המלווים. היה צריך אפוא למצוא בדחיפות דרך עוקפת לדרך המוות. אבי, מתוך אינסטינקט שבא עם ניסיון יהודי עתיק יומין, הסתכן סיכון גדול ולא מסר את כספו בגבול הנהר. אמי ואחותה נשאו על גופן סכום כסף גדול.

בקסרקטין הבחין אבי כי הקצין הממונה על הז'נדרמים הוא מכרו מספסל הלימודים. אמנם בימים ההם כבר לא ניתן היה לבטוח כלל בהיכרויות קודמות, אבל כשהחיים מונחים על כף המאזניים נותרה רק האפשרות להמר על הלא ידוע. וכך פנה אבי לקצין וביקש ממנו כי תמורת כספו יציל את משפחתו ויהודים נוספים כמה שניתן. ההימור צלח, אם כי דבר לא מנע מן הקצין לירות באבי ולקחת את כספו.

שמונים ואחד יהודים נכללו בקבוצה הניצולה. הקצין שלח להביא שמונה עגלות רתומות לסוסים כדי להוציאנו מן המתחם. מרדכי גרוס זוכר כי הדבר נעשה בחסות הכידונים השלופים של הז'נדרמים, כי גדולה היתה האימה של הנשארים. במוגילב שוכנו בבתים שהתרוקנו מתושביהם עד אשר נשלחנו במשאיות לגלותנו במורפה.

הזמן העובר מוריד מסך על השנים האפלות ההן. הולכים ומתמעטים בתוכנו האנשים שהיו שם, חזו את הדברים ויכולים לספר. אבי ז"ל נפטר במורפה מטיפוס בשנת 1942 והוא בן 39 במותו.

אחותי רות עזבה את מורפה עם שתי בנות דודתה רות ומרים לבית רודיך (כיום מרים שימרון הגרה בחיפה) בשנת 1943 ועלו לארץ ישראל. אמי ואני חזרנו לסוצ'בה לאחר השחרור ועלינו ארצה בעלייה הבלתי לגאלית באונייה "רפיח" שטבעה בלב הים האגאי. אנו ניצלנו על ידי אוניית מלחמה בריטית שהובילה אותנו לקפריסין. הגענו לקיבוץ גבת לשם הגיעו קודם לכן אחותי ובנות הדודה.

בזמן הפילוג עברנו לקיבוץ יפעת, ואחר כך התפצלו דרכינו. אחותי ואמי חיו בבת ים. אחותי נישאה ונולדו לה שני בנים שמואל ומיכאל (ע"ש הסב). אמי נפטרה בשנת 1991, ואחותי נפטרה בשנת 1996. היא היתה מבוגרת ממני בארבע שנים.

אני נשואה וגרה זה שנים רבות בירושלים. במקצועי אני יועצת חינוכית ועבדתי שנים רבות במערכת החינוך. כיום אני גמלאית. יש לי שני ילדים הבכור אברהם (ע"ש אבי) ובת בשם הדס. בעלי רפאל ירון היה במשך שנים רבות עובד בכיר

במשרד החינוך, וכיום מנהל את המכון הציבורי "לפיתוח ומחקר של מערכות חינוך ורווחה" בתל אביב.

סיפורה של אוניית המעפילים "רפיח"

לאחר שאמי ואני חזרנו מטרנסניסטריה לסוצ'בה, החליטה אמי להצטרף לעלייה הבלתי-לגאלית לארץ ישראל. אחותי ובנות הדודה כבר היו בארץ, ואמי לא רצתה לשהות יותר במקום שהסב לנו סבל רב כל כך.

פנינו לארגון של עלייה ב' ונסענו ברכבת בהמות ליוגוסלביה וכבר היה קור עז של חודש נובמבר, והקרון היה כמעט קפוא. בנמל קטן ונידח ששמו באקראט חיכתה לנו אונייה קטנה ורעועה, אשר במקור שימשה להובלת בעלי חיים בין האיים היווניים. כדי להסוותה נבנו על הסיפון מתקני פח אשר שיוו לה מראה של אוניית משא. ובבטן האונייה הותקנו לכל אורכה ספסלים, ורק שם הורשו האנשים לשהות כדי שלא יתגלו על ידי הבריטים.

ב-29 בנובמבר 1946 הפליגה האונייה, ועל סיפונה כ-800 מעפילים, כ-600 מהם מרומניה והשאר מהונגריה ובולגריה. רב החובל והצוות היו יוונים, אבל האחריות היתה על ארבעת שליחי עלייה ב' אשר היו ממונים על העולים מכל בחינה שהיא. הצפיפות היתה גדולה מאוד ולא ניתן היה לשבת. את האוכל המועט שחולק לאנשים צריך היה לאכול בשכיבה. גם המים היו בקיצוב, ושמחה רבה היתה שניתן היה לאסוף כמה טיפות גשם בפחית. למותר להרחיב את הדיבור על תנאי הסניטציה הקשים והחום הנורא אשר שררו בבטן האונייה, ועם זאת רוחם של האנשים היתה מרוממת וכולם קיוו לטוב.

כמה ימים שטה האונייה בים שקט, ואחר כך פרצה סערה גדולה. האונייה הרעועה הטלטלה מצד אל צד, הגלים שטפו אותה ואחד ממנועיה שבת. בבוקר השביעי בדצמבר גברה הסערה ורב החובל חש למצוא מקלט בין איי הדודקאנז.

לקראת הצהריים חשכו השמים, ורב החובל החליט לנסות לעגון ליד אחד האיים. האונייה עצרה ליד אי קטן סלעי וחשוף ששמו סירנה, והצוות ניסה להשליך עוגן. העוגן לא תפס והאונייה נחבטה אל סלעי האי, קיבלה מכה איומה בקרקעיתה ומים פרצו פנימה.

פניקה פרצה בין המעפילים. "קפצו והצילו את חייכם" היתה ההוראה. ואנשים קפצו למים הקפואים. המלחים היוונים שקפצו ראשונים הצליחו לקשור את האונייה בחבלים לסלעים והאנשים אחזו בחבלים והגיעו לחוף.

מצבות עולים שטבעו עם אוניית רפיח

החבלים נמתחו ורפו לפי טלטולי האונייה כשנישאה על פני הגלים וירדה, והיו אנשים אשר נפלו ונמחצו בין האונייה לסלעים. אמי ואני – שהייתי ילדה בת חמש – לא יכולנו לקפוץ למים. עמדנו על הסיפון השוקע בין האנשים אשר היו עסוקים להציל את עצמם ואת משפחותיהם. ואז פנתה אמי לאחד המלחים וביקשה ממנו להעבירני לאי בזרועותיו תמורת כספה, ולי חזרה ושיננה את שם הקיבוץ שבו נמצאות אחותי ובנות הדודה ומסרה אותי בידי המלח. בשקט הלכתי עם המלח כאילו היה זה דבר טבעי להינתק כך מאימא בתוך הקטסטרופה שמסביב. על החוף התיישבתי על אבן, וצפיתי באונייה השוקעת ורואה את אמי עומדת על הסיפון ההולך ונשטף בגלים. יושבת לבדי בעולם ובשקט מחכה. לקראת הסוף הועברה גם אמי על ידי המלח לאי ושתינו ישבנו חבוקות ודוממות צופות במה שהיתה אונייתנו יורדת לתהומות ועמה חפצינו המועטים, ומעט התמונות אשר הצילה אמי מן המלחמה ולקחה איתה.

על משפחת וסרמן בסוצ'בה

בבואי היום לספר את סיפורה של משפחתי שישבה כמה דורות בעיר, מרגישה אני עד כמה חיבלה השואה גם ביכולתי לספר את הסיפור. מטבע הדברים הוא כי משפחה אשר נשמר בה רצף הדורות, תשמור גם מסמכים המתארים את חייה,

זקניה וילדיה, תעודות המעידות על רכושה, וחפצים שעוברים מאב לבנו ומאם לבתה, כי תישמר רציפות לשונית ובנים ידברו בשפת הוריהם, וידעו את תולדות משפחתם גם אחרי לכת ההורים. מטבע הדברים הוא כי "דור לדור יביע אומר" באופן טבעי, במשך שנים, ביום חול, בחגים ומועדים. ויהיו מספרים ויהיו שומעים. אבל השואה הפכה הכול.

ילדיו של ר' יחיאל מיכאל וסרמן (1910): ברטה, ישראל, ז'נט וקלרה

ביתנו התרוקן מכל החפצים, המסמכים והתמונות עם גירושינו לטרנסניסטריה, והמעט שאמי הצליחה ללקט בשובנו לעיר ירד למצולות עם טביעתה של אוניית המעפילים "רפיח" בדרכנו לארץ ישראל.

השפה שהיתה נהוגה בביתנו היתה גרמנית והיא בוודאי לא נשמרה. באופן טבעי ילדי מהגרים רוצים לדבר בשפת המקום ועל אחת כמה וכמה מי רצה בשנים שלאחר המלחמה לדבר בשפת הרוצחים. וכשאת מגיעה לקיבוץ בעמק יזרעאל, כל מה שאת רוצה זה להיות בדיוק כמו הילדים העליזים והשובבים חסרי הדאגה. אינך רוצה להמיר את ימי הקיץ הכחולים והלוהטים בעמק בסיפורה של עיר רחוקה אפורה ומושלגת שאסונות נכרכים בה. וכך אני לא שאלתי ואמי התרגלה לא לספר והחיים עברו.

וכשהתבגרתי ורציתי לדעת היתה אמי רגילה לשתיקתה ולא נעתרה בקלות. וכשהלכה לעולמה נטלה עמה את הדברים שלא דוברו ואת הסיפורים שלא סופרו. על כן מה שייכתב על משפחת וסרמן, היא משפחת אמי, אינו היסטוריה משפחתית ממש, הכתוב מורכב מקטעי סיפורים של אמי וקרובים אחרים, מעט תמונות

שנשלחו בזמנו לקרובים שבחו"ל מעשה תשבץ שהסתום בו רב על הנגלה.

ואלה קצת מתולדות משפחת וסרמן אשר חיה בקהילת סוצ'בה: סבא רבא שלנו, ר' יהושע הלוי וסרמן הוא האיש שיש לנו מידע עליו. אשתו הראשונה נפטרה בגיל צעיר מאוד, והניחה אותו אלמן מטופל בילדים פעוטים. כיוון שהמקום לא היה מיושב עדיין דיו ביהודים, הוא נסע לבוצ'ץ בגליציה והביא משם את אשתו השנייה לאה. מכך אנו סבורים שייתכן ומוצאו היה מקהילה זו. לזוג נולדו ילדים נוספים ביניהם סבי ר' יחיאל מיכל. לאחר שהשיאו את כל ילדיהם, וגמרו את עניינם בחלק זה של העולם, עלו לארץ ישראל בשנת 1890 לירושלים עם בנם הצעיר פנחס. לפני עלייתם לארץ ישראל הבטיחו בניהם לתמוך בהם ולשלוח כספים למחייתם בארץ ישראל.

הסבים נקברו בירושלים בהר הזיתים. בנם פנחס היגר באותו זמן לאנגליה.

סבי ר' יחיאל־מיכל נולד ב־1867 ונשא לאישה את שרה אחייניתו. הוא היה סוחר תבואה ועסק גם בייצוא מוצרים חקלאיים לגרמניה. לסבתי היתה חנות מכולת. המשפחה נחשבה אמידה ובנתה לעצמה בית מרווח ברחוב "רג'ינה מריה" בסוצ'בה. הבית התנהל כבית אורתודוכסי לכל דבר ועניין, סבי היה תלמיד חכם שקבע לו עתים לתורה לאחר שגמר את עבודתו. וכך זכרו אותו ילדיו, ספר פתוח ומנורה דולקת עד שהלך לישון. הוא נשא בעול הציבור וטיפל בצורכי בית הכנסת שבו התפלל והסוחרים בעיר שבטחו ביושרו והעריכו את חכמתו, בחרו בו להיות בורר ביניהם במחלוקות כספיות.

בקרב המשפחה הקרובה והרחוקה היה ידוע ביתם כמקום של חסד וצדקה. למרות היות הבית אורתודוכסי באורח חייו הוא היה פתוח לרוחות ההשכלה והקדמה אשר נשבו ממערב. הבן ושלושת הבנות קיבלו חינוך משובח בגימנסיה גרמנית, ולהשלמת חינוכם היהודי הובא לבית מורה פרטי אשר לימדם קרוא וכתוב בעברית. אמי זכרה ילדות ונעורים מאושרים בעיר. שנים של לימודים וחיי חברה, ונסיעות מדי קיץ לחופשה לכפר פראסין שבו היו לנו קרובי משפחה.

ארבעה ילדים הצליחו ר' יחיאל מיכל ואשתו שרה לגדל בימים ההם כשתינוקות רבים מתו בילדותם. בן ושמו ישראל ושלושת אחיותיו ז'נט, קלרה וברטה. שתי אחיות, ז'נט וברטה, פנו ללימודים גבוהים, ז'נט נסעה לווינה ושם למדה כלכלה ומסחר. ברטה נסעה לצרפת ושם למדה רפואה, זאת בעידוד אביהן ובתמיכתו הכספית. הבן ישראל נשא אישה ועבר לגור בצ'רנוביץ, ז'נט חזרה מווינה ונישאה לדב רודיך בן למשפחה אמידה בעיר.

ביחד המשיכו את עסקי משפחותיהם. אמי קלרה נישאה לאברהם אריה במפר

(פרוליך) שהגיע כנער עם אמו ואחותו מהכפר פרהאוץ הסמוך לעיר והיה סוחר בעורות. האחות ברטה סיימה את לימודיה כרופאה, ונישאה לרופא מקומי והשתקעה בפריז. שתי משפחות האחיות גרו בעיר, הן היו קשורות לפעילות ציונית במסגרת של "צעירי ציון". המקום סיפק להם תכנים תרבותיים כמו גם קשרים חברתיים. נולדו ילדים והם המשיכו את החיים בדומה להוריהם, ברווחה כלכלית, בעניין בצורכי ציבור ובפעילות מגוונת. נשמרה מסורת של שבת וחג וכשרות, אבל באופן כללי כבר היתה פתיחות רבה יותר לתרבות הכללית והדת מילאה מקום פחות מרכזי בחייהם.

האחות ברטה המשיכה לבוא מדי קיץ ברכבת (נסיעה של כמה ימים) והתמונות המועטות אשר שרדו מספרות על נסיעות לצ'רנוביץ, התכנסויות חברתיות וחופשות קיץ נעימות. בשנת 1938 נפטרו סבי וסבתי ונטמנו בבית הקברות בעיר. במותם נחסכה מהם הזוועה אשר חיכתה לקהילה בשנת 1941.

דודתי ז'נט, בעלה ואבי נספו במורפה אשר בטרנסניסטריה ונקברו שם. אמי, בנותיה ובנותיה של ז'נט, האח ישראל ומשפחתו עלו לאחר המלחמה לארץ ישראל ובנו בה את ביתם. במאי שנת 2005 נסענו, בנותיה של ז'נט, רות ומרים, ואני לרומניה למה שקרוי "טיול שורשים". מפריז הגיעה דניאל, בתה של הדודה ברטה ובתה לאה. ברטה עברה את אמי המלחמה בצרפת במחתרת.

אף אחת מאיתנו לא ביקרה בסוצ'בה לאחר הגירוש, ודניאל ידעה עליה רק מסיפורי אמה. רגשות רבים ליוו אותנו בנסיעתנו והיתה סקרנות רבה לראות את מה שלא זכרנו. ומאידך חשש מאכזבה ועמוק בלב הכעס אשר מלווה אותנו תמיד. נסענו בתוככי מחוז בוקובינה והוא יפה יותר מכל אשר שיערנו. נוף גבעות עגולות ויערות ירוקים. עצי תפוח עומדים בפריחה לבנה ורודה. נחלים שוצפים ועליהם גשרים קטנים. כפרים נידחים קפואים כמו הזמן. בתי עץ, חצרות ומשאבות ידניות. אווזים מתרוצצים ואיכרים נוסעים בעגלות. בעיניים בוערות "בלענו" את הנופים הללו. אלו מראות אשר ראו הורינו בילדותם ובבגרותם. רק דרכם יכולנו לנסות לחדור לחוויות חייהם במקום. ובסוצ'בה עצמה מה ראינו? העיר גדלה מאוד מטבע הדברים ויש בה פינות נאות. אבל קהילת סוצ'בה איננה. בית כנסת אחד (ג"ח) נותר עומד מיותם וכמעט אין דורש לו. בית הקהילה קטן ומוזנח, כתשעים וארבעה יהודים חיים בעיר רובם קשישים. בית סבי הופקע על ידי השלטון הקומוניסטי ובשלב מסוים נהרס, רות ומרים מצאו את בית הוריהם בבניין גדול במרכז העיר המשמש כיום כמרכז ללימוד עיוורים. חיפשנו את הגימנסיה לבנות שבה למדו אמותינו, ומצאנו בניין בית ספר נאה אשר נבנה בסוף המאה ה־18 ומשמש כיום כמרכז לאמנויות.

אחר כך נסענו לתחנת הרכבת המוזנחת אבל המרהיבה ביופייה באיצקני. ושם חזרו ימי הקיץ הרחוקים שמהם הגיעו ז'נט וברטה מכרכי העולם הגדול לעיר הקטנה, ושם חיכה להן אביהן עם כרכרה להביאן הביתה ומשם שולחנו לדרכנו האחרונה לטרנסניסטריה. המקום שבו מצאנו בעיר הולדתנו קרובי משפחה היה בית הקברות. בית הקברות על גבעה ירוקה עטורת עצים ושלוות עולם נחה עליו. הדלקנו נרות נשמה ליד קברותיהם של ר' יחיאל–מיכל וסרמן ואשתו שרה. נינתו לאה אשר הגיעה מפריז ראתה ידיים מעטרות את מצבתו ושאלה לפירוש הדבר. אכן לא ידעו הן כי לוי היה הסב, ולא נותר איש מצאצאיהם בסוצ'בה.

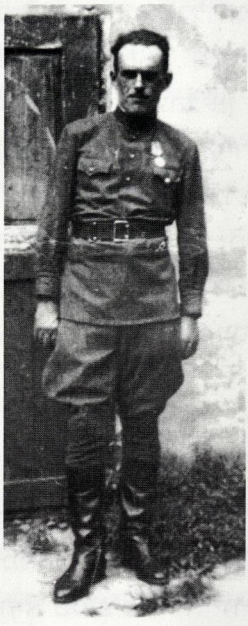
אפילוג:

בכנס מדעי בעיר מנצ'סטר באנגליה פגשה בתי סטודנטית מרומניה. הן שוחחו כה וכה ובתי שאלה מהיכן היא ברומניה. "עזבי", ענתה לה, "עיר קטנה אשר לא שמעת עליה". "ובכל זאת..." התברר שהיא מסוצ'בה. לא יודעת ולא מודעת לעברה היהודי של העיר ולגורלם של התושבים. בתמימות רבה שאלה בתי למה עזבה משפחתה את העיר ולמה לא נשאר שם אף אחד?? ואנחנו מה נאמר...?

עבורנו שהיינו ילדות קטנות בעת שחרבה הקהילה ולא הספקנו לחיות בה חיי ילדות רגילים של שמחות ועצב, לימודים ומשחקים, חול וחגים וכל שהיה נגזל באכזריות מאיתנו, הזיכרון יישאר עימנו כמקום שבו חיה משפחתנו שנים רבות ובין אור לחושך היו גם שנים טובות ויפות.

סיפורו של יהודה כהן

נולדתי בשוץ ב־30.9.1914 (יום כיפור) בבית לא עשיר כילד של שמעון וזיסל כהן. הורי בכו תמיד על תקופת שלטונו של הקיסר פרנץ־יוזף ועל החיים הטובים תחת השלטון האוסטרי. למדנו אלף־בית אצל זיידל מלמד, חומש ורש"י אצל פרוים מלמד, עד שבאו המורים חיים קרטן ומילר והתחלנו ללמוד גם עברית. כמעט כל החבורה שלנו הלכה לעבוד בחנויות, כעוזרים, פרט לאדולף וייטמן שהיה ממשפחה אמידה, להוריו היתה טחנת קמח והוא למד רפואה ונהייה דוקטור.

יהודה כהן

ייסדנו את השומר הדתי ואחרי זה את הפועל המזרחי אבל הרוב לא עלה ארצה מפני שהאנגלים לא הנפיקו סרטיפיקטים. כך התגלגלנו לבוקובינה הצפונית, צ'רנוביץ – ווּשקאוץ, שנכבשה על ידי הרוסים ב־1940. בווּשקאוץ עבדתי במחסן תבואות ממשלתי שאליו הביאו האיכרים תבואה בפקודת השלטונות (כעין מס). שם גם התחתנתי עם בתו של השוחט ר' ישראל קופלמן. ב־22 ביוני 1941 תקפו הגרמנים והרומנים את רוסיה ולו היינו נשארים בווּשקאוץ היה גם גורלנו דומה. זה היה גם גורלם של אלה שעבדו אתי ונשארו במקום.

בליל ה־1.7.41 ברחנו בעגלה לרוסיה, עד שהגענו לתחנת רכבת ומשם נסענו לתוך רוסיה הענקית. אשתי התגלגלה לטשקנט ואותי גייסו לצבא האדום. החורף הראשון היה קשה מאוד, וקר מאוד, אולם לאחר שהגרמנים נחלו מפלה בסטאלינגרד, השתפר המצב והתחילה ההתקדמות מערבה. כשבוקובינה שוחררה, הייתי כבר סמל בצבא האדום. הגעתי לצ'רנוביץ ושם נודע לי מפי שמואל אוברווגר שהורי נספו בטרנסניסטריה.

אחותי אלקה ואני הגענו ארצה דרך קפריסין באונייה פן קרשצ'נט. משנת 1948 אני גר בטבעון בבית פרטי עם גינה, עבדתי 30 שנה בדואר הראשי בחיפה ואני כבר מזמן בפנסיה – הגעתי לגיל 90. אני חי ב"ה טוב, יש לי חמישה נכדים, וחמישה

נינים כולם מסודרים ב"ה טוב מאוד. משנת 1940 לא גרתי בסוצ'בה – ביקרתי שם פעמיים – ובכנס של יוצאי שוע לא הכרתי אף אחד, פרט לסלי הירש ואדולף וייטמן וחוץ מהם אף אחד לא הכיר אותי.

סיפורה של שושנה כהן (רוזה לסטר)

שמות הורי: חייה ואידל לסטר (Laster), שם אחותי: רבקה. גרנו בבורדוז'ני ברחוב "שטפאן צ'ל מרה".

בהיותי ילדה קטנה בת 7 כמובן שגרתי עם משפחתי: אבא, אימא, ואחותי בת השנה, בשם רבקה. לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, חיינו התנהלו כסדרם מימים ימימה, והספקתי לבקר תקופה קצרה ביותר בגן הילדים העירוני. גירושי מגן הילדים ללא הכנה מוקדמת, זכורים כאחת הטראומות הקשות ביותר של גיל הילדות המוקדמת, ילדות אשר באה אל סופה הפתאומי, ולעד!

בגירוש לטרנסניסטריה, מקום הגירוש הראשון היה כפר בשם לוצ'ינץ לאחר מכן עברנו לגטו מוגילב, שם העברתי את שנותי עד סוף המלחמה. אמי נספתה שם ממחלת הטיפוס והיא אף קבורה שם עד היום.

אבי גויס כבר בתחילת הגירוש על ידי הצבא הרומני לעבודות כפייה. כידוע החיים בגטו מוגילב היו קשים מנשוא, רעב, כפור ומחלות לא מטופלות לא באמצעות תרופות ולא על ידי כל עזרה רפואית. הצפיפות הגדולה גרמה לרמת הגיינה נמוכה. המחסור במי שתייה וכמובן במים לרחצה היה חמור. במבט לאחור לאחר שנים רבות, אני בטוחה שהצלחנו לעבור את הגיהנום אשר לא ניתן לתיאור, רק בשל העובדה שהמשפחה נשארה מלוכדת מאוד על אף הקשיים והצפיפות הנוראה.

עם שחרור מוגילב על ידי הצבא הרוסי, גויס אבי שוב, הפעם על ידי הצבא האדום, שבו שירת עד תום המלחמה. אחותי ואני שבנו לבורדוז'ני בחודש אפריל 1945. בהיותנו ללא שני ההורים, נתמכנו תקופה ארוכה על ידי דודה, בשם חנה לסטר.

בחודש דצמבר 1947 עזבנו את רומניה, יחד עם חברי תנועת הנוער "גורדוניה" קבוצה אשר מנתה מספר רב של ילדים בהפלגה באחת משתי האוניות – פאן יורק ופאן קרסצ'נט. בחודש אפריל 1948 הגענו ארצה ונקלטנו במחנה עולים של עליית

הנוער למשך כחודש ברעננה ולאחר מכן הועברנו לכפר סבא למוסד "אונים".

תקופה קצרה לאחר מכן נקלטנו במוסד החינוך "הדסים", כאשר יעודנו היה היקלטות כאחד הגרעינים להגשמה קיבוצית. את הזמן הנותר עד לגיוסנו לנח"ל, העברנו בקיבוץ עמיעד אשר בגליל העליון.

התגייסתי יחד עם חברי מהמוסד הדסים לנח"ל, ולאחר הטירונות שבנו לעמיעד, שם שהיתי לפני גיוסי לצה"ל. עם שחרורי מהצבא, בחרתי לעבור לחיים אזרחיים וברבות הימים הקימותי משפחה.

סיפורה של כרמן כהנא (דיקמן)

שוץ של פעם

בעברה של העיר אפשר להבחין בשתי תקופות: הראשונה עד ל-9 באוקטובר 1941, תאריך גירוש היהודים לטרנסניסטריה והשנייה אחרי חזרת שארית הפליטה מהגיהינום ההוא. היהודים בעיר ובסביבתה חיו כמיעוט בין אוכלוסייה המורכבת מרומנים, גרמנים, אוקראינים ואחרים. אוכלוסייה זו, אפילו אלה שלא הזדהו עם המפלגות הפשיסטיות, היתה ברובה אנטישמית ומלאה ברגשות קנאה כלפי היהודים בעלי מקצועות ובעלי רכוש.

כרמן כהנא (דיקמן)

היו משפחות עם רכוש גדול כמו המשפחות הופמייר, טרופ, מרקוס דיקמן, הולדנגרבר, שמלצר, וגנר ואחרים. בעלי הקרקעות ויערות בסביבת שוץ היו מוקה פישר, משה רודיך, מרקוס דיקמן, מאיר אבנר, לייביש וייטמן ועוד.

סוחרים מקצועניים וישרים כמו שיבר, כתבן, שפיגל, גרוניך, טננהאוס, פראיר, גלר, קוסטינר, אחים פוקס, קולבר, רייף הביאו כבוד לעיר.

גם בעלי מקצוע עם מומחיות גבוהה היו ידועים ומוערכים. שענים, צלמים, חייטים כמו אחים הלר, קליגר, אונגריש, טיין, שוורץ, אחיות ויסברוד, והמפורסמים אטיקה שטרומינגר, האחים גרוסמן במסגרות ומכניקה, פחחים, זגגים, צבעים ועוד.

אין לשכוח גם את הרופאים עם מקצועיות והתמחות גבוהה שהיו מוערכים על ידי האוכלוסייה היהודית והנוצרית כאחת: ד"ר הרמן, ד"ר טרטר, ד"ר רייכר, ד"ר הוך, ד"ר ויידנפלד, ד"ר וייטמן.

התעשייה הזעירה נוסדה גם היא על ידי יהודים משוץ: עיבוד עורות האחים שטרנליב, בית חרושת לממתקים האחים צוויבל, ותחנת קמח האחים וייטמן.

בראש ועד הקהילה היהודית היה עו"ד מאיר טייך ומשרדיו היו בבניין בבעלות הקהילה. הוועד טיפל בצורכיה של הקהילה: משחטה לעופות ובהמות, בית מרחץ ציבורי, תלמוד תורה ודאג גם לעניי עירנו. ניזכר בכבוד במלמדים שהכניסו אותנו בסודות האלף־בית ותורת ישראל: קלכשטין, קרטן, וייסבוך ואחרים.

המשפחה

שורשי משפחתי מצד אמי הם ממשפחה עתיקה מאוסטריה שתקעה יתד בשוץ. סבתא רבא (מצד אימא) שלי, חיה בוגן, היתה אישה עתירת נכסים בעלת עשרות דירות וחנויות בשוץ, אישה יראת שמים שתמיד שמעה בעצת רבנים ותרמה רבות להכנסות בנות יהודיות עניות לחופה. היו לחיה בוגן שלושה בנים ובת: ד"ר ברנהרד בוגן, משה בוגן, אליאס בוגן ובתה – לימים שַׂרַפינסטֶר. אמי יטי ז"ל, לימים דיקמן היתה "אישה משכילה" עם ידיעות בספרות, אמנות ושפות זרות. היא ניגנה בפסנתר והרבתה בנסיעות מחוץ לרומניה. אמי ירשה מסבתי חנות בדים וסחורות לאיכרים, חנות ידועה באזור ודירה מרוהטת עם רהיטים יקרים עתיקים ומלאה באוצרות אמנות ודברי כסף.

אבי מרקוס דיקמן היה איש מכובד, בין עשירי העיר. בבעלותו היו קרקעות ויערות בסביבת שוץ ובתוך העיר דירות וחנויות ברחוב הראשי ובעוד רחובות במרכז העיר וגם בכמה רחובות צדדיים. היום כל הנכסים האלה לא קיימים. במרכז

העיר קיים מגדל רב־קומות למגורים ופארק ציבורי עם מדשאות ופרחים ומזרקה במרכזו וברחובות הצדדיים בנוי שוק מקורה למוצרי מזון.

אבי היה דתי ודואג לזולת. בחורפים הקרים היה עוזר לעניים עם עצים להסקה ולפני פסח היה מחלק מצות שהיה מזמין במיוחד במאפיית איציק.

סבא שלי, יענקל דיקמן בעל קרקעות בכפר סלובוזי, קיים בביתו בכפר בית כנסת שבו התפללו המקומיים ויהודים מכפרים בסביבה. במות סבי שמר אבי בביתנו את ספר התורה עד לעשרה באוקטובר 1941, יום הגירוש לטרנסניסטריה כאשר הכניס את הספר לבית הכנסת חברה ג"ח.

ממשפחת אבי היו גם האחים זליג ולוי יצחק דיקמן והאחיות בוניה נוסבראוך וז'נט רודיך אנשים ישרים ומכובדים בחברה. הדוד שלי אביגדור נוסבראוך, אישיות נאורה, תלמיד חכם, בקיא ברזי התלמוד, יו"ר התנועה הציונית, בשוץ השפיע רבות על יהדות הקהילה.

עד לשנת 1937 חיו היהודים ביחסים טובים עם יתר האוכלוסייה והאווירה היתה שקטה לכאורה. אבל משנה זו, כאשר הגיעה לשלטון ממשלת גוגה־קוזה, התחילו רדיפות פומביות נגד היהודים. ראש המחוז קרלן, שהיה גם מורה בבית הספר התיכון לבנים, גרם להפסקת לימודיהם של תלמידים יהודים.

בלט בנבזיותו האירוע בבית הספר התיכון לבנות Doamna Maria, כאשר הכומר קוקליצ'י יחד עם מנהלת בית הספר Poleacu והמורה לרומנית רודולף, ביימו למספר בנות מהכיתה השישית משפט בהאשמה שהן כביכול שרו את המנון האינטרנציונל בכיתה. הבנות בטי קולבר, אלזה רייף, ז'ני שפירא, אניטה האוסליכט ואחרות הוצאו מבית הספר ומשפחותיהן הועמדו לדין. האווירה בעיר היתה כה מורעלת שאף עורך דין רומני לא הסכים לייצג את ה"פושעות".

התקנות לשדרוג האזרחות הרומנית שהנהיג הממשל היו במטרה להפחית את מספר היהודים בעלי אזרחות רומנית וזו היתה גם הזדמנות טובה להוציא כסף מהיהודים. השנים 1939–1940 הצטיינו ברדיפות נגד היהודים. הסוחרים בעלי המקצוע ובעלי הבתים היהודים נסחטו על ידי גובי המסים כמו Bulgaru, Malavenda ואחרים, והשלמונים מילאו את כיסיהם הפרטיים של סחטנים אלה. בלי שוחד אי־אפשר היה להסתדר. הנוהג היה קיים בכל הרמות החל בשוטר הרחוב ועד למפקד המשטרה.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה הרדיפות נגד היהודים התעצמו עוד יותר. היהודים מכפרי הסביבה גורשו באכזריות מבתיהם והשאירו מאחוריהם את רוב רכושם. הרכוש נבזז על ידי הכפריים המקומיים והשלטון המקומי השתלט על הקרקעות והבתים. הממשל חקק חוקים גזעניים, פקידים יהודים פוטרו ממשרותיהם

ורישיונות המסחר בוטלו. התלמידים היהודים הוצאו מבתי הספר, הרופאים היהודים מבתי החולים ועורכי הדין מלשכות עורכי הדין. מוסדות תרבות יהודים נסגרו, תנועת היהודים בעיר, לשווקים, להצגות ולבתי הכנסת הוגבלה.

הצבא הרומני שנסוג מבסרביה ובוקובינה הצפונית התחיל לטבוח ביהודים. כך נרצח משה רודיך מכפר Găureni. על רכושו, החווה והבית השתלט כומר, אבי מפקד המשטרה, ולא הרשה לאלמנה ובתה להיכנס לבית. האחים וסרמן נרצחו בכפר Grăniceşti יחד עם אחיין שבמקרה ביקר אצלם. שכר לקס נרצח בכפר Costina על ידי חייל רומני. האחים זיסמן נורו בתחנת הרכבת איצקני, אחד האחים מת במקום, השני רק נפצע וגווע למוות מבלי לקבל טיפול רפואי בהוראת ד"ר בונה, מנהל בית החולים בסוצ'בה. החיילים היהודים שהיו בצבא הרומני נזרקו מהרכבות בזמן הנסיגה. ניצלו מסכנה זו איציק נוסבראוך ודגוברט וגנר שהצליחו להסתתר אבל לא יכלו להגיע לביתם כי בינתיים נסגר הגבול בין ברית המועצות לבין רומניה.

השלטונות החלו לעצור יהודים שכביכול נחשבו כאוהדי קומוניסטים. אחי מרצל שבקושי מלאו לו 16 נעצר בתור "מרגל" לסובייטים לאחר הלשנה של גוי בשם Vasiliu שהיה אחד הדיירים בבתים שלנו. כמה יהודים נלקחו כבני ערובה ונעצרו בבית הכנסת הגדול בעיר תחת שמירה של ז'נדרמים באמתלה שאם יהודים יבצעו חבלות, בני הערובה ייענשו במוות בירייה. אני, אחותי רוזטה ואבי ז"ל היינו בין בני הערובה.

המשטרה הפשיסטית ערכה חיפושים בבתי היהודים ושדדו בהזדמנות זו טובין מכל הבא ליד. אישית הייתי עדה למקרה כאשר יחד עם אבי הוזעקנו לעזרה לילה אחד בצעקות לביתם של משפחת רדליך, שהיתה קורבן לאחד החיפושים האלה. ראיתי שאחד השוטרים שותל אקדח על אחד המדפים ולמרות מחאתו של אבי, זוג הזקנים נעצרו לחקירה.

כל הרדיפות המתוארות לעיל פינו את מקומם לאסון גדול יותר כאשר ביום חמישי תשעה באוקטובר 1941 הכריז המתופף על התחלת גירוש היהודים מבתיהם ומהעיר. במשלוח הראשון תוכננו היהודים מבורדוז'ני ומאיצקני ומכמה רחובות בפרברי העיר.

הוראות השלטונות אִפשרו לקחת ביגוד ומזון בכמות שאנשים יכולים לשאת. כסף ותכשיטים הורו למסור לעירייה יחד עם מפתחות הבית בצירוף רישום הטובים שנשארים בבתים. יהודי העיר נכנסו לבהלה נוראה כי על כל סטייה מהוראות השלטונות היה איום בירי על המקום. עם כל האיסור והסכנה מסרו

היהודים לשמירה כסף, תכשיטים ודברי ערך לחברים ושכנים נוצרים ובראש מקבלי הפקדונות היו ראשי השלטון כמו סגן המושל Ioachimescu, מפקד הז'נדרמים מיור Botoroagă, מפקד משטרת סוצ'בה Valerian Apreotesei, שידעו שלא יצטרכו להחזיר כלום.

הכפריים מהסביבה הופיעו בעיר כדי לשלוח ידם בביזה מבתי היהודים והם גם סחטו את המגורשים בדרשם סכומי עתק עבור הובלת המיטלטלים לתחנת הרכבת בורדוז'ני המקום שבו התחיל הגירוש. ביומיים הבאים (10, ו־11 באוקטובר) בחלוקה מתוכננת של הרחובות גורשו יתר היהודים. החלוקה נעשתה בכוונת תחילה ככה שהתחילו עם גירוש היהודים העניים והאמידים יותר יישארו עוד יומיים כדי לסחוט מהם כספים ורכוש.

המגעים עם סגן המושל המחוזי Ioachimescu לפטור כמה משפחות מגירוש תמורת סכומים ענקיים באמתלה שהם חיוניים לעיר, לא הואילו ובסוף בהוראת קולונל Zamfirescu גורשו כולם, כולל חולים, חולי נפש וחולים במחלות מידבקות. בהוראת מנהל בית החולים הועלו במשלוח השלישי לקרונות הרכבת גם חולים שהיו מאושפזים שם, מהם נפטרו עוד בדרך לאטאקי ד"ר וגנר והעגלון מאיר. במשלוח זה היתה גם משפחתנו ובהגיענו לאטאקי נודע לנו שהזקנים מהמשלוח הראשון נספו בדרכים הבוציות שבהן הובלו ברגל בגשמים עזים, או שנורו על ידי החיילים הרומנים שליוו את המשלוחים. בין הקורבנות היתה אשת סבי פרידה שַרַפינסטֶר, גברת רוזנהק והאחיות רוזנשטראוך.

משפחתי התמקמה במוגילב, וגם שם לא היינו פטורים מתלאות הגירוש. הורי, אחותי ואחי חלו בטיפוס הבהרות. אבי נפטר ממחלה זו ב־1942 ונקבר בבית העלמין במוגילב. אחרי שנים רבות הצלחנו להעלות את עצמותיו לקבורה בבית העלמין בחיפה. אחי מרצ'ל עבד כשולייה בבית היציקה במוגילב.

לאחר השחרור על ידי הצבא האדום חזרנו לסוצ'בה. גרנו בביתנו ברח' Armaşului 20–22, שבו גרנו לפני הגירוש והיתה גם החנות של אמי. הבית היה רכושו של אבי ואנחנו, אמי החולה והילדים, בהיותנו היורשים של אבי היינו אמורים להיות הבעלים של הבית אבל בשנת 1950 הולאם הבית על ידי השלטונות הקומוניסטיים בעזרתם ה"אדיבה" של כמה עסקנים קומוניסטים יהודים שהלשינו עלינו.

אחותי רוזֶט, בוגרת בית ספר תיכון לבנות מסוצ'בה עברה השתלמות בתכנון בבוקרשט ואחרי טרנסניסטריה עבדה בסוצ'בה בכמה חברות עד לעלייתה ארצה ב־1964. אחי, מרצ'ל דיקמן (דורי) גויס עם השחרור לצבא האדום ונשלח לחזית עד

ל-Briansk שם נפצע בהפצצה, הוא נותח ואושפז למשך שמונה חודשים. בחזרתו לבוקרשט גמר בגרות, למד בפוליטכניקום בוקרשט ואחרי קבלת התואר עבד כמהנדס מתכנן בחברת IPRONAV. כאשר נרשם לעלייה לארץ פוטר ממשרתו, כגורל כל היהודים שנרשמו לעלות ארצה, ועלה ב־1958 עם אשתו ובנו. בארץ עבד כמהנדס בכמה מקומות.

אחי השני, ז'אן, סיים אחרי שובו מטרנסניסטריה את בית הספר התיכון היהודי בסוצ'בה ואחרי הבגרות למד בפוליטכניקום בוקרשט וזכה לתואר מהנדס מכרות. ברומניה עבד במקצוע זה והתקדם עד לתפקיד מהנדס ראשי בחברות ממשלתיות לחיפושי נפט וגילוי מקורות מים עד שנרשם לעלייה לישראל כאשר הורד בדרגה והועבר לעבוד בתור פועל פשוט.

ב־1960 עלה לישראל עם משפחתו והתחיל לעבוד בחברת מקורות, התקדם בה לתפקיד מהנדס ראשי ותרם רבות לחפירת בארות מים ממטולה ועד הנגב. הצלחותיו וחריצותו הדביקו לו את הכינוי "האיש עם ידי הזהב". הוא הוזמן ושיתף פעולה עם מוסדות לחפירות גיאולוגיות מאירופה ואמריקה.

אני אישית, אחרי בחינות הבגרות בסוצ'בה סיימתי את הפקולטה למשפטים בבוקרשט וב־1949 נישאתי לעורך הדין פויו כהנא. בבוקרשט מוניתי כשופטת בבית משפט עירוני וקודמתי אחר כך עד לפרקליטות האזורית הכללית.

עליית משפחתי (אחים ואחות) לישראל פסלה אותי בעיני השלטונות לתפקידים גבוהים והועברתי לתפקידים אחרים במשרד המשפטים ובנוטריון הבירה בבוקרשט. במקביל לעבודתי זו הייתי אסיסטנטית בחוג למשפט פלילי של בית הספר למשפט של משרד המשפטים. לאחר מכרז קיבלתי מינוי כעמית מחקר במחלקה לחקר המשפט באקדמיה הרומנית ושם עמדתי במבחנים לקבלת התואר ד"ר למשפטים. הודות למלגה בינלאומית השתתפתי בהרצאות באקדמיה למשפט בינלאומי בהאג בין השנים 1969–1974. פרסמתי עבודות משפטיות שונות והשתתפתי בהוצאת מדריך משפטי לעורכי דין חדשים. ב־1975 קיבלתי אישור לעורך דין מייצג בלשכת עורכי הדין בבוקרשט.

משנת 1997 אני גרה עם בעלי בחיפה.

תרגם מרומנית ועיבד מאיר קוסטינר

סיפורה של רייזי (שושנה) כהנא

שמי רייזי (שושנה) כהנא לבית שאואר, בת לאיזידור שאואר ז"ל וקלרה שאואר ז"ל, נשואה לרוני כהנא ואם לשלוש בנות: איה, טלי ועדי. אבי היה יליד רדאוץ ועבר לסוצ'בה בעקבות נישואיו הראשונים לגוסטה שאואר. אחרי גרושיו מגוסטה התחתן אבי בשנת 1947 עם אמי קלרה צווקר שהיתה אלמנת מלחמה המטופלת בשני ילדים קטנים: רולפי ואפרים (פרדי). במקורה היתה מצ'רנוביץ ועברה לסוצ'בה אחרי המלחמה. בעלה הראשון שמעון רייכר גוגל נהרג במלחמה ומקום קבורתו לא נודע.

אחי אפרים שהה בפנימייה עם יתומי מלחמה ועלה לארץ עם הפנימייה בשנת 1947, במסגרת עלית הנוער. הם התעכבו במשך כשנה בהולנד ואחר כך הובאו לקיבוץ כפר גליקסון. אמי הסכימה שייסע כיוון שהבטיחו לה שגם היא תיסע מיד אחריו, אך הגבולות נסגרו והיא נשארה עם רולפי בסוצ'בה. מצב זה השפיע על כל המשך החיים שלה. היא חלתה מעוצמת הגעגועים, והיו לה רגשי אשם על כך ששלחה ילד קטן, בן 13 לבד לעולם הגדול. עד יום מותה לא סלחה לרומנים שהפרידו אותה מבנה ולעצמה שנתנה לו לנסוע. אמי לא ראתה את אפרים (פרדי) במשך 22 שנים וקשה לתאר במילים את הפגישה ביניהם אחרי שנים רבות כל כך. אבי איזידור שאואר, שלפני הנישואים לאמי היה גרוש עם ילד – הנרי, אימץ וגידל באהבה את רולפי כאילו היה בנו.

אני נולדתי בשנת 1948 וגדלתי על סיפורי השואה, שהשפיעו עלי מאוד. בדומה לחברי לא היו לי סבא וסבתא כיוון שאלה נפטרו בטרנסניסטריה. למדתי ב־"בית ספר לבנות" שהמנהלת שלו, גברת ויגדר, היתה יהודייה וגם רבים מהתלמידים בכיתה היו יהודים אשר עלו לארץ בשנות ה־60. הורי התעקשו שבחגים היהודיים לא אלך לבית הספר, במיוחד ביום כיפור. זה גרם לבעיות, הורי הוזמנו לבית הספר לבירור אך הם לא ויתרו. בבית הספר אפשרו לנו ללמוד "שפת אם" וקיבלנו שיעורים ביידיש עם המורה גברת נוימן. אהבתי מאוד את השעורים הללו.

אבי היה עצמאי בעל מכבסה. הוא סירב למסור את העסק לממשלה והתעקש להישאר עצמאי עד לעלייתנו ארצה. אחי רולפי עבד כטכנאי אלקטרוניקה ב־"קואופרטיב" וכל החברים שלו היו יהודים. כשרומניה פתחה את שעריה רובם עלו לארץ והם נשארו בקשרי חברות עד היום.

בסוצ'בה היו הרבה יהודים, כולם הכירו את כולם והרגישו כמעט כמו משפחה. גם היום כשאני פוגשת מכרים מהעיר אני מתרגשת כאילו פגשתי קרוב משפחה. הורי דאגו לכך שנקבל חינוך יהודי, אבי לא פתח את המכבסה בשבת, הלכנו לבית הכנסת בחגים ורולפי למד עברית ולבר מצווה למד אצל המורה זוננשיין.

בקיץ 2002 חזרתי לסוצ'בה עם חבר ילדות, צבי פורר ואשתו צביה פורר שגם היא ילידת סוצ'בה. חלפו 40 שנה שבהן לא הייתי שם והבתים שלנו נהרסו, אבל נשארו המקומות המוכרים: גן הילדים, בית הספר, הצ'טטה, זמקה, הפדוריצ'ה, ביקרנו בהם וזה החזיר אותנו לגיל הילדות. זכרנו כל פינה וטיילנו שם כאילו לא עזבנו לפני 40 שנה.

סיפורה של רותי כספי (קליין)

נולדתי בסוצ'בה בשנת 1931.

בטרנסנסטריה הייתי בקופיגורור ואחר כך בשארגורוד, שם נפטר אבי מוריץ קליין וכן גם אחותי ביציה בטינה, שניהם מדלקת ריאות, ב־1942.

חזרתי עם אמי לסוצ'בה בשנת 1944. הייתי חברה בבני עקיבא עד שעזבתי ב־25.12.1947, לשם עלייה ארצה.

הפלגנו עם רבים אחרים על האונייה פאן יורק אך נעצרנו ונלקחנו על ידי הבריטים לקפריסין, שם הייתי במחנה 55. רק ב־15.5.1948 הגעתי ארצה עם עליית הנוער.

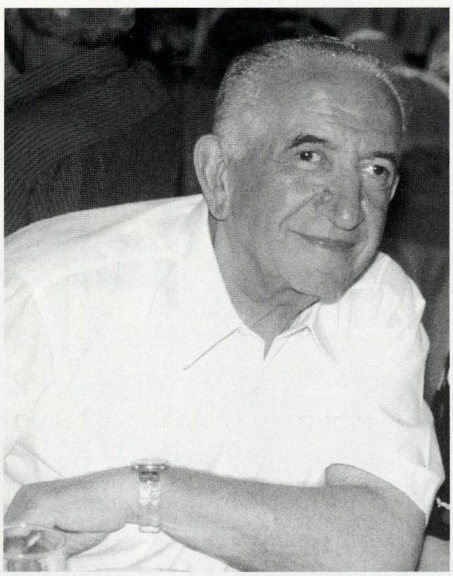
רות ואליהו כספי

כאן הייתי במקווה ישראל ואחר כך בצבא. ב־1951 התחתנתי עם אלי כספי ועברנו לגור במושב סגולה ליד קריית גת ומ־1976 אני גרה בנתניה. יש לי שני בנים: ד"ר משה כספי, שנולד ב־1952, מרצה באוניברסיטת באר שבע ועמיר כספי, יליד 1956, עובד מחשבים באותו מקום. היתה לנו גם בת, שושנה, שנפלה בעת שירותה הצבאי (ראו מצבת הזיכרון לחללי מערכות ישראל).

יש לנו שישה נכדים, שיהיו בריאים.

סיפורו של ישראל כ"ץ ז"ל

שמי ישראל כ"ץ, נולדתי בשנת 1927 בבורדוז'ני, בן למשה בן אבא ולקניה בת מרדכי. גרנו ברחוב הראשי עם שני אחי ושלוש אחיותי. להורים היתה חנות לכלי בית וחרס וממנה התפרנסנו יפה, עד שבשנת 1941 גורשנו יחד עם כל יהודי העיירה לטרנסניסטריה. אחרי תלאות בדרך – אטאקי, מוגילב – הגענו ללוצ'ינץ, שם נפטרו הורי, אחי חיים כ"ץ וסבא מרדכי.

ישראל כץ ז"ל

אני אישית הגעתי ב־1944 לבית היתומים במוגילב ומשם הוחזרנו לרומניה ושהיתי תקופה קצרה אצל משפחת מרקוס בפיאטרה־ניאמץ. שם אספו אותנו ועלינו ארצה עם "ילדי שרגא" (שרגא היה שליח הג'וינט). תחילה באונייה הטורקית "קזבק" לאיסטנבול ואחר כך ברכבת דרך סוריה ולבנון לארץ ישראל.

בארץ נקלטתי בבית הספר החקלאי מקווה ישראל. אחי יוסף ואחיותי ציפורה, איטה ומלכה עלו גם הם לישראל מספר שנים לאחר מכן.

התחתנתי בשנת 1952 עם הילדה גם היא מבורדוז'ני, בת יחידה למשפחת קופרו, סוחרים בעלי חנות מכולת ומסחר בבהמות. משפחת קופרו הוגלתה גם היא ללוצ'ינץ שבטרנסניסטריה. אבי המשפחה גרשון נשלח לעבודת כפייה לטולצ'ין ושם עבד בהפקת כבול. לאחר השחרור על ידי הצבא האדום גויס גרשון ונשלח לעבודת שיקום ברוסיה בעיר מוסז.

יתר משפחת קופרו נתקעו בדרך הביתה בבריצ'ן שבבסרביה. רק לאחר שנה יחד עם גרשון שהשתחרר בינתיים מרוסיה, חזרו לבורדוז'ני, המשיכו במסחר בבקר ועלו ארצה ב־1951, וכאן הילדה המשיכה בלימודיה בבית הספר התיכון החקלאי "עיינות" עד לנישואיה.

הערת המערכת: ישראל כ"ץ נפטר בשנת 2005 לאחר כתיבת סיפורו. יהי זכרו ברוך.

סיפורו של יוסל'ה כרמין

התבגרות מזורזת

הגענו לתחנה הסופית: אטאקי. ירדנו לשפת נהר הדנייסטר הרחב, האדמה היתה בוצית, בתי העיירה היו קרובים לקו המים. הערב ירד ולא מצאנו מסתור אלא בתוך בית הרוס בלי גג מעלינו. עד מהרה הצטופפנו ונרדמנו כשהחבילות למראשותינו. זרזיף דק ירד עלינו לפנות בוקר, הרטיב אותנו והעיר אותנו לקראת יום חדש. מוקדם בבוקר התקבלה הוראה שכל ראש משפחה יביא את דברי הערך ואת הכסף הרומני ויתייצב לפני הרשויות שישבו ליד שולחן. את דברי הערך מוסרים תמורת קבלה ואת הכסף צריך להחליף למרקים – נייר מודפס שהגרמנים הכינו לשימוש בשטחי הכיבוש. לנו לא היה רכוש רב, לכן הוטל עלי להסתיר צרור קטן עם כמה טבעות זהב ושעון ואבא התייצב והחליף כמה שטרות של כסף רומני למרקים. כל מי שמסר את רכושו היה רשאי לעלות למעבורת עם משפחתו. המעבורת היתה

רפסודה עשויה עץ, בלי דפנות כלל, שנמשכה באופן ידני מגדה אחת לשנייה על ידי כבלים מתוחים בין שני צדי הנהר.

בגדה השנייה של הנהר נראתה העיר האוקראינית מוגילב, לשם היינו צריכים לעבור. המעבורת התחילה לשוט באטיות והעבירה אנשים. כשהגיע תורנו החיילים דחפו אותנו תוך צעקות וגידופים לעלות ולהצטופף. משפחתנו הייתה מורכבת מאם, אב וארבעה ילדים. נדבקנו אחד לשני ושמרנו על מרווח קטן בינינו לבין קצה הרפסודה הנושקת למי הנהר העכורים הזורמים לאטם מתחתינו. מאוחר יותר באותו יום שמעתי את המבוגרים מדברים ביניהם ומספרים על יהודים בני העיר שהרגישו את הצפוי להם וקפצו למים העמוקים.

הגדה האוקראינית של נהר הדנייסטר היתה בוצית וטובענית. ברגע שהמעבורת נגעה באדמה, החיילים שליוו אותה פתחו בצרחות אימים, לגרש ולזרז אותנו לרדת ולהסתדר בשורות. כל אחד מבני המשפחה לקח את הצרור שלו ונכנס לשורה. נשמעה פקודה וכל השיירה, מבוגרים, זקנים וטף הובלה דרך רחובות העיר עד שהגענו למקום עם שערים גדולים שנפתחו לרווחה לקבל את המשלוח החדש.

ראיתי לפני בניינים מאורכים רבים בשתי קומות. אנשים מבוגרים וילדים יצאו, נכנסו והסתובבו סביבם. מראה פניהם עצוב ומסכן ולבושם בלויים. הכניסו אותנו לאחד הבתים שכלל אולמות גדולים. מצאנו לנו מעט מקום סמוך לאחד הקירות והורדנו מכתפנו את צרורותינו הדלים.

מעשה ראשון שעשינו היה לחפש את משפחות האחיות של אימא ואת אביה, סבא שלי שגורשו יום לפנינו מהעיירה בורדוז'ני המרוחקת 4 ק"מ מעירנו סוצ'בה. מצאנו אותם בפינת אחד האולמות ותוך חיבוקים ובכי סיפרנו אחד לשני את קורות המסע.

מהם שמענו שהמקום הזה הוא קסרקטין לשעבר של הצבא האדום. כל יום מגיעים אלפי אנשים מעבר לנהר וכל בוקר יוצאות שיירות – קונבוי מלוות חיילים. לאן יוצאות הם לא ידעו להגיד אבל שמועות הגיעו שהם הולכים במשך שבועות ברגל וכל מי שאינו יכול ללכת ומפגר אחרי השיירה או יושב בצד הדרך, יורים בו.

אחרי שכל המשפחות התקבצו במקום אחד והמשיכו את הסיפורים יצאתי לבדי לתור את הקסרקטין. הייתי ילד סקרן מאוד וכל דבר עניין אותי. במחנה מוגילב היו כמה וכמה בניינים ענקיים והשטח כולו היה מגודר בגדר תיל. הכניסה והיציאה היו דרך אותו שער דרכו נכנסנו בבואנו והוא היה שמור היטב. כאן ראיתי בפעם הראשונה מראות שהפכו להיות המציאות מאותו יום ואילך. יהודים התהלכו יחפים ובלויים. הם נראו אפורים מלכלוך ומרעב. היו אלה שרידי שיירה של יהודים מבסרביה שהיו חודשים בדרך והוחזקו במחנה יידינץ. אחרי כן שוב הלכו ברגל בלי אוכל ובלי מים עד שהגיעו לכאן.

אנחנו לעומתם נראינו "גבירים". עדיין בגדינו נאים ועדיין יש עמנו צידה לדרך. זכורים לי ילדים קטנים, מזי רעב, מושיטים יד ומבקשים "א שטיקעלא ברויט". זה קרה בזמן שישבנו על הרצפה ואכלנו לחם עם ריבה. אימא נתנה להם, היא עדיין לא הבינה שבעוד מספר ימים, כשתיגמר הצידה שלקחנו איתנו, אנחנו נראה בדיוק כמוהם. באותו לילה ישנו על הרצפה לבושים בבגדינו.

לפנות בוקר התעוררנו בבהלה לקול צעקות אימים. חיילים רומנים עם מקלות ועם שוטים ביד נכנסו לאולם והתחילו לצעוק ולהצליף באנשים שקמו בבהלה מהרצפה "לקום! לצאת לדרך!" תוך כדי יציאת האנשים ראיתי שאבא מסתודד עם הקצין שליווה את החיילים ונותן לו בהיחבא את שעון הזהב. בתמורה הוא הסכים שנישאר באותו יום ולא נצא לדרך בקונבוי.

שוב יצאתי לשוטט ובצהרי אותו יום ראיתי מחזה שלא נשכח ממני עד היום. ראיתי שני אנשים סוחבים סיר גדול של דייסה. תוך שניות התקהלו סביבם מאות יהודים והתחילו להיאבק ביניהם מי יתקרב לסיר. פעם ראשונה ראיתי מאבק אכזר על מעט אוכל. בלי גינונים, בלי כחל ושרק, בלי נימוסים, מאבק לחיים ולמוות ובשארית הכוח שנותר בהם. לפתע נשמעו שריקות פרגולים שהצליפו ופגעו בגופות וראשים. הכאב גבר על הרעב. החיילים צעקו וקיללו. האנשים הסתדרו בתור וקיבלו את צלוחית הדייסה. מדי פעם נשמעה צליפה שהונחתה על אחד המסכנים שניסה לקבל מנה נוספת.

משך מספר ימים הצליח השוחד היומי שניתן לקצין הרומני להציל אותנו מפני הליכה בשיירה. הצרה היתה שדברי הערך המעטים הלכו ואזלו ועוד מעט לא יהיה במה לשחד. הגברים יושבים ערב ערב בפינה ומתדיינים ביניהם מה לעשות? לצאת למסע? מה יהיה עם סבא משה ועם הילדים הקטנים? הם לא יכולים ללכת. מחר מחרתיים יכול לרדת שלג, מה עושים?

השיחות שלהם הקשבתי הסתיימו בדרך כלל באנחה של אין אונים. אין פתרון, אין מה לעשות, נצטרך לצאת לדרך, אין ברירה.

אני הייתי אז ילד בן 11 וחצי, סקרן ופתוח לקלוט את המראות. באחד השיטוטים שלי במחנה הרחב ראיתי פרצה בגדר התיל. לידה עמד חייל חמוש. אנשים ניגשו אליו, דחפו לו מטבעות ביד ויצאו עם צרור ביד דרך הפרצה. בצד השני סמוך לגדר, התנהל שוק מאולתר של בגדים וחפצים אחרים שהמגורשים מכרו או החליפו תמורת כיכר לחם. הם עשו זאת כדי להקל מעצמם את כובד תרמיל הגב וגם כדי שתהיה פרוסת לחם לדרך. השמועה כבר פשטה בין האנשים על מה שקורה במסע לאלה המתקשים ללכת בגלל כובד המשא או בגלל שאין כוחות להמשיך בהליכה.

ראיתי כיצד אנשים יוצאים עם הצרורות וחוזרים דרך הפרצה ובראשי נולדה תוכנית – אם נצא ונמצא קורת גג, נוכל לצאת עם הצרורות שלנו כביכול למכירה, להיכנס ושוב לצאת עד שנוציא את כל חפצינו ונישאר בעיר. חזרתי לפינת האולם ומצאתי שם את המשפחות שלנו באותו מצב של דכדוך וייאוש. דיברתי עם אבא וסיפרתי לו מה ראיתי, אך הרגשתי שהוא לא מקשיב לי ומחשבותיו נודדות למקום אחר. כששוב התחילו לדון המבוגרים במצב, הם הזכירו שנותרה טבעת אחת לשחד את הקצין מחר בבוקר, אחרי כן נצטרך לצאת. ניגשתי ואמרתי: תקשיבו לי, אני יודע איך יוצאים מכאן. הם לא שמו לב אלי, הייתי ילד בעיניהם, מה כבר ילד יודע? מאוכזב, קרוב לבכי, שכבתי על הרצפה ונרדמתי.

למחרת בבוקר התעקשתי ולא הרפיתי מאבא ואמרתי לו, אני יודע דרך, בוא איתי ותראה במו עיניך. לקחתי אותו לאותה פרצה בגדר התיל והוא השתכנע. הוא חיבק אותי ונישק אותי ואמר לי: בוא מהר, נאסוף את כולם ונצא עוד היום, כי כבר מחר בבוקר צריך לצאת עם הקונבוי, כבר אין במה לשחד את הקצין.

אבא ואני יצאנו ראשונים והתחלנו לשאול אנשים שנראו יהודים על מקום ללינת לילה. שלחו אותנו הלאה בין הסמטאות עד שהגענו ממש לשפת הנהר. יהודי בעל משפחה, עם ילדים קטנים, הראה לנו את ביתו ואמר: אתם רואים? הבית מלא בוץ כי הנהר עלה על גדותיו. רק עכשיו ירדו המים וחזרנו הביתה. תנקו לכם חדר ותהיו איתנו.

מיהרנו לחזור לקסרקטין. תוך זמן קצר כולם היו בחוץ. משפחות הדודים וסבא משה הלכו גם הם לחפש לעצמם מקום ואנחנו חזרנו למשפחת היהודים מכניסי האורחים, לנקות את הבוץ.

הייתי מרוצה מעצמי ולא הבחנתי עדיין שהתבגרותי התרחשה כהרף עין.

סיפורו של ד"ר רודי לופוביץ'

נולדתי בבורדוז'ני ב־3.4.1936 להורי, משה לופוביץ', סיטונאי יינות, ולאימא דבורה, עקרת בית.

הייתי רק בן חמש כאשר גורשנו לטרנסניסטריה. בדרך לשם, באטאקי, דודי לופו רובין ניסה להימלט מהז'נדרמים שרדפו אחריו, נפל לדנייסטר וטבע.

בטרנסניסטריה היינו כשנה בלוצ'ינץ ואחר כך עברנו למוגילב. סבא שלי לייזר רובין נפטר שם ממחלה. ב־1945 חזרנו לבורדוז'ני. שם למדתי בבית ספר עד לתיכון

ואחר כך בבית הספר היהודי בסוצ'בה. בלימודים אלה היה חברי לספסל הלימודים קרלי צווילינג, היום בנצרת עילית.

כיתות 8–11 למדתי בתיכון "שטפאן צ'ל מרה" בסוצ'בה. בין המורים שם, זכור לי, המורה הופמאיר שלימד טבע. בתיכון היו לי חברים יהודים ביניהם נורמן מניאה, בן דוד שלי בדרגה השנייה, היום סופר מפורסם בארצות הברית ודוד הרשקוביץ, יליד בורדוז'ני היום מהנדס בישראל.

לאחר מכן למדתי בפקולטה לרפואה ביאסי ובסיומה עבדתי כרופא כללי בשני כפרים ליד גורה הומורולוי וכמומחה אפידמיולוג בסַנֶפיד סוצ'בה.

מ־1974 אני בישראל. עבדתי בקופת חולים כללית כרופא כללי והתמחיתי גם בהומיאופתיה. כעת אני בפנסיה.

סיפורה של אלזה ליבוביץ

עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא (משלי ט"ז, ל"א)

הקהילה היהודית בסוצ'בה היתה קטנה וכולם שם הכירו את כולם. המנהג של האוכלוסייה היהודית היה לשלוח את ילדיהם מגיל רך ל"חדר", שם הם למדו לקרוא ולכתוב עברית, למדו בעל־פה את הברכות, לקרוא בסידור ולהבין את ספרי החומש.

אילזה לייבוביץ'

הדורות של שנות ה־30 עד הגירוש למחנות בטרנסניסטריה למדו ברובם ב"חדר" של רבי הרש נוטה קלקשטיין. איש נמוך קומה וחיוור מטבעו, אבל עם ידע רחב ואמונה בתורת ישראל ובקדוש ברוך הוא. הוא הכין את דורות הנערים לטקס ה"בר מצווה" במלאות להם שלוש־עשרה, וגם בלימוד מעמיק יותר בספרי קודש עם פירוש רש"י וגם גמרא.

לצדו היתה תמיד בתו חיה לאה לילה קלקשטיין, דודתי. היא היתה מתעסקת יותר במשמעת הילדים בזמן הלימודים. הרבי קלקשטיין היה דמות מוכרת ומכובדת בעירנו וההורים שלחו את ילדיהם ל"חדרו" כדי ללמוד קצת יידישקיית. סבתי שרה וסבי ר' הרש נוטה מצאו את מנוחתם בבית העלמין בסוצ'בה.

אני אלזה שניידר־ליבוביץ גאה להיות נכדה של רבי הרש נוטה. הורי רוזה ופנחס שניידר חיו בסוצ'בה. אבא היה פרוון מוכר בכל היישובים סביב סוצ'בה. אני סיימתי לימודים אקדמיים בפוליטכניקה מעיר יאסי שברומניה, בתואר מהנדס הפוליטכניקה. התחתנתי עם פאול ליבוביץ' – איש תרבות ואמנות, עיתונאי, אוצר אמנות ויו"ר מוזיאון התנ"ך בתל אביב.

יש לנו בן הרדי־צבי ליבוביץ'־קלז'אן, איש מחשבים, וכן נכד פטר, תלמיד תיכון.

סיפורו של יוסף ליינבורד

נולדתי ב־17.2.22 בסוצ'בה. גמרתי בית ספר תיכון ובגרות בשנת 1940, תקופה בהיסטוריה שבה יהדות אירופה סבלה מאנטישמיות קשה. עליית הנאציזם באירופה הרעילה את האוכלוסייה הרומנית נגד אוכלוסיית היהודים ברומניה – מדינה שבה היו לאנטישמיות שורשים עמוקים. פרוץ מלחמת העולם השנייה ב־1.9.39 שמה קץ לתוכניותי להמשך הלימודים. נפילתה המהירה של פולין ושל אירופה המערבית הגבירה עוד יותר את האנטישמיות ברומניה. מבול של גזירות הוצא על ידי השלטונות כגון החובה לשאת מגן דוד צהוב, עוצר מ־6 בערב עד 6 בבוקר, איסור אספות וביטול זכויות יסוד. ביוני 1941 התחילה המלחמה נגד ברית המועצות והדיקטטור הפשיסטי הרומני מרשל יון אנטונסקו, שהיה שותף של היטלר ושלח את צבאו למלחמה מזרחה. בדרכם מזרחה השאירו הצבאות הפשיסטים נחשול של דם תוך רציחת יהודים בצורה אכזרית ביותר.

באוקטובר 1941 הוגלתה כל האוכלוסייה היהודית מבוקובינה ובסרביה לטרנסניסטריה,

שהיתה תחת שלטון רומני. הוצאנו מבתינו רק את מה שיכולנו לסחוב בידינו, הועברנו לתחנת רכבת, נדחסנו לקרונות משא והובלנו ברכבת לאטאקי. עברנו את הדנייסטר בסירות והגענו למוגילב, עיר שבה נאספו עשרות אלפי יהודים גולים. ממוגילב התחילו ה"קונבויים", הליכה מאומצת של אנשים מכל הגילים, נשדדים מוכים ומושפלים על ידי חיילים רומנים רכובים על סוסים. אלה ששרדו את הקור, הרעב, הצמא והבוץ הופצו למקומות שונים בטרנסניסטריה והושארו לנפשם – למות או לחיות. הקונבוי שלנו, כולל משפחתי הגיע למורפה.

במאי 1944 שוחררנו על ידי הצבא האדום. משפחתי הקרובה שרדה. ב־8.9.46 התחתנתי עם קלרטה (ללה) והחלטנו לעזוב את רומניה. עברנו בצורה בלתי לגאלית את הגבול להונגריה ומשם פעם נוספת לאוסטריה, ושם התגוררנו במחנות פליטים. מאינסברוק (אוסטריה) עברנו את הרי האלפים לאיטליה ב־1.1.47. התגוררנו במחנות פליטים בריבולי, טורינו ובארי. במחנות השתתפתי בקורסים לעיצוב הלבשת גברים ולמכונאות טרקטורים בבית הספר אורט. זה אִפשר לנו לקבל אשרת כניסה לקנדה והגענו ב־21.4.49 להליפקס, במטרה להגיע לוויניפג מניטובה. לאחר ארבעה ימים מצאנו שנינו תעסוקה בבתי חרושת להלבשה. ב־1962 עברנו לקלגרי (אלברטה) וב־1964 יסדנו עסק לייצור חולצות מערביות לגברים, נשים ולילדים בשם קרוון מפג. המותג היה ידוע בארץ ובחו"ל.

התברכנו בשתי בנותינו לורי שנולדה ב־1958 ופאי שנולדה ב־1960. ההישג הגדול ביותר בחיינו היה לגדל את בנותינו בבית יהודי מסורתי וערכי. שתיהן נשואות באושר ויש להן קריירות מוצלחות.

לורי וקני פולוק גרים בסיאטל ווושינגטון עם ילדיהם, קבין בן 15 וטרין בגיל 10 ועובדים בתחום מחשובי – טכנולוגי. אנדריו וד"ר פאי וייסברג חיים בטורונטו עם ילדיהם אלנה בגיל 7 ולני בגיל 5. אנדריו הוא רואה חשבון ושותף בעסק מסחרי ופאי היא רופאת נשים.

כיום אני מוכן להתעמת עם הכאבים והטראומה של העבר ואני נלחם להבין את משמעות חוויותי ולאחד את עברי ואת ההווה בהשתדלות לבנות את קורות חיי.

השגנו את מטרתנו בחיים ויש לנו רוב נחת מילדינו ומנכדינו. עבורי כשורד, הגעתי עד הלום היא לא פחות מנס.

תרגם מאנגלית יהודה טננהאוס

סיפורו של פאול ליינבורד

יולי 1994. אני יושב, יחד עם אמי, במונית שדוהרת לעבר שדה התעופה של ויניפג, בדרכנו ליעד שחיכה לי בחלומותיי הישנים. סביר להניח שאחי, סורֶל, שגר בוונקובר, נמצא ברגעים אלו ממש בדרכו לפגוש אותנו בבוקרשט.

המחשבות דוהרות בראשי. חיכינו לרגע הזה 35 שנים. אני נושא עמי כ־30 גלילי תצלומי צבע, כעשרה גלילים סרט שחור־לבן, וגם קסטת וידאו. מאז ומתמיד הרגשתי שהותרתי משהו מאחור, משהו שאליו אני מתגעגע. בכל פעם שחשבתי לחזור לשם, הזמן לא התאים, או לפחות כך האמנתי. הזמן חלף והעבר היה להווה. כשערכתי את הסידורים לקניית הכרטיסים לשלושתנו, צפה ועלתה בי תחושה שעלי לממן את כל ההוצאות, של כולם. לא יודע בדיוק למה. ככה.

משפחת ליינבורד:
פאול עם הוריו, יעקב ובטי וסביו, נחום ולאה

בתי הנפלאה, לורן, נולדה בשנת 1983 ובני האהוב נולד ב־1986. היו אלו רגעי אושר גדולים. אולם במהרה איכשהו, באושר הזה היה מעורב עצב. בשנת 1987,

אבי, יעקב, הלך לעולמו בגיל צעיר מאוד והוא רק בן 67. הרגשתי שהתייתמתי. חיי השתנו לבלי שוב, ואשתי לא הצליחה להתמודד עם מחלתו של אבי.

הכול התרחש באותה שנה קריטית, 1987, שנת פרשת המים שלי. חיי הנישואים שלי התפרקו, רכשתי חֶברה שהיתה זקוקה להחייאה מהירה, וגם הפסקתי לעשן. איך הצלחתי להפסיק לעשן בתוך כל מהומה והכאב ששררו בחיי? כנראה בזכות האקופונקטורה.

לפתע התעורר בי חשק לסיגריה. אבל הנה אנחנו כאן, בשדה התעופה, מזוודותינו כבר יצאו לדרך ואימא שלי עישנה סיגריה במקומי. כמה עצוב לה בוודאי, חשבתי, לנסוע לארץ ילדותה בלי הגבר שאותו אהבה כל חייה. איש לא יקבל את פנינו בשדה התעופה. מה נמצא שם שיחבר אותנו לזיכרונות שלנו?

אנחנו מדברים. זיכרונות נערמים על גבי זיכרונות. אנחנו מדברים על סוּצ'בה, העיר שבה נולדתי, עירם של משפחות ליינבורד, ועל פלטיצ'ני, עירה של אמי. המרחק "העצום" בין שתי הערים היה בסך הכל כמרחק הנסיעה – כחצי שעה – מצפון ויניפג לקצהה הדרומי. בילדותי בפלטיצ'ני נהגתי לבלות שבועות מיוחדים במינם בחברת בני שבט קלמנוביץ והרמן. נהגנו ללכת ל"יארמרוק", יריד יולי המסורתי, שהיה המקום החביב עלי. מאוחר יותר, הרבה יותר, גיליתי שהיריד הזה נודע בכל רחבי המדינה. כשאני עוצם את עיני, אני יכול להריח את המאכלים ולשמוע את הנגנים הצוענים, הלאוטארי. האם הם באמת היו קיימים? הם היו חייבים להתקיים גם מחוץ לזיכרונותי, אחרת הם לא היו מופיעים שם. האם הערים הללו קיימות בכלל, או שמא הכול הוא חלק מאיזו אשליה שיצרתי לעצמי ולמען אחי, אשליה שהורי תחזקו. שמעתי כבר סיפורים על איך שבמשך השנים, אחרי שעזבו היהודים, שהיו חלק נכבד מהאוכלוסייה כאן, השתנה המראה החיצוני של הערים האלו, הארכיטקטורה למשל, השתנתה קיצונית.

הגב' סילביה סולומון, ידידת המשפחה, אמרה שלא אכיר כלל את סוּצ'בה, שהעוני והעליבות שם הגיעו לרמה שקשה להאמין. ולא נותרו שם יהודים. וכל בתי הכנסת נהרסו. אתה בטוח שאתה רוצה לנסוע לשם ולהתאכזב? עדיף לא לנסוע, היא אמרה. אבל הסיפורים שלה על האחים ליינבורד, או "לה פּלימבאֶרה" במוצאי שבת ברחוב הראשי עוררו בי תחושה של צער עולם. אנחנו חייבים לנסוע לשם. אימא שלי, סורל ואני חייבים לנסוע לשם. אבא שלי יהיה איתנו. אני חייב לקחת איתי משהו ששייך לאבי, לחוש בנוכחותו. אין ספק שהוא יהיה שם, יחד איתנו.

והיתה גם רוח הרפאים של טרנסניסטריה, הסיוט שהתחולל בין 1941 ל־1944 ושכנע סופית את יהודי רומניה, כולל בני משפחתי, שבאמת עתידם לא שם. אני נולדתי מספר שנים אחרי סיום המלחמה ברומניה. סיפורי גבורה, הישרדות, ומחתרות היו

חלק מתהליך ההתבגרות שלי. הם סופרו שוב ושוב, כמו הגדת ליל הסדר, כדי שלא נשכח לעולם. חשבתי שאולי ניסע גם למורפה, אחד הכפרים בטרנסניסטריה שאליהם גורשו בכוח היהודים מסוצ'בה ומכפרים ועיירות אחרים בבוקובינה. סבא שלי, נתן, שנודע בשם נוחם בֶּר, סיפר לי על אחיו, הדוד הארי, שהיגר לוויניפג בסביבות 1920 ורכש בסכום עתק דרכון "נַנסן" עבור משפחת ליינבורד. היה זה דרכון שהונפק על ידי חבר הלאומים, הארגון שקדם לאו"ם, לאנשים חסרי נתינות. כיוון שסבא שלי מעולם לא היה לאזרח רומני – ליתר דיוק, "הזכות" הזו נמנעה ממנו – הוא עמד בתנאים לקבלת הדרכון. ברמה הטכנית, המעשית ועל פי החוק הבינלאומי, משפחת ליינבורד היתה כעת תחת חסות חבר הלאומים. הם אמורים היו להיות חסינים בפני כל השתוללות אנטישמית של אומה שיצאה מדעתה, כדברי רוברט סט' ג'ון בספרו "כתב זר." כלומר, זה יכול היה להיות נכון אם היה אכן קיים חבר לאומים שאכפת לו.

ככל הידוע לי, משפחת ליינבורד היתה המשפחה היהודית האחרונה שגורשה מסוצ'בה. איך הם הצליחו להגיע בשלום למורפה בזמן שאלפים גוועו בצעדות המוות או נרצחו בידי שודדים שחמדו את בגדיהם? הם קיבלו יותר מחמש או שש שעות, כמו שקיבלו, כך קראתי, רוב היהודים לארוז את מיטלטליהם. סבי דיבר אוקראינית ורוסית שוטפת משום שהגיע מסְקבִירָה, שטעטל סמוך לקייֶב. איך מתכונן אדם למסע כזה? איך בכלל מתכוננים להישרד?

ומורפה, האם היא קיימת עדיין? היא בוודאי ניצבת אי־שם, בין הרפובליקה המולדאבית לבין אוקראינה. אני זוכר את הסיפורים ששמעתי וכעת הם חוזרים אלי במפולת של זיכרונות. אנחנו לא יכולים להגיע למורפה, אבל אם ניסע לשם, ננוע בוודאי במסלול שאותו עשו בני משפחת ליינבורד. אין דרך אחרת. הדבר היחיד הידוע לי הוא שהם חצו את הנהר ליד יֶדינָץ. הסיפורים האלו צרובים במאגרי הזיכרון שבתוך מוחי. במקום הזה ראה אבא שלי את המילים הכתובות בדם על קירות הבתים שנבזזו, את המילים שכתבו הנרצחים, שנרצחו בגלל היותם יהודים. המילים האלו היו שמות, שנשכחו מזמן. שמות של משפחות שלמות שמהן איש לא שרד. אנא, אמרו עלינו קדיש, ביקשו המילים. רצחו אותנו, את כולנו, ילדים, תינוקות. רעד עובר בגופי. תמונות מתוך הספר "הציפור הצבועה" של יז'י קושינסקי מרצדות מול עיני. אבל לא, לא ייתכן. הוא כתב על פולין. כאן זו רומניה. רומניה היתה טובה הרבה יותר. תראו, תראו כמה שרדו. כן. תשאלו את אדון וייסמן, שהגיע מדובושארי, שלא רצה שילדיו אפילו ילמדו לדבר רומנית. עדיף אפילו שתשאלו את בני משפחת היבנר, במקור מצֶ'רנוביץ. הם היו חברים של הורי ובתם, רות, היא חברה שלי, חברתי הוותיקה ביותר בעולם. רות גרה כיום בישראל. היא

סיפרה לא פעם כיצד אביה ואמה היו עדים לאירוע שבו נקברו בני משפחותיהם, בעודם בחיים, בידי חיילים רומנים, בבניין שניצב ממול לבית שבו התחבאו. אחרי המלחמה, סוּצ'בה היתה רק תחנת מעבר עבורם, בדרכם לארץ המובטחת. הם מספרים לי זאת בכל פעם שאני מגיע לביקור בישראל. הם מעדיפים לדבר גרמנית.

אנחנו, לעומת זאת, נוסעים לבוקרשט ומשם, לסוּצ'בה. הקומוניזם הלך לאבדון, כמו הפשיזם לפניו. האם ידעו הרומנים להתמודד עם החופש שבו זכו מחדש? אני אוהב היסטוריה. בספרים, לא גיליתי תקופה בה היו הרומנים באמת חופשיים, אפילו מעצמם. אני זוכר את הספרים. חופש יש לטפח בזהירות ובקפידה, אחרת הוא נהרס.

סוף כל סוף, אנחנו על המטוס למונטריאול. משם נעלה על טיסה של אייר קנדה לפרנקפורט ומשם, במאֶלֶב לבוקרשט. במונטריאול ניגשתי לאחת העמדות של אייר קנדה וביררתי אם יש אפשרות לשדרג את כרטיס הטיסה. הסברתי שאמי כבר בת 73 וחשבתי שיכול להיות נחמד אם היא תוכל לטוס אחורנית בזמן במחלקה הראשונה. הדיילת חייכה. היא מבינה. אנחנו מתרווחים במושבים של מטוס אייר קנדה, מחלקה ראשונה. אמי מרוצה כל כך.

יעקב ובטי ליינבורד ברחוב הראשי בסוצ'בה 1945

מוגש לנו קפה, מפיות פשתן. גם דבר פשוט כמו כוס קפה מעורר באמי זיכרונות. גם אחרי 35 שנים בקנדה, כשהיא אומרת "בית" היא עדיין מתכוונת לסוּצ'בה ופלטיצ'ני. מוזר להתייחס בשם בית למקום שבו הכריחו אותך לענוד טלאי מגן דוד כאות זיהוי, גם אם היית רק בן 16 או 17 אז. למקום שבו אם תופסים אותך בחוץ בשעות היום הרגילות, עלולים לאסור אותך. אבל זה היה הבית והזיכרונות ממנו היו טובים. גם בי מעורר ניחוח הקפה הטורקי זיכרונות. אני פוקח את עיני בבית סבא וסבתא. ימי ראשון בבוקר בפלטיצ'ני היו תמיד מיוחדים, אמי מזכירה לי. אה, כמובן, אני זוכר את המצעד, המצעד הצבאי ברחוב הראשי "פֶּה סטראדה מאֶרה", שבו התגוררו בני משפחת קלמנוביץ ומשפחות יהודיות אחרות. גם הוא היה טמון במאגר הזיכרונות שלי, יחד עם האבנים שריצפו את הרחוב שעליו הם צעדו. מעניין אם טחנת הקמח של אבא שלי עדיין עומדת שם, ברחוב גרניצ'רי, ממלמלת אמי לפני שהיא נרדמת. ואני צף בחלום משל עצמי.

באביב 1994, מספר חודשים לפני הנסיעה, מצאתי את עצמי במקרה בחנות ספרים בטורונטו. מצאתי שם ספר בשם "רוחות הרפאים של הבלקנים" מאת רוברט קפלן. הספר הזכיר לא רק את סוּצ'בה, דבר שהלהיב אותי בפני עצמו. דבריו של קפלן החזירו אותי אל המציאות שאליה נסענו כעת. באחד המקרים, הזדמן לי לפגוש זוג רומנים לשעבר, שהיגרו לקנדה לפני 12 או 15 שנה. שניהם היו רופאים ושניהם הכירו היטב את התרבות הרומנית, היו בקיאים בפוליטיקה ובמוזיקה שלה, ועוד. נהניתי לתרגל את שפת אמי בשיחה איתם ובדיון על הפוליטיקה של המדינה שבה עמדתי לבקר. השיחה התנהלה כולה בתחומים מוכרים וידועים, אולם נדהמתי לגלות שלא היה להם מושג על טרנסניסטְרִיָה או על התפקיד שמילאו הרומנים בשואת יהודי רומניה. פרשתי לפניהם את סיפורי הזוועה של אבי וחבריו וראיתי על פניהם הבעה של אי־אמון וגם מעט עלבון. אולם כאשר אמרתי שלמדינה לא יכול להיות עתיד מבלי שתהיה מוכנה להתבונן בעצמה במראה, ראיתי שהם הבינו משהו. כל אלה היו רק הכנות לנסיעה. תזמון, חשבתי, תזמון הוא חזות הכול. עפעפי החלו להיעצם. ספל קפה נוסף הגיע כדי שמוחי לא יירדם.

שלפתי מתיקי מחברת קטנה. סורל התעקש שאקח מחברת איתי. אני חייב לכתוב, אבל אני הרי לא סופר. אני מביע את עצמי בתמונות ובדרכים רבות אחרות, אבל אני לא כותב. כאשר עלה מסך הזיכרונות שלי, שנת 1958 הופיעה בחדות ובהירות רבה לנגד עיני. באותה שנה בסתיו השתוללה מגפת צהבת בסוּצ'בה ואני, כמו רבים אחרים, אושפזתי בבית החולים בבידוד מתישהו בשבוע הראשון של דצמבר. אני לא ממש זוכר כמה זמן הייתי מאושפז ולמעשה איש לא ידע לומר לי.

אולם אני זוכר שיום אחד, הופיע אבא שלי בחדרי כשהוא מאושר מאוד. הוא סיפר לי שקיבלנו אישור לעזוב את רומניה ולנסוע לישראל. מותר היה לי לצאת מבית החולים, בתנאי שלא אהיה במגע עם איש מכיוון שאני עדיין עלול להיות מידבק. כשחזרתי הביתה, הוא היה הפוך כולו. הורי היו באמצעו של ניסיון למכור או להוריש רהיטים, ספרים, חפצים שנצברו במשך חיים שלמים. אבי הזכיר לי שמדובר בחפצים בלבד. איך יכול אדם לסיים חיים שלמים במולדתו? אבי לא ראה את הוריו או את אחיו כבר למעלה מ־10 שנים. אמי לא ראתה את הוריה ואחיה למעלה מ־10 שנים. היה עלינו לצפות לכך. ההחלטה התקבלה בשבילנו.

גם אם התמזל מזלנו וקיבלנו אישור לעזוב, איך ממשיכים בחיי היום יום? איך מתייחסים לשכנים ולחברים? אולי ביתנו ימצא חן בעיני מי מהם? אולי מי מהם יעשה לנו טובה ויקנה אותו? דבר אחד היה ברור: אתה לא רוצה להיות היהודי האחרון בסוצ'בה. רחובות שלמים התרוקנו מיושביהם במהלך 25 שנים, כאשר למעלה מארבע־מאות אלף יהודים עזבו את רומניה. איש לא התלונן על כך שמנהיגות המדינה מוכרת את בני המעמד הבינוני שלה תמורת דולרים אמריקניים. הם פשוט רצו לעזוב, בכל מחיר. לא משנה היה להם שמותר לכל אדם שעוזב לקחת רק 40 קילוגרם מתוך חפצים שנאגרו במהלך חיים שלמים. אסור היה לקחת תכשיטי כסף, מטבעות, בולים, או ספרים – רומניים או אחרים, תעודות, תארים, תצלומים, עבודות אמנות, טבעות נישואים מזהב מעל מידת קראט מסוימת, או תכשיטים כלשהם. כל מה שלובשי החולצות הירוקות לא גנבו, הקומוניסטים החרימו.

בעיני רוחי, חזרתי אחורה בזמן והגעתי ל־1 בינואר 1959. איני זוכר את סעודות החג שהורי נהגו לערוך ב־31 בדצמבר בכל שנה יחד עם משפחת היבנר, הורוביץ ושאר חבריהם. איני יודע איך חגגו הפעם, אבל אני מניח שהם התחבקו, התנשקו והרימו כוסית לכבוד האמת הגלומה הפעם בפסוק, "לשנה הבאה בירושלים."

הכרכרה ("טרסורה/פיאקר") באה לקחת אותנו לתחנת הרכבת. ימים רבים מראש הזמין אבי את הכרכרה שתבוא לקחתנו. אפילו העגלון היה יהודי. אני ישבתי לצדו. אמי, אבי ואחי בן השנתיים וחצי ישבו בנוחות מאחור, אבל לי היתה נקודת תצפית מצוינת. העגלון הצליף בשוט. אני זוכר שחשבתי שעלי להביט לאחור ולראות את ביתנו בפעם האחרונה. היתה שעת בוקר מוקדמת וקרה. הכול כוסה בכפור. גלגלי הכרכרה החורקים היו הצליל היחיד שנשמע. וילון שקוף של פתיתי שלג מרחפים נשר לאט, כה לאט. המראה היה יפה כל כך, אבל גם עצוב, עצוב מאוד. לא היה איש בחוץ. כולם עדיין נמו את שנתם אחרי חגיגות ליל אמש. איפה כל חברי? איש לא נופף לנו לשלום.

עשר שנים חלפו בטרם חזרתי לראשונה לתחומי הולדתי ("מֶליאגוּרלה נַטאלֶה") ועכשיו כבר אוגוסט 2004. איך הזמן חולף. במשך שנים סיפרתי לילדי שיום אחד, כשיהיו מספיק גדולים להבין, אקח אותם למסע בזמן, בחזרה אל השורשים שלהם, ושלי. וכעת, הגיע היום.

החלטתי למצוא כל דבר כתוב שבו מופיעים השמות סוּצ'בה או פלטיצ'ני. את מעט הספרים שמצאתי בלעתי בשקיקה מתוך תקווה למצוא בהם פתרון לחידה שהופיעה שוב ושוב בחלומותי. במקרה, שיכול להיות שייך לעולם רואי־הנסתרות נתקלתי בספרו של נורמן מֶניאה, "שובו של ההוליגאן", תוך כדי דפדוף במוסף הספרים של הניו יורק טיימס. הנה כי כן, סופר מבריק שלא רק כתב על סוּצ'בה, אלא אף נולד שם. הוקסמתי. מצאתי את הספר וקראתי אותו מתחילתו ועד סופו בלי לעצור.

בספר, הוא כתב לא רק על סוּצ'בה, אלא גם על קרובים, אנשים ומקומות שכמו יצאו מתוך זיכרונותי. נדמה היה שנענו בנתיבים מקבילים. הוא כתב על המקומות שאותם אני צילמתי ב־1994. מספר שבועות מאוחר יותר, כשנפגשנו לבסוף, הוא עזר לי להשלים כמה פיסות מהפאזל. מאז, נפגשנו כמה פעמים ותמיד אחרי פגישותינו הרגשתי שלא היינו מספיק יחד. תמיד הדהימו אותי האנשים ששרדו את טרנסניסטריה, ואחר כך את החולצות הירוקות שהפכו אדומות ואז תלת־צבעים, אבל הדבר הדהים אותי עוד יותר אחרי שפגשתי את נורמן. אם הייתי נולד כמה שנים קודם, ואם להורים שלי לא היה האומץ לעזוב בשלב שהם עזבו....

ובכן, עכשיו הכול היה מוכן והתכניות קיבלו חיים משל עצמם.

טסתי למונטריאול עם הבן שלי, קול, שם הבת שלי, לורן, למדה באוניברסיטת קונקורדיה. שלושתנו עלינו לטיסת אייר קנדה לפרנקפורט ומשם לבוקרשט. אחרי שבילינו כמה ימים בבירת רומניה, אחרי שלורן וקול הסתגלו מעט, עלינו על טיסת טארום לסוּצ'בה. טיסת הלילה, שנמשכה שעה אחת בלבד היתה מלאה בשאלות נרגשות. מצאתי את עצמי מרצה, שוב, על המערכת הפוליטית הרומנית, הביזנטינית, לפני ואחרי המלחמה, על היחס שקיבלו היהודים, על דרכי ההישרדות שלהם, ומגיע למה שלדעתי הוא הנס האמיתי של מלחמת העולם השנייה. למעלה מ־400 אלף יהודים שרדו ברומניה – יותר מבכל מדינה אירופית אחרת, מזרחית או מערבית. וכל זה התרחש במדינה שהיתה בת הברית הקרובה ביותר של גרמניה הנאצית. המדינה היחידה פרט לגרמניה, אשר הקימה מחנות מוות משל עצמה, מדינה ששלחה חצי מיליון חיילים לעזור לגרמנים לפלוש לרוסיה. סיפרתי על חברים ושכנים שהכרנו לפני עשר שנים ועל בית הכנסת הצבוע, המצויר, הנהדר, "חברה ג"ח", היחיד שנותר

עומד על תלו מבין עשרה בתי כנסת שהיו שם לפני המלחמה.

כשנחתנו בשדה התעופה המשרת את סוצ'בה, השעה היתה כבר אחרי עשר בערב. בחוץ, חשכת צלמוות. אין שום מונית באופק. היה ליל קיץ חם והצרצרים סיפקו רקע מוזיקלי להרפתקה שלה חיכינו מזמן. שדה התעופה היה סגור כולו, מחזה בלתי רגיל לשדה תעופה המשרת עיר בת כ־100 אלף תושבים, אבל הדייל היחיד בסביבה היה אדיב. הוא צלצל למלון שלנו וביקש שיבואו לקחתנו. שמעתי את קול ולורן מצחקקים ברקע. תהיתי אם ציפו לזה. כחצי שעה מאוחר יותר, עצרה מכונית בחזית שדה התעופה והנהג הודיע לנו בנימוס שנשלח על ידי המלון לאסוף אותנו. ניסיתי לדבר איתו ברומנית וגיליתי שהוא חברו של פקיד הקבלה במשמרת הלילה במלון. מיד לאחר שנרשמנו כדת, פרשנו לחדרינו ובלי לשים לב כלל לתנאי המגורים, התמוטטנו, מותשים אך מלאי ציפייה לבוקר הבא.

המלון היה ממוקם בנקודה אסטרטגית טובה: בדיוק במרכז הרובע שבו בילתי את שנות ילדותי. חלפנו על פני כנסייה אורתודוכסית ומצאנו את עצמנו בכניסה לגימנסיה שלי, "שטפאן צ'ל מרֶה". כאן למדו אבי, אחיו יוז'י, ואני. חזרתי על התנועה הכמעט טקסית, שאותה דמיינתי לא פעם, ופתחתי את הדלת. כעת, סוף כל סוף, עשיתי זאת באמת, כשקול ולורן משמשים לי עדים, בדיוק כשם שאמי ואחי סורֶל עשו לפני עשר שנים. התמונות התגלו לעינינו לאט כשדלת האלון הכבדה נפתחה. ניצב מולנו פסל הברונזה של הנסיך שעל שמו נקרא המוסד. מצד שמאל, גבוה, הבחנתי בציטוטים מדברי אמיל צ'יוראן ומירצ'יה אֶליאדה, אלילי התקופה הפשיסטית של רומניה, אשר לא נראו בשנים שבהן אני למדתי פה. מעניין לראות מה שחופש עושה לאנשים, בעיקר אם לא היו חופשיים מעולם. לא קל להסביר זאת לילדי, אשר גדלו בסביבה שהתקיימה מרחק שנות אור מהעולם שמולנו. כעת, עשר שנים מאוחר יותר, נזכרתי בקול רם בסצנה שנגלתה לעיני לפני עשר שנים כאשר צעדתי מצדו השמאלי של גרם מדרגות השיש. פגשתי אז מורה צעירה שביקשה לדעת מדוע רציתי לחזור ואם אני רומני. ברור שאני רומני. הרי נולדתי כאן, הסברתי לה. היא שאלה לשמי ולפתע נזכרתי. אמרתי לה ששמי הוא ליינבורד. אוה, היא אמרה, אבל זה לא שם רומני. אז אתה לא באמת רומני. ברור שאני כן. נולדתי כאן. אבל אני גם יהודי. מעניין: הארץ שבה נולדתי היא המקום היחיד בעולם בו אני יהודי. בישראל, אני רומני קודם כול ורק אחר כך, קנדי. מסיבה שלא נהירה לי כל צורכה, בקנדה רואים בי אירופאי. אבל כאן, ברומניה, אני יהודי.

המשכנו ללכת ברחוב ופנינו לרחוב צדדי. מולנו היה צומת שמשמאלו היה רחוב ארמֶניאסקה ומימינו, רחוב יון קריאנגה, הרחוב שבו גרנו בעבר. היה עלינו לסור

למשרדי הקהילה היהודית, שברחוב ארמניאסקה 8. כאן קיבלו את פנינו כמה מבני הקהילה: סידי סלדינגר, מרסל סימון, קלמן יגר, ונשיא הקהילה, שלויימל פטראריו. הם שפעו מידע. תרגמתי את הדברים עבור ילדי, למרות שנראה היה לי שלורן מבינה. כן, הם זכרו את אבא שלי, יעקב, ואת אחיו, יוז'י, ואת הוריהם. עברו 45 שנה מאז עזבתי את סוצ'בה יחד עם משפחתי. סבי, נתן, וסבתי, לאה (לוטי) עזבו עוד קודם, ב־1952. הרגשתי פשוט נהדר לפגוש אנשים שזכרו אותם. הטרידה אותי העובדה שקול לא הבין את השפה כלל. קיוויתי שהוא יקלוט משהו, לכל הפחות כמה משפטים, כמה מילות מפתח, לפני שנעזוב כאן. אולם בשלב זה, היינו כולנו נרגשים מאוד מכך שמצאנו אנשים שאחרי כל השנים האלו עדיין זכרו את משפחתנו. מאוחר יותר, כשסיפרתי על כך לחברי המקומי, יון אנדריאו, הוא אמר שהם בוודאי הותירו רושם על האנשים, לכן זוכרים אותם טוב כל כך. רק הטובים ביותר זוכים לכך שיזכרו אותם, הוא אמר. חובתנו היא לזכור את העבר שלנו, את השורשים שלנו. הקשבתי לו היטב. הרגשתי שהוא מדבר גם על אביו, שנפטר לפני שנה. אביו של יון היה מנתח לב נודע, שעזר לאנשים רבים. לאביו, כמו לאמי ומשפחתה, שורשים בפלטיצ'ני. סבא שלו היה ראש העיר שם בשנות השלושים.

רציתי להראות לילדים את בית הכנסת המעוטר, שעליו סיפרתי להם שוב ושוב, כל חיי, כמדומני. כשהתכוננו לצאת, מר פטראריו הציע באדיבותו לבוא איתנו ולפתוח לנו את שערי בית הכנסת. הוא היה קרוב מאוד, מרחק רחוב אחד מבית הספר שלי, בינות בתי הדירות הצפופים. נכנסנו למסדרון צר ואפלולי משהו. בסופו של המסדרון, משמאלנו, היה בית תפילה קטן. שטיח פרסי קטן ואדום כיסה את הבימה. צילמנו כל מה שאפשר היה, הבחנו בפרטים ובשמות המונצחים שם. החדרון נפתח לעבר האולם המרכזי. זה היה החדר המעוטר שעליו חשבתי לעתים קרובות כל כך.

אני יודע שבבוקובינה ובצפון מולדובה, בתי כנסת מקושטים היו מראה רגיל, אולם מחוץ לאזור ההוא, אין דבר כמו בתי כנסת מצוירים. התקרה, המצוירת בסגנון משלֶה "trompe l'oeil" תמיד גרמה לי להאמין שהיא קמורה, אף כי במציאות היתה שטוחה. ציורי החיות המסמלות את 12 השבטים עיטרו את התקרה, ששוליה הודגשו על ידי כלי נגינה. קירות בית הכנסת מסביב וקיר ארון הקודש היו צבועים כחול־אפור אחיד, אשר הבליט את התקרה המצוירת. על הקירות מסביב צוירו עמודים יווניים במרחקים שווים זה מזה ובסגנון ריאליסטי מאוד. ארון הקודש היה עטוף בד קטיפה כחול ונוצץ. הובלתי את ילדי אל לוח גרניט שחור שהיה מחובר לקיר, משמאל לכניסה לחדר התפילה המרכזי. הראיתי

לילדים את השמות החקוקים בו, כולל שמו של סבא־רבא שלהם, נתן ליינבורד (נוחים בר). אני זוכר כמה התרגשתי. לא דבר נפוץ הוא מצב שבו יהודי חוזר למקום הולדתו במזרח אירופה ומוצא שם עדויות פיזיות, מוחשיות, לכך שהוא או אבותיו אכן חיו שם. עתה יש שם שורות של ספסלים באולם המרכזי ובימה מוגבהת ניצבה במרכז החדר. בשנות החמישים, היו כאן עמודי תפילה אישיים עם מגירות שבהן אפשר היה להניח את הטלית או הספרים. נהגתי לשבת בשורה הראשונה, שמאלה מעט מארון הקודש, ובכל פעם שנשאתי את מבטי, למעלה וימינה מעט, אריה יהודה נעץ בי את מבטו. היום, ארבעים וחמש שנים מאוחר יותר, אני עומד כאן עם קול ולורן ומראה להם את יצירת האמנות הזו. נדמה לי שהאריה הזה הוא אחד הדברים הבודדים שלא השתנו כאן, בסוּצ'בה.

בשנות החמישים, בית הכנסת פנה לעבר כיכר גדולה למדי אשר שימשה פעם גם כשוק ובחגי החורף, עמד כאן אשוח חג המולד. עצי אגוז ניצבו אז לאורך המדרכות, אבל רובם כבר אינם כאן היום. מושאי פיתוח אורבני ובניינים רבי־קומות הקיפו אותנו מכל עבר. אלו לא מושגים שהייתי מייחס לסוּצ'בה שבה גדלתי. נדמה שהמודרניזציה קוראת להרס העבר, מזמינה אותנו להעמיד פנים שניתן לשכתב את ההיסטוריה. אם יתנו למחוק את הארכיטקטורה שהיתה חלק כה מרכזי של סוּצ'בה הישנה, הרי הבניינים החדשים לא יזכירו לבני הדור החדש את המורשת המשותפת, את תרומתם של בני עמים אחרים, שעזבו ומצאו מקלט במקום אחר. משטחי הבטון החדשים והסטריליים לעולם לא יצליחו להכיל ולתאר שוב את האיכות, הצורה, והאווירה בעיר שהתפתחה לאטה, במשך 500 שנים. איך אוכל להסביר מה היה כאן פעם, כשמולנו ההווה נראה כך? הילדים שלי מעולם לא ראו את סוּצ'בה של ילדותי. איך יצליחו להבין באמת את החום והאווירה שאני הכרתי וכעת כה חסרה לי? הרחוב שבו נהגנו להלך לעת ערב איננו. נעלם ואיננו הרחוב הראשי שבו צמרות העצים הצפופות אִפשרו למעט קרני שמש לצייר ציורים אימפרסיוניסטיים על המדרכה המשובצת. עצמתי עיניים ושמעתי צליל קלוש ורחוק, תזמורת מנגנת ולס וינאי, או אולי היה זה טנגו. ניחוח הבירה, הגרטאר, המיטיטֶיי נישא באוויר. מקס גליקמן תמיד ניגן כשנפגשנו עם משפחות הורוביץ והיבנר. שנים רבות אחר כך, כשכבר בנינו בית בקנדה, גיליתי שקיים קשר משפחתי מסוים ביני לבין הגליקמנים. הבן שלו, ג'ו, היה אחד הידידים הקרובים שלי. אותו מקס גליקמן וחבורת המוזיקאים שלו באו במזחלת, בקור של 35 מעלות מתחת לאפס, מסוּצ'בה לפלטיצ'ני, ב־25 בינואר 1944, כדי לנגן בחתונת הורי.

חלפנו על פני המקום שבו ניצבה פעם "קופֶטריה ואגנר" – מקום קטן שהיה

מוקד עלייה לרגל לחובבי הקינוחים באזור. כאשר חברים או בני משפחה נפגשו והעלו זיכרונות, השם קופטריה ואגנר עלה תמיד. עוגות וינאיות וגלידות, זה מה שאני זוכר בעיקר. אבי אהב במיוחד את הקרמשניט שלהם: שתי שכבות בצק עלים דקיק וקרם וניל צהבהב וריחני ביניהם. שמעתי שהקונדיטורייה המהוללת הזאת נסגרה אחרי שמשפחת ואגנר עלתה לישראל, ולא חזרה לעולם.

ביקשתי להנחיל לילדי את התחושה של הקהילה הזו, יהודים רומנים דוברי גרמנית, ששרדו כאן במשך מאות בשנים, חיו כאן, הכו שורשים. כאן הלכו לבית ספר, התחתנו, הקימו משפחות. כאן הם צחקו ובכו. הם הכירו זה את זה, ידעו הכול זה על זה, כך היה במשך דורות ארוכים. אולם אחרי הרדיפות ואירועי טרנסניסטריה, אחרי המלחמה, החל מסוף שנות הארבעים ובמשך 25 שנים, כמעט כולם עזבו ואינם. הם יצאו מכאן ולקחו איתם רק זיכרונות, ועוד מעט חפצים שהותר להם לקחת, או שלא נגנבו מהם. מכאן, הם התפזרו לארבע כנפות תבל, אולם רובם נסעו לארץ החלומות שלהם, לישראל. הקושי שבו מצאו את עצמם במציאות החדשה העלה בהם זיכרונות של מולדתם. איש לא ידע מי הם ולאיש לא היה אכפת. הם נפרדו משפות אמם – רומנית וגרמנית – וברוב המקרים, לפחות כך קרה להורי, הם נפרדו גם מחברים שלא אמורים היו להיפרד לעולם. הם נולדו מחדש בלידה קיסרית בתנאים הקשים ביותר. אני תוהה אם כך הרגישו יהודי ספרד כאשר גורשו משם ונאלצו לעזוב.

במרכז סוצ'בה, הכרתי רק את בניין העירייה (פרימריה), שנבנה בדמותו של בניין עיריית וינה, ממולה הכנסייה הקתולית שמעבר ולידה הפארק, שבו ניצב פסל ברונזה של המלחין צ'יפריאן פורומבסקו. לצד העירייה ניצב פעם אחד המקומות החביבים עלי, חנות הספרים, אשר כנראה נדדה מכאן למיקום מודרני יותר.

צעדנו בחזרה אל צומת הרחובות ארמֶניאסקה וקריאנגה ובחרנו באחרון, ובו הלכנו בפסיעות אטיות. התענגתי על הרגע, אבל הילדים שלי תהו בוודאי מה מצפה להם מעבר לפינה. בוודאי קשה להם לא להבין את השפה שבה מדברים כאן. אולי אפילו משעמם. הרחובות נראו צרים והבתים קטנים מכפי שזכרתי אותם. כך הרגשתי כמובן גם לפני עשר שנים, כששוטטתי כאן. הגענו לבית מספר 11, הבית שבו נולדתי. צילמנו מבחוץ וניסינו להיכנס לחצר, אבל לא היה איש בבית. אין בעיות. נחזור אחר כך. המשכנו ללכת ברחוב. הלאה מעט, משמאל, היתה הפנייה לטוּרנו רושוּ. הצבעתי על ביתו של פרינטלה ברטיאנו, הכומר האורתודוכסי שהיה השכן שלנו. לפני 10 שנים, הוזמנו להיכנס ולשמחתה של אמי, הוגש לנו קפה טורקי, מים קרים ומעדן דובדבנים מרירים־מתוקים – התקרובת המסורתית באזור.

הילדים שלי חייכו בכל פעם שנזכרתי בדבר. באמת?! דובדבנים מרירים־מתוקים. אין דבר כזה! צלצלנו בפעמון הכניסה. הפעם, לא היו תרנגולות בחצר שהתעופפו בפראות ממקום למקום ובישרו על בואנו. גברת מנומסת מאוד ניגשה ופתחה את השער. הוריה, אדון וגברת ברטיאנו, הלכו לעולמם לפני כמה שנים. כמה עצוב. קיוויתי לראותם שוב. נתתי לה חבילה של תצלומים בשחור־לבן שצילמתי לפני 10 שנים. הבאתי אותם איתי למקרה שהחבילה המקורית ששלחתי לא הגיעה ליעדה. הוזמננו להיכנס. היא הציגה בפנינו את הגן הצבעוני הלא מסודר והזמינה אותנו לשבת ליד שולחן מוקף גפנים גדולות. ברקע הבחנתי בחמניות ענקיות, שיחי ורדים עצומי ממדים, ובוסתן קטן ובו עצי דובדבן, שזיף ותפוח. כן, היא זכרה אותנו והוריה סיפרו לה על המשפחה שלנו. אבל תחילה עלינו לטעום מעט יין תוצרת בית וצואיקה. נזכרנו שאסור לנו לשכוח את ריבת הדובדבנים המרירה־מתוקה. הנה צנצנת ריבה גם בשביל סבתא. קשה מאוד היה לנו לצאת משם. הזכרתי לילדיי שזו קבלת הפנים המסורתית ברומניה. אנשים כאן מסבירי פנים, ראינו זאת שוב ושוב. נסעתי הרבה בעולם ומעולם לא פגשתי מאור פנים כזה. כמובן שאם אתה מדבר את השפה המקומית, מצבך טוב יותר.

עוד כמה פסיעות במעלה הרחוב והגענו לבית משפחת קֶרן שבנם, דוטו, היה חבר טוב. לצדו היה בית משפחת היבנר, שבחזיתו ניצב עץ משמש ענקי, שעליו נהגתי לרכוב בסתיו. אני נזכר ברות. שם משפחתה כעת הוא גולן. תמיד דיברנו על האפשרות שנבוא לבקר כאן יחד, עם בני משפחותינו. אנחנו עדיין עובדים על זה. מעבר לרחוב ניצב בית משפחת נידרמאייר. כאן גר חברי ג'וני. איבדתי קשר עם כל האנשים שאיתם גדלתי, פרט לרות.

פנינו שמאלה והגענו לטורנו רושו, פינת רחוב ארמניאסקה, ואז ימינה לעבר זמקה. פעם היו כאן שדות פתוחים, שבהם צמחה חיטה עד גובה המותניים. כעת עמדו כאן בתי דירות וכמה בתים פרטיים. לאט לאט נגלה לעינינו זמקה, המצודה־מנזר שנבנה בימי הביניים. הגענו אל הצומת, אבל לא הצלחתי לזהות שום סימני דרך. חיפשתי את בית משפחתה של רוזַליה. בימים ההם, הוא בלט בבדידותו. רוזליה היתה העוזרת של אמי והבייביסיטר שלי. בני משפחתה נהגו לארוג שטיחים בשביל הורי. הדוגמאות המורכבות והצבעים העליזים תמיד הקסימו אותי. הנסיבות היו אחרות לגמרי אז, כמובן. שנים רבות מאוחר יותר, כאשר ישבתי עם אמי והעלינו זיכרונות מילדותי, היא סיפרה לי כיצד נהגה לקרוא בקול רם את המכתבים שרוזליה קיבלה מהמאהב שלה, ואז כתבה תשובות כפי שהכתיבה אותן רוזליה. היא עצמה לא ידעה קרוא וכתוב, תופעה נפוצה למדי באותם ימים. התברר, בעקבות

שאלות ששאלתי, שרוזליה נהגה להכתיב תשובות בחרוזים מושלמים ושירי אהבה שהמציאה לבדה. נדהמתי. זו היתה שירה טהורה, אהבה מהלב. המכתבים שלה התחילו במילים "פואייה וורדֶה", השורה שפותחת מסורתית שירי עם רומנים. כשהבעתי את תדהמתי, אמי סיפרה שזו תופעה נפוצה למדי: אנשים מהכפר אולי היו אנאלפביתים, אבל היתה להם תרבות עשירה שעברה בעל־פה מדור לדור.

פנינו ימינה והגענו לזמקה. אני זוכר פיקניקים שערכנו כאן עם הורי. עצי סלקום השתרעו בצד שמאל והקרקע השטוחה התרוממה לגבעה נישאה, מכוסה עצים. באביב מילא ריח הסלקומי בפריחתם את חלל האוויר והבושם מילא את זיכרונותינו. בילדותי, שיחקתי כאן, על אבני המרצפת והחומות העתיקות, השבורות וסחופות הרוחות. ובפנים היתה כנסייה עם גג רעוע. מעט הצבע ששרד בציורי הקדושים, בני 500 שנה, הוכתם בדמעות, למעשה טיפות גשם, של הזנחה. אני זוכר כמה ריתק אותי הסיפור שהתברר בשעתו, שארכיאולוגים גילו מנהרה שמחברת בין זמקה לצֶ'טאטֶה, המבצר ששימש כארמונו של שטפאן הגדול, הנסיך המפורסם מהמאה ה־15, שבירתו היתה סוּצ'בה.

זמקה שופץ ונצבע מחדש. כשהגענו, פתח לנו את השער קשיש גבוה וגרום, כבן שמונים. הוא הציג את עצמו כשומר הטירה ופצח בהרצאה על ההיסטוריה של הקהילה הארמנית המקומית. מבלי להיות מודע להיותנו יהודים, אבל בתחושה נינוחה מספיק בגלל שדיברתי איתו רומנית, הוא המשיך לספר לנו אנקדוטות שחלקן גסות במיוחד. במוחי עלתה השאלה: איפה הוא היה ומה הוא עשה בשנות הארבעים המוקדמות?

בדרכנו חזרה הלכנו מהר יותר. הגענו לרחוב ארמניאסקה. רציתי להראות לילדים את הבית של פרדי ומֶטה הורוביץ, שהיו כמו זוג הורים נוסף בשבילי. לא פעם ברחתי מהבית ומיהרתי לביתה של מֶטה כדי לטעום את לביבות תפוחי האדמה שלה. שנים אחר כך, נהג אחי לברוח לשם ולזלול מהחמוצים הנפלאים שהיא הכינה. הגענו אל הבית די מהר. בתחילת המאה, הוא עוצב מחדש עבור מהנדס מווינה. שער הברזל המעוצב, המקורי, עמד שם ללא פגע, אולם נראה היה ששאר הבניין חולק לחלקים נפרדים. לא ראיתי זכר לגן הוורדים המפורסם שעמד פעם בחזית, או לבית הכרכרות, שניתן היה לראות מהרחוב. כלב נובח דהר לעבר השער לקבל את פנינו. לא התחשק לי לנסות להיכנס, אבל הייתי רוצה לראות את הפרסקאות שזכרתי, מצוירים על הקירות והתקרה של חדר הכניסה לחדר השינה. בפעם הבאה. צריך להשאיר משהו לראות בפעם הבאה.

בימים הבאים, נסענו לפלטיצ'ני, עיר הולדה של אמי. בין השאר, רציתי להכיר

לילדי את יון אירימסקו, הפסל הרומני הנודע ביותר, אשר פרש בגיל 98 ועבר להתגורר במוזיאון שבו מוצגות עבודותיו. אבל זה כבר סיפור אחר. רציתי גם שיפגשו את טניה גרינוולד, אשר זכרה את העוגה שהוגשה בחתונת הורי וטענה שהיא היהודייה היחידה שנותרה בעיר. אמה, כך מתברר, היתה התופרת שתפרה את שמלת הכלולות של אמי.

החבר שלי, יון אנדריו, ובניו היו מדריכים נפלאים, והביקור סיפק לנו די זמן לשבת יחד ולהעלות זיכרונות.

דרגומירנה, אחד המנזרים המפורסמים של בוקובינה, היה האתר הבא ברשימת הביקורים שלנו. למרות קרבתו לסוצ'בה, מעולם לא ביקרתי בו, לכן התרגשתי מאוד לקראת הביקור במקום שלא היה מחובר לזיכרונות העבר שלי. הוא היה נפלא בפשטותו.

חזרנו למלון והתמוטטנו, מותשים לחלוטין. התעוררנו בסביבות השעה שמונה בערב ויצאנו לטייל, אבל אז התברר לנו שכל המסעדות כבר סגורות. פתאום, משום מקום, צץ מולנו סניף של מק'דונלדס. אחרי ששבענו מצ'יפס, יצאנו משם. רצינו חצילים, עגבניות, מלפפונים, טֶלֶמיאה. התחליפים לא הספיקו לנו. כשחזרנו למלון, שמענו מרחוק מוזיקת עם מנוגנת. ניסינו להציץ מבעד דלתות חדר האוכל המוגפות. בפנים התחוללה מסיבת חתונה. האורחים היו לבושים בקפידה. ראינו את החתן והכלה מתקרבים לעבר הדלת. אני חושב שקלטו אותנו. לפתע הרגשתי כמה זוגות ידיים אוחזות בי וגוררות אותי לתוך החדר. הצצתי הצדה וראיתי שגם קול ולורן נגררו פנימה באופן דומה. זה העונש כשתופסים אותך מציץ. לא רע. אבל, בעיה: אנחנו לא יכולים להיכנס. היינו לבושים כמו פרחחי רחוב בהשוואה לבאי החתונה. אי־אפשר לבוא בבגדי רחוב לחתונה. איש לא התעניין בתירוצים שלנו. משכו אותנו פנימה פיזית, דרך ההמון, והושיבו אותנו אל שולחן עם שאר האורחים. היינו מודעים מאוד לעצמנו ולתלבושת שלנו, שגרמה לנו להיראות שונים מאוד. אולם היינו רעבים ומנגד, העמיסו על שולחננו צלחות על גבי צלחות. נרגענו מעט. הוגש לנו ברנדי שזיפים תוצרת בית. למות! האוכל היה מדהים ובדיוק מה שחשקנו. יש אלוהים. הרי לא התפרצנו לחתונה ללא הזמנה. גררו אותנו פנימה והפכנו לחלק מהאירוע. כולם רצו לדעת מאין באנו ולמה הגענו דווקא לסוצ'בה.

כעבור שעה, כבר לא הרגשנו כמו זרים. מצד שני, לא רצינו להגזים. אז תקענו מתנה קטנה בידה של הכלה והתקדמנו לאט לאט לעבר דלת היציאה. לפתע חשתי בזרוע מונחת על כתפי. פניתי לאחור. זה היה אבי החתן. בחיוך גדול ומאושר על פניו, הוא שאל אם אני אוקראיני או רומני. היססתי לרגע. מה עוד יכול לקרות כאן?

האם יש תשובה נכונה ולא נכונה? אמרתי שאני יהודי, שנולדתי בסוצ'בה, אבל עזבתי בשנת 1959. הוא התחיל לצחוק והציג אותי בפני אורח אחר, שישב איתי באותו השולחן כל הזמן. התברר שזה היה אביה של הכלה. אבי החתן הודיע לי שהוא אוקראיני ושאבי הכלה יהודי. הוא עלה לישראל לפני הרבה מאוד שנים, הוא סיפר, אבל ילדיו באו ללמוד בבוקרשט ועכשיו הוא בא לחתונת בתו עם שני בניו האחרים.

מוזיקה עליזה התחילה ואנשים רקדו. הילדים שלי מצאו לפתע אנשים בגילם שאפשר לשוחח איתם, לא ברומנית אלא בעברית.

במוקדם או במאוחר, כל הדברים הטובים נגמרים. פרשנו לשנת הלילה שלנו, המומים ונדהמים מהאירוח הנפלא והחמימות שבה קיבלו אותנו אנשים זרים לחלוטין.

הגיע יומנו האחרון בסוצ'בה ועדיין לא היינו בתוך הבית מס' 11 ברחוב קריאנגה. סיפרתי לילדי שגם בשנת 1994 ניסינו, אבל לא היה איש בבית גם אז. לא איבדנו תקווה ותכננו לנסות שוב. היום היה חם יותר מאשר בימים הקודמים והבחירה שלנו, ללכת לשם בדרך הארוכה, לא הקלה על המצב. לבסוף, הגענו לרחוב ופנינו לסמטה צרה. כשהגענו לחזית הבית ראינו את בעל הבית הנוכחי עומד בשער, כמו מצפה לנו. הצגנו את עצמנו בפניו. שם משפחתו היה גֶרקו. הוא ישמח להראות לנו את הבית.

משפחת ליינבורד (2006). מימין: קול, פאול, לורין, בטי, נוח וסורל

הוא הוליך אותנו אל הגינה והציג בפנינו את אשתו, אישה נעימת סבר וחביבה מאוד. חיפשתי את עץ הדובדבנים המרים־מתוקים שעליו לא פעם שרטתי את בירכי תוך כדי טיפוס. הוא לא היה שם. במקומו עמד עץ צעיר יותר, כנראה מאותו זן. עץ האגוז במרכז הגינה היה רק צל צלו של העץ מזיכרונותי. כן, הוא עשה יותר מדי צל והיה צורך לגזום אותו כדי שיגיע אור שמש לערוגות התירס ותפוחי האדמה. לא נותר זכר לעצי השזיף, האגס, והדובדבנים הלבנים, או לשיחים שעיטרו את כל שולי הגן, לאורך הגדר.

עלינו ארבע מדרגות ונכנסנו אל הבית. האמבטיה והמטבח היו משמאלנו. חדר האורחים היה מימין. היישר מולנו, מאחורי דלתיים סגורות, היו חדרי מדרגות – אחד מוביל למטה, למרתף, והשני למעלה, לאזור האחסון. הדלתות הצרפתיות היו עדיין שם, מסתירות את חדרי השינה. איקונות שלא הכרנו ושטיח רומני גדול עיטרו את הקיר. עוד שטיח מסורתי קטן היה מונח על הרצפה. צבעים זוהרים צרחו לעברי. חיפשתי בעיני איזה מראה מוכר, רהיט, תמונה, משהו. כלום. רק קירות. חלונות ענקיים נפתחו לעבר גן שנשא איתו כל כך הרבה זיכרונות. זכרתי את הכלב שלי, למשל. הילדים שלי שאלו שאלות והפריעו למחשבותי. הם רצו לראות את הקומה השנייה. אני זוכר שהחבאתי שם כמה ספרים לפני שעזבנו. מעניין אם... היה שם גם ציור גדול שצייר דוד שלי, ג'ו, שבו נראית אישה עירומה ממותניה ומעלה. היה זה, למעשה, הציור הראשון שראיתי מקרוב. אני זוכר את החלל שם, אבל לא היה שם כלום. זה היה המקום שבו אוחסנו אגוזים לייבוש, אחרי הקטיף.

חזרנו למטה והזוג גרקו הואילו בטובם להציע לנו מים קרים וגם, כמובן, יין ופירות. שוחחנו מעט על ימים עברו, על תקופות קשות שעברו עליהם. כל הדברים שהם תיארו קרו אחרי 1959, אחרי שעזבנו. תרגמתי את דבריהם לילדי, ותרגמתי את השאלות של ילדי ואת התשובות שקיבלו. לזוג גרקו יש קרוב משפחה שהיגר לפני שנים רבות לקנדה. קוראים לו..., אולי אנחנו מכירים אותו? לא. לא הכרנו, אבל אנחנו רושמים את פרטיו, לכל מקרה. אין לדעת. אנחנו מוכנים כבר לצאת לדרך כאשר מר גרקו מודיע שיש לו מתנה בשבילנו. אמו, שהלכה לעולמה לפני 15 שנה, השאירה לו מעיל עשוי פרוות כבש צעיר. הוא רוצה לתת לנו אותו. הילדים שלי מביעים מחאות. אולם הוא מראה לנו אותו, שנעריך ונתלהב. המעילון רקום, סביר להניח בעבודת יד. הוא נארז והוכנס אחר כבוד לתרמיל הגב שלי, למרות מחאותינו. הודינו למארחים שלנו ויצאנו.

עברו 45 שנים ואני חזרתי לבית שבו נולדתי. הבאתי את ילדי איתי. במשך

השנים, שעממתי אותם בלי סוף עם סיפורים על גבי סיפורים שהיו חסרי משמעות לגביהם. עד עכשיו. כעת, אחרי שהיו כאן איתי, הם יכולים להבין ולהתחבר לסיפורים רגשית. זה היה מוצא חן בעיני אבי.

סיפורו של שמואל (סאשה) לכנר

על משפחת לכנר

משפחת לכנר היתה אחת המשפחות הוותיקות בסוצ'בה ולפי התאריכים על המצבות המדובר במעל 200 שנה. סבי היה חבר מועצת העיר. אבי אדולף נולד בסוצ'בה בשנת 1909 והיה בעל חנות מכולת קטנה, עבד זמן מה כפקיד בנק ולאחר נישואיו לסלי נסעו "לבילוי ירח הדבש" בטרנסניסטריה. שם עבד בקואופרטיב בשכר מינימלי והיו מרוצים שיש להם מים חמים לתה ופרוסת לחם עם ריבה. לאחר השחרור על ידי הרוסים נסע יחד עם אשתו, שהיתה בהריון, כ־3 שבועות בעגלה עד שהגיעו לסוצ'בה. בטרנסניסטריה השאירו את אמה של אבי וקרובים וחברים רבים אחרים.

לאחר חזרתו לסוצ'בה שימש כפקיד, מנהל השיווק וסגן מנהל בקואופרטיב "אלימנטרה" ויצא לגמלאות בשנת 1971. לארץ עלה בשנת 1987 וכבעל לב יהודי נישק את האדמה מיד עם רדתו מהמטוס ואמר "תודה לאל שאקבר באדמה הקדושה של ארצנו הקדושה".

הוא נפטר בשנת 1991 והובא למנוחות עולמים בבית העלמין באשדוד. בשנת 1995 נפטרה אמי היקרה סלי ונקברה בבית העלמין באשקלון.

באופן מעשי חיי משפחת לכנר היו כחיי רוב היהודים בסוצ'בה. אבי היה הלכנר הראשון שלא נקבר בסוצ'בה או בסביבתה. אני, סאשה, הייתי הילד הראשון שנולד בסוצ'בה לאחר השיבה מטרנסניסטריה. אחרי שסיימתי בית ספר תיכון הייתי סטודנט באוניברסיטת יאסי, שם למדתי כלכלה, ולמרות שציוני היו טובים מאוד לא יכולתי להישאר במסגרת האוניברסיטאית עקב היותי יהודי. עבדתי בסוצ'בה כמפקח מס הכנסה ואחר כך עברתי להתאחדות בעלי המלאכה, כאחראי על האספקה והשיווק. המנהל שלי, שמואל קריגסמן קידם אותי לתפקיד בכיר. עליתי ארצה בשנת 1987 עם שני בני והשארתי מאחורי את קברה של אשתי פרדריקה (בולוג) לכנר לבית פוקס, שהיתה רופאת שיניים וממשפחה דתית.

בארץ, בעזרת השם, הצלחתי עם בני – אדי (צבי) הוא עו"ד עצמאי בבאר שבע,

אדם אינטליגנטי ומוכשר, נורברט (יעקב) הוא מומחה למחשבים, ועובד במקצועו. גם כלתי דליה מועסקת בחברת מחשבים, היא צברית ובוגרת מנהל עסקים. יש להם ילד – אברהם בן (על שם אבי) שהוא הלכנר הראשון שלא נולד בסוצ'בה אלא בישראל ושבבוא הזמן אקח אותו לבקר בעירי האהובה סוצ'בה.

אחרי שנים רבות כאלמן הכרתי את חנה, אף היא ילידת רומניה ואנו מתגוררים באשדוד. אני עובד בתפקיד חשוב בביקורת מס הכנסה וב־2012 אצא לגמלאות.

תרגם מרומנית יהודה טננהאוס

סיפורה של מינה מוזס

נולדתי בעיירה בורדוז'ני ב־11.5.34 לאמי רחל ולאבי שולים בראונשטיין, בתם השנייה ואחות לפרדריקה. ביתנו היה ברח' שטפאן צ'ל מרה – רחובה הראשי של העיירה. שלושה דורות ממשפחת אבי חיו בעיירה משנת 1830. להורי אבי, אברהם וחיה בראונשטיין, היו ארבעה ילדים: רבקה, מינה, שולים וג'נטה, שמהם התבגרו שלושה. סבי היה בעל חנות למכשירי כתיבה, ספרים ועיתונים וכן היה המפיץ הראשי של עיתונים לכל האזור.

מינה מוזס

אחרי נישואי הורי היתה גם להם חנות זהה. אני זוכרת שהיתה לי ילדות מאושרת ומאחר שהורי היו עסוקים בחנות היו לנו שתי עוזרות בית שעשו את כל עבודות הבית וגם טיילו איתנו. בשנת 1940 כאשר אחותי היתה צריכה להתחיל את לימודיה בכיתה א' ואני בגן אסרו על ילדי יהודים לבקר בבתי ספר ממלכתיים וכך נשארנו בבית.

ב־9 באוקטובר 1941 גורשו כל יהודי העיירה לטרנסניסטריה וזאת לאחר התרעה של 8 שעות בלבד. כל היהודים צעדו לתחנת הרכבת, הוכנסו לקרונות משא והרכבת יצאה ליעד בלתי ידוע. באותה רכבת גורשה כל משפחתי הן מצד אבי והן מצד אמי. האנשים ישבו על רצפת הקרון צפופים, מיואשים ומודאגים ומנסים להרגיע את הילדים. לאחר נסיעה של יומיים עצרה הרכבת. דלתות הקרונות נפתחו וחיילים רומנים פקדו על יושבי הקרונות לצאת מיד החוצה והתחילו להכות בקתות הרובים את המתקשים לרדת, ובעיקר את הזקנים.

בחוץ ירד גשם, האדמה היתה בוצית וחלקה והחיילים פקדו אל היורדים מהקרונות להסתדר בשורות ולהתחיל לצעוד וכמובן שהמכות נמשכו. אמי העזה לשאול חייל היכן אנו נמצאים ולמרבה ההפתעה הוא ענה בנימוס שאנו נמצאים בבסרביה על גבול אוקראינה והאיץ בנו להמשיך וללכת מהר. בינתיים החשיך והצעידה נמשכה בחושך. סבתי מעדה ומיד קיבלה מכה עם קת של רובה. לבסוף הגענו לפתחו של אולם גדול וצוונו להידחק פנימה עד כמה שאפשר כי בחוץ עוד המתינו רבים. התיישבנו על הרצפה והדוחק היה רב. ביקשנו והורשינו לצאת החוצה לעשות את צרכינו, בחוץ היה קר וחשוך ואמי הדליקה פנס כיס קטן שנלקח ממנה בכוח על ידי חייל.

בבוקר הובילו אותנו לשפת הנהר דנייסטר, שם הועלינו על סירות גדולות ובמעמד זה נדרשנו למסור את כל התעודות וכן להחליף את הכסף הרומני שברשותנו לרובלים. אמי חשבה בהגיון שלא ייתכן שבשטח שהצבא הרומני שולט בו יהיה לרובל יותר ערך מאשר לכסף הרומני ולכן החביאה את רוב הכסף הרומני, דבר שהציל אותנו בהמשך. בגדה השנייה של הדנייסטר היתה העיר מוגילב ואותנו הובילו ברגל למקום שהיה קסרקטין סגור ושמור על ידי חיילים רומנים.

ממחנה זה גורשו היהודים לעומק אוקראינה, שבינתיים כוסתה במעטה שלג כבד. היה ברור שרק מעטים ישרדו את הקור, השלג והרעב וזאת היתה למעשה כוונת השלטונות. אמי הבינה מהר כי הדרך היחידה להישאר בחיים היא למצוא אפשרות לצאת מהמחנה ולהישאר במוגילב והיא אכן מצאה דרך על ידי מתן

שוחד לחייל, ואנו יצאנו מהמחנה, הגענו למוגילב ושכרנו דירה עבור כל המשפחה – 14 נפשות.

היה ברור שזה פתרון זמני בלבד והישועה באה מכיוון בלתי צפוי. דודי מרקו פגש מכר שעבד איתו בבית החרושת לסוכר באיצקני, וזה הציע לפנות לשלטונות הרומניים בהצעה להפעיל את בית החרושת לסוכר שהיה קיים בווינדיצ'ני על ידי היהודים בעלי ניסיון מעבודתם הקודמת ברומניה. עקב המחסור בסוכר הסכימו השלטונות להצעה ומשפחתי עברה ביחד עם רבים אחרים לווינדיצ'ני וכך ניצלנו מגירוש לעומק אוקראינה.

המסע לארץ ישראל

ב־22.12.47 עליתי על האונייה פאן קרשצ'נט בנמל בורגס בבולגריה שביחד עם פאן יורק הובילו 15,000 איש לארץ. הים סער והילדים היו ספונים בבטן האונייה ולא ידעו על המתרחש על הסיפון כאשר אוניות מלחמה בריטיות אילצו את האוניות להפליג לקפריסין, שם גרנו באוהלים ללא חשמל ומים זורמים בחורף הקר והגשום. בחודש אפריל 1948 הועברנו באונייה אדריה לנמל תל אביב, הורדנו בסירות לחוף, הועלינו לאוטובוסים ונסענו לבית העולים ברעננה, שם שוכנו באוהלים. אחרי זמן קצר לקחו את הילדים למוסד הילדים "אונים" בכפר סבא. כאן גרנו בחדרים והיתה אפילו בריכת שחייה ומדריכים שדאגו לנו. כמובן שהיינו מרוצים מאוד לאחר שכחצי שנה לא ראינו בית, מיטה ומים זורמים. התקופה הטובה נפסקה מהר מאחר שהועברנו ל"הדסים" באמצע החולות. אמנם גרנו במבנים והיו מעט בנייני ציבור, המקום התפתח ואני התחנכתי בו שש שנים תמימות.

בשנה הראשונה ב"הדסים" הייתי בין התלמידים הבודדים שהועברו להמשך הלימודים בכיתות הלימוד הרגילות, לעומת הרוב שהועברו ללמוד בכיתות חקלאיות. השתייכתי לגרעין שיצא להגשמה בקיבוץ החושלים, כיום עמיעד. לי אִפשרו לסיים כיתות ח' ו־ט'. בינתיים הורי עלו ארצה ושוכנו במעברה כך שהיה לי לאן ללכת. העדפתי להצטרף לחברי לגרעין בעמיעד, למורת רוחם של הורי שרצו שאמשיך את לימודי. חברי הגרעין שהיו כבר מעל גיל 18 התגייסו לצבא ואני בהיותי רק בת 17 וחצי לא גויסתי ובלחץ הורי חזרתי להדסים להמשך הלימודים, הפעם על חשבון הורי.

בקיץ 1954 סיימתי י"ב כיתות וניגשתי לבחינות בגרות. באותו זמן נפתח בהדסים סמינר למורים והזוג ירמיהו ורחל שפירא, מנהלי המוסד, הפצירו בי להישאר ללמוד

בסמינר הפעם על חשבון המדינה. העדפתי לעבור לגור עם הורי בצריף במעברת רמתיים, והתחלתי ללמוד בסמינר לוינסקי בתל אביב, הכל במימון הורי.

בקיץ 1956 סיימתי לימודי הוראה, התגייסתי לצה"ל כמורה חיילת ובקיץ עברתי אימונים צבאיים. בספטמבר 1956 התחלתי ללמד ילדי עולים בקריית שמונה. בשנת 1958 סיימתי את שירותי הצבאי ועברתי ללמד בלוד למשך שנתיים. ביולי 1959 נישאתי בקיבוץ עמיעד לאלי מוזס, חניך לשעבר בהדסים, שם הכרנו ושם התחיל הרומן הארוך שלנו.

בעמיעד אני מלמדת את ילדי הקיבוץ. באוקטובר 1960 נולדה בתנו הבכורה איריס ובספטמבר 1963 נולדה בתנו ליאת. בשנים 1961–1963 לימדתי בבית הספר האזורי איילת השחר ובשנת 1964 עזבנו את הקיבוץ ועברנו לתל אביב, לשכונת מעוז אביב, שכונה שבה אנו גרים גם היום. התקופה הראשונה היתה קשה מאחר שעזבנו את הקיבוץ בידיים ריקות אבל הצלחנו להסתדר. בעלי עבד כמנהל חשבונות ואני כמורה ולאט לאט הסתדרנו.

תוך כדי עבודתי המשכתי ללמוד וסיימתי את סמינר לוינסקי במגמת מתמטיקה, המשכתי לתואר ראשון באוניברסיטה העברית וסיימתי בתואר B.A. בספטמבר 1974 נולד בננו טל תוך כדי לימודי ועבודתי בהוראה. בשנת 1987 פרשתי לפנסיה מוקדמת והתחלתי את לימודי לתואר שני בסוציולוגיה באוניברסיטה העברית עד סיומם.

ביולי 1997 נולד נכדנו הראשון דור בן לבתנו ליאת ויעקב עמר. ביולי 1980 נולד נכדנו רועי לבתנו איריס ואייל מנצר. במהלך השנים טיילנו בהרבה מקומות בעולם ובין השאר ביקרנו גם ברומניה ובעיירתנו בורדוז'ני, אז ביתנו עוד עמד על תלו, כיום כבר לא. בינתיים נולדו לנו עוד נכדים ונכדות. אני שומרת עד היום על קשרי חברות עם חלק מחברות הילדות מהעיירה בורדוז'ני.

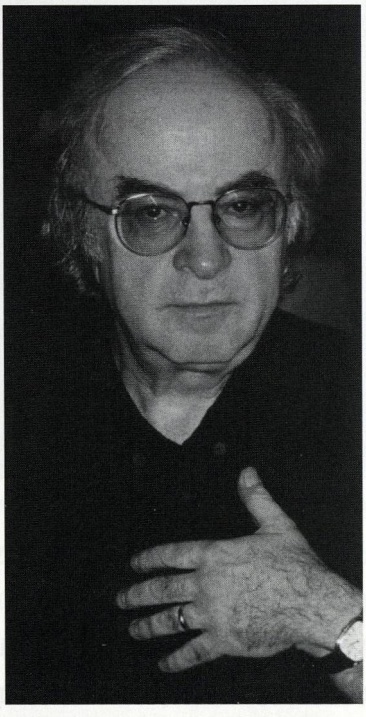
סיפוריו של נורמן מניאה

קורות חיים (כפי שנמסרו על ידי נ"מ ותורגמו על ידי שמחה וייסבוך ובן־ציון פוקס)

נורמן מניאה נולד בסוצ'בה ב־19 ביולי, 1936 להוריו מרקו וז'אנטה (לבית בראונשטיין).

המשפחה גרה בבורדוז'ני בשנים 1936–1941 ובסוצ'בה בתקופות 1947–1959 ו־1970–1981. הם הוגלו לטרנסניסטריה ושהו כל התקופה 1941–1945 במוגילב ואחר כך ביורקאוץ, וינדיצ'יני ובדרך חזרה, בבריצ'ני. מהמשפחה נפטרו שם

הסבים חוה ואברם בראונשטיין ושרדו מרקו וזיאנטה מניאה וילדיהם נורמן ורות. ממשפחת בראונשטיין ניצלו הדודים שולים וראשלה ובני הדודים פרידה ומינה, החיים בישראל משנת 1950. האם נפטרה בסוצ'בה בשנת 1988. האב עלה לישראל ב־1989 ונפטר בירושלים ב־1999. נורמן גדל בסוצ'בה, סיים בהצטיינות את לימודיו בבית הספר התיכון "שטפאן צ'ל מרה" ועזב ב־1954 לבוקרשט, שם סיים ב־1959 את הלימודים לתואר שני בהנדסה בפקולטה להידרוטכנולוגיה. הוא חזר לשנתיים לסוצ'בה ולאחר מכן גר ועבד כמהנדס בפלוישטי (עד 1965) ואחר כך בבוקרשט שם התחיל גם לכתוב. ואולם, משנת 1974 הוא הקדיש את מלוא זמנו לכתיבה ועזב ב־1986 למערב ברלין שם שהה כשנה. בשנת 1988 הגיע לארצות הברית והוא מתגורר בניו יורק ומכהן כפרופסור מופקד על הקתדרה לספרות ותרבות אירופאית וכסופר הבית ב-Bard-College ניו יורק.

נורמן מניאה

מתחילת כתיבתו ב־1966 עד יציאתו מרומניה ב־1986, פרסם נורמן מניאה עשרה ספרים (עיון, סיפורת, מסות). הדבר היה כצנינים בעיני המשטר הקומוניסטי

אך נהנה מתמיכת המבקרים הספרותיים וקצר שבחים על מקוריות התוכן והסגנון ועל עמדותיו הביקורתיות. הוא קיבל את הפרס של עמותת הסופרים מבוקרשט (1979) ופרס התאחדות הסופרים ב־1984 (פרס שבוטל על ידי מועצת התרבות והחינוך הסוציאליסטי!).

עבודתו של מניאה, ספרות יפה או עיון, עומדת כמעט כולה בסימן טראומת השואה, הגלות והחיים במשטר טוטליטרי. היא הושוותה בעבר לכתיבתם של גוגול ובולגקוב מחד ושל רוברט מוסיל או ברונו שולץ, מאידך. ספריו תורגמו לכ־20 שפות וזכו להצלחה בינלאומית רבה. סופרים כהיינריך בל, אוקטביו פז, אמרה קרטש, פיליפ רוט, ארנסטו סבתו ואחרים כתבו לשבחו.

בבית הכנסת חברה ג"ח. מימין: קוזיו זינגר, מרקו מניאה, אפרים וייסבוך

בין פרסיו הרבים של מניאה נמנים: פרס גוגנהיים (1992), פרס מק־ארתור היוקרתי (1992), הפרס הלאומי־אמריקני לספר היהודי (1992), הפרס Literary Lion של הספרייה הלאומית מניו יורק. (1993), פרס נאפולי הבינלאומי לספרות יפה (2004), פרס הולצברינק (ברלין – 2005) ועוד. ברומניה הוא קיבל אחרי 1989 פרס בוקובינה ואזרחות כבוד של עיר הולדתו סוצ'בה. בישראל תורגמו לעברית ופורסמו חמישה מספריו עד כה.

להלן קטעים מסיפורי נורמן מניאה, שהוא הגיש לספר זה, חלק לפני פרסומם.

מקום הולדתי או הדו"ח

"שמונה־עשר רבנים ידועי שם ובראשם הרב ד"ר נימרובר מבוקרשט, הרב צירלזון מקישינב והרב ד"ר בורשטיין מבוטושאני ישבו על מדוכת הסכסוך".

בשנת 1928 התנהלה בבורדוז'ני "חקירה רצינית" על ידי השליחים י"מ וקסלר ושוכר פלר. ב־31.12.28 פורסם הדו"ח המסכם שלהם שבעקבותיו מיהרו לחזור לביתם בבוטושאני כי היה זה ערב הסילווסטר, חג הכופרים! האמנם, ניסו לטעון תמימים, הרי אין זה אלא יום השנה להכנסתו של הילד היהודי ישוע לבריתו של אברהם אבינו. הריהו היה רבי יהושע הרבה לפני שהפכוהו לישו המושיע, ובוודאי לא רומאי או ספרדי או גרמני או שמא רומני או רוסי, כפי שהערב רב לעתים רצה להאמין. ואולם, לשליחים לא היה זמן להתעכב ולדחות את שובם הביתה לבוטושאני. לדבריהם: "נקראו מר צליק גרינברג יחד עם ארבעה חברי הוועד, וכן מר הרמן הורוביץ וארבעה חברי הוועד היריב ונתבקשו למסור את הפנקסים והפרוטוקולים לפרטיהם. כמו כן התקשרנו והתייעצנו עם כמה אנשים רציניים שביקשו כי ישררו השקט והשגשוג בעירם בורודוז'ני." עד כאן הסעיף הפותח את דו"ח החוקרים הנ"ל.

איזו מהומה ציבורית! אכן, אנשי ה־"שטעטלך" במזרח אירופה הקפידו להתבדל ולהתרחק מכל הזדמנות של אכילת טרפה או של שמחה בחגי הגויים – כמו הסילווסטר – הם הרי יהיו הראשונים להיפגע בהם.

ובהמשך: "בעוד שמר צליק גרינברג הגיש לנו את כל הפנקסים, ספר הפרוטוקולים ואף את הקבלות על הכסף ששולם, למר הורוביץ ולוועד שלו לא היה מאומה להגיש. מצאנו את בית הספר היהודי סגור ועומד להיחרב ולא שונה מצב מפעלי הצדקה לנזקקים. כששאלנו את מר הורוביץ מה מטרת הוועד שלו, השיב, סילוק הרב ב' בסקֶס. לשם כך הביאו שוחט בשם חיים ליטנר ומינוהו לרב, אף כי לא היה מוסמך כלל לתפקיד זה. כמו כן נודע לנו כי שמונה־עשרה רבנים ידועי שם ובראשם הרב ד"ר נימרובר מבוקרשט, הרב צירלזון מקישינב והרב ד"ר בורשטיין מבוטושאני ישבו על מדוכת הסכסוך הזה והעניש את השוחט ח' ליטנר"... וכולי.

למרות חפזונם לשוב הביתה עוד לפני ה־"חג" – שכניסתו ריחפה כבר באוויר, מלווה בחרדה כרגיל – לא הסתפקו השליחים/חוקרים המכובדים בהערכת מצב קצרה ותמציתית. מטרת שליחותם הרי היתה "השכנת רגיעה בקהילת בורדוז'ני" ולכן הציעו דרכי פיוס לשנה החדשה, והן: "בחירות חדשות, בניהול ועדה מורכבת מעסקן מקומי ואחד מקהילת בוטושני; אחרי הבחירות יבוטלו הסנקציות נגד חיים ליטנר, אשר יטוהר ויוחזר לתפקידו המקורי של שוחט ואילו הרב ב' בסקֶס ישוב לכהן כרב ראשי, תפקיד שהוא ממלא בכבוד, כמצופה מתלמיד חכם ומחבר ספר

חשוב". בדו"ח הזה לא חשפו האדונים וקסלר ופלר את זהותם וחשיבותם, כיאה לשליחות רצינית כל כך והרת גורל.

ושמא היה הסנטור י"מ וכסלר קרוב משפחה של המשורר פונדוֹיאנו, שנולד ביאסי כבנימין וכסלר ושעתיד היה למות במחנה ההשמדה אושוויץ תחת השם השאול Benjamin Fondane. ואכן, עשור אחרי הדו"ח וההתרחשויות הנ"ל, השיר של פונדויאנו "ועוד יגיע ערב / ואסתלק מפה" היה משמש אזהרה וצו שעה, לא רק בבורדוז'ני או ברומניה, אילו קראוהו בכוונה הראויה.

ממכתב שנשלח ב־28.2.29 על ידי נציגי הקהילה היהודית המקומית לאיגוד הקהילות היהודיות בבוקרשט עולה שנמשכים מעשי נבלה בבורדוז'ני: "לאנשי קבוצתו של מר הורוביץ שאיפות פרטיות, ואינם מעוניינים בבחירות חופשיות והגונות. עשינו ניסיון קודם, בו הודענו לציבור על בחירות כאלה (בראשות ראש העיר בעצמו ובהשתתפות המפקד הצבאי המקומי!) אך סופו היה עגום. מר הורוביץ – שהוא בעל בית מרזח – השקה קודם את חסידיו וכל הכנופיה העליזה פרצה לאולם ההצבעה, הפרה את הסדר וגרמה לשערורייה כזאת שאנשי הרשות ביטלו את האירוע ועזבו מזועזעים ואחוזי תיעוב. – ונשאלת השאלה, האם יש בידינו, במצב עניינים ורוחות זה, לקיים בחירות חופשיות?!" אין מי שירסן את הניצים והסכסוך גואה, למרות העוני, הפחד והדאגות האחרות ב"כרך" הגדול בורדוז'ני, שבו כל ממזר מלך, בעת ההיא שלפני הסופה.

ייאמר שחכמי בורדוז'ני הצטרפו אז למחברי הדו"ח בהמלצה כי "בינתיים תמשיך הוועדה הזמנית לטפל בענייני הקהילה עד להרגעת הרוחות."

ב־2 באפריל 1929 הגיע מבוקרשט העיתונאי הוריא קארפּ במשימת תיווך והוא מדווח: "לבקשתי שלח כל מחנה חמישה נציגים. נציגי קבוצת הורוביץ ביקשו שגם מר קלמן רבינוביץ', לא מתושבי המקום, ישתתף כמזכיר קבוצתם, אך לכך התנגדה קבוצת גרינברג בתוקף. אי־לכך פרשה קבוצת הורוביץ ורק מר הורוביץ לבד נשאר וכך גם נחתם הפרוטוקול המסכם, אחרי דיונים שנמשכו לתוך הלילה." בסופו של דבר מחנה גרינברג ומחנה הורוביץ (באמצעות מנהיגם) הסכימו לפשרה שהרב ימשיך בתפקידו וכך גם הדיין ליטנר כשוחט שנתון למרותו.

ארבע ההחלטות של המתווך ברורות וסופיות הן:

א) ועדת גרינברג הזמנית תסכם את המאזן עד ל־30 באפריל ולאחר מכן תתפזר ותסיים פעילותה.

ב) קבוצת הורוביץ תצרף לרשימת המועמדים לוועדה החדשה גם כמה חברים מקבוצת גרינברג.

ג) הרב ב' בסקס נשאר כרב יחיד של הקהילה עם כל הזכויות הנובעות מתפקיד זה ומשכורתו תהיה תמיד גבוהה מזו של השוחט. כמו כן מתבקש הרב, תלמיד חכם, לא להתערב בפוליטיקה הקהילתית ולהטיף להבנה בין חברי הקהילה.

ד) לשמירת כבודו של השוחט ליטנר בן ה־74, הוא נשאר עם התואר דיין, אבל רק לשם כבוד וללא אפשרות למלא את התפקיד בפועל.

בשנת 1936 בחודש יולי התקיימו שוב בחירות בקהילה היהודית. הנבחר שולים בראונשטיין היה ככל הנראה המתאים ביותר לתפקיד. הוא היה בנו של אברהם בראונשטיין ואחיו של ז'אנטה הנקראת שיינה כלומר היפה, אמי. אחרי המלחמה חזר מטרנסניסטריה שם נפטרו הוריו, כלומר סבי. נבהל מה"גן עדן" של המשטר השליט ברומניה, עלה ארצה וכאן חזר למשלח ידו הקודם כמוכר ספרים ועיתונים.

אחותו ז'אנטה בראונשטיין פגשה כמה שנים לפני הבחירות שב־36' באוטובוס פלטיצ'ני־סוצ'בה את מנהל החשבונות הנאה של מפעל הסוכר שבאיצקני והתחתנה איתו. היא אימצה שם חדש אחרי הנישואים ונפטרה בשנת 1988.

ב־28 ביולי 1936 הוכנסתי בבריתו של אברהם אבינו. בהתחלה חשבו שאין הרבה סיכויים שאחיה, והוחזקתי ימים ולילות באינקובטור. המשפחה רק קיוותה שניתן להציל את אמי אחרי לידה קשה כל כך, ואמנם היא נשארה בחיים.

רק סבי אברהם סבר שאחיה ורצה לקרוא לי בשמו של אחיו נוח שנפטר זמן מה לפני כן. הוא אמר שמכיוון שיש לי ציפורניים סימן שאחיה. ואכן היו לי ציפורניים קטנטנות ואני חי וקיים.

קטע מסיפור באותו שם – תרגמו מרומנית וערכו שמחה וייסבוך ובן־ציון פוקס

הדמוקרטים הקטנים

השיבה הביתה לא יצאה לפועל באפריל 1945, אחרי ששוחררנו ויצאנו מגלות טרנסניסטריה. באותו קיץ 1945 גרנו בפלטיצ'ני, בבית שהיה עדיין תחת הילתה הכמעט קדושה של לאה רימר הישישה, דודתה של אמי. לאחר מכן שנתיים ברדאוץ, שבהן הייתי התלמיד האהוד של המורה ורה יוראשוק, שקסמה טרם פג אצלי עד היום, 60 שנה מאז.

לסוצ'בה חזרתי בקיץ 1947 ובאותו סתיו התכבדתי ללמוד בכיתה הראשונה של בית הספר התיכון היהודי – החדש בעיר, עם כובע ותלבושת כנדרש. שלושת בני

הדוד, חיים, אוטיליה ודוד רימר שבאו מפלטיצ'ני, הפכו למורי המתמטיקה של הכיתות הגבוהות וכך, למזלי לא הייתי חייב לעמוד בדרישותיהם המופלגות. נהניתי לבקר באותו בית ספר שבו למדו שתי בנות הדוד שלי, מינוצה – בכיתה ב' – ופיקוצה – בכיתה ג' –, עמן חלקתי גם את גלות טרנסניסטריה וגם, בחודשים שלאחר השחרור בידי הצבא האדום, את הלימודים בבית הספר הסובייטי המקומי.

כוכב הכיתה שלנו גולדנברג השמנמן – בנו היחיד של הגבר עם השפמפם, בעל החנות של מכשירי חשמל שברחוב הראשי ושל הגברת השחרחורת והעדינה, שגם היא לעתים עזרה מאחורי דלפק המכירה, – עשה רושם קצת נכה. כנראה כתוצאה ממחלתו שהקשתה על הליכתו ומכאן גם הסיבה להשמנתו. בהיותו בלתי מנוצח בלימודים, מנגן יפה באקורדיון, לבבי עם כל אחד סביבו, סנדי גולדנברג נהיה בצדק מנהיג הכיתה.

ואולם, חברי אוארבך החליט ותכנן "פוטש". התיידדתי מיד עם יהודה אוארבך, למרות שהרגשתי מאוים במפגש עם משפחתו הדתית מאוד. עקבתי בהשתאות אחר ניסיונותיו המורכבים של אודי – יתום מאביו – לחמוק מהבית שבו הוא אמור היה כבר לשמש כראש משפחה. הביכה אותי קצת גם האם החמורה, האבלה והלקונית, כמו גם האח הקטן, מרצי, פרא אדם שלא ניתן לשליטה. אך גם הסבתא המלאה, הרכה והמחייכת ובעיקר הסבא הזקן אוברווגר, תמיד בחליפה השחורה האלגנטית מכופתרת עד צוואר עם הכיפה השחורה הנצחית של אלכימאי אדוק, פטריארך מופנם בעל זקן לבן מסופר בקו ישר מושלם, נעול נעליים עדינות מעור כסיות דק.

ראש השבט האמיתי, מר אוברווגר שלט לא רק על חנות דברי הזכוכית שבקומת הקרקע, אלא גם על כל המשפחה ששכנה בקומה השנייה, בבית שבתחילת הרחוב הראשי, פינת "הרחוב היהודי" (ארמשולוי, לימים קרל מרכס). בסמטה צרה ומלאת חיים זו, של חנוונים קטנים הייתי עומד ומתפעם לפני חלון הראווה מלא מכשירי חשמל יוצאי דופן של החנות גולדנברג, שבה ביקרתי בדחילו ורחימו רק פעם אחת.

עם חברי העצבני והמסודר כאחד, יודה, כפי שקראתי ליהודה אוארבך, היו לי יחסים מצוינים. מזימת ההפיכה כנגד המשטר המשעמם והמרוצה מעצמו נרקמה, קרוב לוודאי בהסכמתי. הדמוקרטיה הלהיבה את דמיוננו והרצון למשחק חתרני החיו את היום יום שלנו.

אכן, הצבעת הרוב הפילה את סנדי גולדנברג המושלם שהיה צריך להסתפק באקורדיון וראשוניות בלימודים. התמניתי נשיא הכיתה, אך גם עורך ראשי של עיתון הקיר "הדמוקרטים הקטנים" שבעיני המחנך שלנו – פרופ' רורליך – היווה סמל לייעודנו ועתידנו הרוחני.

המעמד הנשיאותי לא הועיל לי כאשר, אחרי חודשים ספורים, נאלצתי להסכים להחלפת שם העיתון, שהתחבב כל כך על המחנך ועלי, לשם הסתמי "עיתון הקיר". מסתבר שמספר מורים קומוניסטים התעצבנו מהרמז שהשם הקודם נשא לשפה האלקטורלית של המפלגות "הבורגניות" מהאופוזיציה הפרלמנטרית הגוססת.

הסכמתי, יותר מופתע מאשר מתקומם, לשם ללא שם החדש; למעשה הייתי שקוע לגמרי, לא רק בתהילה הנשיאותית שלי, אלא גם ברזים הפיוטיים של משיכתי, בעוקבי נרגש אחר שכנתי ביומן הכיתה, ברוניה.

מניאה נורמן, נורמן ברוניה... מעשה הגורל, כך זה נראה. הרקדנית הקטנה בעלת צמות הפשתן הארוכות והקרסוליים העבים, ריתקה אותי עד כדי כך שלא יכולתי שלא לארגן מין הצגת פתוי טקסית ב־"פדוריצ'ה". היתה זו חורשת המשחק וההתייחדות בקצה ההררי של העיירה. בנוכחות חברתה הטובה הקבועה, אוה גינגולד, וכן של "סגני" המלווים (היה זה אולי עדי בודינגר? או שמא חברו פליישר? בכל אופן, יודה הטוב בוודאי לא חסר) הקראתי הצהרת אהבה במלוא מובן המילה. היתה זו ראשית פועלה של התיאטרליות, שלא רק האהבה אלא גם הספרות כביטוי ל"אני" העמוק, מעבירות לא פעם לפרסה לעיני רבים.

תופעה הרבה יותר מוזרה משינוי שם העיתון, היוותה הוצאתי מתוכנית חגיגת סוף השנה של בית הספר. להצגת טרום הבכורה של המחזה שהכנו, השתתף בין שאר נציגי הממסד הפוליטי המקומי, גם בעלה של המורה היפה לצרפתית, ריטה פופיק. הגבר הבלונדיני הגבוה והמרשים, בעל השפם הזהבהב, שעתיד היה להיות מאוחר יותר קצין חשוב ב־"סקוריטטה", היה כבר אז מופנם ובעל שריון בלתי חדיר של סודיות ושתיקה.

הקבוצה הקטנה של האורחים החשובים שהוזמנו להצגת טרום הבכורה, לא נראו נרגשים מההתלהבות שבה הקראתי את הפואמה "Pribeagul". ואולם, בסיום הקטע שלי, נראתה תכונה נרגשת בגרעין הנכבדים מבין המבקרים. נתבקשתי לחזור על הבית הראשון של הפואמה: נווד עלוב כי אוהלך יפקוד להתארח/ כבדו בלחם, מלח ומילה טובה/ הושט לו מים לשכוך כאב פצעיו/ אך אל תרעד שפתך בשואלו/ מנין באת? ולאן פניך מועדות?... דקלמתי שוב ביתר רגש. אך התגובה המיוחלת איחרה לבוא. פני האורחים נהיו עוד יותר אטומים.

המחנך רוליך סימן לי לחזור מהתחלה על כל הפואמה. אספתי כוחות וסמכתי על הבית האחרון, הפינלה שאין לעמוד בפניו: "ולא תשאל לשווא את העלה המת/ על הענף ממנו תלשה אותו הרוח/ אף על המטרה אליה הוא נישא".

האורחים לא זעו ואף לא נראו ערים למאמצי המבצע. המילים היו אלה שעניינו אותם. בתדהמה הבנתי שלמרות שהמילים לא ריגשו אותם, הן העלו את המתח

והעניין של פקידי הרשות. לא נתבקשתי יותר לחזור על דברי, פניהם ודיוניהם היו קפואים. המצב הלך והתחוור ולא נראה טוב. איש לא הרגיש חובה להסביר לי את הבלתי ניתן להסבר. שמעתי רק התלחשויות שעברו בין מורה למשנהו ותלמיד לחברו, מילים שונות כפטליזם, בורגנות, נציונליזם, פסימיזם, גטו...

האווירה היתה מקפיאה, עמוסת חשיבות ואשמה כאחת. לא היה מדובר – עשה רושם – בחגיגת סוף השנה שלנו עם הסקצ'ים, ההקראות והכתרים שבעקבותיהם, אלא משהו ללא השוואה חמור וגורלי, מן איום סודי ורציני מאוד.

בשנים שלאחר מכן, בתקופה הקצרה ששירת המהפכה הנלהבת שלו היתה נחוצה לשליטים, אלקסנדרו תומא – מחבר השיר שקומם את השליטים עתיד היה להיעשות באופן מפתיע משורר משופע כיבודים לאומיים. בעצם היה זה אותו אדם, המשורר היהודי מוסקוביץ שמזמן כתב, עוד ב־1900 את הפואמה הדרמטית שאני ביצעתי בעוצמה מלודרמטית.

הביצוע המחודש של טקסט יהודי כל כך, בבית ספר תיכון יהודי, בתנאֵי "השינויים המהפכניים" שעברה רומניה וגם המשורר, נתקבלו כפי שהבנתי מאוחר יותר, כפרובוקציה שערורייתית. יהודי הממסד הקומוניסטי שתמיד "בער על ראשם הכובע" הגיעו לאותה הצגה במטרה להגן על המוסד החינוכי שלנו, מפני אי־נעימויות ושגיאות ביחסים הדו־משמעיים והמעורפלים עם המשטר החדש. אך גם להגן על עצמם בעודף מרץ, שאף פעם לא נחשב מספיק, מפני החשדות והעוינות של חבריהם הקומוניסטים. קשה לומר עד כמה הצליח "טיהור" תוכנית חגיגת סוף השנה לחזק את עמדתם בשורות הנהגת המפלגה, אך בית הספר שלנו לא זכה במהרה ליהנות ממליץ יושר כלשהוא.

ביוני 1948 בסיום שנת הלימודים שבה רק ללימודים לא נתתי דעתי, הולאמו גם אמצעי הייצור העיקריים, הבנקים וכן מפעלים כלכליים חשובים נוספים וכמו כן מוסדות ההוראה. בתי הספר הפרטיים נעלמו ובית הספר התיכון היהודי סיים את קיומו קצר הימים. העובדה ש-"Pribeagul" של מוסקוביץ' – תומא נחשב לפרובוקציה לא היה מקרה. התנועות הציוניות אשר חזרו לטפח את חלום המולדת הקדומה, שממנה עקרה הסערה את הקדמונים והפכם לנוודים, והאופק שאליו שאפו בעתיד, הפכו גם הם פגיעים.

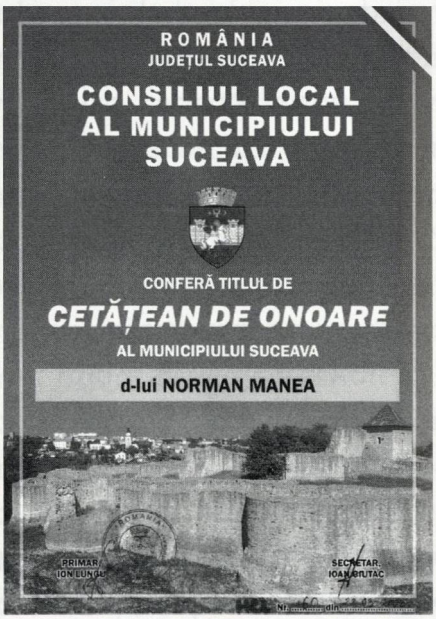
הדיקטטורה של הפרולטריון ניכסה לעצמה את העבר, ההווה והעתיד של כולנו.

ואולם, זמן מה לפני חגיגת סוף השנה הייתי נוכח באסֵפה מוזרה בחצר בית הכנסת הגדול בעיר. אי־שם, רחוק, קרה מאורע שעליו דיווחו כל העיתונים, אך נחשב בכל זאת סודי; סופר בלחש ובשמחה מהולה בפחד. הכרזת מדינת ישראל זעזעה לא רק

את הרחוב היהודי אלא גם בממשל הקומוניסטי היו תגובות מעורפלות. לא כל כך ידעו איך להתייחס לבשורה: ניצחון על הקולוניאליזם הבריטי שאושר בזריזות על ידי ההצבעה החיובית של ברית המועצות בארגון האומות המאוחדות, כמובן. אך ללא מובן ברור ומורחב ועם השלכות מעורפלות על ההיסטוריה של היהודים הנודדים זה אלפי שנה או ההיסטוריה המידית של הארצות שדרכם היו עדיין נודדים.

בקהילה היהודית הנסערת שזה עתה שבה מגלות טרנסניסטריה, הסיפוק מהגשמה סוף סוף של שאיפותיהם העיקריות שזכו להוקרה מעולם ומלואו, היה מהול בחשד עתיק היומין מפני כל שמחת פתע, אך גם בשאלה הדחופה: היצטרכו הנודדים לחדש עכשיו מיד את נדידתם עד מימי הירדן הרחוקים? לשים קץ לנדידה בת האלפיים על ידי מסע ארוך אל הלא נודע?!

לא כולם נראו מוכנים להרפתקה החדשה הזאת. בחצר בית הכנסת נישאו נאומים. הנאום הפותח, הרבני, שתיאר במחוות רחבות ומשפטים ארוכים את קיום החוזה המקודש בין אלוהים לעמו, ומיד לאחריו נאום של קומוניסט יהודי שנמסר בשלווה, בזלזול קל תוך הזכרת הצלת עמנו על ידי הניצחון המכריע של ברית המועצות נגד הנאצים, וכן של העת החדשה של שוויון וצדק המתחילה הן ברומניה שלאחר המלחמה והן בארצות האחרות שהצבא האדום שחרר מעול השעבוד וניצול שבין בני אדם.

נורמן מניאה אזרח כבוד של סוצ'בה

אחריהם עלה סטודנט צעיר, ממושקף, טון שונה, משפטים אלגנטיים, כמה מהם אף לא הבנתי, קול חלקלק ומלא... שדיבר על דג שנחצה לשניים: הפיצול הלא מקובל של הארץ המובטחת, "החלוקה" של אדמת ארץ הקודש, אי־צדק הנגרם על ידי נדיבותו המזוייפת של העולם כלפי הגולים, שבכל מקום שבו חיו סבלו ותרמו תרומות משמעותיות לרמת החיים בארצות המארחות. הוא דיבר על תמורה ותרומה, לא רק שליחי הממסד שעמדו כקבוצה בצד נראה שרוי במבוכה, כפי שעתידים להראות בעוד שבועות מספר בחגיגת סוף השנה של בית ספר התיכון, אלא גם הקהל כולו נראה נבוך מאוד, הקדמה למה שעתיד היה לקרות עם "Pribeagul" של תומא – מוסקוביץ'?!

עלו בזיכרוני פתאום הנאומים והאווירה מחצר בית הכנסת, לא בעת קריאת בתי השיר בטרום בכורה, שבה הוחלט להוציאני מתוכנית החגיגה, אלא אחרי כמה ימים בצאתי מהאולם שבו התרחשה חגיגת סוף השנה שבה לא שיחקתי וגם לא הוכתרתי.

בהעדר הרגע הנשגב של קריאת הפואמה, תום שנת הלימודים שלי בתיכון לא הסבה לי שמחה, גם לא הפרסים הלימודיים. לא השגתי אלא ציון לשבח שני בכיתה, הציון הראשון ניתן לחברי יהודה אוארבך, וגם הוא צועד אחרי בעל הפרס הראשון המובן מאליו.

השנה הראשונה אחרי השיבה לסוצ'בה זיכתני בכל זאת בשמחות גדולות יותר מאשר כתר הפרס או הקראת השיר שלא צלחה. נרגש ומשולהב משיבתי למקומות שלפני ההגליה, הרחובות, הפארק, הפדוריצ'ה, משחק הכדור רגל ליד השיפוט, קרוב לביתו של השוחט ששחט את התרנגולות עבור עקרות הבית היהודיות בערב שבת. עקבתי שם אחר תנועות האחיזה בצוואר העופות המסוחררות ואיך, בתנועה חדה, שיסף את גרונם וחיכה עד שרוקן טיפות דמן האחרונות. ליוותה כל זה, הרכילות סביב בית החטאים לא רחוק מהשיפוט, אמרו שמתגוררות בו היצאניות של בית הזונות העירוני, מדי בית הספר התיכון שהעלה חשיבותו של כל יום מחדש, הפוטש שלנו בבית הספר, ברוניה וגמגומי הרומנטיקה הראשונים, "הדמוקרטים הקטנים" והתקוות הגדולות, כל אלא הסתכמו לסך הכל שדבר לא ישווה לו, שמחת ההנאה כלל לא פחות חשובה משמחת היצירה.

לא אכפת לי כל כך היה מכלום. הבטתי בשוויון נפש אך גם בעליונות לא מוסתרת על ההורים שאחרי החגיגה – התעכבו ברחוב כדי לברך את הזוג גולדנברג על הצלחת צאצאם. מאחר שלבטח קיבלו מידע על הציניות שבה הורדתי מכס מלכות הכיתה את בנם יקירם, סנדי, הורי בעל הפרס הודו באדיבות ובברכות

הדדיות להורי הקושר. היתה זו נקמה קלושה אך מתוקה ללא צורך במשהו נוסף.

בקרוב, לא רק סנדי אלא גם יודה, ברוניה, אוה גינגולד ומאוחר יותר, מינוצה ופיקוצה, וכן אחרים מהתיכון היהודי בן החלוף בסוצ'בה יתחילו את הנדידה אל ארץ הקודש של הנוודים. הנשיא לשעבר של הכיתה הראשונה ועורך עיתון הקיר "הדמוקרטים הקטנים" עתיד היה להישאר יותר, יותר מדי עשורים ברומניה הבלתי דמוקרטית, הנשלטת בטרור על ידי נשיא רודן חשוך. אך בסופו של דבר גם אני נדדתי, אל ה"עולם החדש", והטלתי עוגן בניו יורק, בירת "דאדא" של הגולים מכל עבר.

תורגם מרומנית ונערך על ידי תמר ובן־ציון פוקס

קטע מהספר – Întoarcerea huliganului

"...אני רואה בפעם הראשונה את הקבר. למעלה בצד שמאל במשכית מוצהבת התמונה. מתחתיה הנוסח העברי והרומני.

ז'אנטה מניאה רעיה ואימא מסורה

נולדה: 27 במאי 1904 נפטרה: 16 ביולי 1988.

...מישהו על ידי רוטן את המילים העתיקות של הקדיש "יתגדל ויתקדש שמה רבא", התפילה למתים מימים ומעכשיו. זה קולו של איש זקן אבל ברור, חבר של הורי.

הוא מתפלל בשם בנם שמקשיב בלי להשתתף או להבין את המילים העתיקות "בעלמא די־ברא כרעותה וימליך מלכותה".

...אני מתרחק ופוגש שכנים חדשים של אימא, דודי שטרומינגר, מאקס שטרנברג, לאזר מאירוביץ, יעקב קאופמן, דוד הרשקוביץ, לאו הרר, נוח שנארך, יוסף ליקוורניק.

...בעיר אני מתעכב, לפני בית הכנסת ג"ח, מופיעים שני מתפללים מבוגרים לבושים יפה לפי האופנה האוסטרית הישנה שידעו כנראה על בואי. מתקרבים ומציגים את עצמם בשמות שלא אומרים לי כלום. הם טוענים שהיו חברים של הורי.

אני שואל לשלומו של ד"ר ראוך. כן, עדיין חי, הוא בן 90 וגר באחד הבלוקים שבסביבה. הוא מכיר אותי מאז שהייתי תלמיד, והוא טיפל באימא כל יום בשנות מחלתה ועד ליומה האחרון.

עולים לקומה הראשונה מצלצלים, מחכים ומצלצלים מספר פעמים. ואז שכן אומר שהוא אושפז בבית חולים בלילה האחרון עקב זיהום בדרכי השתן."

(תרגם מרומנית שמחה וייסבוך)

סיפורו של משה נדיר – נידרהופר

(בסיוע אחותו זהבה שטיינר)

תולדות משפחת נידרהופר (Niederhoffer)

אבי שמעון נידרהופר, במקור מסביבות שוץ, נפטר בגטו מורפה. אמי חיה אסתר נידרהופר לבית ריגלר מ־גרינִיצ'ני/רדאוץ, הספיקה לעלות ולחיות בישראל ונפטרה בארץ.

משה נדיר

נולדתי בכפר קטן בשם דנילה ליד העיר שוץ, כפר של דוברי אוקראינית, שבו היינו משפחה יהודית יחידה. בתור משפחה יהודית דתית, החיים בכפר לוו בקשיים רבים. את רוב השבתות כפי שזכור לי, בילינו בכפר סמוך האטנה, אצל משפחת וסרמן (אהרון לייב ז"ל, טאובה ז"ל, מיילך ז"ל, גיזיה ז"ל, סופי ז"ל ומוטי יבל"א). בדרך כלל התארחנו אצל ה"וסרמנים" כבר מיום שישי, אך במקרים רבים עשינו דרכינו לשם, ברגל, מוקדם בבוקר שבת, כדי להספיק ולהגיע לתפילת שחרית.

אמי ז"ל ניהלה את החנות היחידה בכפר דנילה ואת בית המרזח – ה"קריצ'מה" בעבור הגויים. אבי ז"ל היה סוחר גדול ועסק באספקת עצים, תפוחי אדמה ומוצרי מזון אחרים לחלקים שונים ברומניה.

את ילדותי עד גיל 5–6 ביליתי לרוב עם ה־"שקוצים" בכפר, ואיתם דיברתי בשפת אמי – דיאלקט תערובת של אוקראינית, רומנית, גרמנית ויידיש. ב־1937 התרבו הקשיים והחיים בכפר הפכו לבלתי נסבלים.

קורות המשפחה בשנים שלפני המלחמה (1937–1940)

בעקבות כל אלה עברנו לשוץ העיר, לבית משלנו, שאותו רכש אבי עוד בתחילת שנות ה־30. הבית היה ממוקם ברחוב הראשי – "האופטשטרסה" (Regele Ferdinand 11). היה זה בית גדול בן שתי קומות: בקומה העליונה היו חדרים רבים עבורנו, בקומת הקרקע היתה דירה נוספת שהיתה מושכרת וחנות גדולה שאותה השכרנו למרטין הרר משוץ.

אני זוכר את חנוכת הבית שאותה חגגנו ברוב פאר והדר ובנוכחות משתתפים רבים וביניהם הרב הגר הזקן, שהגיע במיוחד מויז'ניץ, ואורחים רמי מעלה נוספים. חקוק בזיכרוני ה"קמע" שקיבלתי בחגיגה מידי הרב הגר. הקמע אבד בדרך לטרנסניסטריה, לצערי, אבל אולי בזכותו נותרנו, בחלקנו, בחיים ושרדנו את המלחמה ואת השואה.

משפחת נידרהופר

ביתנו בשוץ כבר לא קיים – הרומנים הרסו אותו בשנות ה־70 ובנו במקומו את מדרחוב העיר ושורת בתים בני 5 קומות. עוד אספר, כי לפני חמש שנים, בביקור

ראשון ברומניה מאז אותם ימים, השגתי באמצעות פקיד זוטר מהטאבו הרומני, ובאמצעות קצת שוחד (כמה שטרות שהועברו מיד ליד) מסמכים שונים להוכחת הבעלות שלנו על הבית:

(1) חוזה מ־1932 על רכישת הבית בחתימת אבי ואמי ז"ל.

(2) מסמך משנות ה־50 שעל פיו הפקיעו שלטונות רומניה את הבית, בהעדר הבעלים.

(3) צו הריסה של הבית משנות ה־70 לצורך שיקום הסביבה ובניית המדרחוב.

מצבנו הכלכלי היה טוב. אבי היה סוחר "אנגרו" מצליח ויחד עם שותפו הפריץ – הברון קפרי, הם סיפקו עצים, תפוחי אדמה ומוצרים אחרים לחלקים אחרים ברומניה. אפילו היה ברשותנו טלפון בבית, שבעת ההיא היה מוצר מותרות. היתה זו שלוחה של טלפון מהמרכזייה העירונית ואת כל השיחות הנכנסות והיוצאות ביצעה טלפנית.

הגירוש לגטו לטרנסניסטריה ב־1941

בסתיו 1941 גורשנו ככל יהודי בוקובינה לאוקראינה/טרנסניסטריה. אני זוכר את קרונות המשא, שבהם הובילו אותנו לנהר הדנייסטר, את המעבר למוגילב, ואחר כך לגטו במורפה.

אבי, בעל החושים המסחריים המפותחים, פתח מיד אטליז בשר כשר עם שותף והשתדלנו לשרוד ולהתקיים. אך מזלו של אבי לא שיחק לו ובתנאי ההיגיינה הירודים שבהם חיינו, באותה העת, הוא נדבק במחלת טיפוס הבהרות וביום ה־8 של פסח 1942 (מוצאי הפסח שלנו), נפטר אבי והותיר אותנו: אימא אלמנה ושני יתומים, להמשיך ולהתמודד עם קשיי החיים בגטו.

אמי הפעילה מאמצים ובזכות קשרים מיוחדים, העבירו אותנו לגטו בדז'ורין, שם שהתה כל משפחת אמי: הדודים ריגלר ופוקס. את הזמן עד סוף המלחמה עברנו שם, תוך התפרנסות ממכירת בגדים ישנים שלנו ושל אחרים, כדי לשרוד.

תום המלחמה – 1944

ב־1944, כאשר הסתיימה המלחמה, החליטה המשפחה לחזור לרומניה. קנינו עגלה וסוס, העמסנו את המיטלטלים וערכנו מסע חזרה לרומניה שנמשך כשבועיים, המבוגרים צעדו ברגל, והילדים בחלק מהזמן בעגלה. בהגיענו לליפקני בגבול

רוסיה–רומניה התבשרנו כי הגבול סגור, אין מעבר לרומניה ונדרשנו להתרחק כ־25 ק"מ מקו הגבול. כשגם הניסיונות שלנו לעבור את הגבול במקומות אחרים לא עלו יפה, התיישבנו בעיר בריצ'ני בבסרביה, שם שהינו למשך שנת גלות נוספת. שנה זו עברה ללא לחץ של קלגסים רומנים.

בקיץ 1945, לאחר התערבות הג'וינט ומנהיגות יהודי רומניה בבוקרשט, חזרנו סוף סוף לשוץ. חזרנו לבית שלנו, ומצאנו אותו הרוס בחלקו האחורי. אנו מעריכים שההרס נבע מניסיונות הגויים לחפש מטמון בקירות. בדרך זו, הם חשבו, אבי החביא כסף, אך לצערם הם לא מצאו דבר.

אבי אכן היה אמיד, הוא השאיר כספים רבים אצל השותף שלו הברון קפרי. לצערנו כשחזרנו אחרי המלחמה, התכחש הברון לעניין והשיב פנינו ריקם, למעט פרוטות מעטות שקיבלנו ממנו.

סוף הסיפור ועלייה לארץ ישראל

בילינו 3 שנים נוספות בשוץ, אני ואחותי למדנו בבית הספר התיכון היהודי.

עליתי ארצה ב־1947, באמצעות עליית הנוער, בדרך שהיתי 16 חודשים בפנימייה בהולנד. לישראל הגעתי ב־1948, לאחר הקמת המדינה. אחותי זהבה עלתה דרך קפריסין באמצעות האוניות: פאן קרשצ'נט ופאן יורק והגיעה ארצה ב־1948 עוד לפני קום המדינה. אמי ז"ל הצטרפה אלינו רק ב־1951.

כמה מילים על הרומנים ושלטונות רומניה

הרומנים לא היו "כל כך נחמדים" – כפי שהם מנסים להצטייר היום – בלשון המעטה. ברוב זמן מלחמת העולם השנייה, שיתפו הרומנים פעולה עם מכונת ההשמדה הנאצית, הקלגסים הרומנים לא היו שונים הרבה בהתנהגותם, משותפיהם הנאצים. בסוף המלחמה הם הפכו את עורם וחברו לבנות הברית, בשום פנים ואופן אין זה מזכה אותם בדבר. על השלטונות הרומנים לקחת אחריות על מעשייהם הנפשעים בזמן המלחמה, ולהפיק לקחים לדורות הבאים – גם היום לא מאוחר. חשוב שהרומנים יחזירו ליהודי רומניה את רכושם הגזול, או יפצו אותם בערכים ריאליים של היום – רכוש ניתן להשיב, חיים כבר לא!

אנו יהודי רומניה חייבים לזכור לעד את אשר עוללו לנו הרומנים, בעת מלחמת העולם השנייה. ל א נ ש כ ח ו ל א נ ס ל ח ל ע ו ל ם.

סיפוריהם של עדה וחיים (זוניו) נוי (נויברגר)

תלמוד תורה והחינוך היהודי בסוצ'בה (חיים נוי)

את החינוך היהודי שלי בסוצ'בה קיבלתי אצל מורה פרטי וגם בתלמוד התורה אשר שכן במבנה שיוחד לחינוך היהודי והעברי בעיר והוא כלל שלוש כיתות לבנים, גן ילדים וכיתות לבנות (בית יעקב). את הבנים לימדו המורים: וייסברג, קרטן ומילר ז"ל. המורה מילר דיבר עברית שוטפת (נדמה לי שהיה פעם בארץ ישראל) והמורה וייסברג התמחה בהוראת גמרא ותורה. הוראת העברית, התנ"ך והתלמוד התנהלה בשעות אחר הצהריים בתלמוד תורה הנ"ל (כי בבוקר למדו רוב התלמידים בבתי ספר ממלכתיים רומניים) והלימודים התחילו בשעה 4 אחר הצהריים ונמשכו שלוש עד ארבע שעות.

עדה וחיים נוי (נויברגר)

החינוך הממלכתי היה חובה בבית ספר יסודי ואחרי ארבע שנים עברתי לכיתה א' בבית ספר תיכון, מתוך שמונה שנים עד לבגרות. זכורני שלכיתה א' תיכון נכנסו במחזור שלי למעלה מ־30 תלמידים יהודים ואת הכיתה השמינית (עם בגרות) סיימו 4 בלבד. רוב התלמידים היהודים הוכשלו על ידי המורה האנטישמי קרלן (שהיה חבר פרלמנט מטעם מפלגת קוזה האנטישמית).

זכור לי שבבית הספר הממלכתי ניתנו הרבה שיעורי בית, אותם הכנו עד שעות הלילה המאוחרות. בכיתות התיכון הגבוהות יותר, לא היתה לי עוד אפשרות להקדיש כל כך הרבה שעות אחר הצהריים ללימודי היהדות ולכן החליטו הורי

לשכור את המורה וייסברג שלימד אותי בשעות אחר הצהריים בביתנו. הוא היה תלמיד חכם ידוע, התקשה בעברית המדוברת, לכן אמי ז"ל עמדה על המשמר שידבר איתי עברית בלבד.

מסתבר, שלימוד כזה מימי ילדות ונערות לא נשכח, למרות התלאות שעברנו בתקופת מלחמת העולם השנייה. כשהגענו ארצה בסוף 1948 דיברנו רעייתי ואנוכי, עברית שוטפת עד כדי כך שבמכס חשדו בנו שאנחנו יורדים שחזרו ארצה ורוצים לחמוק מתשלום מכס.

על משפחת שוורץ (עדה נוי – אידלה בת יואל דוד שוורץ וויקה לבית פלץ)

אחת המשפחות היהודיות הענפות בסוצ'בה, היתה משפחת שוורץ שכונתה "די פוילישע", כינוי שמצביע על מוצאם. אם המשפחה, דבורה שוורץ ז"ל היגרה לסוצ'בה מפולין, עם חמשת ילדיה, אחרי שהתאלמנה. היא מצאה עבודה, לפרנסת המשפחה, אצל בן דוד (שמשון צברלינג), שהיה בעליה של מטויה קטנה בסוצ'בה (בחצר בית הכנסת של רב יענקלה מוסקוביץ').

ארבעה מבני המשפחה הקימו את בתיהם בעיר: מאיר שוורץ, יצחק שוורץ, יואל דוד שוורץ ואסתר קרניול (הבת החמישית, חיה ולה סגל, גרה בפוקשני). כולם היו בעלי חנויות כמו רוב יהודי העיר. הם היו שומרי דת אדוקים וחינכו את ילדיהם ברוח יהודית דתית וציונית.

חלק מצאצאי המשפחה עלו ארצה עוד בשנות ה־30, חלק קטן היגרו לארצות רחוקות ואלה שחזרו מטרנסניסטריה, עלו ארצה אחרי מלחמת העולם השנייה. רוב צאצאי משפחת שוורץ, חיים כיום בישראל.

גן הילדים היהודי בסוצבה (עדה נוי)

ברצוני גם לכתוב משהו על החינוך היהודי בעיר, שבו טיפלה ה"יידישע קולטוס גמיינדע" ופעילותה היתה ברוכה וראויה לשבח. בין המוסדות החינוכיים היהודיים זכור לי במיוחד, גן הילדים של הקהילה, עם הגננת הגב' בלנקה איזוליס, אישה מסורה שהקדישה את עצמה, לחינוכם של פעוטות יהודיים בעיר. היא עבדה בשתי משמרות ביום, לפני הצהריים למדו הילדים הקטנים יותר ואחרי הצהריים הגדולים יותר. הפעילות בגן היתה רב־גונית והדגש הושם במיוחד על העברית והציונות.

כולנו זוכרים מאז את השירים בשפה העברית שלמדנו בגן כגון "הו ארץ מולדת את ארץ נחמדת..." או "חושו אחים חושו... לארץ אבותנו...". גם השפה הרומנית לא הוזנחה (שירים כגון Alunelu) והיתה בכך תרומה ליכולתנו להשתלב בבית הספר הממלכתי הרומני, כי בבית השפה המדוברת לא היתה רומנית, אלא גרמנית ויידיש.

כל דיכפין (עדה נוי)

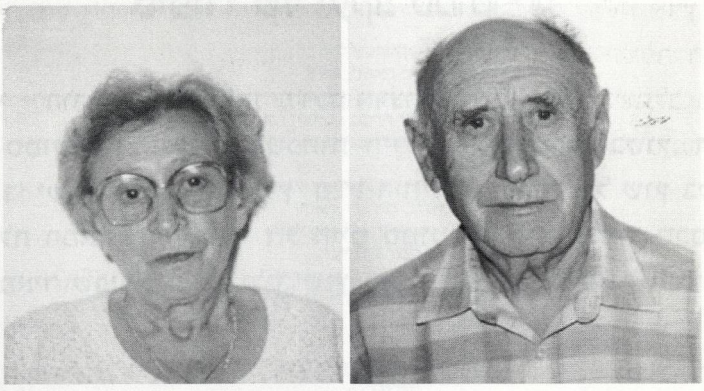
בילדותי ביליתי הרבה בביתו של הרב יעקב מוסקוביץ' ז"ל "רב יענקלה", עקב היותי חברה של בתו מרים יהודית. היה זה בית גדול עם הרבה חדרים אך לחדרו של הרב עצמו לא נכנסו ללא רשות או הזמנה. הכבוד שהבריות רכשו לרב היה גדול מאוד.

הרשימה אותי במיוחד הכנסת האורחים הנהוגה בבית זה. במשך כל שעות היום יכול כל דיכפין, לקבל שם ארוחה חמה והרבה עוברי אורח ידעו על כך. העובדים, בהדרכתה של הרבנית פסיאלה טובת הלב, עמלו ברוב שעות היום בבישולים והכנת הארוחות שהוגשו לכל מבקש. מסתבר, שעם רבנים כאלה אין צורך בבתי תמחוי, כל ההערכה מגיעה על כך.

סיפורו של סולומון סולצ'ינר

מילות פתיחה: גרתי בסוצ'בה ברח' צ'רנאוצילור 86. ביום 9.10.1941 בשעה 08:00 בבוקר הודיעו לנו שעלינו לצאת מהבית ולהסתדר ברחוב. בבית היינו אני, אשתי ביצי (לבית ויינטראוב) ואמה בלומה ויינטראוב (בתו של אריה לייב פיזם ז"ל שנפטר לפני מספר שנים).

נישאנו ביום 13.9.1941 ואחרי 26 ימים גורשנו עם קצת חפצים שיכולנו לקחת איתנו לדרך. כשהגענו לתחנת הרכבת בורדוז'ני הועלינו בכוח לתוך קרונות משא. נסענו יומיים עד שהגענו לאטאקי על גדות הדנייסטר. שם הורדנו מהרכבת על ידי הז'נדרמים הרומנים, וגזלו מאיתנו כל מה שהיה לנו. כספים, מתנות מהחתונה וכל דבר בעל ערך. הועלינו על רפסודה והגענו לגדה השנייה של הדנייסטר למוגילב, שם הועברנו לקסרקטין שבו היו גם גרמנים. למחרת הוצאנו משם על כביש והובלנו לקופיגורוד ברגל, ללא אוכל וללא מים. היינו עייפים ותשושים, במיוחד חותנתי בלומה שהיתה בת 53 והיה לה קושי מיוחד להחזיק מעמד.

סלומון וברכה סולצ'ינר

לאחר הליכות רבות נוספות, דרך מקומות שונים, הגענו אחרי 30 יום לשארגורוד. כאן נפגשתי עם אחַי יוז'ו ונלו, שגורשו מרח' בוסנצ'י יומיים אחרינו. הם הגיעו ישירות לשארגורוד ולנו זה לקח חודש שלם של נדידה בתנאים גרועים ובפחד גדול (כי היה אסור ללכת ממקום למקום). בהמשך הייתי בעבודות כפייה שונות, בסלילת הכביש מורפה – יפימובקה ביחד עם המהנדס קניג, בקולחוז קלוקוטינה ביחד עם ד"ר וייטמן ועם פישלר שחילק לחם שעורה ומרק עדשים – האוכל שקיבלנו שם.

קיץ שלם עבדתי בסלילת הכביש שהגיע בסוף לתחנת הרכבת ז'מרינקה. כשחזרתי לעבוד בשארגורוד קיבלתי אישור שהייה ומצאנו חדרון שבו גרנו שלושתנו. חליתי בטיפוס הבהרות, והלכתי אחר כך ברגל למורפה כדי להביא זריקות עבור אשתי. עזרה לי משפחת ליאון גליקמן והודות לה השגתי את התרופות הנחוצות. ה"טיול" למורפה ובחזרה נערך בלילות והיה מסוכן ביותר, וזאת בחורף עם ערמות שלג ובסכנת חיים.

באביב 1943 נשלחתי ביחד עם אחי הצעיר לטריהטי, שם עסקנו בבניית גשר על הנהר בוג תחת שמירה של הגרמנים. באותו זמן אשתי שהיתה הרה ילדה בן שנקרא פייביש־פרי, על שם פייבל וגנר ז"ל שבעזרת משפחתו של המנוח נערכה לו ברית המילה.

כיום משפחתי גרה בחיפה. יש לנו שני בנים, נכדים ונינים. אני הגעתי לגיל 87 ואשתי לגיל 85 אולם היא חולה. אני מאחל לכולם בריאות ושנזכה להגיע למצב טוב יותר כל המשפחה וארצנו היקרה.

סיפורו של יעקב סמוטריץ'

על משפחתי – הורי ירדו למצולות בדרכם ארצה.

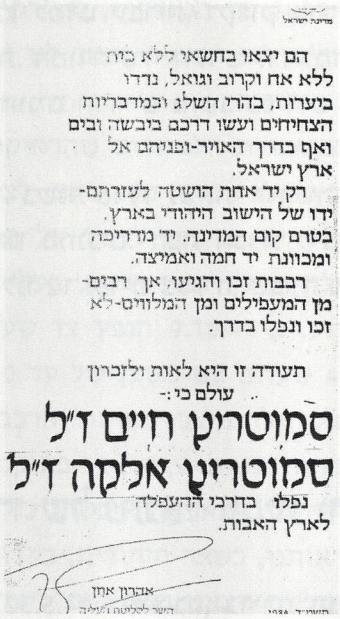
משפחת סמוטריץ' היתה מהמשפחות הידועות והמוכרות בשוץ. הסבא רבא שלי הגאון ר' ישראל לייב סמוטריץ' זצ"ל היה הרב והדיין של שוץ בסוף המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20. אבי ז"ל חיים סמוטריץ' היה תלמיד חכם, חברותא של הגאון מאיר שפירא זצ"ל, יליד שוץ, אשר יסד את הישיבה הידועה "חכמי לובלין".

חיים סמוטריץ' ואשתו אלקה ז"ל

כפי שסופר לי, למד אבי בצעירותו בוויז'ניצר קלוז בשוץ, ויחד עם מאיר שפירא ומיכאל וסרמן – היו "השלישיה". כל משפחתי היתה משפחה ציונית. באופן כללי אני זוכר את שוץ כעיר ציונית וחסידית.

לצערי הורי לא זכו להגיע לארץ ישראל. הם ירדו למצולות עם האונייה "מפקורה" שיצאה מקונסטנצה עם למעלה מ־380 יהודים ובהם כ־80 יתומי טרנסניסטריה, אך הופגזה וטבעה בים השחור. האונייה הפליגה בערב שבת נחמו, פרשת ואתחנן, והאסון קרה סמוך להפלגתה בליל שבת אור ליום ט"ז במנחם אב תש"ד (4.8.1944). על אסון מפקורה כתבו הרבה. מספר חודשים לאחר הטבעת האונייה על ידי הגרמנים ימ"ש, הופיע בעיתון "הבוקר" מאמר ולהלן קטע על הורי מתוכו.

מדינת ישראל

הם יצאו בחשאי ללא מות
ללא אח וקרוב וגואל, נדדו
ביערות, בהרי השלג ובמדבריות
הצחיחים ועשו דרכם ביבשה ובים
ואף בדרך האויר-ופניהם אל
ארץ ישראל.
רק יד אחת הושטה לעזרתם-
ידו של הישוב היהודי בארץ.
בטרם קום המדינה. יד מדריכה
ומכוונת יד חמה ואמיצה.
רבבות זכו והגיעו. אך רבים-
מן המעפילים ומן המלווים-לא
זכו ונפלו בדרך.

תעודה זו היא לאות ולזכרון
עולם כי:-

סמוטריץ חיים ז"ל
סמוטריץ אלקה ז"ל

נפלו בדרכי ההעפלה
לארץ האבות.

אוברון אתן

תעודה על טביעתם של חיים
ואלקה סמוטריץ' בדרכם ארצה

מתי – הים
נרות נשמה לקורבנות "מפקורה"

טיפוסים מיוחדים בין נוסעי "מפקורה" היו ר' חיים סמוטריץ' ואשתו. הוא יהודי פיקח, הקובע עתים לתורה, בעל ידיעה רחבה ובעל זיכרון, תמיד שמח, תמיד מזומן לספר איזו מלהא דבדיחוהא משיחת החולין של תלמידי חכמים. בעל זמר רגיש, שנשא בחובו אוסף שלם של נגינת החסידים.

היא אשת חיל, וביתה פתוח לרווחה לנוער הציוני הדתי בבוקרשט. שם בביתם, התקיימו בימים שהתנועה היתה במחתרת הרבה שיחות, הרבה ישיבות ואפילו עמדות. לכל באי ביתה התייחסה הגב' סמוטריטש כאל בנים. את כולם קיבלה באהבה ובסבר פנים יפות.

מוסדות המדינה הכירו בקורבנות "מפקורה" כזכאים לתעודות הנצחה.

באשר לי אישית, אין לי הרבה זיכרונות משוט כי משפחתנו עזבה את העיר בדצמבר 1932 ואני אז בגיל 11. אחד הזיכרונות שיש לי משוט הוא שעם בואו של הגאון הרב משולם ראטה זצ"ל לכהן כרבה של העיר הונהג בתלמוד תורה ללמוד

חומש עברית בעברית ובכלל למדנו עברית, דקדוק עברי, היסטוריה יהודית, קצת דינים וכאמור כל זה בעברית. המורה שלי היה מילר. למדנו ספר שמואל עם פירוש "מקרא מפורש". פירוש שבחוגים חרדיים נחשב כפירוש מודרני וספרים עם פירוש זה לא נכנסו לביתם.

עליתי ארצה במרץ 1941. בשנת 1946 נשאתי לאישה את ברוריה לבית רפלפלד. הילדים שלנו בן ובת שניהם מחנכים. הבת חברת קיבוץ טירת צבי והבן ב"בית יתיר" בדרום הר חברון. יש לנו 12 נכדים בלע"ה, שבעה מהם כבר נשואים ואף זכינו לנינים.

סיפורו של נתנאל עמית (ווקס)

ראיתי אוויר עולם בשבת 14.5.32 בסוצ'בה, בדירת הורי ברחוב הראשי כמקובל באותם ימים. אמי מינה ואבי מילו ווקס נישאו שנה קודם כן, בינתיים סבי נתנאל (סנל) דלפן נפטר, לכן נקראתי על שמו. לסבי וסבתי היו 7 ילדים, אמי היתה בת הזקונים וירשה את חנות הספרים ומכשירי הכתיבה, וכן סוכנות אזורית לשמרים. הפירמה נשאה את המותג "לַה דלפן". סבי שמקורו מגליציה היה תלמיד חכם (אף כי אפיקורס), היה בקיא בשפת העברי ומכאן שאהב להנחיל מידיעותיו לכל תושבי שוץ המעוניינים בכך. הדחף לכך בא מהיותו ציוני מענף הציונות של "אחד העם", אותו הכיר אישית. כשמלאו לי שלוש הובאתי לראשונה, לגן הילדים היהודי של הקהילה בעיר בהנהלת הגננת בלנקה איזוליס, אישיות פדגוגית למופת, שאותה ממש אהבתי ונשארתי כ־4 שנים בחסותה החינוכית. למדתי אצלה עברית ותורה עד גיל 6, במקום ללכת לחדר. ב־1 בספטמבר 1939 התחלתי ללכת לבית הספר העירוני לבנים בעיר. מורי היה האדון שלוסר, מחנך חביב בכלל ועלי בפרט. למדתי בשקידה והייתי בין התלמידים הטובים ביותר בכיתתי.

כידוע, ממש באותם ימים פרצה מלחמת העולם השנייה. בין חברי שהיו יהודים, החבר הטוב באמת היה מילוצו אורנדוביץ' שהיה במקרה הבן של מפקד ה"גרדה דה פייר" (הלגיונרים הפשיסטים באותה תקופה) ולא הפסיק חברותו עמי. עד סוף קיץ 1940 לא נגעו ביהודים, למרות שהסימנים הראו שזה עומד לבוא ואכן בתחילת ספטמבר 1940 יצא צו שיהודים לא יכולים ללמוד בבית ספר ציבורי. למזלי האישי, אבי היה בעל זכויות מיוחדות (קטגוריה 2), כי סבי היה לוחם בצבא הרומני

במלחמת העצמאות בשנת 1877 נגד הטורקים. לכן רק אנוכי ובנימין וולף הורשינו ללמוד כרגיל. בסוף שנת הלימודים השנייה נאמר לנו שזכות זו פגה. לכן כף רגלנו לא תדרוך שם יותר, כשאר היהודים.

גם הורי החלו לסבול ממשמרות הלגיונרים שהרחיקו גויים שרצו לקנות בחנות שלנו. הפרנסה נפגעה גם כשאבי גויס מדי פעם לצרכים הצבאיים המקומיים. בתחילת 1941 יצא צו שיהודים צריכים לענוד על הבגד העליון מגן דוד צהוב. פעילות הלגיונרים החלה להיות מורגשת היטב, בעלי החנויות הוכרחו לצרף גוי רומני כשותף ולבסוף כידוע, ב־9.10.41 הופץ צו שעל כל המשפחות היהודיות להסתלק מהבתים בתוך 48 שעות, עם מטען של עד 100 ק"ג למשפחה בת ארבע נפשות, וכסף מזומן מוגבל, ולהתייצב בתחנת הרכבת בבורדוז'ני. האוכלוסייה היהודית חולקה לשלושה מועדי הגעה: 9, 10, 11 באוקטובר 1941.

פניקה ומתח שררו, משפחתנו התארגנה איכשהו כולל תפירת דברי ערך בבגדים ובנעליים, בתחנה העמיסו אותנו, כשאר היהודים, בקרונות בהמות בצפיפות נוראה ללא תנאים סניטריים מינימליים ויצאנו בליל קור, ליעד בלתי ידוע. אחרי כשלושה ימים הגענו לאטאקי, בבסרביה על שפת הדנייסטר, שם זירזו אותנו לרדת להסתדר בשיירה ואוחסנו במחסנים במין שטח הפקר. במקום זה חילצנו עצמותינו למשך מספר ימים. מהכסף הרומני שהיה ברשות אבי הוא קנה קצת מזון. נאמר לנו שהחבילות שלנו צריכות להצטמק כדי שנוכל לעבור במעבורת אל העיר מוגילב בגדה השנייה.

כשהגענו לטרנסניסטריה, אבי ואמי היו בני 36, אני בן 9 ואחותי בת 4. תחילת נובמבר החורף החל לתת אותותיו. במאמץ משפחתי משותף עם החיוני שבחפצים (את היתר אבי הצליח למכור בקושי) הגענו למוגילב הדחוסה מגורשים כמונו, למלון מוזנח, לפינה שהוקצתה למשפחתנו. כאן חיכינו להמשך דרכנו לעתיד לא ידוע. החיים לאלו שהחזיקו מעמד היו מיום ליום ומשעה לשעה, לא כולם החזיקו מעמד וכילד זכורות לי תמונות מאטאקי וגם ממוגילב, של זקנים נופלים, חולים. כעבור שלושה ימים משפחתנו נעה ברגל עם עוד כ־300 איש כולל ילדים לכיוון שארגורוד. השיירה הובלה על ידי 5 חיילים רומנים, שזירזה את האנשים והמתמהמה זכה למכת קת רובה ללא רחם. היו גם כ־4 עגלות שהועמסו ברוב המטען וגם זקנים וטף יכלו לזכות בהסעה בתורנות. כל יום התקדמנו כ־20 ק"מ ובערב היום השלישי הגענו לשארגורוד. כל אחד קיבל כתובת ואנחנו הגענו עם עוד שלוש משפחות לארון גדליה, יהודי מקומי בעל משפחה של 5 נפשות שחיה בדירה של כ־60 מ"ר, נדחסנו בה 21 איש. התנאים הסניטריים שאפו לאפס: להתרחץ

ממש פעם בשבוע עם שלג, לצרכים רצנו החוצה עד ק"מ לתעלות על יד הנהר המקומי. מזון הושג רק אם נותר לך מה למכור או בחליפין כנגד בגדים. הרעב החל לתת אותותיו וכן מחלת הטיפוס. כך זה נמשך שמונה חודשים. גייסו את אבי ואמי לעבודת פרך – בסלילת כביש 30 ק"מ מזרחית לשארגורוד. למזלנו קיבלו הם רשות לקחת אותנו הילדים עמם, כי יחסית, לא היה שם צפוף כל כך. שיכנו אותנו יחד עם שאר האנשים עד גיל 40, ברפת גדולה של הקולחוז המקומי. מיטותינו היו מצע קש, התכסינו עם מה שיש לכל אחד מהבית. האוכל היה דייסה מגעילה משיבולת שועל פעמיים ביום. לעתים המתיק אבינו את האוכל בקצת חלב שקנה. פעמיים בשבוע קיבלנו כיכר לחם לכל המשפחה. למזלנו אנו הילדים עד גיל 12 היינו חופשיים וכך ליקטנו בשדות מסביב קצת ירקות ולעתים איזה פרי.

כך זה נמשך יותר משנה, עד אוגוסט 1943, אז נפסק פרויקט סלילת הכביש, הגרמנים החלו לסגת ממזרח עקב התבוסה בסטאלינגרד, ואכן הגיעה פקודה לנטוש מיד את המחנה. עכשיו אין כפייה, אין בעל בית, אבל גם אין דייסה. נאלצנו לנדוד למקום יישוב והגענו במזל אחרי שלוש שעות הליכה למורפה, עיירה עם קהילה יהודית. בראשה עמד בן עירנו מר בקל, בצר לנו, ביקשנו עזרה להיקלט במקום. הוקצה לנו חדרון־כוך בכניסה לבית מגורים, שגודלו 3 על 2.5 מ' ובתוכו פינת בישול. אבי אסף קרשים בחוצות, ומהם בנינו מעין מיטה – פריץ' – לארבעתנו. הבאנו מהשוק הסמוך קש שעליו פרסנו שמיכה לכולנו ולראשנו שמנו את תרמילינו. אוכל קיבצנו משכנים שמצבם טוב משלנו, אבל אז מצא אבי באחד מבגדינו מבית, מטבע זהב שמיהר למכרו והתחיל לסחור כדי לפרנסנו. בינתיים בחזית המזרחית הקרובה אלינו נשמעו רעמי התותחים של הצבא האדום שהתקדם. המצב היה מסוכן כי עם הנסיגה של הגרמנים והדוברוולצים, האוקראינים חיפשו נקם ביהודים והיינו צריכים להתחבא כדי לשרוד. בשוק אבי הצליח לקנות מלבד מזון גם כמות עלי טבק יבשים ואלו שימשו אותנו כמטבע בכל מקום. כך יצאנו לדרך, קודם לדז'ורין, שם אחות אמי ציידה אותנו במעט אוכל ומשם לגבול הדנייסטר ואחר כך לפרוט. נסענו ברכבת של החיילים הרוסים שהסכימו להעלות אותנו, בדרך רצו לגייס את אבא שטרם מלאו לו 40 אבל מתוך רחמים עלינו הילדים, שגם שרנו שירים רוסיים, הם ויתרו. כך הגענו לגבול, אך התבשרנו שממש היום נסגר הגבול ואין מעבר. למזלנו באה לקראתנו איכרה רומנייה, שעזרה לנו בכך שהעבירה אותנו בסירתה את הפרוט ואחסנה אותנו בביתה. זאת בתמורת חופן טבק לבעלה שעישן. לאחר ארוחה אנושית ושינה נהדרת, בפעם הראשונה זה שנים, לקחה אותנו השכם בבוקר בעגלתה עם קש מעלינו לצומת דרכים מחוץ לתחום

המסוכן. שוב השגנו הסעה בעגלה שיעודה דורוהוי וכאן פגש אבי קרובים ששרדו ברומניה כל השנים האלה, ושלמרות מצבם הקשה, עזרו לנו בכול.

לסוצ'יבה הגענו לבושי שק, עם מעט מטען וקצת טבק. המחזה היה קשה: הבית שגרנו בו היה תפוס, הכול בעיר נראה לנו עזוב ומופקר. השתלטנו על חנות שהשתייכה לאחות אמי לפנים, ועל כל החדרים הסמוכים שהיו נטושים. אני מצאתי חנות מכולת גדולה עם הרבה סחורות עזובות. כל המשפחה התגייסנו, ניקינו את המגורים והחנות והעברנו לשם סחורות. כך התחלנו חיים חדשים ביולי 1944. כעבור כחודש נכנע המלך הרומני וחתם על שביתת נשק והדרכים נפתחו לתנועה. כך יכולתי להביא סחורה לחנות שחזרה ליעודה המקורי מלפני המלחמה. הצבנו שלט חדש "קולטורה רומניאסקה" והיה נראה לנו שנשתקם.

התחלתי לדאוג ללימודי שהוזנחו למעלה משלוש שנים. הקהילה היהודית שגם החלה להשתקם פתחה בית ספר מיוחד בניהול יהודי אבל עם מורים שכללו גם רומנים וכך הדבקתי בתוך שנה וחצי את החסר. בו בזמן התנועה "הנוער הציוני" עשתה חיל ועוררה פעילות אינטנסיבית, לכן הצטרפתי אליה בגיל 14 ושם עסקנו בלימוד העברית, תולדות הציונות, אקטואליה על ארץ ישראל כולל שירים עבריים, ובמיוחד אחרי כ"ט בנובמבר 1947 אז קראו לעלות לארץ ישראל. בקן הייתי פעיל ב"צופים" תחת הדרכת שמחה וייסבוך שהעביר לנו את הרעיון ואף תמך בעלייה לארץ. ניצלתי גל זה, החלטתי כנער להגשים האידיאל הציוני ומלא התלהבות נעורים, הזכרתי לאמי את צוואתו של סבי והשיר: "שם בארץ חמדת אבות תתגשמנה כל התקוות". יידל טננהאוס עזר לי בשכנוע ההורים ואכן הוצאתי לפועל את התוכנית שנרקמה במוחי, וב־22 בדצמבר 1947 עליתי יחידי מהמשפחה לארץ ישראל. אך במקום לארץ הגעתי עם עוד 15,000 עולים למחנות שהצבא הבריטי הכין בקפריסין. כבן 15 וחצי, שהיתי שלושה חודשים באוהלים, עם הגשמים והבוץ של ינואר, אך הייתי מלא התלהבות ורוחי מרוממת. הסוכנות היהודית סידרה שכל בני 14–15 יוכלו לקבל אישור מהמנדט לעלות כחוק. כך הגעתי לארץ, עם עוד 120 נערים, בחג פורים 24 במרץ 1948. תחילה שהינו בבית עולים רעננה ומשם, אני ועוד 26 נערים ונערות שובצנו במושב רשפון אצל משפחות ותיקות. אני התאקלמתי מהר כי ידיעותי בעברית ובתורה וכן במתמטיקה, היסטוריה וגיאוגרפיה, עלו על של אחרים. אך חיפשתי קשר לאנשי תנועת הנוער הציוני ואז סגרתי מעגל, עברתי ל"ניצנים", מוסד הנוער הציוני, אשר שוקם אחרי הכיבוש המצרי. הייתי שם במחזור המייסדים, התקבלתי מהר בין החברים ובית הספר.

עברתי הכשרה וגם הבנתי בחקלאות מהמושב, חצי מהזמן למדתי וחצי שני עבדתי כחולב פרות ברפת הקיבוץ הסמוך.

ביולי 1950 עלו הורי ואחיותי מרומניה. עזרתי להורי להיקלט במעברה של כפר אתא. אני חויבתי להתגייס לשירות סדיר ב־25 באוקטובר 1950 והוצבתי לחיל התותחנים, למגינת לבי. סיימתי את השירות בתור קצין אפסנאות והשתחררתי כי רציתי לחתום לשירות קבע בחטיבה 1 גולני. שלושה חודשים לאחר השחרור התקבלתי למפעל אתא כפקיד, באותם זמנים הייתה זו משימה בלתי אפשרית. כך למעשה הגשמתי את חלקי בקליטה מוצלחת בארץ. כעבור חצי שנה עברנו כל המשפחה לחיפה לאחר שקבלתי קביעות במפעל. השלמתי לימודי תיכון ועמדתי בבחינות בגרות ולאחר מכן בסטיפנדיה של אתא נרשמתי והשלמתי לימודים גבוהים לתואר ראשון בכלכלה וסטטיסטיקה. בשנה האחרונה ללימודי כבר נשאתי אישה, עמה נולדו לי ארבעה ילדים לתפארת, לנו ולמדינת ישראל.

כיום בני הבכור שגיב בן 41, השני מתי 37, בתי דלית 35 ובתי נעמי 27 מסטרנטית בכימייה באוניברסיטת תל אביב, וכן יש לי 14 נכדים ונכדות. אני בפנסיה ומגיל 70 עוסק כחונך מועדניות בהתנדבות. סבורני עם כל הצניעות, שהבאתי כבוד לקהילת סוצ'בה ולתנועה הציונית.

סיפורה של רחל (שלה) עציון (לבית שוייצר)

אני רחל (שלה) עציון לבית שוייצר אלמנתו של יהושע עציון (ביבי פלנבאום). נולדתי בשנת 1933 בעיירה מיכאילני למשפחת שוייצר.

בשנת 1941 עם התקדמות הצבא הגרמני מזרחה, גורשנו יחד עם כל בני העיר לטרנסניסטריה. הגענו לכפר קטן בשם וינדיצ'ני שבו חיינו ועברנו את כל זוועות המלחמה עד השחרור בשנת 1944.

חזרנו ברכבות משא לרומניה, למיכאילני ובשנת 1945 המשפחה עברה להתגורר בעיר סוצ'בה, שבה חיינו במשך חמש שנים. לגבי היו אלה שנים טובות מאוד לאחר כל הסבל שהיה מנת חלקנו במלחמה. אני המשכתי ללמוד בתיכון ונהניתי מאוד מהלימודים ומחיי החברה. בשנת 1950 המשפחה עלתה לארץ. לאחר שהות ממושכת במעברות השתקענו לבסוף בעיר חיפה, ובה אנו חיים עד היום.

רחל (שלה) ויהושע (ביבי) עציון (פלנבאום)

לזכרו של יהושע עציון (ביבי פלנבאום) ז"ל

את ביבי זכרתי עוד מחו"ל בהיותי נערה, אך בארץ פגשתי בו שוב ונוצר קשר אשר הביא בשנת 1954 לנישואינו. נולדו לנו ילדינו מאיר וטלי, שלימים הולידו חמישה נכדים.

ביבי נולד בשנת 1925 בסוצ'בה להורים מאיר ופייגה (לבית שכנר) פלנבאום. במשפחה עוד שני ילדים האח דוד (דודל) והאחות למחצה, פַּנציה. ההורים היו בעלי חנות למכירת בדים ודברי סדקית ב-"ידישע גאסע".

האב נפטר בגיל 52 וביבי נאלץ כילד לסייע לאמו בפרנסת המשפחה. בשנת 1941 גורשה כל המשפחה, יחד עם יתר אנשי הקהילה לטרנסניסטריה, לעיר מורפה. כמו שאר היהודים המשפחה סבלה רעב, קור ומחלות. האח הבכור נלקח למחנה עבודה בטריהטי וביבי דאג לאמו עד מועד השחרור.

בשנת 1945 חזר ביבי עם משפחתו לסוצ'בה. לאחר פעילות בתנועת 'בית"ר' עלה בשנת 1947 במסגרת עליית הנוער באונייה פאן יורק, אך המעפילים הוגלו על ידי האנגלים לקפריסין ורק בשנת 1948 הצליח להגיע לארץ. עם הגיעו התגייס לפל-ים, לימים חיל הים. ביבי המשיך את שירותו בצבא קבע. לאחר קורס קצינים הוא שירת במגוון תפקידים ותוך כדי לימודים עלה בסולם הדרגות והשתחרר בשנת 1972 בדרגת סגן-אלוף.

פייגה, אמו של ביבי, עלתה לישראל בשנת 1950, ומאז הוא דאג לכל מחסורה עד יומה האחרון.

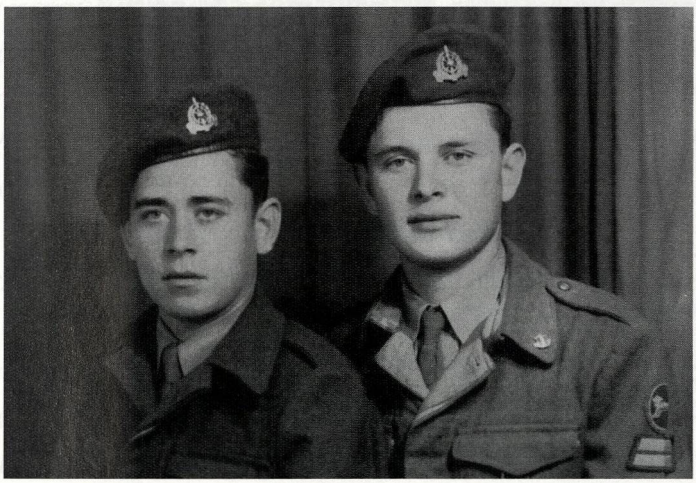
עם שחרורו מהצבא התחיל לעבוד באוניברסיטת חיפה בתפקיד מנהלי עד

לפטירתו בשנת 1986. את נכדיו לצערי הוא לא זכה להכיר, אבל אנחנו מזכירים אותו ומוקירים את זכרו.

סיפורו של שלמה פוקס

נולדתי בעיר סוצ'בה בתאריך 22.3.1934 להורים משה ואסתר פוקס. גרנו ברחוב רג'ינה מריה 34, בבית של משה שמאי שפירא וברל ורחל ליקוורניק.

לאמי היתה חנות למוצרי חלב (Brânzărie). יחד איתנו גרו גם אחי הצעיר יוסף פוקס ז"ל ולידנו במס' 39 גרה אחות אמי בלומה עם בעלה אברהם שפירא ולהם היתה חנות גלנטריה. להורים של דודי אברהם שפירא היה במס' 41 בזמנו בית מרזח.

שלמה (מימין) ויוסף פוקס

כמו לרוב הילדים היהודים בתקופה ההיא, המיילדת היתה הגב' נוסיג. בגיל שלוש התחלתי ללכת לגן הילדים העברי של הגננת הגב' איזוליס, שם למדתי משנת 1937 עד שנת 1941. אחרי הצהריים הלכתי לתלמוד תורה (חדר) שהיה סמוך לגן הילדים. בספטמבר 1940 הלכתי לכיתה א' בבית הספר העממי הממלכתי שהיה בגן העירוני (פולקסגרטן) מול בית העירייה.

ואולם, לאחר מספר ימים, הודיעו לכל התלמידים היהודים ללכת הביתה ולא לבוא

יותר לבית הספר. התחילו הרדיפות של המשטר הפשיסטי של המרשל אנטונסקו ומשמרות הברזל של קורנליו קודריאנו. ב־10 באוקטובר 1941 גורשנו מהבית יחד עם כל יהודי סוצ'בה לטרנסניסטריה. ברכבת משא הגענו לאטאקי בבסרביה על גדות נהר הדנייסטר, משם עברנו במעבורת את הדנייסטר והגענו למוגילב פודולסק.

לאחר שהייה של כמה ימים במחנה במוגילב, הצלחנו לחמוק מהמחנה ובעזרת יהודים מקומיים שכרנו עגלה והגענו לשארגורוד. שם עברנו את כל התלאות של טיפוס, רעב וקור, דודי אברהם שפירא מת שם, אך אנו שרדנו ובשנת 1944 הצבא האדום שחרר את שארגורוד. יחד עם הצבא האדום התחלנו לנוע לכיוון צ'רנוביץ ואת הדרך ממוגילב עד צ'רנוביץ הלכתי ברגל יחף ואני ילד בן 10 ואחי יוסף בן 8. מצ'רנוביץ חזרנו לסוצ'בה כאשר החזית היתה עדיין בפלטיצ'ני, כ־20 ק"מ מסוצ'בה.

התחלתי ללמוד כדי להשלים את מה שהחסרתי בשלוש שנים בטרנסניסטריה ואחרי סדרה של בחינות חיצוניות התקבלתי לכיתה הראשונה (5 שנות לימוד) של הגימנסיה "שטפאן צ'ל מרה". לאחר מכן סיימתי עוד 2 שנות לימוד בגימנסיה היהודית ובאותו זמן כמו כל הנוער היהודי בסוצ'בה הצטרפנו לתנועות נוער ציוניות. אני הצטרפתי לתנועת בית"ר שבה היה חבר דודי וילי (זאב) לקר ז"ל.

בשנת 1947 יחד עם קבוצה של ילדים מכל תנועות הנוער נסעתי דרך בוקרשט להולנד. בהולנד היינו במשך שנה בכפר ילדים של עליית הנוער אשר מומן על ידי ממשלת הולנד ובאוקטובר 1948 עלינו ארצה עם האונייה "נגבה". בארץ שהיתי במסגרת עליית הנוער בכפר הילדים של בית"ר בבאר יעקב, לימים מוסד חינוכי ע"ש ז'בוטינסקי.

בשנת 1950 יחד עם משפחתי הצטרפנו למושב עולים ליד עקרון (מזכרת בתיה) לימים מושב גני יוחנן. בשנת 1952 התגייסתי לצה"ל ושירתתי בחיל החימוש שנתיים וחצי עד שנת 1954.

בשנת 1955 התחתנתי ונולדו לנו שני ילדים. במשך השנים השלמתי לימודים טכניים בתחום הרכב והתחבורה, ועבדתי כמנהל טכני בחברה ממשלתית – 38 שנים.

בשנת 1999 פרשתי לגמלאות ולצערי הרב אשתי נפטרה בדצמבר 2002. אני עדיין עובד באופן חלקי.

סיפורו של פרופ' בן־ציון פוקס

(עץ המשפחה מפורט בסוף הכתבה)

קורות החיים שמדענים נדרשים ורגילים להציג מתחילים – כבמקרה שלי – כך:
Born: 8.9.1930 (Romania); in Israel: since 1950; Army service: 1951–1954;
Married (Tamar) + 2 (Neora, Eden) זהו!. מכאן והלאה מפרטים לימודים ותארים אקדמיים, מינויים בארץ ובחו"ל, פרסים, הישגים, פירסומים ועוד. לא פעם ישבתי והסתכלתי בהשתאות על השורה האחת הנ"ל – מה יש בה ומה אין בה?! על כך בשורות להלן.

נולדתי, כך סופר לי, שעה אחרי מות סבי בן־ציון פוקס ז"ל, ולכן קיבלתי את שמו. לו ולסבתי מירצא נולדו שישה ילדים (כמפורט בסוף הכתבה), יהי זכר כולם ברוך. מביניהם, האח השני, יחיאל, מת בצעירותו ושני האחים הצעירים, זאב־וולול וזבולון, ציונים של ממש, עלו לפלשתינה בתחילת שנות השלושים. האח הבכור דניאל ואבי הרש־צבי ניהלו והרחיבו את העסק המשפחתי ברחוב הראשי, ששגשג והיה די ידוע בעיר ובסביבה והיו בו מדברי מכולת עד לכלים חקלאיים ודלק למכוניות.

אבי נשא ב־1925 לאישה והביא לסוצ'בה את מינה־מינדלה ינובר ז"ל, הבת הצעירה של הרב הראשי של יאסי, מרדכי ינובר ז"ל. נולדו להם שני בנים, אחי הבכור אשר־זליג ב־1926 ואנוכי ב־1930. לעתים מזומנות שאלתי את עצמי הכיצד נעלמו מזיכרוני רוב פרטי קורותי בעשר השנים הראשונות של חיי בסוצ'בה; התשובה היחידה שעולה על דעתי היא שעוצמת האירועים שלאחר מכן האפילו על הילדות השלווה ההיא. ממילא, ביסוד כל זיכרונותי – וגם של סיפורי זה – עומדים יותר אירועים "מטלטלים" או מכוננים מאשר פרטים שגרתיים.

אכן נותרו שברי־זיכרון יפים של חיים טובים בבית ב'לַנגֶה גַסֶה', שבחצר הרב הגר, עם עצי הלילך לפני החלון והגן הגדול של עצי אגוז ובית הכנסת הצמוד. החיים התנהלו בין הבית, החנות ברחוב הראשי, בית הספר והתלמוד תורה וכמובן, הביקורים בבית סבתא מירצא במעלה הרחוב שלנו ובילוי החגים שם, במיוחד כשאפשר היה להישאר ללון ולהתענג על סיפוריה על הבעל־שם־טוב. בעונת הפירות התכנסה כל המשפחה בחצרה, שם נחפר בור ועליו קערת ענק לבישול והפיכת שזיפים ל'פובידלה' בהשתתפות איכרים מן הכפר ושזורים בסיפורים, אוכל ושתייה – חוויה של ממש. סבתא עמדה על כך שתמשיך לגור בביתה גם באלמנותה – והבנים קיימו זאת בקפדנות והמשיכו להחזיק לה בקידמת הבית חנות קטנה.

קודם גרה איתה הבת, חיה־חַיצה, עד שנישאה ועברה לסטרוז'ינץ ואחר כך עברה לגור איתה האחיינית שרה־שורקה קרמר (לימים שמלצר) הנחמדה והחיכנית. מול סבתא גר בצד ימין ראש העיר דורופטיי ומשמאל משפחת האס עם משק חקלאי קטן שהביקור בו היה מעניין, כולל שיחות עם האחים אומי ומנשה, המנוגדים כל כך במזגם והשקפותיהם. מדי פעם היו נסיעות לסבים ביאסי או לנופש במקום מרפא ולהבדיל לצ'רנוביץ לרופא הילדים ד"ר נוֶא לטיפול במחלות ילדות.

כמו כולם, עברתי את שלבי החינוך המסורתי מהגן של "הדודה" איזוליס והחדר של המורה קרטן וכמובן בית הספר העממי, ובו סיימתי שלוש כיתות. אימא, שהייתה הבת היחידה מבית הרב ינובר שסיימה בית ספר תיכון, הייתה זו שכל הזמן דחפה לרכישת השכלה ותרבות. כך, כבר אז נשלחנו שנינו לשיעורים לאנגלית אצל רווקה מזדקנת במעלה הרחוב וכן לשיעורי נגינה בכינור אצל בוקי גרופר, ממול. מאלה נשר אחי די מהר ואני המשכתי עד לגירוש.

❖

ואכן, אז התחילו לנשב רוחות אחרות, מפחידות. כילד, זכורה לי הסתירה הראשונה שחטפתי בדרך לבית הספר מלגיונר מ'משמר הברזל' – מעניין – לא בגלל יהדותי, אלא בגלל שמעילי היה מכופתר בכפתורי 'זהב' עם סמל המלוכה טבוע בהם ונשלחתי הביתה שיחליפו אותם. אחר כך הפסיקו לנו בכלל את הלימודים, הגיעו יהודי כפרי הסביבה מפוחדים מהרדיפות שם והתחילו הרדיפות האישיות. בתחילת 1941, הגיע הצבא הגרמני שהתמקם בשולי העיר ובא תור ענידת ה'מגן דוד' הצהוב. החלטנו (כמה חברים) להמתיק את ההשפלה ונגשנו למסגרייה של גרוסמן (מאחורי החנות של אבא, בסביבת התלמוד־תורה) והוא נתן לנו לחתוך וללטש סמלי מגן דוד מפליז שענדנו בגאווה ...ובפחד. אך לבסוף בא היום המר בסתיו של 1941 בו כל היהודים נצטוו להתייצב בתחנת הרכבת לשם העברה למקום אחר – איש לא ידע לאן. התכנסנו, כל המשפחה, בבית הדוד דניאל ואשתו יטי (הם היו חשוכי ילדים) וארזנו ביחד מה שאפשר היה ולמחרת נסענו בעגלה לתחנת הרכבת בורדוז'ני, שם הועלינו לקרונות מטען/בקר ונשלחנו צפון־מזרחה.

בלילה הראשון הלינו אותנו בחורבות שהותיר הצבא הגרמני/רומני בעיירה אטאקי על שפת הדנייסטר. זה היה גם המפגש הטראומתי הראשון שלי עם מציאות 'השואה', כשבלילה האירו אותנו צעקות חיילים, אנחות של גברים ובכי של נשים וטף, ודרך החורבות ראינו שיירה של יהודים (מִדניץ, כפי שנאמר לנו) בבגדים קרועים, מועדים, נופלים וקמים, מובלים בצווחות על ידי חיילים מפעילי שוטים ומקלות, קרוב לוודאי למותם. עם החרדה שזה השאיר השכמנו למחרת לקראת

חציית הדנייסטר, כשההורים מתלבטים היכן להסתיר את הכסף שבידם ושעתיד היה להציל חיינו בשלבים הבאים.

חצינו את הנהר נפחדים ומודאגים והגענו למוגילב שם אכסנו אותנו בבניין גדול וגדוש שאת טיבו אינני זוכר. תוך זמן לא רב אבא והדוד ושותפים נוספים ארגנו משאית, עליה עלינו מחוץ לעיר שממנה יצאנו ברגל. אחרי נסיעה מלאת חששות הגענו לפנות ערב לשולי העיירה מורפה שם מצאנו מחסה ללילה. ושוב היתקלות עם איום ישיר במציאות החדשה: האיש אצלו התאכסנו הבהיל אותנו בלילה לרדת למרתף דרך דלת שברצפה ולהיות שם בשקט גמור כי עוברת שיירת צבא גרמני ואם יתפסו אותנו הוא ואנחנו בסכנת חיים. עברנו גם את זה ולמחרת יצאו אבא והדוד לחפש אכסנית "קבע". הדוד מצא חדר גדול למדי ברחוב הראשי ואבא מצא חדר קטן יותר אך עם מטבחון קטן, כל זה בצמוד ושייך למשפחת מוצ'ניק. הבחירה הייתה מוצלחת. נח וחנה מוצ'ניק היו יהודים מקומיים כבני 60, מושרשים במקום, ובביתם שהו בתם וכלתם (שבעליהם גויסו לצבא) ונכדם, גרישה כבן 13. נותר להם הבית (בנוי מעץ וואו חמר) ובו שניים וחצי חדרים ומטבח ולמרות הצפיפות (התקינו מקום לינה על ה"פריפצ'יק" – מעל תנור הבישול ואפייה) השכירו חדר לזוג קופפרברג, אליהם הצטרף אחר כך גם האח/הגיס שילו אלנבוגן, כמסתבר, משורר יידי ואיש אשכולות אך נכה בפניו ובנפשו. יצויין שמזלנו שפר: מאחורי הבית הייתה גינה של ממש ובמרכזה בית כסא עם בור ספיגה. לא רבים התברכו בכך. כך חיינו כשלוש שנים, בצפיפות ובנסיון – שהצליח – לשרוד.

לידנו היה בית הבד של העיירה, שהיה עזוב כשהגענו אך שימש מדי פעם להפקת שמן חמניות (ואת השארית הסחוטה – "מקוך" – השתדלנו להשיג למאכל). ממול, שוב למזלנו, הייתה אחת הבארות של הכפר ולא היינו צריכים להרחיק לכת כדי לשאוב מים לדליים ולהביא הביתה. במעלה אותו רחוב גר יהודה טננהאוס והוריו, הדרך הובילה לדרפצ'ין ובמרחק מה היה בית העלמין היהודי.

נותר לנו כסף ואבא גם התחיל לסחור בכל מיני דברים ואפילו נטל סיכונים (מחושבים) תוך יציאה מן העיירה. באחת המסעות הרגליים הללו לשארגורוד (כ־12 ק"מ) התלוויתי אליו עם תרמיל על הגב, כשאחי נשאר עם אמא לשמור על הבית. הרבה יותר מאוחר עשיתי את זה פעם נוספת אך חלק גדול מהדרך בעגלה.

ואולם, המכות לא איחרו לבא. כבר באביב 1942 חלה דודי דניאל בטיפוס, מצבו התדרדר במהירות לצהבת זיהומית וזה היה האדם הראשון שחזיתי במותו, כשכולנו מכונסים סביב מיטתו. זו הייתה מכה קשה, היה לו מעמד של בכיר השבט, תמיד שקול, רציני וסמכותי. צחוק הגורל, ב־1937 הוא ביקר בארץ ישראל כדי לבדוק

אפשרות של עליית כל המשפחה, אך כשנוכח במצב הכלכלי הקשה בארץ, כולל של שני האחים שכבר עלו, חזר הביתה ופסק: מוקדם מדי!

זמן לא רב אחרי כן הגיעה הבשורה המרה על מות הדודה חיה בטירספול ובסתיו חלה אבא בטיפוס הבהרות – מחלה מקוללת שהועברה ע"י כינים, למרות כל הכביסות וחפיפות הראש במי־נפט. אבא היה נמוך קומה אך חזק בגופו ולכן גם המחלה תקפה אותו בעוז – כך טענו. טיפל בו ד"ר קרמר במסירות רבה והבאנו גם את ד"ר שכטר, אך אחרי קרוב לשבוע חומו עלה ל־42 מעלות והוא הזה באופן פראי, הם הרימו ידיים ואמרו שאין מה לעשות ועזבו. באותו ערב רצתי להזעיק את ה"פלצ'רית", הרופאה הרוסיה – מין פרמדיק מתקדם – מבית החולים הצבאי בפאתי העיירה, היא באה והכריזה שאכן המצב נראה אבוד והדבר היחיד שנותר לנסות זה לעטוף אותו כל הלילה בסדינים טבולים במים קרים. כל הלילה עשינו זאת כאחוזי תזזית וברגע מסוים שנראה כאילו הלך לעולמו, פרצה אימא בצעקות "הרשל, לוז מיך נישט אליין", הוא פקח עיניים והמשכנו במלאכת העטיפה. בבוקר התחיל החום לרדת – לא אשכח את הלילה ההוא. תוך שבוע הוא היה שוב על הרגליים ואחרי כשישה שבועות חלינו שלושתנו, אימא, אחי ואני באותה מחלה, אך ללא כל השוואה מבחינת החומרה למה שהתרחש אצל אבא; שמא התחסנו במידה מסוימת?. הוא טיפל בנו כמו בתינוקות – ובסוף הביא עוגה, אינני יודע מהיכן. התקופה הזאת הותירה אותנו תשושים גופנית וכלכלית. מרק תפוחי האדמה הכיל הרבה קליפות והאוכל המועדף היה פרוסת לחם שעורה מרוחה בשמן חמניות ועם שפשוף של שן שום על הקליפה מסביב. אבא התחיל שוב לסחור, לדוגמה עם האיכרים באזור דרפצ'ין, אם אינני טועה, מהם קיבל תמורת קילו מלח, פוד (16 ק"ג) של סוכר חום. התקופה הטראומתית הזאת הותירה בנו גם סממן חיובי, עד כמה שזה נשמע פרדוקסלי, והוא התחושה שלעולם אפשר יהיה לסמוך זה על זה במשפחה ובאמת, יד או מבט ההורים תמיד ליוו אותנו כילדים באשר פנינו ודבר זה נשאר חקוק בנו לאורך כל חיינו, גם כשהיינו צריכים לטפל בהם בזקנתם.

בין לבין, דאגו ההורים כל הזמן לחינוכנו. על כולם עלה בּוכוורק, הפרופסור מצ'רנוביץ, שלקח עמו לגלות סדרת מיקרו־ספרים מכל התחומים. אני חושב שהורים פעלו (על ידי שוחד) כדי לשחרר אותו מעבודת הכפייה במחצבה שמעבר לנחל מורפה, כדי שיוכל ללמד ילדים. באו אליו מלבדי, אכים הופמייר, אינגוולד זנד, בובי היבנר, זיגי ברל, וולפי מוסברג ואחרים, כולנו מכושפים על ידי הידע הרב והתרבות שהוא הקרין. האיש נראה סהרורי לפעמים, בלבושו ובמראהו, אך מיד אפשר היה להיווכח בחריפות השכל והתפיסה שלו. תמורת השעורים הבאנו כל

פעם רבע לחם או תפוחי אדמה וכדומה, אך לרוב אשתו לא הייתה מספיק מרוצה עם זה, מה גם שהוא לקח לעתים תפוחי אדמה וחתכם כדי לעשות הדגמות בשעורי גיאומטריה מרחבית. למדנו אצלו מתמטיקה ופיזיקה וכימיה ולשעורי בוטניקה הוא לקח אותנו לאחו שעל שפת הנחל, קטף פרחים וניתח אותם לפנינו. הרגעים הכי מרגשים היו לדידי שעורי הספרות, גרמנית כמובן. קראנו מתוך ספריו הזעירים (ולפעמים מכאלה שאחרים הביאו עמם – לא להאמין) מחזות ושירים של גטה, שילר והיינה, למדנו אותם בעל פה (עד היום חרוטים רבים מהם בזכרוני) וניתחנו אותם. אצלו למדתי לראשונה את המושג "ליצ'נצה פואטיקה" ולקרא בין השורות.

את בוכוורק אפף מסתורין מסוים – עד היום לא יכולתי למצוא מישהו שזוכר את שמו הפרטי או מה היה בעברו. עם השחרור הוא גויס – כפי ששמענו – למטהו של ז'וקוב לעבוד בכרטוגרפיה ונפל בחזית ברלין. אני חב לו הרבה בהתפתחותי התרבותית וזכרו יהיה תמיד נצור בליבי.

ואולם, בבית היה גם שילו אלנבוגן, שבגלל נכותו לא היה מגוייס לעבודה וכשהיה קצת יותר מעודד, התיישבנו לידו בגינה שמאחורי הבית והוא הקריא לנו ביידיש משיריו או יצירות כמו תרגום יידי של "פאוסט" של גטה. קריאה וכתיבה ביידיש למדנו מאמא – סיפורי שלום עליכם, מנדלי מוכר ספרים וי"ל פרץ – וגם את החינוך המסורתי לא הזניחו כמובן, מה גם שבמקרה שלי התקרבתי לגיל 13. למדתי תנ"ך וקצת גמרא עם ליטמן וולצר, אך לא הרגשתי כמצטיין בהם. קשה להאמין, אך אינני זוכר דבר מיום הבר־מצווה שלי. כנראה שזה היה בתקופה קשה – ואין כבר את מי לשאול. והיו גם דברים מלבבים בחברת הילדים, המשחקים (אפילו פוקר שלימדני מוניו דיסטנפלד) על כפתורים או על דברי מתיקה ועוד, אך גם לימוד עובדות חיים, ביניהם ללכת ולרוב לחטוף מכות בעימותים עם ה"שקוצים" ולא רק איתם. אך גם כל זה בא לקצו עם עבור הזמן והחרפת המצב הכלכלי של כולם וגם הקשחת עול השררה. נגמרו השעורים, גם הנערים נלקחו לעזור בעבודה במחצבה או בטבק וגברו המצוקה והדאגה.

באמצע תקופת הגלות הזאת ובזמן הכי קשה, בו התרבו הנפגעים והבעיות בקהילה והשלטונות התאכזרו יותר ויותר בעקבות הכשלים במלחמה, התחלף ועד הקהילה ואבא נבחר כחבר בו. הלוואי ולא היה כך, כי התחלנו לחיות במתח בגלל הלחץ של השלטון מחד וחוסר הנחת של האנשים מאידך. היה צריך לדאוג ליותר ויותר רעבים ויתומים (אז גם הוצאו חלק מהם חזרה לרומניה ואחר כך לעלייה ארצה) וגם להיענות לדרישות השררה והשוחד בקושי עזר. הייתי עוד ילד אך דברים אלה הטביעו רישומם על כל מהלך חיי. ומילה על השררה: נשארתי עם

הרושם שהיה לנו "מזל" מסוים שהיינו תחת ניהול ופיקוח רומני והגרמנים באו רק לעתים מזומנות; כך יכולנו – ולו גם חלקית – לשרוד באמצעות משא־ומתן ושוחד. מסתבר שלשנאת היהודים שלהם הייתה התניה של תאוות בצע להבדיל מהרוע המוחלט של הגרמנים.

בסופו של דבר, לאלה ששרדו ואנו בתוכם, בא יום השחרור על ידי הצבא האדום. התמונה שנכרתה בזכרוני מאותם ימים מהצצה החוצה דרך שער העץ של חצרו של מוצ'ניק, הייתה שיירה של חיילים גרמנים בנסיגתם המבוהלת תוך התבוססות בבוץ האוקראיני וחייל תשוש האוחז בזנבו של סוס ונגרר אחריו. שמחת עניים?!

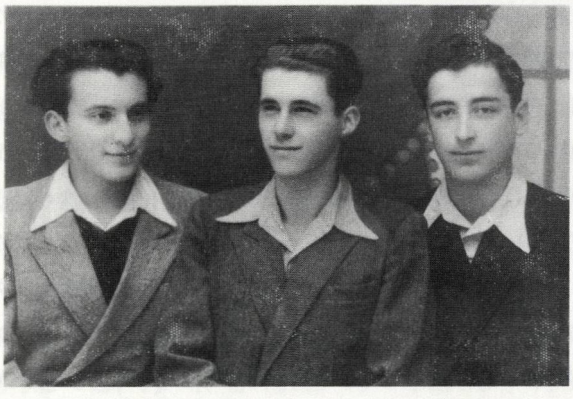
אחרי השחרור באביב 1944, נשארנו במורפה עוד מספר חודשים, בהם הספקתי לבקר בבית ספר וללמוד קרא וכתוב רוסית, דבר שאני זוכר עד היום, מבלי להבין ממש את השפה. בסופו של דבר יצאנו לדרך חזרה "הביתה", יחד עם משפחת זנד ידידינו, בעגלה ואחרי חציית הדנייסטר המשכנו במשאיות שהצלחנו לתפוס ולשכור לחלקי דרך. התקדמנו כמעט מאחורי החזית והיו ימים/לילות בהם ראינו את הקטיושות נורות לעבר הגרמנים הנסוגים. בסופו של מסע מפרך ומוזר זה הגענו לצ'רנוביץ שם התאכסנו זמן קצר אצל משפחת בֶזן, קרובים של משפחת זנד. מכל הדברים שם חרוט בזיכרוני אירוע מסוים שעורר בנו חלחלה. יום אחד, בלכתנו ברחוב התחיל עוצר פתאומי וחיילים רוסיים תפסו גברים צעירים ברחוב וגייסו אותם בכוח לצבא, ביניהם גם את אחי, זליג, שהיה בן 18, תמיר ונאה. אמי ואני רדפנו אחריהם עד לתחנת הרכבת, שם העלו אותו כבר לרכבת מלאה במגויסים הטריים שפניה, כך אמרו לנו, לטשקנט. לא עזרו תחנונים ובכי שלי ושל אימא, עד שמרוב ייאוש נשכבנו על מדרגות הרכבת ואז הגיע קצין אשר שמע והבין כשצעקנו שחוזרים מגירוש של הגרמנים ומה הם עושים לנו – שמע ושיחרר את אחי.

❖

אחרי זמן קצר עברנו לבוקרשט, שם מצא אבא אפשרות לעבוד בעסקי מסחר והובלה, ואחי ואני התחלנו גם ללמוד שם בבית הספר. בעת שהותנו שם, ביקרתי אצל וולפי מוסברג שהכרתי במורפה ואצלו פגשתי גם את וולטר אלנבוגן והם סיפרו לי על תחילת פעולותיהם בתנועה ציונית בשם "הנוער הציוני". בו במקום זה כבש אותי והצטרפתי באמצעותם לפעילויות בקן התנועה בבוקרשט. ואולם, תוך זמן קצר – באמצע 1945 – נפתחה האפשרות לשוב לסוצ'בה וכך עשינו.

ביתנו הקודם כבר לא עמד לרשותנו ואחרי תקופת מעבר שכרנו דירה בבית משפחת ווגנר, לא רחוק מבית המשפט וממגורי שני חברי לעתיד, שמחה וייסבוך ובובי (ישראל) היבנר. התחלתי לבקר בבית הספר התיכון היהודי והצטרפתי כמובן לקן "הנוער הציוני".

כך נכנסתי לתקופה מאלפת וקדחתנית בנעורי ובחיי, בכל התחומים: רכישת השכלה, ייצוב השקפת עולם ופעילות חברתית וציונית. קראתי ספרים כאחוז דיבוק, מספרות עיונית, בעיקר היסטורית ויהודית ועד ספרות יפה, הרבה קלסית אך בעיקר של סופרי מחצית המאה הסוערת ההיא. רוב החברים עברו תהליך דומה והייתה הפריה הדדית יוצאת מן הכלל עם החברים בבית הספר ובתנועה, דיונים וויכוחים, משפטים ציבוריים ותחרויות, מתמטיקה ושחמט (במיוחד עם בובי היבנר) עד דוסטוייבסקי, מיהודה הלוי וביאליק (עם שמחה וייסבוך) עד שטפן צוייג ופרנץ ורפל (עם מרצל בקר ז"ל, בחור שנחשב בריוני, אך צייר מחונן וקורא נלהב ומעמיק של ספרות טובה). בתהליך ההתבגרות הזה באו לידי ביסוס הכפירה בעיקר (לצערם של ההורים), ההימנעות משליטה על גורלו של הזולת, השאיפה להשתתף בתחיית הלאום וחברה טובה יותר ולא רק ליהנות מפירותיהם. לכל אלה הייתי בחברה טובה בשוץ.

שלושה חברים – מימין: בן־ציון פוקס,
שמחה וייסבוך וישראל היבנר (סוצ'בה 1947).

בסוף 1946 הגיע העת לצאת לפעילות בתנועה (לאכזבת ההורים שהתנגדו להפסקה ברצף הלמודים) וקצרה היריעה מלתאר את כל החוויות יוצאות הדופן של אותה תקופה. אחרי ובמקביל לסמינרים תקופתיים בבוקרשט, יציאה להדרכה בבתי הילדים בגֶגיה ואחר כך בדורנה. עם המעט שידענו ולמדנו כל העת, לימדנו והדרכנו קבוצות ילדים. עשינו עמם מהתעמלות בוקר, דרך שעורים בכיתות הן בחשבון וספרות והן בהיסטוריה וידיעת ארץ ישראל, עד ארגון מקהלה לזמרה במוסד ובפני הקהילה. בסופו של דבר – כמתוכנן – שלחנו מספר קבוצות לעלייה ארצה. זכור לי מקרה מעניין, בו קבוצת ילדים בגילאי 14–16 (בגֶגיה) חלתה בגרדת (סקביאס –

מחלה לא מסוכנת אך טורדנית ומדבקת מאד) והיה צורך להעביר אותם לבידוד מוחלט בעליית הגג. היה גם צורך במדריך מתנדב שישהה עמם יומם ולילה ואני עליתי; זו הייתה חוויה מרתקת, תרתי משמע. בדיוק קראתי ספר בהיסטוריה לאור הארכאולוגיה והפכתי את זה לנושא הלימוד, שם בבידוד. כעבור שבוע ירדנו, וכעבור שבוע נוסף הסתבר כמובן שנדבקתי ונסעתי הביתה לחופש מחלה, אותו ניצלתי כדי ללמוד לבחינות כיתה י"א שהתקיימו ב־1947. אחרי זמן מה הועברתי לבית הילדים בדורנה. באותה שנה עלה אחי זליג (גיל) ארצה מטעם "העובד הציוני – דור חדש" במשלוחי אוניות ה"פאן", דרך מחנות קפריסין. להורי הייתה קשה הפרידה אך הבינו את צו השעה.

חברי שמחה (שהדריך בדורנה כשהגעתי לשם) הזכיר לי לא מזמן שאמרתי שאינני מתכוון לגשת לבחינות הבגרות כי בין כה וכה עוד מעט נעלה ונלך להתיישבות והוא דיבר אל לבי לא לוותר. אכן, עשיתי את הבחינות בסוף 1948 כשכבר הוציא השלטון הקומוניסטי איסור על פעילות ציונית כלשהי. בתי הילדים (וסניפי ההכשרה) נסגרו, ניסינו עוד פעילות מה במחתרת ואז באה ההנחיה להפסיק וכל אחד ימצא פתרון לעצמו עד לעלייה. הגשתי בקשה לעלות ובינתיים נרשמתי, נבחנתי והתקבלתי ללמודי כימיה באוניברסיטה בבוקרשט. הורי תמכו בי בזה ועלות הלימודים והתרבות לא הייתה אז גבוהה - ממעלות המשטר ההוא.

החודשים האלה היוו תקופה סטודנטיאלית־בוהמיאנית אמיתית, היחידה בחיי. הלימודים המאתגרים באוניברסיטה ובמקביל ביקור (כמעט בחינם) בכל קונצרט ואופרה אפשריים יחד עם החברים, היו חוויה שטוב לזכור אותה, אפילו תוך התמודדות מתמדת עם ה"אח הגדול" הקומוניסטי שארב בכל פינה. באותה תקופה ארעית וכמעט הזויה החלטתי גם לנסות להשתלם בנגינה בכינור שמדי פעם הייתי מתאמן בה אחרי שיבתי מטרנסניסטריה. התקשרתי והוזמנתי לביתו של הנגן הראשון (היהודי) של התזמורת הפילהרמונית והוא ביקש שאנגן לו משהו. עשיתי זאת, הוא חייך ואמר שאלמד קודם אצל אחד מתלמידיו ואחר כך נראה. חזרתי לחדרי השכור, הבנתי את הרמז, נפטרתי מהכינור וכך נסתיימו אשליותי המוסיקליות ונותרתי רק עם האהבה למוסיקה. אחרי בחינות הסמסטר הראשון התבשרתי לא רק שהצלחתי בהן אך גם שהגיע היתר היציאה. ההורים גילו אותה נדיבות לב שאפיינה אותם בדאגה לנו ולעתידנו ולא נתנו לי להרגיש צערם על הפרידה השנייה שלהם, אחרי עליית אחי. עזבתי את רומניה ולא שבתי אליה עוד, ללא שמץ של עצב או געגוע.

❖

כך, ב־25 ביוני 1950, ירדתי מהאונייה "טרנסילבניה" בנמל חיפה, איבקו אותי ב־ד.ד.ט. (וקידמתי את זה בברכה אחרי הניסיון שצברתי בטרנסניסטריה) וקיבלתי 14 ל"י הלוואה מהסוכנות, שאת רובה ניקו עבור מיטה ומזרון שעמדתי לקבל בהמשך (ושהחזרתי עד 1954 ועד הגרוש האחרון). ביציאתי חיכה לי אחי שבינתיים שינה שמו לגיל שעל, העניק לי 5 ל"י (סכום נכבד באותם ימים) מתנת בכורה, ולקח אותי לביקור אצל דודַי בתל־אביב וירושלים. עשה המקרה שהזדמנה בנמל גם תמר רפפורט, אותה הכרתי כבר מקודם במושבות וגם בהדרכה בתנועה, אשתי לעתיד לבוא; היא שהתה בקיבוץ "שורש" אחרי עלייתה ארצה.

(בנקודה זו בכתיבתי שאלה אותי תמר: מה, אתה ממשיך לכתוב גם על התקופה שלאחר העלייה ארצה? כאילו שאין "שוץ" שורה בכל אשר עשיתי שם וכאן, לטוב ולרע. וזאת לדעת, סיפורי מתומצת בהכרח להיבטים החיוביים של חיי, למרות כל האירועים בהם חוויתי או ראיתי: גֵרוש ושיבה (לא הביתה), עבודת כפייה ושיתוף פעולה, בגידה ואצילות נפש, חולי ומסירות נפש, מוות והישרדות, אלימות וחמלה, השפלה וזקיפת גב. כל אלה עובדו והוכנסו לפרספקטיבה מסוימת בשוץ, על שלוחותיה הערכיות במשפחה ובחברה, שאפשרה לנו לבנות עתיד חדש).

אחרי כשבוע עברתי לקיבוץ "במאבק" (בתחום הישוב "ולדהיים" שנעזב על ידי המיישבים הגרמנים הטמפלרים) של "העובד הציוני" שאליו הועדתי בתנועה עוד לפני עלייתי. באופן מקביל הצטרפה קבוצה שלמה של חברי התנועה שעלו באותה עת, מקנים וסניפים שונים ברומניה. התמזל מזלי וקיבלתי חדר טוב בבניין המחלבה של היישוב הישן, אותו חלקתי עם בוזיו, חבר ההנהגה הראשית וה"תרבותניק" של התנועה ברומניה ולימים ד"ר קמילו דרזדנר, מנהל ספריית הכנסת. וכך התחילה עוד תקופה קדחתנית ומכוננת בחיי. מהיום הראשון עבדתי בשדה ויענקל ליברמן, שאליו הוצמדתי בחודש הראשון עשה עבודה יסודית; הייתי חוזר עם ידיים מיובלות מאיסוף גבעולי התירס והעברתם לבור המספוא עד שפיתחתי מיומנות לכך. המאמץ השתלם, עברתי לשבועיים הכשרה במוסך הטרקטורים, למדתי לנהוג בטרקטור שרשראות וטרקטור גלגלים ואחר כך התקבלתי בענף ה"פלחה" – דבר שאין לזלזל בו על פי כל ובעיקר הפלחים. חרשתי, דסקסתי וזרעתי את שדות המשק עד ציפורי ורק לקצור ב"קומביין" לא נתנו לי....עדיין. כל זה ביום; בלילה היינו קוראים ספרים, בוזיו ואנוכי, מחמשת כרכי "מלחמת העולם השנייה" של צ'רצ'יל (הכרך השישי עוד לא הופיע) עד "אפלה בצהרים" של א. קסטלר, זה האחרון בתרגום עברי – עם מילון ומחברת על ידי, לרישום המילים הלא מובנות. כך, אחרי שלושה חודשים בערך, דיברנו רק עברית. לאורך כל התקופה, חיי השיתוף

ועבודת הכפיים – בחקלאות, בסיוד בתי השימוש, בתורנות מטבח – לצידם של המייסדים כמו מילו דרך וחבריו ומול מנהיגי התנועה לשעבר ברל שיבר (שהפך לסנדלר המשק) ואיציו הרציג (ארצי, שיצא למרעה כשספרים מבצבצים מכיסיו) היו חוויה גדולה, עם כל הקושי שהיה כרוך בהסתגלות אליהם.

אחרי כחודשיים עברה גם תמר ל"במאבק" אך עזבה זמן מה אחר כך מטעמיה היא. גם הורי עלו בינתיים ארצה ואחי קלט אותם. הם היו אצלו במושב כחודש, ביקרו גם אצלי בקיבוץ (ואמי פרצה בבכי כשראתה אותי שב מהשדה ופורק שקי תבואה מהטריילר) אך לבסוף נקלטו במעברת הצריפים בקריית אונו. מצפוני די הציק לי שלא הייתי על ידם בימים הקשים ההם. אבא ניסה לסחור בניידות אך זה היה קשה ולבסוף הצליח להיכנס כשותף בחנות עם מכר שלו מהעולם הישן.

אני נשארתי עוד כחצי שנה בקיבוץ ועזבתי באמצע 1951 כשהאסיפה הכריעה על מעבר לסטטוס של מושב שיתופי תחת השם "אלוני אבא". הסיבה/אשליה הייתה אידיאולוגית אך שלא להטעות את עצמי ואחרים, הייתי עושה זאת בכל מקרה. כך למעשה נסתיימו שלוש שנות התנדבות ציונית בחיי והתחילה תקופת השרות הלאומי.

הייתי אמור להתגייס מיד אך ביקשתי דחייה של חצי שנה, מתוך רצון לעזור קצת להורים. בתחושת פסול ואשמה עזבתי לפנות בוקר את הקיבוץ (כגנבים בלילה, אמר לי מילו דרך כשהתראינו אחרי זמן מה) עם מיטת הסוכנות בטנדר שהקיבוץ העמיד לרשותי ישר לצריף הורי במעברת קרית אונו. מצאתי תיכף עבודה כמתרגם מגרמנית לעברית ולהיפך, במשרדו של תעשיין ייקה (בשם טורנהיים) קשוח והוגן שעלה בשנות השלושים ובנה מפעל דוודים אך על השפה העברית לא הצליח "לגבור".

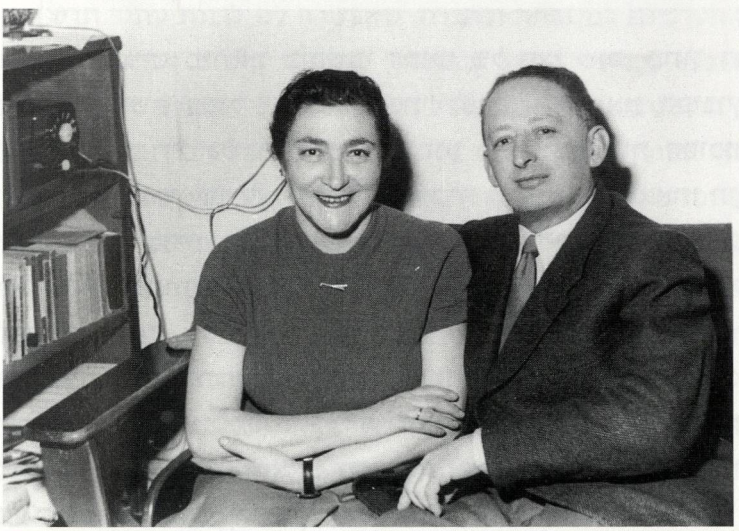
כעבור שישה חודשים התגייסתי לצה"ל, עברתי שלושה חודשי טירונות והוצבתי, אחרי שנודע להם שלמדתי סמסטר כימיה, לחיל מדע (חמ"ד – מי עוד יודע שהיה חיל כזה?) שממנו צמח לימים רפא"ל. עשינו שם פצצות בידיים, לקראת ייצורם וגם לשימוש בעת חרום. למדנו, הרכבנו, ניסינו, שינינו עד שהוצאנו משהו מידינו – תקופה מאתגרת, עם אנשים מעניינים, ובראשם פרופ' ארנסט דוד ברגמן, ממניחי היסוד של לימוד וחקר הכימיה ושל מדע הגרעין בארץ. לא חלמתי אז שכעבור 15 שנה הוא יציע לי משרה של מרצה לכימיה באוניברסיטה.

❖

תוך כדי כך, בקיץ 1952, ברדתי ממשאית שנתנה לי טרמפ לתל אביב מהמחנה, נתקלתי באקראי בתמר, שעבדה כמורה ביישוב ספר. נוכחתי שאהבתי אליה לא

שככה, שמחתי שהיא פנויה וידעתי לאן פני מועדות ובאוקטובר אותה שנה נישאנו במועדון "תיבת נח" של הועד למען החייל ברח' הירקון בתל אביב. חברי במחנה התלוצצו על כך שאחרי שבעבר סירבתי להצעה לבנות קיר ביטחון במתקן מסוכן בו עבדתי, דרשתי פתאום להקימו. אך הם גם לא הבינו למה דחיתי כל הצעה לקבל דרגה או להישלח לקורס קצינים ושירתי כטוראי עד לשחרור. לך תסביר שעוד בשוץ נדרתי להימנע מלשלוט בגורלם של אנשים אחרים.

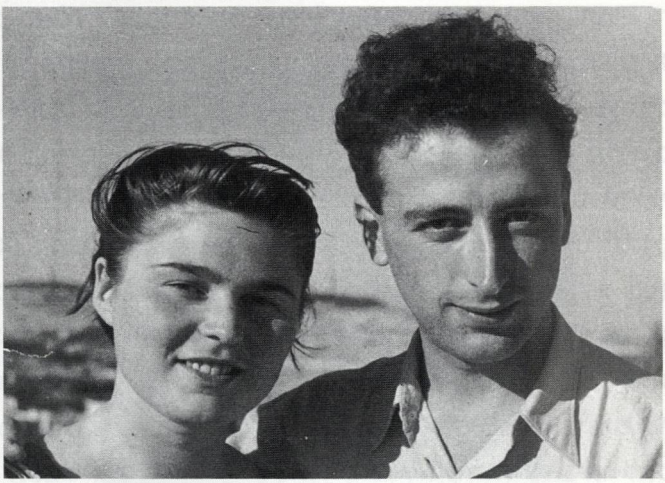
אחרי זמן מה, קיבלה תמר הצעת עבודה בבית ספר ירושלמי, אני ביקשתי העברה למחנה חמ"ד שם ועברנו לירושלים. קיבלנו חדר על גג בית של הרכוש הנטוש באבו־טור, בטווח יריה של הלגיון שעל חומות העיר העתיקה, ולא פעם היינו צריכים למצוא מחסה מפני יריותיהם אצל דיירי קומת הקרקע. ההורים כבר היו שם וזה גם היה לעזר, אף כי עוד לא היו מסודרים לגמרי. אבי נכנס כעובד בחנות ממתקים, עבד קשה ואחרי שנה נכנס כשותף ואחרי כשנתיים התבסס וקנה גם את חלקו של השותף הזקן שפרש, והפך לבעל החנות.

מינה וצבי (הרש) פוקס (ירושלים 1955)

בסוף 1953 השתחררתי – אחרי שרות חובה של שנתיים וחצי, כנהוג אז – והתחלתי לעבוד כטכנאי כימיה אצל פרופ' פליקס ברגמן, איש מקסים ומדען מצויין, אשר סירב עם זאת לבקשתי לעבוד וללמוד במקביל באוניברסיטה. באביב 1954 נולדה בתנו, נאורה, כשמה כן היא מאז ומתמיד. כעבור מספר חודשים ביקר

במעבדה פרופ' דוד גינסבורג ממכון ויצמן, אשר התמנה לראש המחלקה לכימיה אורגנית ואחר כך של הפקולטה לכימיה בטכניון. התברר שהוא בא לראות אותי – אחרי שחקר אצל אנשי חמ"ד – ולהציע לי לבוא איתו לחיפה כטכנאי ראשי של המחלקה לכימיה אורגנית. זו הייתה הצעה קוסמת אך החלטתי להסתכן ולענות שאני מוכן, בתנאי שיאפשר לי ללמוד שם במקביל. אחרי רגע של היסוס ענה לי שלא היה מצפה ורוצה שזה יהיה אחרת, אך לא על חשבון שעות העבודה – כזה היה גינסבורג, מדען מצוין, מורה נערץ ואיש אשכולות (עד שנשבה בקסם הכוח והשלטון).

תמר ובן־ציון פוקס (ירושלים 1954)

כך התחילה אחת התקופות המפרות אך גם הקשות בחיי. עברנו לחיפה ומצאנו מגורים לא רחוק מהטכניון בדירה של שני חדרים שאחד מהם היה מושכר לשני סטודנטים. המעבר היה קשה אך היו לו גם בונוסים, כמו חלק ממשפחתה של תמר בעיר וכמה חברים משוץ – בומי ופרלי שטטנר ז"ל ויהודה וז'ני טננהאוס יל"א ואחרים.

אכן, במקביל לעבודה בהקמת וארגון המעבדה נרשמתי לשנה ראשונה של למודי מדעים במגמת הכימיה – אז עוד למדו ארבע שנים לתואר ראשון. זו הייתה הפעם הראשונה בחיי שחוויתי עוני – אף כי ללא תחושת השפלה; פשוט חוסר יכולת לסיים חודש מעמל כפי ועברנו בזמן הזה ארבע "דירות" שכורות. כדי להשלים את פרנסת המשפחה לימדתי עוד בבתי ספר ערב אשר הכינו לבגרות וכאשר סיימתי

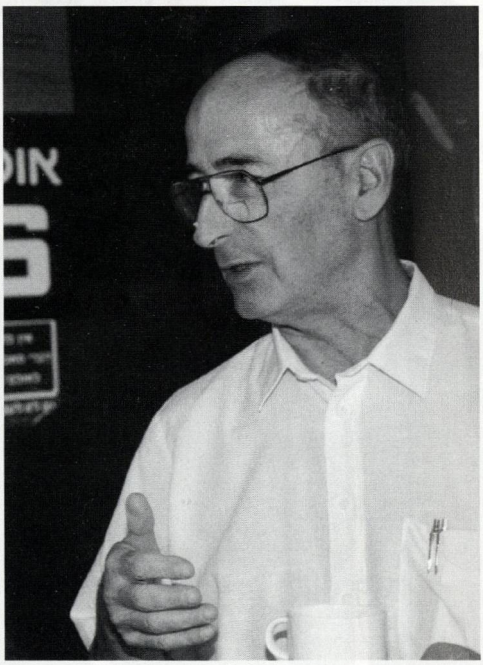
תואר ראשון ועברתי ללמודי תואר שני ולמעמד של אסיסטנט ואחר כך של מדריך, גם יכולתי כבר להשלים את ההכנסה על ידי הוראה ביום – בבית הספר הריאלי. כך סיימתי את התואר השני ואז גם עברנו לגור בדירה בדמי־מפתח (זוכרים עוד מזה?) באחוזה שעל הכרמל, שם נולד לנו הבן, עדן, כשמו כן הוא, מאז ומתמיד.

באותו זמן עבר גם הטכניון על רוב מחלקותיו לקרייתו החדשה בנוה־שאנן ושם סיימתי כבר את הדוקטורט בכימיה. אני לא יכול שלא לציין את החוויה האינטלקטואלית ששנות הלימוד והעיון האלה העניקו לי, הן מאופי המקצועות המדעיים שהם כללו אך גם מהאווירה והחבורה המיוחדת שמסביבי, של עמיתים ומורים כאחד.

כל השנים האלה לא פסח עלי צה"ל ומאחר שפירקו את חמ"ד הועברתי כבר ב־1956 לשרות מילואים בחיל רגלים, עברתי קורס לקשרים גדודיים והפכתי לקשר המג"ד בגדוד צפוני. התלוצצנו שבכל תרגיל עלי לכבוש כל גבעה פעמיים – פעם עם המפקד בסיור מקדים ושוב עם כל הגדוד. רק אחרי כשש שנים נזכרו בי שוב וקראו לי להצטרף ליחידה מיוחדת במודיעין שדה, בה שרתתי כמעט עד גיל 50, אמנם כטוראי, אך אז המציאו פטנט מצחיק למדי לאלה כמוני ונתנו לנו (לדוקטורים) סרט כחול על הכתפות עם הכתובת במ"ק – במעמד קצין (רב סרן). בממוצע שרתתי שלושה שבועות בשנה אך היו גם שנים כמו זו שבה נשלחנו לשמור קרוב לחמישה שבועות בשרם א'שיך. עשיתי פעם חשבון מקורב של סך כל שנות ההתנדבות והשרות לאומה שלי, והגעתי לתוצאה הנכבדה של 6.75 שנה. לרבים מחברי תוצאות דומות – לך תסביר את זה לאלה ששואלים מנין הכוחות שהביאו לתקומת האומה. זו הייתה בחירה אישית וזכות גדולה לתרום למפעל האדיר הזה, אך ד"ע, זה לא עזר להגשמה העצמית שלאחר מכן. כל השנים של קליטה טובה ויצירתיות גבוהה נבלעו במפעל הזה; לאורך כל הדרך שלאחר מכן הייתי ה"זקן" שבחבורה: הכי מבוגר בפלוגת הטירונות, הכי מבוגר בין הסטודנטים בכיתה ועד היום, הכי מבוגר בין מתנדבי המשמר האזרחי. אך גם זה תרם לראיית המציאות בפרספקטיבה הרחבה יותר.

אחרי סיום הדוקטורט נתמניתי למרצה בפקולטה לכימיה והתחלתי להרצות ולנהל מחקר עצמאי, אך הישגי לא הספיקו לקידומי מבלי להשתלם בחוץ לארץ ואחרי שלוש שנים, בקיץ 1966, יצאנו לבוסטון בארצות הברית, שם נתקבלתי להשתלמות באוניברסיטת ברנדיס, לה הייתה אז מחלקה לכימיה מפוארת. השנתיים ששהינו שם היו טובות ופתחו אופקים לכולנו, תמר גם השתלמה והילדים למדו אנגלית. עוגמת הנפש היחידה נגרמה על ידי מלחמת ששת הימים, שהישראלים שם לא יכלו לקחת חלק בה, אך היא הייתה כידוע קצרה!

לקראת סיום השנתיים קיבלתי שתי הצעות עבודה, מהאוניברסיטה העברית בירושלים ומהאוניברסיטה החדשה בתל אביב, שאותה העדפתי כי העניקה חופש פעולה ותנאי מחקר משופרים ובה התקבלתי כמרצה בכיר. באותו זמן תמר למדה בתחילה ספרנות ואחר כך עבדה כספרנית בבית הספר התיכון בהרצליה שם גרנו 16 שנה. לאחר מכן, כשהילדים יצאו מן הבית כל אחד לדרכו, עברנו לתל־אביב, שם עבדה קודם באוניברסיטה הפתוחה ולאחר מכן בסמינר הקיבוצים עד לפרישתה. אני שקעתי במחקר והוראה ובעבודה קשה עליתי בסולם הדרגות עד לפרופסורה מלאה ולראש בית הספר לכימיה באוניברסיטה. כל זה כבר לא שייך לכאן; זה הרי כלול ממילא במסמך שבראשו אותה שורה ראשונה מתמיהה מראשית סיפורי זה.

פרופסור בן־ציון פוקס (תל אביב 2000)

הילדים בגרו, נאורה התחתנה עם שמואל ברגר, ילדה את תום, (התגרשה) והפכה לאשת מחשבים ותרבות האינטרנט פורה ומקורית. עדן למד פיזיקה, המשיך את שרותו בצה"ל בחיל המודיעין משם השתחרר כאלוף משנה כדי לשנות כיוון לעבודה קהילתית וחברתית, התחתן עם אורלי שבתאי והולידו את עידו, שחר ואחינועם. לכל הנכדים האלה מוקדש באהבה סיפור זה של הסבא משוץ.

על אחי גיל שעל (זליג פוקס) ז"ל

אחי ז"ל, זליג פוקס, לימים **גיל שעל** – נולד ב־7 בנובמבר 1926 ולכן זכה עוד לחגוג את חגיגת הבר־מצוה בסוצ'בה, שם למד בבית הספר העממי ושלוש כיתות בגימנסיה למסחר הידועה בעיר. הוא עבר אחר כך את כל תלאות גירוש טרנסניסטריה כמתואר בסיפור המשפחה ואחרי השיבה לסוצ'בה השלים את לימודיו והיה פעיל בתנועת "העובד הציוני – דור חדש". יפה תואר היה ושובר לבבות.

שני חברים - מימין: פרדי רוט (שני), עולה חדש וגיל שעל (זליג פוקס) ז"ל, שנתיים בארץ (חיפה 1950)

הוא עלה ארצה ב־1947 באונית "פן קרסצ'נט" שנלכדה על ידי הבריטים ונשלחה לקפריסין. גיל היה שם בין מפקדי המחנות של ההגנה, הגיע ארצה ב־1948 והיה בין מייסדי "כפר שמואל" של "העובד הציוני" ב־1950. אחרי עליית ההורים הוא עבר איתם לירושלים ב־1952 ותמך בהם עד שהתבססו שם. הוא עבד במשרד העבודה ולמד במקביל באוניברסיטה העברית עד לתואר בוגר במדעי החברה (1956) ולימודי המשך באוניברסטאות פרינסטון וג'נבה.

הוא הפך למומחה ביחסי עבודה, אחרי פעילותו במשרד העבודה (עד 1958), המשיך כמרצה בטכניון (עד 1964), עמית מומחה בארגון העבודה הבינלאומי (ILO) בג'נבה ויועץ ממשלת ציילון – סרי לנקה (עד 1967). אחרי שובו משם כיהן כמנהל מחלקת כח אדם ויחסי עבודה ב־'חברת העובדים' (עד 1974), נספח לעניני עבודה בשגרירות ישראל בארצות הברית (עד 1977), נציג אירופאי של בנק הפועלים בלונדון (עד 1981) ולבסוף מנהל המרכז ללימודי עבודה וניהול ב־'בית ברל' (עד 1988). גיל כתב בחסד ופירסם ספרים ומאמרים בכתבי עת מקצועיים בתחום התמחותו. האחרון בהם, שקיבל שבחים רבים מעמיתיו, היה:

The Rise and Fall of the Israeli Labour Movement,
Contemporary Review, ***2000***, I - pp. 64–73; II - pp. 127–134.

גיל נשא את אופירה (לבית שטרן מטבעון) ונולדו להם בת, טלי (לימים סלמן) ובן, ניר.

הוא נפטר בטרם עת, ב־26.4.2000, ממחלה קצרה וקשה. יהי זכרו ברוך.

מימין: קברו של ירוחם פישל פוקס על הר הזיתים
וקברותיהם של בן־ציון ומירצא פוקס בבית הקברות הישן בסוצ'בה

אלה תולדות משפחת פוקס מסוצ'בה לדורותיה ושלוחותיה, החל בירוחם פישל פוקס, כפי שלוקט ונחקר על ידי גיל שעל (זליג פוקס) ז"ל והושלם ונערך על ידי בן־ציון פוקס.

ירוחם פישל (בן דניאל) **פוקס** (1852 בוקובינה – 1917 ירושלים) ואשתו **חיה הינדה** (1853–1912 סוצ'בה) הולידו את:

בן־ציון פוקס (1870–1930 סוצ'בה), אשר נשא לאישה את **מירצה** שטוק (1875–1940 סוצ'בה), אשר היא ואחותה ינטה (1898–1960 ירושלים) שנישאה ל**חיים קרמר**, באו מהעיירה קומנשטי שבסביבה.

יעקב יואל פוקס (1875–1939 בוקובינה) שנשא את **אסתר מלכה וסרמן**.

מרים פוקס (1883 סוצ'בה – 1953 אלבני, ניו יורק) שנישאה ל**משה שכטר** (1879 סוצ'בה – 1949 ברוקלין, נ.י.).

בן־ציון ומירצה פוקס הולידו את:

דניאל פוקס (1896 סוצ'בה – 1942 מורפה) שנשא את **יהודית/יטי** פכטהלט (1900 איצקני – 1970 חיפה).

יחיאל פוקס (1898–1920 סוצ'בה).

צבי הירש פוקס (1900 בוקובינה – 1998 תל אביב) שנשא את **מינה** לבית ינובר (1904 יאסי – 1990 תל אביב).

חיה הינדה פוקס (1905 סוצ'בה – 1942 טירספול) שנישאה ל**שמעון קרנר** (1904 סטרוז'נץ – 1965 חיפה). – אחרי שובו של שמעון קרנר כאלמן מטרנסניסטריה, נשא את גיסתו, יטי פוקס (אלמנתו של דניאל) ועלו ארצה – יד לנספים וקריאת תיגר לגורל האכזר.

זאב גרשון פוקס (1910 סוצ'בה – 1993 תל אביב) שעלה לארץ ישראל בשנת 1930 ונשא את **מרים** וולצר (1912 סוצ'בה – 1989 תל אביב).

זבולון פוקס (1912 סוצ'בה – 1973 ירושלים) שעלה לארץ ישראל בשנת 1933 ונשא את **חיה** שוורץ (1912 סוצ'בה – 1995 ירושלים).

צבי ומינה פוקס הולידו את:

אשר זליג פוקס לימים **גיל שעל** (1926 סוצ'בה – 2000 תל אביב) ש ארצה בשנת 1947, נשא את **אופירה** שטרן (1935 ירושלים –) והולידו את **טל** ואת **ניר**.

בן־ציון פוקס (1930 סוצ'בה –) שעלה ארצה בשנת 1950, נשא את **תמר** רפפורט (1931 יאסי –) והולידו את **נאורה** ואת **עדן**.

זאב ומרים פוקס הולידו את:

בן־ציון פוקס לימים **שעל** (1936 תל אביב –) שנשא את **דבורה** פיבך (1937 חיפה –) והולידו את **שרון** ואת **עדי**.

דניאל פוקס (1949 תל אביב –) שנשא את **חוה** שלפרוק (1951 מינכן –) והולידו את **שלומית**, את **אילן** ואת **טל**.

זבולון וחיה פוקס הולידו את:

ציונה פוקס (1935 ירושלים –) ולה בן, **דורון** ובת, **דפנה**.

מנחם פוקס (1940 ירושלים – 2006 קידר) שנשא את **נחמה** רזיאל (1939 ירושלים –) והולידו את **רן**, את **יעל**, את **איתן**, את **אביעד** ואת **רועי**.

יעקב יואל ואסתר מלכה פוקס הולידו את:

קרנצה פוקס (1889 סוצ'בה – 1975 חיפה) שנישאה ל**דוד לייב גליק** (1887 סוצ'בה – 1975 חיפה) והולידו את **מלציה גליק** (1917 סוצ'בה – 2000 חיפה).

רבקה רגינה פוקס שנישאה ל**חיים** גרלר

פפי פוקס

דורה פוקס שנישאה ל**מאיר פרנקל**.

צילי פוקס שנישאה ל**ברל ראוכבך** והולידו את **אורנה**, **אתל**, **יהודית** ואת **יצחק**.

אהרון לייב פוקס־וסרמן שנשא את **חנה וסרמן** והולידו את:

מלכה וסרמן (1914 פטראוץ – 1997 רחובות), שעלתה ארצה בשנת 1947 דרך קפריסין, נישאה ל**אריה שור** והולידו את **יעקב** ואת **ניסן**.

זאב וסרמן (1917 פטראוץ – 1980 חיפה), שעלה לארץ ישראל בשנת 1938, נשא את **מרים** וינר והולידו את **אריה** ואת **רמי**.

שושנה וסרמן (1930 פטראוץ –) שעלתה לארץ ישראל בשנת 1944 מטרנסניסטריה נישאה ל**מקס ליליאן** והולידו את **חנה** ואת **דוד**.

צילה וסרמן (1934 פטראוץ –). שעלתה לארץ ישראל בשנת 1944 מטרנסניסטריה, נישאה ל**יוחאי גדיש** והולידו את **רונית**, **טלי**, **דורון** ואת **איתן**. ההורים ועוד בן ושתי בנות נרצחו ע"י הגרמנים בתחילת המלחמה/השואה.

מרים ומשה שכטר הולידו את:

אברהם שכטר (1902–1922 סוצ'בה.) ו**יהושע שכטר** (1913–1913 סוצ'בה).

חיים שכטר (1907 סוצ'בה – 1994 אלבני, ניו יורק) שהיגר לארצות הברית, נשא את **פרידה** סילברמן (?) והולידו את **ז'נט**, **פלורנס** ואת **דיאנה**.

גדליה שכטר (1910 סוצ'בה – 2003 וושינגטון), שהיגר לארצות הברית, נשא את **רות** גרינברג והולידו את **לינדה** ואת **רוברט**.

מלך שכטר (1913 סוצ'בה –) שהיגר לארצות הברית, היה לרב בברוקלין, נשא את **חייקה־קלייר** טוניס (1913–1990 ברוקלין, ניו יורק) והולידו את **שרה** ואת **הרשל**.

סיפורו של צבי פורר

סוצ'בה שלי...

שמי צבי פורר בן לשלמה פורר ז"ל, יליד סוצ'בה, וחיה פורר ז"ל, ילידת בורדוז'ני. אח של מרגלית (פרלה) חונה ז"ל מצד אבי, שהתייתמה מאמה ייטי לבית בליי ז"ל בטרנסניסטריה.

צביה (פלץ) וצבי פורר

אבא כאיש דתי, היה במשך כל השנים הזכורות לי, גבאי בית הכנסת בסוצ'בה, תחילה של בית הכנסת "בית מדרש" (שהיה מול בית הכנסת הגדול) ולאחר הריסתו, גבאי "בויז'ניצר שיל". כדי שלא יצטרך לעבוד בשבת ובחגים, בחר אבא בעבודה כאחראי על השקילות, תפקיד שאִפשר לו לקחת את היום החופשי בשבת ובחגי ישראל.

נולדתי בשנת 1947 בדור שאחרי מלחמת העולם השנייה, אך השואה השפיעה גם עלינו. אני זוכר את רוב החברים שלי כבנים יחידים וילדים שגדלו ללא סבא וסבתא, כיוון שאלה נפטרו בטרנסניסטריה ובדרך כלל מקום ותאריך קבורתם לא ידוע.

למדתי בבית הספר הקרוי "בית הספר לבנות" ומחצית מהכיתה היו יהודים. התלמידים הטובים ביותר היו היהודים וגם גברת ויגדר מנהלת בית הספר היתה יהודייה.

אני זוכר שביום כיפור ארגנתי שכל היהודים לא יגיעו ללימודים. כל הילדים

היהודים, כולל אלה שלא היו דתיים, הסכימו למהלך, כי הרי כולם שמחים לא לבוא לבית ספר. למחרת היום נקראתי לחדר המנהלת שביקשה ממני לא לעשות דברים דומים בעתיד. אני רוצה להזכיר כאן גם שתי מורות יהודיות שהיו לנו גב' שמטרלינג מורה לרוסית וגב' שמלצר מורה להיסטוריה.

לשמחתי הורי דאגו לכך שאלמד עברית ואדע להתפלל עוד ברומניה. בהיותי בן שלוש למדתי תפילה בחדר אצל המורה זוננשיין ואשתו ובגיל מבוגר יותר אצל המורה ויז'ניצר. אני זוכר היטב את המורה שלי לעברית, ארתור שפירא, שבזכותו בהגיעי לארץ בשנת 1964, יכולתי להתקבל ישירות לבית הספר התיכון ללא צורך באולפן לעברית. אני מאמין שהידע בעברית הועיל גם לקבלת תעודת בגרות טובה שאִפשרה לי להמשיך לימודי בטכניון בחיפה בפקולטה שבחרתי.

עבורי סוצ'בה היא לא רק העיר שבה נולדתי אלא הרבה יותר מזה. האנשים, ובמיוחד היהודים שחיו בה, ושתודות לתפקיד אבי ז"ל כגבאי בית הכנסת הכרתי את רובם, קרובים ללבי. אני שמח ומתרגש מאוד בכל פגישה עם מישהו משם.

לשמחתי גם התחתנתי עם ילידת סוצ'בה, צביה־הרמה, בת ללודויג אליעזר ואוגוסטה פלץ ז"ל. לא הכרנו זה את זו בסוצ'בה אך בהיותנו ילידי אותו מקום, השפה, הביטויים והמאכלים היו משותפים לנו.

מקומות כמו המצודה (צ'טטה), זמקה, החורשה–"פדוריצ'ה", הם עבור שנינו לא רק שמות מקומות, אלא נושאי אותן המשמעויות וזיכרונות ילדות. בקיץ 2002 חזרתי עם אשתי וחברת ילדות – רייזלה שאואר לסוצ'בה. למרות שחלפו 40 שנים שבהן לא הייתי שם, ואף על פי שהבתים שלנו נהרסו והעיר גדלה מאוד, נשארו הריחות, המקומות המוכרים, שארית הקהילה היהודית ובית הקברות היהודי (לצערינו מוזנח). שמחתי שהחלטתי לבקר בסוצ'בה ואני אף מקווה להראות את כל המקומות גם לילדינו, כך שגם הם ירגישו כממשיכי יוצאי סוצ'בה.

סיפורו של חיים פישלר

נולדתי ב־10.1.1917 בעיר סוצ'בה לנתן ושרה פישלר.

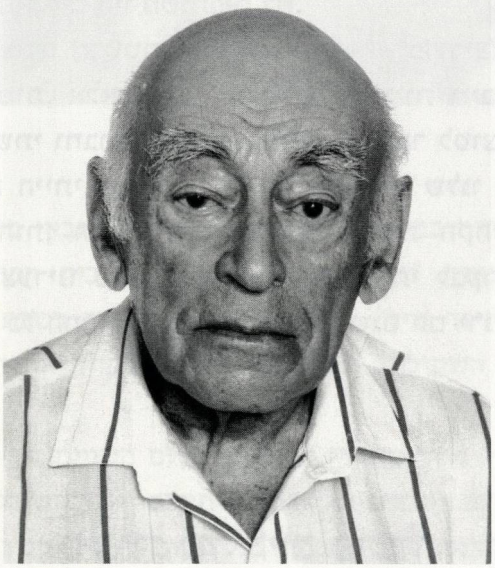
אבא היה אחד ממנהלי הארגון הציוני הרוויזיוניסטי. בשנת 1933 בהיותי תלמיד גימנסיה בן 16 הקמתי עם חברים את ארגון בית"ר והייתי מפקד הקן בין השנים

1933–1936, שבהן זכינו פעמיים לביקורו של אהרון פרופס, מי שהיה עוזרו של זאב ז'בוטינסקי.

בשנת 1936 עברתי לגור בעיר צ'רנוביץ וגם שם הייתי מפקד הקן בין השנים 1938–1940. הקן שלנו מנה אז כ־400 חברים. בתקופה זו זכיתי לפגוש ולהכיר את זאב ז'בוטינסקי וב־1940, בזמן מלחמת העולם השנייה, עוד לפני כיבוש צ'רנוביץ על ידי הצבא הרוסי, השתתפתי בקנייה ומשלוח נשק לארגון האצ"ל בארץ ישראל.

כמו כן עסקתי בהעפלה, עלייה ב', בין השנים 1937–1939. באחת הפעמים פגשתי ברכבת, שהובילה מעפילים מפולין, את מנחם בגין שעמד בראשם. תפקידי היה ללוות את המעפילים עד לעיר הנמל קונסטנצה שלחוף הים השחור.

עם הכיבוש הרוסי ב־1940 נעצרתי עם אשתי, לאה ברגמן, על ידי הק־ג־ב. ונשלחנו למחנה עבודה בסיביר. במחנה הייתי עשר שנים. בשנת 1950 שוחררתי מהמחנה אך אסרו עלי לצאת מסיביר, הייתי חייב להתייצב פעם בשבוע במטה ק־ג־ב ולחתום נוכחות.

חיים פישלר

בסך הכל הייתי בסיביר כ־22 שנים, וברוב הזמן עבדתי בכריתת עצים ביערות, שם גם הגעתי למצב שבו קפאו אצבעות ידי ורגלי. ב־1962 קיבלתי היתר לעזוב את

סיביר ועברתי לחיות בעיר שחטי שברוסיה, שם עבדתי כמתרגם בשפות גרמנית וצרפתית וכן התנדבתי בסניף הסוכנות היהודית במקום.

בשנת 1991 עברתי לגור בגרמניה ועסקתי בשיווק פחם לרוסיה עד שנת 2000. ב־1991 גם ביקרתי בארץ בפעם הראשונה וב־1993 הוכרתי כאסיר ציון. ב־2003 עליתי לארץ והיום אני גר בנתניה.

סיפוריו של מנחם (מניו) פישלר

נולדתי בסוצ'בה ב־15.3.1921 כבן בכור להורי ז"ל זאב ונחמה (בת הרב רפאל הלוי גליקמן) פישלר. להורי נולדו גם אחותי מרים ז"ל בשנת 1922, אחי אברהם ז"ל ב־1925 ואחותי ביאנקה ז"ל ב־1926. ביתנו היה בית מסורתי, ציוני עם השקפות לאומיות.

מנחם (מניו) פישלר

בגיל שלוש הוכנסתי לגן ילדים שבו הגננת, שקראנו לה "דודה", דיברה אלינו עברית מהרגע שעברנו את מפתן הגן. במקביל התחלתי ללמוד את ה"אלף־בית" בחדר של זיידל "באוך" – כך קראנו לו – עד גיל חמש. בינתיים הורי עברו לגור בכפר שליד העיר ופתחו בית מרזח לשיפור הפרנסה. היות ואני כבר למדתי קרוא

וכתוב בעברית, השאירו אותי אצל הסבתא בסוצ'בה בכדי שאוכל להמשיך ללמוד. דודי ז"ל שכר מורה פרטי, ששמו היה פייביש מלמד ואצלו התחלתי ללמוד חומש ואחר כך רש"י. כשמלאו לי שבע שנים נרשמתי לבית הספר הרומני שבעיר, במקביל ללימודי קודש ב"תלמוד תורה" שנפתח בעיר ובו הלימודים היו עברית בעברית. למדתי "גמרא למתחילים" ודקדוק אצל המורה דוד מילר ז"ל שהיה בוגר סמינר למורים "חיות" שבווינה, בא אלינו ממונקץ' ובפרוץ מלחמת העולם השנייה נסע לבקר קרובים ונספה בשואה ביחד עם בנו, חברי לספסל הלימודים. הוא הקנה לי את השפה העברית שאותה אני מדבר מילדותי.

בבית הספר העממי למדתי ארבע שנים ולאחר שעברתי את בחינת הכניסה בהצלחה התקבלתי לגימנסיה שטפאן צ'ל מרה ולמדתי עד סיום לימודי התיכוניים וקבלת תעודת בגרות.

באוקטובר 1941, ביחד עם כל אנשי העיר היהודים, גורשנו לטרנסניסטריה. לאחר תלאות בדרך שוודאי ידועים על ידי סיפורים של אחרים, התיישבנו בגטו מורפה שבמחוז מוגילב. שכרנו אצל יהודי מקומי חדר 3X3 מטר ושם גרנו שש נפשות. הרעב, המחלות והתנאים הלא אנושיים, לא פסחו גם על משפחתנו. נוסף לזה הוכרחנו לעבוד בעבודות כפייה כמו סלילת כבישים, גידולי טבק וכו'.

זאב ונחמה פישלר

הגיהנום מטריהטי

בחודש יוני 1943 תבע הממשל הרומני מה"אובשצ'ינה" – הוועד היהודי של מורפה, 200 יהודים לבניית גשר מעל הבוג והגורל עשה שיכניסו גם אותי לרשימה זו.

כנהוג אצל הנאצים, הובאנו תחת שמירה של הז'נדרמריה הרומנית, בקרונות מסע וכעבור 24 שעות הגענו לטריהטי אשר על הבוג, לא רחוק מהעיר ניקולייב. ליד אתר הבנייה היה קיים מגרש לפריקת חומרי הבנייה ושמירתם ובמרחק של קילומטר משם, המחנה הוקף בגדר תיל כפולה.

בין שתי גדרות התיל הסתובבו נגמ"שים עם חיילים גרמנים שאחר כך הוחלפו בז'נדרמים רומנים. באנו ממחנות שונים ואחד לא הכיר את השני, מה שאיחד אותנו היתה גדר התיל שמסביבנו. בשתי שורות, אחת מול השנייה, חיכינו למפקד המחנה "אס־אס שטורמבנפירר" בשם בירר. פקודתו הראשונה היתה למסור מיד את התכשיטים ומטבע הזר שלפי דעתו היה לנו. אף אחד מהמאתיים איש לא ציית, לכן הוא נתן פקודה שכל אחד ירביץ לזה שמולו בזמן שמנהלי העבודה הגרמנים צרחו "תוציאו את הזהב והדולרים שלכם". הגרמנים שמו לב שהמכות שלנו הן ב"כאילו", לכן לקחו על עצמם את העבודה והרביצו בנו ללא רחם. אחד ממנהלי העבודה בשם זיק היה הגרוע מכולם, סדיסט אמיתי. הוא הכה בצורה איומה וצעק "זה יעלה לכם בחיים".

זעקותינו הגיעו עד לתחנת הז'נדרמים הרומנים שהיתה ממוקמת לא רחוק. כידוע, היו הרומנים "בעלי בית" בטרנסניסטריה, ואז הופיע קצין רומני בדרגת רב־סרן, ניגש למפקד הגרמני ולאחר שיחה קצרה ביניהם, פסקו המכות. כך היתה קבלת הפנים בטריהטי. לאחר סצנת המכות, הובילו אותנו לדיר חזירים לשעבר, שבו הקימו שלוש קומות של דרגשים. קצת תבן ושמיכה היו משכב למנוחת הלילה שלנו.

למחרת התחילה העבודה. הגשר שהיה צריך להיבנות על ידנו היה באורך של קילומטר בערך. חברות הבנייה היו "קרופ", "בטון אונד מונירבאו" ו"לואיג". עבדנו כל היום והאוכל הספיק רק כדי לא למות מרעב. על איכות האוכל יעיד מקרה אישי שלי. את הארוחה שנקראה ארוחת צהריים אכלתי זמן מה בכדי לא ליפול מרעב, עד שיום אחד, כשעמדתי בתור לקבל את מנת המרק שלי, הביט עלי מהדוד ראש של סוס. מאז ויתרתי על המרק.

מפקד מחנה היהודים היה אחד בשם "הקלה", סדיסט מושבע. פעם, כשאחד מאיתנו שעבד במסגרייה לקח לעצמו כמה טיפות שמן מכונות וזה נודע להקלה, הוא שלף את אקדחו וירה בו והרגו במקום. בפעם אחרת, הוא נכנס בעודו שתוי לאחד הצריפים, הוציא יהודי והוביל אותו לבור שיועד למרתף, דחף אותו פנימה וסקל אותו באבנים עד צאת נשמתו.

במקרה שאני חוויתי היה לי יותר מזל. יום אחד נשלחתי להוריד מדוד קבור

באדמה את המכסה שלו, שהיה מחובר אליו בהמון ברגים. נתנו לי מפתח והתחלתי לפתוח אותם, אך פתאום נפל לי המפתח מהיד לעומק של שני מטר, בין הדוד לדופנות הבור. לא היתה לי שום אפשרות להוציא את המפתח ולרוע מזלי, כשאני עומד מיואש מבלי לדעת מה לעשות, עובר המייסטר זיק, הידוע לשמצה, ושואל אותי מה הבעיה. כשאמרתי לו שהמפתח נפל לי, הוא ענה לי שזה יעלה לי בחיים אם לא אוציא את המפתח עד שיחזור. מכר שלי, שעבד במסגרייה בא לעזרתי ובעזרת חוט ברזל ארוך שבקצהו תפס הוציא את המפתח וכך ניצלתי.

עבדנו גם בתחנת הרכבת שליד המחנה, בפריקת חומרי הבנייה. עלה בידי כמה מאיתנו להתחבר עם חייל רומני שהציע להעביר מכתבים מאיתנו לקרובים במוגילב, שארגורוד ומורפה, כמובן תמורת תשלום נאות. העסק פעל כמה פעמים, עד שמישהו דיבר יותר מדי. ביום אחד, כששלושה מחברינו מסרו מכתבים לחייל הרומני, הופיע גרמני אחד ובאותו לילה נלקחו מוסרי המכתבים לשפת הנהר; לפי גרסה אחת, קודם נורו ואחר כך נזרקו לתוך הכלונסאות שתמכו בגשר ושפכו עליהם מלט, גרסה אחרת אומרת, שנזרקו חיים לתוך הכלונסאות ונשפך עליהם המלט. הכלונסאות נהיו למקום קבורתם. בין מוסרי המכתבים היה גם חבר טוב שלי בשם סמי פכט מקימפולונג.

כבר בחודש אוקטובר קפא הבוג ולא יכולנו יותר להתרחץ וכתוצאה מכך הכינים התחילו להטריד אותנו. הגרמנים הביאו דוד חיטוי ובגדינו הוכנסו לחיטוי. מהכינים נפטרנו אך מבגדינו נשארו רק סמרטוטים.

יום אחד הציע רב־סמל רומני שתמורת 20 דולר לבן אדם הוא יחזיר אותנו לגטאות שבהן משפחותינו נמצאות. נערכה רשימה, אך ברשותי לא היו 20 הדולרים ולא נכללתי בה. אבל, חברים של אבי ז"ל שילמו עבורי וכך גם אני נכללתי ברשימה. הרב־סמל נסע לאודסה וחזר עם הוראה להביא את כל הרשומים להופעה בפני בית דין באודסה. למרות המחאות של הקלה, נלקחנו לתחנת הז'נדרמריה ומשם לתחנת הרכבת והועמסנו לרכבת – לכיוון מוגילב.

זהו חלק מזיכרונותי המרים מטרנסניסטריה, שבהם הגרוע ביותר היה טריהטי. רק מעטים מיוצאי בוקובינה שהוגלו מעבר לבוג, שם שלטו הגרמנים, נשארו בחיים. כעד שראה זאת בעיניו, חובה עלי שלא לתת לשכחה להשתלט ולתעד זאת לדורות הבאים.

השיבה לסוצ'בה והעלייה ארצה

אחרי שובי למורפה החלטנו – אני וחברתי זינה, שהכרתי לפני שליחתי לטריהטי – להתחתן ואמנם בסוף נובמבר 1943 נישאנו, במרס 1944 שוחררנו על ידי הצבא האדום, והלכנו ברגל שבוע שלם עד לעיר הולדתי סוצ'בה וחיכינו לעלות ארצה.

ב־1945 נולד בננו, יצחק, ובגלל היותו תינוק נדחתה העלייה עד אוקטובר 1947, והגענו ארצה לאחר שהייה של שישה חודשים במחנה בקפריסין. את מה שעברנו בארץ בתור עולים חדשים, אין צורך לספר. עבדתי כפועל בבית חרושת עד סוף 1950 ובינתים למדתי הנהלת חשבונות ועבדתי אצל רואה חשבון.

ב־1951 נולד לנו בן שני ושמו יגאל וב־1954 התחלתי לעבוד כמנהל חשבונות במשרד הובלה גדול, שם עבדתי עד ליציאתי לגימלאות ביולי 1986. התחלתי כמנהל חשבונות ונהייתי מנהל חשבונות ראשי וחשב של החברה לתקופה של הרבה שנים. אחרי יציאתי לגימלאות עבדתי בהתנדבות כמנהל חשבונות בהתאחדות עולי בוקובינה עד סוף 2001.

הגענו ארצה ב־2.2.1948, כשמלחמת העצמאות עמדה בפתח. בינתיים היינו צריכים להתפרנס ולפרנס משפחה עם ילד בן שנתיים וחצי. בהגיענו ארצה, הופנינו למעברה ברעננה ומשם כעבור זמן קצר עברנו לפרדס כ"ץ.

הלכתי ללשכת העבודה הכללית להירשם. השאלה הראשונה היתה האם אני חבר במפלגה, האם יש לי פנקס של ההסתדרות הכללית. עניתי בשלילה מכיוון שבעוונותי הרבים הייתי חניך בית"ר והשתייכתי לתנועה זו אז וגם היום. בזמנו היתה קיימת גם לשכת עבודה של הסתדרות העובדים הלאומיים שם היו לי גם מכרים מהתנועה ושם נרשמתי לסידור העבודה. הציעו לי עבודה, או בבניין או בסלילת כבישים. עקב היותי חולה, כיב בתריסריון, לא יכולתי לקבל את ההצעה וביקשתי עבודה בבית חרושת כלשהו. בסוגריים יאמר שהנני בא מסביבה לא תעשייתית ותיארתי לעצמי "בית חרושת" כבניין מלא מכונות המייצרות תוצרת כלשהי באופן אוטומטי והעובד רק משגיח שלא תהיה תקלה.

להפתעתי שלחו אותי ליום עבודה בבית חרושת לשימורים "פרימן" ברמת־גן, שם ייצרו כל מיני שימורים ובעונה סחטו גם מיץ תפוזים. העבודה היתה קשה. התברר שתפקידי לא היה להשגיח על המכונות אלא לספק חומר גלם לייצור. חומר הגלם היה עגבניות לרסק, שעועית מבושלת לאריזה בקופסאות, פירות לפי העונה וכו'. כל זה בא בשקים של לפחות מאה קילו או ארגזים ששקלו יותר מהתוכן שבהם. את הייצור שהיה מיועד ליצוא היו צריכים להעמיס על מכונית משא ומבית החרושת לנמל.

ביום הראשון לעבודה, שלחו אותי למחסן להעמיס תוצרת כזו. מאחר שהייתי חדש שלחו אותי לסדר את הקרטונים של עשרים וארבע קופסאות על מכונית המשא. מה שארבעה או חמישה עובדים שלחו על מסוע מהמחסן למשאית ואני אחד הצטרכתי לסדר אותן. גיבור לא הייתי אף פעם והעבודה הזו קשתה עלי מאוד. בערב שבתי הביתה ובכיתי כמו ילד קטן. לא היתה לי ברירה ולמחרת הלכתי לאותו מקום העבודה. כששלחו אותי מחדש לעבוד בהעמסה הודעתי למנהל העבודה שאני, מבחינה פיזית, לא מסוגל לעמוד במאמץ כזה ואני הולך הביתה. נראה שמצאתי חן בעיני מנהל העבודה והוא אמר לי להיכנס לאולם הכנת השימורים ונתן לי לעבוד על יד דוד בישול.

באופן יחסי, היתה זו עבודה קלה יותר. כשעונת הסחיטה החלה, נשלחתי למחלקה זו, שם תפקידי היה לשים לב שהמכונות תעבודנה כיאות ורק לאחר העבודה הצטרכתי לפרק את המכונות ולשטפן בסודה קאוסטית ואחרי כן להרכיבן מחדש. הייתי שבע רצון מאוד מעבודה זו מפני שיכולתי לעמוד בה וגם אפשרו לי לעבוד שעות נוספות שתמורתן התשלום היה גבוה יותר. ואולם, כיב התריסריון לא נתן לי מנוח. היו ימים עם כאבים בלתי נסבלים. הרופאים אמרו לי שאדי מיץ ההדרים מזיקים לי. התחלתי לחשוב על עבודה אחרת, ובינתיים נרשמתי ללימודי הנהלת חשבונות, ואותם סיימתי כעבור שישה חודשים.

קרוב משפחה שלי שעבד אצל רואה חשבון, סידר לי מקום עבודה אצל רואה חשבון אחר ואז עזבתי את בית חרושת פרימן והתחלתי לעבוד בהנהלת חשבונות אצל אותו רואה חשבון מ־1950 עד 1954. כאשר נודע לי שבחברת הובלה של הקיבוצים בשם "תחבורה" מחפשים מנהל חשבונות, הצעתי את עצמי והתקבלתי למשרה זו. בהתחלה כעוזר למנהל החשבונות ובמשך הזמן הפכתי להיות אחראי על הנהלת החשבונות והתמנתי לחשב ומנהל חשבונות ראשי. כאן עבדתי עד 1986 ויצאתי לגמלאות, אחרי 32 שנות עבודה.

אחרי כל כך הרבה שנות עבודה, היה לי צורך לנוח לכן נרשמתי כסטודנט שומע חופשי באוניברסיטת בר־אילן, השתתפתי בקורס תולדות החסידות ועוד נושאים יהודיים בתקופה של קרוב לשלוש שנים. אני מודה שאלו היו השנים הכי יפות בחיי.

בשנת 1991, הוצע לי לעבוד בתור מנהל חשבונות אצל ארגון עולמי של יהודי בוקובינה והתאחדות עולי בוקובינה בישראל, שם עבדתי 11 שנים והפסקתי בשנת 2002. מאז אני נח ונהנה אחרי שיחד עם אשתי זינה – אוד מוצל מאש – זכינו לגדל משפחה לתפארת, ענף למשפחת פישלר הגדולה (לפני המלחמה): שני בנים,

שתי כלות ושני נכדים וארבע נכדות וילדיהם, כולם צאצאים של אברהם ופסיה פישלר ז"ל, ומצד אימא-נחמה, של הרב רפאל הלוי גליקמן ז"ל, רבה של העיר דורוהוי שברומניה. הנכדים גדלו וכולם למדו ולכולם יש תואר אקדמי פרט לאחד שהנו חייל בימים אלו.

לזיכרון הסבתא נחמה (נטי) ע"ה – לבנַי ובני/בנות משפחותיהם

לא בכדי הדגשתי בקורות חיי שהנני נכדו של הרב רפאל הלוי גליקמן זצ"ל. אצל יהודים דתיים ומסורתיים, קיים מושג הנקרא "ייחוס" והמובן הוא שהנך קרוב של מישהו עם תכונות או מעמד מיוחדים, שאליו אתה מתייחס. "הייחוס" שלכם ושלי הוא שאנו נכדים ונינים של הרב גליקמן, רבה של העיר דורוהוי שברומניה, יהודי תלמיד חכם, בעל הדרת פנים ואוהב בריות.

תכונות אלה ירשה אמי – סבתכם – שהיתה אישה יפה, משכילה ואצילה. אהבתי אותה אהבת נפש כאם, וכשהתבגרתי הערצתי אותה בגלל חוכמתה והשכלתה. היא היתה ילידת העיר דורוהוי, שהשפה המדוברת בה היתה רומנית. אף על פי כן היא דיברה גרמנית וצרפתית על בורייה. בהיותי תלמיד בגימנסיה למדתי שפות זרות צרפתית וגם גרמנית, היא היתה מדקלמת לי בעל-פה משלים של "לפונטין" וציטטה בתים משירו הידוע של היינה "לורליי" במקור הגרמני.

לא היו לה חיים קלים. ביתנו לא היה בית של עשירים והיא גידלה ארבעה ילדים בתנאים לא קלים. גם בריאותה לא היתה שפירה, שנים סבלה מאבנים בכיס המרה, ובכל זאת התמסרה בלב ובנפש לחינוך ילדיה. כבנה הבכור השתדלתי להבין אותה ולהתייחס אליה כראוי. מותר לי להניח שגם היא אהבה אותי יותר מכולם. כשהייתי כבר תלמיד בכיתות הגבוהות בגימנסיה, נתתי שיעורים פרטיים לתלמידים מהכיתות הנמוכות יותר והרווחתי כסף לתשלום שכר הלימוד שלי. מהנשאר מדי פעם, בחוזרי בערב הביתה, הייתי מביא לה עוגה או איזה ממתק אחר ולא היה גבול לשמחתה על כך.

כידוע גורשנו בשנת 1941 לטרנסניסטריה. בלכתנו בשיירה, מהרכבת למקום הגירוש כמעט נשאתי אותה על כתפי מרוב חולשתה. על תנאי החיים בטרנסניסטריה כבר נכתב הרבה וזה ידוע לכול. כפי שכתבתי, נלקחתי ביוני 1943 למחנה העבודה בטריהטי, שם הועסקנו בבניית גשר מעל לנהר בוג. בזמן היותי במחנה זה, נפלה אמי וגרמה לעצמה שבר בעצם אגן הירכיים. בזמן ההוא ובתנאים ההם, לא היתה כל אפשרות של ריפוי במקרה כזה. היא שכבה שבועיים במיטה

ונפטרה מקריש דם (טרומבוזה) בלב. כל זה נודע לי רק כשחזרתי מהמחנה. לא אסלח לעצמי – וזה לא באשמתי – שלא הייתי לידה בזמן חולייה ולא עמדתי לידה כשנפחה את נשמתה. סיפרו לי שלפני שהוציאה את נשמתה אמרה "מניו, בני הבכור איפה אתה".

עלי לציין גם את איך שקיבלתי את ידיעת פטירת אמי. חזרנו ברכבת, בקרון משא, מטריהטי לעיר מוגילב, משם הלכנו ברגל "הביתה" למורפה מרחק של כ־60 ק"מ. עברנו דרך כפרים רבים עד שהגענו לשארגורוד, 13 ק"מ לפני מורפה. שמועה פשטה בשארגורוד שיהודים חוזרים מטריהטי וכולם יצאו מבתיהם לקבל את פנינו. בין אלה היו גם יוצאי עירנו וביניהם גם חברים אישיים. אחד מהחברים ושמו מוקי רורליך ז"ל (לימים עו"ד), ניגש אלי ואמר לי בגרמנית "מניו! בוא ותגיד את הקדיש הראשון אחרי אמך". לאחר שהתאוששתי מהשוק שקיבלתי, התאספנו כמה ידידים למניין, ואמרתי בחוץ, בדרך, תחת כיפת השמים את הקדיש הראשון.

במורפה, למחרת היום הלכנו כל המשפחה, לבית הקברות, וליד הקבר – שסומן באבן – אמרתי תפילת "אל מלא רחמים" לאמי ז"ל. לפני שחזרנו לעיר הולדתי סוצ'בה שבבוקובינה במרס 1944, נפרדתי מאמי ליד קברה לתמיד.

יש לי ייסורי מצפון שבמשך השנים לא הצלחתי לנסוע לבקר את קבר אמי, וזאת מסיבות שונות. כשבאו, בזמן האחרון, עולים מחבר העמים וביניהם גם ממורפה, הם סיפרו שהרוסים חרשו את בית הקברות שנהיה לשדה רגיל.

נזכור כולנו שסבתא נחמה ז"ל בת הרב רפאל הלוי גליקמן זצ"ל נפטרה בכ' לחודש סיון תש"ג (23 ביוני 1943). יהיו שורות אלה, במקום מצבה על קברה שכנראה לא קיים יותר: תהיה נשמתה צרורה בצרור החיים. אנו נזכור אותה לעולמים!

להלן שתי פרשיות מזיכרונותי כתלמיד יהודי בגימנסיה הרומנית שטפאן צ'ל מרה בסוצ'בה, אשר השאירו את חותמן לכל חיי.

המקרה הראשון: גרתי בסוצ'בה ברחוב יאנקו פלונדור (Herrengasse) רחוב צדדי של הרחוב הראשי בעיר. בשנת 1938 הייתי תלמיד בכיתה ו' בגימנסיה (המקבילה לכיתה י' בישראל כיום), ובכיתה בת 40 תלמידים היו 7 תלמידים יהודים. התקופה היתה טרום מלחמת העולם השנייה והאנטישמיות פרחה. בארץ שלטה ממשלת גוגה־קוזה (Goga-Cuza) אשר הנהיגה את ה"נומרוס קלאוזוס" בבתי הספר התיכוניים ו"נומרוס נולוס" באוניברסיטאות. "משמר הברזל" של קודריאנו, שברובו היה מורכב מסטודנטים, היו המובילים של הפעולות האנטישמיות. המתואר לעיל הנו רק מבוא על האווירה שהיתה קיימת, אשר הביאה למקרה שעליו אני מספר.

מולנו ברחוב יאנקו פלונדור היה הבית של משפחת אייזנברג, יהודי עשיר, בנקאי

לשעבר אשר השכיר דירה בבית זה לפרופסור יונסקו, המורה לספרות והשפה הרומנית בכיתה שבה למדתי. למורה זה היתה בת בגילי אשר למדה בכיתה המקבילה בגימנסיה לבנות שבעיר.

לא היה לי כל קשר עם הנערה הזאת, אפילו ברכת שלום לא החלפנו בינינו.

בליל הסדר של שנת 1938 כשחזרנו אבא ז"ל, אחי ז"ל ואנוכי מבית הכנסת והתכוננו להסב לשולחן הסדר, נכנס שוטר וביקש שאני אתלווה למשטרה לבירור על איזה תלונה שהוגשה נגדי. ברור שמילאתי את ההוראה הזו והלכתי עם השוטר למשטרה בעיר, שם הוכנסתי למחלקה הנקראת Siguranța. חיכיתי בחדר עד שנקראתי לחדר שני שם ישב חוקר, שאת שמו שכחתי, שהיה ידוע כחוקר נוקשה, מרביץ מכות מוות בזמן החקירה ומטפל במיוחד בעבירות פוליטיות, כגון בחשד שמישהו שייך למפלגה הקומוניסטית.

מאחר שהחוקר התגורר בשכנות עם דודי ז"ל, הוא הכיר אותי היות שמפעם לפעם ביקרתי אצל דודי, היכן שגרה גם סבתי. לכן לא "זכיתי" לקבלת פנים רגילה, היינו סתירות לחי, אלא הוא הזמין אותי לשבת והתחיל להקריא לי את ההלשנה שנתקבלה עלי. מתברר שהבת של פרופ' יונסקו, שעליה דיברתי לעיל, הלשינה עלי שערב אחד כשהלכתי ברחוב הראשי על המדרכה, ראיתי על המדרכה הנגדית שלושה חברים שלי מכיתתי, יהודים, שאותם בירכתי ביד שמאל מורמת עם אגרוף, כמו הברכה הקומוניסטית.

נשארתי המום ולא ידעתי מה לענות. לאחר שהתאוששתי פניתי לחוקר ואמרתי לו שידוע לי שהוא בקיא בכל תנועות הנוער היהודיים הקיימות ולרובן יש סניפים בעירנו. איך אפשר לחשוד בי כקומוניסט בו בזמן שאני חבר תנועת בית"ר הידועה כתנועה לאומית בורגנית אנטי־סוציאליסטית ואנטי־קומוניסטית. אמנם לא היתה לו תשובה אבל מאחר שיש תלונה הוא צריך להמשיך ולחקור, אך באופן בלתי צפוי, במקום לאסור אותי הוא שחרר אותי הביתה. עד היום אני משייך את התנהגותו זו רק לעובדה שהיה שכן של דודי ז"ל. ברור גם שמחג הפסח הזה לא נהניתי במיוחד.

למחרת החג, ביודעי שמתנהלת חקירה נגדי באשמה כה חמורה, נגשתי לד"ר מאיר טייך ז"ל, עו"ד ידוע בעירנו ובסביבתה, יו"ר הקהילה היהודית בעיר, וביקשתיו להתעניין בתיק אשר הועבר מהמשטרה לפרקליטות. מתוך קריאת התיק נודע שחברה של המתלוננת ושמה ללקו (שם משפחה), בתו של פרופ' להיסטוריה בכיתה, העידה במשטרה ואישרה אמיתות דברי המתלוננת.

פרופ' ללקו, נוסף להיותו מורה בגימנסיה, היה גם חקלאי בעל שדות ומשק חקלאי שבו היו פרות, כבשים, סוס ועוד. אבי ז"ל שהיה סוחר בהמות הכיר את

פרופ' ללקו וכשזה היה צריך למכור או להחליף פרה, למכור עגל לשחיטה וכו' היה פונה אליו. בצר לו, נסע אבא לפרופ' ללקו הביתה והתלונן בפניו על עדותה השקרית של בתו שהיתה יכולה לגרום שאיאסר לשנים לא מעטות. הפרופ' קרא לבתו, שאל אותה האם זה נכון שהיא מסרה עדות במשטרה. היא התחילה לבכות והודתה בפניו שעדותה איננה נכונה ועשתה זאת רק מפני שחברתה דרשה זאת ממנה. בנוכחות אבי, סטר הפרופ' על פני בתו וציווה עליה להתייצב בבית המשפט ולבטל את עדותה. כשהתיק הובא לפני שופט הנוער שקרא לבת הפרופ' להעיד, וגם לאחר החקירה הנגדית של עו"ד ד"ר טייך, היא הודתה שמסרה במשטרה עדות שקרית. לאור זאת, זיכה אותי השופט והתיק נסגר.

ואולם, אין זה סוף הסיפור. לפי החוק או הנוהל, בכל מקרה משפטי שבו מעורב תלמיד, בית המשפט חייב ליידע על כך את בית הספר שבו לומד התלמיד, ובית המשפט עשה כך. עלי לציין עוד שלפי הוראות משרד החינוך, נוסף לציוני המקצועות השונים, יש גם ציון עבור התנהגות, ציון שלילי כזה פוסל את זכותו של התלמיד לעלות כיתה.

המקרה שלי, והשתלשלות העניינים שבו, הובא לפני אספת המורים המתקיימת בסוף כל שנת לימודים ובה דנו על כל תלמיד ותלמיד, הישגיו בלימודים וגם התנהגותו. כשדנו במקרה שלי רוב המורים היו בדעה, שמאחר שזוכיתי והתיק נסגר, אין על מה לדון. מאחר שהציונים שלי היו גבוהים אפילו גבוהים מאוד, הוחלט שאני עובר לכיתה ז'. לזה התנגד מורה אחד, שונא ישראל, ששמו ברזניצקי והוא העיר בצורה ציורית שמאיפה שיוצא עשן זה סימן שיש גם אש. לצערי הוא שכנע את יתר המורים והם החליטו לתת לי ציון שלילי בהתנהגות, כלומר "נשאר כיתה". נוסף לכך שללו ממני את הזכות להיות תלמיד מהמניין בבתי הספר הממלכתיים, ולא נותרה לי הברירה אלא ללמוד בצורה פרטית ולגשת לבחינות.

קשה היה לי לקבל החלטה זו, והחילונו לערער בפני המפקח המחוזי. אחר בכי של אמי ע"ה, ושידולים שונים החליט המפקח לבטל את שלילת הזכות להיות תלמיד מהמניין. הציון השלילי הושאר בתוקפו ונשארתי כיתה. היה קשה מאוד להשלים עם גזירה זו, ולאחר התלבטויות החלטתי להפסיק ללמוד ולעלות ארצה בעלייה "אף על פי". בראש מארגני עלייה זו, היתה התנועה הרוויזיוניסטית שיוצגה על ידי תנועת בית"ר. מהתנועה אישרו לי את העלייה והייתי אמור להפליג באונייה "טורוס" בקיץ שנת 1939 ארצה. בהתקרב המועד, החלו בבית לעשות הכנות לנסיעתי, קנו לי בגדים, תרמיל גב וכו' ולפני יום ההפלגה אפו לי לחם לדרך.

בערב שבת האחרון, לפני הנסיעה לבוקרשט ומשם לקונסטנצה, לעלות על

האונייה, לאחר התפילה, התיישבנו לארוחת שבת שאמורה היתה להיות גם ארוחת פרֵדה. אבי ז"ל, לאחר הקידוש ולאחר אכילת המנה הראשונה, התחיל בזמירות כהרגלו, בפיוט "כל מקדש שביעי" וכו' לפתע באמצע פרץ בבכי והתייפחות ניסה להיפרד ממני במילים אלו בערך: "בני האהוב, אתה גם בני הבכור, אתה עולה לארץ ישראל – שאיפת כל יהודי ויהודי, אני מאחל לך שתיסע לשלום ושתגיע בשלום למחוז חפצך ושתצליח בכל מעשי ידיך. אבל דע לך בני, אתה נוסע, אבל רק לאחר שהרכבת תעבור על גופי. אני בלעדיך לא חוזר חי הביתה". שתיקה השתררה בחדר. אף אחד לא מרים את עיניו כדי להסתכל בפני אבא וכולם מצטרפים לבכי. בסוף אני אוזר אומץ ובחוצפה אני אומר: "אל תעשו לי טובה. אני לא נוסע". קם מעל יד השולחן, ניגש לתרמיל הגב, מוציא משם את הבגדים וכו' ובכך בוטלה, בשלב זה, נסיעתי לישראל.

כעבור ימים מספר, עשיתי חושבים והחלטתי להירשם לבחינות מחדש לכיתה ו'. סיימתי אותם ללא כל קושי ואחר כך נרשמתי כתלמיד מן המניין לכיתה ז'.

כאמור, המקרה הזה השאיר את חותמו לכל חיי וברור למה. סיימתי את כיתה ז' בשנת 1940 כשהמלחמה התקרבה לאזורנו. כאחד שהואשם בעבר בקומוניזם, נלקחתי על ידי השלטונות כבן ערובה והייתי כלוא עד לגירוש ולא יכולתי להירשם לכיתה ח' מפני שהנומרוס קלאוזוס נכנס לתוקפו. באוקטובר 1941 גורשנו לטרנסניסטריה והכול נקטע.

אחרי שובנו לסוצ'בה, סיימתי באופן פרטי את בחינות כיתה ח', עמדתי בבחינות בגרות בהצלחה רבה, אך כל אלה מנעו ממני את המשך לימודי הגבוהים שכל כך רציתי ובמיוחד לימודי הרפואה ועל זה הנני מצטער עד היום ואצטער על כך עד ליומי האחרון.

המקרה השני: זה קרה בהיותי תלמיד בכיתה ז׳ בגימנסיה. לפי תוכנית הלימודים כלול בה מקצוע הנקרא פילוסופיה ובה: פסיכולוגיה, לוגיקה (תורת ההיגיון), ואתיקה (מוסר). בין יתר הפרקים של תורת המוסר היה גם פרק "המוסר בדתות המונותיאיסטיות" היינו הדת היהודית, הנוצרית והמוסלמית. המורה – בלשוננו הפרופסור – היה ד"ר קוזק, גוי ממוצא אוקראיני. לזכותו ייאמר שלא היה אנטישמי.

הפרופסור בהרצאתו בנידון, פירט את דעותיו בנוגע לכל דת ודת. כדוגמה למוסר בדת הנוצרית הוא הביא את תורת היישועים: "אם תקבל סטירה בלחי אחת תושיט גם את השנייה". כדוגמה למוסר בדת המוסלמית הוא ציין את "נקמת הדם", היינו הפשע לא יכופר עד לנקמה. בנוגע למוסר בדת היהודית הוא ציטט מפרשת "משפטים" ספר שמות כ"א, פסוקים כ"ג–כ"ה: "נפש תחת נפש, עין תחת עין, שן

תחת שן, יד תחת יד, רגל תחת רגל" ופירש אותם ככתבם. הדבר הסעיר אותי וביקשתי רשות להעיר לו על פירושו.

הוא הרשה לי ואז אמרתי לו, בפני כל תלמידי הכיתה, שהפירוש הנכון של רש"י, גדול פרשני התנ"ך והתלמוד, הוא ממון. כוונת התורה לא היתה ממש עין תחת עין אלא תמורת עין תחת עין וכדומה. לאחר שהאזין להערתי הפרופסור הוסיף שבהיותו סטודנט שמע הרצאה ברוח פירושי והסתמך על פירוש התנ"ך של איזה פרופסור גרמני.

כתגובה מצדי ביקשתי ממנו רשות שאנמק את פירוש רש"י על ידי כך שאביא חומש "שמות" לשיעור הבא ואצטט מן הכתוב בתורה ובפירוש רש"י, ברור מתורגם. גם לכך הסכים הפרופסור ולשיעור הבא הופעתי עם ספר שמות וכיפה. עליתי על הדוכן שעליו הוא ישב, שמתי את הכיפה על הראש וקראתי את הפסוקים דלעיל, תרגמתי אותם והקראתי את פירוש רש"י לכל פסוק ופסוק גם עם תרגום. הוא הקשיב לדברי ואמר שאין הוא סותר אותם אבל מחוסר ידע מצדו הוא לא מתווכח. הפרופסור לא התווכח אבל התלמידים הנוצרים השמיעו לעברי קריאות אנטישמיות שלא פסקו עד לגמר השיעור. אינני יודע איך זה דלף החוצה אבל מכרי אבי ז"ל בירכו אותו על העזת בנו. נדמה לי שהוא התגאה בי.

אלה הם שני המקרים, אמנם שונים במהותם, אבל מעידים על האווירה ששלטה בזמנו בבית הספר שבו למדתי. DIXI ET SALVAVI ANIMAM MEAM

סיפורו של ד"ר אברהם (אייב) פלד (ברטפלד)

אבי, הרוקח ליאון ברטפלד, נולד באיצקני ב־1909 והיה אחד משבעה ילדים של בת שבע ויהושע ברטפלד, שבנה את ביתו באיצקני במו ידיו ב־1912. הבית עוד עומד בדרך שמובילה לסוצ'בה.

כל משפחת אבי הוגלתה למוגילב בטרנסניסטריה, ועברה שם את המלחמה. אבי גויס לצבא הרוסי ב־1944 ונפצע. הוא התחתן עם אמי ליאורה פאכטר במוגילב, ביוני 1944. אני נולדתי לאחר שחזרו לבורדוז'ני, בספטמבר 1945.

לאחר המלחמה ב־1945, אבי ליאון פתח בית מרקחת פרטי בבורדוז'ני, אשר הולאם ב־1948 ואז עברנו לאיצקני, שם היה רוקח. אמי עבדה ב־Centrofarm כמנהלת חשבונות.

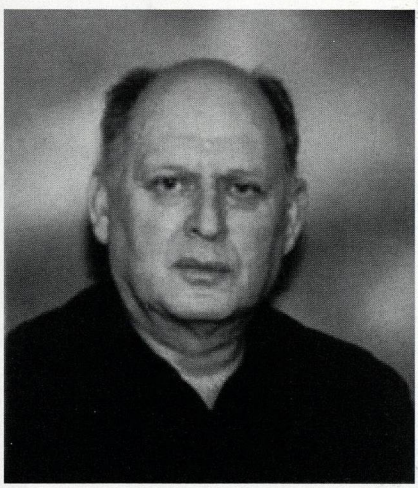
עלינו ארצה בנובמבר 1958 וגרנו בנהריה. אבי ליאון נפטר באפריל 2004, בן 95.

אני (אברהם־אייב) בוגר הטכניון ב־1967 ובוגר אוניברסיטת פרינסטון בארצות הברית ב־1974 עם דוקטורט בהנדסת חשמל. כעת אני נשיא חברת NDS שמרכזה באנגליה, ולה 2500 עובדים בכל העולם. זו חברה טכנולוגית עם מרכז פיתוח בארץ, בירושלים, שם מועסיקים כ־800 עובדים.

אני נשוי ליהודית (לבית אוברנדורף) מנהריה ויש לנו בת, דפנה, שגרה בוושינגטון, היא עו"ד ועובדת כיועצת חקיקה לסנאטור בבית הקונגרס האמריקני.

סיפורם של רות ומאיר פלמון (פלנבאום)

משפחת פלנבאום, אהרון ז"ל ופיגה ז"ל והבנים מאיר (אנוכי) וישראל, חיה לפני המלחמה בסוצ'בה והיתה מעורבת בחיי הקהילה במקום. להורים היו בסוצ'בה מפעל לייצור נרות וסבון וחנות באותו ענף.

מאיר פלמון

למדתי בבתי־ספר שונים – לאחרונה בתיכון "שטפאן צ'ל מרה" והייתי בתנועת נוער "בני עקיבא" שהיתה דומיננטית במקום.

כמו כולם הוגלינו לטרנסניסטריה, קודם למוגילב ומשם לכפר בשם זגוראי.

שהינו שם כל התקופה (הסבתא נפטרה שם), עברנו את כל התלאות כמו כולם וב־1944 חזרנו לסוצ'בה וגרנו ברחוב הרפובליקה.

ישנן דעות שיהודי סוצ'בה המבוגרים, שלמדו בבתי ספר בשפה הגרמנית הרגישו עליונות. השפה והתרבות הגרמנית, נחשבה בעיניהם כעליונה מה שהקנה להם מעמד מיוחד (וזה נכון לגבי כל יהודי בוקובינה).

כשבע שנים אחרי שחזרנו מטרנסניסטריה הצלחנו לקבל אישור עלייה ועלינו ארצה בספטמבר 1951. בנמל חיפה שפכו עלינו די־די־טי ולא התלוננו. גרנו בנהריה. אבי ז"ל עבד בעבודות דחק ולא טען על קיפוח. אני שירתתי ביחידה קרבית בחיל השריון. בגמר הצבא, התחלתי לעבוד בביטוח לאומי שם שימשתי כמנהל הסניף בגליל המערבי עד לפרישתי לגמלאות בשנת 1996.

יש לנו שני ילדים: אמיתי – מהנדס מחשבים נשוי לשרון מהנדסת אלקטרוניקה, גרים בכפר־סבא ולהם 3 ילדים. נאוה – מורה, נשואה לרופא ואם ל־3 ילדים והם גרים בארצות הברית.

הורי נפטרו בארץ, אך הספיקו לכתוב מסמך על מה שעבר עלינו בטרנסניסטריה, לפי בקשת המוסד "יד ושם". עברנו את תלאות המלחמה בטרנסניסטריה ובמקום להגיע למנוחה ונחלה, אנחנו ממשיכים גם כאן במלחמות אך הפעם זה שונה ואין להשוות לתקופה ההיא.

סיפורה של נלי פלנבאום (אספלר)

זיכרונות

נולדתי בסוצ'בה להורים ישראל־לייב וחנה אספלר. ב־1941 הוגלינו לטרנסניסטריה ושם שהינו כשלוש שנים, שלאחריהן חזרנו לסוצ'בה.

יעקב (ביבי) פלנבאום נולד בסוצ'בה להורים שלמה־זלמן וסופייה. גם ביבי וגם משפחתו הוגלו כמונו לטרנסניסטריה וחזרו אחר כך לסוצ'בה. ביבי עבד בחנות הבדים של אביו.

ביבי ואני התחתנו בסוצ'בה ב־13.9.44 וב־1947 החלטנו לעלות ארצה. נסענו יחד עם ההורים של ביבי לבורגס, בולגריה ומשם באונייה "פאן־יורק". בדרך האונייה נתפסה על ידי הבריטים והגלו אותנו לקפריסין. שם גרנו במחנה אוהלים במשך כ־13 חודשים, עד ששחררו אותנו ועלינו ארצה לחיפה.

בהתחלה גרנו בדירת 2 חדרים ברח' עיראק יחד עם ההורים של ביבי. שם נולדו לנו שני בנים: הבכור יהודה ב־1950 וישראל ב־1955. ביבי עבד כמנהל חשבונות ראשי ואחר כך כמנהל הכספים של שתי החברות: "התאחדות הקרח" עד 1965 ו"מחסני חמצן" (שבצומת קריית אתא). אני הייתי כל השנים עקרת בית וגידלתי את שני הבנים. ב־1985 חלה ביבי במחלה ממארת ולאחר תקופה קצרה נפטר ב־1.3.85. מאז, אני ממשיכה לגור באותה דירה שאליה עברנו יחד ב־1965.

סיפורה של צביה (הרמה) פלץ־פורר

אחרי ארבעים שנה – לסוצ'בה ובחזרה

אני צביה (הרמה) פלץ־פורר, בתם היחידה של לודוויג־אליעזר פלץ ז"ל יליד סוצ'בה וזהבה־אוגוסטה לבית רייכמן ז"ל, ילידת פלוסקה.

נולדתי בסוצ'בה בסוף שנת 1949, כלומר יותר מארבע שנים אחרי תום המלחמה. כבת דור שני, הרגשתי את הדף המאורעות הקשים וחיי הושפעו מהם. אני מאמינה כי הדברים ניתבו ושינו את מסלול חייהם של רבים מבני הדור השני ואת עיצוב אישיותם.

אוגוסטה ולודוויג פלץ

חייתי בסוצ'בה מיום היוולדי ועד שנת 1958, כשעלינו לישראל הייתי בת שמונה. אף על פי שהשנים הללו מועטות, לעומת עשרות שנות נעורים ובגרות בישראל, הן מוצקות וחזקות כשורשי העץ המזין את הענפים החיים. מכיוון שהורי נפטרו לפני שנים רבות ובהיותי בת יחידה, נותרתי רק אני כדי להנציח ולספר.

אבא שלי לודוויג פלץ ז"ל, בנם של דב־בר ופרל לבית גוט ז"ל, נולד בסוצ'בה ב־1902 וחי בה עד 1958. הוא סיים את הגימנסיה, קיבל תעודת בגרות ונסע לגרמניה כדי ללמוד הנדסת מכונות בפוליטכניקה. מותו, בטרם עת, של אביו ושנאת יהודים שהחלה מאיימת עליו, אילצו אותו להפסיק את לימודיו ולחזור לסוצ'בה. למשפחת פלץ היתה תחנת קמח אך משזו נשרפה הוא עבד במשך שנים מספר בבנק המקומי.

שנים ספורות אחרי נישואיו לאימא פרצה המלחמה והמשפחה, יחד עם שאר יהודי סוצ'בה גורשה לטרנסניסטריה. תחילה היו במוגילב, בפרומושניצה ואחר כך עברו ללוצ'ינץ. בילדותי ביליתי שעות רבות עם המבוגרים, מאזינה בסקרנות אך בחרדה לסיפורים מ"שם". המילים שארגורוד, מוגילב ולוצ'ינץ עלו בשיחות המשפחתיות פעמים רבות, והמילה הגדולה והמאיימת מכולן... טרנסניסטריה. במשך שנים רבות לא ידעתי מה פירושה, ניסיתי להתיר אותה כקשר הדוק הלוחץ על ילדותי. רק שנים רבות מאוחר יותר הבנתי, שזהו שמו של חבל הארץ שאליו גורשו היהודים ובו נדדה גם משפחתי בכפור הנורא.

אני זוכרת שניסיתי להיות ילדה רגילה, להתרכז במשחקי בובות או בסיפורי אגדות אך הקשבתי כל הזמן למבוגרים החוזרים על הסיפורים שלהם. אצלם "כיכבו" הטיפוס, כינים, כפור, והמאכלים הנחשקים היו קליפות תפוחי אדמה ופרוסת לחם נדירה.

בסוף המלחמה כשאבי היה חלש ורעב הוא נשען על גדר שמעברה השני עבד עושה מצבות. האיש קרא לו והציע לו עבודה. כאן התגלה כישרונו בעיצוב אותיות ובפיסול באבן. מכיוון שמתים לא חסרו... המשיך אבא בעיסוקו ורבות מהמצבות שבבית העלמין היהודי בסוצ'בה נעשו על ידו. הוא היה אדם חרוץ מאוד ובהמשך היתה לו גם מעין צרכנייה שבה החליף לאיכרים סחורות ובזמנו הפנוי צייר ופיסל.

אחותו היחידה של אבא, פסיה, נישאה לאיציק פסטה ונולדו להן שתי בנות שעלו לישראל ונישאו כאן. נעמי שלומיוק ז"ל ולידי גבירץ.

ממשפחת אבי נספו בטרנסניסטריה: הניה (אחות סבתי פרל) בעלה מישקה ובנם חיים. האחות הצעירה, מלציה, רוקחת במקצועה, נישאה לגבר מוורשה ונכנסה

איתו לגטו שם נעלמו עקבותיה, כנראה היתה בין קורבנות הגטו. אוסקר רוזנברג, בעלה של האחות שלימה, נפטר ממחלת הטיפוס. בתו ד"ר רות סגל ובנו מרטין רוזנברג חיים בווינה.

אחרי המלחמה חזרו ההורים לסוצ'בה, העיר שאבא אהב, גם כאן בישראל היה מוכן ללכת קילומטרים ולנסוע שעות כדי לפגוש א־"שוצ'ער קינד"... במיוחד אהב לדבר עם חברו הטוב שמואל־מילו רייף ז"ל ואשתו רוזה ז"ל לבית ברומברג גם הם מסוצ'בה.

אימא אוגוסטה (לבית רייכמן) נולדה בשנת 1912 ושהתה בחלק ניכר משנות נעוריה בעיר צ'רנוביץ אצל קרובי משפחתה ובעיקר אצל אחיה פנחס רייכמן שהיה סוחר. למשפחת רייכמן היו יערות, מנסרות עץ וסוסים אך זמן קצר לפני פרוץ המלחמה הוגלו הוריה לסיביר ורכושם נלקח מהם. סבי הרש צבי רייכמן (אני נושאת את שמו) נעלם במרחבי סיביר, תאריך מותו ומקום קבורתו לא נודעו. את סבתי רחל הצליחו למצוא אך מצבה הבריאותי היה קשה והתדרדר. היא נפטרה בהיותי בת ארבע. אחיה של אימא, דודי מרקוס, אשתו גרטה ובתם הקטנה אתל קפאו למוות באחד ממקומות המסתור שבטרנסניטריה. ברטה, אשתו של פאול, האח הבכור, נפטרה ממחלה קשה לקראת סוף ימי המלחמה. בתם פריצי וילדיה מתגוררים בניו יורק.

כמו רבים מילדי הדור השני לא זכיתי להכיר אף לא אחד מהסבים שלי (רק סבתי פרל נותרה בחיים עד להיותי כבת עשר). תמיד קינאתי במשפחות גדולות ועם השנים רציתי יותר ויותר לדעת על המשפחה ומה קרה איתם בשנות המלחמה. לצערי כשכבר היה בי הכוח והרצון לשאול לא היה את מי, ואלה שנותרו בחיים סירבו לדבר ולזכור.

כשעלינו לישראל השלתי מעצמי כל גלותיות והשתדלתי להיות צברית לכל דבר. סירבתי לכל הצעה לחזור לשם. זכרתי את הפחד שעמד באוויר ילדותי, פחד פן ייזרק שוב מישהו לכלא, פחד מאי־עמידה באיסורים שקשה היה לקיים. בדרך לארץ גבר הפחד בגלל כל הדברים שאסור היה להוציא משם וחלקם הוסתרו מהשלטונות. קשה שלא לזכור כטראומתי שומר רומני גדול ומשופם המכניס ילדה לתא קטן ברכבת הדוהרת לווינה, חותך בסכין את כריות מעילה ומפרק את עקבי נעליה בחיפושיו אחר הזהב והדולרים. קשה לי שלא לנטור לרומנים על כך שאסרו עלינו לקחת את ספרי האהובים או את הכינור שלי.

אחרי יותר מארבעים שנה, ולאחר מות הורי ובעידודו של בעלי צבי פורר, גם הוא יליד סוצ'בה, נסענו לרומניה. מצאנו עיר שגדלה והתפשטה אך הגרעין הישן של עיר ילדותנו, נותר במידה רבה כפי שהיה עד כי נדמה היה שהזמן עמד מלכת.

בדרך לסוצ'בה ראינו עגלות וסוסים, שדות תירס שבתוכם מסתתרים פרחי הדלעת. ובצדי הדרכים נשים קשות יום המוכרות מטאטאי קש, חופן עגבניות וילדים מוזנחים מוכרים דובדבנים ופירות יער. ככל שהתקרבנו לסוצ'בה כן גברה התרגשותנו. כציפורים נודדות הזוכרות את נתיב מעופן, כך זכרנו רחובות כיוונים ובתים. תוך זמן קצר מצאנו את בית הכנסת, את בית הספר שלנו ואת בית הקולנוע שבו השתנו רק הכרזות. מקומות שנראו לנו גדולים ועצומים, בעיני ילד, נראו עכשיו קטנים בהרבה: זמקה שהיתה בעינינו הר רם שעליו טיפסנו, הפכה לעינינו הבוגרות לגבעה קטנה, ה־"פדוריצ'ה" שבסוף הרחוב שלנו, שהיתה בעיני יער עבות, נראתה חורשה דלילה. עצוב היה לנו שכמעט כל בתי היהודים נהרסו. בכאב שאלנו למה? הרי במקומם בנו שיכונים מכוערים. במקום בית ילדותי היפה עומדת סככה עלובה. האם הרומנים חיפשו את אוצרות היהודים?

על אף החששות שמחתי לשוב לסוצ'בה, אמנם קיימות ערים יפות ממנה אך זוהי עיר ילדותנו, עיר מיוחדת שאנשיה מיוחדים.

כיום אני יועצת חינוכית במקצועי, וכותבת פרוזה ושירה. בימים אלה ראה אור ספרי "אסור להתל באבן", שברקע שלו יש גם תחושות הדור השני. אני מקווה כי אלוקים ייתן לי כוח לכתוב את הנובלה הבאה שברקע שלה תהיה סוצ'בה ואנשיה – עיר מיוחדת שעדיין מסקרנת אותי...

סיפורה של פרדריקה פסטרנק

נולדתי להורי נתן וטוני שאואר ב־18.12.1931 בסוצ'בה, שם גרנו ברחוב פטרו ררש מספר 48. לאבי היתה מעבדה לצביעה כימית בשוק הגדול (שוק העצים).

אני סיימתי בית ספר תיכון פדגוגי בסוצ'בה ונשלחתי לאוניברסיטה לחוג לרוסית. לא התייצבתי באוניברסיטה אלא למדתי הנהלת חשבונות ולאחר מכן עבדתי 26 שנים במקצוע זה ברומניה.

בשנת 1958 עברתי לגור לבאיה־מַרֶה, בעקבות נישואי ליומן פסטרנק. יש לי שתי בנות רוזטה וטונלה ושלושה נכדים – תומר, נעה ודַרַה. בעלי נפטר בשנת 1988 ואני עליתי ארצה בשנת 1989 ביחד עם בנותי.

כיום אני גרה בנתניה כבר 15 שנה, ביחד עם ישראל פינקסל. יש לי בארץ אח בשם מרצל שנולד גם הוא בסוצ'בה בשנת 1933. הוא עלה בשנת 1947 וגר בראשון לציון.

סיפורה של מרתה פרוינד (מתי מרילוס)

תולדות המשפחה

אבי, אלכסנדר (סנדר) מרילוס למד בישיבת דז' (טרנסילבניה) ואת מבחני הרבנות עבר במועצת רבנים בבוקרשט. אביו – סבי, הרב מנשה מרילוס וסבתי גיטל, באו מפולין, וגרו בעיירה בוצ'צ'יה. סבי היה הרב מבוצ'צ'יה (מחוז בוטושני). אבי הגיע לסוצ'בה עם נישואיו לאמי – בסוף שנת 1929.

אמי, פרידה, היתה בתו של סבי מאיר וסבתי פייגה שוורץ, שבאו בצעירותם לסוצ'בה מגליציה, הם נישאו ונולדו להם בסוצ'בה שמונה ילדים. שלושה מהם עלו לארץ בשנות ה־30 והיתר הקימו משפחות בסוצ'בה. לסבא היו בסוצ'בה עוד שני אחים, יצחק ויואל־דוד שוורץ וגם להם היו ילדים ונכדים. לכל המשפחה המורחבת קראו "הפולנים" (די פוילישה). הורי התפרנסו מחנות של סדקית ובדים שהיתה ברחוב היהודים (יידישה גסה).

מרטה (מרילוס) פרוינד

להורי נולדו שתי בנות – אנוכי (מתי), הנשואה לאליעזר פרוינד (יליד גרמניה) ולנו שני בנים – אילן ואבי, ושישה נכדים, ואחותי דבורה (דולי) פטרנק, הנשואה לשמעון פטרנק ולהם שני בנים, ניר וארז, וחמישה נכדים.

היינו משפחה ציונית – שתי אחיות של אמי, חיה ורחל, ואחיה מנחם מנדל עלו

לארץ בשנות ה־30. אמי למדה עברית אצל המורה קרטן, ואבי כמובן ידע עברית מהלימודים בישיבה. הלכנו לגן ילדים עברי של הגב' איזוליס. קראנו לה דודה (אז חשבתי שזה שמה). הרבה ריקודים ושירי ילדים ששמעתי כשהגענו לארץ – היו אותם השירים שלמדנו בגן של "הדודה איזוליס" וכשהגענו לגיל בית ספר, למדנו במקביל בבית קריאה וכתיבה עברית אצל "מלמד" פעמיים בשבוע. אף על פי שלא התלהבנו ממנו – זה לא עזר לנו: אבא החליט שאנו חייבות לדעת לקרוא ולכתוב עברית.

בטרנסניסטריה היינו במורפה וסבי, מאיר שוורץ נפטר ונקבר שם. ב־1944 חזרנו לסוצ'בה. חזרנו ללימודים – לאחר הפסקה של שלוש שנים, והיינו פעילים בתנועת בני עקיבא.

האחיות מתי ודורלי מרילוס

ב־1947 יצאנו באוניית פן־יורק (קיבוץ גלויות) בדרך לארץ. אבא שלי יצא כאחראי על קבוצה של בני נוער (עליית נוער) וכך זכינו לעלות יחד עם ההורים. בקבוצה היו 48 איש (גם כמה משפחות נוסף לקבוצת הנוער). האונייה נעצרה על ידי האנגלים לפני שהגענו לחופי הארץ והובלנו לקפריסין, שם שהינו שמונה חודשים, למדנו בבית ספר שהתנהל כולו בעברית, עברנו אימוני ספורט שימושי, וכן נשבענו אמונים "להגנה" כשיד אחת על ספר תנ"ך ואחת על אקדח (אלה היו אימונים טרום צבאיים – גדנ"ע – בהדרכת מדריכים מהארץ). ב־1948 – הגענו לארץ.

סנדר ופרידה מרילוס

זיכרונות ילדות

אני רוצה לספר כאן על זיכרונות ילדות יפים ונעימים, ולא פרטים על אנטישמיות והגירוש (אלה דברים שאנשים שהיו אז בוגרים ממני, יודעים על כך יותר).

בסוצ'בה גרנו ברחוב "קַליאה אונירי", בבית של הרב יעקב מוסקוביץ', שבחצרו הגדולה היה גם בית כנסת. תמיד היה שמח בסביבה, במיוחד בשבתות ובחגים היתה תנועה של אנשים שבאו לרב ולבית הכנסת ותמיד היו ילדים ששיחקו בחצר. היו אפילו נערים ששיחקו כדורגל (ביניהם בומי שטטנר ז"ל), אך כשהם שיחקו – אותנו הבנות תמיד גירשו הביתה, כדי שלא נפריע להם. אבל לא הלכנו, נשארנו להתפעל.

לחצר הגדולה, באו לרוב ילדים לשחק בזמן התפילות. בימי חול אחרי הצהריים הייתי משחקת איתם שם קלאס, מחבואים, תופסת ועוד, ובחגים ובשבתות היה עוד יותר שמח. וגם שובבויות עשינו.

בחצר היתה עומדת כל יום עגלה עם סוס – עגלתו של איצ'ה החלבן. בעגלה היו כדי חלב וחציר עבור הסוס. החלבן היה מוציא כדים – הולך אתם לבתים – ומשאיר את העגלה עם יתר הכדים, בחצר. באחד הימים, ילד אחד (שובב לא רגיל – לייבלה

לקס) הציע לעשות סיבוב בחצר עם הסוס לכל מי שיש לו אומץ לטפס על העגלה. היינו כמה אמיצים. אבל הסוס לא רצה סיבוב בחצר, אלא "תפס עצמאות" ויצא לכביש הראשי, התחיל לדהור ולהתפרע, וכשמכונית באה לקראתו, הוא נבהל וקם על רגליו האחוריות. לא ידענו כיצד לעצור את הסוס. אנשים שבאו מולנו וגם אלה שרצו אחרי העגלה, הצליחו לעשות זאת. כמובן שכדי החלב עפו מתוך העגלה (אבל את הנזק הורינו שילמו לחלבן, בשמחה על כך שהילדים חזרו בשלום).

נוסף לכל הבילויים האלה גם בילינו הרבה אצל סבא וסבתא שלנו. גרנו בקרבתם ובאנו אליהם הרבה. בשבתות בבוקר – לאחר התפילה – באו לשם גם בני דודנו והיה לנו שמח מאוד. כל זה היה כמובן לפני הגירוש. היתה לי ילדות שמחה ונעימה.

אני זוכרת את הבילויים ב־"זמקה" – כשנסענו עם ההורים במרכבה לשם. זמקה נחשבה למקום עם אוויר צח ובריא. היו שם דשאים יפים וילדים רבים באו עם הוריהם לבלות. עוד מקום זכור לטובה היה הגן הציבורי – שדרה עם עצי ערמונים ובמה מקורה שתזמורת ניגנה בה (כנראה ביום א'). משם הלכנו עם אימא לקונדיטוריית וגנר (זה היה ממול לגן) לאכול פצצת גלידה (אייס בומבה). שם פגשנו תמיד עוד הורים וילדים שהכרנו.

שני דברים שהיו נראים לי אז כמובנים מאליהם – ראויים לציון: 1) לא צחקנו על חריגים ולא הצקנו להם. 2) היתה עזרה לנצרכים – גם אם זה לא היה מאורגן רשמית.

אני זוכרת איש מבוגר (קש־קש קראנו לו, אולי מפני שהוא אהב לאכול "קשה"). הוא היה בא לסבתי בימי רביעי לקבל ארוחה ותמיד שאלנו אותו: "אתה רוצה כוס קפה?" "לא – אני לא רוצה כוס ולא ספל – אני רוצה סיר גדול עם קפה" – הוא ענה. ליד סבתי גרה משפחת גרטלר (סביו של יוס'לה ויז'ניצר) ושם קש־קש היה אוכל ביום אחר בשבוע.

כמו כן הייתי מביאה – בשליחותה של סבתי – כיבודים שונים לאישה חירשת ובודדה שגרה בסביבה וקראו לה "הניה די טויבה".

בחצר בין הילדים היה מסתובב ומתיישב על מדרגות אחת הדירות איש מסכן ומפגר – קראו לו אהר'לה קקוניה. הוא היה מדבר לעצמו דיבורים לא מובנים ולמרות זאת הילדים לא הציקו לו, אלא להפך, תמיד כיבדו אותו בכריך או בעוגה והתפעלו מכך שהוא אוכל המון.

בשנים 1940–1941 – כשגירשו יהודים מהכפרים והם באו ללא רכוש, אני זוכרת משפחה עם כמה ילדים (משפחת גנוט). הילדים באו לחצר שלנו לשחק ובסיום המשחק שתי ילדות (שהיו בגילנו) היו אוכלות אצלנו ואימא אף נתנה להם שמלות משלנו, כי גירשו אותם בלי כלום ולא היו להם בגדים להחלפה.

אצל הרב מוסקוביץ' היו כמובן כל מיני אנשים שקיבלו עזרה. היתה שם משפחה, אימא, אבא ושני בנים, שגורשו מאחד הכפרים שבסביבה. גם כאן אני זוכרת שמדי פעם בערבי שבת, היו משפחות מזמינות אותם לארוחה. אכן, העזרה ההדדית פעלה יפה, בעיקר מתוך הכרה ומודעות עצמית.

לאחר המלחמה – כשחזרנו מטרנסניסטריה – עד כמה שאני זוכרת מצבנו היה טוב, למדנו בגימנסיה העברית/היהודית, היינו פעילים בתנועת בני עקיבא והעתיד היה נראה ורוד. כל הזיכרונות שלי הם כמובן אישיים מאוד, כי עקב גילי הצעיר אז, לא הייתי מעורבת או מודעת לכלל האוכלוסייה או למוסדות.

ברצוני להזכיר את דודי ודודותי שגרו בסוצ'בה ואין אולי מי שיזכיר אותם כאן:

איציק ולאה שוורץ ז"ל, ובתם אתי שפירא ז"ל. רבקה וזאב שוורץ וילדיהם דולי קרפט וחיים שוורץ ז"ל.

חנה ויהודה ברן ז"ל וילדיהם זאב ז"ל ומרים תבל"א.

אלקה ואברהם ספיר – שיינדל ז"ל ובנם אריה ז"ל (אשר נפל בהיותו חייל בן 19).

סיפורו של מרטין צווילינג

לאבי דוד צווילינג היו שלושה בנים, ארווין ז"ל, יליד 1931, קרל (קרול), יליד 1937 ואנוכי מרטין, יליד 1945.

דוד היה בנם של יעקב וקלרה (לבית לפּטֶר) צווילינג. סבי יעקב היה מוזיקאי בהתמחות כינור וקלרינט. הוא לימד מוזיקה בבית ספר בסוצ'בה וכן היה מופיע באירועים משפחתיים שונים שאליהם הוזמן, ובצורה זו הצליח להיטיב את פרנסתו. סבתא קלרה היתה עקרת בית.

הסבים שלי נפטרו בשנת 1937 כך שלא זכיתי להכירם. הורי אבי השתדלו לתת לבניהם דוד (רופא) והייניך (צלם) חינוך מתאים, כדי שיוכלו להתפרנס בכבוד. דוד נשלח לגרמניה ולמד רפואת שיניים באוניברסיטת וירצבורג, שם הכיר גם את אמי סלי פקלמן. הם המשיכו לגור בגרמניה ושם נולד גם אחי ארווין ז"ל ב־8.11.1934. עם עליית הנאצים לשלטון הם חזרו לרומניה בשנת 1935. בשנים 1941–1944 כל משפחתנו הוגלתה לטרנסניסטריה ביחד עם כל יהודי סוצ'בה.

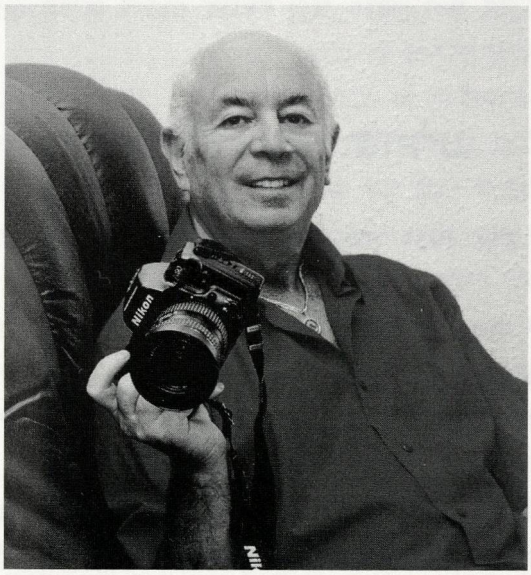
אני עליתי ארצה בשנת 1963 דרך איטליה.

דודי הייניך נפטר בארץ בשנת 1987.

סיפורו של קרול צווילינג

נולדתי ב־7.3.1937 בסוצ'בה כבן לדוד וסלי צווילינג. לאבי, דוד צווילינג, שהיה רופא שיניים ידוע בעירנו, היו עוד שני בנים: ארוין אחי הבכור שהיה מהנדס ודוקטור לכימייה פיזיקלית בקנדה, הלך לעולמו בצורה טרגית בשנת 1991 בקלדוניה–קנדה, עקב פיצוץ שקרה בעת עריכת ניסיונות שהיו מיועדים לשמש לכיבוי שריפות בארות הנפט בכווית לאחר מלחמת המפרץ. הבן השלישי מרטין נולד לאחר שאבי התחתן מחדש עם בלה בורכיס, אמי החורגת.

כל משפחתנו הוגלתה לטרנסניסטריה ושם היינו בלוצ'ינץ ובשארגורוד. בלוצ'ינץ איבדתי את אמי, שנפטרה ממחלת הטיפוס, שבה חלינו כולנו. אני בוגר בית ספר תיכון וכן מכללת הנדסאות לטכנולוגיה לבניית מכונות המיועדות לבנייה, ובעל תואר הנדסאי.

קרול צווילינג

בסוצ'בה עבדתי במכון המחוזי לתכנון כמתכנן ראשי ועד לעלייה לישראל כמנהל המחלקה הטכנולוגית לארגון מקום עבודה. שם עבד גם חברי איזיו בסלר, החי כיום בחיפה.

עליתי ארצה יחד עם אשתי הלנה־לאה במרס 1982 ושוכנתי בנצרת עלית בניגוד

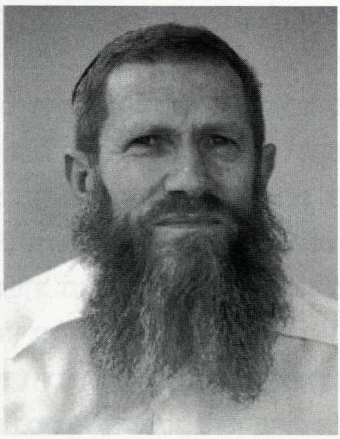
לרצוני. כאן נתקבלתי לעבודה לבית החרושת למכוניות צבאיות כמפקח איכות ועבדתי שם עד יציאתי לגמלאות בשנת 2002.

מצעירותי ועד היום אני מכור לאמנות הצילום והצלחתי לאחר תקופה קצרה יחסית, להתקבל כחבר באגודת הצלמים ברומניה. כיום אני חבר באגודת הצלמים הבינלאומית. אני מצלם ומפרסם צילומים על כל נושא בטבע, אדם וסביבה. בבעלותי שתי גלריות וירטואליות בינלאומיות שבהן ניתן לראות את עבודותי ובהן גם עבודות על שוץ.

תרגם מרומנית יהודה טננהאוס

סיפורו של אריה (בן ברוך) קוסטינר

את קהילת יהודי שוץ אפשר להגדיר כקהילה מסורתית. היו בה שומרי תורה ומצוות שהקפידו על קלה כחמורה, והיו בה שהקלו על עצמם עול מצוות מי מעט ומי הרבה. זכורני שעד לגירוש מרבית החנויות היהודיות היו נעולות בשבת.

אריה קוסטינר

בעירנו היה גן ילדים ציוני שבו למדו אחי ואחיותי, אני, ורבים מילדי שוץ. עד היום אני זוכר שיר בעברית שלמדנו באותו גן: "גילו המכבים גיבורי החיל, שישו ושמחו יומם וליל". לא היה בית ספר יהודי בעיר: אנו למדנו בבית ספר כללי שבו התלמידים היהודים היו מיעוט קטן. רבים מילדי העיירה ואני בהם היינו לומדים כל

יום אחרי הצהרים משעה 16:00–19:00 ב"תלמוד תורה". בבית הספר התקיימו הלימודים בשבת כרגיל, ולנו היו בעיות, כי בשבת אנחנו לא כתבנו, היו מורים מתוך נטייה אנטישמית שקבעו בכוונה בחינות בשבת כדי להכשיל אותנו.

זכורני שבמשך שנים אבי, ז"ל, ארגן מניין לתלמידים שלמדו בגימנסיה ובבית הספר למסחר בשבת בבוקר בשעה 6:30 בבית הכנסת סדיגורה שטיבל, ואחר כך הלכו התלמידים לגימנסיה. בשנת הלימודים 1940–1941 גורשו התלמידים היהודים מבית הספר. אני למדתי באותה שנה בבית ספר תיכון מסחרי. המנהל שלנו היה ליברל ולא גירש את התלמידים היהודים מבית הספר, ואכן התחלנו את שנת הלימודים הזו בבית הספר. כעבור מספר ימים התלמידים הגויים, בהסתת חלק מהמורים התארגנו ובבוקר אחד כשבאנו לבית הספר גירשו אותנו במקלות ובאבנים. לי היתה חוויה אישית בלתי נעימה באותו יום. היה לי חבר לא יהודי, בנו של כומר ארמני, שיחד עשינו שעורי בית והוא ביקר פעמים רבות בביתנו. באותו יום הוא היה מהראשונים בכיתה שיזם את גירושי מהכיתה ומבית הספר.

גם את התלמוד תורה סגרו, ואנו הצעירים הלכנו בטלים מכל לימודים. השלטונות תפסו כמה עשרות יהודים מראשי הציבור כבני ערובה, כדי למנוע פגיעה בצבא הגרמני והרומני. בין העצורים רבנים, ראשי קהילה, רופאים, עו"ד. את כולם עצרו בבית הכנסת הגדול בעיר, ושוטרים שמרו עליהם במשך כל שעות היממה. אני ועוד כמה צעירים היינו מתגנבים למקום שעצרו את בני הערובה, והיינו מסתכלים במשחקים שחלק מהעצורים שיחקו, כגון שח, קלפים, וכיוצא בזה.

הרוסים נתנו אולטימטום לרומנים ב־1940 אחרי נפילת פולין, לפנות את אזור בסרביה וצפון בוקובינה, בתוך מספר ימים. הרומנים כמובן צייתו לרוסים ונסוגו מהאזורים האלה. בזמן הנסיגה הצבא הרומני רצח עשרות יהודים מהאזור שלנו. זכורני באחד הימים שאבא ז"ל התנדב עם עוד רבים לסייע לחברה קדישא בעירנו לקבור את הקדושים שנרצחו על ידי הרומנים.

בקיץ שנת תש"א (1940) גזרו השלטונות שאסור ליהודים להתאסף בקבוצה הגדולה משלושה יהודים. כמובן שהופסקו התפילות בבתי כנסת. בשנת תש"א הגעתי לגיל שלוש־עשרה והתחלתי להניח תפילין. ה"חגיגה" התקיימה בביתנו בגלל הגזירה הנ"ל, נוכחו רק אבי, סבי ודודי. לקראת ראש השנה שנת תש"א שיחדו קצין משטרה שנתן רשות להתפלל בבית הכנסת הגדול. באמצע התפילה באו שוטרים וגירשו את המתפללים. ביום כיפור באותה שנה לא התקיימו בעיר תפילות בציבור פרט למקום פרטי אחד. ר' ישראל הכט ארגן מניין בביתו. הוא העז לעשות זאת כי ממרפסת ביתו אפשר היה לעבור למרפסת של השכן בקלות. הוא הזמין את אחי,

יצחק, ואותי להשלים את המניין ובעת סכנה היינו נחשבים כבנים של בעל הבית. בדרך זו הבטיח את עצמו מפני פשיטה אפשרית של המשטרה.

זכורני על קיום סניף בני עקיבא בעירנו לפני המלחמה, אחי היה חבר בתנועה ואני הקטן הייתי מציץ לפעמים וזוכה לנזיפה מאחי.

לסבא וסבתא שלי אברהם וסוסיה קוסטינר ז"ל היו שמונה ילדים. ארבעה מהם, ובהם אבי ז"ל, חיו בסוצ'בה לא רחוק מסבא וסבתא. כל שבת היינו מבקרים אצלם. סבתא ע"ה נסעה לזמן מה מחוץ לעיר ואני ישנתי אצל סבא. פעם התעוררתי באמצע הלילה וראיתי את סבא יושב על הרצפה עם ספר ביד ואומר תפילות בבכי. למחרת שאלתי מה פשר הדבר ונאמר לי שסבא עסק ב"תיקון חצות" כל לילה, כלומר לא הלך לישון עד חצות ורק אחרי אמירת פרקי חצות, דהיינו תחינות על חורבן בית המקדש ותפילה לה' להשיב את שבותנו לציון, היה סבא הולך לישון.

היחסים עם הגויים עד פרוץ המלחמה היו די קורקטים, פה ושם אפשר היה לשמוע ביטויים אנטישמיים. היו עיתונים אנטישמיים, וכן מפלגות אנטישמיות אבל בחיי היום יום לא הרגשנו זאת כל כך. זכורני שבעיתון אנטישמי התפרסמה רשימה שבה האשים העיתונאי את יהודי שוץ שהם מבזים את העיר שנחשבת כעירו של אחד מגיבורי רומניה, על ידי כך שהם מקיפים את העיר בחוט. הכוונה ל"עירוב" שהתקינו יהודי העיר כדי שיוכלו לטלטל בשבת.

בסוף שנות השלושים עלתה לשלטון מפלגת "קוזה" שהיתה אנטי־יהודית והתכוננה לגזור חוקים קשים כנגד היהודים. זכור לי שיום חמישי אחד הכריזו הרבנים והנהגת היהודים ברומניה על יום צום של כל היהודים, ובלילה שאחרי אותו היום המפלגה הזו ירדה מהשלטון.

הדגל הרומני מורכב משלושה צבעים – כחול, צהוב ואדום. זכור לי מקרה שקרה ליהודי אחד מעירנו. בטעות אשתו תפרה את הדגל הפוך מהמקובל, דהיינו אדום, צהוב, כחול. איש משטרה הרגיש בדבר וכתוצאה מכך אסרו את היהודי והאשימו אותו בקומוניזם, בטענה שבכוונה תלה את הדגל עם הצבע האדום למעלה.

10 לחודש מאי היה חג לאומי ברומניה ומדי שנה בתאריך זה היו בודקים אם כל היהודים תלו את הדגל כמתחייב בחוק. אם נמצא יהודי שלא תלה דגל הוא נחשד כעוין המדינה וטופל ביד קשה.

הגירוש: את יהודי עירנו גירשו בחול המועד סוכות בתוך שלושה ימים. חילקו את העיר לשלושה חלקים. היהודים מכל חלק היו צריכים להגיע לתחנת הרכבת בורדוז'ני. משפחתנו הגיעה לבורדוז'ני ביום שישי. זכורני שהדוד שלנו, ר' משה מיכאל קוסטינר, הביא איתו יין ועשה קידוש בתחנת הרכבת לפני שעלינו לקרונות.

לי היה אוסף בולים ומטבעות ישנים. לפני הגירוש החבאתי אותם במרתף פרימיטיבי שהיה לנו בחצר. את אחד מהאוספים מצאתי כשחזרנו מהגטו.

בגטו מורפה – לגטו זה גורשו הרבה יוצאי שוץ. זכורני שבשנה אחת לא היה מספיק קמח לאפיית מצות, ומחוסר ברירה אפו מצות בחול המועד פסח. היה זמן שהייתי "סוחר". מכרתי סיגריות וגפרורים. לפעמים הרווחתי הרבה מהשכרת עיתון. כדי להבין את העניין, יש לזכור שאנו היינו מנותקים לגמרי מהנעשה בעולם. לא היה עיתון ובוודאי לא רדיו. להמחשת המציאות בגטו נודע על נפילת הגרמנים בסטאלינגרד כשבועיים אחרי שזה קרה.

לעתים היו עוברים אנשי צבא רומני בגטו. זכורני שפעם אחת קניתי עיתון מחייל רומני, ועיתון זה העברתי מאיש לאיש לקריאה – לכל אחד לשעה אחת תמורת מרק גרמני אחד. באותה פעם, כיוון שזמן רב עבר מבלי שהגיע עיתון לגטו, ורבים רצו לדעת מה מתרחש בעולם, היה לי רווח גדול מאותו עיתון.

בשנת תש"ן (1946) אחי, יצחק, נסע לבוקרשט ל"קיבוץ הכשרה" של בני עקיבא כהכנה לעלייה לארץ ישראל. בתחילת חודש ניסן הגיעה הודעה מבוקרשט שיש סיכוי לעלייה ויש מקום לעוד צעירים לעלות לארץ ישראל. הורי הסכימו לשלוח אותי ואכן נסעתי יחד עם עוד צעירים לבוקרשט להמתין לאפשרות לעלייה.

לכבוד אחד במאי התקיימה חגיגה גדולה ועל במת הכבוד ישב מרשל ז'וקוב הרוסי וכן ראשי השלטון ברומניה. שליחי ארץ ישראל שהיו אחראים על תנועות הנוער הציוניות הסכימו שאנחנו נצעד יחד עם הנוער הקומוניסטי מתוך רצון לשחד את השלטונות המקומיים שיעזרו לנו לעלייה. כמדומני שזו היתה הפעם היחידה בהיסטוריה שחניכי בני עקיבא צעדו באחד במאי והצדיעו הצדעה קומוניסטית בזמן שעברו את בימת הכבוד.

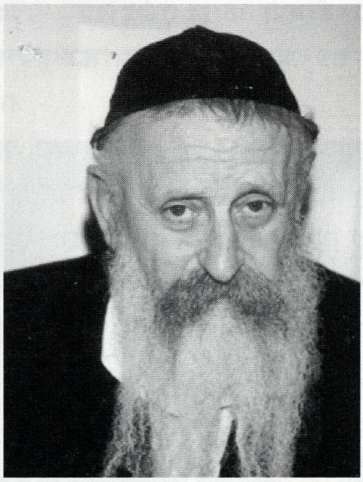
כעבור מספר ימים יצאנו לארץ באוניית מעפילים "מקס נורדאו". יציאתנו היתה כביכול לגאלית – היו לנו דרכונים להונדורס.

כשהתקרבנו לארץ תפסו אותנו הבריטים והובילו אותנו לחיפה ומשם עצרו אותנו במחנה בעתלית. כעבור כמה שבועות שחררו את כולם, קודם את הצעירים, ואחר כך את כל היתר. אני הייתי רשום כצעיר ונשלחתי מטעם עליית הנוער תחילה לשדה יעקב ואחר כך לבית הספר החקלאי מקווה ישראל. במקום לימודי הצטרפתי ל"הגנה", ולמחרת פרצה מלחמת השחרור, דהיינו בשלושים בנובמבר 1947, גויסנו על ידי מפקד ההגנה במקום, כי מקווה ישראל היתה מוקפת משלושה צדדים על ידי ישובים ערביים, ובאמת בלילה השני הערבים ירו על בית הספר שלנו.

סיפורו של יהודה לייב (אריה) קוסטינר

בדרכי אוקראינה

זה היה שבת מברכין חודש מרחשוון תש"ב. יצאנו עם שחר ממקום הלינה, נדמה לי שזה היה דיר עזוב. בין ההולכים זכורים לי אנשי שוץ: ר' לייביש הלר, דמות מכובדת, חסיד סדיגורה עם בנו ישראל הי"ד ומשפחתו, חיים בוימן, ברוך שכטר, סבי ר' משה מיכל קוסטינר, אבי שלמה עם כל משפחתנו, דודי לייביש הזנפרץ עם שני ילדים קטנים בני 4 ו־5. עוללים אלה כמובן לא יכלו ללכת הרבה ואביהם היה הולך ק"מ אחד עם מיטלטלים על הגב וילד בחיקו, הניח את הילד חוזר ק"מ ושב עם הילד השני.

יהודה לייב קוסטינר

הגענו לפנות ערב ללוצ'ינץ. פיזרו אותנו בין הבתים. חלק בין תושבי המקום וחלק בחורבות. מזלנו שפר שמצאנו איזה חורבה סגורה עם גג. מצאנו שם אדם גוסס. בלילה הגוסס נפטר. זה היה יהודי מקונבוי קודם.

לפנות בוקר קמנו להתפלל לפני יציאתנו לדרך. ר' לוביץ לייביש הלר אדם זקן וחלש התעטף בטלית, הוציא את התפילין מנרתיקם, התמוטט, נפל ארצה ונפטר.

בינתיים באו הז'נדרמים הרומנים להוציא אותנו למגרש לשם המשך הדרך. אמי ע"ה מרים קוסטינר בעלת מרץ ואומץ יצאה למגרש, שבו עמד הקצין הרומני שפיקח על המשלוח, לבקשו רשות לקבור את המתים. הקצין פונה לאמי "מה רצונך

יהודייה?" אמי השיבה "נפטר בן משפחה, אדם מכובד ואנו מבקשים רשות להישאר במקום לקוברו". הקצין היסס קצת ואמי פנתה אליו שוב "הרי גם אתה בן אדם, אנא התחשב בנו". "טוב", הוא החליט "במי מדובר?" אמי: "כל אלה הנמצאים בחורבה, בני משפחה".

"בסדר", הוא ענה. אמי: "אבל יבואו לגרש אותנו".

הוא הסכים ושלח ז'נדרמים לשמור שלא יגרשנו. מתחילה התרוצצות לחפש את אנשי החברה קדישא המקומית. סוף סוף מצאו אותם והם באו ולקחו את ר' לייביש לקבורה. מראש התנו עם החברה קדישא שיקברו גם את האלמוני. הם לקחו את ר' לייביש והבטיחו לחזור לקחת את האלמוני. בינתיים התחיל לרדת גשם ושעה רודפת שעה ואנשי החברה קדישא לא חזרו. מישהו התנדב ללכת לקרוא להם אבל הם היו עסוקים מאוד. לפנות ערב הופיע אחד מהחברה קדישא עם אלונקה ושאל מי מוכן לעזור לו. אחי נחמיה בחור צעיר בן 18 התנדב. בינתיים החשיך והגשם לא הפסיק לרדת. מבלי להתחשב בזה הרים אחי יחד עם האיש את האלונקה והם הביאו את האלמוני לקבורה.

עמנו היה יהודי מז'דובה משה לאופר שמו. איש בעל מרץ ומדבר אוקראינית. כשהגענו לכפר בשם סגוריי, כפר עני מאוד, שיחד משה לאופר את ראש הכפר וזה נתן הוראה לכפריים שיכניסו את הגולים לבתיהם. חלק שוכנו במבנה של בית ספר עזוב וחלק שוכנו בין הכפרים. לא זכור לי כמה זמן היינו שם עד שנודע לדודי אהרון קוסטינר שהיה בדז'ורין על מקומנו והוא שלח גוי עם עגלה וסוסים להוציאנו. כך הגענו למורפה היכן שראש הקהילה נחום בקל הסכים לקבל אותנו.

פסח במורפה

גרנו בחורבה חצי קיר היה פרוץ. אמי בעזרת גב' קלרה לרנר, הזכורה לטוב, הצליחו לסתום את הפרצה. לבנים לא היו להן ורק קש ובוץ אפשרו להפוך את החורבה למעין מקום למגורים. הגיע חג הפסח הראשון. בתפוחי אדמה היה מחסור בגלל הכפור החזק בחורף וגם כסף לא היה. ההורים הצליחו למכור איזה חפץ, קנו קמח, הכשירו את התנור של השכנה ואפו מצות. על יין לא היה מה לחשוב וגם על כל שאר הדברים. מה שהיה בשפע היתה חזרת שמצאנו בשדה עזוב והבאנו הביתה. אבל את האגדה קראנו, ושרנו את כל הזמירות. מאוחר בערב כשפתחו את הדלת ל"שפוך חמתך" מצאנו המון מקומיים עומדים ליד הדלת ומקשיבים לפלא איך יהודים בלי אמצעים מסוגלים לערוך סדר.

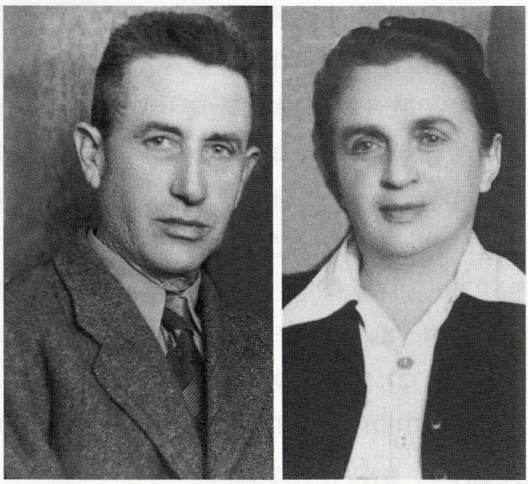
סיפורו של מאיר קוסטינר

על שוץ ושוצר

ביושבי לכתוב את סיפורי מתנקמת בי עובדת היותי אחד מצוות עורכי הספר. מה אכתוב? הלא את כל הסיפורים "העסיסיים" כבר כתבו אחרים. אתמקד אפוא בזווית לגמרי אישית, בסיפורה של משפחתנו. על המשפחה, על שוץ ושוצר.

שוץ 1 – לפני הגירוש

בשישה־עשר לחודש סיון תרפ"ז (1927) בעיר רַדַאוץ, ליוו הסבים שלי, מרדכי יהושע והניה אורנשטין מצד הכלה, ואברהם אלתר וסוסיה קוסטינר מצד החתן, את בתם יֶטי ובנם נחמיה, הורי, לחופה. מובן שלא נכחתי באירוע הזה אבל קראתי עליו בכתובה שמצאתי בין הניירות של אבי ז"ל ושמורה אצלי עד היום.

יטי ונחמיה קוסטינר

סבא מרדכי יהושע שקראו לו מוטַלֶה מצטייר בזיכרוני כאיש עם זקן לבן, עם כיפה על הראש, יושב בבית הכנסת לומד גמרא ועובר כל שבוע "שניים מקרא ואחד תרגום" על פרשת השבוע. גם הסבא אלתר תמיד היה שקוע בכתבי הקודש וגם כתב את הערותיו על לימודיו.

בשבתות אחר הצהריים התאספו בביתה של סבתא סוסיה כל הילדים שגרו בשוץ

עם בני/בנות זוגם והנכדים לביקור מכבד ומענג. הילדות שלי היתה בבית חם ותומך ובעיקר מחנך. מחנך לערכים, לנימוסים וללימודים. אבי נחמיה, סוחר תבואות, היה פעיל במזרחי. הוא היה בעל קורא ובעל תפילה ותמיד לימד אותי. בחשבון למשל, עד היום אני סופר, מחבר ומכפיל ביידיש, שפת האם, לפני הרומנית של בית הספר. מלמד אותי סדר תפילות ומשמעותן כשאני מתלווה אליו לבית הכנסת של הרב חיים הגר. מאוחר יותר בטרנסניסטריה למדתי ממנו את תורת ההישרדות כאשר התלוויתי אליו בפעולות לפרנסת קיום. אמי יטי, אישה משכילה, עקרת בית, דאגה לרווחת המשפחה וגידלה את שני בניה.

אחי הצעיר חיים נחמן אריה (על שמו של המשורר הלאומי ח"נ ביאליק שנפטר באותה שנה) נולד בהיותי בן ארבע. אמי היתה פעילה בארגונים ויצ"ו ואוזֶה. בתורה ארגנה בביתנו את "חוג התה". במסגרת זו, החברות בארגונים האלה התאספו פעם בשבוע ועל כוס תה וכיבוד שמעו הרצאות וניהלו שיחות על ארץ ישראל ועל פעילות ארגונן.

להורים שלי היה בשוץ חוג רחב של חברים. אזכיר את משפחת הֶרמן: ד"ר ארציו (אהרון) הרמן שהיה גם רופא משפחתנו, אחותו רוזה נשואה ליוסף פישלר, אחות שנייה טינה נשואה ליוסף לנדמן, שעליו אמרו בשוץ שלמד רמב"ם עוד בזמנים שלא כל אחד העז. בין הידידים היתה גם משפחת יוסף וברטה פליק, בעלי בית מרזח ומסעדה שלא פעם נהניתי אצלם מקבבים עסיסיים. משפחת איציק שוורץ היו שכנים קרובים כשגרנו בשכירות ברחוב פֶּטרו רַרֶש אצל משה ומינה מריאן.

כחוט השני בילדות שלי ובשנות הנעורים ליוותה אותנו דאגת הורי ללימודים בכלל, ולעברית ויהדות בפרט. הם דאגו לשיעורים פרטיים בבית. לימדו אותי המורים קרטן וגוטליב ובשנים אחרי טרנסניסטריה למדתי אצל המורה וייסבוך יחד עם בנו, חברי ידידי, שמחה. אפילו בגטו במורפה הכין אותי לבר מצווה שוחט מקומי קטוע רגל. עד לגירוש הספקתי לסיים ארבע כיתות עממי וכיתה ראשונה תיכון.

שוץ 2 – תמונות מגירוש טרנסניסטריה

ברכבת הגירוש – "הושע נא למענך אלוהינו – הושע נא"

יום שישי, חול המועד סוכות תש"ב. בתחנת הרכבת בורדוז'ני נדחסים עם המיטלטלים לתוך קרון משא ומתחיל מסע לכיוון לא ידוע המבשר רעות. לילה. בקרון צפיפות נוראה, הגלגלים מנגנים מונוטונית על פסי הרכבת, חושך, שקט. כל אחד שקוע במחשבותיו. באחת הפינות מישהו מדליק נר, ומתוך החושך בוקע קולו

הערב של בֶּרל דרוקמן, שכן בבית שרק עזבנו. "הושע נא למענך אלוהנו (הוא שר בשם) הושע נא". הזיכרון מצמרר עד היום את עורי.

בקסרקטין במוגילב – על סף מצעד המוות

מוגילב, הקסרקטין שבו רוכזו המגורשים ליציאה לקונבוי – מצעד המוות. אנחנו, אימא, אחי ואנוכי עומדים ליד שער היציאה העירה על חבילות עם חפצים שהצלחנו לקחת מהבית. אבא יצא העירה לשכור עגלה להובלת המיטלטלים. אנחנו בקבוצה עם כמה שוצר, שקצין רומני אִפשר לה – תמורת שוחד – לצאת מהקסרקטין העירה וככה להינצל מקונבוי המוות.

מממני השוחד ומארגני הקבוצה היו זוניו (אברהם אריה) קמפר וברל (ברנהרד) רודיך ז"ל, שני סוחרים אמידים משוץ שנפטרו אחר כך במורפה. עזר לנו להיכלל בקבוצה איציק שוורץ ז"ל, ידיד המשפחה, שנפטר בשיבה טובה בקריית שמואל.

ואיך שעומדים כולם ומחכים ליציאה מתנפל עלינו חייל רומני עם נבוט ומקל. מכה בכל מי שנקלע בדרכו ומגרש אותנו לקונבוי.

אני זוכר את עצמי עם תרמיל כפרי ביד ובתוכו רק פרימוס ישן שצריך לזרוק. לידי אימא במעיל וערדליים על נעליה מחזיקה ביד את אחי בן השבע סופגים מכות ומתחילים לנוע ליציאה לקונבוי. אילו היינו יוצאים ככה לקונבוי בגשם, ללא מים ומזון ובלי אבא היינו נספים בתוך זמן קצר מאוד. והנה נס – מגיע פתאום, משום מקום. כעבור דקות אחדות שנראו בעינינו כנצח הופיע הקצין הרומני התנפל על החייל בגערה "Ce-ai făcut nenorocitule?" (מה עשית טמבל) – המכות הופסקו, הרוחות נרגעו. חיכינו לעגלות ויצאנו לעיר מוגילב.

אבא במחנה העבודה Varvarovka

ממוגילב לגטו במורפה. תחילה לדירתו של שמיל אלינסון, יהודי מקומי, אחר כך נדדנו ל"ארמון" חדש. התגוררנו בחדר בשטח 15 מ"ר ששימש בעבר כחנות, והיה עבורנו רב שימושי: חנות (מכרנו קמח), מטבח, חדר שינה ושירותים ללא פחות משש נפשות. הורי עם שני ילדיהם, וסבא וסבתא מצד אמי.

בסך הכול אפשר להגיד שיחסית לא סבלנו ממחלות ורעב, אבל התקופה הכי קשה שזכורה לי היתה כשהוציאו את אבא למחנה עבודה Varvarovka. הז'נדרמים, בשיתוף פעולה של ראשי הקהילה היהודית, ארגנו מלכודת בהזמינם תושבים

להחליף כביכול תעודות זהות. אחרי סלקציה הוצאו חלק מהבאים לחופשי ונשארו אלה שאמורים להישלח למחנה העבודה. לאבי לא עמדה הזכות היותו מיוצאי שוץ ובסופו של היום, אחרי שמהבוקר אמי ניסתה להפעיל את כל מי שרק אפשר וקיווינו שאבא ישוחרר, המאמצים לא הועילו ואבא נשלח ל-Varvarovka.

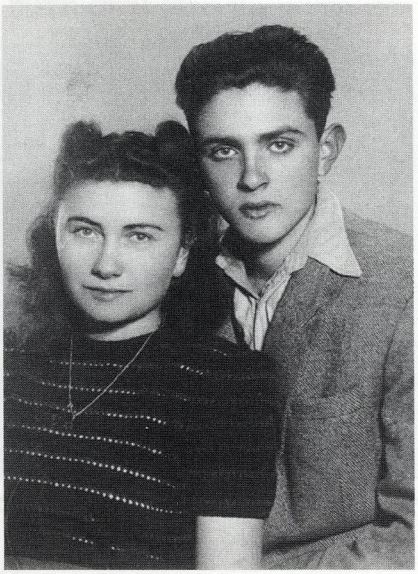
במשך החודשים שאבא היה במחנה העבודה, התעסקתי אני במכירת סיגריות, גפרורים, נייר עיתון ועוד. זה היה מקור הקיום של המשפחה וב"מסחר" עזר לי אחי הצעיר. הכי נורא היה הבלתי ידוע לגבי גורלו של אבא. אנשים שהצליחו לחזור מהמחנה הביאו איתם בשורות קשות מנשוא על תנאי מחיה נוראיים, עבודת פרך בתנאי חורף קשים, הוצאות להורג בתלייה. את כל הידיעות האלה, מצאתי את עצמי, אני ה"מפרנס" בגיל 14, מנסה להסתיר מיתר בני המשפחה. אחרי כמה חודשים אבא הצליח לשחד איזה מנהל עבודה בשיני הזהב שנתן לעקור מפיו, הוא חזר למורפה והסבל הנורא הזה הופסק.

שוץ 3 – בחזרה מטרנסניסטריה

כשחזרנו מטרנסניסטריה רציתי להתעסק במסחר כדוגמת נערים אחרים אבל הורי קבעו שלימודים חשובים יותר. אבי עמל לבד לפרנסת הבית ולי תפרו זוג מכנסיים ממגבת מטבח צבועה והתחלתי להשלים כיתות בבית הספר התיכון היהודי המפורסם בשוץ. מאות רבות ואולי יותר צעירים יהודים השלימו בו את השכלתם והשיגו את שנות הלימודים שאבדו בעת המלחמה. חיים שוורץ ז"ל שהיה מזכיר בית הספר בטח ידע את מספרם.

על מנהלי בית הספר ועל מוריו כבר נכתב. אני מבקש רק להזכיר את זיגי (גיל) רורליך שנוסף להיותו מלמד צרפתית היה גם הרוח החיה לקידום בית הספר. זכורים לי מבצעים להשגת עצים להסקה בחורף שארגן עם כיתתנו, כיתת הבוגרים.

זכור לי גם המשפט הספרותי שארגן באולם הקולנוע "צֶנטרל" בשוץ. לפני קהל שמילא את האולם עד אפס מקום האשים שמחה וייסבוך, לפני "בית הדין" שזיגי רורליך היה היושב ראש שלו, את שבתאי צבי במשיחות שקר ואנוכי לימדתי עליו סנגוריה. השגתי בקושי "פסק דין" של נסיבות מקלות. שנינו היינו תלמידי כיתה שביעית.

ללה ומאיר קוסטינר (1947)

במקביל ללימודים ואולי אפילו בעדיפות גבוהה מהם הייתי פעיל בתנועת "הנוער הציוני". כאן גם התאהבתי בילדה חננית עם שתי צמות בלונדיניות בשם לַלה גנזלר והיינו לחברים. בשלב מסוים אפילו רציתי להפסיק את הלימודים ולהגשים את האידיאל החלוצי אבל שוב בלחץ ההורים סיימתי את בית הספר.

ההכשרה ששינתה את המסלול

לאחר קבלת תעודת בגרות יצאתי להכשרה עם עוד כמה חברים מקן שוץ: חברתי לַלה, סֶנטה אלטמן, יַניו (יעקב) פורר ז"ל, ומאוחר יותר הצטרף חברי הטוב יהודה טננהאוס. התחלנו את ההכשרה בצֶצקֶה שבאזור אורַדיה עם פלוגה א' של "ארגון הצופים", ארגון אֶליטה של תנועתנו. עבדנו בבית חרושת ללבנים חסיני אש. לַלה חלבה את פרת הסניף וטיפלה בשפני האַנגורה. אני נזכר בטעמה העסיסי של עגבנייה בשלה שחלוץ רעב קטף בגן הירק של הסניף. מצצקה אחרי עלייתה של פלוגה א' עברנו לאַיוד לקראת עלייה לישראל, עם פלוגה ב'.

חברים מפלוגה ג' של ארגון הצופים – בעל הכובע מאיר קוסטינר

יום בהיר אחד באיוד, כשעמדנו או טו טו לעלות, שונה מסלול החיים שלי למשך השנים הבאות. בישיבה שנערכה בעמידה ב"שיתוף" (מחסן בגדים משותף של כל החלוצים) בנוכחות עקיבא לונדון, חבר הנהגה הראשית של התנועה ורבקה ברקוביץ' מדריכת הסניף, הודיעו לי שהתנועה החליטה שאני נשאר להדריך את פלוגה ג' של הארגון. כל הטענות שלי, על שאני עם חברה, על הרצון העז לעלות לארץ – לא הועילו ונאלצתי להישאר.

פלוגה ג' התארגנה יפה, עברה מאַיוד לברַשוב ושם התחיל הלחץ של השלטונות הקומוניסטיים. נאלצנו לעזוב את הבניין שבו גרנו ואחרי עוד כמה טלטולים לפלויֶשטי, וַמה ובוקרשט, התפזרה הפלוגה עקב איסור כל פעילות ציונית על ידי השלטונות.

שוץ 4 – עם הפנים לישראל

חזרתי לשוץ. התקבלתי לעבודה בתור מורה וב־1951 חברתי היקרה ללה הפכה לאשתי. ב־1955 נולדה הבכורה שלנו הנריטה, היום ד"ר הנריטה אקרמן מפקחת במשרד החינוך. במקביל, התחלתי ללמוד בכתב בפוליטכניקום בוקרשט וחיכינו בכליון עיניים לאישור הנכסף לעלות ארצה. גם אחי אריה למד ביאסי וקיבל הסמכה להנדסת מכונות.

רק כ־12 שנים אחרי אותה ישיבה ב"שיתוף" באַיוד, ב־1960, הצלחתי לעלות ארצה

עם משפחתי. יחד איתנו עלו הורי אשתי יצחק איזיק וברטה גנזלר ז"ל ואחיה ישראל (זוניו) ז"ל (שנפטר ב-2006) עם משפחתו. אחרי חודשיים–שלושה עלו גם אבי ואחי ולצערנו אימא נשארה בבית הקברות בשוץ. עשר שנים נלחמה במחלת הסרטן עד שב-1959 המחלה הכריעה אותה.

בארץ נקלטנו מהר יחסית. משפחה וחברים טובים קיבלו אותנו בחום. סיימתי את הלימודים בטכניון והשתלבתי בעבודה. בעבודה מאומצת הקמנו יחד, ללה ואני, מחדש את ביתנו. נולד לנו בננו יותם, היום יותם יקיר – כי בלהט מלחמת לבנון בהיותו כתב גלי צה"ל צלצל השם יקיר יותר "עברי" מקוסטינר.

אבא נפטר בשיבה טובה בחיפה וזכה לחבק שני נינים.

היום במבט לאחור, אנו מודים לאלוהים על השגינו, שמחים בחלקנו ונהנים מהרווח: מנכדינו גלעד, בועז, נוגה ואיתמר וגאים בהם.

סיפורה של שושנה קיסרי (רדיה אלטמן)

ראשית דרכנו של אחותי סנטה קרמס (אלטמן) ואנוכי בסוצ'בה זהה היא. נולדנו בהפרש של חמש שנים להורינו גוסטה אלטמן (לבית שמלצר מאילישטי) ודוד אלטמן (מסולקה).

החיים התנהלו לפי סדר קבוע, אימא עקרת בית, נעזרת בעוזרת בית ל-24 שעות, לה נוספה פעם בחודש כובסת ומגהצת. אבא ניהל עסק סיטונאי למכירת בירה שהיה סניף של מבשלת הבירה מרדאוץ. גרנו ברחוב Petru Rareş 39, בבית שהיה בבעלות הורינו. ביקרתי בגן הילדים של דודה איזוליס כמו, דומני, כל הילדים היהודים בסוצ'בה.

בסופי שבוע יצאנו לראות ולהיראות ברחוב הראשי וכמובן ב-Volksgarten, אכלנו בשר על גחלים במסעדת Wagner ועוגות בקונדיטוריה במרתף של Wagner השני.

באוקטובר 1941 נגמרו החיים הטובים עבורנו. אמנם המלחמה החלה שנתיים לפני כן אבל הילדים לא כל כך הרגישו בה עד שבסוכות 1941 אבא חזר הביתה מבית הכנסת וסיפר שסגרו את כל בתי הכנסת בהוראת השלטונות.

גורשנו לטרנסניסטריה ביחד עם כל תושבי סוצ'בה. חזרנו משם מאושרים שהגורל לא התאכזר לתא המשפחתי שלנו והיינו יחד אימא, אבא ושתי הבנות. אני הייתי בת 9 וסנטה בת 14. סנטה החלה להיות פעילה בתנועה הציונית – הנוער הציוני ואני נסחבתי אחריה לקבוצת "מקשיבים".

סנטה עלתה ארצה ב־1947 ושהתה גם בקפריסין ואני נשארתי בבית, בת יחידה ומפונקת. חברותי הטובות היו מימי הולינגר ז"ל וסידי קרנר תלא"א, מרגלית מארכוס ועוד. יחד ניסינו להחזיר לעצמנו את חדוות הנעורים ולשכוח את שנות הסבל.

הורי היו ציונים מימים ימימה וברגע שהתאפשר עלינו ארצה ב־1950. התאחדנו שוב עם אחותי סנטה שבינתיים הצטרפה לכוחות המשטרה ונהיתה שוטרת בנמל חיפה. כמובן שעברנו את תלאות העולים החדשים – מעברת עתלית, ואני הוכנסתי למוסד עליית הנוער "ניצנים" שבו שהיתי שנה אחת. ברגע שההורים הגיעו לשיכון המיוחל, חזרתי לחיק המשפחה ולמדתי לימודי ערב בבית ספר ערב על מנת לעבוד במשך היום. בשנים הראשונות של המדינה היינו מאושרים להיות בארץ ולא קיבלנו תמיכה או עזרה כלשהי, גם לא ביקשנו, והסתפקנו במעט אשר היה לנו.

התגייסתי לצה"ל ושירתתי בחיל הים עד ליום נישואי למיכאל קיסרי במרס 1955. עברנו לאזור תל אביב, סיימתי את לימודי ועסקתי בחינוך הדור הצעיר במשך 28 שנים. בעלי מיכאל קיסרי השלים גם הוא את לימודיו וניהל משרד עצמאי כרואה חשבון.

יש לנו בן יחיד – דורי, בן 45 הנשוי לוונדי והם מתגוררים בארצות הברית.

בשנים האחרונות, אחרי ששנינו יצאנו לגמלאות אנו מבלים הרבה מזמננו בטיסות לארצות הברית וקנדה, אחרי ניסיון קצר לגור בחו"ל אנו שוב בבית אבל כמובן נמשיך את מסעותינו ככל שהכוחות יאפשרו.

סיפורו של דוד קלינגר – סמוטריץ'

הגעתי בגיל 4 לשוץ וחייתי בה עד גיל 17 כאשר עזבתיה ב־1932.

בבקרים הלכתי לבית הספר הממלכתי ואחר הצהריים למדתי בתלמוד תורה. המורים שלי בתלמוד תורה היו: קרטן, גרינזייט, פיינשטיין ומילר. נשיא התלמוד תורה היה אביגדור נוסבראוך.

אחד החברים הטובים שלי היה משה וייסברוט – היום בחדרה – ואיתו הייתי עושה כל מיני מעשי קונדס בעיקר למורה גרינזייט שהיה כהן ורגזן גדול. זכור לי גם שבחרו בי בתור ילד לברך את הרב משולם ראטה, כאשר הגיע לשוץ ועבר דרך התלמוד תורה בדרך להכתרה בבית הכנסת הגדול.

בשבתות וחגים התפללתי אצל הרב מוישלה הגר. נחרטה בזיכרוני תפילת הלל של הרב לאו שכיהן בשוץ בשנות ה־20 בקטע "ישראל בטח בה'". השמחה בשמחת תורה אצל ר' מוישלה היתה מעל ומעבר.

בגיל 9 הצטרפתי לתנועת השומר הדתי בשוץ שהיתה תנועת נוער דתית שמקורה בפולין. ראש התנועה בשוץ היה קופל צוויבל. שירתתי בצבא הרומני בשנת 1938 בהתחלה כחייל בחיל הפרשים ואחר כך נשלחתי למחנה עבודה (כי "יהודי = קומוניסט") ומשם הצלחתי להתחמק.

אחותי דבורה עלתה ארצה משוץ ב־1934. באותה שנה עלה ארצה גם חיים ווגנר שבארץ נשא את אחותי לאישה.

דוד קלינגר

ב־2.11.1940 התחיל מסלול עלייתי ארצה. הייתי בין 126 עסקנים ציונים שהגיעו באונייה קטנה לאיסטנבול. בין העולים היו ד"ר סמי זינגר, חבר הפרלמנט בבוקרשט, אחיו קרול זינגר, וראש קבוצתנו "השומר הדתי" היה אליעזר ריגלר מיוצאי שוץ וגם טראיאן וייסמן. מאיסטנבול על אונייה חנה בבעלות משפחת גוטסמן מצ'רנוביץ הפלגנו בתוך שיירה של 14 אוניות לפורט סעיד. בים ספגנו הפגזה מהאיטלקים אבל בעזרת השם לא ניזוקנו. בשבת 16.11.40 – יום הולדתי הגענו לחיפה. כל העולים ירדו לחוף מלבדנו, שומרי שבת, שירדנו רק למחרת ושוכנו בבית העולים בבת גלים. הפגישה הראשונה בארץ היתה עם יוסף חיים

קליגר יוצא שוץ, ושאלתו הראשונה היתה "מה נשמע בשוץ" והכניס אותי להומור הארץ ישראלי. הוא כביכול עדכן אותי שבארץ יש רק עשרה חודשים. נדהמתי וההסבר היה שלא קיים חודש אייר (איהר ביידיש זה אתה בגוף שני ומכיוון שבעברית היום יומית לא מדברים בגינוני כבוד בגוף שני, אז אין אייר = איהר). ולא קיים חודש טבת (על משקל טובות שביידיש נשמע דומה) ואין טובות בארץ.

מבת גלים הגעתי לנתניה מטעם התנועה לסניף הפועל המזרחי, שהיה בעת ובעונה אחת בית כנסת, בית אוכל ובית לינה עבור חברים של התנועה. האוכל היה תמורת 6 גרוש ליום והלינה היתה על ספסלים. בהתחלה עבדתי בעבודה זמנית בעירייה תמורת 6 גרוש ליום ואחר כך בבית הבראה של החיילים הבריטיים תמורת שכר יומי גבוה פי שלושה – 18 גרוש.

ב־1942 התגייסתי למשמר החופים של האנגלים. היינו 90 בחורים ושירתנו בשמירה בעמדות בחוף הים. הוקצו לנו גם 5 בחורות למטבח ואחת מהן היתה במשך הזמן לאשתי. ב־1943 השתחררתי והועברתי למחנה העולים של עלייה ב' בעתלית מטעם הסוכנות היהודית. הייתי המקשר בין הסוכנות לבין המשטרה הבריטית. זכור לי שבאחת האוניות הגיעו עולים (1945) מאנשי שוץ: חיים הכט, פרייר משפחת קרצנר וביניהם משה יוסל קרצנר ז"ל, שנפל במלחמת השחרור. במלחמת העולם השנייה השתחררו העולים מהמחנה לפי הקצאת הסרטיפיקטים על ידי האנגלים. זכורה לי אפיזודה מעניינת כאשר ב־1945 היו במחנה בשלב מסויים 231 עולים ביניהם עשרה עולים יוצאי עיראק וסוריה, והאנגלים התכוונו להחזירם לארץ מוצאם שעבורם זה היה פסק דין מוות. במפקדת ההגנה שברח' ירושלים בחיפה הוחלט להוציא מהמחנה את כל העולים למעט 23 מהם, שלפי ידיעות מהש"י (שרות ידיעות של ההגנה) היו משתפי פעולה עם הנאצים. מטעם ההגנה הוחלט שאני אהיה אחראי בתוך המחנה, ומבחוץ מטעם הפלמ"ח היה אחראי לפעולה יצחק רבין. חמישה פלמחניקים הוכנסו למחנה בתור מורים לעברית. להכנה נעשו כמה פעולות מקדימות. הסגל והפקידים מהמחנה נשלחו הביתה. החברה מההגנה דאגו לסדר את הנוקרים של רובי השומרים הערבים ששמרו בין הגדרות ואני דאגתי לאליבי מרופא המחנה. למחרת הפעולה האנגלים גילו שגנבו להם 208 עולים (מתוך ה־231) והם גם לא החכימו הרבה לאחר חקירת משטרת עתלית.

בהמשך דרכי עברתי מהסוכנות היהודית לחברת צים, ובה עבדתי הרבה שנים בתפקידים בכירים שונים.

רשם מדברים בעל־פה מאיר קוסטינר

סיפורה של חיה קרויטורו

נולדתי באילישטטי לאבי שעיה ואמי שרה (סלי) שכטר, שנפטרו בישראל בשנות 1989 ו־1991.

סולקתי מבית הספר באילישטטי, בכיתה א', מסיבות גזעניות.

עברנו לסוצ'בה בשנת 1940 וב־1941 הוגלינו לטרנסניסטריה, שם גרתי עם הורי ואחי במורפה יחד עם רוזה הבר, אחות אבי ובעלה שמיל, וכן איציק וחיים גליקמן, אחי אימא. ילדיהם חיים בישראל. אחרי שחזרנו מטרנסניסטריה, בשנת 1945, השלמתי את הלימודים בבית הספר התיכון ולאחר מכן בפוליטכניקה שביאסי, בכימייה הנדסית.

בשנת 1976 עליתי לישראל, יחד עם בעלי ד"ר סימון קרויטורו מדורוהוי ולנו 3 בנים שנולדו בסוצ'בה: מאיר, אנדי ורפאל. מאיר הוא רופא שיניים ולמד בעיר יאסי ברומניה, נשוי למאיה לבית זליג מסוצ'בה. אנדי הוא מהנדס חשמל בוגר הטכניון עם תואר שני ונשוי ללודמילה, ביולוגית, שנולדה בבלצי. רפאל גם כן בעל תואר שני מהטכניון, נשוי לדניאלה מיאסי, רופאת שיניים במקצועה.

אחי אברם ז"ל נולד גם הוא באילישטטי, למד כימייה ביאסי וחי בסוצ'בה עד עלייתו ארצה בשנת 1975. כאן הוא גר בנהריה עם אשתו ליצי (שנולדה בטרנסניסטריה ונספתה בתאונת דרכים בגרמניה) ולהם שלושה ילדים, שרלי וביאטריס (רביט) שנולדו בסוצ'בה והבן שמואל שנולד בישראל. אחי נפטר ב־1989 אחרי התקף לב.

תרגם מרומנית ועיבד שמחה וייסבוך

סיפורה של עדה קרל

על בעלה צבי קרל – Krell ז"ל

צבי יידל קרל נולד להוריו מחלה ויצחק (הכהן) ב־17.2.1915 בסוצ'בה. אביו שירת באותה תקופה בצבא האוסטרו־הונגרי (מלחמת העולם הראשונה) ועל הולדת בכורו נודע לו רק מפי השמועה. האב לא חזר משדה הקרב – הוכרז כנעדר – וכך גדל צבי עם אימא וסבתא (אם האב) מבלי שהכיר את אביו. לימים, עם הולדת נכדו הראשון, זכה צבי ששם אביו הנעדר יינתן לנכדו.

ילדותו עברה בסוצ'בה – שם סיים את בית הספר היסודי והמשיך את לימודיו התיכוניים בצ'רנוביץ, שם גם החל את לימודיו באוניברסיטה. גם את המוסד הזה

נאלץ לעזוב – התגלגל לפראג ומשם הגיע בשנת 1935 לארץ ישראל – כשבבית נשארה האם הגלמודה שנספתה אחר כך בגלות טרנסניסטריה. צבי לא סלח לעצמו כל חייו על שהשאיר את אמו בגולה ואת נקמתו בנאצים ביטא בזה שעוד לפני הקמת הבריגדה היהודית התגייס לצי הבריטי על מנת להילחם ולנקום את דם אמו.

גם בארץ ישראל של אז עבר צבי גלגולים רבים. זה התחיל ממגורים בחיפה, עבר לקיבוץ באזור החוף, שם החלה לפרוח אהבתו לים (הוא היה שם בין מקימי ענף הדיג) הצטרף אחר כך לפלי"ם (פלוגות הים – במחתרת) וכך הגיע בשנת 1939 לצי הבריטי, ואחר כך היה בין מקימי חיל הים שלנו.

בשנת 1936 הגיע צבי, על פי כתובת שנתנה לו אמו בחו"ל לפתח תקווה, לבית משפחת הילזנרט, ואחרי היכרות של שנים נשא אותי, בת המשפחה לאישה, בשנת 1943. יחד בנינו את ביתנו בפתח תקווה, שם נולדה בתנו היחידה רני, שם הקימה הבת את ביתה ושם נולדו גם שלושת הנכדים. צבי היה במשך עשרות שנים בעל חנות ספרים, הגדולה בעיר, אני מנהלת בית ספר ושנינו יחד רווינו נחת מן המשפחה. הבת – היום ד"ר רני גולן ובעלה ד"ר דן גולן, הנכד הבכור מהנדס (כיום סא"ל בחיל הים), השני משפטן והשלישי דוקטורנט בפסיכולוגיה. כמו כן זכה צבי להשיא שניים מן הנכדים ולהיות סנדק לנין בכור. צבי קרל נפטר ב־1998 והוא בן 83.

אחד הפרקים היפים בחייו של צבי היה הקשר האמיץ עם חברים מילדותו מסוצ'בה. מדי שנה, ביום העצמאות, נפגשה חבורה של שש משפחות: משפחת ד"ר וייטמן, גרוניך, שרצר, אלטמן והלר (לפעמים הצטרפה גם משפחת אלתר כהן) יחד עם משפחת קרל לבילוי החג. כשהיו צעירים – התקיים המפגש בחיק הטבע – וכשהזדקנה החבורה הפך בית צבי קרל בפתח תקווה לבית ועד לכל מי שהיה או הכיר את "שוץ". הסיפורים על חיי העיר ויהודיה זרמו כמים – והנשים שבחבורה, שאף אחת מהן לא נולדה ב"שוץ" – נהגו לצחוק ולומר: שוץ – המטרופולין של בוקובינה.

בית קרל הפך לשם דבר גם למי שהגיעו לביקור בארץ או לעולים חדשים מסוצ'בה. כך הגיע ד"ר אוסטפלד, משפחת קרטן ועוד ועוד. ומעניין שגם הדור השני של כל המשפחות האלה יצרו קשרי חברה – והביקורים ההדדיים בשמחות ובאירועים למיניהם שימחו לבבות. הולך ופוחת הדור – בדרך הטבע – אך נדמה לי שאת השם "שוץ" יזכרו גם בני הדור הצעיר, וכך תימשך, לפחות בדור הבא, השושלת – על כל הסיפורים, הבדיחות ותיאור חיי הקהילה – כפי שנשמעו והועברו מפי צבי קרל וחבריו.

סיפורה של סנטה קרמס

אני סנטה קרמס לבית אלטמן, נולדתי בסוצ'בה להורי גוסטה ודוד אלטמן.

אמי גוסטה ע"ה נולדה ב"אילישטי" ב־1908, למשפחת שמלצר הענפה, שעסקה בגידול וסחר בקר בקנה מידה גדול. אמי היתה אחת משלושת הבנות במשפחה של עשרה ילדים. אחד האחים יעקב ז"ל עם אשתו ובתו נספו בטרנסניסטריה, אח אחר נפטר כתוצאה מהסבל שם.

סנטה (אלטמן) ודב קרמס

בכפר הזה היתה קהילה יהודית קטנה שהתנהגה לפי כללי היהדות המסורתית, היה להם בית כנסת והם החזיקו שוחט. ואולם, במשפחת אמי קיבלו חינוך מסורתי ומודרני כאחד.

אבי דוד אלטמן ז"ל נולד בסולקה, ב־1902 למשפחת אינטלקטואלים מודרנית. לסבי היתה הסמכה לרבנות אבל הוא לא עסק בזה. אבי היה אחד מחמישה בנים אשר לאחר מות אמם בגיל צעיר יצאו כל אחד לדרכו ובנו את משפחותיהם. אחד הבנים עו"ד ד"ר ברנרד אלטמן יחד עם בתו סיגריד נפטרו בטרנסניסטריה.

גוסטה ודוד אלטמן ז"ל

משפחתנו חיה עד 1941 בסוצ'בה ויחסינו עם שכנינו היהודים והלא יהודים היו טובים ושלווים. אבי עבד בחברה לשיווק משקאות והיה גם פעיל ציוני. אמי היתה פעילה מאוד בוויצ"ו ובארגונים ציוניים אחרים. היא גם היתה אחד מעמודי התווך של ארגון הבריאות לילדים יהודים "אוזה". שאיפת משפחתנו הציונית היתה לעלות לארץ ישראל, על כן רוב החינוך שקיבלנו אחותי ואנוכי כלל גם את לימוד השפה העברית. עוד בגן הילדים למדנו אהבת ארץ ישראל ושרנו את כל שירי הילדים אשר היו גם בפיהם של ילדי הארץ.

ב־9 באוקטובר 1941, ללא הודעה מוקדמת הוצאנו מביתנו וגורשנו לטרנסניסטריה, בדרך ארוכה ומפרכת כולל בגיהנום אטאקי, מוגילב וכו' המוכרים לשמצה. הגענו עם כל המשפחה המורחבת עם אחי אמי למורפה, עיירה בנפת שארגורוד. חיינו שם בתנאים לא אנושיים ובמזל גדול משפחתנו נשארה שלמה למרות הרעב, החולי והצרות האחרות.

לאחר זמן מה קיבל אבי עבודה בבית החרושת לחמאה וזאת היתה תמיכה חשובה לקיומנו. אמי התחילה לאפות ולשווק עוגות להשלמת הכנסת המשפחה. עם כל זה אמי דאגה שאוכל ללמוד משהו ובעזרת שכן שהיה מורה מצ'רנוביץ למדתי קצת חשבון, כימייה ופיזיקה שעזרו לי בהמשך הדרך.

במאי 1944 לאחר השחרור על ידי הצבא האדום התחלנו לעשות את דרכנו הביתה, למרות כל הקשיים הקשורים בדבר. השלטונות הרוסים לא הבינו אותנו כל

כך, לא רצו לתת לנו לעבור לאזור הדרומי של בוקובינה שהיה כבוש ולא משוחרר כפי שהיה החלק הצפוני של בוקובינה. בעזרת קרובים שהיו לנו בצ'רנוביץ ובעיקר "שלמונים", יצאנו והגענו בחזרה לביתנו שהיה בחלקו הרוס.

לאחר זמן קצר התחלתי ללמוד בבית הספר היהודי שנוסד על ידי ד"ר לוי ולאחר מכן נוהל על ידי מר שולמן, מורה שהגיע לעירנו מצ'רנוביץ. בזמן הלימודים התחלתי להיות פעילה בתנועת "הנוער הציוני", על פי שאיפת משפחתנו מאז ומתמיד וכחלוצת המשפחה.

ב־1947, אחרי שסיימתי את בחינות הבגרות יצאתי להכשרה לקראת העלייה ארצה. בדצמבר אותה שנה עזבנו את רומניה, אולם האנגלים תפסו את אונייתנו שהיתה אחת משתי אוניות ה"פַּן" הגדולות ("עצמאות" ו"קיבוץ גלויות", היינו ביחד 15,000 איש, גברים, נשים, נוער וטף), לא נתנו לנו להמשיך והעבירו אותנו למחנות ההסגר בקפריסין.

אחרי עשרה חדשים במחנות, הגעתי ארצה ב־1948, אחרי קום המדינה. מלחמת השחרור היתה בעיצומה. מאז אני חיה בחיפה, שירתתי שלוש שנים במשטרת ישראל בנמל חיפה ולאחר מכן עבדתי במגזר הפרטי.

ב־1950 הגיעו ארצה גם הורי עם אחותי רדיה (שושנה). כעבור זמן ההורים קנו דירת שיכון בקריית ים ושם התגוררנו כולנו ביחד, עד אשר ב־1955 התחתנתי עם דב (בוקור) קרמס, גם הוא מיוצאי הנוער הציוני. נולדו לנו שני ילדים מצוינים, רענן ורזיאלה ו־6 נכדים נהדרים.

אנו משתדלים לנצל את זמננו כמה שאפשר עם עבודות התנדבות למען הכלל, ביקורי הנכדים וכו'.

אבי נפטר כאן בטרם עת, כתוצאה ממחלה קשה שבה חלה בטרנסניסטריה. אמי הגיעה לגבורות ונפטרה מסרטן. הם טמונים שניהם בבית העלמין חוף הכרמל בחיפה. יהי זכרם ברוך.

סיפורו של פולדי קרן

נולדתי בשנת 1919 להורי ברנהרד ואולגה קרן בעיר סוצ'בה. היה לי גם אח ד"ר סלי קרן. לאבי היתה חנות סדקית ונעליים ברחוב הראשי.

למדתי בבית ספר העממי ואחר כך בתיכון "שטפאן צ'ל מרה" בסוצ'בה.

שני הורי נפטרו וכך גם אחי, שנפטר בצרפת.

בשנת 1941 גורשנו לטרנסניסטריה ושם שהינו עד סוף המלחמה. בחודש מאי 1944 חזרתי יחד עם אשתי מרגיט (לבית באר מקימפולונג) לסוצ'בה. תפקדתי שם בכמה משרות עד שעלינו ארצה, עם בני רמי ובתי בתיה וגרנו בהרצליה.

אשתי נפטרה בשנת 1996.

תרגם מגרמנית שמחה וייבסוך

סיפורה של אנה קרנר

נולדתי בסוצ'בה בשנת 1908 להורי רחל ויוסף מרדינגר. גרנו ברחוב הצ'טטה. היו לי שני אחים ושלוש אחיות: ליאון נפטר בטרנסניסטריה; עמנואל למד כימייה באיטליה לפני המלחמה, היה איתנו בטרנסניסטריה והגיע אחרי המלחמה לארצות הברית ושימש כפרופסור באוניברסיטת רוזוולט בשיקגו; לוטי קליר, בת 91 חיה היום בארצות הברית; מינה גולד – בת 88, גם היא כיום בארצות הברית; קלרה הירש, נפטרה. אני מתגוררת לסירוגין בשיקגו ובפלורידה.

בנעורי למדתי את מקצוע התפירה. נישאתי לבעלי ברל קרנר בשנת 1933 וביחד הקמנו מתפרה לבגדי גברים וחליפות מעילים לנשים. גרנו בשכירות בבית של הרמן ביינר, ברחוב הראשי שנקרא אז רג'לה פרדיננד ואחר כך – רפובליקה. שכנינו היהודים היו: ד"ר ראוך, משפחות צירינג, טננהאוס, ויינר, הופמייר ושפירא. בין החברים שלנו נמנו משפחות ויינר, הולינגר, דרמר, קליגר, קניג וקולבר.

הרופא שלנו היה קודם ד"ר טרטר, אחר כך ד"ר הוך וד"ר שפר. קניות ערכנו אצל קולבר, גנסלר וכמובן בשוק המקומי. הבידור שלנו היה ביקור בקולנוע וטיולים בגן המרכזי (פולקסגרטן).

גידלתי שני ילדים: ד"ר סשה קרנר, רופא מנתח בשיקגו וסידי נוימן, מהנדסת כימייה בשיקגו.

בשנת 1940 עזבנו את סוצ'בה ונסענו לצ'רנוביץ, כי רצו לגייס את בעלי לעבודות פרך, וקיווינו לחיים טובים אצל הרוסים, כמובן שהאכזבה היתה גדולה. מצ'רנוביץ גורשנו לטרנסניסטריה־מוגילב והודות לתושיית אחי עמנואל אשר הופקד לטפל ולייצר כוהל במזקקה בברוניצה ליד מוגילב, נשארנו כולנו בחיים. אמנם לתקופה מסוימת הוגלינו לסקזינץ – שם פגשנו את פריצי הרצברג מסוצ'בה, אבל הצלחנו לחזור לברוניצה.

בשנת 1944 חזרנו לצ'רנוביץ, נשארנו שם עד 1946 ומשם חזרנו לסוצ'בה. שוב פתחנו את המתפרה, עבדנו קשה ושלחנו את הילדים ללמוד.

אחי עמנואל הוציא את בתי סידי לארצות הברית בשנת 1961 ואנו הצלחנו לעזוב את סוצ'בה ולהגר לארצות הברית ב־1965, רק ב־1972 הצליח גם בני סשה לצאת.

אפיזודה מצחיקה: בשנת 1970 טסתי לרומניה לראות את בני ונסעתי לווטרה דורני למרחצאות – כתיירת. קיבלתי שירות כיאה לתיירת – ללא המתנה בתור וטיפולים טובים ומהירים. באותו זמן שהתה שם ריטה ויז'נופולסקי־פופיק שהיתה שייכת לעליית התושבים לפני המלחמה ואחרי כן כיהנה כמנהלת התיכון לבנות. היא היתה נשואה לאחד הקצינים הגבוהים בסקוריטטה, אשר אביו עדיין ישב במין מרתף ותיקן נעליים. ומסתבר שתיירת עדיפה בקבלת טיפול מהיר וטוב, וריטה פופיק חיכתה בתור וכעסה.

נכתב על ידי שושנה קיסרי מתוך דברים בעל־פה

סיפורו של ד"ר סשה קרנר

נולדתי בסוצ'בה בשנת 1939 להורי אנה וברל קרנר שהתפרנסו מחייטות. יש לי אחות יותר מבוגרת סידי שוורץ־נוימן. הוגליתי לטרנסניסטריה בשנת 1941 בהיותי בן שנתיים. איבדתי בטרנסניסטריה את שני הסבים שלי מצד אימא וכן דוד (אח של אימא). סבי יוסף מרדינגר ז"ל עבר ניתוח ערמונית בבית החולים בסוצ'בה 4 ימים לפני הגירוש, ולמרות מצבו הוצא על ידי השלטונות מבית החולים, הוגלה לטרנסניסטריה ונפטר במוגילב מיד בהתחלה מחוסר טיפול רפואי. סבתי רחל הוכנסה לקונבוי עוד לפני שבעלה נפטר ובדרך אוקראיני אחד חמד את המעיל שלבשה, הוא רצח אותה על ידי מכה עם מקל עץ בראשה ולקח לעצמו את המעיל. אינני יודע איפה זה קרה בדיוק מאחר שאני והורי נשארנו במוגילב ושמענו על גורל הסבתא מאנשי סוצ'בה אחרים שהיו באותו קונבוי וראו את המעשה הנפשע.

אחרי שובנו, גרתי בסוצ'בה ברחוב הראשי, סיימתי את לימודי בבית הספר התיכון וגמרתי את הפקולטה לרפואה ביאסי. בשנת 1970 היגרתי לארצות הברית וגרתי בשיקגו, שם עברתי התמחות מחדש כמנתח.

אני נשוי לדניאלה (מאוזי) קניג ילידת צ'רנוביץ שגרה בסוצ'בה אחרי המלחמה ורואה עצמה כשייכת לסוצ'בה. יש לנו שני בנים פאול קרנר (רופא, נולד בסוצ'בה בשנת 1965) וריכרד קרנר.

הורי היגרו אף הם לארצות הברית בשנת 1963 ואמי חיה כיום בפלורידה. אם אשתי, אנה קניג ילידת צ'רנוביץ גרה כל השנים אחרי מלחמת העולם השנייה בסוצ'בה, שבה היו לה קרובי משפחה וחברים רבים. לבסוף אני זוכר לטובה את גן הילדים העברי בהנהלת גב' איזוליס שרוב תלמידיה חיים כיום בישראל.

(תרגם מרומנית יהודה טננהאוס)

סיפורה של עידית ראובני (אדית פלר) – Die kleine Feller

אני אדית, בתם היחידה של ברטה (מבית שלוים) ושולם פלר. נולדתי ב־18.5.1935 וככל שזיכרוני מאפשר לי לזכור היו לנו חיים שלווים ונוחים עד עליית הפשיסטים. אני זוכרת את משפחתי הרחבה: דודים, דודות וצאצאיהם כיחידה מגובשת, תומכת, אוהבת ודואגת זה לזה. לא ידוע לי תאריך אך זכור לי שאבי נלקח כבן ערובה יחד עם עוד יהודים. הוא היה כלוא בבית הכנסת הגדול. הלכתי עם אמי לבקרו וראיתי אותו בחצר בית הכנסת. את הכאב שחשתי כשראיתי אותו כלוא, לא אוכל למחוק עד יומי האחרון!

משפחת פֶלֶר. עומדת מימין – עדית פלר (לימים – ראובני)

כעבור זמן מה הוא השתחרר וכמובן שבאו אחרים במקומו. באחד מימי אוקטובר 1941 הופיע ברחוב שלנו הכרוז־מתופף שהודיע לכל היהודים, להתאסף בשעה מסוימת כדי להגיע לרכבת בבורדוז'ני שתוביל אותנו ליעד לא ברור.

כמובן שעשינו סידורים לעזיבת הבית ואבי קבר תיבה עם תכשיטים בתוך המרתף. אני מציינת זאת מכיוון שהגויים שעבדו אצלנו ידעו על התיבה הזאת. הם לא נגעו בה כל עוד חיינו התנהלו כסדרם. כאשר חזרנו מטרנסניסטריה, מצאנו את הבית שלנו הרוס. מסתבר שאחד העובדים שלנו קנה את הבית מהעירייה והרס אותו כדי למצוא את תיבת התכשיטים. הוא היה בטוח שהתיבה נמצאת באחד מקירות הבית.

אבי הלך לראש העיר להתלונן על הריסת הבית. ראש העיר היה נדיב מאוד (באותם הזמנים) הוא הציע לאבא ללכת לרחוב הווילות, למצוא את הווילה שהכי מוצאת חן בעיניו ולקבל אותה כפיצוי. כמובן שאבא הסתפק בביתו של מר דיקמן שבו גרנו תמורת דמי שכירות.

טרנסניסטריה: הייתי בת 6 בזמן הגירוש וזה מה שזכור לי: מהרגע שהודיעו לנו על עזיבת הבית ושמותר לקחת איתנו רק מעט מאוד דברים שיספיקו לנו לשלושה ימים, התחילה הבהלה. בין היתר אמי לקחה שמלת דאנטל (ל"יציאה בערב") שאותה ניסתה להחליף תמורת ליטר חלב בזמן שהייתי חולה. האוקראיניות סירבו לקנות את השמלה בטענה שהיא מלאת חורים. כאן הקדמתי את המאוחר – ובכן, טרנסניסטריה: הגענו לאטאקי שעל שפת הנהר הדנייסטר, אחרי תלאות רבות שכולנו עברנו.

לי זכור עד היום הטבח שהחיילים עשו בנו. כל הלילה השתעשעו בלקחת את הגברים לגדות הנהר, לירות בהם וחזור חלילה. היו הרבה אנשים ש"רק" נפצעו ואז חזרו לאותו מקום שאנו הילדים והנשים נשארנו. הדם, הצעקות, הבכי, הפחד, האימה והזוועה היו ללא נשוא! מאטאקי לקחו אותנו ברגל לתוך אוקראינה. בדרך, מי שנפל קיבל כדור בראש. את המתים לא קברו.

היה גשם, ברד, רוח וקור מקפיא ואכן, אני קפאתי. הציעו לאמי להשאיר אותי כדי לא להכביד עליה. היא נכנסה להיסטריה ואז אחיה הגדול ברל־לייב, הציל אותי בזה שהוא הוריד ממני את הבגדים הקפואים שנדבקו לי לגוף ועטף אותי במעיל הפרווה שלו. דודי חלה בדלקת ריאות ונפטר ואני נושאת אותו על גבי מאז. אחד החיילים פנה למישהו בתוך השיירה שלנו ואמר שלוקחים אותנו למקום שלא יתנו לנו אוכל עד שנמות. פשוט אין להם אספקה עבורנו והמטרה היא השמדתנו ברעב. אם אנו רוצים להינצל, הוא מוכן לעזור לנו בתנאי שניתן לו כסף ותכשיטים.

התחילה מחלוקת בינינו, מי בעד ומי נגד. כמובן שהכאב היה נוראי להיפרד מהמשפחה שלא הסכימה ללכת עם אותו חייל מתוך שיקול דעת שהוא ייקח את המעט שנותר ויהרוג אותנו. הורי הסכימו יחד עם רוב משפחת אמי. אחות אבי, מירצה, בעלה משה קרייזל ובתם שגם שמה היה אדית (על שם אותה הסבתא) המשיכו את דרכם עם השיירה. אף אחד לא שרד! אדית ז"ל היתה בת 5.

כל האנשים שהלכו עם אותו החייל נכנסו ליער וכעבור זמן קצר ראינו אורות של קולחוז. הוא הסביר לנו שעליו לירות באוויר כי הוא הבטיח לחבריו שיהרוג אותנו. הוא לא נגע בנו לרעה. הוא ירה באוויר, אנחנו המשכנו ללכת לכיוון האורות והגענו לסגוריי. כאן אני זוכרת המון הלוויות. בין היתר, הדודים שלי ברל-לייב ויוליוס שלוים שקבורים בקבר אחד.

ברל-לייב, היה הבן הבכור מתוך שבעה אחים ואחיות ויוליוס הצעיר. ברל-לייב היה נשוי לחיה-שרה פלר (אחות אבי) ולהם שני בנים יחזקאל (קרל) ז"ל וישראל (איזיו). היתה להם גם בת בשם רזי (Rezi) ז"ל. ברל-לייב ז"ל, חיה-שרה ז"ל ובתם רזי ז"ל נספו שם. יחזקאל וישראל עלו ארצה עם ילדי טרנסניסטריה. יוליוס היה נשוי לבלנקה מבית פוגל מברודינה. בתם רות, ילדה יפהפייה, גאוות המשפחה, חיה היום בירושלים נשואה למהנדס רודולף שור מבקאו ולה בת, בן ונכדים.

כאן בא ההסבר של "Die kleine Feller". בשנות ה-50 בארץ, כאשר נפגשתי עם אנשי שוץ, אנשים לא זכרו או לא זיהו אותי. תמיד הייתי פונה למישהו מוכר ומציגה את עצמי אבל כמעט תמיד לא בדיוק ידעו לשבץ אותי בין השוצר. אז מצאתי פטנט: אתם זוכרים את רות שלוים? אני הבת דודה שלה ואז היתה באה קריאת הזהוי: אה! די קליינה פלר. עלי להבהיר "די קליינה פלר" היתה מבוגרת מרותי בארבעה ימים... אבל מבוגרת! ואנו חוזרים לסיפורנו העצוב.

מסגוריי התחלנו לנדוד למורפה, שארגורוד, קופייגורוד, מוגילב ובשלב כלשהו הגענו לפיודורובקה ואחר כך לאיפימובקה. באחד המקומות האלה היתה מין חווה חקלאית יחד עם בית ספר חקלאי.

באותו מקום העסיקו רק את הגברים. אמי ואני היינו במורפה. יום אחד אבי וחברו לעבודה באותה חווה, אדם בשם רוזנר, שגם לו היתה בת, החליטו לקחת אותנו לחווה ולהסתיר אותנו במרתף מכיוון שיש המון שאריות אוכל מבית הספר. היינו יחד שתי ילדות בתוך המרתף זמן מה. לעולם לא אדע כמה, אבל כנראה שלא הרבה כי לפי התנאים שזכורים לי בלתי אפשרי היה לשרוד אחרי שהות ממושכת.

לא ידענו מתי יום ומתי לילה. את הצרכים עשינו בפינה שכל ערב אבותינו דאגו לנקות. באותו זמן קיבלנו את האוכל וכך בילינו שתינו לבד. אני פחדתי מאוד כל

הזמן. חברתי למסתור לא סבלה שאני כל הזמן נדבקת אליה אבל למזלי לא הרביצה ולא ניסתה ברצינות להיפטר ממני. שמה ייטי רוזנר מקימפולונג. כל חיי נשאתי את זכרה וחיפשתי אותה ולא ידעתי מה עלה בגורלה. לא הפסקתי לשאת אותה בלבי. בשנת 1999 ביקרתי במוזיאון השואה בוושינגטון ולמזלי גיליתי אותה במחשב של המוזיאון. אני התארחתי אצל ידידים במרילנד ומסתבר שהיא גרה לא רחוק (לפי המושגים של אמריקה) מידידי. כמובן שנפגשנו, והשמחה היתה גדולה. ככה זה בחיים. עצוב ושמח. חבל רק שהעצב עולה על השמחה. בטרנסניסטריה איבדנו את רוב המשפחה:

אח אמי אהרון, אשתו נורה, בתם מימי ובנם סרול – נספו. אח אמי חיים, נספה. אשתו ברטה, בנם לוציו (אריה) ובתם רוזה עלו לישראל והקימו משפחות. אחות אמי – מלווינה ובעלה לזר גוטמן־ברקוביץ' נספו. עלי להזכיר שתי בנות משפחה, נוצי בת קלרה ואדולף שלוים שמתה בגיל 16 וגיזיה, בתם של ריטה ושלוימה שלוים שהספיקה לחזור לעירנו אך נפטרה משחפת הקיבה זמן קצר לאחר מכן וגם היא בת 16. היו עוד כמה בני משפחה שלצערי איני זוכרת את שמם. כאשר פניתי למשפחה ששרדה, להזכיר לי אותם, נתקלתי בסירוב מוחלט לדבר על הנושא.

בהגיענו לשוץ נפשגנו עם כל המכרים הנוצרים שלא האמינו ששרדנו. הם היו טובים אלינו, החזירו לנו את הרהיטים הביאו לנו אוכל והכול חזר למסלול החיים שלפני... החוויה הקשה שעברתי בבית היתה ערב פסח הראשון כאשר כל המשפחה שנותרה הסבה לשולחן הסדר. פתאום נוכחנו לדעת כמה הרבה "נשארו שם" וכמה מעט נותרו. הבכי והכאב היה ללא נשוא. יותר לא הסבנו לליל הסדר! התחלתי את כיתה א' בגיל 9 כמו רוב הילדים שלא הספיקו להתחיל את הלימודים בזמן.

כעבור זמן, גילו שאני חולת שחפת. שמחתי מאוד שלא אלך לבית הספר. כולם טרחו סביבי. הייתי מרכז ההתענינות. חולה – אבל.... מרכז. ד"ר קניג ז"ל וד"ר שרף ז"ל טיפלו בי במסירות וגב' נוסיג (המיילדת) באה יום יום להזריק לי זריקות. בנוסף, הציעו לאמי לתת לי לאכול שומן כלב כי זה "על בטוח" מרפא שחפת. לדודתי ריטה שלוים היה כלב שמאוד אהבתי. הם כלאו אותו (כמובן ללא ידיעתי) האכילו אותו בכל טוב כדי שישמין ושחטו אותו (איזה סיפור זוועתי). יום אחד אמי שמה לי על השולחן לחם מרוח בשומן עם שום. משום מה היססתי וברגע שכבר הושטתי את היד לקחת פרוסה אמי חטפה את הצלחת עם ה"תרופה" ולא אפשרה לי אפילו לטעום מהמעדן־תרופה.

הגעתי ארצה ב־1951 ומיד הכניסו אותי לבית חולים לחולי שחפת. כאן רצו לנתח אותי בטענה שאין לי סיכוי לשרוד אם לא אעבור ניתוח. אני מאוד, אבל

מ־א־ו־ד!!! התנגדתי. ברחתי מבית החולים והתגייסתי לצה"ל. שירתתי בחיל הים מ־3.2.1953 עד 1.2.1955 ואני גאה מאוד בעצמי על מעשה זה. יכולתי להישאר נתמכת סעד כל חיי אבל הרגשתי שאני יכולה יותר. כתבתי זאת כדי לתת תקווה לכל מי שרוחו נופלת מסיבה כלשהי. יש תקווה וצריך להילחם על מקום טוב בחיים.

אם יש מי שאינו מאמין להשתלשלות דברי, הוא מוזמן לבדוק את המסמכים מבית החולים. יש לי את כולם. כאשר באתי לבקש פיצויים מגרמניה הם התרשמו מתעודות בית החולים אבל לא הבינו איך הגעתי לצבא. את הפיצוי על מה שעברתי, קיבלתי בשירותי בצה"ל. גם גאווה גם לימודים, גם ניסיון חיים והדובדבן שבקצפת, בעל. ביחידה האלקטרונית שבה שירתתי הכרתי "ילד" טוב שתמיד ציית לדרישות, רס"ל אברהם שוורץ. דרשתי ממנו להתחתן ומאז 50 שנה אנו יחד.

אברהם שוורץ מיאסי, גם עברו לא סוגה בשושנים. בגיל 12, בזמן הפצצת יאסי על ידי בעלות הברית בשנת 1944 שני הוריו ואחיו הבכור נספו. אחותו נפטרה שנה קודם ממחלת השחפת. הוא עלה ארצה ב־1947. לסיום, עלי לציין שיש לי רגשות חמים מאוד לרומניה בפרט לעירנו שוץ. לכל מה שהיה לפני ואחרי טרנסניסטריה. אני עדיין מתגעגעת למקומות, לחברות ולאווירה שהיתה אף על פי שלדעתי, הייתי הכבשה השחורה בקהילה עם השאלות האפיקורסיות שיש לי על כל אשר אנחנו, היהודים צריכים לסבול בעולם זה.

סיפורה של בריטי רובין (לבצלטר־שניידר)

אמנם אני ילידת צ'רנוביץ, אך חייתי מספר שנים לא מבוטל בסוצ'בה ולכן זכורה לי היטב ילדותי ותקופת התבגרותי הנעימה בעיר זאת. בשנת 1945 עם ההגירה המסיבית, הגעתי עם הורי ואחותי הקטנה לעיר קימפולונג. בשנת 1946 התמנה אבי לתפקיד מפקח מחוזי בג'וינט ולכן עברנו לסוצ'בה.

למדתי בגימנסיה העברית ושם התיידדתי עם רותי סולומון, שלה (פלנבאום) ומאיר שוייצר, אילזה שניידר־ליבוביץ' וסידי קרייטנר־סלדינגר. נהפכנו לחברות טובות והמשכנו את חברותנו כאן בארץ. עם סידי שנשארה עד היום בסוצ'בה אני שומרת על קשר הדוק.

בסוצ'בה התאקלמתי היטב בחברת הנוער היהודי, הייתי חניכה בתנועת הנוער

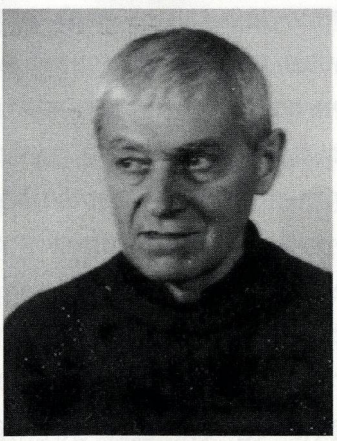
הציוני, והמדריך שלי היה מאיר קוסטינר. מהגימנסיה העברית עברתי לבית ספר למורות, התחתנתי עם הרי לבצלטר והתחלתי לעבוד בסוצ'בה והמשכתי בכך שנים רבות.

זכורה לי האווירה הטובה ששררה בעיר. בימי שישי ושבת נהגנו להסתובב בעיר ולפגוש את כל החברים והחברות. גם המבוגרים נהגו לקיים חיי חברה. אכן להורי היתה חברה נעימה ודי גדולה.

מכל אלה אני נושאת איתי זיכרונות נעימים מאוד. תקופת היותי בסוצ'בה היתה יפה, ונעימה ביותר. את העיר עזבתי בתחילת שנת 1960 עת עלייתי ארצה.

סיפורו של מרטין רוזנר

אני, מרטין רוזנר, נעניתי להפצרות בתי יעל והתחלתי לכתוב את קורות חיי. נולדתי ביום 6.1.1928 בעיר סוצ'בה. אבא וסבא (אבי אמי) היו סוחרי עצים – סבא טיפל בעצים להסקה ואבא בעצים לבניין. בית העסק היה על שם סבא ואבא כאילו היה שכיר שלו.

מרטין רוזנר

סבא ישעיה היה דמות מוכרת בעיר. היה בקיא בכל רזי היהדות. הוא למד ביחד עם הרב ראטה בישיבה וקיבל רישיון לרב, אבל בא לסוצ'בה והתחתן, פתח את

העסק של העצים, הלך לצבא האוסטרו־הונגרי ולמלחמה, וחזר בלי שיניים, כי מחוסר מים אכל בחורף שלג. הוא היה יו"ר בית הכנסת "סדגורא" שבו גם אני התפללתי יחד עם אבי.

נרשמתי לבית הספר העממי. היה לי קשה בהתחלה, כי בבית דיברתי רק גרמנית ושוחחתי ברומנית רק עם המשרת שלנו, אשר עזר לאבא במגרש העצים ועשה גם עבודות בית. במקביל למדתי עברית עם מורה פרטי, גם חומש וגם את השפה המודרנית. למדתי בבית הספר העממי ארבע כיתות עד לתיכון, הייתי תמיד השני בכיתה בציונים.

נכנסתי לתיכון ובשנה השנייה בפסח חליתי. אחרי שהחלמתי קצת חזרתי לבית הספר לבחינות סוף השנה. אבא שלי בא איתי לבית הספר והעלה אותי במדרגות (הכיתה שלי היתה בקומה השנייה) כי אסור היה לי להתאמץ. עברתי את הבחינות בסדר וגם בתיכון הייתי השני בכיתה.

אחרי שסיימתי את הבחינות היו שינויים במשטר. הרוסים השתלטו על בסרביה ובוקובינה הצפונית (על פי חוזה עם הגרמנים). אחר כך המלך קרול השני נאלץ להתפטר לטובת בנו, מיהאי הראשון והוא זה שמינה את אנטונסקו לראש ממשלה. אז גם התחילו החוקים נגד היהודים. היהודים לא הורשו ללכת לבית ספר ציבורי, אלא רק לבית ספר פרטי. בעיר שלנו לא הצליחו להקים בית ספר יהודי, אז נשארנו בחוץ. היו גם כל מיני חוקים בנוגע לעסקים של יהודים, לרופאים ולבעלי מקצוע חופשיים. ליהודים אסור היה לדבר בפומבי שפה אחרת חוץ מרומנית. היהודים נזרקו מקרונות הרכבת בעת שהצבא הרומני נסוג מבסרביה ומבוקובינה הצפונית, אותו זמן נערכו פוגרומים ביהודי הכפרים, לפי פקודה אישית של אנטונסקו. בינואר 1941 היתה מרידה של קבוצה קיצונית נאצית "משמר הברזל" נגד אנטונסקו. בסוצ'בה זה עבר בשקט, אבל בבוקרשט הרגו מאות יהודים ותלו את הגופות בבית מטבחיים עם חותמת "כשר". במקומות אחרים היהודים סבלו ממכות, אונס וגם נהרגו. אנטונסקו דיכא את המרד ביד קשה, לא מפני שאהב יהודים, אלא מפני שזה היה מכוון נגדו והוא עלול היה לאבד את ראשות הממשלה וגם את ראשו.

ביוני 1941 הצבא הגרמני, ביחד עם הצבא הרומני, התקיפו את ברית המועצות שהיתה מופתעת לגמרי, אחרי חוזה אי־התקפה שהיה לה עם גרמניה. הצבא הגרמני יחד עם הרומני התקדמו כמעט ללא התנגדות ולקחו הרבה שבויים. כשלקחו שבויים שאלו מי מהם יהודים ומי קומוניסטים והרגו אותם במקום. שמענו שבאודסה היה פוגרום שהרומנים עשו והרגו שם את כל היהודים.

באוקטובר 1941 הגיעה פקודה לפנות את כל היהודים מהעיר סוצ'בה לטרנסניסטריה,

חבל ארץ שבין הדנייסטר והבוג, אשר גובל בבסרביה. גורל דומה היה לכל היהודים שהתגוררו בערי בוקובינה (בכפרים כבר לא היו יהודים, כי נהרגו או גורשו שנה לפני כן לערים), בסרביה וחבל דורוהוי, משום שהרוסים, כשכבשו את בסרביה ואת בוקובינה הצפונית, כבשו גם את כפר הֶרצה, שהיה שייך לחבל דורוהוי.

אנחנו יצאנו ביום השלישי, 11.10.1941 לפני כן מסרנו הרבה דברים וגם סחורה (עצים) לשכנינו הרומנים. יצאנו עם עגלה לרכבת והועלינו לקרון סגור להובלת בהמות, ביחד עם עוד משפחות. שם שמעתי לראשונה שהגברים דיברו ביניהם רק על פי שם המשפחה, בלי להוסיף "מר", הבנתי שככה מדברים בעת צרה. שמעתי שלקחו גם יהודי חולה מאוד, שהיה מאושפז בבית החולים והעבירו אותו לרכבת. הוא מת בדרך. רשמתי לעצמי "זה המת הראשון בקבוצה שלנו". אחרי כשלושה ימים הגענו ליעד שלנו, אטאקי, עיירה ששוכנת על חוף הדנייסטר. כבר עברו לפנינו הרבה קבוצות ונתנו לנו מקום באיזשהו מבנה. בחוץ ראיתי גופת ילד קטן מת. המת הראשון שראיתי בחיים. פגשנו שם את האחים של אבא, שבאו מוויז'ניץ, צפון בוקובינה. היינו אמורים לעבור את הדנייסטר במעבורת עם החפצים שלנו. היו שמועות שאת כל הכסף צריך למסור לקצינים לפני שעוברים, אבל אני לא יודע אם מסרו.

בצד השני של הדנייסטר היתה מוגילב, עיר מחוז לשעבר, לשם הגענו ושיכנו אותנו במבנה עזוב, שהיה קודם בית ספר. היו המון ספרים זרוקים בכל מקום. אני מצאתי ספרים ביידיש ולקחתי כמה. אני זוכר שאחד הספרים היה תרגום מצרפתית של "עלובי החיים". שפת היידיש היתה קצת מוזרה, כי הם כתבו בכתיב מיוחד, סובייטי, כדי למחוק כל קשר לשפה העברית. אורגן משלוח לשארגורוד, העיר שאליה היינו אמורים להגיע. החפצים שלנו הועמסו על משאית ואנחנו הלכנו ברגל. סבתא שלי הורשתה לטפס על המשאית ולא ללכת ברגל, כי היתה אחרי ניתוח קיבה. אחרי כשלושה ימים הגענו לשארגורוד, עיירה קטנה, שבה מצאנו יהודים ששרדו, כי לא גרמנים או רומנים כבשו אותה, אלא הונגרים ואחרי זה בא משטר כיבוש רומני. בדרך אל שארגורוד ראינו הרבה דגלים, אני מניח שאוקראיניים, כי לא היו רומנים או גרמנים.

התמקמנו בשארגורוד, ביחד עם עוד כמה משפחות, קיבלנו את הבית של משפחת בורמן, בעל הבית היה בצבא ואשתו והילדים נשארו במקום. באותה דירה גרו גם שתי אחיות של בעלת הבית, אחת נשואה טרייה ליהודי מפולניה, פליט מלחמה, והשנייה רווקה. בדירה התמקמו גם משפחת נוסבראוך, שכן שלנו מסוצ'בה, גב' דיקמן, כנראה אלמנה, גב' רודיך, אלמנת הפוגרום שהיה בשנת 1940

ועוד משפחה שאת שמה שכחתי. לא היה בית שימוש בבית. היה בחצר מין בית שימוש פרימיטיבי שצריך לנקות אותו מדי פעם. השתמשנו מעט זמן בבית שימוש הזה ואחר כך התחלנו לעשות את צרכינו בחוץ.

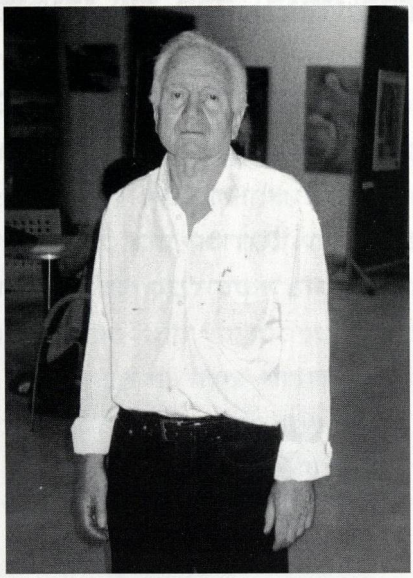
התקרב חג הפסח ואפו מצות מטעם ועד הקהילה. אבא שלי הלך לעבוד שם בהורדת שקי הקמח למצות. בערב פסח הוא חלה, נודע לנו אחר כך שזה טיפוס. זה ערער לנו את כל החג. יום אחרי פסח הוא נפטר. אימא שלי היתה בהלם, בכתה כל הזמן. הבת של נוסבראוך השכנים שלנו, לקחה אותי הצידה ואמרו לי לא לתת לאימא לבכות כל הזמן, כי היא תיהרס. שמעתי בקולם ועשיתי כך. לא נתתי לאימא לבכות על ידי זה שדיברתי איתה על כל מיני דברים, היא התחילה לעבוד במטבח של ועד הקהילה שמיועד לחלק אוכל לנצרכים. היא עשתה את זה כמעט בהתנדבות, קיבלה עבור העבודה לחם אחד ביום. אבל זה עזר לה להתגבר על הכאב בשל מות אבא. סבא שלי קיבל עבודה כאחראי על המאפייה של ועד הקהילה. הוא חיפה על ראשי הקהילה (ובראשם הד"ר טייך) על ידי כך שהוא חילק לחם למי שאושר על ידי הוועד ולאחרים הוא לא אמר שהוועד לא אישר להם, אלא שאין יותר לחם. בגלל זה היו לו הרבה שונאים, שחשבו שהוא לא רצה לתת להם וזה לא היה נכון. אני זוכר את הלוויה של אבא, אני הלכתי עם מכרים שלי לפני המת ואמרו לי שזה המנהג, אחרי אם הולכים ואחרי אב לא הולכים. אמרו לי גם את הסיבה, שלא יגיד מישהו "זה לא אבא שלו".

התחלתי לומר קדיש על אבא, כשזה התאפשר, כי לא תמיד היה מניין. המניין היה בבית פרטי, היה גם רב מקומי וגם רב שלנו. היו גם יהודים מקומיים ששמרו מסורת, למרות שנות הקומוניזם. יום כ"ג בניסן הוא יום השנה של מות אבא (יארצייט) ואת היום הזה אני שומר והולך כל שנה לבית הכנסת, ואומר קדיש.

סיפורו של ירי (יוסף) רום

נולדתי בסוצ'בה בשנת 1946, בן למוזיו־משה ז"ל וקלרה־חייקה בת אברהם מלרמן. אבי יליד 1915 עבד בסוצ'בה כפקיד בג'וינט וכן בקולנוע צנטראל עד 1950.

הורי הוגלו למוגילב בטרנסניסטריה. אבי עבד עבודת כפייה במחנות מוגילב, סקזינץ, בוג, פיצ'יורה, עד ששוחרר על ידי הצבא האדום. אביו – סבי יוסף בן איציק רום, נספה בשארגורוד וכן נספתה שם אחותו בלנקה דרפל ובנה התינוק.

יוסף רום

לאחר המלחמה אושפז אבי כשנה בבית החולים בסוצ'בה ובדצמבר 1950 הוא, אימא ואני עלינו ארצה. לאחר תקופת מגורים קצרה בקריית שמונה (אז חלסה) עברנו לגור בזיכרון יעקב, שם קיבלה אותנו אחות אבי, מינה ויקמן ובעלה חיים ז"ל.

בישראל עבד אבי עד ליציאתו לגמלאות בסולל בונה חדרה ונפטר ב־10.11.2004.

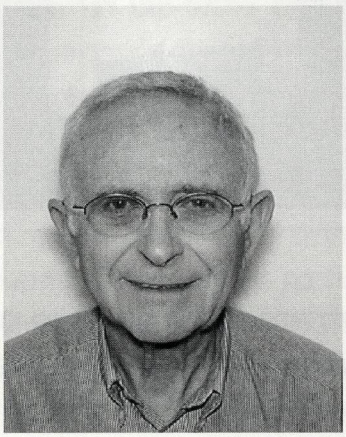
אהובה בוגדנית

שלום לך עיר, שלום לך שוץ
אהובה בוגדנית, בך לא אחפוץ.
בניתי בך בית, נטעתי בך גן,
ומה קיבלתי – גירוש וחורבן.
גם יסדתי בך בית + תכולה.
פתחתי שער לחסד וטוב,
מכאן גורשתי עירום ורטוב.
בשיירה הובלתי, צרורי מבוזז,
ביתי קרס, דמי ניתז.
שלום לך עיר, שלום לך שוץ
אהובה בוגדנית, בך לא אחפוץ.

סיפורו של קרל (ביבי) רום

זיכרונות ילדות מסוצ'בה ומטרנסניסטריה

סיימתי את גן הילדים המסורתי, למדתי בתלמוד תורה וסיימתי את הכיתה הראשונה של בית הספר העממי. בהתחלת 1941 זרקו אותי מכיתה ב', עצרו את אבי ז"ל שהוחזק כבן ערובה בבית הכנסת "בית המדרש", עד לגירוש לטרנסניסטריה. צחוק הגורל בית הכנסת הנ"ל הוקם על ידי סבי יחזקאל רום ואחיו ישראל.

קרל רום

למרות היותי ילד, זוועות טרנסניסטריה נחרטו לצמיתות במוחי. מלחמת הקיום, הפחד היום יומי והגירוש ממקום למקום: מוגילב, סקזינץ, טיבריב על הבוג, שארגורוד סקזינץ – כ־20 ק"מ צפונית מזרחית ממוגילב – מחנה השמדה על ידי הרעבה וחלוקת מזון מורעל. הרופאים היהודים מבין המגורשים שגילו את המזימה יעצו לאנשים לשפוך את המרק המורעל. בשני המחנות, אחד מגודר ואחד פתוח, שוכנו גם מיוצאי סוצ'בה.

יטי קליגר באה לבקש אוכל מאמי ותוך כדי כך התמוטטה ונפטרה. משפחת פרלמן (שגרה בשוץ ברח' צ'טציי) נספתה כולה להוציא את רודי שנפרד מאיתנו לפני שברח מהמחנה. הוא הצטרף לפרטיזנים וב־1946 פגשתי אותו שנית כאשר הופיע במדי חייל בצבא האדום. כשהתגייסתי ב־1953 לצה"ל פגשתי את רודי שוב, הפעם במדי צה"ל – רב סמל במחנה קליטה.

בסקזינץ לקחו את אבי ברל (ברונו) רום לעבודת כפייה בקריז'ופול ושם רצחו אותו.

את אמי ז"ל ואותי הובילו ברגל לטיבריב – עיירת רפאים על הבוג, אשר שימשה מעבר של יהודים להשמדה על ידי הגרמנים. רובם נהרגו. בדרך עברנו את מורפה. שם הבחינה בנו בחורה מסוצ'בה בשם פוקס, החליפה מספר מילים עם אמי ודאגה להעביר מסר לדודי בֶּריש קרן ז"ל. הוא שילם לפרטיזנים שיבריחו אותנו לשארגורוד.

המסע הרגלי נמשך כשלושה ימים ושלושה לילות, כאשר בימים נחנו ביערות המושלגים ובלילות הלכנו. כאשר הגענו סוף סוף לשארגורוד, ד"ר טייך רצה להסגיר אותנו לשלטונות הרומנים. למזלנו הגיע לביקור בשארגורוד מ' כץ שהיה הממונה על הקהילות היהודיות בטרנסניסטריה והוא הציל אותנו. אני הוכנסתי לבית היתומים ואמי התגוררה עם דודתי צילה ברומברג ז"ל. במרס 1944 עזבנו את שארגורוד והלכנו ברגל עד שהגענו לדודי הרמן רום ז"ל בצ'רנוביץ. בינתיים סגרו את הגבול עם רומניה ורק באפריל 1945 הגענו לסוצ'בה.

זיכרונות נעורים מסוצ'בה אחרי מלחמת העולם

מיד עם שובנו לסוצ'בה פתחה אמי בביתנו מכולת ואני התחלתי להשלים לימודים ולעזור בחנות. השלמתי כמה כיתות בית ספר עממי ותיכון יהודי וסיימתי בתיכון "שטפאן צ'ל מרה". זכורה לי שם תקרית אנטישמית, שבה המורה לכימייה (קראוש) ביקש מחברי לספסל הלימודים ארציו ויידנפלד לענות לשאלה בכימייה ואז המורה התחיל ללעוג לו בגין המבטא, ואיך לא, התלמידים בכיתה פרצו בצחוק ולעגו גם הם. היינו רק שני תלמידים יהודים בכיתה. קמתי וביקשתי מהמורה לעסוק בכימייה ולא בפוליטיקה. המורה דרש ממני לעזוב את הכיתה, סירבתי ומיד התבקשתי לרדת לחדר המנהל אובדה. המנהל רתח מכעס ואני אמרתי לו שאת אבי ז"ל הרגו רק בגלל אנטישמיות. למחרת הלכתי להתלונן למנהלת החינוך. נאמר לי שאני צודק אבל אין להם מספיק מורים. דבר אחד ברור שקראוש לא ישן טוב בלילות מאחר שהוא שלח שליחים לאמי שתרסן אותי.

בד בבד הייתי פעיל בתנועה הציונית דרור הבונים ושימשתי תקופה קצרה כמדריך נוער בהנהגת ביבי פלנבאום עד לאיסור הפעילות הציונית ברומניה. לאחר איסור הפעילות התארגנו כמה חברים: שמעון וולף, וילי רום, חיים אריה קוסטינר, ארווין צווילינג, ביאנקה צוונגלר, יפה פרידמן, פרדריקה שאואר, אנוכי ועוד. הכשרנו חדר בביתי וקיימנו פעילות דו־שבועית במשך כשנה עד שד"ר צווילינג הזהיר אותנו שה"סקוריטטה" עוקבת אחרינו.

העלייה והקליטה בארץ

ב־31.8.1951 עליתי ארצה עם אמי האלמנה. משער העלייה בעתלית העבירו אותנו למעברת כפר חסידים ב. ניסיתי להתקבל לטכניון אך צה"ל סירב לדחות לי את השירות. במקביל עברתי מבחני כניסה לבית הספר הגבוה למדידות. ב־1954 סיימתי בית ספר זה והתגייסתי לצה"ל ולמזלי שירתתי בחיל ההנדסה בחיפה. באותה שנה עברתי מבחני כניסה לטכניון ערב ולמדתי הנדסת בניין. לאחר השחרור מצה"ל עבדתי בתור מודד בחברת החשמל ובערב למדתי. ב־1959 קיבלתי מלגה בהולנד וב־1962 הוסמכתי כמהנדס במכון הגיאו־פוטוגיומטרי של דלפט. חזרתי ארצה, עבדתי בתור מהנדס בעיריית חיפה וכאסיסטנט מחקר בטכניון. בד בבד סיימתי את התואר השני בטכניון. ב־1967 קיבלתי מלגה מה-City University London וב־1971 סיימתי את התואר השלישי בהנדסה אזרחית במגמה כבישים ותנועה וחזרתי ארצה.

בארץ עבדתי בת.ה.ל מהנדסים בתור מנהל המחלקה להנדסת תנועה. במע"צ עבדתי בתפקיד מנהל הארגון לתכנון מוקדם של כבישים. ובמשרד השיכון בתפקיד מהנדס ראשי לכבישים, פיתוח ותשתיות. במסגרת תפקידי במשרד השיכון הצלחתי להוציא לאור הנחיות מחייבות לתכנון רחובות, צמתים ומתכונת מבנה לרחובות עירוניים. כמו כן הוצאתי הנחיות לתכנון רחובות משולבים (רחובות הולנדיים).

סיפורה של עו"ד ד"ר רבקה רוקנשטיין – צינוביץ ז"ל

אני בת לאחת המשפחות הוותיקות בבוקובינה, בתו של אליעזר רוקנשטיין, בנו של שמואל בעל אחוזות ובית חרושת לזכוכית הראשון בפירסטנטל, בוקובינה.

חונכתי באווירה דתית חסידית – אבא היה חסיד ויז'ניץ נלהב. בניגוד לרצונו למדתי בבית ספר תיכון והמשכתי בלימוד משפטים בצ'רנוביץ ואחר כך בקלוז'. הייתי עורכת הדין היחידה שניהלה משרד עצמאי בסוצ'בה.

ד"ר רבקה רוקנשטיין

עקב קירבה לגבול הוכרזה סוצ'בה כאזור צבאי ולכן המבקרים היו זקוקים לרישיון כניסה מיוחד ובגין משפחתי היו תמיד פונים אלי רבנים שרצו לבקר בעיר, עד כדי כך שמפקד המשטרה שאל אותי פעם מנין אני לוקחת רבי כל שבוע? עד 1938 יהודי העיר יכלו לנהל את עסקיהם בצורה פחות או יותר נורמלית וגם הקשרים עם יתר האוכלוסייה היו סבירים.

בשנת 1939, לאחר נפילת פולין בידי הגרמנים, ברחו פולנים רבים לרומניה ומאחר שיהודים רבים בעיר מקורם היה בפולין, הם שלטו בשפה ולכן הזמינו אליהם הביתה פליטים פולנים לאוכל ולמנוחה. ברם היו פולנים רבים שסירבו להתארח אצל יהודים.

סוצ'בה שהיתה עד 1918 עיר גבול בין רומניה ואוסטריה וינקה תרבות אוסטרית, היתה מרכז תרבותי ידוע בסביבה, ויהודי העיר עם היותם נאמנים לערכים הרוחניים של עמם סיגלו לעצמם גם את הלשון והתרבות הגרמנית. בסוצ'בה היתה גימנסיה ממלכתית לבנים, גימנסיה לבנות ועד שנת 1927 היה בה גם בית ספר תיכון יהודי, שהוחזק על ידי הקהילה. לפני מלחמת העולם הראשונה רבים מיהודי מולדובה שלחו את ילדיהם לבתי הספר התיכוניים לסוצ'בה כי במקום מגוריהם הם הורחקו מבתי הספר. אחרי צ'רנוביץ סוצ'בה היתה העיר החשובה ביותר בבוקובינה מבחינה תרבותית וחברתית. היו בה בית משפט מחוזי, בית סוהר מרכזי, בית

משפט עם מושבעים ובית חולים גדול. כתוצאה מכך היו בה הרבה עורכי דין והאתיקה המקצועית היתה ברמה גבוהה. בעיר היו עשרה בתי כנסת. שתי משפחות רבנים התגוררו בעיר ומשכו אליהם חסידים ואוהדים רבים: רבי יעקב מוסקוביץ' זצ"ל משושלת בית פרמישליאן ורבי חיים הגר זצ"ל בנו של הצדיק הידוע משה הגר זצ"ל מבית רבני ויז'ניץ. זכות גדולה נפלה בחלקנו שהגאון הרב משולם ראטה זצ"ל כיהן בסוצ'בה כרב העיר. לי היתה הזכות להשיג עבורו את האזרחות הרומנית, כאשר הוא בא אלינו מפולין.

התנועה הציונית בעיר היתה חזקה ומסועפת. כל הזרמים היו מיוצגים בה ופעילים במידה ניכרת. רבים מבני הנוער יצאו להכשרה ועלו ארצה, כל היהודים תרמו בעין יפה לקק"ל ולקרן היסוד. תנועת ויצ"ו איחדה את הנשים מכל המפלגות בפעילות סעד וכן פעלה רבות ה"אוזה" בראשותה של המורה הגברת פרולה.

משרדי הקהילה היהודית שוכנו בבניין גדול ומפואר. בבניין זה היתה ספרייה גדולה ואולם הרצאות מרווח, שבו התקיימו כמעט כל שבוע הרצאות, ובהן השתתף קהל רב. המרצים היו מאנשי רוח מקומיים ולעתים ביקרו אצלנו גם אישים מחו"ל.

זוכרת אני שבהיותי סטודנטית באוניברסיטת צ'רנוביץ ב־1929, ביקר בעירנו הנשיא המנוח ד"ר חיים ויצמן. נסענו לתחנת הרכבת לקבל את פניו. על כל מרכבה היה דגל כחול לבן וגם על בתי היהודים בעיר התנוססו דגלי ישראל וכתובות "ברוכים הבאים". בהגיענו לעיר גם הנוצרים נעמדו דום וקראו "מלך היהודים בא". היחסים עם האוכלוסייה הנוצרית היו בדרך כלל טובים. השפה הגרמנית והתרבות האוסטרית היו השולטות בקרב התושבים היהודים, למרות מאמץ השלטון הרומני להשריש באוכלוסייה את שפתם.

רוב היהודים בעיר סוצ'בה היו שומרי מסורת. אופיינית העובדה שרק בקושי גדול יהודי הסכים להישבע בבית משפט, על כן רוב הסכסוכים התבררו בתוך העדה, אפילו אם דבר זה היה כרוך בהפסד כספי. כך זוכרת אני שאבי ז"ל התדיין עם שותפים בעניין דלקה שגרמה לו הפסדים גדולים. בסוף הם הגיעו לפשרה, שעלה לו בסכום כסף ניכר, אך הם נרתעו מלהופיע לפני בית משפט ולהישבע שם.

בשבת כל החנויות היו סגורות. זכורים לי החגים, בייחוד הימים הנוראים, כשמאות יהודים היו יוצאים מבית הכנסת, אפילו המתבוללים ביותר הרגישו ביום זה את הקשר עם עמם ובאו להתייחד עם האומה. אך רוב היהודים הישרים והתמימים האלה, ילדים טהורים ונוער שחונך לערכי היהדות הנעלים ביותר, נספו ברחבי טרנסניסטריה ואיש אינו יודע את מקום קבורתם ויום מותם. יכולה אני

לומר בלב שלם, כי בעירנו היתה יהדות לתפארת מבחינה לאומית, חברתית ותרבותית־דתית. יהדות חדורת מידות היושר, חסד וכבוד.

חורבן יהדות בוקובינה ויהדות העיר סוצ'בה בתוכה התחיל בקיץ 1940, אחרי סיפוח בסרביה ובוקובינה הצפונית לברית המועצות. פרעות ושוד נעשו אירועים יום יומיים.

ב־9 באוגוסט 1940 יצא חוק, שאסר על עורכי דין יהודים לעסוק במקצועם. יום אחד, בהיותי בבית המשפט המחוזי, בקומה השנייה, ניגש אלי חבר למקצוע, אחד מעורכי הדין המכובדים בעיר, בנו של כומר, תפס אותי בצווארון והשליך אותי למטה במדרגות בקוראו: מהיום רק חוט ומחט בשבילך, נגמר עם עריכת הדין. חזרתי הביתה מדוכאת, קרובה לייאוש, פרצתי בבכי וסיפרתי לאבי המנוח איך הושפלתי בבית המשפט על ידי חבר למקצוע. הוא ניחם אותי באומרו שגם על גזירות אלה נתגבר. בינתיים הרדיפות הלכו ונתרבו מיום ליום. בסתיו פתחו הרוסים את הגבול בשביל אלה שרצו לעבור אל השטח הרוסי. יהודים רבים סגרו את בתיהם ועסקיהם ומתוך פחד בפני עינויים ברומניה עברו את הגבול. נפוצה גם השמועה שהסובייטים עומדים לספח את בוקובינה הדרומית. בעקבות שמועה זו קמה בהלה. אנשים התחילו להחליף את כספם לדולרים, לקנות סחורות שונות אשר התייקרו באופן בלתי משוער. הרומנים התחילו לערוך חיפושים בבתי יהודים. היינו שרויים בפחד מתמיד. בביתנו גר אז המושל הצבאי, שהיה נשוי ליהודייה. היות ואחי ברוך שלום רוקנשטיין ז"ל היה חבר ועד הקהילה, פנו אלי יהודים רבים בדרישה שאשיג אצל המושל הקלות בחומרת הגזירות.

יום אחד ערכו חיפוש בביתי, החרימו את רכושי ואסרו אותי, יחד עם עוד מאות יהודים. החזיקו אותי במרתף הקהילה. היה חורף, סבלנו מקור ובייחוד מהתעללות ממענינו. לילה לילה באו שיכורים והתעללו ביהודים. חבר למקצוע העורך דין הוטינצ'יאן, בנו של כומר, היה מפקד המשטרה. הוא דרש ממני רשימת יהודים בעלי אמצעים. היות וסירבתי למסור שמות, הוציאו לילה אחד את כל העצורים, ואני נשארתי לבד עם החוליגנים (חברי "משמר הברזל" ושוטרים). שמו לי עמוד מתחת לרגליים, קשרו את רגלי, תלו את העמוד והתחילו להרביץ לי מכות רצח על כף רגלי ועל שאר חלקי גופי. איבדתי את ההכרה וכשרק חזרתי להכרתי, חזרו העצורים והם קרעו חתיכות מכותונותיהם וקשרו את פצעי. בחוץ היה קר מאוד באותה תקופה. ביום בהיר שלחוני לטייל יחפה בשלג. לא התקררתי, עד כדי כך חשלוני הצרות. במרתף הוכנסו כל כך הרבה אנשים שבקושי מצאנו מקום לשבת על הרצפה. בלילה אחד הכניסו אותנו למכונת הדיזאינפקציה. נעשיתי כה רגילה לסבל, עד שכבר לא הרגשתי פחד. פעם הכניסו הנאצים בשעות הלילה אישה נוצרייה,

אשר עברה את הדנייסטר עם תינוקה. הם חשדו שהיא יהודייה ועצרוה. היא קיבלה התקפת עצבים והתחילה לחנוק את התינוק בחתיכות סוכר. באותו רגע נכנסו שוטרי הנאצים ושאלו: "איפה עורכת הדין?". התגברתי על הפחד והתחלתי לצעוק: "הנה כאן אישה נוצרייה חונקת את ילדה!". התחמקתי מהדלת הפתוחה ונכנסתי אל משרד הקהילה על מנת לטלפן לבית החולים שישלחו אמבולנס, כך ניצלתי בלילה זה ממכות ועינויים.

בסוף, אחי המנוח, ברוך שלום ז"ל יחד עם חברי הקהילה שילמו סכום ניכר להצלתנו ואני הצלחתי לברוח לאזור "מונטניה", שם התגוררתי במקומות שונים באופן בלתי לגאלי והייתי בפחד גדול. באפריל 1941 חזרתי אל עיר מולדתי, אך בהיוודע לי שמחפשים אחרי, נמלטתי שוב, והגעתי לבוקרשט.

בסוכות 1941 קיבלתי גלויה מאבי, על כתובת של מכרים, שבה הודיע לי שמחכים כל רגע לגירוש כל האוכלוסייה היהודית למקום בלתי ידוע. "ה' יעזור לנו" הוא כתב. עם הגלויה ביד רצתי על הרב רובין, גם הוא פליט מבוקובינה אשר סבל רבות במקום מגוריו. בביתו היה מקום מפגש של פליטי בוקובינה. נכנסתי ל"יזכור" בצעקות ובכי והגלויה עם בשורת האיוב עברה מיד ליד.

התפרצות הייאוש של המתפללים זעקה לשמים. מיד התאספנו כדי לטכס עצה איך לעזור לאחינו. בין הנאספים היו מאיר פאליק וסומר וולף מסוצ'בה, הרב רובין, ד"ר יעקב שכטר וביברינג מצ'רנוביץ. החלטנו לשלוח קצין או פקיד בכיר בעקבות המגורשים כדי להיוודע על מקום גירושם. זאת היתה התחלת פעולת העזרה למגורשים.

היה זה הגרעין הראשון של ועדת ההצלה למען מגורשי טרנסניסטריה. זמן קצר אחרי הגירוש התחילה הוועדה לפעול למען הצלת ילדי טרנסניסטריה. מלבד הוועד היוזם נוספו לוועדה הגב' ביברינג וגב' לנדאו מצ'רנוביץ, גב' אנדרמן אנה, גב' שופלברג מבוקרשט. פנינו ליהדות רומניה שזכתה להישאר במקום, בבקשה שכל משפחה תשתתף במפעל ההצלה באמצעות תרומות חודשיות. הצענו שכל משפחה תאמץ ילד ותמסור עבורו סכום כסף לוועדה. פנייתנו אל ההורים לא הוכתרה בהצלחה רבה. על כן נקטנו דרך אחרת. התחלנו בפעולת הסברה בין כותלי בתי הספר העבריים. דיברתי עם הילדים על יתומי טרנסניסטריה, על גורל הוריהם, על סבלם של הילדים העזובים ועל הצורך בעזרה מידית. באמצעות הילדים הצלחנו לשכנע את ההורים להצטרף אל מפעלנו, מפעל הקודש של הצלת ילדים. אנשים רבים שסגרו את הדלת בפנינו ואטמו את אוזניהם לפנייתנו, נעתרו לדברי ילדיהם.

נאמתי גם בבתי כנסת, אפילו בימי חג וקיבלתי את התרומות במקום. הרבנים

אישרו את הפעולה, כי ראו במפעל זה פיקוח נפש. בהתחלת שנת 1944 יתומי טרנסניסטריה הוחזרו לרומניה בעקבות התערבותו של הצלב אדום. זוכרת אני כמה מזועזעים היינו בראותנו את הטרנספורטים הראשונים. חלק גדול של הילדים היה לבושי שקים ובלויים. רבים היו נפוחי בטן, והבעת פניהם העצובה עוררה בנו כאב גדול. רוב הילדים הובאו אל הבירה. אני בעצמי ארגנתי מוסד ילדים "תרבות" בבניין בית ספר עברי ועם צוות עובדים התחלתי לפעול למען הבראתם הנפשית והגופנית של הילדים. עמל רב השקענו כדי להחדיר ללבם את ההרגלים האלמנטריים של ניקיון ושל יחסים חברתיים. חיי המחסור, משטר האימים והפחד, הטביעו את חותמם על כל ישותם. לא היו להם הרגלי עבודה, והם היו אחוזי פחד ואי־אמון. בתחילה גנבו לחם ושמו אותו תחת הכר על מנת להבטיח את מזונם, כי הפחד מפני הרעב היה טבוע עמוק בנפשם. קשה היה לראות בסבלם ודיכאונם. מעניין היה לראות שהילדים האלה לא פחדו מפני הפצצות, הם סירבו להיכנס למקלט, אלא התבוננו באווירונים האמריקאים והבריטים, בעת שהפציצו את העיר.

עמלתי קשה במוסד, אך היה לי גם סיפוק, כי ראיתי שעבודתי נושאת פרי. הילדים התחילו להסתגל לחיי חברה, ללימודים ותכונותיהם החיוביות התחילו להתבלט. יזמתי בתי משפט של ילדים וכולם הוכרחו להשתתף בפעולות ניקיון, להתחשב בזכויות הזולת, התפעלתי מכושר שיפוטם של הילדים, אך לפעמים גם מאכזריותם במתן העונש. התחלתי להעניק פרסים ודבר זה המריץ אותם למאמצים והתקדמות. בין הניצולים היו גם ילדים משטחי אוקראינה. שמותיהם של רבים מהם לא נודעו.

אצל אחדים נמצאו על צווארים שרשרת עם פתק עם פרטים אישיים, שניתנו על ידי הוריהם לפני הריגתם. ילדים שניזונו זמן ממושך מעשבי שדה או מגנבות לא היו מסוגלים להתגבר על תופעות שליליות כמו גנבות. הסבל עשה אותם לאמיצים מאוד. זוכרת אני ילדה בת 12 ששמרה במסירות על אח, בן 4, ואחות בת 6. אף פעם לא נפרדה מהם ולא הרשתה לאף אחד לגעת בהם. היא בעצמה הענישה אותם וטיפלה בהם. הילדים התחילו להבריא ופצעיהם הנפשיים התחילו להגליד.

באוגוסט 1944 אורגנה עלייה לארץ ישראל. בשלושה באוגוסט נשלחתי על ידי ועדת ההצלה לישראל במסגרת עליית הנוער, נסעתי בתור מדריכה של 260 ילדים, ובהם 60 ילדים מהמוסד שלי. זוכרת אני את הלילה שבו נפרדתי מילדַי שכה אהבתי אותם. הם היו יקרים לי מאוד וכמה שמחתי על כל סימן של התקדמות בהבראתם והתפתחותם.

עזבנו את העיר בוקרשט בעת הפצצה חזקה, היה לילה ויציאתנו היתה אפופת סודיות. בהגיענו לנמל קונסטנצה מצאנו שם שלוש אוניות (סירות) טורקיות, אשר

חיכו לנו: "קסבק", "מורינו", "מפקור". הן עמדו להפליג תחת דגל הצלב האדום.

בפספורט שלי היתה רשימת 260 הילדים עם ההוראה שעלינו לעלות על האונייה "מפקור". קבוצה של 60 ילדים מהמוסד שלי ו־290 עולים עלו על האונייה, ואני העליתי את חפצי וחיכיתי לטרנספורט ילדים נוסף שצריך היה להגיע ברכבת מ'בוזאו'. בזמן שחיכיתי עצרו אותי האס־אס והחזיקו אותי מספר שעות. אחרי ששחררוני חזרתי לנמל אבל רב החובל של אוניית מפקור הוריד את הגשר ולא נתן לאף אחד לעלות. 60 הילדים מהמוסד שעלו על אוניית מפקור בכו, צעקו. השתקתי את ילדי והבטחתי להם שנתראה כולנו באיסטנבול. עליתי עם קבוצה של 200 ילדים על האונייה "מורינו", שבה היו עוד 150 פליטים מהונגריה ופולין. כאשר הפלגנו מקונסטנצה, בשלושה באוגוסט, נפוצה השמועה שבאותו לילה גם טורקיה תיכנס למלחמה. עזבנו את הנמל בתפילה שאלוהים ייקח אותנו תחת כנפיו ונגיע בשלום לארץ. שלוש האוניות הפליגו בבת אחת. כשעתיים הן נסעו יחד, תמיד בקרבת החוף. פתאום אמר לנו רב החובל שלנו שלאונייה שלנו יש תקלה והיא אינה יכולה להמשיך בהפלגה. שתי האוניות האחרות המשיכו בדרכן.

אחרי כמה שעות האונייה "מרינו" תוקנה, אך רב החובל הודיע לנו שהוא רואה מרחוק הפצצות ועליו לסכן אותנו ולנסוע בלב ים ולא על יד החוף. נסענו במהירות גדולה ובשבת בבוקר, ב־5 באוגוסט, היינו לפני מצרי הבוספורוס. אנשי הסוכנות עם משטרת החוף הטורקית הגיעו אל האונייה. סיפרנו להם שהפספורט שלי ורשימת כל הילדים נמצאים באונייה מפקור והם החליטו לחכות לבוא האוניות מפקור וקסבק.

אנשי הסוכנות הביאו לנו מזון, אך באונייה היה חם מאוד, והתנאים הסניטריים היו גרועים ביותר. אני עם הילדים רחצנו כל יום את הסיפון ושם הסתובבנו. אחרי ארבעה ימים, ביום רביעי בבוקר, נודע לנו שקסבק עלתה על שרטון והאונייה מפקור טובעה על ידי הגרמנים, אשר הפציצו אותה. ניצלו רק כמה ימאים ואישה בהיריון. נציגי הסוכנות הורידו אותנו באיסטנבול ומשם הובלנו ברכבת דרך סוריה לארץ.

קשה לתאר את הכאב שלי ואת מצבי בהיוודע לי כי שישים מילדי היקרים נספו בנסיבות איומות. 60 ילדים שניצלו מגיהינום טרנסניסטריה, חניכי המוסד שלי, ילדים שהייתי להם מורה, מנהלת, ואם, והנה הם אבדו ובאופן כה טרגי. אך אנו הוכרחנו להמשיך את נסיעתנו.

בסוריה נפגשנו בפעם הראשונה עם חיילים יהודים, אנשי הבריגדה, אך בגלל הייאוש הגדול שכרסם בלבי לא יכולתי לחוש את הרגע הגדול. לאחר שהות של

כמה שעות בסוריה, נסענו לחיפה. קשה לתאר באיזו חמימות נתקבלנו על ידי חיילינו. בייחוד הילדים זכו לקבלת פנים לבבית ביותר. הועברנו לעתלית ונשארנו שם כמה ימים. נציגי עליית הנוער באו לברך אותנו בעתלית. המנהל הכללי דאז של עליית הנוער, מר הנס בייט המנוח, קיבל אותנו וממנו נודע לנו שהנרייטה סולד ז"ל, אינה יכולה לקבל את פנינו מפאת מחלתה. הילדים הועברו למוסדות שונים בארץ. אני לבדי נסעתי לבית חלוצות בירושלים ושם התגוררתי שלוש שנים.

שלושה חודשים אחרי בואי ארצה, ביקרתי מטעם עליית הנוער, במוסדות ילדים אחדים, שבהם שוכנו הילדים, אשר באו איתי. קשה לתאר את הפלא שהאווירה הישראלית חוללה בילדים אלה. בקושי יכולתי להכירם. הם הבריאו, נקלטו יפה בארץ, ספגו בקלות את ההווי הארץ ישראלי. זוכרת אני שבבקרי בקיבוצים נגבה ודורות, רץ לקראתי ילד ובשמחה רבה הגיש לי לחם שהוא בעצמו אפה. נרגשת מאוד לקחתי את הלחם איתי לירושלים ואכלתי ממנו בכוונה רבה כמה ימים, כי היה אפוי על ידי ילד שהבאתי אותו ארצה.

זמן רב הייתי המרכז שאליו פנו הילדים כדי להשיח את לבם, או לבקש עצה. הם כתבו לי ובאו לבקרני. עתה אני פוגשת מדי פעם בפעם אישה, או גבר מבוגר, אשר מכירים אותי ומביעים שמחה על פגישתנו, אך אני אינני מכירם, כי הם השתנו לחלוטין. החיים במכורה, החינוך בארץ מחו בזמן קצר את העצב מפניהם, את המבט של המוות והבדידות. יחד איתם אני נהנית מהעובדה שסבל המחנות נשכח מלבותיהם והם הסתגלו לחיי הארץ, הקימו להם בית ומשפחה והפכו לאזרחים מועילים לארצנו.

הערת המערכת:

לאחר הצלחתה בבחינות לרישיון עורכי הדין בארץ, התחילה (1953) ד"ר רבקה רוקנשטיין־צינוביץ לעבוד במשרד הסעד, לימים משרד העבודה והרווחה. היא הקימה את לשכת היועץ המשפטי במשרד וייצגה אותו בבתי המשפט. היא יסדה את לוז'ת בנות ציון בארגון בני ברית בישראל והיתה נשיאתה הראשונה. כמו כן היתה פעילה בארגון העולמי של נשים עורכות דין ונבחרה כסגן נשיא עולמי של ארגון זה. היא היתה נשואה למשה צינוביץ', חוקר היהדות והעיתונאי הידוע שנפטר ב־1997.

סיפורה של מריאטה רייסמן (קוקה פרייר)

נולדתי בשנת 1922 בסוצ'בה, עיירה שבה גדלתי יחד עם הורי סולומון (שלמה) ורגינה פרייר, ושתי אחיות שלי סידוניה (לימים הרר) ז"ל ומינקה (לימים גרפונקל) ז"ל. היה לי גם אח איזו (זיגפריד) ז"ל, שנפטר בסוצ'בה ב־1939 בגיל 30 לחייו, והשאיר אחריו אלמנה וילדה בת שלוש.

מריאטה רייסמן (קוקה פרייר)

לאבי היתה חנות למוצרי זכוכית בקמעונות וסיטונות עם שותף, אברהם טננהאוס.

סיימתי את בית הספר התיכון "דואמנה מריה" בשנת 1941, יחד עם החברות הכי טובות שלי, מטה ברוקר ז"ל וקלרה הלמן ז"ל.

פתאום בוקר אחד בחודש ספטמבר 1939 זה התחיל, ראיתי בעיר שלנו הרבה פולנים מסתובבים ברחוב עם נעלי בית, ובלא כלום, זה היה פרוץ מלחמת העולם השנייה. בשנת 1941 ממשלת אנטונסקו החליטה לגרש את יהודי מחוז בוקובינה למחנות בטרנסניסטריה. בתוך יומיים, לפי שמות הרחובות, רק עם תיקי יד וללא כסף, הפכנו פתאום לפליטים בלי שום רכוש או זכויות והיינו צריכים להתייצב בתחנת רכבת "בורדוז'ני", בלי התנגדות ובלי לדעת לאן יובילו אותנו, כמו שאומרים, הובילו אותנו כצאן לטבח.

יומיים לפני החלטת ממשלת רומניה לגרש את יהודי סוצ'בה, חליתי בטיפוס. היה לי חום גבוה והרופא, ד"ר הרמן החליט שאני צריכה להתאשפז, בגלל סכנה לחיי.

מחוסר ברירה ההורים אשפזו אותי, נפרדנו עם כאב גדול. למחרת הגיעה משלחת של קצינים והוחלט שכל היהודים בבית החולים צריכים לעזוב ולהצטרף לכלל המגורשים וזרקו אותנו החוצה. כשנזרקנו מבית החולים לא היה לי כוח ולא לקחתי כלום מהדברים שלי, ישבתי כמה שעות על המדרכה עד שהעלו אותי על עגלה שלקחה אותי לתחנת הרכבת, ושם למזלי מצאתי את ההורים שלי. הצטרפתי למשפחתי, ובגלל מחלתי הכניסו אותנו לקרון משא נפרד. בתוך הקרון שכבתי על הרצפה הקרה ללא בגדים חמים וללא שמיכה, ללא אוכל או מים, והתחיל המסע המפחיד והמחריד.

זיכרונות מטרנסניסטריה

אחרי שלושה ימים הגענו לתחנת אטאקי על גדות הדנייסטר. הרכבת עצרה, ירדנו ונשארנו שם שלושה ימים בחוץ, בשדה, משם העבירו אותנו על מעבורות לעברו השני של הנהר לעיר מוגילב. הכניסו אותנו לבניין הרוס ששימש קודם לכן אולם קולנוע. נשארנו שם כמה ימים, מאות אנשים בתוך אולם אחד בתנאים גרועים ביותר. אחרי כמה ימים נשלחנו למורפה. למזלנו, להורי היה קצת כסף מוחבא והצלחנו לנסוע במשאית עד מורפה.

התמקמנו במורפה, שם ההורים יצאו לשוק, מכרו דברים שהצליחו להביא עמם וקנו תפוחי אדמה, שעורה ולחם. היינו מבשלים על טריניצ'קה (מתקן פרימיטיבי על שלוש רגליים שמתחתו הבערנו זרדים). סיר אחד בלבד ליום, את הצרכים עשינו ליד נחל קטן במרחק של כמה עשרות מטרים. זה היה יישוב קטן מאוד, בלי חשמל, באר המים היתה במרחק גדול, הקור בלתי נסבל ובגלל התנאים האלה היו לכולנו כינים. אחרי כמה חודשים בחורף, אבא שלי החליט שנברח למוגילב, שם היו תנאים טובים יותר. שם גם היו אחותי וגיסי גרפונקל, שעבד בבית חרושת ליציקות ברזל. ברחנו בחושך בחורף קר עם הרבה שלג, בקושי הגענו למוגילב ב־6 בבוקר קפואים ופחדנו שניתפס. הצלחנו להישאר אצל אחותי כמה חודשים ואחרי זה נשארנו בעיר עד סוף המלחמה. הצלחנו להסתדר תודות לאבי שעבד תמורת חצי קילו לחם ביום וגם תודות לכסף שקיבלנו מאחותי סידוניה, שנשארה בטרנסילבניה ובסוף גם היא נשלחה לאושוויץ, אך ניצלה.

במאי 1944 שוחררנו על ידי הצבא האדום. כשהגרמנים נסוגו הם פוצצו את הגשר על הדנייסטר שהיה קרוב לביתנו. בפקודת הצבא הרוסי שכבש את העיר, נאלצתי לעבוד בשיקום הגשר ההרוס, כי את הגברים לקחו לצבא, ובהם גם את בעלי לעתיד יוסף (יושקו) רייסמן והם חזרו רק אחרי שנתיים לרומניה.

גיהנום ההשמדה

לפי היסטוריונים נספו במחנות בטרנסניסטריה 300,000 יהודים, ומ־75,000 ילדים נשארו רק 25,000. להלן שיר שכתבתי:

לא היה לנו בית, ואיבדנו הכול
ולא היה לנו מה לאכול.
לא היו לנו מים ולא שירותים,
אבל היו לנו הרבה כינים.
היינו מוזנחים, עניים ורעבים.
מה שנשאר לנו מהחיים
הטובים והמבוססים,
זה היה רק הגעגועים,
אלא היו אז החיים.

היה יכול להיות יותר טוב,
אבל היה יכול להיות גם אסון יותר גדול.
אז לא היה נשאר שום זכר ושום קול.
עוד דור אחד וייעלמו גם הצלילים האלה
יישארו רק הדברים הכתובים
עדים, לטרגדיה האנושית
של המאה העשרים.

לזכור ולא לשכוח!

ביוני 1944 חזרתי לבדי דרך צ'רנוביץ לרומניה, ביחד עם מטה ופולדי ברוקר. חזרתי לסוצ'בה, ההורים חזרו אחרי כמה חודשים ושם מצאנו את הבית והחנות ריקים לגמרי. אבי ארגן את החנות מחדש אבל זה לא החזיק מעמד הרבה זמן.

אני התחלתי ב־1945 לעבוד במחלקת המסים במס הכנסה. התחתנתי עם המורה יוסף רייסמן, שהכרתי עוד במוגילב, נולדו לנו שני בנים. ההורים שלי נפטרו ב־1958 בסוצ'בה.

עלינו ארצה במרס 1959 עם שני בנים קטנים. בארץ גרנו שלוש שנים בצריף

אקדמאים בקריית עמל, אחרי זה עברנו לחיפה, בעלי עבד כמורה בבית ספר תיכון עירוני.

לצערי איבדתי ב־1981 את בני פנחס ז"ל. בעלי נפטר באפריל 2001.

בני השני פתחיה גר עם משפחתו בירושלים. הוא פרופסור בבית חולים שערי צדק.

ואילו אני נשארתי לגור לבדי בחיפה.

סיפורה של אלזה רייף – ויינינגר

יוסף רייף ומשפחתו

אני אלזה רייף – ויינינגר, נולדתי בשנת 1920 בסוצ'בה ברח' דרגוש וודה 18 כבת של יוסף ופני רייף. לאבי היתה חנות מכולת ומעדנייה ברחוב הראשי (המלך פרדיננד 1) שהיתה מוכרת כ"בית מרקחת רייף". את חריצותו, יושרו, מוכנותו לעזרה לזולת וטוב לבו יאשר כל אחד שהכיר אותו. אשתו הראשונה גב' בורסוק היתה אהבתו הגדולה והרומנטית. היא מתה מספר חודשים לאחר לידת בתה סלי, שהופקדה בידי אומנת. למעשה אבי לא רצה להינשא פעם נוספת, אבל הוא ראה זאת כחובה לילדתו וכך נכנסה לתמונה אמי ואחר כך נולדו אחותי בטי ואני. סלי נפטרה בגיל 19 בדמי ימיה.

אלזה רייף־ויינינגר

לי היה כל מה שמישהו יכול לאחל לעצמו, בית יפה ומשפחה אוהבת.

אבי פתח את חנותו בשנת 1911 ואחד מלקוחותיו הראשונים היה הכומר טַרַנגוּל, אשר בעת מלחמת העולם הראשונה, כאשר הצבא הרוסי תקף את העיר, הוא קיבל את פני הצבא הרוסי בלחם ויין וביקש לא להשמיד את העיר, ובקשתו התמלאה. הכומר טרנגול נשאר גם לקוח נאמן של אבי עד לגירוש, וכאדם זקן וחולה הגיע אלינו הביתה שעון על מקלו ועל כתף בתו קוסטין, כדי לברך את אבי. זה היה רגע בלתי נשכח.

בסוצ'בה גרו שני אחים נוספים של אבי, חיים וישראל (שרול) רייף. בני דוד חיים היו צ'ופי קליגר, סלי, אלה קליין וברל. ברצוני להזכיר גם את קרובי אמי, משפחת אלנבוגן: מקס, זוניו, זיגו גוסטה שלייר, קלרה ולדמן, ריקה וארנה רוזנטל.

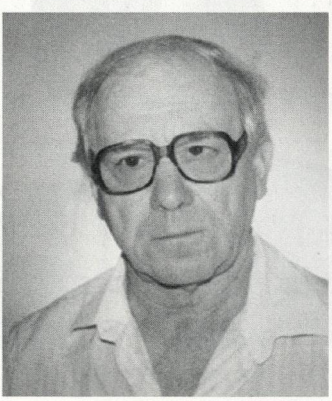
סוצ'בה היתה עיר יפה עם עבר היסטורי מלאת חיים ומוזיקה. בזמנו היו ערבי כיסונים שמחים ("פּירוגן אבנד") ונשפי ויצ"ו, אחר כך ביום בהיר הופיעו לגיונרים והגירוש לטרנסניסטריה.

כיום אני השריד האחרון ושומרת על הזיכרונות.

תרגם מגרמנית יהודה טננהאוס

סיפורו של הנרי שאואר

שמי הנרי שאואר בן לאיזידור (אידל) שאואר ז"ל וגוסטה שאואר ז"ל. נולדתי בשנת 1934 ועברתי עם הורי את השואה.

הנרי שאואר

המקור שלנו ממשפחת יוחנן שאואר מסירט. ליוחנן היו שלושה בנים: מרדכי, שמואל, ושמחה. מרדכי השתכן ברדאוץ ושמואל בסוצ'בה. לשניהם היו מכבסות בסוצ'בה.

שמואל התחתן עם רחל הלמן מאיצקני, שאותה הכיר בנסיעותיו מסוצ'בה לרדאוץ, במסעדת הוריה שבה היא עבדה. נולדו להם: אנה, נתן, מוריץ (משה), מרקוס, סאלי וגוסטה. לימים, מוריץ היה לחשמלאי ועבד בעירייה ובתחנת הכוח, ובנוסף היתה לו חנות חשמל. אחיו נתן וגוסטה היו לשותפים במכבסה המשפחתית שהתמחתה בצביעת בגדים וניקוי כימי. מרקוס נעשה וטרינר ועבר לטופליצה. חנה התחתנה עם מרקוס לייזר המנופקטוריסט. סאלי התחתנה עם אחד הבנים של מרדכי (אח של שמואל) ועברה לרדאוץ. הבן השני של מרדכי, איזידור, התחתן עם הבת השנייה של שמואל, גוסטה, הם קבעו את ביתם בסוצ'בה והיו אחר כך להורי.

עד לנישואיו עבד אבי כחשמלאי, אך אחר כך עבר לעסק המשפחתי – המכבסה. רק אחרי עלייתו ארצה בשנת 1962, חזר למקצועו כחשמלאי.

מרדכי ושמואל היו אנשים דתיים ושמשו כגבאים בבית כנסת. מרדכי ברדאוץ ושמואל בסוצ'בה. שניהם היו גם חברי "חסד של אמת".

לפני מלחמת העולם השנייה היו פוגרומים שבהם כמעט הרגו את אבי, הכו אותו ופצעו אותו קשה מאוד. אמי החליטה לא להישאר בסוצ'בה ובשנת 1940 הם נמלטו לצ'רנוביץ, אך בתחילת המלחמה נשלחנו לטרנסניסטריה. גם נתן שאואר ומשפחתו, חנה וסאלי ומשפחתה נשלחו לשם. מרקוס והמשפחה ושני בנים נספו באושוויץ.

בשנת 1944 אחרי ששחררו את אוקראינה וחלק מרומניה, נסעה אמי עם הרכבת של הצבא ממוגילב כדי לבדוק את הדרך לסוצ'בה. בהיותה ברכבת הפציצו הגרמנים את הרכבות, לכן לא עצרה הרכבת שלה בתחנה שבה התכוונה לרדת (אטאקי) והמשיכה עד צ'רנוביץ. שם לקחו את האנשים לעבוד במכרות. אמי הצליחה לברוח והלכה ברגל מצ'רנוביץ עד סוצ'בה. שם היא מצאה כי הבית שלנו הפך לאורוות סוסים, בלי חלונות.

אמי מצאה עבודה במשק בית, ולאט לאט שיקמה את הבית ואת המכבסה. בשנת 1945 חזרתי עם אבי לסוצ'בה ומצאנו את הבית מסודר, והמכבסה שוב הופעלה בשותפות עם נתן שגם הוא חזר מטרנסניסטריה. בשנת 1947 התגרשו הורי, ואבי התחתן מחדש עם קלרה צווקר שהיתה אלמנת מלחמה עם שני ילדים קטנים. בעלה הראשון שמעון גוגל רייכר נהרג כחייל במלחמה. אבי נשאר שותף עם נתן במכבסה, ואמי עזבה את העיר.

בשנתיים הראשונות שאחרי המלחמה למדתי באופן פרטי והשלמתי את הכיתות

הראשונות, אחר כך למדתי בבית ספר יהודי אך עזבתי לאחר זמן מה ועברתי לבית הספר הממלכתי. כילד שחקתי כדורגל בארגון "מכב"י" אך עזבתי בגלל הקושי הפיזי. הייתי חבר ב"שומר הצעיר" ומשם קיבלתי ניצוץ של ציונות.

כשסיימתי את בית הספר היסודי, שמעתי על בית ספר לטכנאות נפט בפלוישטי ומאחר שאהבתי כימייה ופיזיקה, החלטתי ללמוד שם במגמה לטכנולוגיה לעיבוד נפט. אחרי סיום הלימודים התחלתי לעבוד בבתי הזיקוק באונשטי והתחתנתי עם פליצ'יה ווגנר מורה במקצועה, שהיתה במקור מצ'רנוביץ ואחר כך חיה בגורה הומורה.

אמי היתה פעילה מאוד במפלגה הקומוניסטית ותרמה להם רבות, אך בשנות ה־60 כשהיא באה למפלגה וביקשה עזרה בסידורים האישיים, התגובה היתה: "מה את עושה כאן, תלכי לפלשתינה". היא אמרה להם שאם זה מה שמגיע לה אחרי מה שהיא תרמה, היא תלך לפלשתינה וגם בנה ילך איתה. בשנת 1965 כבר הייתי נשוי עם ילדה ומסודר בעבודה טובה, אבל אמי שכנעה אותנו שאין לנו מה לחפש שם ומקומנו בישראל.

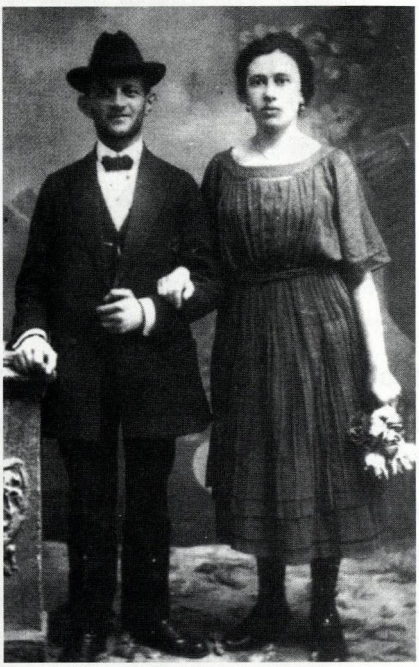
הגענו לארץ בשנת 1965, יחד עם בתנו אודט, וכאן נולד לנו בן – אבי שלום. מיד התחלתי לעבוד בבתי הזיקוק בחיפה והמשכתי לעבוד שם עד ליציאתי לגמלאות. אחרי פרישתי למדתי צילום ועריכת סרטי וידאו. היום אני עוסק במסגרת מועדון "זמן חיפה" בצילום ועריכת תוכניות וידאו עבור הטלוויזיה המקומית.

סיפורי משפחת שאומן

סיפורה של שרה פרויד (מדי שאומן)

אני הבת של חיים יוסף ז"ל (בן ישראל ושפרה שאומן ז"ל) ושל רבקה (רבצ'ה) בת צבי־הרש הכהן וחיה שרה פאליק לבית לקר ז"ל, ואחות של ישראל שאומן ז"ל.

אבי נולד בשנת 1896 בויז'ניץ והתייתם בגיל צעיר מאוד. הוא עבר לסוצ'בה והתחנך בבית של אלימלך זינגר שהיה דודו. בהתבגרותו הכיר את אמי, רבקה פאליק, הם התחתנו והקימו בית בסוצ'בה. אבי ז"ל היה חסיד של הרבי מוויז'ניץ. אני זוכרת בתור ילדה את החצר של הרבי חיים הגר זצ"ל שהורי וסבי הרש פאליק היו מתפללים שם, את הגינה הגדולה עם עצי הפרי ובמיוחד אני זוכרת את בית הכנסת בחגים של ראש השנה ויום כיפור.

חיים־יוסף ורבקה שאומן

סבתי חיה שרה נפטרה בגיל צעיר מאוד, וסבי הרש פאליק עבר לגור אצלנו. הסבא היה איש חביב מאוד ואהבנו אותו מאוד. אותי הוא פינק במיוחד היות והייתי הנכדה הכי קטנה. אבי עסק במסחר ואמי היתה עקרת בית. אמי היתה אישה צדיקה ששלטה בשפה העברית וידעה פרקי תנ"ך בעל־פה וכן כתבה וקראה גרמנית גוטית. שפת האם בבית היתה גרמנית ויידיש.

כילדה קטנה אני זוכרת שבכל יום שישי אימא ז"ל היתה מכינה סל עם חלות ועוגות ודברים נוספים עבור משפחה נצרכת. אני בשמחה חיכיתי לרגע שיבואו לקחת את הדברים. רצתי לקראתם ועזרתי לאימא להגיש את הסל. הבית שלנו היה בית דתי ציוני ותמיד מלא אורחים. אני זוכרת את שולחן השבת בליל שישי ושבת בבוקר. לאחר התפילה הצטרף אלינו הדוד יוסף פאליק, אח אמי, לקידוש והצלילים של זמירות השבת בנוסח ויז'ניץ של המשפחה מצלצלות עדיין באוזני.

אחי ישראל ז"ל בהיותו נער צעיר הושפע מאוד מהתנועה הציונית בני עקיבא. אני זוכרת שבשבת אחר הצהריים היו מתאספים בביתנו בנות ובנים ומנהלים שם פעולות ציוניות. במוצאי שבת אחת, בדיוק כשישבו סביב השולחן במלווה מלכה, הגיעו שוטרים רומנים, כנראה בעקבות הלשנה, אסרו את כל החבר'ה, החזיקו

אותם במעצר והכו אותם מכות רצח עד שהצליחו לשחרר אותם תמורת הרבה שוחד.

כשהייתי בבית הספר בכיתה א' ולמדנו יחד ילדים יהודים ונוצרים, ביום בהיר נכנסה לכיתה מנהלת בית הספר וביקשה מכל הילדים היהודים לקום, להסתדר בזוגות ולעזוב את בית הספר, היות והתקבלה הודעה ממשרד החינוך בבוקרשט שכל הילדים היהודים צריכים לעזוב את בית הספר. כולנו פרצנו בבכי, הלכנו לאורך הרחוב הראשי ובכינו כל הדרך עד שהגענו הביתה. אז כבר הרגשנו מזה להיות יהודים.

לקראת הגירוש לטרנסניסטריה, אני זוכרת שזה היה ביום רביעי אחר הצהריים, הייתי אצל חברה ואימא באה לקחת אותי הביתה. כשנכנסתי לבית מצאתי את אבי וסבי אומרים תהלים. בבית היה עצוב מאוד. אימא הסבירה לי שלמחרת אנחנו צריכים לעזוב את הבית – היות ומגרשים אותנו משום שאנחנו יהודים.

נשלחנו לטרנסניסטריה ואחרי ייסורים רבים בדרך הגענו למורפה. במורפה סבי צבי הרש פאליק חלה ונפטר בט"ו מנחם אב תש"ב. כעבור שנה אמי חלתה בטיפוס ונפטרה בכ' טבת תש"ג ובדיוק לשלושים של אימא נפטר גם אבא מטיפוס בכ"ג שבט תש"ג. אני נשארתי, ילדה קטנה בת תשע ללא הורים, רק עם אחי ישראל ז"ל שהיה לי כאב ואם והודות לו נשארתי בחיים.

בהיותנו במורפה היתה אפשרות להוציא את הילדים היתומים מטרנסניסטריה לרומניה ומשם להעלות אותם לארץ ישראל. היות והייתי יתומה נכללתי בקבוצה זו. אחי שהיה גדול ממני ב־11 שנים הצטרף אלינו לקבוצה למרות שלא היה זכאי לכך וכמוהו עשו עוד אחרים בני גילו. כשהגענו למוגילב עשו חיפוש ברכבת וכל אלה שלא היו זכאים לנסוע עם היתומים לרומניה הורדו מהרכבת, רוכזו בתוך בניין ושם הכו אותם נמרצות. כששמעתי את צעקותיהם, קפצתי מהרכבת ורצתי לאחי. אחי התחנן אלי שאחזור לרכבת. כשרציתי לעלות חזרה לרכבת קראו את שמי, בחורה מבוגרת יותר ממני ענתה בשמי ועלתה לרכבת. אני נשארתי מחוץ לרכבת. למזלי בן דודי יניו פאליק שגר במוגילב הגיע אלי ולקח אותי לביתו. כששחררו את אחי חזרנו למורפה.

בבוקרשט בן דודי קהת פאליק היה אחראי על העברת הילדים היתומים מטרנסניסטריה לישראל. כשראה את שמי ברשימת הילדים, שיבץ אותי למעבר ארצה באונייה הראשונה שיוצאת. לדאבוני האונייה הזו טבעה. בדיעבד הסתבר שתפיסתו של אחי, חוסר רצוני להיפרד ממנו ואי־יכולתי לעלות לרכבת הצילו את חיי.

אני ואחי חזרנו מטרנסניסטריה דרך דורוהוי לסוצ'בה, יחד עם אחות אמי – דודה רחל ובעלה פייבל מאייר, הבת בלה והבן יצחק (זיידל) מאיצקני. בסוצ'בה הגיעה אלינו מצ'רנוביץ אחות אחרת של אמי – דודה מלי מרדינגר, עם בנה איזיו וגרנו יחד. אני המשכתי ללמוד בבית הספר. אחי עסק במסחר והתחיל להיות פעיל בבני עקיבא. הוא היה בין מקימי הסניף בסוצ'בה וכן הקים סניפים נוספים של בני עקיבא ברחבי רומניה. כמו כן היה גם חבר ב"החלוץ" בבוקרשט.

בשנת 1946 אחי התחתן עם עדינה הכטלינגר מקימפולנג ועלה ארצה אחרי שהות בקפריסין. בקפריסין נולדה בתו הבכורה רבקה (שנושאת את שם אמי). כשהגיע ארצה עם עדינה ובתו הקטנה רבקה התיישב ביפו, וניהל חנות מכולת יחד עם הורי עדינה – אפרים וציפורה הכטלינגר ז"ל.

ב־21.11.1952 נולד לאחי וגיסתי בן – חיים יוסף (ספי) שנושא את שם אבי ז"ל. ספי התגייס לצבא, הגיע לדרגת סגן־אלוף ונפל במלחמת שלום הגליל בי"ט סיוון תשמ"ב. ספי השאיר אחריו שני ילדים, איילת ואופיר, כיום שניהם נשואים. לאיילת שני בנים – אביה חי שנושא את שמו של ספי וגלעד אחיקם.

רבקה היום דוקטור נשואה לטדי ודמני ויש להם שלושה ילדים נשואים – אמיר, יפעת ואחי יוסף. ליפעת ארבעה ילדים – אליה, תמר, ישכר דב דביר וישראל יאיר שנושא את שם אחי ישראל ז"ל.

ואילו אנוכי, נסעתי עם עליית הנוער להולנד, משם עליתי ארצה ב־18.10.1948 והגעתי לכפר הנוער הדתי שבכפר חסידים. אחרי שהות של שנתיים שם, הגעתי לבית של אחי וגיסתי עדינה שביפו, ואצלם מצאתי בית חם. המשכתי בלימודים והתחלתי לעבוד בסוכנות היהודית, שם עבדתי קרוב ל־40 שנה.

ב־1954 התחתנתי עם פייבל פרויד מוויז'ניץ, בוגר ישיבת ויז'ניץ ברומניה. נולדו לנו שני ילדים – רבקה שנושאת את שם אמי ויוסף חיים (יוסי) שנושא את שם אבי ואת שם אב בעלי. הבת רבקה נשואה למוטי הוברמן ויש לנו ארבע נכדות: אורטל, ציפורה (שנושאת את שם אמה של גיסתי עדינה), ענבר־חן, מעין־ורד וליטל.

אחי ישראל ז"ל היה איש חסד ותרם רבות למוסדות ויז'ניץ בחיפה ולגופים שונים, והרבה גם לתת מתן בסתר. הוא נפטר בי"ח אב תשס"ב (ראו הכתבה הבאה).

על ישראל שאומן – האיש ופעלו (בידי בתו ד"ר רבקה ודמני)

ישראל שאומן בן רבקה לבית פאליק וחיים יוסף נולד בסוצ'בה בכ"ה מרחשוון תרפ"ג 15.11.1922. האב חיים יוסף נולד בשנת 1896 בוויז'ניץ ובגיל צעיר מאוד התייתם מאביו וגדל בבית משפחת זינגר אשר בסוצ'בה. האם רבקה (ריבצ'י) הבת הרביעית של צבי (הרש) פאליק ושרה לבית לקר, ואחות לאברהם נתן, רחל, מאיר, יוסף (יוסי) ומרים (מלי). לישראל – אחות, שרה – מדי הצעירה ממנו ב־11 שנים (ראו כתבתה לעיל).

ישראל שאומן ובתו רבקה

ישראל גדל בבית דתי והחל ללמוד ב"חדר" קריאה, חומש ותפילה מגיל שלוש. שמחת החיים והשובבות אפיינו את ישראל הילד, תכונות אשר בלטו גם בתקופות חייו השונות. כבר מגיל צעיר, ישראל אהב את משחקי הכדור ולמיניהם וכישרונו בלט בעיקר בכדורגל. גם כשהיה לאב ואחר כך לסב, הוא אהב לכדרר ולשחק עם בנו ועם נכדיו כשהוא בתפקיד השוער.

ישראל למד בבית ספר יסודי בסוצ'בה ובגיל 12 המשיך ללמוד בישיבה בוויז'ניץ. השפה המדוברת בבית היתה גרמנית (שפת האם) ויידיש (שפת האב). השפה המדוברת בבית הספר היסודי היתה רומנית ויחד עם זאת ישראל רכש את השפה העברית כבר בגן הילדים. לאחר לימודיו בישיבה בוויז'ניץ, למד ישראל בסוצ'בה במשך ארבע שנים בבית ספר למסחר.

באוקטובר 1941 גורשו היהודים ובכללם משפחת שאומן ממקום מגוריהם. ישראל יחד עם האם רבקה, האב חיים יוסף, האחות מדי (שרה) והסבא צבי (הרש) פאליק (אבי האם) שהיה כה אהוב על ישראל הוכנסו לקרונות להובלת בהמות, והגיעו בסוכות עם המשלוח השלישי לאטאקי שבגבול בין רומניה לאוקראינה. משם הועברה המשפחה לטרנסניסטריה שבין נהרות דנייסטר ובוג. לאחר נסיעה של שעתיים וחצי, הגיעה המשפחה חסרת כול לגטו שבעיירה מורפה והשתכנה בביתה של משפחה יהודית מקומית.

ישראל האנרגטי והדינמי מצא דרך לצאת מהגטו במורפה לאחר שהתיידד עם קוליה שהיה בעל עגלה וסוסים. בחושו העסקי המולד והמפותח, פיתח עסקים ענפים מחוץ לגטו כאשר הסתכן כל לילה כשיצא למוגילב, עיר המרוחקת 64 ק"מ ממורפה, שם ערך קניות ובלילה שלמחרת חזר למורפה עם קוליה. לעתים השתלטו אוקראינים שארבו בדרך והחרימו לו את הסחורות שכללו סיגריות וניר עיתון. באחת הפעמים כשישראל נסע למוגילב דרך העיירה צ'רנוסי, הוא ופרטיזנים רוסים שנלחמו נגד הרומנים והגרמנים, נעצרו על ידי הז'נדרמריה הרומנית. השוטרים רוקנו את כיסיהם מכל הכסף שהיה ברשותו ושפטו אותו ואת כל האנשים שנתפסו במשפט שדה. את 72 האנשים ששפטו לפניו הוציאו להורג ואילו את ישראל הצעיר שהיה היהודי ה־73 שחררו. העילה לשחרורו היתה שלמזלו סוסו בעט בו בחוזקה והוא נפצע ברגלו. ישראל סיפר לשופט כי עקב פציעתו הקשה עליו להגיע לרופא במהירות האפשרית. לאחר בדיקת רגלו השופט שחררו וכך ניצל!

בשנת 1942 כשהיה בן 20 החל אף לסחור בנפט. הדבר נודע למושל הרומני המקומי אשר ביקש להעמידו למשפט. ישראל התחבא במשך שלושה שבועות אצל משפחה במורפה כאשר איש לא ידע (כולל משפחתו) על מקום הימצאו. המושל היה מוכן להעניק פרס כספי בסך 20 אלף מרק לכל מי שיביאו חי!

ההורים רבקה וחיים יוסף נפטרו במורפה שבאוקראינה לאחר מחלת טיפוס קשה. האם נפטרה בסוף 1942, כ' טבת תש"ג, והאב מיד לאחר מכן, בתחילת שנת 1943, כ"ג שבט תש"ג. ישראל נותר עם אחותו הקטנה מדי (שרה) והיה לה כאב כל ימי חייו. הם המשיכו להתגורר במורפה גם אחרי השחרור, עד אחרי פסח 1944. משלא יכלו לשוב לעירם סוצ'בה בגלל המלחמה שבין הגרמנים והרוסים, הם עברו לעיירה דורוהוי. לאחר כניעת הרומנים ב־23.8.1944 וכיבוש רומניה על ידי הרוסים, חזרו ישראל ומדי הקטנה לסוצ'בה והמשיכו להתגורר בביתם יחד עם דודה רחל (אחות האם רבקה) והדוד פייבל מאייר (המאירי).

באותה עת הגיעו לרומניה נציגים מארץ ישראל מתנועת "בני עקיבא" ומתנועות

אחרות. ישראל הצטרף לתנועת "בני עקיבא". ביתו הפך מרכז למפגשי הפעילים כאשר עיקר הפעילויות נסבו סביב תכנון וארגון שבתות ומחנות קיץ לנוער היהודי ברומניה. מהר מאוד התמנה ישראל לקומונר "בני עקיבא" ברומניה.

את עדינה לבית הכטלינגר הכיר ישראל בשנת 1943 במורפה. מהיכרות זו לא התפתחה ידידות משמעותית. במסגרת פעילותו הברוכה ב"בני עקיבא" נסע ישראל ברחבי רומניה וביקר בקהילות היהודיות במטרה להקים סניפים וכך הגיע אף לעיר קימפולונג שבחבל בוקובינה.

אפרים הכטלינגר, אביה של עדינה, היה סוחר והקדיש שעות רבות ביממה ללימוד התורה, הגמרא והרמב"ם. הוא היה בקיא בשפה העברית והנחיל אותה לתלמידים ואף שימש כחזן בבית הכנסת וקורא בתורה. אפרים הכטלינגר שימש כיושב ראש הפועל המזרחי ויושב ראש הארגון הציוני בעיר. אשתו פאני־ציפורה (אמה של עדינה) היתה פעילה בוויצ"ו. עמנואל הבן (האח של עדינה) והוריו סייעו לישראל לגייס בני נוער לתנועת בני עקיבא בקימפולונג.

בשנת 1946, הגיעה עדינה לבקר את עמנואל אחיה במושבת הקיץ של "בני עקיבא" בדורנה. שם החל הרומן בין עדינה לישראל שהסתיים בנישואיהם בקימפולונג ב־3 בנובמבר 1946. הורי עדינה וישראל התגוררו בסוצ'בה עד ספטמבר 1947. באוקטובר 1947 עדינה וישראל יחד עם ההורים אפרים ופאני והאח עמנואל עלו באופן בלתי חוקי לארץ ישראל דרך בולגריה באונייה "גאולה" כשעל סיפונה 1388 מעפילים. בהגיעם למים הטריטוריאליים של פלשתינה במבואות חיפה, לכדו אותם הבריטים והעבירו אותם באוניית שבויים לקפריסין. בשמחת תורה 1947 הגיעו לקפריסין למחנה שבויים מס' 70 ושהו באוהלים שנקראו "קסולוטומבו". מחנה זה היה מבודד מכל שאר המחנות. ישראל היה אף בקפריסין פעיל מאוד במסגרת תנועת "בני עקיבא".

בקפריסין ב־13.12.1948 נולדה בתם הבכורה רבקה (על שם אמו של אבי). ב־1 בפברואר 1949 הגיעה המשפחה המורחבת מקפריסין לחיפה. הם הצטרפו להורי אמי שהגיעו ביולי 1948 לארץ ישראל יחד עם האח עמנואל והשתקעו ביפו. מדי אחותו שעלתה לארץ במסגרת עליית הנוער באוקטובר 1948 ולמדה בכפר הנוער הדתי בכפר חסידים, הצטרפה אף היא לבית המשפחה ביפו.

עם עלייתו לארץ ישראל הצטרף אבי לעסק המשפחתי, לחנות המכולת שפתח חותנו אפרים, והמשיך את פעילותו בתנועת הפועל המזרחי בסניף יפו. הוא התגייס לצבא הגנה לישראל ושירת כחייל מילואים בחיל רגלים בתפקיד קשר. בשנת 1956, במהלך "מלחמת סיני" חווה חוויות וניסיונות קשים אשר חיזקו מאוד את אמונתו.

ב־21.11.1952 נולד אחי ספי – חיים יוסף (על שם אביו של אבי). בקיץ 1954

עברה המשפחה להתגורר בתל אביב. ב־1956 הקים אבי בית חרושת לנרות שנקרא "מוצרים כימיים – נר ציון" בקריית גת ו"נרות ישראל" בחיפה. הוא פיתח בית חרושת משגשג וזכה באות יצואן מצטיין. במקביל הקים ופיתח אף מפעל למוצרים פטרוכימיים בקריית ביאליק על יד חיפה.

אחי ואני קיבלנו בבית חינוך דתי ציוני לאומי המושתת על מורשת ומסורת ישראל. התחנכנו בחינוך ממלכתי דתי והיינו חניכי תנועת הנוער "בני עקיבא". ביתם החם של משפחת שאומן היה פתוח ושימש כמוקד עלייה לרגל לכל בני המשפחה, לחברים הרבים ולכל אדם אשר היה זקוק לסיוע ולתמיכה הן כלכלית והן רוחנית. הנתינה ללא גבולות היא אחד המאפיינים העיקריים באישיותו המיוחדת כל כך של אבי. נתינה זו משמשת מודל לילדיו, לנכדיו ולכל בני המשפחה.

ב־9 ביוני 1982, י"ט סיוון תשמ"ב, אירע אסון כבד, עת אחי, סא"ל ספי (חיים יוסף), נפל במלחמת שלום הגליל כשהוביל את חניכיו כמפקד בית הספר לקציני שריון בקרב עין עטינה בלבנון. גם בעת משבר כה עמוק, אמונתו העזה של אבי בבורא עולם לא דעכה, אלא אף התחזקה והקרינה בעוצמה על כל הסובבים אותו.

מאז נפילתו של ספי בנו, הקדיש אבי את זמנו ומרצו להנצחת בנו היקר במקומות רבים ברחבי הארץ. הוא אף נרתם לשמש בהתנדבות כגזבר עמותת "בני אור" של חיל השריון אשר בבסיס "שיזפון". אבי שלמד כאמור בישיבת ויז'ניץ ונמנה על תלמידי "דמשק אליעזר" המשיך לפקוד את חצרו של הרבי מוויז'ניץ בחיפה (שהיה גם ידיד נפש), והיה בין התורמים החשובים והנכבדים של הישיבה. הוא היה פעיל מאוד גם בקהילה של בית הכנסת "גבורת מרדכי" שברחוב הרצוג בגבעתיים והיה מעמודי התווך שלה. הוא שימש כגבאי בית הכנסת שנים רבות.

בדצמבר 1999 אבי החליט לפרוש מעולם העסקים והקדיש את כל זמנו ללימוד תורה וגמרא, לעשיית חסד, לעזרה לזולת בכלל ולנתינה לנזקקים בפרט. בסוף שנת 1998 הוא חלה במחלה קשה ונאבק בה בגבורה עילאית בסיועה המסור והנאמן של אשתו האהובה, תוך המשך ניהול חיים שגרתיים ועיסוק בלתי פוסק בתורה, במצוות ובגמילות חסדים.

בערב שבת, י"ח אב תשס"ב 26.7.2002, לאחר תפילת ערבית, נדם לבו כשמשפחתו האהובה עליו כל כך מלווה אותו באהבה ובהערצה ברגעי חייו האחרונים.

אבי היה בעל לתפארת, אבא מעולה, סבא (אופה) נערץ ומדהים וסבא רבא מאושר שהשרה סביבו תמיד אמונה, שמחה ואופטימיות, זכה לשמוח בחתונתם של נכדותיו יפעת בתי עם אריאל, ואיילת (הבת של ספי) עם ליאור. הוא אף זכה ליהנות משלושה נינים: אליה, תמר ואביה־חי. יהי זכרו ברוך לעד!

סיפורו של שבט ר' יצחק הלוי שוורץ – "דער פוילישער"

(משפחות גוטליב, לנדאו, איצקוביץ ולייבוביץ)

ר' יצחק הלוי שוורץ (דער פוילישער)

סבא וסבתא שוורץ נולדו בפולין, שם גם נולדה בתם הבכורה. בסוף המאה ה-19 עברו לשוץ ושם נולדו להם עוד שבעה ילדים (בסך הכול היו להם שלושה בנים וחמש בנות).

מאיר (דער פוילישר) ופייגה שוורץ

לסבא היה בית חרושת לחוטי ברזל להקמת גדרות ושערים לכניסה ולחצרות הבתים. בבית החרושת ייצרו גם פילטרים עבור בית החורשת לסוכר באיצקני. כמו כן, היה לו מפעל לייצור נפות וחנות לממכר כלי בית מזכוכית, חרס ומוצרי קש. החנות היתה מנוהלת על ידי סבתא, שהיתה אשת חיל ובעלת חוש מסחרי, שדאגה לפרנסת המשפחה, כי סבא ישב בבית המדרש ולמד יום ולילה. סבא היה תלמיד חכם מובהק ושלט גם ב"זוהר". ברשות הנכדים הכותבים שורות אלה מצויים מכתבים שסבא כתב לבניו בארץ בשפה עברית מודרנית נפלאה, שאפשר להשוות אותה לכתבי עגנון ואורי צבי גרינברג.

החוש המסחרי של סבתא וסבתא רבא, חנה דבורה צברלינג, עבר בגנים לכל צאצאיהם שעם התבגרותם החזיקו בחנויות עוד בטרם הקימו משפחות ועזרו לפרנסת הבית.

חנה איצקוביץ'

הבנים חיים (זאב) וולף ומשה עלו לארץ באמצע שנות ה־30 כחלוצים במסגרת "תורה ועבודה" של הפועל המזרחי והתיישבו בכפר אתא ושם הקימו משפחות. שנים רבות הם היו קבלני בניין ובנו בארץ ישראל בתים, בתי כנסת וישיבות במושבים וקיבוצים.

סבא וסבתא זכו לעלות לארץ ישראל ב־1937 עם סרטיפיקטים שקיבלו מהבנים שחיו בארץ.

הבת עלקה שוורץ רוז נסעה בשנות ה־30 ללונדון אל קרוב משפחה וכך היא ושני אחיה שהיו בארץ לא היו כבר בשוץ כאשר פרצה המלחמה.

(רשמו: חנה איצקוביץ' ורחל (לנדאו) בטצייג)

הבת הבכורה צ'יזע צילי שוורץ־גוטליב נולדה בפולין, התגרשה מגוטליב (ללא ילדים), גרה בבית אביה והיתה לה חנות מכולת לפרנסתה. בגלות טרנסניסטריה, היא גורשה ממוגילוב לפצ'יורה ובאחת הבריחות היא מצאה את מותה. כבת 50 היתה במותה.

הבת יטי שוורץ נישאה לדוד לייב אריה לנדאו מסיגט, שהיה בוגר הסמינר לרבנות של הרב ברויער בפרנקפורט. הבית היה דתי מאוד, נולדו שתי בנות – רחל (1933) וצפורה (1935) וכמובן שביקרו בגן הילדים היהודי בהנהלת הדודה איזוליס וב"חדר" של קלכשטיין. רחל הספיקה להיכנס לכיתה א' ובתוך זמן קצר כל הילדים היהודים סולקו מהלימודים. להורים היתה חנות ממוקמת ב"יידישע גאסע" ובה בדים וסדקית, וכן בגדי קונפקציה שנקנו ביאסי ובצ'רנוביץ. תודה לאל שהיתה

פרנסה ומשרתת גם, ואז הגיעו הימים האפלים ועמם הגזירות הקשות. אבא היה במעצר, "בן ערובה" בבית הכנסת (טמפל) הגדול עם שאר יהודי העיר.

משפחתנו מנתה ארבע נפשות כאשר גורשה לטרנסניסטריה, והיחידה מכל האחיות והאח שחזרו בשלמותה מטרנסניסטריה ומהמלחמה, אבא, אימא ושתי הילדות. סבתא חנה לאה לנדאו, אלמנתו של ר' שלום הלוי, צאצא של "הנודע ביהודה" גרה איתנו והיא נספתה במוגילוב בחורף 1943.

המשפחה עלתה לארץ בשנת 1951 והבנות הקימו משפחות לתפארת וכל ילדינו ונכדינו למדו, שירתו בצה"ל, פועלים וחיים בישראל.

(רשמו הבנות לבית לנדאו – רחל בטצייג, ציפורה שוורץ)

הבת הניה שוורץ נישאה לאברהם לייב (יהודה) איצקוביץ', יתום מאב שלמד בישיבת ספינקא בסלובקיה, ובא לשוץ ללמוד מקצוע ועבד בבית החרושת של סבא. עד לנישואיו הוא התאכסן אצל משפחת קוסטינר, שהיה להם מעין בית אירוח. במכתבים שהיה מקבל מאמו בסלובקיה היו אזהרות לבל יתחתן אם בחורה מבוקובינה, כי הן לא דתיות ולא מכסות את ראשן אחרי נישואיהן, וזאת סיפר לי לייבלה. אבא לא שעה להפצרות אמו, התאהב באימא הניה, הם נישאו, ונולדו להם שלושה ילדים – חנה (1933), חיים (1935) ולוציקה (1938), והם חיו באושר עד האסון הגדול שפקד את המשפחה.

אבא הצטרף לחנות של אימא, שהיתה בבעלותה לפני נישואיה, וביחד הם ניהלו אותה ביד רמה. החנות היתה ממוקמת ברחוב ראשי בקרבת ה"יידישע גאסע" והיתה מלאה וגדושה בסחורות, בדים שונים, בגדי קונפקציה, לקיץ ולחורף והפרנסה הייתה טובה. דירת המגורים היתה צמודה לחנות.

אבא היה דתי מאוד, התפלל בבית הכנסת של ר' יענקלה מוסקוביץ, כי סבא ואחיו מאיר ויואל דוד שוורץ ומשפחותיהם נהגו להתפלל אצל ר' יענקלה. אבא הקדיש זמן רב לצורכי הקהל ועסק באמונה בצורכי ציבור ודאג להחזקת ה"חדר" לתלמוד תורה וכו'. גם בארץ, שאליה הגיע בשנת 1950, הוא המשיך בכך, ביחד עם חסידים נוספים כמו סנדר מרילוס וקלמן אברהם. יצאו חוליות אל יוצאי שוץ בארץ, התרימו אותם למגבית וכך יזמו הקמת בית כנסת ברחוב הילל בחיפה בשם "קול יעקב", בראשות רבי יעקב. באותה עת ר' יענקלה הגיע לארץ, שהה זמן מה במעברת אחוזה עד שהתאפשר לו לעזוב ולעבור לדירה שבה היה גם בית הכנסת. תמיכה גדולה מאוד קיבלו מאת ר' ישראל לבנון.

בשנת 1940 אבא גויס לצבא הרומני ושירת באזור צ'רנוביץ. אנטישמי הלשין

עליו שהוא אותת למטוסים הרוסיים על יעדי הפצצה והתבטא שהם מתקרבים ועומדים לנצח, נשפט בבית דין צבאי והיה צפוי לעונש חמור ביותר. תודה לאל שהוא זוכה אז, וזאת לאחר שהמשפחה הוציאה הון עתק לשחד את האנשים שטיפלו בפרשה.

בסוכות תש"א, כאשר גורשנו והגענו למוגילב, כל המשפחות שלנו עמלו קשות ושילמו שוחד עצום (כסף ותכשיטים) כדי שנוכל להישאר במקום. ההצלחה היתה בעוכרינו, כי כעבור שנה היו גזירות חדשות וגורשנו לפצ'יורה, על שפת הנהר בוג, אימא ושלושה ילדים קטנים, כי אבא נלקח לעבודה באטאקי. פצ'יורה היתה מחנה איום ונורא. אי־אפשר היה לעבוד שם, אוכל לא נתנו והאנשים גוועו ברעב וקפאו מכפור (כזכור, חורף 1942–1943 היה קר ללא תקדים, 30–40 מעלות מתחת לאפס). משפחתנו הגיעה לשם באמצע חודש מרחשוון והצלחנו לשרוד עד סוף כסלו. הכפריות היו מגיעות עד לגדר התיל ומהן הצלחנו לקבל מעט אוכל תמורת הבגדים שהיו ברשותנו. הכפור העז ששלט אז מנע מהכפריות להמשיך להגיע.

במרוצת הזמן אבא שלח שלוש פעמים מדריכים־מבריחים מקומיים, שילם להם והם איתרו אותנו במחנה וקבעו לברוח בלילה. שלושה ניסיונות עם מבריחים מקצועיים לא צלחו, צעדנו כל הלילה בחודש דצמבר 1942 בשלג העמוק ולפנות בוקר מצאנו עצמנו בפתח שער המחנה, והמדריכים המלווים "התאדו". קיבלנו מכות מהשומרים והמתנו בתקווה לניסיון נוסף שיצליח, אך התאכזבנו.

זה כמה ימים שכל אוכל לא בא אל פינו חוץ מכמה כפות שלג. מבלי לדעת באיזה תאריך עברי אנו חיים, בדיעבד הסתבר שזה נר חמישי של חנוכה. ערב ראש חודש טבת החליטה אימא שהיתה אישה חכמה מאוד, אמיצה ונועזת, לקום לאור היום לקחת את שלושת ילדיה הקטנים ולברוח איתם. אותו יום היה סוער ביותר והשומרים הז'נדרמים הסתתרו בעמדות השמירה שלהם ולא העלו בדעתם שאישה יהודייה עם ילדים קטנים יעזו לברוח. סערת השלג כיסתה את העקבות שלנו. וכך הצלחנו להחליק מהגבעה לעבר נהר הבוג שהיה קפוא וצעדנו לאורכו עד שהצלחנו להתרחק מעט מהמחנה. בדרך פגשנו כמה "שקוצים" שדרשו מאיתנו כסף, אחרת יחזירו אותנו למחנה. כסף לא היה לנו, ובנס הם שחררו אותנו. המשכנו בהליכה, מדי יום מכפר לכפר כשבועיים עד שהגענו לגטו מורפה. אולם האחות הקטנה בת החמש, שאימא נשאה בזרועותיה, לא החזיקה מעמד ויומיים לפני שהגענו למורפה היא קפאה למוות בידיה של אימא, שנאלצה להניח אותה בצדי הדרך. גוי מצא את גופתה הקטנה והביא אותה לגטו מורפה. בבריחתנו היה לנו מזל והגויים הטובים נתנו לנו אוכל ולהיכנס לביתם ללון על הרצפה, והיו גם רשעים שגירשו אותנו

בקללות. במורפה נפגשנו עם אבא. אימא חלתה מאוד ונפטרה בדיוק חודש ימים לאחר פטירת בתה הקטנה. שתיהן מצאו את מנוחתן בבית העלמין היהודי המקומי. חיים וחנה הוכנסו לבית היתומים ואבא בקושי מצא פינה להניח את ראשו. פעמיים חטפו ברחוב את אבא והוא נשלח לעבודות כפייה לטולצ'ין וטריהטי. לשני ילדיו לא היה כל קשר או ידיעה לגביו, אם וכאשר יחזור. כעבור כמה חדשים חזר אבא.

במרס 1944 הועברנו לרומניה בטרנספורט היתומים המכונים "ילדי טרנסניסטריה", ושם חיכינו לתורנו לנסוע לארץ ישראל. בקיץ 1944 הרוסים נכנסו לרומניה וסגרו את שערי היציאה. אבא והדודה ודוד לנדאו שבו בינתיים לשוץ. הדודה לנדאו הגיעה אלינו עד העיר בוזאו ברכבות של הצבא הרוסי ובמשאיות עם חיילים שיכורים, והחזירה אותנו ואת שתי בנותיה לשוץ. שם הלכנו לבית ספר עממי וניסינו להשלים את שנות הלימוד שהחמצנו. בשנת 1946 חנה וחיים עברו לבית הילדים בבוטושני ובספטמבר 1947 עזבנו את רומניה בדרכנו לארץ במסגרת עליית הנוער, דרך תנועה "בני עקיבא". לאחר שהות של כחודשיים בקפריסין הגענו לארץ בדצמבר 1947. חנה למדה בכפר פינס, מקווה ישראל, ובסיום הלימודים התגייסה לצה"ל ושירתה שנתיים בחיל הים. לאחר מכן היא היתה עובדת מדינה במשרד האוצר, האגף למטבע חוץ, עבדה מספר שנים במחלקה הכלכלית של שגרירות ישראל בלונדון ובשובה עבדה בבנק הפועלים עד לפרישתה לגמלאות.

חיים, שעִברת את שמו לדותן, למד תחילה במוסד יקיר בכפר הרואה, ולאחר מכן עבר לכפר הנוער הדתי בכפר חסידים. הוא שירת בחיל האוויר חמש שנים, למד באוניברסיטאות ירושלים, לוס אנג'לס ואוקלהומה וקיבל שני תוארי מ"א בחינוך ובהיסטוריה כללית. במשך למעלה מארבעים שנה, עד לפרישתו לגמלאות בשנת 2000, עסק חיים בחינוך כמורה, כמנהל תיכון וכמנהל האגף לתכנון, הערכה ומחשוב בעיריית תל אביב. הוא נשוי באושר לד"ר גבריאלה דותן, להם שתי בנות נשואות, בוגרות אוניברסיטה, ושלושה נכדים.

(רשמה הבת, חנה איצקוביץ')

הבן שמואל שוורץ, אשתו רוזה ושני תינוקות הגיעו למוגילוב. הדוד שמיל הלך לכפר קרוב לחפש עבודה ולקבל מעט אוכל למשפחה. בדרך נתקל בחיילים שעצרו אותו, איימו עליו ברצח, אולם לפני כן פקדו עליו לחפור לעצמו קבר. תוך כדי מלאכת החפירה הוא התחנן על חייו שיוכל לחזור אל אשתו וילדיו. כל בקשה נענתה במכות רצח. הוא ניצל בנס הודות לחייל אחד שריחם עליו ושחרר אותו.

הוא חזר למוגילוב חלש וחולה מאוד, ותוך זמן קצר נפטר משברון לב באפריל 1942. הוא היה בן פחות מ־40 במותו. אלמנתו רוזה עם שני התינוקות גורשו לפצ'יורה ושם נספו.

(רשמו האחייניות: חנה איצקוביץ' ורחל לנדאו בטצייג)

הבת צפורה שוורץ נישאה לבנימין אבא לייבוביץ' מסיגט. הוא היה תלמיד חכם, חסיד סאטמר, משפחה מיוחסת מאוד, צאצא של ר' מאיר מפרימישלן. לדודה ציפיקה לפני נישואיה היתה חנות לכלי בית. לאחר נישואיה בעלה הצטרף לחנות וניהל אותה ביד רמה, הביא לשגשוגה והכפיל את ההכנסות והרווחים. לזוג נולדו שני בנים – אליעזר דוד (1938) ולייבלה (1940). דודה ציפיקה בלכתה במוגילוב להשיג מעט אוכל למשפחה נחטפה ברחוב וגורשה לפצ'יורה באוקטובר 1942, ללא פרוטה וללא בגדים. כעבור שבועיים גורשה גם אחותה הניה איצקוביץ', אך כאשר המשפחה הגיעה לפצ'יורה היא כבר לא היתה בין החיים. כעבור שלושה חודשים בעלה קפא למוות במוגילוב. בני הזוג היו באמצע שנות השלושים שלהם. התינוק לייבלה בן השנתיים מת מחוסר תזונה.

הבן הבכור, דודיקה, היה בבית היתומים, סבל מחוסר תזונה ונהיה עור ועצמות, כולו מכוסה בפצעים. דודה יטי לנדאו לקחה אותו אליה וכך הצליחה להציל אותו ממוות, ממש אוד מוצל. דודיקה יצא ממוגילוב במרס 1944 בטרנספורט היתומים והגיע לבית היתומים ביאסי. הוא היה בן חמש, ילד מתוק ויפה מאוד. מפאת גילו הצעיר היה באגף הילדות, עם בנות הדודה שלו חנה איצקוביץ', רחל וצפורה לנדאו, כך שהבנות הגדולות (בנות 11) תוכלנה לשמור עליו. גב' רוזה בריל שהיתה חברה בהנהלה, לקחה את הילד לביתה, לטפל בו ולהבריא אותו. כעבור זמן קצר באה איתו אלינו למוסד לבקר את בני הדודים, והילד היה מטופח ולבוש כמו נסיך.

באותה תקופה החזית הרוסית התקרבה והמטוסים הפציצו יום ולילה, ומשפחת בריל החליטה לברוח עם הילד לבוקרשט. לנתן ורוזה בריל לא היו ילדים והם אימצו את דודיקה וגידלו אותו בהרבה אהבה. משפחת בריל הגיעה לישראל ב־1961. דודיקה למד באולפן, שירת בצה"ל וכיום בבעלותו חנות אופטיקה מפוארת במרכז גבעתיים. הוא נשוי לפנינה, מאושר ולהם בן, אביב ובת, הילה.

(רשמו: הבן דוד בריל (השם לאחר אימוץ), חנה איצקוביץ' ורחל לנדאו בטצייג)

הרב שמשון צברלינג זצ"ל נולד בלמברג בישיבות של חסידות בעלז. הוא היה תלמיד חכם גדול. בגיל בר מצווה ידע בעל־פה מאה דפי גמרא, כולל המפרשים. הוא

הוסמך לרבנות, אולם מעולם לא תפקד כרב. הוא היה גאון, קבע עתים לתורה ובחברותא שלו היו גדולי הרבנים בתקופתו, הרב מאירל שפירא זצ"ל, ראש ישיבת חכמי לובלין, שהנהיג לימוד דף הגמרא היומי בכל העולם היהודי והיה נציג היהודים בסיים הפולני.

הוא נשא לאישה את מרת גיטל בלומה בת ר' ראובן פפיר. לא היו להם ילדים.

הרב צברלינג הקים בשוץ בית חרושת לטריקוטאז' וייבא מכונות סריגה Imperial מאנגליה. במפעל הועסקו כעשרים עובדים. תוצרתו שכללה סוודרים, גרביים וכו', שווקה למקומות שונים ברומניה. היה יהודי אמיד מאוד, אמרו עליו שמשקל הזהב ברשותו עלה על משקל גופו.

הזוג צברלינג היו בסביבת גיל 70 כאשר גורשו לטרנסטיסטריה והיו צמודים לאחיניות שלהם, בנות משפחת יצחק שוורץ. אשתו מימע גיטל נפטרה במוגילוב כעבור שלושה חדשים. הדוד שמשון גורש לפצ'יורה בסתיו 1942 ביחד עם אחייניתו הניה איצקוביץ' וילדיה. הוא קיבל מכות באלת גומי מחייל רומני או אוקראיני וכעבור יומיים נפטר. צדיק שכמותו לא זכה לקבר ישראל!

(רשמו: חנה איצקוביץ' ורחל לנדאו בטצייג, נכדות אחותו, רבקה שוורץ)

סיפורו של שמחה שטטנר

אני שמחה שטטנר בן ר' אברהם (בומי) ומרת פערל (מרגלית) לבית שנרך ז"ל. אחי, גיל שטטנר, מתגורר בחיפה עם משפחתו.

אודות אבי מורי ר' אברהם (בומי) שטטנר ז"ל

אבא ז"ל נולד בה' אלול תרפ"ד בשוץ לאביו ר' שמחה שטטנר (בן הדומ"צ הרה"ג ר' גרשון שטטנר) ולאמו צפורה (פופה) בת ר' ישראל קוך מצ'רנוביץ. במשפחה היו עוד שני ילדים: האח הבכור בשם דוד שנפטר בגיל צעיר מאוד וקבור בבית העלמין בשוץ, והאחות רחל (מדי) שנפטרה ממחלת טיפוס בגלות טרנסניסטריה. המשפחה התפרנסה מבית מסחר לעור. את כל שנות ילדותו ונעוריו עשה אבא בשוץ, בחדר בתלמוד תורה ובבית הספר המקומי.

אברהם־בומי ופרלי (שנרך) שטטנר ז"ל

בהיותו בן שש־עשרה גורש יחד עם כל בני משפחתו לגולת טרנסניסטריה הנוראה, שם היטלטלה המשפחה בכמה מקומות ביניהם שארגורוד וקופיגורוד. בשלב מסוים נלקחה המשפחה למחנה באחד היערות, כאשר היה ידוע שבאותו המחנה הגרמנים יש"ו הורגים את כל היהודים הנכנסים בשעריו. בנסי נסים בחסדי השי"ת הצליחה המשפחה לברוח מהמחנה. שם בטרנסינסטריה נפטרו ממחלות ורעב הסבא והסבתא שטטנר והאחות הצעירה רחל (מדי). לקראת סיום המלחמה כאשר הרוסים התחילו להתקדם לעבר רומניה, החליט אבא לחזור והתקדם לעבר בוקובינה יחד עם התקדמות הצבא הרוסי. כאשר חזר לשוץ מצא שהבית היה תפוס על ידי גויים. הוא עבר לקרובי משפחה בצ'רנוביץ והחל לעסוק במסחר. לאחר כשנה נודע לו כי ההורים גם הגיעו לצ'רנוביץ, זאת בשעה שהוא כבר בינתיים חזר לבית בשוץ. אבא שעשה חיל במסחרו, שלח הודעה להורים, ואכן הם חזרו לשוץ וכעדות להצלחתו במסחרו, הוא בא לקחת את הוריו בכרכרה מתחנת הרכבת. סבתי וסבי, לקחו את הכסף שאבא הרוויח, ובאמצעותו החלו לשקם מחדש את בית המסחר, ואילו אבא עצמו נשלח ללמוד, על מנת להשלים את השכלתו התיכונית. אבא השלים בתוך שנה פער של שלוש שנים וקיבל תעודת בגרות רומנית.

באותם השנים שאחרי המלחמה הצטרף אבא לתנועת הנוער הציוני כפעיל, ולאחר זמן היה שותף בהנהגה הארצית של התנועה ברומניה. עסק רבות בארגון פעילות תנועתית מקומית ובארגון העלייה לארץ הקודש. משום פעילותו זו קבע אבא באותם השנים את עיקר משכנו בבוקרשט. אבא דאג לעלייתם של בני

המשפחה, כאשר הוא נשאר מאחור להמשיך ולארגן את עליית יהודי רומניה לארץ. המשפחה שהגיע לחופי הארץ נשלחה על ידי הכובש הבריטי לקפריסין, ששם שהו כשנה. בשנת 48' החלו השלטונות הקומוניסטים ברומניה לעצור את כל הפעילים הציונים ברומניה, וכמובן אבא היה ברשימות המבוקשים על ידי השלטונות. בדרך נס ביום שבו באו לעצור אותו, זכה אבא מספר שעות קודם לעלות לאונייה המפליגה לארץ ישראל. משום היותו מבוקש, התחבא אבא בבטן האונייה עד צאתה מהמים הטריטוריאליים של רומניה.

בשנת תש"ט הגיע אבא לחיפה והצטרף שם להוריו. הוא התחתן עם אימא פערל (מרגלית) בת הרה"ח ר' יעקב ומרת צ'רנה רבקה שנרך, שאותה כבר הכיר בשוץ לאחר המלחמה, והם הקימו את ביתם בחיפה. אימא למדה בסמינר ה"ריאלי" למורים ואבא למד ראיית חשבון וב"ה זכה להיות אחד הטובים והידועים בתחום ראיית החשבון בארץ. היה שותף במשרד גדול ומצליח, ועמד במשך 35 שנה בהתנדבות בראש החוג לראיית חשבון באוניברסיטת חיפה. הוא היה פעיל בהתנדבות בכמה ארגונים ובוועדות מוניציפליות שונות בעיריית חיפה. ההורים זכו בחסדי השי"ת לנצל מאימי השואה הנוראה, לבנות משפחה ולהוליד שני בנים. אבא אף זכה לרקוד בחתונתו של נכדו הבכור. אימא נפטרה בשנת תשמ"ד. אבא נפטר בשנת תש"ס.

על המשפחה

משפחת שטטנר מקורה בפולין. ראש המשפחה היה הרה"ג ר' גרשון שטטנר זצ"ל, אשר נולד בפולין והתייתם בגיל צעיר מאוד מאב ואם. כילד הוא הסתובב שם ברחובות העיר זבלטוב, פגשו הרב המקומי שם ושאלו האם ברצונו להיות רב. הוא ענה שכן, ואז לקחו הרב לביתו, ואכן צמח שם אחד מגדולי הדור בתקופה שלפני השואה. בזבלטוב הוא נשא את מרת זיסל לבית שכטר ומשם הם הגרו לקוסוב.

באותה תקופה היה בשוץ כ"ק האדמו"ר ר' משה הגר זצ"ל, הוא שמע על ר' גרשון והביאו לשוץ על מנת שילמד עם בנו ר' חיים. כאשר הגיעה המשפחה לשוץ, הסבא התמנה לדיין העיר ועל פי עדויות מאנשים ממקומות שונים בבוקובינה, הסתבר לנו כי שמעו של הסבא כפוסק וגדול בתורה יצא בכל המדינה כולה. הם חיו שם בדלות גדולה מקצבה זעומה של הקהילה, עד כדי כך שאפילו ש"ס לא היה לו משל עצמו, אלא היה שואל ספרים מבית הכנסת, הוא המית עצמו באוהלה של תורה כפשוטו. אבא ז"ל היה הנכד הבכור, ואף נקרא על שמו של אביו של הסבא,

ומטבע הדברים היה קרוב מאוד לסבא. כילד היה יושב ימים שלמים בלשכת הסבא להאזין לשאלות שהיו באות לפניו וללמוד איתו. למרות מקורו הליטאי הוא זכה לאהבה גדולה ולקרבה מיוחדת גם אצל "אהבת ישראל", האדמו"ר ישראל מוויז'ניץ זצ"ל. באותם הימים התמנה הרב משה חיים לאו ז"ל (אביו של הרב לאו שליט"א) כרב בשוץ, והוא היה חתנו של "אהבת ישראל". הסבא ישב ולמד איתו וקירב מאוד אותו, שהרי הרב לאו היה אברך צעיר שנתמנה משום יחוסו והיותו חתנו בזיווג ראשון של האהבת ישראל. לימים היתה שמחה אצל הרב לאו ואהבת ישראל הגיע לשוץ, והביא איתו מתנה מיוחדת לסבא כתודה והערכה על כל מה שעשה עבור חתנו. בין אהבת ישראל והסבא היתה מחלוקת הלכתית, ביחס למיקום המדויק שבו יש לעשות את הפתח של אוצר הזריעה במקווה.

הדיין גרשון שטטנר

בקיץ תשנ"ט נסענו אבי ז"ל ואני לבקר בשוץ, לאחר שנודע לנו כי אחד הבתים היחידים שנשארו מהתקופה שלפני המלחמה, הוא ביתו של הסבא. אבא זכר כי הסבא השאיר אחריו כמות גדולה מאוד של כתבי יד, אוצר בלום של תשובות הלכתיות וחידושים על הש"ס, והוא אף זכר היכן הם היו בבית. ניסינו להתחקות אחר הכתבים, אולם לדאבוננו ללא הצלחה. באותו הביקור היתה התרגשות גדולה,

כאשר מצאנו בבית הכנסת חברה ג"ח לוח על קיר בית הכנסת, ובו מופיע שמו של סבי ז"ל שעל שמו אני נקרא שמחה שטטנר. בשוץ היו עשרה בתי כנסת, היחיד ששרד הוא בית כנסת זה. שמעתי מאנשי שוץ עצמה, כי בית כנסת זה שרד, משום שלא דיברו בו בעת תפילה, יש בידי מספר מכתבים מקוריים שכתב הסבא לרה"ג משולם ראטה זצ"ל בהיותו הרב של צ'רנוביץ, שנמצאו בעזבונו של ר' משולם.

נקודה מעניינת שלמדתי מאחד המכתבים היא, כי היו שנהגו באותם הימים כאשר נתבטל שידוך, לכתוב פתק על ידי הרב, המתיר את הבחורה להשתדך לכל אחד ללא שום חשש ופקפוק. לאחר בירור, הסתבר כי היה מקרה כזה עם אחת מבנותיו של הסבא שהשתדכה, והחתן פשוט נעלם.

בביקורנו בשוץ, פגשנו את השמש של בית הכנסת חברה ג"ח, יהודי שהיה אז בן 93 בשם פלר. הוא זכר את המשפחה כולה, וידע לספר כי הוא זוכר כילד ששלחו אותו אל הסבא עם עוף לשאול שאלה על כשרותו. כן הוא זוכר כי שלחו אותו לקנות חתיכת עור לצורך תפירת נעלים מבית המסחר לעור שהיה בבעלות סבי ר' שמחה. סבא גלה עם כל המשפחה לטרנסניסטריה. שם בשארגורוד נפטרו הסבא והסבתא וכן אחות של אבא רחל (מדי). אמו של אבא היתה מרת צפורה (פופה) לבית קוך מצ'רנוביץ מחסידי בויאן.

ההתמודדות כיהודים, במיוחד כנערים יהודים ודתיים, בתוך סביבה אנטישמית, היתה קשה וכרוכה בהתמודדות עם הצקות ומכות מצד ילדי הגויים. אבא סיפר לי כי בהיותו בבית הספר היסודי קרה שהמורה רצתה להעניש אותו. היא ציוותה עליו לעמוד בפינת הכיתה על הברכיים. אבא משום החינוך שספג ידע שיהודי לא עומד על הברכיים, והוא קם וברח מבית הספר. לבטא את העומק בהפנמה של יהודי שגדל על ברכי היהדות המקורית והשורשית, אספר כי התפילין שאבא קיבל לבר המצווה שלו היו הדבר היחיד שעליו הוא שמר מכל משמר. הם עברו איתו את כל תקופת השואה, את כל דרכי הייסורים וכן בנתיבי הבריחה בסוף המלחמה. תפילין אלו הגיעו איתו לארץ, ולדאבוננו הגדול לפני כעשר שנים הם נעלמו מתאו בבית הכנסת בחיפה.

אימא ז"ל באה ממשפחת שנרך בתם של ר' יעקב ומרת צ'רנה רבקה ז"ל, מחסידי ויז'ניץ, שגרו בכפר סמוך שנקרא אילישטי. תקופה קצרה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה המשפחה גורשה והגיעה לשוץ, וחזרה אליה גם אחרי המלחמה.

מכתבו של הרה"ג גרשון שטטנר לרה"ג משולם ראטה זצ"ל

(תירגם שמחה שטטנר)

ב"ה

מאל רוכב ערבות רבוא רבבות ברכות וטובות לכבוד הרב הגאון הגדול והמפורסם בכל קצה ארץ החריף ובקיא בכל חדרי הש"ס ופוסקים משנתו קב ונקי רבים ילכו לאורו עמוד הימיני פאר הדור גאון אדיר גאון אמת נרו יאיר מעוז ומגדול עוקר הרים בפלפולו לחכמתו אין חקר הטוב ומטיב מברכין ברכת הנהנין מאורו הרב החשוב כבוד מורינו ורבינו הרב משולם שיבדל לימים טובים ארוכים אב בית דין דקהילת קודש חראסקוב וכעת נתקבל לשעה טובה ומוצלחת לאב בית דין בקהילתנו בקהילת קודש שאץ יגן עליה אלהים.

אחרי דרישת שלומו הטוב ושלום כל המסתופפים בצלו צל הדרת גאונו באתי לברך את הדרת גאונו שליט"א (שיבדל לימים טובים ארוכים) בברכת מזל טוב ויהא רעוא מה' שירום ראשו אכולא כרכא (על כל העיר) ויהא יום בואו לשעה. טובה ומוצלחת וישב על מי מנוחות וינהל עדתינו על ברכי התורה והיהדות עד ביאת גואל צדק אמן סלה. נהירנא (ידוע) כי בימי בחרותו בעת עמדו לפני רבו הגאון המפורסם אב בית דין דקהילת קודש רימילוב זכר צדיק לברכה היה כבוד הדרת גאונו עם רבו זכר צדיק לברכה בעיר קיטוב אודות איזו מדון והיה כבוד הדרת גאונו שליט"א בקאסוב ופלפל הרבה עם הרבנו המופלא מורינו ורבנו יחיאל ושמעתי ממנו אש דת קושיא אחד שהקשה בסוגיא דעליה (כך מגדיר את שם הסוגיה) ביבמות דף ו' במה שמשיב הש"ס לא בלאו דמחמר (שם של מלאכה בשבת שכוונתה הובלת הבהמה) וגם אנכי פלפלתי עמו בקושיא זו אבל נעלם ממני כעת ועיקר הוא שגם אש דת היה הלך שמעו הטוב אין לשער. והנני עומד ומצפה ומחכה לקראת בואו בשעה טובה ומוצלחת ובזה הנני דורש שלומו באהבה רבה ונאמנה. החתינאה

סיפורה של פריצי שטרנברג

לזכרה של משפחת שפילמן

אני מתחילה מהסוף. אבי חיים, אמי לאזה (לוטי), אחותי פיני ואחי ברונו. ההורים מתו במורפה ואחי מת בברשד מטיפוס.

פריצי וביבי שטרנברג

פיני ואנוכי היינו יחד החל משנת 1950. היא נפטרה בגיל 73 בחיפה, ואני ליוויתי אותה עד סוף חייה.

היות ואמי היתה קרובת משפחה של גב' שפילמן, היא לקחה אותי אליה מגיל שנתיים לאחר שהורי מתו. המשפחה הנהדרת נתנה לי ילדות נפלאה במתנה. בכל משך חיי לא נתקלתי באנשים אצילים וטובים כל כך ועל כך אני מודה להם.

לזכרו של בעלי האהוב ביבי וייטמן, שהלך ממני הרבה מוקדם מדי. בכל זאת אני אוהבת אותו ולא עובר יום שאני לא חושבת עליו. ביבי לא למד באקדמיה אבל היתה לו האקדמיה של בן אדם ובנוסף היה חבר נהדר לחיים.

במשך עשר שנות נישואינו הוא העריף עלי אלף שנות אהבה ולכן אוהב אותו כל עוד נשמתי באפי.

תרגם מגרמנית יהודה טננהאוס

סיפורה של מרים (מיקי) שימרון (לבית רודיך)

לצערי אינני זוכרת הרבה מאחר שהייתי בת ארבע כשגורשנו לטרנסניסטריה, שם היינו במורפה. הנני בתם של ברנרד רודיך ז"ל וז'נט (וסרמן) רודיך ז"ל. שניהם מתו במורפה ואני נשארתי עם אחות אמי ועם אחותי – גם היא ילדה צעירה. בפברואר 1944 עזבתי את מורפה עם הילדים היתומים שהוצאו אז לרומניה והגעתי ארצה ב־17.7.1944. אחות אמי עלתה ארצה מאוחר יותר.

סיפורה של בלה שיף

זיכרונות מבית אבא

אני בלה שיף לבית גוט, בתו של אדולף־אברהם ורחל־רגינה לבית גוטסמן.

גרנו בסוצ'בה, משפחתנו ושלוש מאחיותיו של אבי. סבי היה משה גוט. היתה לו חנות וזכור לי כי שמו התנוסס באותיות ברורות על שלט החנות (כעבור שנים מצאנו את חוזה קניית הבית כתוב ביידיש בכתב ידו של סבי).

ביתנו היה באיצקנר או צ'רנוביצר "שטראסה" פינת מלצרברג. סבתי גיטל גוט לבית ראוך ילדה שמונה ילדים. היא גידלה אותם בתנאים לא קלים, לעתים תנאי עוני. סבתי אפתה לחם לפרנסת הבית והכינה דג מלוח, מלפפונים וכרוב מוחמץ ששימש את בני הבית וגם לצורכי הפרנסה. גאוותה של סבתי היתה בכך שכל שמונת ילדיה סיימו בית ספר, הבנים וגם הבנות (כמובן שלמדו גם בחדר). הבן הבכור אוזיאס היה לימים פרופסור למתמטיקה ומלציה, הצעירה בבנותיה, היתה רוקחת.

סבי משה גוט נפטר במגפת השפעת שפקדה את העיר בסוף מלחמת העולם הראשונה. ילדיו התחתנו וחלק מהם היגרו לאמריקה. סבתי נשארה בבית עם אבי ושלוש מבנותיה שלאחר נישואיהן הקימו גם הן בתים בסוצ'בה. היא היתה אישה מיוחדת, שגרה איתנו עד שנת 1936 והרבה מהווי המשפחה נסוב סביבה.

אני זוכרת כי בשנים בהן כבר הזדקנה ליוויתי אותה לבית הכנסת של רב' חיים. הלכנו יחד ברגל לאט לאט, עם הפסקות, כי זה כבר היה לה קשה. בכל מוצאי שבת התאספה המשפחה אצלנו בבית והילדים הקדימו להגיע כי היינו חברים וגדלנו יחד. כל הילדים, הדור הצעיר, למדו עברית. את האלף בית לימד אותי אבי. אחר כך היו

לי המורים: שרה שכטר ז"ל, מילר וקרטן שלימדו את כולנו. הבנים למדו גם בחדר והיינו כמובן בגן הילדים העברי אצל "דודה" איזוליס.

כשהחלה ההגליה והגירוש היינו, משפחות גוט ורוזנברג, בין הראשונים לצאת. אחרינו גורשו משפחות פסטה, פלץ ודוידוביץ'. כעבור ימים נפגשנו כולנו כ־17 איש במוגילב ונשארנו ביחד למשך כמה חודשים. מהר למדי נתפסנו ונשלחנו בקונבוי (שיירה).

את המקומות שבהם עברנו ברגל אני זוכרת חלקית, ישנו ברפתות ריקות של קולחוזים (את הבקר הוציא הצבא הגרמני). בתחנה האחרונה, פרומושניצה, היתה עוד משפחה יהודית והתאכסנו כולנו בחדר אחד. למחרת נתפסנו. חלק מאיתנו הגיעו לוורכובקה שם שלטו הגרמנים והחזירו אותנו לתחום שיפוט רומני. באותו הלילה ניתך עלינו גשם עז ומקפיא, בן דודי חיים שבאותו יום מלאו לו 16 שנים הצליח לתפוס עם חלק מהמשפחה מחסה אבל זה היה מאוחר מדי. באותו הלילה הוא נפטר מאנגינה וחום גבוה. זה היה אחד הרגעים הקשים. למחרת הביאו את חיים לקבורה – הוא היה המת הראשון אך בהמשך אותו חורף נורא נספו עוד ועוד. באביב נקברו באותו בית קברות מאולתר גם הוריו, שמתו מטיפוס.

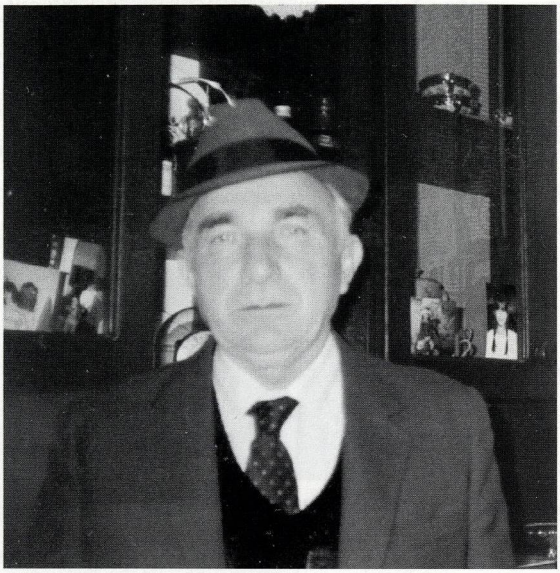
בסביבות פסח הגענו לשארגורוד, אזור שהיה מאורגן ומסודר יותר ובזכות זה נשארנו בחיים.

הדרך חזרה לסוצ'בה היתה ארוכה וקשה. כעבור זמן מה נסעתי לבוקרשט כדי ללמוד בבית ספר חקלאי "קולטורה". משם עליתי לישראל בשנת 1947 דרך קפריסין. מ־1.1.1948 אני חיה בארץ. בשנת 1949 נישאתי ליוסף וורנר שיף, חקלאי מכפר ביאליק, מאז אני ושני בני, גדי ואורי ומשפחותיהם גרים כאן.

סיפוריו של זלמן שכטר

סיפור אישי מתקופת רדיפת היהודים

בשבת אחת בדצמבר 1940 ישבנו כהרגלנו אצל דודתי חנה קליגר שביתה היה חם ופתוח תמיד לאורחים. היינו 11 צעירים ו־12 מבוגרים. ביניהם היו דב וטניה ברחד, שהיו כבר חברים, קלמן, שושנה ואני, אברהם־משה זלוצ'בר ואחותו ציפורה, פייגלע שטקל והוריה, משה אוסטפלד ויהודית פורר.

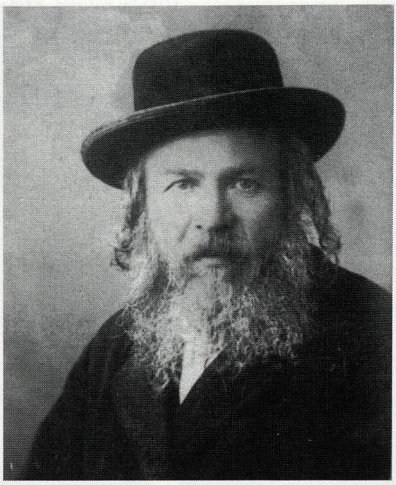

זלמן שכטר

לקראת מוצאי אותה שבת באו כמה בלשי משטרה שהגיעו למקום בעזרת מלשינים כלשהם ואמרו לנו ביידיש "א גיטה וו־וך" ובלי אומר ודברים הורו לנו להוציא מיד תעודות מזהות, סידרו אותנו זוגות, זוגות ולקחו אותנו למשטרה המקומית.

החוקרים הכניסו אותנו לכמה חדרים והורו לנו לשכב על הבטן כשאפינו נושק לרצפה, הם אסרו עלינו לדבר בינינו. זה היה בסביבות 19:30. לאחר כשעה התחילו להוציא אותנו לחדרי החקירה, בזה אחר זה. שמענו את חברינו צועקים מכאבי מכות החוקרים. אותי לקחו לחקירה ומיד התחילו עם סטירות לחי והאשימו אותי בקומוניזם. באותה תקופה הקומוניזם היה אסור ברומניה והיו מעלילים על היהודים שהם קומוניסטים.

כשעה וחצי הכו אותי וחבטו בי קשות, הבטיחו להפסיק להכות אותי אם אודה שאני קומוניסט. אחד החוקרים דרש לדעת את ההסבר לפסוק "שכתוב אצלכם בתורה שלכם... טוב שבגויים הרוג". אמרתי שאינני יודע ושזה לא מכוון לתקופתנו אנו. חוקר אחד אמר לשני שאני יודע את הפירוש ואינני רוצה לענות. הם המשיכו עם המכות ואחר הזהיר אותי ש"כעת אומנם אנו עוזבים אך בבוקר אתה כבר תדבר, נמחץ את ראשך בין שני כיסאות ואז ודאי תדבר".

נחמן שכטר – שוחט ומוהל

אני חשבתי רק על המנוחה שתהיה לי מהמכות ומהלחץ ועל דרך אפשרית לצאת מהמקום הזה. בשעה 2 לפנות בוקר הגיעו אנשים ממשמר הברזל, כיוון שהם שמעו שיש יהודים במשטרה ואפשר יהיה לפרוק את המתח עליהם. הם נכנסו ובדקו את תעודות הזיהוי שלנו. הם ראו את תמונתי כבחור ישיבה עם פאות ארוכות. אני שכבתי על הבטן צמוד לרצפה כשאחד מהם כרך את אצבעותיו סביב פאותי וכך הרים אותי וגרר אותי בפרוזדור לחדר החקירות, הוא בעט בי מאחור בחוזקה. כשהגענו לחדר הוא ציוו עלי להוריד את המכנסיים ואת התחתונים. בחדר עמדו שלושה בריונים נוספים והם התחילו להכות אותי עם חגורה ועם האבזם שלה. הם לא פסקו מלהגיד שאני קומוניסט.

אני כבר לא חשתי שום כאב והתחננתי שיפסיקו כי אני עומד להתעלף, הם הכו אותי עם אקדח בראשי ובשיני וכך חבול בכל גופי הם החזירו אותי לחדר. בבוקר כשבאו לקחת אותי לחקירות נוספות נאמר להם שקיבלתי את המנה שלי בלילה, אז הם עזבו אותי.

לאחר יומיים נשלחנו לעיר יאסי, לבית כלא צבאי מפני שהוגדרנו כ"אסירים מסוכנים". שני שוטרים מקומיים שמרו עלינו ברכבת. בדרך הושלכו יהודים מהרכבת דרך החלונות תוך כדי נסיעה. לפתע הופיעו שני בריונים שדרשו לקחת את דב ברחד ולהשליך אותו מהחלון. השוטרים מיאנו לתת אותנו ואמרו שהם מחויבים למסור אותנו.

כשהגענו לבית הסוהר שיכנו אותנו עם עוד אסירים באולם גדול והיינו שם בסך

הכול כ־48 במספר. באולם לא היה שום ריהוט חוץ ממיטות ללא מיזרנים וללא רשתות רק הברזל. שכבנו על הרצפה, מהתקרה טפטפו טיפות חומצה.

אחרי יומיים שוחררנו על ידי שוחד ששולם בידי עשירי העיר והמשפט נדחה בכמה חודשים. המשפט התחדש בעיר בקאו ושני עורכי דין מהטובים ביותר הגנו עלינו ואז שוחררנו סופית. באותו זמן התחילו להעסיק יהודים בעבודות כפייה, אני ועוד מספר בחורים צעירים עסקנו בהטבלת אדני רכבת במי זפת כדי שהעץ לא יירקב.

לזכרו של הסבא ר' נחמן שו"ב ומוהל

קטונתי מלהעריך את שבחו של הסבא ז"ל, שהיה שוחט בודק ומוהל שזכה להכניס את מרבית ילדי שוע לבריתו של אברהם אבינו במשך עשרות שנים.

בבואי לכתוב על סבא הדבר החשוב ביותר שאני זוכר הוא שהיה איש המכבד את הבריות ללא הבדל. סבא ר' נחמן עסק כל ימיו בתורה, גם בבית השחיטה, בין שחיטה לשחיטה אפשר היה לראות שלא ביטל רגע והיה תמיד עסוק בלימוד הזוהר.

חבריו הקרובים היו: ר' אשר רייכר, ר' אלימלך זינגר, ר' אליעזר אלתר, ר' אלטר קוסטינר, ר' אהרון לייב בסלר ותלמידי חכמים נוספים. היה בעצה אחת עם כבוד הרב משולם ראטה וכן עם הדיין רב גרשון שטטנר.

כדי ללמד על הערכה הגדולה אליו אפשר להזכיר שבבואו לרבי ישראל מוויז'ניץ היה הרבי ז"ל קם לקראתו – "הנה ר' נחמן בא". הוא נפטר בב' מרחשוון תרצ"ח.

עלייתי ארצה בספינת המעפילים ע"ש חנה סנש

בסוף חודש נובמבר 1945 העבירו אותנו מצפון איטליה, מסביבות פדובה למחנה הסגר בדרום על יד בַּרי. ב־12 בדצמבר בערב הגיעו חמש משאיות של הצבא האנגלי מכוסות בברזנט כמעין שיירה צבאית ובה אנשי הבריגדה, והעבירו אותנו חזרה לצפון על יד הנמל מג'נטה, נסיעה של כארבע שעות, בדרך לא דרך.

לפני עזיבתנו עשו לנו סעודת פרֵדה, אך לא אכלתי מפני שזה לא היה כשר. בלילה הביאו אותנו לחוף הים, למקום נסתר, הספינה עגנה בלב ים עם איתות. הים היה סוער ובסירות הגענו לספינה ועלינו עליה בסולמות חבלים.

בספינה בת 250 טון היתה צפיפות ובבטן הספינה היו מיטות בשלוש קומות

מצינורות ברזל וברזנטים מתוחים כארבע חמש ברוחב ומעברים בין השורות. מים היו בקיצוב וכן ביסקוויטים וסרדינים. הביוב היה סתום והיה תורנות לניקוי המעברים מהצואה. מי שלא היה מוכן לנקות נענש וקשרו אותו לראש התורן בתוספת סטירות.

כאמור הים היה סוער מאוד והחברה הלא דתיים ביקשו מאיתנו, חברי בני עקיבא הדתיים, להתפלל. העברנו את חביות הדלק ממקום למקום כדי לאזן את הספינה. כשהתקרבנו לחופי הארץ חגו מעלינו מטוסים ששמרו על החוף. כשהגענו לחיפה המגדלור שעל הכרמל האיר על הים והמשכנו עד אחרי נהריה. אנשי ההגנה הזמינו את האנגלים לשתייה, לרגל ה־25 לדצמבר חג המולד. האונייה עלתה על שרטון ונטתה על צידה ולא יכלה להגיע לחוף. חילקו לנו חגורות הצלה שלא הספיקו לכולם. היה ויכוח ביני לבין אהובה ארוסתי, היום אשתי, מי יקפוץ קודם. היא טענה שבין כה אין לה מה להפסיד שכל משפחתה נספתה באושוויץ, ולי יש משפחה, והם יגיעו במשך הזמן לארץ.

הראשונים שקפצו ניסו להגיע לחוף בסירות, אבל הסירות התהפכו בגלל הסערה. החליטו להפוך סירה בחוף ולקשור חבל מהספינה לסירה, ולאורך החבל הגענו רטובים עד לשד העצמות. האוטובוסים הגיעו ולקחו אותנו לקיבוצי הסביבה לפני שהאנגלים התפכחו מהשכרות. אותי העבירו לקיבוץ רמת יוחנן ואת ארוסתי לקיבוץ אושה. לא נשאר אף אחד בנהריה והשאירו שלט על הספינה עם הודעה "הגענו 250 מעפילים בלילה הזה לחוף על אפם ועל חמתם של שונאינו".

למחרת הגיעו אנשי הסוכנות לרשום את העולים ואותנו שלחו לכפר חסידים – אותי למשפחת זמיר ואת אהובה למשפחת וולברג. קיבלתי מהסוכנות מכנסיים וחולצה ואהובה חצאית וחלוק. כעבור כשלושה שבועות התחתנתי בבית דודי בחיפה. היו כ־20 איש בחתונה. קיבלתי אוהל בקריית שמואל ושם לנתי בליל הכלולות.

היום אני גר בקריית שמואל בדירה די מרווחת ומשפחתי מונה כ־35 נפשות. לצערי אחד חסר מאחר שנפל בלבנון בכ"ג סיוון תשנ"ו.

הערת המערכת: ישי שכטר ז"ל מופיע כאן ברשימת "חללי מערכות ישראל".

סיפור על שמואל שכטר עם בחירתו ליקיר העיר (מתוך עיתון מקומי)

שמואל שכטר, בן 79, נולד בשוץ שברומניה. הוא סיים לימודים תיכוניים בישיבה וניסה לעלות לישראל, אך נכשל ורק שנה אחר כך הצליח. עם בואו ארצה התגייס לצה"ל ולאחר שחרורו עבד כפועל בניין. בהמשך התקבל לבית החרושת "אתא" ועבד בו 25 שנה עד שנת 1985. באותן שנים וגם במסגרת עבודתו במפעל זוגלובק בנהריה, שבו עבד עד שנת 2001, הוא דאג לשלב בעבודה מספר רב ככל שניתן של עולים חדשים.

לפני 23 שנים החליט שכטר, נשוי ואב לעשרה ילדים המתגורר בקריית שמואל, להפוך את ביתו לבית משפחה אומנה. כך הפך הבית למקלט חם, אוהב ודואג לילדים רבים. לעתים שהו בביתו יותר מעשרה ילדים בו זמנית, מפעוטות ועד בני 18.

בית משפחת שכטר מאמינים שכך יוכלו לסייע בעיצוב דמותם של הילדים, להעניק תקווה, חום ואוזן קשבת למי שנקלעו למציאות קשה נטולת בית.

במקביל החליט שכטר, בעקבות מפגשיו עם נזקקים, לבנות בחצרו תנור לאפיית מצות שמורות, כדי שמי שידו אינה משגת יוכל לאפות, חינם ללא כסף, מצות לחג הפסח. כך, מדי חג, אופים בבית המשפחה כ־1500 מצות שמחולקות עד ערב החג לנזקקים. בנוסף, ישנם לא מעט משפחות שמתארחות בערב החג בבית המשפחה.

בנוסף דואגים שכטר ובני משפחתו לסייע לתושבי קריית שמואל הנזקקים בעריכת אירועים כמו בר מצוות וחתונות והכול בהתנדבות: האוכל, הכלים, הקישוטים ואפילו השולחנות והכיסאות, שאותם מספק שכטר.

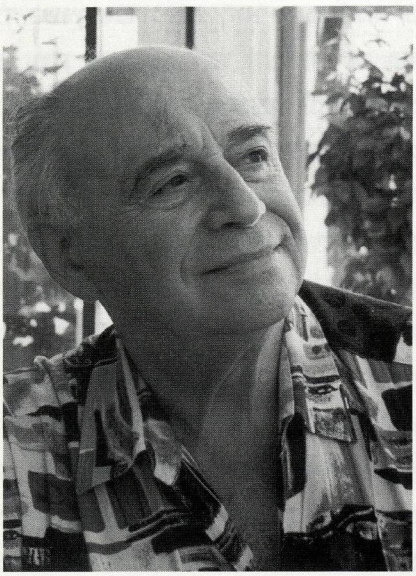
"יש עוד אנשים שמגיע להם", אמר שכטר בתגובה לבחירתו, "אני עשיתי הרבה בשביל קריית שמואל, אבל לא חיפשתי את זה ולכן הופתעתי. אני ואשתי עבדנו קשה כל השנים, הקמנו משפחה לתפארת ושלחו לנו ילדים עם בעיות. הכול בלי תמורה".

סיפורו של פרדי שני (רוט)

שמי אריאל שני, לשעבר אלפרד (פרדי) רוט. נולדתי בסוצ'בה ב־1926, להורי – סאלי ויוסף רוט.

לאמי סאלי (מבית שטרסנר) רוט היתה חנות כובעים ברחוב הראשי (רג'לה פרדיננד) של סוצ'בה. אבי היה שותף למפעל כובעים בצ'רנוביץ והוא היה נוסע כל

הזמן לצ'רנוביץ וחוזר לביתנו בסוצ'בה בדרך כלל לקראת שבת ולפעמים היינו נוסעים לבלות איתו את סוף השבוע בצ'רנוביץ.

אריאל־פרדי שני (רוט)

בהתחלה גרנו בבית בודד ברחוב 'ווסילה בומבק' המקביל לרחוב הראשי, מאחורי מעדנית "ראמר". הורי היו עסוקים ולכן הייתי כל הזמן בטיפולה של עוזרת בית, רומניה אוקראינית ושמה פרוזינה. בנוסף, זכיתי לטיפול נאמן משלושת דודותי: המבוגרת מביניהן סבינה, אשתו של דוד האוספטר, מנהל הבנק הפולני, שבו גם היא עבדה כפקידה וכן, ריטה (לימים רוזנטל) וארנה (לימים ריגלר).

בגיל חמש, עברנו לגור בדירה אחרת בבית שהיה שייך למשפחת אלטמן, ברחוב 'פטרו ררש', מול בית הקהילה היהודית של סוצ'בה ואולמות מכב"י ובית"ר. סבתי היתה גרה לא רחוק, בבית יפה עם גינת עצי פרי גדולה מאוד ברחוב 'איצקנר שטרסה', ואני הייתי מבלה הרבה אצלה במשחקים ובטיפוס על העצים יחד עם פרדי (פצקו) איידינגר, שהיה גר בשכנות. כל זה אחרי השעות בגן הילדים היהודי של בלאנקה איזוליס שקראנו לה "הדודה" ושהיתה אהבת כולנו, שם למדנו לרקוד הורה ולשיר בעברית ולהרגיש גאווה יהודית. לפעמים הייתי הולך אחרי שעות הגן לחבר טוב שלי, גידי נויברגר, כשהעוזרת היתה באה לקחת אותו ואת אחיו הקטן, לקסי הביתה.

סלי ויוסף רוט (1927)

בגיל שבע התחילו הלימודים בבית הספר העממי ואני זוכר שהדודה סבינה האוספטר לקחה אותי לבית הספר, להיכרות עם בבית הספר ועם המורים. ישבנו שם על ספסל, ועל ידינו זליג פוקס (לימים גיל שעל) ז"ל עם אימא שלו, הגב' מינה פוקס ז"ל, והקשבנו להסברים של מנהל בית הספר על המצפה לנו מתחילת הלימודים בבית ספר ועד סיומם. ארבעת השנים שלי בבית הספר העממי עברו בשלום. היינו מספר גדול של תלמידים יהודים בכיתה, כך שלא פחדנו כל כך מתופעות אנטישמיות מהתלמידים הרומנים. אדרבא, בכיתה שלי היה ילד מבוגר יותר, אלטר פליגמן, שהיה מרביץ מכות ומשתלט על התלמידים היהודים והרומנים בכיתה. החלטתי להתקומם ויום אחד, בכיתה ג', הלכתי איתו מכות בהפסקה בתוך הכיתה וניצחתי אותו. מאותו רגע לא פחדנו יותר מאלטר.

בהמשך עברתי לבית הספר התיכון "שטפאן צ'ל מרה" והספקתי לסיים שלוש כיתות, תוך בעיות קשות של רדיפה אנטישמית. המורים בחלקם היו אנטישמים כגון המורה מולדובן, והדבר הורגש גם מהתלמידים הרומנים שהיו מתעללים בנו בהפסקות. היינו בהתחלה ארבעה תלמידים יהודים בכיתה אך נותרנו שלושה בכיתה של קרוב ל־40. היה גדעון נויברגר, ז'קי שפיגל, אני ובחור בשם ספקטור, הבן של החזן הראשי של בית הכנסת הגדול בסוצ'בה.

על ידי ישבו שני תלמידים רומנים, אחד בשם טורטוריאן, שהיה מבוגר כי נשאר כל פעם כיתה, והיה חוטף לי את הסנדוויץ' שהבאתי מהבית. בסופו של דבר ביקשתי מאמי לתת לי כסף במקום סנדוויץ' והייתי קונה שתי לחמניות משרת בית

הספר ונותן גם לטורטוריאן, כדי לאכול את הלחמנייה שלי בשקט.

המצב ברומניה היה קשה יותר ויותר מבחינת היהודים. אבי נאלץ לחסל את עסקו בצ'רנוביץ ועזר לאמי בחנות. קצת אחרי שהתחלתי ללכת לכיתה ד', נקראנו למזכיר הגימנסיה, סטרנסקי, אשר הודיע לכל התלמידים היהודים שבית הספר הוא מעכשיו מחוץ לתחום עבורנו. באותו זמן התחלנו גם לענוד את הטלאי מגן דוד הצהוב, וכך נגמרו לימודי בגימנסיה "שטפאן צ'ל מרה" בסוצ'בה.

חיפשתי תעסוקה ואבי דיבר עם האחים קרל ויעקב גרוסמן, בעלי מסגרייה גדולה בסוצ'בה, שהסכימו לקבל אותי כחניך במסגרייה. התחלתי לעבוד וללמוד מקרל מסגרות ומיעקב מכונאות רכב. ובאותו זמן חנה הצבא האיטלקי בסוצ'בה והם באו עם כלי רכב רבים שהיו זקוקים לטיפול ולתיקונים. החיילים האיטלקים היו באים לבית המלאכה של יעקב גרוסמן ותוך כדי עבודה בבית המלאכה עבורם, הם היו נחמדים אלינו ואף נתנו לנו מתנות. יום אחד הצעתי לחבורה של חמישה חיילים איטלקים לנסוע ולבקר עם המכונית באתר ה"צ'טטה" בסוצ'בה, שם היו חורבות של מבצר עתיק. בהתחלה זה עבד יפה מאוד עד שהופיעה חבורה של צעירים רומנים, אשר הכו אותי ודרשו ממני להסתלק תוך שהסבירו לחיילים האיטלקים שליהודים אסור לבוא לצ'טטה והציעו שירותיהם, אך גם האיטלקים עזבו.

אגב הצ'טטה בסוצ'בה, לפרדי (פצקו) איידינגר ולי היתה בתקופת הגימנסיה, כנופיה של ילדים, שאותה ארגנו כיחידה צבאית. המלחמה שלנו היתה נגד קבוצה יריבה שהיתה מנוהלת על ידי האחים יענקל'ה ומרסל דיקמן. יענקל'ה האח הצעיר היה ראש הכנופיה והיה איתם גם בנו נכגהר, בחור מבוגר וחזק יותר. בכנופיה שלי היו כמה בחורים אמיצים כמו אלטר פליגמן הנ"ל ועוד בחור חזק בשם אברום וייסלר. פצקו גייס גם את הבן של חייט שגר בביתו בשם שטלצר, וזה הציע לבנות עבורנו מכונה שיכולה לירות חצים תמורת 20 ליי. את החצים הוא עשה ממקלות הברזל שבתוך מטריות שבורות ישנות, להן השחיז את אחד הקצוות, והתקין מכשיר עם קפיץ כדי לירות אותם. ואולם הסתבר שהמכשיר לא היה יעיל, כי טווח החצים היה רק כמה מטרים, והם בקושי פגעו. וכך היו לנו כל פעם התנגשויות קטנות, זריקת אבנים ומכות, עד שיום אחד קבענו שנסגור את החשבון בין שתי הכנופיות, במלחמה שתתקיים בינינו בשבת אחר הצהריים, בצ'טטה. במועד שנקבע, אחרי ארוחת הצהריים, ברחתי מהבית ומצאתי כבר את פצקו למעלה. הוא חבש כובע מקרטון משולש כמו של נפוליאון, כיאה לאחד הגנרלים שלנו. התחלנו את "המלחמה" עם הכנופיה היריבה אך פתאום ראיתי מרחוק שאימא שלי הופיעה,

ובכעס רב הוציאה אותי מהשוחה שהסתתרתי בה וסחבה אותי בתקיפות הביתה. אני חושב שגם פצקו עזב אז ועל ידי זה המלחמה נגמרה והכנופיה של יענקל'ה דיקמן ניצחה. כעבור כמה ימים חליתי בדלקת פרקים (בגלל ששכבתי בשוחה בקור ובמים) שנמשכה מספר שבועות, ואמי ז"ל כעסה כהוגן.

על ידנו ב"פטרו ררש" היה בית של הגרמנים בסוצ'בה ומהמרפסת שלי יכולתי לצפות על המתרחש שם, ואיך שבהדרגה זה הפך לקן של נאצים. הם היו מגיעים לבושים בחולצות החומות ועם צלבי הקרס. היו מצדיעים, מברכים בהייל היטלר, ואנחנו עוד לא ידענו אז בדיוק מה פירוש הדבר, אף כי הרגשנו שזה מתחיל להיות מסוכן. ואולם, עוד לפני הגירוש שלנו לטרנסניסטריה היתה פחות פעילות בבית הגרמני כי רבים מהם ארזו את מיטלטליהם והיגרו לגרמניה.

בגירוש של 1941, הגליית משפחתנו לטרנסניסטריה התבצעה בשני שלבים: בשלב הראשון עזבו סבי וסבתי ושתי הדודות הצעירות, וביום השני אבי, אמי, אני והדודה סבינה האוספטר ובעלה. עברנו בכל התלאות שבטח כולם כבר תיארו אותן, ואין טעם שאחזור עליהם, עד שהגענו למוגילב. משם נשלחנו לגטו שארגורוד והתיישבנו כולנו בחדר אחד בבית של משפחה יהודית בשארגורוד ובחדר הזה היינו חמישה אנשים: משפחת האוספטר – סבינה ודוד, ומשפחתי – אבי, אמי ואני.

כבר בהתחלת השהייה בשארגורוד ראינו את כל הזוועות ואת כל אשר מתרחש בגטו. אנשים מתו מרעב ומטיפוס הבטן. שלושתנו חלינו – אמי, אבי ואני. כשאני התעוררתי וקמתי על הרגליים אחרי המחלה, נוכחתי שאבי נפטר מטיפוס הבטן, והוא בן 41. אמי היתה עדיין חולה ומחוסרת הכרה, ככה שאני טיפלתי לבד בהלווית אבי ובהתקנת מצבה, וכל זה הודות לעובדה שלמזלנו עוד היתה לנו רזרבה כספית קטנה, ואני רק בן 15.

אבי ז"ל הצליח לקשור קשרים עם מנהל תחנת הקמח בעיר שארגורוד, אוקראיני – גרמני בשם יוליוס מור, אשר אחרי שפרצה המלחמה והגרמנים כבשו את אוקראינה, ענד את סמל צלב הקרס, נרשם למפלגה הנאצית והתמנה כמנהל תחנת הקמח והשמן הגדולה ביותר באזור. היו להם עשרות עובדים וכמה סניפים. האיש היה עשיר מאוד כי לא היה עליו שום פיקוח והוא עשה כל מה שרצה. למזלנו, אבי הצליח להתיידד איתו והציע להביא לו כל מיני דברים שהיה מעוניין לרכוש מהיהודים שבגטו שהיו מעוניינים למכור. יוליוס לא היה משלם לנו בכסף אלא בקמח או בשמן, שמכרנו ישירות לאנשים. יוליוס רכש מאיתנו דברים שונים, החל ממטבעות זהב, תכשיטים, סכומי כסף, צלחות, מקלות הליכה מיוחדים, מעילים, סוודרים לאשתו ולנכדתו, ולאנשים בגטו היינו משלמים כסף או קמח, כפי שרצו.

כל פעם היו לו דרישות והזמנות, או שהוא היה שולח את אבי ואותי לבקר אצל אשתו, והיא היתה אומרת מה היא רוצה לקנות, מפות רקומות, ציפיות, דברים יפים מיוחדים שהם לא ראו כלל באוקראינה לפני המלחמה. לעתים הייתי מתלווה לאבי לפגישות שלו עם הגרמני יוליוס מור, כך שידעתי על כל העסקאות ואכן, כשאבי נפטר הלכתי אליו לבד וסיפרתי לו. הוא היה נחמד אלי והציע לי שני דברים: ראשית כול, להמשיך להביא לו דברים לפי הזמנתו והיות וסיפרתי לו שעבדתי לפני ההגליה במסגרייה, הוא אמר, שהנפח שעושה את הפרסות לסוסים זקוק לחניך שיעבוד איתו, לנפח את האש ולעזור בעבודה. הוא הציע לי ללכת לעבוד עם הנפח ואמר לי שהיהודים צריכים גם ללמוד לעשות עבודה פיזית ולא רק למכור מטבעות זהב, והיות וכבר אין לי אבא אז הוא מציע לי עבודה טובה. הוא נתן הוראה למחסנאי לתת לי תמורת העבודה שלושת־רבעי פוד (12 קילו) קמח לשבוע. הוא אמר שאם הנפח יהיה שבע רצון, הוא יעלה לי את השכר לפוד קמח לשבוע, וזאת היתה אז הכנסה טובה. בסך הכול חיינו מזה שלושה אנשים, אמי, אני ודודה ארנה, שהצטרפה אלינו. לדוד והדודה האוספטר היו עוד כמה רזרבות כספיות והם הצליחו לשרוד במשך השנים הקשות האלה בשארגורוד.

בשנת 1943 היה בעיר ציד של הז'נדרמים הרומנים מלווים על ידי השוטרים היהודים הקאפוים, שצדו אנשים שעמדו להישלח לעבודת כפייה במחנות גרמנים בטרנסניסטריה. לרוע מזלי נתפסתי על ידם ולא הצלחתי יותר להגיע הביתה. דודי האוספטר שהיה ידיד נפש של הד"ר טייך, ראש הקהילה היהודית והכול יכול בגטו, ביקש ממנו שיוציא אותי מהרשימה, כי הייתי גם הכי צעיר ביניהם, כבן 16, אבל הדוד לא הצליח. אינני יודע אם הד"ר טייך סרב להוציא אותי או שבאמת לא יכול היה לעזור. אחרי נסיעה של יומיים או שלושה בקרונות של בהמות הגענו לנהר בוג, במקום שנקרא טריהאטי ושם בנו הגרמנים גשר ענקי מעל הנהר, והיו שם שתי חברות גרמניות שעסקו בזה. האחת שעשתה את כל העמודים ועבודות הבטון "מונירבאו" והשנייה חברה שהרכיבה את הגשר, וזו היתה "קרופשטלבאו קומפני". אחרי המיון צורפתי לקבוצה שהיתה אמורה לעבוד בגובה של 16–24 מטר להבריג את הברגים של חלקי המתכת להרכבת הגשר. זו היתה עבודה מסוכנת מאוד כי לא היו כמעט אמצעי בטיחות כגון חגורות הצלה או קשירה. היו שם שני מייסטרס גרמנים אכזריים ביותר, אחד בשם אוגוסט והשני בשם היינריך, שאם עשית טוב או רע, היה נותן לך בעיטה או מכה. העבודה היתה מ־7 בבוקר עד לשעות החשכה והאוכל כמעט אפסי: שישית לחם ושתי צלחות עם איזה מרק צהוב שהם קראו לו "הירזנזופה", מן דייסה צהובה שגרמה לשלשול. כמובן שהלחם אם הוא לא היה

נאכל תכף אחרי קבלתו, היו לו 99% סיכוי שייגנב אפילו על ידי החבר הקרוב ביותר, כי כל אחד היה רעב. הנעליים שלנו נקרעו ואז מישהו המציא פטנט – המחנה שבאנו לישון בו בלילה היה לפני כן מחסן של מלט, ושם – אחרי ששפכו את המלט – השאירו את שקי הנייר העבים במחסן על הרצפה מתחת למיטות. השקים האלה הפכו למוצר חשוב ויקר מאוד, מפני שלמדנו לקפל אותם על הרגליים ולקשור אותם מסביב עם חוט קשירה, וככה הרכבנו לעצמנו 'נעליים'. היו כאלה שלא עשו אותם מספיק עבה והיו יושבים במקום יותר מדי שעות מבלי לעשות מספיק תנועה עם הרגליים, אז הקור היה חודר לרגליים דרך הנייר, ובמשך הזמן אצבעות הרגליים קפאו, אבל זו לא היתה סיבה להפסקת העבודה לבניית הגשר.

הייתי במקום הזה כ־14 חודש, עד שיום אחד שמעתי שהגשר על הבוג עמד להיות מוכן, אך בינתיים מצב הגרמנים בחזית הרוסית היה בכי רע. היינו רואים את החיילים הגרמנים הפצועים, שחוזרים מהחזית באלפיהם וגם חיילים רומנים שחזרו משם, ופעם ביושבי על הגשר, ראיתי פצועים רומנים מגיעים מהחזית והכרתי ביניהם קצין פצוע רומני מסוצ'בה בשם לידוינקביץ' שהיתה לו חנות בשר, והוא עצמו היה נשוי ליהודייה בשם לכנר, שלא נשלחה לטרנסניסטריה ונשארה בסוצ'בה יחד עם משפחתו של לידוינקביץ'. לא יכולתי לגשת אליו וגם החלטתי שאין בכך טעם.

העבודה שלי היתה מעבר לבוג, שם היו בתי המלאכה של קרופ. בלילה היינו חוזרים בליווי חיילים במדים גרמניים, אבל למעשה הם היו אוקראינים ששירתו בצבא הגרמני, "וולַסובצ'ים". הם היו מחזירים אותנו למחנה ושם היינו מבלים את הלילה במחסנים, שבהם ישנו מאות אנשים במיטות בשלוש קומות, אחד מעל לשני. למעשה לא היו אלה מיטות אינדיבידואליות אלא שורות שורות של לוחות (פריצ') כאלה שעליהם לכל אחד היה איזושהי פינה, ולא פעם היו מריבות בין אנשים שהיו פולשים לפינה של אחרים וכמובן שמי שהיה חזק יותר היה מנצח. התיידדתי עם כמה אנשים במחנה הזה, אך היה קשה לישון בלילות ולפנות בוקר כבר היתה השכמה ויציאה שוב לעבודה בקור העז, 10–12 מעלות מתחת לאפס.

יום אחד שמעתי שהעבודה על הגשר הולכת להיגמר, 'קרופשטלבאו' פותח מקום עבודה אחר יותר עמוק באוקראינה, בקירובגראד, והם הודיעו שכבר בימים הקרובים חלק מהפועלים היהודים יועברו לשם. אז החלטתי לנסות לברוח מהמקום ונודע לי שכ־4 ק"מ מהמחנה שלנו בטריהאטי, היה צומת רכבות עם אחראי רומני, שנקרא "פיקר", ותפקידו היה לכוון את הרכבות שעברו שם לכיוון אודסה ולתוך

אוקראינה. אמרו שהאיש הזה הוא אוהד יהודים ומנסה לעזור, במיוחד אם מביאים לו כסף או מטבע זהב או כדומה. לא היה לי כסף ולא מטבע זהב, אבל היה לי מעיל ארוך ויפה, שהיה שייך לאבי, ושמפחד שייגנב החלטתי להפקיד אותו בידי דוד שרצר, החייט מסוצ'בה, ידיד של אחת הדודות הצעירות שלי, שמנהל המחנה הגרמני בשם הֶקלֶה, איש אס־אס. אכזרי ושיכור, לקח אותו ונתן לו מכונת תפירה וחדרון קטן ליד המשרדים שלו, והטיל עליו עבודות תפירה ותיקונים עבורו ולכל הגרמנים והמייסטרס של שתי החברות, מונירבאו וקרופ. לדוד שרצר היה שם ארון בגדים של הגרמנים, והוא הסכים לאחסן שם את המעיל שלי בין בגדי הגרמנים. כאשר החלטתי לברוח הלכתי בלילה לדוד ולקחתי את המעיל, ואחר כך התחבאתי במשך שלושה ימים בתוך המחנה עד עבור זעם, אחרי שהמייסטר שלי היינריך ידווח שלא התייצבתי לעבודה ויתחילו לחפש אחרי. כדי להסתתר השתחלתי מתחת לאחת המיטות הנמוכות ביותר שבשורות מיטות של שלוש קומות באולמות השינה ענקיים שבמחנה ושכבתי שם בשקט. ידעתי שבמקרים בעבר כשקרו דברים כאלה שאנשים לא הגיעו לעבודה, הֶקלֶה היה בא עם חיילים אוקראינים והם היו עורכים חיפוש במחנה. ואכן למחרת היום הופיע הֶקלֶה עם שני חיילים אוקראינים ואליהם התלווה גם דוד (דודל) פלנבאום, שהֶקלֶה לקח אותו אליו כאחד העוזרים. הם התחילו לחטט ולחפש במחנה ולא מצאו אף אחד, ואז הֶקלֶה הוציא את האקדח וירה כמה כדורים מתחת למיטות. והוא ירה גם לכיוון שאני שכבתי, אבל העובדה שאני חי היום זה סימן שהוא לא פגע בי. בלילה, כשהמחנה התמלא באנשים ואף אחד לא ידע מי זה מי, הייתי יוצא ומחפש משהו לאכול, והיות והיו לי כמה מרקים, יכולתי לרכוש מאנשים שונים קצת לחם, וכך החזקתי מעמד שלושה ימים ובלילה השלישי החלטתי לצעוד מזרחה ולעבור את גדר התיל של המחנה, לאורך פסי הרכבת שהובילו למספר קרונות, שבאחד מהם התגורר הפיקר הרומני. ואכן אחרי הליכה של כחמישה ק"מ בתוך השלג, הניירות על הרגליים נרטבו והייתי כמעט יחף אבל היות וצעדתי לא הרגשתי כל כך את הקור של השלג, ובסופו של דבר הגעתי לקרונות, שאחד מהם היה מואר והיה שם הפיקר, רומני בגיל כ־45, לבוש בבגד של חברת הרכבות הרומנית. אמרתי לו שהחלטתי לברוח ושמעתי שהוא יכול לעזור, ואני מבקש מאוד שיעזור. אז הוא שאל "כמה כסף יש לך" אמרתי "כסף אין לי אבל יש לי את המעיל הזה". הורדתי את המעיל הוא הסתכל עליו, בדק אותו אומר "טוב זה לא שווה הרבה אבל אם כבר באת אז שיהיה המעיל". הוא הכניס אותי לאיזה קרון וסגר אותי שם והחזיק אותי כמה ימים סגור בתוך הקרון. הוא הביא לי אוכל, דלי בשביל הצרכים האישיים, ולא יצאתי משם במשך כמה ימים. יום אחד לפנות

בוקר הוא אמר לי שיש לו רכבת שיוצאת לאודסה, ויש שם כמה עובדים חולים ששוחררו ממונירבאו ומקרופ והוא יכול להכניס אותי ביניהם. עליתי לרכבת הזו, שנסעה כמה ימים ובסופו של דבר הגענו לאודסה, ומשם למוגילב.

במוגילב קיבלו אותנו אנשי הקהילה היהודית, שם עבד גם אבא של פצקו איידינגר והוא ראה אותי, הכיר אותי תכף ולקח אותי אליו הביתה, נתנו לי לאכול ועברתי אצלם את הלילה. הייתי מלא פצעים על כל הגוף וכינים ולא ברור לי עד היום איך זה לא הגעיל אותם, אבל היו שם רבים כאלה ולא יצאתי דופן. מר איידינגר גם צייד אותי בקצת כסף שהקהילה אספה. פצקו סיפר לי שכנראה שיש איזושהי פעילות של תנועת הנוער הציוני במוגילב, אולי גם בשארגורוד עם מאפי שרף. בסופו של דבר חזרתי לשארגורוד ומצאתי את אמי ואת דודותי ארנה וסבינה. סבא וסבתא שגם הגיעו בינתיים לשארגורוד, נפטרו מטיפוס וזיקנה.

אחרי שטיפלו בפצעי והתאוששתי קצת מהמצב שאיתו חזרתי, הלכתי והתייצבתי שוב בפני הגרמני יוליוס מור בתחנת הקמח, וסיפרתי לו ששוחררתי מהעבודה והתגאיתי שעזרתי לבנות עבור הצבא הגרמני גשר מעל הבוג. הוא לא היסס וקיבל אותי חזרה לעבודה אצל הנפח שלו וגם הזמין אצלי כל מיני דברים. התחלתי לחפש בגטו אצל היהודים מי שרוצה למכור דברים כאלה והיו גם כל מיני סוחרים שאם הייתי זקוק לפריט שלא היה, הם היו מביאים מגטו אחר, למשל ממורפה. על כל פנים תמיד הייתי מביא ליוליוס מה שהוא רצה. הוא גם אמר לי שמישהו ניסה למלא את מקומי ובא אליו להציע לו כל מיני מציאות, אבל הוא לא הסכים. אחר כך התברר לי שזה היה מר קולבר, מסוצ'בה. על כל פנים, העובדה שהתחלתי מיד לעבוד עם יוליוס ולהרוויח כסף, החזיקה אותי על הרגליים עד לשחרור. כשהרוסים נכנסו הדודות סבינה וארנה ברחו מיד לכיוון מוגילב ופנו לשוב לסוצ'בה. אמי ואני עוד לא היינו מוכנים לדרך, וגם אמרו שזה מסוכן בשבילי לנסוע, מפני שבדרך הרוסים תופסים אנשים צעירים למחנה העבודה שלהם לדומבאס, וכולם יעצו לי לחכות עוד בשארגורוד ולעבוד בטחנת הקמח. פרנסה היתה לנו, חיכינו שהעניינים יתבהרו וישבנו שם כמעט שנה. כשקיבלתי הודעה מפרדי איידינגר ממוגילב שחברו, מוטי אלברטון וכמה יהודים אחרים ארגנו שיירה כדי שיהודי בוקובינה שעדיין נשארו בטרנסניסטריה יוכלו לשוב לבתיהם, גם אמי ואני יצאנו לדרך. הגענו בשלום לסוצ'בה וקודם כול, אימא לקחה בחזרה את החנות וכל מה שהיה בפנים. דודתי סבינה שהגיעה לפנינו, מצאה את הדירה שלנו, וחלק מהריהוט שהשארנו. אגב, ממש לפני ההגליה עברנו לגור בבית שגבל עם האחוזה הגדולה של 'פרונקול', בכיכר שעל יד הגימנסיה 'שטפאן צ'ל מרה'. הדירה שלנו

בבית הזה היתה שייכת לאלמנה רומנייה אוקראינית בשם דורנה שטפנוביץ'. דודה סבינה מצאה את הדירה וחלק מהרהיטים שלנו שהיו בה והודיעה שאנחנו בחיים ואנחנו עומדים לחזור. אמי השאירה עם ההגליה אצל דורנה שטפנוביץ' שעון זהב אך היא טענה שהשעון נגנב ממנה במלחמה, אבל היא יצאה מגדרה כדי להנעים לנו את שובנו ואת הדירה, והודיעה שאם לא נוכל לשלם שכר דירה זה לא משנה. היא עזרה לנו לחפש רהיטים אשר נלקחו על ידי כל מיני אנשים שכנים בסביבה ואנחנו הלכנו ואספנו אותם. אמי פתחה מיד את החנות שלה ברחוב הראשי, ואפילו הגדילה אותו עם דברים שלא עסקנו בהם לפני כן.

התחלתי להיות פעיל בתנועת הנוער הציוני, יחד עם שני חברי, ידידי נפש, פרדי איידינגר ובומי שטטנר. אחרי כמה חודשים הציעו לי מהתנועה לעבור ולשמש כמנהל אדמיניסטרטיבי בבית הילדים של "הנוער הציוני" בדורנה, שבו המנהל הכללי היה זאב יגנדורף מתנועת "דור חדש". נשארתי שם למעלה משנה, שבה שני מחזורים של ילדים ששהו שם עלו ארצה. אחר כך נתבקשתי לעבור לבית ילדים אחר של הנוער הציוני בגֶגיה שבטרנסילבניה, ולהחליף שם את המנהלת ריזו נוסבאום. עברתי לשם ועבדתי במשך כמה חודשים עד שמהסקוריטטה של העיר אורדיה הזמינה אותי כמה פעמים והתחילו בחקירות. יום אחד כאשר באו לעצור אותי ואני נעדרתי כי הייתי בבוקרשט, נעצר במקומי אחד המדריכים שהיה במקום – איקי שכטר ז"ל. הוא אמנם שוחרר אך הבנו שזה הסוף ויש לסגור את בית הילדים הזה, מה גם שאז כל התנועה כבר נכנסה למחתרת. אנשים התפזרו, חלק עלו ארצה, וכמה פעילים ואני בהם עברו לבוקרשט, ושהינו בדירה שהועמדה לרשותנו על ידי התנועה – הנוער הציוני.

גרנו בדירה הזאת שלושה – בומי שטטנר, פרדי איידינגר ואני ואחר כך גם הצטרפה אלינו לזמן קצר סידי פוקס, אשתו של פצקו. מאוחר יותר הם עברו לקלוז' – פרדי הלך ללמוד רפואה ושנינו – בומי ואני היינו זקוקים לאיזשהו כיסוי על שהותנו בבוקרשט. בומי הלך לעבוד באיזה בית מלאכה שהכין חלקי נעליים ואני נרשמתי לאוניברסיטה הרוסית "מקסים גורקי" והתחלתי לעבור קורס מזורז בסמינר למורים, כדי שבתחילת שנת הלימודים בספטמבר, אקבל אולי עבודה באחד מבתי הספר או הגימנסיות באזור בוקרשט וזה היה יכול להיות כיסוי מצוין וגם פרנסה. באותה עת המשכנו את הקשר עם משה וייס (לימים טלמון) שהיה אז במחתרת הממונה על כל אלה שנשארו תקועים ברומניה אחרי סגירת הגבולות ואפשרויות העלייה, והחזיק גם קשר עם אשר בן נתן שהיה נציג המוסד לעלייה ב' וישב בשגרירות הישראלית בבוקרשט.

היה תור לעלייה של אלה שנשארו תקועים והיה צריך לחכות להזדמנות כלשהי, כגון רכבת שהיתה באה מצ'כוסלובקיה ועוברת דרך טרנסילבניה לכיוון הנמל קונסטנצה. בברשוב האנשים היו יורדים לכמה דקות מהרכבת ושם חיכו אנשים שלנו שהיו בתור מכל התנועות הציוניות, כדי להצטרף לקבוצה ולעלות איתם ביחד לרכבת, להגיע לקונסטנצה ולעלות ביחד לאונייה. מי שהיה בתור אצלנו היה בומי ואני מיד אחריו.

יום אחד אחר הצהריים – בספטמבר 1949, הגיע משה וייס אלינו לדירה וחיפש את בומי ואמר שהוא צריך לצאת בתוך חצי שעה לרכבת כדי לנסוע ולהתייצב בבראילה, כי בערב יש אונייה שיוצאת לאורך הדנובה עם סחורות, ויהודי מקומי מהתנועה הצליח לגייס את הקפטן של האונייה הזו להחביא שני אנשים על האונייה ולהביא אותם עד למימיה הטריטוריאליים של יוגוסלביה, ושם לשחרר אותם.

משה חיכה רבע שעה בבית וכאשר ראה שבומי לא הגיע ואי־אפשר להשיגו, החליט ואמר לי "בומי איננו, תצא אתה". אני לקחתי תיק קטן עם חולצה ותחתונים, ומברשת שיניים, נסעתי לבראילה והגעתי לפגישה עם האיש שהעלה אותי על אונייה קטנה שמשכה פלטפורמות־רימורקרים עם סחורות לאורך הדנובה, מבראילה לכיוון בודפשט, בנסיעה אטית מפני שזה היה נגד הזרם. הקפטן הסתיר אותי ועוד שני בחורים בתוך כוך על יד חדרי המכונות באונייה, סגור מכל הצדדים ועם פתח קטן, שדרכו הכניס לנו אוכל ודלי. שהינו בחושך והפלגנו עד שהיינו אמורים להגיע למקום שבו הדנובה נעשית צרה יותר ומתקרבים לחוף היוגוסלבי, שם היינו אמורים לקפוץ למים ולעבור לחוף היוגוסלבי. תוכנית זו השתבשה מפני שהוא קיבל הודעה שצריך לחכות כדי לקחת פלטפורמה נוספת למשוך אותה לבודפשט וזה האט את קצב הנסיעה שלו והגענו אחרי שלושה ימים למקום המיועד לקפיצה, באמצע היום. הקפטן הרומני בא ואמר לנו שיש בעיה כי עוברים עכשיו במקום שהיינו אמורים לקפוץ, אבל זה צהריים והשמש זורחת, רואים אנשים בשני הצדדים גם בצד היוגוסלבי וגם בצד הרומני ולכן לא תהיה ברירה ונצטרך לדחות את המבצע ללילה, אבל אז נתקרב ל"פּוּרצילֶה דה פייר" – שערי הברזל של הדנובה, שם זרם המים מהיר וחזק מאוד עם מפלי מים חזקים והדנובה שם רחבה מאוד, כמעט 800 מטר. היינו די מבוהלים מפני שאחד מאיתנו בכלל לא ידע לשחות, אבל הקפטן הרגיע אותנו ואמר לנו שהוא מלביש אותנו עם חגורות הצלה ואף אחד לא יכול לטבוע, צריך פשוט לעשות תנועות ידיים ורגליים, עם הפנים לכיוון הזרם ולצאת לצד שמאל שהוא החוף היוגוסלבי, ובשום פנים ואופן לא לתת לגלים לסחוף לצד ימין שהוא הצד הרומני. אמנם לא ידענו גם מה שיחכה

לנו בצד היוגוסלבי אבל אני האמנתי שאם משה שלח אותי בדרך הזאת העניין היה מסודר על ידי הבריחה שעבדה אז ברומניה. אחר כך נודע לי שזה היה ניסיון לפתוח דרך כזאת, כי בצד היוגוסלבי חיכה לאלה שיגיעו בדרך זו שייקה דן ז"ל איש הבריחה של נתיב, שבתיאום עם השלטונות היוגוסלבים היה אמור לשחרר ולשלוח אותנו לארץ.

בחצות הלילה קפצנו למים, שהיו קרים מאוד, זה היה סוף ספטמבר, את החליפה, הז'קט, המכנסים, השעון והחולצה ארזתי בשקית ניילון קשורה מעל לראש, ונלחמתי עם הגלים בכל כוחותי. את שני הבחורים האחרים איבדתי מיד ולא ידעתי איפה הם וכעבור כ־25 דקות מצאתי את עצמי על החוף. וידאתי שאני נמצא בצד שמאל של הזרם של הדנובה, ואבן ירדה לי מהלב כשנוכחתי שאני בצד היוגוסלבי ולא בצד הרומני. רעדתי מקור והתחלתי להתייבש ולמזלי החולצה היתה אמנם רטובה אבל המכנסיים והז'קט לא. בזמן ששכבתי בשיחים על חוף הדנובה שמעתי קודם כול נביחות של כלבים והשחר התחיל להאיר, והופיעו חיילי משמר הגבול יוגוסלבים, עם כלבי זאב שהקיפו אותי ונבחו אך לא נגעו בי. החיילים צעקו והראו לי שעלי להרים ידיים, התחילו לחקור אותי בקרואטית ולא הבנתי, אבל הם היו קורקטיים. הביאו אותי בבוקר למחנה שלהם ושם קיבלתי מהם פרוסת לחם גדולה מאוד ותה ושמו אותי בתא סגור של אסירים. הובילו אותי ברגל מתחנה לתחנה שלהם ובכל מקום מסרו אותי לשומרים המקומיים, שאחרי מנוחה קטנה או לפעמים לינת לילה, הביאו אותי הלאה. באחד מבתי הסוהר שאליהם הגענו מצאתי את שני החברים האחרים שעברו בערך אותו מסלול כמוני. קרוב לשבועיים נחקרנו על ידי המשטרה החשאית היוגוסלבית ה"אודבה", אשר רצו לדעת מי אנחנו ומאיפה באנו. אני סיפרתי שאני ישראלי שברחתי מרומניה כדי לחזור הביתה לארץ ואנחנו סומכים על הרצון הטוב של היוגוסלבים ושל טיטו, ידיד היהודים וידיד ישראל, שיאפשר לנו לעבור ולשוב הביתה לישראל. אני אמרתי שההורים שלי נמצאים בישראל וזה היה בעצם נכון כי בינתיים בזמן שהייתי בבוקרשט אמי עלתה ארצה. הדוד שלי אליעזר ריגלר (בעלה של ארנה) שהיה אחד העסקנים של הפועל המזרחי ומנהל בנק בנתניה באותה תקופה, שלח לה דרכון קווטה שהוא הצליח להשיג שם בנתניה, על שם אחר של ילידת רדאוץ. אמי פשוט היתה צריכה להחליף את התמונה של אותו הדרכון בתמונתה היא, והיא יצאה בלי שום בעיות עם האונייה טרנסילבניה וככה היא הגיעה לארץ עם הדרכון והסרטיפיקט מהבריטים.

בהמשך הביאו אותנו למחנה של אסירים פוליטיים מלאומים שונים במקום ששמו זרנין בקרואטיה. המחנה היה מחולק לשלושה חלקים: חלק יווני עם כל

מיני פליטים שברחו מיוון, חלק בולגרי עם פליטים רויאליסטים מבולגריה, וחלק הונגרי. שאלו אותי באיזה מחנה אני רוצה לגור, אז בחרתי בחלק ההונגרי כי ראיתי שהיו שם כמה בחורות, ובאחרים היו רק גברים. הסתבר שלא טעיתי מפני שהיו שם שתי בחורות לפחות שהביאו לנו תועלת ועזרו לנו לעבור את הזמנים הקשים.

במחנה הזה ישבנו כעשרים וכמה יום וכל הישיבה ביוגוסלביה עם בתי הסוהר ועם המחנה ארכה 42 יום. בעיירה זרנינן, באותו מחנה כל הפליטים היו עובדים בכל מיני מפעלים בעיר. אותי שלחו למנסרת עצים, שהעבודה בה היתה קשה עם הרבה אבק של נסורת, ובאמצעות אחד המנהלים של אותו המפעל שהיה יהודי נודע לי שבמקום יש ארבע משפחות יהודיות, קהילה קטנה של 20 נפשות. נשיאת הקהילה הזו היתה גברת אחת בשם אירמה ננה. כאשר שמעה שאני ועוד שני יהודים במפעלים בסביבה, היא מיד נסעה למחנה והשיגה ממפקד המחנה היוגוסלבי אישור ששלושתנו נעבוד בקהילה, בעבודות ניקיון והבטיחה לבוא לקחת אותנו כל בוקר ולהחזיר אותנו בערב. היא ארגנה תורנות של נשות הקהילה שכל יום אחת מהן היתה באה לבשל לנו אוכל טוב, להוציא אותנו לקולנוע או לטייל בעיר ובילינו שם כשבועיים נחמדים מאוד. הם פחדו מאוד מהאודבה ומהמשטרה היוגוסלבית, אך הצלחתי לשכנע אחת מבחורות הקהילה, שנסעה לבלגרד, שתצלצל שם מתא טלפון בעיר לשגרירות הישראלית, תבקש את מר שייקה דן ותודיע לו שישנם שלושה יהודים במחנה בזרנינן ובהם אחד בשם פרדי רוט. היא הבטיחה לעשות זאת ואכן, כעבור כשבוע הופיעו שני שוטרים יוגוסלבים במעילי עור וביקשו שנארוז מהר את החפצים שלנו ובאותו לילה לקחו אותנו ברכבת לבלגרד.

הגענו בבוקר לבלגרד, שם הכניסו אותנו למלון אקסלסיור בעיר. בסביבות תשע בבוקר הופיע שייקה דן ואמר שהוא מחפש אותנו כבר 42 יום ואיש מאלה שהיה בקשר אתם במשרד הפנים היוגוסלבי לא ידע לומר לו איפה אנחנו נמצאים, אם בכלל. מהבריחה מרומניה הוא קיבל הודעה שיצאנו והוא כבר חשב על הגרוע ביותר שקרה לנו. אבל זה נגמר טוב וגם הוא פינק אותנו, נתן לנו כסף ואכלנו הרבה שוקולד ישראלי שהוא הביא לנו מהשגרירות, וסידר לנו לנסוע ברכבת לנמל ספליט כדי להפליג באונייה אוג'יצה לישראל. היות והיינו אמורים להגיע באיחור מה לאונייה הזאת, משרד הפנים היוגוסלבי נתן הוראה לעכב את האונייה במשך 24 שעות, ולחכות לנו. באונייה היתה שוב אווירה נחמדה מאוד, היו עולים יוגוסלבים שעלו לארץ, היו גם יהודים שעלו מווינה ומבודפשט ואחרי ארבעה ימים הגענו לחיפה ב־19 באוקטובר 1949. בחיפה נחקרתי על ידי מישהו שעבד בבריחה בשם ריקו וקיבלתי תעודת עולה.

היות ואמי גרה בחיפה, היא בינתיים התחתנה שם עם תושב ותיק ממוצא יהודי גרמני בשם ארתור לוין, קיבלתי שם חדר בדירתם והתחלתי לחפש מה לעשות עם עצמי בארץ ישראל. הרגשתי מחוייב מה לתנועת הנוער הציוני שבה גדלתי וששלחה אותי לארץ, נסעתי לתל אביב והתייצבתי במשרד של הנוער הציוני, שם פגשתי גם את זליג פוקס, לימים גיל שעל ז"ל, ונתקבלתי על ידי דוד שערי, אשר שאל אותי אם אני רוצה להצטרף לקיבוץ במאבק או, מאחר ששמע שאני מומחה להדרכת נוער, אם אני מוכן לצאת לעבוד בבית ילדים של עולים של התנועה בניצנים שבנגב. העדפתי את האפשרות השנייה ונסעתי לשם, אך אחרי שעבדתי שם כשבוע ימים לא החזקתי מעמד וחזרתי באוטובוס הראשון לחיפה.

בחיפה, בעלה של אמי, ארתור לוין, שהיה מהנדס חשמל במפעל מלט נשר בחיפה סידר לי שם עבודה במסגרייה, בה עבדתי כעשרה חודשים עד שהתגייסתי לצה"ל. עברתי קורס טירונים, נבחרתי על ידי קצין המיון למשטרה הצבאית, שם עשיתי קריירה צבאית מדרגת טוראי ראשון עד דרגת רב־סרן. אחרי קורס הקצינים של חיל רגלים ושל המשטרה הצבאית שכלל גם השתלמות בבית הספר לקצינים של משטרת ישראל בשפרעם, שירתתי במשך שמונה שנים, הייתי מפקד בכמה בסיסים של משטרה צבאית – חיפה, צריפין, סגן־מפקד בתל אביב ומפקד הבסיס של המשטרה הצבאית בבית ליד, אשר היה מופקד על הסדר ועל הרישוי בכל הכפרים הערבים שבמשולש טירה, טייבה, אום אל פחם וכו' אשר היו תחת משטר צבאי.

כאן ברצוני לשלב קטע אחר, המתקשר עם הפרק של ילדותי בסוצ'בה: בהיותי בשירות הצבאי בבית ליד בסוף 1956, קרה משהו שהחזיר אותי לתקופה ההיא, ולקשר שלי עם ליבי שרף זכרונו לברכה.

בסוף שנת 1934, בהיותי בגיל שמונה בערך, השתתפתי פעם בשבוע בשיעור ההתעמלות של מכב"י סוצ'בה לילדים בגילי, שנוהל על ידי המדריך אגון ובר, שהיה גם אחד השחקנים של קבוצת הכדורגל מכב"י סוצ'בה, שהתגאינו בה מאוד. אבי היה בוועד המנהל של מכב"י סוצ'בה ושם התיידד עם ד"ר וולף שרף, עו"ד שהיה גם הוא חבר בוועד. ד"ר שרף סיפר לו על בנו, ליבי, שהוא בשנה אחת מבוגר ממני והציע שישכרו ביחד מדריך פרטי לליבי ולי להתעמלות אצלם בבית. אבי התלהב מהרעיון והם שכרו את בובי טננבאום כמדריך הפרטי של ליבי ושלי לשיעור התעמלות שהתקיים פעם בשבוע בבית משפחת שרף. אז הכרתי את ליבי, בחור חריף מאוד וחכם, עגלגל ושמנמן, שאהב בעיקר לשבת ולקרוא ספרים.

התחלנו להתעמל ביחד ולפני ואחרי ההתעמלות היו גם שיחות שגלשו לכיוון

הפוליטי. ליבי היה בית"רי נלהב, כל הזמן הראה לי תמונות של ז'בוטינסקי ושל טרומפלדור "טוב למות בעד ארצנו" ו"שתי גדות לירדן" והרובה, הסמל של "רק כך". אני הקשבתי לכל זה, כי אצלי בבית אני שמעתי בדרך כלל תיאוריה אחרת, גם מאבי וגם מדודתי סבינה. הם היו ציונים כלליים וחשבו שצריך להשיג את מטרות הציונות בדרכים לא אלימות. אחרי כמה חדשים התבשרנו שבובי טננבאום המדריך שלנו החליט לעלות לארץ עם עוד שני חברים רכובים על אופניים. הם עשו סיבוב בסוצ'בה ובסביבה, אספו תרומות ויצאו באופניים לכיוון טורקיה וארץ ישראל. וכך נגמר הקשר שלי עם ליבי והתראינו לעתים רחוקות מאוד.

לימים, אחרי כעשרים שנה, ב־1956 בהיותי רב־סרן ומפקד הבסיס של המשטרה הצבאית בבית ליד, העבירו אלי פלוגה של אנשי מילואים של המשטרה הצבאית והוטל עלי להעביר אותם במשך שבוע ימים תרגיל הטלת רימונים במטווח בגבעת אולגה. קרה ואיש מילואים אחד שהתרגש הפיל את הרימון בתוך השוחה שבה שכבתי על ידו, כאשר הנצרה כבר היתה שלופה. הספקתי עוד לתפוס את הרימון ולהשליך אותו לבור אבל הטווח היה קצר כל כך שקיבלתי הרבה רסיסי רימון בזרוע השמאלית. נלקחתי לבית החולים תל השומר ובהגיעי לחדר מיון, כאשר שכבתי על אלונקה והרופא התורן טיפל בי, ראיתי שם דמות בחלוק לבן שהייתה מוכרת לי מאוד, והבחנתי שזה ליבי שרף, שלא ראיתי עשרים שנה. גם הוא הכיר אותי וכמובן שהתעניין מה קרה ומיד תפס פיקוד והתחיל להפעיל שם את הרופאים, הוא בעצמו בדק אותי והסתבר לי שהוא פרופסור קרדיולוג, אחד הטובים בבית החולים. הוא ארגן מהר חדר ניתוח, היה נוכח בעת הניתוח ומיד אחרי הניתוח בא לחדרי וגלגלנו את הזיכרונות של ההתעמלות שלנו המשותפת עם בובי טננבאום. ואז ליבי אמר לי, אני רואה שהעולם התהפך, אני זה שהייתי כל הזמן מיליטריסט וחלמתי על קריירה צבאית במדינת ישראל, אני בסך הכול רופא כאן ואני רואה שאתה נעשית קצין גיבור בצה"ל ונפצעת. בבית החולים הרופא והאחיות שאלו אותי אז אם הפרופסור שרף קרוב משפחה שלי ועניתי, אנחנו לא קרובי משפחה אבל שנינו מאותו הכפר וזה אומר את הכל. זו היתה פגישה יפה מאוד, הפתעה גדולה בשבילי וגם בשבילו. לצערי הוא היום לא איתנו עוד.

ב־1957 בעת שהייתי מפקד המשטרה הצבאית בבית ליד הופיעו אצלי שני אנשים שהציגו את עצמם בתעודות שירות ביטחון, אשר סיפרו לי שקיים אצלם רישום מהבריחה מפעילותי והגעתי ארצה דרך יוגוסלביה, והם הזמינו אותי לשיחה כביכול באיזושהי מחלקה במשרד החוץ. אחרי השיחה הסתבר לי שזה לא בדיוק היה משרד החוץ אלא זה היה מוסד שעסק בתפקידים מיוחדים במסגרת קהיליית

המודיעין ובמשך שתי הפגישות הראשונות שהיו לי איתם התברר לי שהם רוצים להציע לי להתגייס לארגון לצאת לחל"ת מצה"ל, ובשלב ראשון אחרי כמה קורסים שלהם בתל אביב ובירושלים, לצאת למבצע שהיה אז אחד החשובים, הוצאת יהודים דרך עלייה ב' מצפון אפריקה, בעיקר ממרוקו ומתוניסיה. יצאתי לשליחות הזאת בפברואר 1958 ועבדתי בתפקיד זה במשך ארבע שנים בצפון אפריקה, לאחר מכן שובצתי ליחידות מבצעיות אחרות. השתתפתי בהרבה מאוד דברים מעניינים, שהשתיקה עדיין יפה להם.

בהיותי בעבודה הזו התחתנתי בפריז עם דרורה זיסקינד שעבדה גם היא באותו זמן כמזכירה באחת המחלקות של הארגון שלנו בפריז. נולדו לנו שני ילדים, בת – יוספה ובן – שריאל, שלדאבוני בגלל השליחויות השונות שלי במשך השנים, היינו נאלצים לטלטל אותם ממקום למקום, ומבית ספר אחד לאחר אבל חושבני ששניהם יצאו מורווחים, כל אחד שולט בשפה הצרפתית והאנגלית ואחרי שהותנו בווינה, גם באופן חלקי בשפה הגרמנית. הבן שלי, שריאל, שירת בגל"צ ולאחר שהשתחרר היה עיתונאי במעריב, כתב בבריסל ובוושינגטון ולפני זמן מה עבר לעיסוק אחר בעסקי יין. הבת עשתה את הדוקטורט בכימייה וגנטיקה ומנהלת היום את המעבדה הגנטית של בית חולים בלינסון. יש לי ארבעה נכדים נחמדים.

אחרי 29 שנים של עבודה בארגון המודיעיני ותשע שנים בצה"ל יצאתי לפנסיה בגיל 59 ומיד התחלתי לעבוד בעסקים פרטיים. אני מרבה בנסיעות, הבסיס שלי בבריסל ורוב התעסוקה במזרח הרחוק: הונג קונג, טיוואן, קוריאה.

וזהו סיפור חיי לספר שוץ. Que Dieu nous prête la vie (De Gaulle)

סיפורה של גיזלה שפירא (לופוביץ')

על השמדת יהודי בורדוז'ני במלחמת העולם 2

בסתיו 1941 ממשלת רומניה עשתה הסכם עם גרמניה הנאצית, והוחלט לגרש את כל היהודים מבוקובינה ובסרביה לטרנסניסטריה. קיבלנו פקודה מהמשטרה המקומית, שבתוך ארבע שעות כל היהודים, גברים, נשים, טף, זקנים וחולים יתייצבו לרכבת עם בגדים חורפיים ומזון לשלושה ימים. הכניסו אותנו בקרונות לבהמות ושלחו אותנו לנהר דנייסטר. הגענו בלילה, בחושך. העבירו אותנו בסירות קטנות בחושך. היה לילה ראשון של אימה ופחד. הילדים בכו, ונשים צעקו. ילדים וחפצים נפלו למים. לפני

שעלינו לסירות עמדו שני ז'נדרמים רומנים עם שקים גדולים ודרשו לזרוק להם את כל הכסף, תכשיטים וניירות שהיו עלינו ותעודות זהות. בלילה שעברנו את הדנייסטר בסירות הקטנות, הז'נדרמים הרומנים הכו בנו עם מקלות שנלך מהר יותר. אחרי שעברנו את הדנייסטר, אספו אותנו הז'נדרמים. היינו בערך כ־1600, כולל חולים, ילדים קטנים וזקנים. שמו אותנו בקונבוי והכריחו אותנו כל הזמן ללכת מהר. מי שנשאר מאחור קיבל מכות רצח מהז'נדרמים. כל הדרך שעשינו בערך 35 ק"מ, ראינו בצד הדרך גוויות אנשים שעברו לפנינו ונספו בדרך. ביום ראשון בלילה אחרי הליכה ארוכה ומייגעת נתנו לנו לנוח ולישון, בכפר וינדיצ'ן בבניין שהיה פעם בית חרושת לסוכר. את המשפחה שלנו הכניסו לרפת והילדים ישנו באבוס. כשהתעוררנו בבוקר, ראינו שישנו על גוויות. כשהגענו לסוף הדרך בכפר לוצינצ'יק, שמו אותנו בבניין של בית ספר שהיו בו 10–12 חדרים. בלילה ישנו על הרצפה, צפוף מאוד כמו סרדינים. אם אחד רצה להסתובב על הצד השני, כולם בשורה היו צריכים להסתובב. עכשיו התחילו הרעב והקור. באוקראינה החורף מגיע ל־40 מעלות מינוס, ואנחנו כמעט עירומים בלי בגדים. למי שהיה עוד איזה בגד טוב, היה צריך לתת לכפריים עבור חתיכת לחם. כשהגיעו שמועות שתהיה מלחמה, אבא דאג והזמין אצל הסנדלר נעליים מיוחדות עם בטנה של עור שיהיה לנו חם ברגליים. כשהגענו לשם הלכו הנעליים תמורת לחם. ואנחנו נשארנו יחפים. שרה אחותי איבדה בדרך נעל אחת והלכה בכפר לחפש מישהו שצריך נעל אחת ומצאה בחורה שהנעל התאימה לה ובאה מאושרת הביתה עם כיכר לחם. בכפר שאליו הגענו, האנשים היו עניים מאוד. להם בעצמם לא היה מה לאכול. אנשים התחילו למות והיה בלתי אפשרי לקבור אותם, מפני שהאדמה היתה קפואה והיה בלתי אפשרי לחפור באדמה. החדרים התחילו להתמלא בגוויות. בחורף הראשון מתו 70–80 אחוזים מהאנשים שבאו, מרעב מחלות וקור. העובדה שנשארנו בחיים היא הודות לאבא שלנו, שדאג לנו והיה אדם אמיץ וחזק. מהכפר הזה ברחנו, למרות שהיה אסור לברוח.

הגענו לכפר גדול יותר בשם לוצ'ינץ, שם מצאנו בתים ריקים. המקומיים ברחו עם הצבא הרוסי, שלא ייפלו בידי הנאצים. בלוצ'ינץ, נכנסנו כמה משפחות לבתים טובים יותר והיה לנו קצת יותר טוב. כולם חלו בטיפוס. רק אני נשארתי על הרגליים, אבל לצערי לא יכולתי לעזור להם בכלום. בסך הכול הייתי בת 15. לא היה לי מים להרטיב להם את השפתיים. שם נפטרה סבתא שלי. עבר החורף והגיע האביב. משם ברחנו למוגילב, 30 ק"מ מלוצ'ינץ.

את רוב הדרך עשינו בלילה, בחושך. פחדנו מהז'נדרמים הרומנים. ביום התחבאנו בערמות קש שהיו בשדה. בקושי רב הגענו למוגילב לבית עזוב בלי דלתות וחלונות.

אבל לפחות היה כבר קיץ. אבא היה אופה ואינני יודעת איך הגיע לתנור לאפות לחם, ולמכור. ככה נשאר גם לנו חתיכת לחם. המצב הזה נגמר מהר מאוד. מפני שהעירייה החליטה שצפוף מדי ופחדו ממגפות ומחלות והחליטו לגרש אותנו משם. שלחו אותנו למחנה סקאזינץ. שם סגרו אותנו עם גדר ושמרו עלינו חיילים שלא נצא משם. ראינו שזה יהיה הסוף שלנו, מפני שאוכל לא נתנו לנו וגם לצאת לעבודה לא יכולנו. ראינו אנשים שאכלו דשא כמו בהמות. כולם היו נפוחים מרעב. הכניסו אותנו בבניין שהיה פעם מאפייה ואנחנו גרנו עם עוד משפחה על העלייה מעל התנור. משפחת איידינגר מסוצ'בה היתה שכנה שלנו. אנחנו הילדים, אם הצלחנו להתגנב החוצה, הלכנו לבקש אוכל מהמקומיים. לפעמים נתנו לנו קליפות של תפוחי אדמה שהם בישלו וזה היה דליקטס בשבילנו. בסקאזינץ אני תפרתי לעצמי שמלה ביד, מהשמלה שנשארה מסבתא והייתי מאושרת איתה. איך שגמרתי אותה, אמי מכרה אותה עבור כיכר לחם. רק אחר כך עם השנים הבנתי מה שעבר על אימא שלקחה לי את השמלה. אחרי כמה חודשים הצלחנו לברוח מסקאזינץ.

היה שם מדריך יהודי שידע דרכים לעבור את הגדר ולעקוף את החיילים ששמרו עלינו, אבל תמורת זה הוא ביקש כסף. אבא שילם לו את הסכום, אך באמצע הדרך שבה יצאנו מהגדר הוא התחיל לספור אותנו וראה שיש אחד יותר ממה שסיכמו. אבא שילם לו בשביל ארבעה אנשים ואנחנו היינו חמישה, אז הוא דרש מאבא שאחד מאיתנו יחזור. אבא שאל אותו את מי לשלוח חזרה. הרי זה בלתי אפשרי. אז הוא שם לב שלאבא יש נעלי עור במצב טוב. הוא לקח לו את הנעליים ואבא המשיך את הדרך יחף. אנחנו הגענו למוגילב ואבא מצא עבודה בז'נדרמריה הרומנית לטפל בסוסים באורווה. במוגילב היה בית יתומים ובו החזיקו את הילדים עירומים למרות הקור העז כדי שלא יצאו לקבץ נדבות. יש לציין שאחרי שאנחנו ברחנו מסקאזינץ, כל אלה שנשארו נשלחו למחנה פצ'יורה על הנהר בוג ומשם אף אחד לא חזר. את כולם הרגו, בירייה.

עבור העבודה של אבא בסוסים הוא קיבל כיכר לחם ליום. ומזה חיינו כולנו. ב־1944 הצבא הרוסי התקרב, הגרמנים ברחו ואנחנו השתחררנו. אבא החליט שהוא הולך עם הצבא הרוסי בתור מתנדב ללחום בנאצים, לנקום בהם, ועזב אותנו אישה ושלושה ילדים. אחרי שנתיים חזר הביתה. ואנחנו אימא ושלושה ילדים חזרנו הביתה ברגל מאות קילומטרים מאוקראינה לרומניה.

עלינו ארצה ב־1965, אחרי שאחותי שרה עלתה ב־1948 בעליית הנוער והיא בת 14. התמקמנו בפתח תקווה. יש לי משפחה. בן שהוא רופא שיניים ידוע ושלושה נכדים, שהם מהווים את נקמתי בגזלנים הפשיסטים עבור הסבל הרב שגרמו לנו.

על אלה שהיו עמנו ואינם עוד

דברי מאיר קוסטינר

לא כתבו לספר!!

אבל הם ילידי שוץ

לא כתבו לספר!!

אבל הכרתי את כלם

לא כתבו לספר!!

אבל שמם לא נמחק מזיכרוני

לא כתבו לספר!!

כי לצערי הם בעולם האמת.

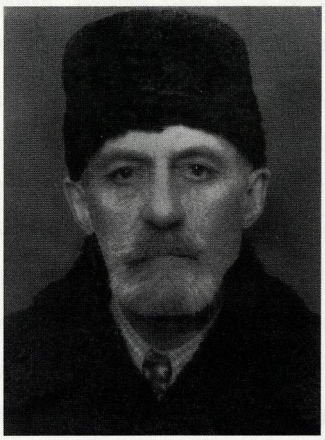
על שמואל אוברווגר ז"ל (כתב אחיינו יהודה טננהאוס)

שמואל אוברווגר נולד בזלישצ'יקי – גליציה. בשנת 1900 הוא השתדך לדודתי מינה טננהויז (אחות אבי) והגיע לסוצ'בה. הם גרו בדירה מעל לחנות והוא עבד בחנות של סבי. לזוג נולדו שני ילדים: סלי (שרה) בשנת 1903 ומוזיו (משה) בשנת 1906. בזמן מלחמת העולם הראשונה הוא גויס לצבא אוסטריה ולחם בחזית האיטלקית בו בזמן שאשתו וילדיו גלו לאולמיץ – צ'כיה עקב כיבוש סוצ'בה על ידי חילות רוסיה.

הוא היה גבר נאה, לבוש תמיד בקפידה, בעל הופעה מרשימה שבלט תמיד בהופעתו. לאחר פטירת סבי, אשתו ירשה חלק מהחנות והוא הפך שותף.

שמואל אוברווגר היה יהודי בר־אוריין, שומר קלה כחמורה, הקפיד להתפלל

פעמיים ביום במניין, ואפילו בטרנסניסטריה היה הולך כל בוקר לבית הכנסת גם בקור העז ביותר. הוא שימש שנים רבות גבאי בבית המדרש הגדול שבו התפללה כל משפחתנו. בתקופה מסוימת הוא היה חבר בוועד הקהילה בעיר, היה ציוני פעיל ויו"ר תנועת המזרחי בעיר.

שמואל אוברווגר

הוא זכה לעלות ארצה ביחד עם אשתו ונפטר בגיל 84.

בתו סלי נישאה ליעקב אוארבך ולאחר גלות סיביר עלתה ארצה עם ילדיה יהודה (אודי) ומרדכי (מרצי). בנו משה נישא לצילי ולהם בת בשם מרגוט ניימן.

כל נכדיו חיים בארץ.

על צבי אוֹרְנִי ז"ל (כתב יואב אוֹרְנִי, בנם של צבי ובת־שבע אוֹרְנִי)

צבי אורני נולד בתחילת חודש סיון תרס"ב (1902) כאהרון הרש קוסטינר, בנם של אברהם אלתר ושׂושׂי קוסטינר מהכפר פרהאוץ שליד סוצ'בה. את השם צבי אימץ כשעלה ארצה. הוא הגיע לגיל מאה וכשנשאל, "אמור לנו אילו מעשים טובים עשית שזכית לאריכות ימים?" ענה, "אולי בזכות זה שעליתי לארץ ישראל כשהייתי צעיר לימים."

כשרצה צבי לעלות ארצה התנגדו הוריו והתנו את עלייתו בהסכמת הרבי. הלך

צבי אל הרבי וביקש את ברכתו לעלייה ארצה. אמר לו הרבי, "וואס איילסט דו זיך, מה אתה נחפז. כשיבוא המשיח נעלה כולנו יחד לארץ הקודש." אמר לו צבי, "ארץ ישראל חרבה ושוממה, מטבע הדברים, ראוי שקודם יעלו הצעירים ויבנו את הארץ. ואז, כשהרבי יגיע יחד עם כולם תהיה הארץ מוכנה לבואם." להפתעת כולם הרבי השתכנע, נתן את הסכמתו ובירך את צבי בשלושה דברים: "השם יצלח דרכך, היה יהודי והיה נושא חן." כל ימיו חש צבי שהברכה של "נשיאת חן" ליוותה אותו באשר הלך.

בדרכו ארצה התעכב צבי בקושטא יחד עם מאות עולים אחרים שהמתינו לאונייה לארץ ישראל. היתה בהם קבוצת הסופרים היהודים, ובראשם ביאליק, שהורשו לעזוב את ברית המועצות בזכות פנייה של ביאליק אל לנין. באותו יום, כ' תמוז, יום פטירתו של הרצל, התכנסו כל העולים באולם גדול בקושטא וביאליק נאם בפניהם נאום ציוני מלהיב. צבי הזכיר את האירוע הזה פעמים רבות בהתרגשות גדולה.

ארצה הגיע צבי בכ"ה תמוז תרפ"א, 31.7.1921. תחנתו הראשונה היתה פתח תקווה. הוא הצליח למצוא עבודה אצל אחד האיכרים כי גדל בכפר וידע לנהוג בסוסים. משם עבר לתל אביב וגר באוהל שהקים על מגרש ריק ברחוב גרוזנברג (ליד מגדל שלום של היום). הוא מצא עבודה כעוזר למודד ומדד את האדמות שעליהן הוקמה אחר כך רמת גן. מכיוון שלמעבידו לא היה כסף לשלם את שכרו, הוא הציע לצבי מגרש בצומת עלית דהיום. אמר לו צבי, "אני צריך לחם לאכול ובגד ללבוש. מה אעשה במגרש?" וסירב. לאחר מכן קיבל צבי עבודה במדידות ב"הכשרת היישוב", שהוקמה על ידי ההסתדרות הציונית כדי לרכוש אדמות וליישב עליהן יהודים. הוא עבר לחיפה וגר בדירה במקום נידח, שלימים נהיה מרכז הכרמל. במסגרת עבודתו מדד צבי את אדמות העמק שנגאלו באותה עת, ביניהן את אדמת משמר העמק.

בשנת תרפ"ה (1925) התקיים בהר הצופים טקס הנחת אבן הפינה לאוניברסיטה העברית, וחלוצים מכל רחבי הארץ נהרו לירושלים. צבי הצליח לתפוש טרמפ על משאית שנסעה כל הלילה מחיפה דרך שכם לירושלים. הזמנה לטקס לא היתה לו ולכן הקדים לעלות להר הצופים בבוקר כדי למצוא מקום לצפות באירוע. סיפר צבי, "ראיתי בחורים מובילים קרשים ומכינים מושבים לטקס. הצטרפתי אליהם והובלתי גם אני קרשים. איש לא שאל אותי מי אני, וכך כשהגיעה שעת הטקס הייתי כבר במקום." צבי טיפס על עץ ליד הבמה ומשם ראה את הנציב העליון הרברט סמואל, את חיים ויצמן נשיא ההסתדרות הציונית, את הרב קוק ואת כל שאר הנכבדים.

"כשכולם כבר ישבו במקומותיהם," סיפר צבי, "השתררה לפתע דממה. במורד השביל נראו שלוש דמויות – אחד העם הקשיש פוסע באטיות כשהוא נתמך משני צדדיו על ידי ביאליק ורבניצקי. הקהל פרץ במחיאות כפיים סוערות שנמשכו עד שהשלושה תפסו את מקומותיהם." שבעים ושלוש שנים לאחר מכן השתתף צבי בטקס הענקת תואר מוסמך לנכדתו הִלה, שהתקיים באותו מקום בהר הצופים. הדיקן שניהל את הטקס סיפר לקהל על החלוץ הצעיר שראה את טקס הנחת אבן הפינה מן העץ, "והיום, בגיל תשעים ושש, הוא יושב איתנו כאן כשבכיסו הזמנה רשמית." צבי קם ממקומו והקהל קיבל אותו בתשואות.

צבי ובת־שבע אורני (1926)

בעבודתו במדידות למד צבי להכיר את הארץ ואהב מאוד לטייל בה. יום אחד ראה במטבח הפועלים בחיפה מודעה על טיול לגליל בהדרכת זאב וילנאי. צבי הצטרף למטיילים ובהגיעם למטולה חיפשו מקום לשבת לנוח ולשתות משהו. הם הגיעו אל משפחת גרודניאנסקי והתיישבו במרפסת שבחזית הבית. בחורה צעירה

יצאה אליהם, הגישה להם שתייה, ומיד נעלמה בתוך הבית. לאחר המנוחה קמו והמשיכו בטיול אבל דמותה של אותה צעירה שבה ועלתה לנגד עיניו של צבי. הוא מצא את עצמו מהרהר בה שוב ושוב גם כשחזר לחיפה. הוא הרגיש שעליו לעשות מעשה וביקש מידידה שלו לנסוע למטולה ולברר מי הצעירה שהגישה שתייה למטיילים. הידידה נסעה וכשחזרה סיפרה שהבחורה היא הבת הבכורה במשפחת גרודניאנסקי, גֵרי צדק שעלו מרוסיה בתחילת המאה, אנשים ישרים וחקלאים למופת. האב היה השוחט והמוהל של המושבה אבל נפטר מקדחת בגיל שלושים והשאיר אחריו אישה וארבעה ילדים. אלמנתו תמרה ניהלה משק לתפארת והבת הבכורה, שהיתה בת שמונה כשהאב נפטר, סייעה לה בעבודה ובטיפול בילדים. צבי נסע למטולה וביקש את ידה של הצעירה. בתרפ"ז, 1927, נישאו במטולה החסיד מבוקובינה, חלוץ העליה השלישית אהרון הרש צבי קוסטינר, ובת־שבע גרודניאנסקי, בתה של תמרה ונכדתו של יואב דוברובין מיסוד המעלה. הם עברו לגור בדירתו של צבי על הכרמל, שהיתה מוקפת עצי אורן, ובחרו לעצמם שם משפחה עברי – אוֹרְנִי.

בת־שבע הוזכרה בשירו של לוין קיפניס "מתחת לסלע צומחת לפלא רקפת נחמדת מאוד" ובהמשך "יצאה עם הרוח בת־שבע לשוח היה אז הבוקר בהיר...". השיר נכתב כאשר בת־שבע בת השש־עשרה הראתה ללוין קיפניס את מפל התנור בביקורו במטולה באביב תרפ"א, 1921.

בתרפ"ח, 1928, נולד ראובן, בנם הבכור של צבי ובת־שבע. המשפחה החדשה חָבְרָה לקבוצת צעירים יוצאי בוקובינה ויחד הקימו בעמק יזרעאל קיבוץ בשם עתיד. תמרה, אם בת־שבע, נתנה להם פרה והם עסקו בחקלאות. בגלל חוסר תקציב מן הסוכנות נעזב הקיבוץ לאחר שנים ספורות.

צבי קיבל תפקיד של מנהל עבודה בחברת הנפט הבריטית–עיראקית IPC, שהניחה את צינור הנפט מעיראק לחיפה. המהנדסים היו בריטים וצבי למד אנגלית כדי להבין את הוראותיהם. הפועלים, לעומת זאת, היו ערבים והוא למד את שפתם ודיבר ערבית שוטפת. הערבים כינו אותו חוואג'ה רזל, אדון צבי. בתוקף תפקידו עבד גם בעבר הירדן המזרחי. שם, במרחבי המדבר, למד לנהוג במכונית מן הנהג הערבי שלו.

בתרצ"ג, 1933, הצטרפה משפחת אורני הצעירה לראשוני המתיישבים בקריית חיים. כסף לבניית בית לא היה להם. הם הקימו אוהל על מגרש מספר 47 ברחוב ב' ובו גרו עם ראובן בן החמש. לאחר שעלתה הדסה אחות צבי עם משפחתה ארצה, היא נסעה עם בתה ורדה בת השלוש לבקר אצל משפחת אורני בקריית חיים. ורדה,

שגדלה בווינה בבית דירות מכובד, הסתכלה באוהל בתמיהה ושאלה: "היכן גר כאן השוער?" בהדרגה בנו צבי ובת־שבע את ביתם במו ידיהם.

צבי היה מחלוצי התחבורה הציבורית בארץ. בתרצ"ד, 1934, יסד יחד עם גיסו אפרים חברת אוטובוסים בגליל. החברה שנקראה "שירות הגבול" הפעילה שני קווי אוטובוסים: מטולה–טבריה ומטולה–צפת, ושירתה את כל ישובי הגליל העליון. צבי, בת־שבע וראובן עברו להתגורר במטולה. עם פרוץ המאורעות בתרצ"ו, 1936, התמעטו הנוסעים, וצבי נאלץ למכור את האוטובוסים לקיבוצי הגליל שקראו לחברה "שירות החולה". הוא חזר עם משפחתו לקריית חיים, רכש משאית והוביל בה אספקה לצרכנייה המקומית. בתש"ב (1942) הצטרף צבי לקואופרטיב שהפעיל אוטובוסים בקו 14 בין קריית חיים לחיפה. לימים התאחדו כל הקואופרטיבים באזור חיפה לגוף שנקרא "שחר", שהצטרף אחר כך ל"אגד".

אחרי הבן הבכור ראובן נולדו בקריית־חיים יואב, עזרא, רחל ואברהם. עם כל ילד שנולד הגדילו צבי ובת־שבע את ביתם. משפחה ובה חמישה ילדים היתה תופעה נדירה מאוד בקריית חיים באותה תקופה.

אהבת הארץ הביאה את צבי ללימוד מסודר של ידיעת הארץ. הוא סיים קורס מורי דרך מוסמכים והיה בין ראשוני מדריכי הטיולים באגד. כך שילב עבודה ליד ההגה כנהג, עם הדרכת טיולים. במשך שנים רבות היה מדריך מבוקש על ידי קבוצות שונות – בתי ספר, אגודות, ארגונים ומקומות עבודה שביקשו במפורש "שאורני יהיה המדריך". בטיול עם קבוצה של יקים ותיקים מקריית ביאליק השתמש צבי מדי פעם בגרמנית כי לא כולם שלטו בעברית. כשנשאל על ידם מאין הוא יודע גרמנית ענה, "זה מן היידיש שלי, הגרמנית מבוססת הרי על יידיש." דממה השתררה באוטובוס, עד שהבין מישהו מהם שזאת הלצה ופרץ בצחוק שסחף את כולם. מאז לא ויתרו עוד על המדריך דובר הגרמנית. גם כשעבר את גיל שמונים המשיך להיענות לפניות של קבוצות שאהבו אותו במיוחד ויצא איתן לטיולים. צבי השתתף כמתנדב במשלחות הארכיאולוגיות בראשות פרופסור יגאל ידין, לחיפוש מגילות במערות מדבר יהודה ולמצדה. בביתו היתה לצבי ספרייה נרחבת בנושאי תנ"ך, יהדות וידיעת הארץ, והוא הקדיש את כל זמנו ללימוד והעמקה בתחומים אלה. "יהודי אינו יושב בטל, יש לו רגע פנוי הוא נוטל ספר ומעיין בו," נהג צבי לומר.

כשגדלו ילדיהם והקימו משפחות משלהם, החליטו צבי ובת־שבע ללכת להתיישבות חקלאית. בתשכ"ו (1966), לקראת צאתו של צבי לגמלאות, עברו למושב כפר אביב והקימו שם משק מטופח ובו טיפלו במסירות גם כשהיו כבר מעל

גיל תשעים. הם ייסדו בכפר אביב חוג לתנ"ך והיו פעילים בחיי התרבות במושב. עד גיל תשעים שימש צבי כנהג מחליף ב"אוטובוס הצהוב" של המועצה האזורית ובו היה מסיע את ילדי הסביבה לבית הספר. הוא אהב את הילדים והם אהבו את "סבא צבי". בטרקטור שלו נהג צבי עד גיל תשעים ושבע.

בערוב ימיהם עברו צבי ובת־שבע לגור בדיור מוגן בעשרת ליד כפר אביב, שם המשיכו בפעולות תרבות ובלימוד תנך ויהדות. ביתם שימש מרכז למשפחה ובו נערכו הכינוסים המשפחתיים. בתשנ"ז (1997) נפטרה בת־שבע בגיל תשעים ושתיים. צבי היה צלול עד יום פטירתו בי"ז סיון תשס"ב (2002), בגיל מאה.

על יצחק אילן (איזו פלנבאום)

(כתבה אלמנתו מלכה־קוקה לבית אלמן)

יצחק נולד בסוצ'בה ב־24.1.1921 להורים זלמן וסופי פלנבאום. הם גרו ברחוב פטרו ררש והתפרנסו בכבוד מחנות הבדים שהיתה להם. משפחת פלנבאום היתה מעורבת מאוד בחיי שאר ענפי המשפחה בעיר (משפחת ד"ר הרמן, משפחת יוסי לנדמן, משפחת יוסף פישלר, משפחת רורליך ומשפחת הרש בקר). כולם הוגלו יחד עם כל יהודי העיר בסתיו 1941 לטרנסניסטריה ושוכנו בשארגורוד.

יצחק אילן (איזיו פלנבאום)

יצחק נשלח לטריהטי לעבודות כפייה בבניית גשר על נהר הבוג המפורסם. הוא הצליח לברוח יחד עם קבוצה שחזרה לשארגורוד, אך שלטונות הז'נדרמריה רצו להחזירם ואז היתה צפויה להם סכנת הוצאה להורג בידי הגרמנים. במאמצים גדולים והרבה שוחד הצליחו להמתיק את הגזירה והאנשים נשלחו לעבודות כפייה למקום אחר – לחפירת כבול בטולצ'ין. יצחק ברח שוב ביחד עם חלק מהקבוצה, יוצאי סוצ'בה. חלק מהם (כמו שמלצר ובקר) נתפסו תוך כדי הבריחה ונרצחו. יצחק שהסתתר ביום בשדות התירס והתקדם בלילות בלבד, הצליח להגיע לשארגורוד כשהוא חולה בחולירע.

עם חזרתם של היהודים מטרנסניסטריה לסוצ'בה היה יצחק לפעיל בתנועת הנוער הציונית "דרור הבונים" ובתקופה זו נפגשנו והתחתנו. חיש מהר התקדם יצחק להנהגה הארצית של התנועה והיה למזכיר כללי של תנועת דרור של חבל רֶגַט (כשפולי בלומנטל היה מזכיר התנועה בטרנסילבניה). יצחק פעל להכשרת חלוצים לקראת עלייתם ארצה בעוד אנחנו נשארנו בין האחרונים. כשנאסרה פעילות התנועות הציוניות ברומניה, התחילו מעצרים של מנהיגיהן ושליחים של עלייה ב' ארגנו את בריחתם של 11 מפעילי התנועות, דרך רכבת שנעצרה בתחנה של בראשוב עם עולים יהודים מצ'כיה בדרכם לישראל. אנחנו היינו בקבוצה זו שעלתה על הרכבת עם ניירות של יהודים צ'כים וכך, דרך קונסטנצה, שם עלינו על האונייה "טרנסילבניה"' הצלחנו לעלות לארץ.

בארץ השתקענו בעין זיתים שם נולדה בתנו אביטל (טלי). היינו בקיבוץ עד שהתפרק ב־1953, עקב חוסר בחברים והעדר קליטה חדשה. עברנו להרצליה ויצחק הצטרף למערכת הביטחון ושם שירת את המדינה. בתקופה שבין 1965 ועד 1969 היה לקונסול ישראל בניו יורק ובסיומה חזר למערכת הביטחון. עם פרישתו לפנסיה מוקדמת מהמערכת הצטרף להנהלת "שיכון ופיתוח" ושם עבד עד שנפטר באופן פתאומי בגיל 62 ב־24.4.1983. יצחק השאיר אותי בלעדיו אך לא לבד – יש לנו שלושה נכדים שזכו להכירו. כיום אני גם סבתא רבא לנינה שלנו – הילי.

כתבה בתו ד"ר אביטל (טלי) קורנשטיין־אילן

אבא היה ועודנו דמות מרכזית בחיי. כאילו לא עברו 23 שנים מאז נפרדנו. בכל צומת דרכים של חיי מאז אני מנווטת על פי הדרך שלמדתי ממנו – ניתוח העובדות הידועות, האפשרויות השונות והחיוב והשלילה שבכל אחת. כך עשיתי כשעלתה האפשרות לחזור וללמוד, ואני חושבת שהוא היה מרוצה מכך שחברתי לבעלי בעולם האקדמי בנוסף לחיי המשפחה המלוכדת שלנו. הוא ואימא היוו דוגמה ורף

גבוה בזוגיות שלהם ואני חושבת שאנחנו לא מפגרים אחריהם.

בהיותי בת יחידה הייתי אמורה להיות עטופה בצמר גפן. הורי, ובעיקר אבא, השכיל ברוב תבונה לאזן בין חום ואהבה ללא גבולות לבין הצבת אתגרים ודרישות. אף פעם לא נמנע ממני לצאת לפעילויות בית ספר או תנועת נוער. תמיד נדחפתי למימוש היכולות שחשב שיש בי. כשנולדו ילדי התגלה כסבא "מטורף" ומכור טוטלית. דבר לא היה יכול להסיט את תשומת לבו המלאה בזמן בילויו עם הילדים. הגיע הזמן שבו בעלי רפי ואני היינו צריכים להתמקח אתו כדי לבלות זמן עם הקטנים בסופי שבוע. בננו הבכור, גל, הושפע עמוקות מהזמן שבילה עם סבא והולך בדרכו – הן ברמה האישית והן המקצועית. דנית, התפתחה לאישה צעירה מרשימה ביותר – גם ביופייה. יש לה עומק מחשבה, רגישות לזולת ויכולות אינטלקטואליות אדירות. אורי – שהיה בן פחות משנה כשאבא נפטר – הוא ההפתעה הגדולה של סבא. בחור צעיר, יפה תואר, מוכשר במחשבים ובישול. אבא היה גאה כל כך להכיר את דור ההמשך שלו וכיצד התממשו חלומותיו עבורם. בכל אירוע של שמחה איננו יכולים שלא להרהר בו ובמשמעות שהיתה לו אם היה איתנו – במיוחד בשנתיים האחרונות מאז נולדה נכדתי – נינתו.

על אריך היטל ז"ל (כתב מרטין גדרון־גולדנצוויג)

בסוף יוני 2005 נפטר בפרנקפורט, אריך היטל, חבר ילדות האהוב עלי ביותר. אריך היה לי גם קרוב משפחה דרך נישואיו לבת דודתי זלמה לבית בוגן.

אריך גדל בבית שבו עזרה לזולת היתה ערך מובן מאליו. אף בטרנסניסטריה לא שינתה משפחת היטל את עקרונותיה והמשיכה לקיים באדיקות את ערך העזרה לזולת.

במרס 1944 אחרי השחרור, חזרה משפחת היטל לסוצ'בה בתקווה שהחיים יחזרו למסלולם הרגיל והכול ישוב על כנו בשלום. אולם תקוותם זו התבדתה תחת עולו של צ'אושסקו אשר כבר בתחילת שלטונו החל במסע של הטרדות והצקות שהלכו והתגברו מיום ליום. היהודים החלו לעזוב את ארצם, מולדתם.

אריך וזלמה נמלטו לפרנקפורט, ובה הצליחו להתארגן לאחר זמן מה. גם שם אוזנו היתה קשובה וכרויה לחבריו מארץ מולדתו, במיוחד לחבריו יוצאי בית"ר, ותמיד ניסה לעזור להם כמיטב יכולתו. הפעם האחרונה שנפגשנו היתה כאשר אריך

ביקר בארץ ושהה אצל רפי ארונוביץ', אשר גם הוא איננו כבר בין החיים.
התבונה וההיגיון אומרים שאריך עזב אותנו לתמיד, אך בזיכרונותי אריך ממשיך לחיות.

על משה מרדכי הרלינג ז"ל (כתבה בתו יהודית הופמן)

נולד בה' מרחשוון תרס"ב (נובמבר 1921) בשוץ לאביו, יהושע הרלינג ואמו, רחל לאה (לבית ולצר). היתה לו אחות, בלהה (1920) ואח, שמואל בנימין (1936).
משה עלה לארץ ישראל באוניית מעפילים ב־1939, נתפס ונכלא על ידי הבריטים בחוף אשקלון ואחר כך שוחרר לבית בת דודו מרים (למשפחת ולצר). הוא הצטרף לראשוני קיבוץ טירת צבי ואחר כך לגרעין עלומים של קיבוץ סעד. התגייס לצבא הבריטי בעת מלחמת העולם השנייה והשתתף בפלי"ם של הפלמ"ח. אחרי המלחמה קיבל סרטיפיקטים עבור הוריו ואחיו הקטן בנימין ששרדו את נוראות המלחמה בטרנסניסטריה.
משה עבד למחייתו ולפרנסת המשפחה בליטוש יהלומים בתל אביב, שם הכיר את אשתו, שרה. באותה עת הצטרף ל"הגנה" – התאמן ועבר קורסים לפיקוד בבן שמן ובג'וערה.
בעת מלחמת השחרור כבר היה מפקד מחלקה של חי"ש תל אביב. המחלקה בפיקודו עלתה לירושלים בעת המצור והגנה על שכונת "מקור חיים". אחר כך נקראה להחליף את חיילי חטיבת הראל בשער הגיא. שם נלחמו בגבורה רבה על משלט 7 (היום ליד נווה אילן – מעל למשאבות של שער הגיא) ואיבדו בקרב חמישה מחבריהם לנשק.
לאחר מלחמת השחרור התחתנו משה ושרה ונולדו שני ילדים – יהודית (1950) וגדי (1952). משה המשיך לשרת בצה"ל כסמג"ד בגבעתי ואחר כך בעיתון "מערכות".
בהמשך פנה לעסק פרטי אך התנדב לשרת במילואים שנים רבות בהן היה קצין פינוי נפגעים של תל אביב (במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום כיפור). הוא השתחרר מהג"א בדרגת סגן־אלוף. גר רוב ימיו בתל אביב, ובסוף ימיו בירושלים.
אחיו הצעיר בנימין נהרג בקרב על הר עיבל ב־2000. משה נפטר ונקבר בירושלים בתשס"ה 2005. במותו הותיר אחריו בן, בת, אישה, אחות, 10 נכדים ו־9 נינים.

על מרצל וגנר ז"ל (כתבו ישראל היבנר ושמחה וייסבוך)

מרצל וגנר נולד בסוצ'בה בשנת 1925. הוא לקה בגיל צעיר בשיתוק ילדים שהפך אותו לנכה לכל ימי חייו. הוא למד בבית ספר התיכון למסחר והיה בעל השכלה כללית נרחבת, שוחר מוזיקה קלסית, דיבר אנגלית.

לאביו מקס היתה קונדיטורייה בשותפות עם זיגמונד הקר גיסו, בקומת המרתף של דירתם. הרבה אנשים פקדו אותה ונוסף לעוגות ניתן היה גם לסעוד ארוחות. במיוחד יצא שמם הטוב של ה"שמטנטורטה" והגלידה "אייס בומבה", לא רק בסוצ'בה אלא גם בכל האזור, כאשר אנשים שביקרו וטעמו התפעלו מטעמם המעולה. מרצל היה יושב על כיסא, מקבל את הכסף ותוך כדי כך משוחח כמעט עם כל לקוח. כך הוא הפך להיות דמות מוכרת ואהודה על כולם.

בזמן הגירוש עבר עם הוריו את כל תלאות ההגליה בשארגורוד וחזר לסוצ'בה אחרי השחרור. פתח אביו מחדש את הקונדיטורייה, עד שיום אחד השלטונות הקומוניסטיים סגרו את כל העסקים הפרטיים, וכך גם את הקונדיטורייה. בכל זאת לדירתם היו באים קומץ אנשים שהמשיכו לאכול ארוחות וגם מצאו כמה עוגות טעימות.

מדי פעם מרצל היה הולך לקולנוע שהיה ממוקם מול דירתם, כאשר הוא נעזר באביו ובבחור, יאשו, שעבד אצלם. וכך הלך בחגים לבית כנסת לאט לאט באותו ליווי, אף כי הדרך היתה די רחוקה והוא התקשה מאוד בהליכה.

מספר שמחה: אבי ז"ל לימד אותו עברית. יום אחד ביקש מאבי שאני אחליף אותו. בעצם הוא חיפש בר־שיח צעיר, וכך התחלתי לבוא אליו. במהרה לימוד השפה העברית הפך בעיניו משני, כאשר ישבנו ביחד שעות רבות שוחחנו על נושאים שברומו של עולם, ושמענו במקלט שלו מוזיקה קלסית.

יום אחד ביקש ממני להזמין את חברי הטוב ישראל היבנר שהיה נודע כשחמטאי מוכשר. מאותו יום שהגיע אליו, הוא הפך למבקר מתמיד. וכמעט שלא היה יום בלי שיעבור את פתח ביתו. כך עברו שנים, אמו נפטרה ממחלת לב, ומרצל ואביו קיבלו בשנת 1966 את האישור לעלות ארצה. שמחה שמר על הקשר בהתכתבות וישראל שעלה ארצה בשנת 1964 המשיך לבקר אצלו לעתים קרובות.

קרובי משפחתו כמו ד"ר לאה קניג־שטרומינגר ופרנצי ויינטראוב (לבית איציק) היו בקשר אתו ועזרו לו כמיטב יכולתן. גם כמה חברים טובים דאגו למרצל, במיוחד אחרי שאביו נפטר בשנת 1979. כמעט כל יום שכנים או חברים הוציאו אותו החוצה על כיסא גלגלים והוא היה יושב בימים עם מזג אוויר טוב בפינת הרחוב הסמוך לביתו. הוא הפך להיות מוכר לכולם. כל מי שעבר נעצר להחליף כמה

מילים אתו. בחלוף הזמן, הוא כבר לא היה מסוגל ללכת אלא בקושי רב. יום אחד בקיץ שנת 1985 חלה והועבר לבית החולים רמב"ם. אחרי מספר ימים נפטר שם מהתקף לב. קומץ קטן של אנשים ליוו אותו בדרכו האחרונה.

מדי שנה בשנה אנחנו פוקדים את קברו ומתייחדים עם זכרו.

על עמנואל (מאניו) מיכלוביץ' ז"ל (כתב שמחה וייסבוך)

מאניו, כפי שכולנו קראנו לו נולד ב־10.8.1928 בסוצ'בה. אביו גרשון, דמות מוכרת בעיר, היה יידישיסט בכל רמ"ח איבריו. בזמן הגירוש שהה עם בני משפחתו בעיר מורפה שבטרנסניסטריה. אחרי שחזר היה פעיל בתנועת הנוער הציוני וחבר בקבוצת "כרמל". כצעיר בעל ידע רב בספרות ותרבות עולמית, מחונן בחוש הומור מחודד, היה יכול להתבדח בארשת פנים רצינית לגמרי.

עמנואל (מניו) מיכאלוביץ ואכים הופמייר

זכור לי מקרה באחד השיעורים בצרפתית בתיכון, כאשר המורה ז' רורליך ביקש ממנו להטות את המילה "qui", הוא קם ובלי לחשוב הרבה השיב "מיין קי, דיין קי, זיין קי" (ביידיש פרתי, פרתך, פרתו). הכיתה התפקעה מצחוק לשמע דבריו, ואפילו

המורה לא הצליח להסתיר חיוך קל שנצנץ בעיניו, אך מפאת המשמעת ביקש ממנו לעזוב את החדר.

אחרי שהשלים את הלימודים בתיכון ועבר את בחינות הבגרות, למד משפטים בבוקרשט ועבד כמעט 30 שנה ככתב ברשות הרדיו הרומנית.

לפני כמה שנים ביקר בישראל ונפגש עם חבריו ועם אחיו דניאל מיכאלי שחי ברמת גן.

בשנת 2000 כאשר שהיתי ברומניה יצרתי קשר אתו ונפגשתי במשרדו שנמצא בבניין התיאטרון היהודי בבוקרשט. החדר היה גדוש בספרים וחוברות, ועל שולחנו ערמות ערמות של ניירות. הוא ישב מולי והתחיל לעדכן אותי על כל מה שעבר עליו מאז שנפרדנו וסיפר על החלטתו, אחרי שסולק כיהודי ממקום עבודתו בשירות הרדיו לפנות לתיאטרון היהודי כדי לנצל את הידע הרב שלו בשפת היידיש, ואכן לאחר זמן קצר נתמנה כמזכיר ספרותי של התיאטרון ועשה שם חיל. כמו כן, סיפר לי במצב רוח מרומם שהתחתן ונולדה לו בת זקונים שבסדר האחרון כבר שאלה את ארבע הקושיות.

לאחר שיחה ממושכת וידידותית שבה העלינו זיכרונות מעבר, נפרדנו לשלום, ולא תיארתי לעצמי שזו תהיה הפעם האחרונה שאני רואה אותו בחיים. אכן נדהמתי לשמוע כעבור שנה שמניו הלך לעולמו בטרם עת. במאמר שהופיע בביטאון איגוד הקהילות היהודיות מרומניה "Realitatea Evreiască" תחת הכותרת "נפל כוכב תרבות יהודית" הספידו אותו אנשי רוח ותרבות שונים.

וברוח הנאמר במסכת עירובין י"ח "מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו וכלו שלא בפניו" (כלומר אחרי שנפטר), העלו על נס את אישיותו ותרומתו המכרעת בעבודתו כמזכיר הספרותי של התיאטרון. הוא תרגם ליידיש ורומנית אין ספור מחזות מספרות העולמית. היעלמותו בטרם עת היא אבדה קשה לכל שוחרי תרבות ובמיוחד לאלה שהשפה יידיש שגורה בפיהם, ונהנים עד היום לשמוע אותה מעל בימות התיאטרון וכמובן לכל חבריו.

על פרופסור עמנואל מרדינגר ז"ל

(ליקט וערך שמחה וייסבוך)

ביוכימאי בעל שם בינלאומי. נולד בסוצ'בה בשנת 1906, למד כימייה, מדעי הטבע ומתמטיקה בצ'רנוביץ ואחר כך פרמקולוגיה בבוקרשט ופראג, שם הוסמך ב־1931.

את התואר ד"ר ברוקחות השיג בפררה, איטליה (1934) ואחר כך בכימייה

(1935) ובמדעי החיים (1939). התמנה שם למרצה (1934) ומרצה בכיר (1936) אך בזמן המלחמה גורש למחנה ריכוז נאצי שם הצליח לשרוד בזכות כישרונותיו ואף הציל אחרים. בשובו התמנה לפרופסור (1945–1947) בכימייה של תסיסות באוניברסיטת פררה.

בשנת 1947 היגר לארצות הברית ומונה פרופסור לביוכימייה ב-Roosevelt University Chicago וב-Loyola University Medical School (1947–1972). היה יו"ר האקדמיה למדעים של מדינת Illinois (1971–1974), חבר באגודת המיקרוביולוגית האמריקאית וחבר לשם כבוד באיגוד החברות למדעים רפואיים ברומניה.

אחרי פרישתו הוא עבר לפלורידה והתמנה (1976) כפרופסור כבוד לביוכימייה באוניברסיטת Gainesville. הוא נפטר שם ב־1997.

יצויין כי פרופ' מרדינגר היה אחיה של גב' אנה קרנר והוא הוציא את המשפחה לארצות הברית (ראו כתבה נפרדת על כך).

על אביגדור נוסבראוך ז"ל (לקוח מהספדו של יצחק ארצי ז"ל)

שנה אחת של אושר

עם מותו של אביגדור נוסבראוך ז"ל, הסתלק מתוכנו אחד הציונים הקשישים ביותר שנותרו בחיים. בן 92 היה נוסבראוך במותו. רק שנה אחת זכה לחיות בארץ. היתה זו שנת ההגשמה של אידיאל נעוריו, שנת ההגשמה של האמונה בתחיית ציון. מתוך 75 שנות ציונות, הוא פעל למענה במשך 74 שנה, בגולה. עם זאת, הלך לעולמו כאיש שבא על סיפוקו. למרות גילו המופלג, נהג לטייל בתל אביב ברגל, לעבור מרחקים גדולים. טיוליו אִפשרו לו לספוג את הציונות בהגשמתה, הוא חש על כל צעד ושעל, כי מאמציו לא היו לשווא.

לפני שלוש שנים יצא לי לפגוש את המנוח בעיר פעילותו – סוצ'בה שברומניה. מצאתי אותו עמוס עד לעייפה עיתונים ישראליים, שהגיעו לידיו בדרך עקיפה. אמנם העיתונים היו ישנים: חודשיים–שלושה מאז הופעתם. אבל נוסבראוך קרא בהם את הכל, כולל המודעות. ואכן, הוא היה מעודכן עד לפרט האחרון בנעשה בארץ, והיתה לו על כל דבר תגובה – חיובית או שלילית. בימים ההם עוד נלחם על זכותו לצאת. בבואו ארצה, לפני למעלה משנה. היה בין העולים שלא הסתירו את אושרם.

אביגדור נוסבראוך

נוסבראוך היה ציוני רומנטי, שהאמין במדינה למופת, באנשים למופת, באהבת ישראל ללא גבול, בסולידריות יהודית, ברוח אידיאליסטית וחלוצית. לא כל מה שראה בחלומו מצא בארץ: עם זאת לא היה מאוכזב. ההישגים הממשיים בארץ העניקו לו, במקצת, פיצוי על האכזבות, על ההתנגשות ההכרחית בין החלום למציאות.

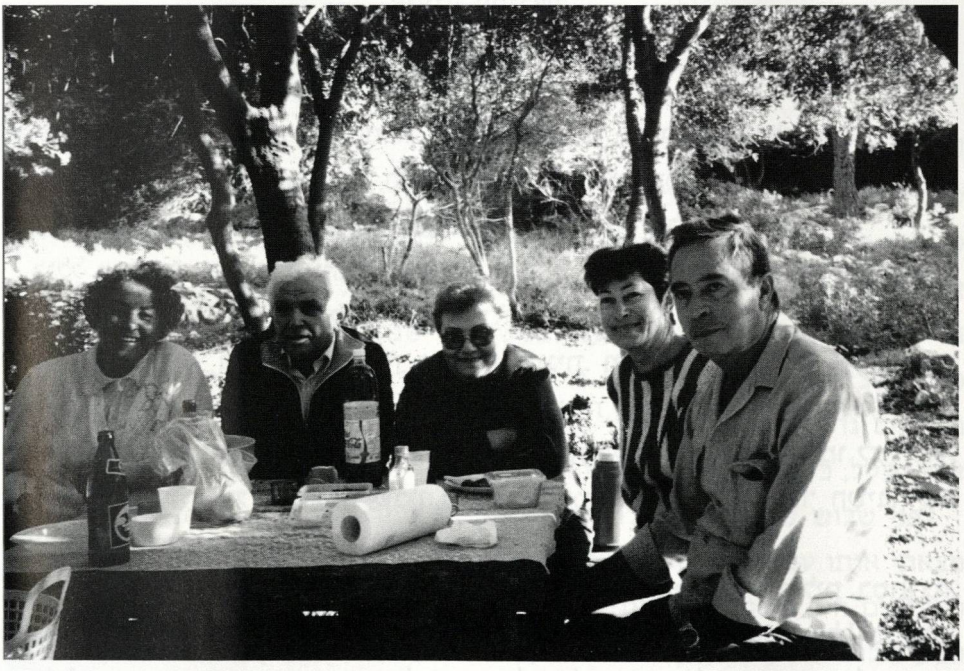
בגלל הזדהותו עם התנועה של הרצל, סולק נוסבראוך מהישיבה הגליצאית שבה למד. ב־1901 לא היו מסוגלים עדיין לראות ב"ישיבה" שלו את האפשרות של דו־קיום בין חינוך תורני־חרדי לבין פעילות ציונית. מאז היה נוסבראוך עסקן ציוני מתנדב, שביצע הלכה למעשה את המצוות הציוניות של תקופות חייו הממושכים: פעולה למען הקרנות, הסברה ציונית. פעילותו משתרעת על שנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה, על התקופה שבין שתי המלחמות ובשנים שלאחר השיבה של קהילות בוקובינה מגירוש טרנסניסטריה.

על אף היותו איש דתי, מצאתיו בין מנהיגי התנועה הציונית הכללית בסוצ'בה, אשר ללא מעצור נתנה את ידה לארגונו של "הנוער הציוני". הוא שלל בתכלית השלילה את ערבוב הדת עם פוליטיקה. לכן לא שעה להפצרותיו של המחנה הציוני־דתי, שניסה למשוך אותו לשורותיו. לעמדה זו נשאר נאמן עד ליומו האחרון.

עם אביגדור נוסבראוך הלך לעולמו איש תורה וחוכמה, ציוני מ"הגזרה הישנה", שהצטרף להרצל בראשית דרכו. הוא נשאר נאמן לאידיאל הציוני גם בימי הרדיפות הנאציות וגם בימי הרדיפות הקומוניסטיות. הוא לקח עמו את "עולם האתמול", את הציונות של חלום, מושגים הנשמעים היום כאגדה.

על יעקב (יאניו) פורר ז"ל (כתב מאיר קוסטינר)

חברותינו רבת השנים התחילה בשוץ בשחר נעורינו כאשר אנו גרנו ברח' צ'יפריאן פורומבסקו ויעקב גר ברח' ארמניאסקה. בין בתינו ברחובות אלה הפריד בית ושטח זרוע תירס של דודי ברוך קוסטינר מרח' יון קריאנגה. סבך התירס שימש מקלט מצוין למשחק שוטרים וגנבים ששיחקנו יחד. גם בצילה של עלוותו הענפה של עץ אגוזי המלך, שהיה בחצר ביתו של יעקב בילינו שעות במשחקי ילדים שונים.

יעקב (יאניו) פורר עם אשתו קוקה וחברים ביערות הכרמל

יעקב גורש עם משפחתו לשארגורוד שבטרנסניסטריה. שוטר יהודי שבא לקחת לעבודת פרך את בובי בן ה־16, אחיו של יעקב, ולא מצא אותו לקח במקומו את יעקב, אשר נקרע מחיק משפחתו ונשלח לעבודת פרך בוורברובקה על הבוג, והוא ילד בן 13 בלבד.

התנאים במחנה עבודה זה היו קשים מנשוא בעיקר עבור נער בגילו וכעבור כמה חודשים הוא חזר חולה ותשוש עם דלקת ריאות כבדה, אושפז לזמן ממושך בבית חולים ורק בנס נשאר בחיים.

אחרי החזרה מגירוש טרנסניסטריה היינו ביחד בקן תנועת הנוער הציוני בשוע. לאחר פעילות של כשנתיים יצאנו עם עוד כמה חברים להכשרה בסניף התנועה בצצקה שבאזור אורדיה. זכורים לי הלילות ששמרנו יחד שלא יגנבו את העגבניות בחלקת השדה שהיתה בסניף ההכשרה.

יעקב עלה ארצה ב־1947 עם פלוגה ב' של ארגון הצופים של התנועה. במלחמת השחרור הוא היה מגויס והשתתף בחפירת תעלות וביצורים בקיבוץ דגניה. אחרי שירותו הצבאי חזר לבית הוריו בכפר חסידים והתחיל ללמוד משפטים. בשנת 1953 נישא לקוקה לבית לזרוביץ'. בסיום לימודיו עבד כעורך דין עצמאי ואחר כך מונה לשופט בבית הדין לעבודה בחיפה.

כאשר עליתי ארצה ב־1960 התחדש הקשר בינינו. היינו נשואים, אבות לילדים ויחד חרשנו את המדינה בטיולים ופיקניקים עד שמחלה קשה הכריעה אותו.

יהי זכרו ברוך.

על קהת פליק ז"ל (כתב בנו שמואל)

קהת פליק נולד בשנת 1919, בן לשמואל ופייגה פליק. אביו היה עובד אדמה שניהל גם משק רפת חלב. המשפחה היתה קשורה קשר אמיץ לחצר החסידות ויז'ניץ, וקשרים אלו נשמרו גם לאחר שקהת עלה לארץ והיה ידיד אישי קרוב של האדמו"ר ר' לייזר הגר שליט"א, מנהיג תנועת החסידות של סרט ויז'ניץ בחיפה.

קהת שהגיע לבוקרשט, היה חבר ההנהגה של בני עקיבא ברומניה ונציגה ב"ברית הנוער", שאגדה את כל תנועות הנוער. שהה בבוקרשט בתקופת המלחמה, במהלכה פעל להצלת יהודים במחתרת, ואחרי המלחמה כאשר פעל להעלאת היהודים לארץ ישראל.

בנוסף לכך המשיך קהת את לימודיו האוניברסיטאיים ברומניה, גם בתקופות הקשות והחשוכות ביותר כאשר יהודים נזרקו ממוסדות האקדמיה. כה חזקה היתה זיקתו ללימודים, שהיו אף בניגוד להנחיות הנהלות תנועות הנוער שראו בכך קונפליקט מול המטרה המרכזית של הכשרת הפליטים להליכה לקיבוץ. אך קהת לא ויתר ושילב ספרא וסייפא יחדיו.

בזמן המלחמה סייע לפליטים יהודים שהצליחו להימלט מהמוות בארצות אירופה השונות ולהגיע לבוקרשט, וכמו כן סייע בהעברת עזרה למגורשי טרנסילבניה. הסיוע לפליטים כלל מתן מחסה בנקודות הכשרה בלתי לגאליות שהוקמו לצורך זה, וליצירת הקשר בינם ובין הארץ.

בשנת 1945 התחתן קהת עם פנינה לבית זילברשלג, אשר הצטרפה אליו גם במאמצי הסיוע לפליטים והיתה אחראית על חלוקת הקצבאות החודשיות לפליטים שהגיעו, כדי לאפשר להם להתקיים עד שיוכלו לעזוב ולעלות לארץ. העבודה נעשתה במחתרת ותוך חירוף נפש אמיתי. הדבר היה כרוך גם בהוצאת תעודות מזויפות לפליטים כדי שלא ייעצרו על ידי המשטרה וגם לכך דאג קהת.

עם סיום המלחמה טיפל קהת בריכוז העולים והכנתם לנסיעה לארץ, העברתם לאוניות וסידורם בארץ, כגון שיבוץ בקיבוץ הדתי ובמיוחד בכפר עציון, קיבוץ שאליו היה לו קשר אמיץ. לאחר שזכה לטפל במשלוח העולים לארץ ישראל, עלה גם קהת לארץ בשנת 1945 והצטרף לגרעין של הקיבוץ הדתי במכורה יחד עם אשתו פנינה. לאחר עלייתו לארץ שימש גם כמרכז סניף בני עקיבא בתל אביב.

בהמשך החל לעבוד במשרד הסעד כמפקח המחוז הצפוני על מוסדות נוער קשיי חינוך (מיפת"נים), ובמקביל עבד בשעות הערב בניהול בית ספר תיכון ערב "גבע". כמו כן תרם מזמנו וממרצו להנהגת תנועת הנוער הדתי העובד והלומד.

סיפור אותנטי זכיתי לשמוע מפיו של מר יהודה שוהם, אחד מהפליטים שהגיעו מהונגריה לרומניה. הוא זוכר כיצד קהת קיבל אותו בהגיעו לבוקרשט, ארגן לו מקום מסתור, לינה ואוכל, וטיפל בו עד עלייתו ארצה. רעייתו של קהת, פנינה, נתנה לו מדי חודש את הקצבה שנדרשה למחייתו.

קהת פליק נפטר בדמי ימיו בכ"ח באלול תשל"ח (1978) והוא בן 59, הותיר אחריו במותו את רעייתו פנינה, בנו שמואל ובתו ציפורה.

על יעקב (ז'קי) ואריקה שטרומינגר ז"ל
(כתב מאיר קוסטינר)

את יעקב הכרתי כשהורי עברו דירה לרח' פטרו ררש. בשכנות קרובה, בבית השלישי, גרו סבו וסבתו ויעקב בילה אצלם רוב הזמן. ביניינו היתה תחרות לבנות דגמי סירות – מי בנה סירה יפה יותר. חומר הגלם לבניית הסירות היה קרשים מארגזי סוכר שהיינו משיגים מחנויות המכולת. ביחד גם שיחקנו מחבואים ליד האטליזים (פלייש קליטלך) שהיו מול ביתנו. בטרנסניסטריה נפרדו דרכינו אבל אחרי המלחמה נפגשנו שוב. למדנו יחד באותה כיתה בבית הספר התיכון היהודי. גם בתנועה, קן הנוער הציוני בשוץ, היינו ביחד. יעקב היה חבר בקבוצת הבחורים "כרמל". באותו קן בקבוצת הבנות היתה חברה בקבוצת אבא ברדיצ'ב אריקה ווגנר אותה יעקב נשא כעבור שנים לאישה. אחרי הלימודים בתיכון למד יעקב בבית הספר החקלאי קולטורה בבוקרשט.

אחרי חיסול התנועה הציונית ברומניה חזר יעקב לשוץ, התקדם יפה בעבודה והגיע לתפקיד בכיר במערכת המסחר הממלכתית בשוץ. יעקב היה בעל ידע נרחב בתחומים רבים. בינתיים הפכנו למשפחות כל אחת עם ילד, המשכנו להיפגש ולבלות ביחד. מקום מפגש קבוע היה בגן העירוני כאשר האמהות יצאו עם הילדים לטייל. יעקב, אריקה ובנם אחים עלו ארצה בשנת 1960 ולאחר חבלי הקליטה הרגילים הסתדרו יפה. יעקב המשיך גם להתעסק עם התחביבים שלו: האזנה למוזיקה קלסית והרכבת רשת רכבות ממיניאטורות אמיתיות ולא מקרשים של תיבות סוכר. אריקה המשיכה לפתח את הכנסת האורחים המסורתית שלה. חברותנו נמשכה עד שמחלות אכזריות קטלו את שניהם. יהי זכרם ברוך.

על ד"ר סילביה שטרנליב ז"ל (כתב שמחה וייסבוך)

גורלה של אישה אמיצה

סילביה נולדה בשנת 1924 בסוצ'בה. בגיל צעיר חלתה בשיתוק ילדים ואף כי עברה ניתוח התקשתה בהליכה ונשענה על מקל. כבר כילדה בלטה בכישוריה היוצאים דופן, כאשר הצטיינה בציור, חיבור שירים ובשפה האנגלית.

היא עברה בגירוש את כל התלאות וחזרה לעיר מולדתה סוצ'בה יחד עם בני

משפחתה. אחרי שהשלימה את לימודיה בתיכון, נסעה לעיר טימישוארה ושם למדה רפואה בפקולטה המקומית. בשנת 1948 הצליחה לשכנע את השלטונות שנכותה הוחמרה בטרנסניסטריה וכי קיימת אפשרות לשפר את מצבה על ידי ניתוח בחו"ל. וכך קיבלה אישור לצאת את רומניה. הגיעה בגפה לווינה ושם המשיכה בלימודיה בפקולטה לרפואה שבאוניברסיטה וסיימה בהצטיינות ב־1953 בקבלת התואר של רופאה פסיכיאטרית. באותה שנה היגרה לארצות הברית ושם התחילה את מפעל חייה שבעצם חבקה את המדינה כמעט מחוף לחוף. חרף המדיניות העוינת של הממסד הרפואי באמריקה כלפי רופאים בוגרי פקולטות בחו"ל, היא עבדה בהרבה מקומות וזכתה להערכה רבה. וכך עבדה בבית החולים ברוקלין ב־1953–1954, בקולומביה יוניברסיטי 1954–1955, במכון לבריאות הנפש באיובה 1955–1957, בהדרכה בפסיכיאטריה בדקוטה 1957–1958, וכמו כן בצוות של פסיכיאטריה לילד באוניברסיטה של מיזורי 1961–1962. בנוסף לכל אלה היא היתה פסיכיאטרית בכירה בבית חולים הממשלתי בדרום פלורידה 1958–1961, דירקטור קליני במחוז לרפואת הנפש באברדון 1961–1963 וסגנית דירקטור בית חולים הממשלתי בביסמרק דקוטה 1963–1966.

סילביה שטרנליב

היא פרסמה מאמרים מדעיים והיתה חברה באיגודים האמריקאיים לפסיכיאטריה וליקויים שכליים. היא היתה מרצה ויועצת מבוקשת בנושאי נישואים, משפחה

וילדים והדריכה בקולג'ים ואוניברסיטאות. בחיים הפרטיים הצליחה פחות כאשר בעלה עזב ונאלצה לגדל לבד את שלושת בניה, דבר שעשתה במסירות רבה.

בשנת 1971 חלתה בסרטן עם גרורות אך נלחמה ברצון וחוזק נפשי נדיר במחלה עד לשנת 1979 כאשר המחלה הכריעה אותה.

למרות כל הקשיים היתה תמיד אופטימית, מלאת מֶרֶץ ושמחת חיים, עם הרבה חוש הומור ותמיד במצב רוח מרומם אפילו ברגעים קורעי לב. היתה אימא נפלאה שתמיד בניה היו בראש מעיניה. בנה, אורי נוימן, גר בברוקלין ועובד בחברה קדישא. הבן השני, קרים נוימן, מלמד לימודי קודש בבית ספר יהודי, גרוש ואב לארבעה. הבן הצעיר ד"ר ג'פרי שטרנליב, מוח מבריק בדומה לאמו, ממשיך בדרכה כרופא פסיכיאטרי מצליח, נשוי לשושנה לבית פהר, ד"ר לסוציולוגיה ומחברת הספר "Passing over Easter" ולהם שני בנים אבי ויהושע ובת סילבי.

על יוסף שכטר ז"ל

(כתבה אלמנתו פנינה שכטר וערך מאיר קוסטינר)

יוסף – אביו של אבי, גדל בבית ספוג תורה וחסידות. אביו ר' ברוך זצ"ל ידוע היה בהתמדתו ובמסירותו ללימוד תורה. יוסף זכה ללמוד בחדר רק עד גיל 11. אז החלו פרעות ביהודי בוקובינה שאילצו את היהודים להילחם על קיומם.

בני משפחתו של יוסף הסתתרו ביערות בוקובינה. שם נורתה אמו למוות כשהיא מסוככת בגופה על בנה הצעיר ומצילה את חייו. יוסף שותת דם ניצל בחסדו של בורא העולם והמשיך להיאבק על קיומו. שנות בחרותו עברו עליו תוך כדי מלחמת העולם השנייה כשביהודי אירופה נערכת שואה שגדעה שליש מהעם היהודי.

בשנת 1948 עלה על אוניית המעפילים "אקסודוס" ולאחר טלטולי אינסוף הגיעה האונייה ארצה. היישוב היהודי בארץ עמד אז לפני המערכה הקשה ביותר – מלחמת הקוממיות – ויוסף התגייס מיד לצה"ל. הוא נלחם בלטרון, שם התחולל אחד הקרבות המרים ביותר במלחמת העצמאות. יוסף נפצע פצעים קשים בקרב, ותקופה ארוכה שכב מחוסר הכרה, רק בנס חזר לאיתנו.

בביתו החם שררו אהבה ורעות והבית הפך לסמל שהשכינה שורה בו. את שלושת ילדיו חינך לאהבת תורה ויראת שמים. חפצו ורצונו היה ללמד את ילדיו

את ערכי היהדות – תורת ישראל ומצוותיה, דבר שלא זכה לו בעצמו מחמת הפרעות ומלחמת העולם.

כשהוא עוד צעיר לימים תקפה אותו מחלה קשה שהכריעה אותו. למרות סבלו הרב ולמרות שידע את חומרת מצבו נהג להשיב לשואלים לשלומו כשחיוך נסוב על פניו – כי הוא מרגיש ב"ה טוב. כל דאגתו היתה שלא להטריד ולצער איש. בכ"ג בסיוון תשמ"א השיב את נשמתו הטהורה לבוראו והוא רק בן 53 שנים.

כעבור שלוש שנים ויומיים, בכ"ה בסיוון תשמ"ד, מת מפצעיו שנפצע בפעולה צבאית בלבנון בנו אבי, והוא רק בן 20. פנינה אמו נאלצה להתמודד לבד עם הכאב של השכול וכתבה שיר בפרוזה לזכר בנה. את השיר "לאבי מאימא" הקריאה פנינה בקונגרס המשוררים העולמי שהתקיים בחיפה בספטמבר 1992 וזכה להד עצום. להלן שורות מעטות משירה:

"...הכיפה שלך מונחת על שולחן הכתיבה שלך,
כדור הקלצ'ניקוב טבע בה חור ענק...
...בראשך היפה, עם התלתלים השופעים שכה אהבתי,
השתילו צינורות מתוחכמים, שהובילו מוגלה לתוך שקיות פלסטיק.
...עיניך היפות הביטו בלי לראות דבר...
...איננו יודעים: האם סבלת ייסורי תופת?
האם נשמתך ידעה, שבגיל פחות מ־20 שנה
אתה עתיד להגיע לארץ הרקיעים, לזיו הקדושה במרומים?
...בבית החולים מעין דמעותיי הלוהטות
השאירו אותך באותו מבט בוהה...
30 יום נאבקו השמים והארץ, עליך, עד שמלאך המוות הביא
את בשורתו שלעולם, לעולם, לעולם לא נראה אותך שוב...
פעמים אני נכנסת לחדר שלך... הכיסא שלך ריק
אני מביטה וחולמת בהקיץ... כעת מעט
שנותיך, שהוקפאו בתמונות הם רוב עיסוקי...
...אני קרועה ברגשותיי, כלואה בכאבי, הכאב שבאובדן.
אבי'ל'ה, אבי'ל'ה, אבי'ל'ה."

על פרופסור ליבי שרף ז"ל (כתבה אלמנתו)

נתבקשתי לכתוב על ליבי. כיצד אפשר לתמצת? אלה חיי אדם כה רב־גונים, פעלתניים ומלאי מעש וזה יקשה עלי מאוד, ובטוחני שאעשה עוול כלשהו. בכל זאת החלטתי לציין אמנם ברפרוף, כמה ציוני דרך בחייו הפוריים.

ליבי היה בעיקר "מנטש": אדם אוהב בריות, רופא, מדען, בעל נפש פיוטית וידען. בן יחיד להוריו קלרה ז"ל וד"ר זאב שרף ז"ל. כישרונותיו התגלו בגיל צעיר מאוד. בן 6 כבר עלה לבמה ובגיל 9 שיריו פורסמו בעיתון "Dimineața Copiilor" בתפוצה ארצית.

פרופסור ליבי שרף

לימודיו בבית הספר התיכון הופסקו עם ההגליה לטרנסניסטריה. בשארגורוד למרות התנאים שאין צורך לתארם כי כבר תוארו על ידי אחרים, המשיך לבי לכתוב, אמנם בבטן מקרקרת מרעב, שירים וגם מחזות, שהוצגו בבית היתומים בלאגר (חלקם מופיעים בספר זה). לדאבוני לא נשמרו כתביו ורק חלק זעום אספנו מידידים במשך השנים.

בשובו מהמחנה, עם השלמת לימודיו התיכוניים, התקבל ליבי לפקולטה לרפואה ביאסי. בו בזמן פעל רבות במסגרת תנועת בית"ר. כשסוף סוף הגיע תורו לעלייה, התברר שהוריו לא קיבלו מקום באונייה, ומחוסר ברירה ולאחר התלבטויות לא

קלות, עלה על סיפון אוניית "פאן קרסצ'נט" בגפו, כשבאחריותו ובהשגחתו היתה קבוצת ילדים. אך האונייה הזאת וגם "אחותה" "פאן יורק" הגיעו לקפריסין בליווי הצי המלכותי הבריטי, ורק כעבור ארבעה חודשים, כשהצליח "לסדר" תעודה מתאימה בתור נער צעיר, חלומו הגדול התגשם סוף סוף והוא עלה ארצה, כמובן יחד עם קבוצת הנערים שבהשגחתו.

בהתגייסותו לצה"ל ראה ליבי חובה קדושה כי בכל מעודו היה ציוני, תורה שספג מאביו שהעניק לו בהיוולדו את השם ליבי, הלקוח משירו של יהודה הלוי: "ליבי במזרח ואנוכי בסוף מערב". אף על פי שבזמן שירותו הצבאי היה בודד בארץ ללא משפחה תומכת וללא חברים, גאוותו וסיפוקו היו שהשתתף במלחמת העצמאות בחטיבת אלכסנדרוני וסיים את שירותו במילואים בדרגת סרן.

בשנת 1949 נודע לליבי כי תיפתח הפקולטה לרפואה לתלמידי המשך בירושלים והוא נרשם אליה. עדיין לא ניתן לפתוח את השנים הראשונות של הפקולטה מחוסר מעבדות, משום שהקמפוס על הר הצופים לא היה נגיש. הפקולטה היתה פזורה בבניינים אחדים ובתנאים לגמרי לא אידיאליים, בלשון המעטה. אבל המחזור הזה זכה למורים ופרופסורים מדרגה הראשונה כגון פרופ' צונדק ז"ל, פרופ' רחמילביץ האב ז"ל וכדומה להם.

ליבי שלט בשש שפות אך ידיעתו בשפתנו היתה מצומצמת. למרות זאת, התמנה ליו"ר ארגון הסטודנטים לרפואה, תודות לחוש הצדק והיושר, והיות והקולגים שלו ראו בו מנהיג הדואג לכול.

בסיום לימודיו עבר ליבי מירושלים לתל־השומר, שם עשה את הסטאז' בבית חולים שבהנהלתו של פרופ' חיים שיבר/שיבא ז"ל, שם גם עלה בסולם האקדמי עד דרגת דוצנט. פרופ' שיבא זיהה את הפוטנציאל הטמון בליבי, השיג מילגה ושלח את שנינו להשתלמות בארצות הברית בבית חולים Henry Ford שבדטרויט, מישיגן. שם מצאנו לא רק מנהל ומדען מהדרגה הראשונה אלא גם בן אדם וחבר, שעמו ועם משפחתו אני בקשר עד עצם היום הזה.

בתום ההשתלמות כשהודענו למנהל על החלטתנו לחזור ארצה, שאל: "מה יש בישראל שאין בארצות הברית?" הסברנו לו: "שם ארצנו." הוא התקשה להבין, לכן עשינו פשרה, נמשיך את עבודת המחקר עמו גם מישראל על ידי שליחת חומר זה לזה. העבודה היתה על המיקרוסקופיה האלקטרונית של מערכת ההובלה בלב, שטח שבו גם אני השתלמתי בדטרויט.

בארץ ליבי היה שקוע בעבודה היום יומית בבית החולים וכמובן גם בפקולטה לרפואה באוניברסיטת תל אביב. במסגרת החברה הקרדיולוגית ובמיוחד הקלינית,

אירגן ליבי קונגרס של קרדיולוגים בין לאומי, בהצלחה מרובה, ובעקבותיו עוד קונגרס בינלאומי בארץ של האיגוד אסיו־פסיפיק וכו'. פעולותיו הברוכות הביאו את הקולגים שלו לבחור בליבי ליו"ר האיגוד הקרדיולוגי בישראל.

בד בבד לא הזניח ליבי את הכתיבה: אך הפעם היא הוקדשה לכתיבה מדעית ולא ספרותית. מאות מאמריו פורסמו בעיתונים המקצועיים:
American Journal of Cardiology, Journal of American Medical Association, American College of Cardiology. ובספר הידוע בעולם The Heart. כמו כן, כתב ליבי גם ספר מחקר על Pre-Excitation Syndrome: Facts and Theories הנמצא בספריות בארץ ובארצות הברית.

באוניברסיטת תל אביב שם פעל בוועדות שונות, לימד, ובחן סטודנטים לקבלת התואר וכו', קיבל תואר פרופסור, לאחר שטיפס בסולם הדרגות האקדמיות כמקובל.

השנים חלפו ושנת השבתון הגיעה. שוב הוזמן ליבי לארצות הברית להמשך מחקריו בקרדיולוגיה בסיסית באמצעות מיקרוסקופיה אלקטרונית. הפעם נמשך הפרויקט יותר מהמצופה ונאלצנו לשהות בארצות הברית יותר מהמתוכנן. אך למרות תנאי המחקר הנהדרים, המשכורות המכובדות והחברים הרבים שנקשרנו אליהם במשך השנים, ובמיוחד בחוג "מימונידס" (רמב"ם) שארגנו עבור הרופאים היהודים של האוניברסיטה, כדי שילמדו יחד, גברו געגועינו לארץ שעליה חלמנו, ואל ההורים המזדקנים, והחלטנו לחזור ארצה. לא עזר כל שכנוע ופיתוי, ביניהם גם העובדה שליבי התקבל כחבר מן המניין ל-American Heart Association אשר פתוחה רק לאזרחי ארצות הברית, והוא בין היחידים שהתקבל לאגודה זו מבלי להיות אזרח, ליבי סירב בכל תוקף לקבל אזרחות אמריקאית. אותו עניין מעל לכול, הפציינטים – לכל אדם שפנה אליו היתה לו אוזן קשבת ולב אוהב, ושום מאמץ לא הרתיע אותו מלעזור לזולת.

כזה היה האיש וכך נשאר בזיכרונם של רבים גם אחרי לכתו. וכי כיצד אפשר לשכוח את האדם והרופא שתמיד קיבל כל חולה בחיוך ובשפע של סבלנות והבנה. הוא טען תמיד: רפואה זה לא מקצוע, זו אמנות. הידע חשוב, אך לא פחות חשובה האנושיות. תמיד רדף צדק. כמו כן הוא מצא תמיד דרך להרגיע ולעודד גם את החולים הקשים ואף לתת להם זיק של תקווה.

יש אומרים שאלוקים ברא את ליבי ואחר כך שבר את התבנית. הוא היה אדם במלוא מובן המילה, בעל תכונות מיוחדות, וליבי חסר לי מאוד וגם לרבים שדואבים את לכתו.

מפתח שמות אנשים, מקומות ותמונות

Index of names, locations and pictures

מפתח שמות אנשים

א

אאוגנשטיין, א., 31

אבוש, מינה, 276

אבוש־דרוקמן, א., 138

אבנר, מאיר, 43, 306, 439

אברהם, א., 117

אברהם, קלמן, 38, 608

אברמוביץ, שמעון, 57 (ת.)

אוארבך, יהודה, 480, 484, 644

אובדה (Obada), 583

אובוכוב, 348, 349

אוברווגר, שמואל, 37, 81, 420, 436, 480, 643, 644 (ת.)

אוברווגר־אאורבך, סלי, 29

אוגנשטיין, חנה, 38

אוזה (OSE), 19, 27, 256, 286, 305, 341, 556, 568, 586

אונגריש, 439

אונגריש, פולדי, 130

אוניקובסקי, יונה (מדי), 270, 271

אוסטפלד, 81, 150, 372

אוסטפלד, משה, 620

אוסטפלד, ר., 137

אוסטפלד, רוברט, 74

אופנהיימר (קרצנר), שרה, 247, 319

אופנהיימר, דוד, 249

אופנהיימר, זאב, 249

אורבך, מדי, 408 (ת.)

אורנדוביץ, בוקור, 328

אורנדוביץ, מילוצו, 496

אורני, אברהם, 648

אורני, בת שבע, 644, 646 (ת.), 647, 648

אורני, יואב, 644, 648

אורני, עזרא, 648

אורני, צבי, 311, 644, 646 (ת.), 647, 648

אורני, ראובן, 648

אורני, רחל, 648

אורנשטיין, הניה, 555

אורנשטיין, יהושע, 555

אורנשטיין, מרדכי, 555

אורנשטיין, רבקה, 301
אורציו־בורציו, 140
אושרוביץ, ליקה, 73
אחד העם, 496, 646
איזוליס, בלנקה, 27, 44, 45 (ת.), 50, 247, 306, 313, 328, 354, 356, 373, 415, 418, 491, 496, 502, 505, 544, 561, 572, 607, 620, 626
איזנטל, אטל, 301
איטאנו, מורי, 255
איידינגר, אדי, 307
איידינגר, בנימין, 151
איידינגר, יוסף, 250
איידינגר, לייב, 249
איידינגר, מנחם מנפרד, 32, 74, 249, 250 (ת.), 420
איידינגר, פרדי (פצקו), 31, 32, 36, 270, 424, 626, 628, 629, 633, 634
אייזנברג, 532
אייזנברג, מנדל, 43
אייזנטל, דוד, 37, 40, 62
אייכמן, אדולף, 98
איליוצה (Iliuță), 102
אילן, יצחק, 13, 245, 649 (ת.)
אילן, מלכה (קוקה), 649
איציק, ארנה (הרמן), 254
איציק, לאון, 27, 72, 254
איציק, מוזס, 254
איציק, קולט־קטה, 73, 254
איציק, רוזה, 254
איצקוביץ, אברהם לייב, 608
איצקוביץ, חיים, 608
איצקוביץ, חנה, 383 (ת.), 384, 607 (ת.), 608, 610, 611, 612
איצקוביץ, לוציקה, 608
אכסלרד, 406
אלברטון, מוטי, 633
אלברכט, ארנסטינה, 27, 79
אלטמן, ברנרד, 152, 567
אלטמן, גוסטה (שמלצר), 561, 567, 568 (ת.)
אלטמן, דוד, 561, 567, 568 (ת.)
אלטמן, סיגריד, 152, 567
אלטמן, סנטה, 32, 33 (ת.), 34, 559, 567 (ת.)
אלטקופף, לאון, 28
אלטר, ברוך, 304
אלטרסקו (היבנר), יטי, 73
אלטרסקו (זינגר), ויויאן, 354
אלטרסקו, אליעזר (לוצ'יאן), 400
אלטרסקו, גאונה, 401 (ת.)
אלטרסקו, דיעה, 401 (ת.)
אלטרסקו, ליאור, 401 (ת.)
אלטרסקו, מירון, 354
אלטרסקו, סילביאן, 354
אלינסון, שמיל, 557
אלנבוגן (רוקנשטיין), יטי, 255, 256 (ת.), 344 (ת.)
אלנבוגן, בני, 152
אלנבוגן, הילדה, 426
אלנבוגן, זוניו, 81, 596
אלנבוגן, חיים, 426
אלנבוגן, יוסף, 27, 77
אלנבוגן, ישראל (נצי), 257
אלנבוגן, לוצי, 426
אלנבוגן, לייב, 98, 152
אלנבוגן, מגדה, 258
אלנבוגן, מקס, 27, 596
אלנבוגן, סינה, 426
אלנבוגן, שילו, 132, 506, 508
אלתר, אליעזר, 62, 623
אלתר, ברוך, 37, 39, 47, 81, 256
אלתר, דוד, 37, 39
אלתר, יוסל, 47

אלתר, יוסף, 81, 152, 256, 257
אלתר, משה, 47
אנדרייוויץ־מור, יוליוס, 116
אנדרמן, א., 73, 138
אנדרמן, אנה, 588
אנדרמן, אריך, 72
אנטונסקו, יון (Ion Antonescu), 21, 54, 98, 100, 105, 109, 113, 247, 329, 336, 452, 503, 578, 592
אנטשל (בק), מלי, 258
אנטשל (זילברמן), פליצ׳יה, 259
אנטשל, דורי קרול, 259
אנטשל, דנה, 259
אנטשל, הרטה, 258, 259
אנטשל, לאון, 258
אנטשל, מאוריציו לאונרד, 259
אנטשל, פרדי (פרידריך), 148, 258
אניקו, שולמית, 296
אנסקי, 28
אנצ׳ל (בראונשטיין), חדוה, 259, 260 (ת.)
אנצ׳ל (לוי), ניצה, 262
אנצ׳ל, אורן, 262
אנצ׳ל, אמיר, 262
אנצ׳ל, דולב, 262
אנצ׳ל, יעקב, 262
אנצ׳ל, נדב, 262
אנצ׳ל, נועה, 262
אנצ׳ל, ניר, 262
אנצ׳ל, עידית (עמית), 262
אנצ׳ל, רון, 262
אנצ׳ל, תומר, 262
אנצ׳לזון, לאה, 57 (ת.)
אספלר, חנה, 538
אספלר, ישראל לייב, 538
אפלר (היבנר), אסתר, 263 (ת.)
אקס (גליקמן), פרימה (מוצי), 264 (ת.), 304
אקס, אדולף, 390
אקס, יונס, 264 (ת.), 265, 304
ארג׳נטויאנו (C. Argentoianu), 42
ארונוביץ, גוטה, 74
ארונוביץ, מ., 112
ארונוביץ, סוניה, 275
ארונוביץ, רפי, 113, 275, 652
ארליך, זרח, 47, 153
ארצי (הרציג), יצחק, 15, 16, 108, 253, 270, 272 (ת.)
ארצי (ליקוורניק), מימי, 15, 17, 266 (ת.), 272 (ת.)
ארצי, בן, 273
ארצי, יונתן, 273
ארצי, שלמה, 272, 273
אשכנזי, 82, 255

ב

באלי (Bally), 25
באנדל, יוסל, 26
באקראט, 430
באר, גרטרודה, 287 (ת.)
באר, פרץ, 287 (ת.)
באר, שמעון, 287 (ת.)
בארשטוב, פאול, 29
בגין, מנחם, 524
בוגדאן הראשון (Bogdan I), 23
בוגן (סרברניק), רעיה, 274
בוגן (רימר), אוטיליה, 276
בוגן (רכמוט), קוקה (דורה), 276
בוגן (שרפינסטר), 439
בוגן, א., 42
בוגן, אליאס, 79, 153, 275, 439
בוגן, ב., 42
בוגן, ברל (ברנרד), 275, 276, 298
בוגן, דוב, 30

בוגן, ז., 42, 119
בוגן, זיגי (זיגמונד), 274 (ת.), 275, 276, 298
בוגן, זיגי (זימונד), 274
בוגן, זלמה, 651
בוגן, חיה, 439
בוגן, יעקב, 296, 297
בוגן, לוי, 153
בוגן, ליאו, 26
בוגן, מנדל, 43, 79
בוגן, משה, 82, 439
בוגן, סאלי, 153
בוגן, עמליה, 296
בוגן, פ., 42
בוגן, פרידל (פרידריך), 30–32, 275, 298
בוגן, רעיה, 274 (ת.)
בודורואגה (Bodoroaga), 283, 365
בודינגר, איזידור (יצחק), 60 (ת.), 61
בודינגר, עדי, 481
בוטנרו, 137, 154
בוימוביץ, 137
בוימוביץ (שעכטמן), בלה, 73
בוימן, חיים, 82, 376, 378, 409, 553
בוכוורק, 336–338, 340, 419, 507, 508
בולוקן, טראייאן (Traian Bolocan), 141
בונא, טראיאן, 100, 141, 563
בונד (Bund), 28
בוקסבאום, 73
בורסוק, 385, 595
בורסי, שמואל, 401
בורר (וייסברג), שלה, 73
בורשטיין, 477
בטצייג, רחל, 607, 608, 611, 612
ביאליק, 510, 556, 645, 646
ביברינג, 588
בייט, הנס, 591
ביינר, הרמן, 43, 79, 570
ביינר, יוסף, 28
בינטל, יעקב, 73
ביסטריצקי, נתן, 31, 38
בירר, 527
בישוף, 74
בל, היינריך, 476
בלאושטיין, ז., 41
בלום, 45
בלום, ריכרד, 34 (ת.)
בלומנטל, פולי, 650
בלומנפלד (אברמוביץ), קורינה, 278
בלומנפלד, ברוידה, 277
בלומנפלד, ברונו, 278
בלומנפלד, מגדה, 277
בלומנפלד, מיכאל, 277, 278 (ת.)
בליי, בומה, 30, 38, 40
בליי, יטי, 155, 522
בליי, מלציא, 40
בליי, צבי, 37
בן גוריון, דוד, 383
בן דרור (הורטיג), לאה, 278
בן נתן, אשר, 634
בנט, חיים, 70
בסלר, 45 (ת.)
בסלר (ליטמן), נלה, 281 (ת.), 282
בסלר (נוישטד), קלרה, 282
בסלר, אהרון, 73
בסלר, אהרון לייב, 623
בסלר, ברטה, 74, 82
בסלר, יוסל, 281
בסלר, יוסף, 282 (ת.)
בסלר, יצחק (איזיו), 32, 126, 281 (ת.), 548
בסלר, מלי, 281
בסלר, סנדפורד, 282
בסלר, עמליה, 282 (ת.)
בסלר, רחל, 155, 281

בסקס, 477, 479
בק, אלברט, 40
בק, דב, 40
בק, הנזי, 40
בקל, 45, 283, 498
בקל, דוד־ויקו, 276, 283
בקל, משה, 276
בקל, נחום, 82, 283, 307, 554
בקל, צילי, 283
בקל, רנטה (גוטה), 283
בקר (הרמן), רגינה, 284
בקר, אברהם־מריו, 284
בקר, אלטר, 28
בקר, מרצל, 419, 510
בקר, עופר, 286
בקר, צבי הרש, 82, 117, 155, 284, 649
בקר, רבקה, 286
בקר, שעיה, 285
בר (וייטמן), רות, 54
בר (שלפר), גרטרוד, 286, 287
בר, סימון, 288
בר, פולדי־פרץ, 287, 288
בראדר, 74
בראון (זיידלר), מירה, 288
בראון, בורשי, 130
בראונר, 27
בראונשטיין (פינקו), רשל, 259, 260 (ת.)
בראונשטיין (שולימוביץ), חיה, 155, 471
בראונשטיין, אברהם, 155, 259
בראונשטיין, לייזר, 259
בראונשטיין, מינה, 259
בראונשטיין, נוח, 259
בראונשטיין, שולם, 259, 260 (ת.)
בראור, 77
בראמביר, 73
בראן, יידל, 304
ברבר, הרש, 26
ברבר, זיגפריד, 27, 30, 155
ברבר־וויז'ניצר, ריקה, 29, 30, 155
ברגמן, ארנסט דוד, 513
ברגמן, יעקב, 37
ברדיצ'ב, אבא, 33, 34, 396, 403, 404, 424, 661
ברויער (הרב), 607
ברול, נחמן, 57 (ת.)
ברומברג, צילה, 82, 156, 583
ברומברג, שלמה, 82, 101, 156
ברוקר, אורה, 401
ברוקר, דוד, 342
ברוקר, דוד (דדי), 401
ברוקר, יעטי, 342
ברוקר, מטה, 275, 342
ברוקר, פולדי (לאופולד), 342, 401
ברזניץ, 72
ברזניצקי, 418, 534
ברחד, דב, 620, 622
ברחד, טניה, 620
ברטפלד (פאכטר), ליאורה, 536
ברטפלד, בת שבע, 536
ברטפלד, יהושע, 536
ברטפלד, יעקב, 61 (ת.)
ברטפלד, ליאון, 536
ברי, שלמה, 27
בריד, אדלה, 259
ברייר, מנחם, 408
בריל, דודיקה, 611
בריל, נתן, 57, 611
בריל, רוזה, 611
ברילאנט, אטי, 74
ברילאנט, אמיליה, 74
ברינזון, 73, 74
ברל (שכטר), אסתר, 156, 248, 318

ברל, דוד, 318
ברל, זיגי, 507
ברל, רחל, 38, 248, 318
ברן, זאב, 547
ברן, חנה, 547
ברן, יהודה, 547
ברן, מרים, 547
ברנדס (שטרנליב), רחל (רלה), 289 (ת.)
ברנדס, איתי, 290
ברנדס, אפרים (מרדכי), 276
ברנדס, ברל, 69
ברנדס, חנה, 290
ברנדס, נואל (נורי), 289
ברנדס, קורנל (קופל), 289
ברנדס, שיר, 290
ברנדס, תומר, 290
ברנטל (דנקר), פאולה, 74, 113, 277, 292
ברנטל, ברטה, 290
ברנטל, דוד, 93, 156, 290–292
ברנטל, זיוה, 292
ברנטל, יוסף, 59, 61, 290
ברנטל, יעקב, 74
ברנטל, לאון, 277, 290, 292
ברנטל, מאוריציוס, 292
ברנטל, מנדל, 290, 292
ברנטל, פאני, 157, 290, 291
ברנטל, קלרה, 290, 292
ברנטל, רובין (ראובן), 290, 292
ברנע, יעקב, 287 (ת.)
ברנשטיין (שלפר), הרטה, 287 (ת.)
ברנשטיין, מנחם, 130
ברנשטיין, מרצל, 287
ברנשטיין, מרקו, 287 (ת.)
ברנשטיין, קלאריס, 73
ברעם, אילן, 249
ברעם, שלומית, 249
ברקוביץ, אנוצה, 73
ברקוביץ, מלבינה, 157
ברקוביץ, פיליפ, 77
ברקוביץ, רבקה, 560
ברש, חיים, 57 (ת.)
בשכט (Basechet), 56

ג

גבור, 28 (ת.)
גבור, א., 29
גבור, אדולף, 27, 54, 76, 157
גבור, יאנקו, 27
גבור, נתן, 27
גבור, ק., 137
גבור, שמואל, 31
גבירץ, לידי, 540
גדיש, איתן, 521
גדיש, דורון, 521
גדיש, טלי, 521
גדיש, יוחאי, 521
גדיש, רונית, 521
גדליה, ארון, 497
גדרון (גולדצוויג), מרטין, 13, 16, 245, 276, 296, 297 (ת.), 651
גדרון, הלי, 276
גוגול, 476
גודוולד, חיים, 27
גוט, אברהם־אדולף, 82, 283, 619
גוט, אוזיאס, 619
גוט, בוזיו (שלמה), 277
גוט, זיזי, 277
גוט, משה, 619
גוט, רחל־רגינה, 283, 619
גוטליב, 45, 83, 556, 606
גוטליב (פלץ), נעמי, 293
גוטליב, אהרון, 37, 158

גוטליב, אריה, 410
גוטליב, בלומה, 410
גוטליב, הרש, 37, 158
גוטליב, לייזר, 28, 83, 158
גוטליב, שאול, 158, 363
גוטליב, שרול, 410
גוטמן, לזר, 575
גוטסמן, סבינה, 27, 28 (ת.), 306
גוטסמן, סלומון, 26, 297
גולד, מינה, 570
גולדברג, יעקב, 27
גולדברג, ל., 137
גולדברג, לזר, 77
גולדברג, נטה, 77
גולדברג, ש., 30
גולדן, אילנה, 296
גולדן, שמואל, 293, 294 (ת.)
גולדנברג, ארמין (מוניו), 83, 293, 295 (ת.)
גולדנברג, ארנולד, 159, 293
גולדנברג, בובי, 293
גולדנברג, הנרייטה, 294
גולדנברג, הרב, 136
גולדנברג, זיגמונד, 293, 294
גולדנברג, סנדי, 73, 293, 294, 480, 484
גולדנברג, קלונימוס קלמן, 293
גולדנברג, רבקה, 293
גולדנטל, אנוך, 25
גולדשטיין, יוסף, 59, 61, 76, 159
גולדשטיין, נתן, 26
גולדשטיין, תמרה, 344
גולדשליגר (וגנר), פרידה, 276
גולדשמיד, רות, 55
גולדשמיד, ש., 119
גולדשמידט, בוצ'יו, 275
גולדשמידט, ישראל, 277
גולדשמידט, פירה, 277
גולדשמידט, קלרה, 275
גולן, דן, 566
ג'יגורטו, יון (Ion Gigurtu), 54
גיטר, וו., 119
גיטר, וילהלם, 79, 83, 102
גיטר, וילי, 277
גיטר, שיינדלה, 277
גייגר, מוריץ, 31
גינגולד, אוה, 481, 485
גיקה, גריגורה (Ghica Grigore), 75
גלאזר, 29, 43
גלבר, סלי, 136
גלברט, לייבלה, 250
גלדשטיין, יעקב, 73
גלזנר, וילי, 341
גלינרט, 408 (ת.)
גליצר, דוליו, 408 (ת.)
גליק (רוקנשטיין), זוזי, 255, 258
גליק, דוד לייב, 83, 521
גליק, שמעון, 258
גליקמן (בוגן), סילביה, 274 (ת.)
גליקמן (מנדלזון), מינה, 264
גליקמן (קופל), אסתר, 299 (ת.)
גליקמן, איציק, 565
גליקמן, חיים, 565
גליקמן, יוסף, 44, 83, 160, 215
גליקמן, לאון, 28 (ת.), 83, 264, 304, 493
גליקמן, מוריס, 304
גליקמן, מקס, 29, 83, 102, 463
גליקמן, פ., 73, 113, 137
גליקמן, רפאל הלוי, 525, 531, 532
גלר (שופט), 77
גלר, הרטה, 328
גלר, שמיל, 98, 160
גלר־רוזנבלאט, ברטה, 73
גנוט, אברהם אלתר, 62

גנוט, יהושע, 47
גנזלר, ישראל (זוניו), 41 (ת.)
גנזלר, רחל (ללה), 33 (ת.), 34, 559
גפנר, בן־ציון, 37, 40, 83
גפנר, יצחק, 37
גפנר, לייב, 38
גפנר, לייזר, 38
גראור (בראונשטיין), רבקה, 259, 261
גראור, אברהם, 259, 261
גראור, בטי, 259
גראור, מינה, 259
גרודניאנסקי, בת שבע, 647
גרוניך, ג., 119
גרוניך, ל., 54, 136
גרוס (קוסטינר), טובה, 311 (ת.), 317
גרוס, ישעיהו, 160, 313, 379
גרוס, מאיר, 37, 83, 309, 311
גרוס, מרדכי, 17, 37, 39, 45 (ת.), 49, 50, 51, 308 (ת.), 311, 317, 407, 408 (ת.), 428, 429
גרוסמן, יעקב, 276, 628
גרוסמן, לייזר, 28
גרוסמן, נעמי, 400
גרוסמן, סמי, 83, 277
גרוסמן, קלרה, 277
גרוסמן, קרל, 83, 348, 349, 628
גרופר, בוקי, 426, 505
גרטלר, אסתר, 375
גרטלר, משה מרדכי, 375
גרטלר, נחום, 83, 375
גרייף, בורשי, 427
גרייף, פיליפ, 426
גרייף, פנינה, 427
גרינברג (ברל), רחל, 318
גרינברג הכהן, גדליה, 320
גרינברג, אייזיק, 44, 83
גרינברג, אלטר, 44
גרינברג, גדליה, 38
גרינברג, זיידל, 31
גרינברג, לייביש, 38
גרינברג, צליק, 56, 94, 477
גרינברג, קלאודיה, 413
גרינברג, שמעון, 57 (ת.)
גרינוולד, 77
גרינזייד, היינריך, 27
גרינזייד, מקס, 28
גרינזייד, משה, 28
גרינזייד, פריץ, 27
גרלר, חיים, 521
גרפונקל, מינקה, 592

ד

דוברובין, יואב, 647
דוגרו, 399
דוד (ברל), שרה, 318
דוד, הרש, 44, 326, 327, 332
דוד, יטי, 321
דוד, פרימצי אטל, 326
דוד, שמשון, 25
דודוביץ, שלמה, 38
דויטש, נורברט, 28, 83
דולברג, מנשה, 73
דוננפלד, אברהם, 47, 162
דוננפלד, מנדל, 38
דוננפלד, פייבל, 38
דותן, גבריאלה, 610
דותן, חיים, 610
דחבש (הלר), ישראלה, 364
דחבש, ידידיה, 364
דימיטרוב (Dimitrov), 369
דינדלגן (Dindelegan), 334
דינור (קוסטינר), בלומה, 320

דיסטנפלד, דב, 408 (ת.)
דיסנצ׳יק, אריה, 31
דיקמן, דוד, 28
דיקמן, דוניו, 28 (ת)
דיקמן, זליג, 440
דיקמן, יטי, 439
דיקמן, יעקב, 440, 628, 629
דיקמן, לוי יצחק, 84, 440
דיקמן, מרסל־מרצל, 442, 628
דיקמן, מרקוס, 439
דלפן (אוסטפלד), חיה, 372
דלפן, אהרון, 68
דלפן, נתן, 27
דלפן, נתנאל, 496
דן, שייקה, 270, 636, 637
דנקר, ברל, 28, 42, 84, 162
דרוקמן, ברל, 557
דרוקמן, נוצה, 97
דרוקמן, ציפי, 38
דרוקמן־אבוש, ישראל, 30
דרזדנר, מליטה, 72
דרזדנר, קמילו, 512
דריישפיץ, 118
דרך, מילו, 271, 513
דרמר, אווה, 344 (ת.)
דרמר, אוסוולד, 344 (ת.)
דרמר, פרדי, 97, 305
דרפל, בלנקה, 163

ה

האוזר, 248
האוסליכט, אניטה, 440
האוספטר, דוד, 626, 629, 630
האוספטר, סבינה, 28 (ת.), 626–630
האטנר, פייביש, 26
האמר, ז׳אן, 27
האס, אברהם, 38
האס, איידל, 38
האס, אליהו, 65
האס, הדסה, 37
האס, זליג, 65
האס, יהושע זאב, 64, 65
האס, ישראל, 65
האס, מיכאל, 37, 40
האס, מנשה, 38, 64
האס, מרדכי, 64, 65
האס, מרטין, 28, 42, 54, 55
האס, סוניה, 73
האס, ש., 138
הארט, ברוך, 112
הארט, ברונו, 73
הארט, ברטל, 130
הבל, זמירה, 404
הבר, ביאטה, 33 (ת.)
הבר, מארק, 27
הבר, רוזה, 565
הבר, שמיל, 565
הברון (Baronul), 140
הגר, אליעזר, 130
הגר, ברוך, 39, 127, 128, 130
הגר, חיים, 47, 48 (ת.), 68, 69, 316, 409, 556, 586, 598
הגר, ישראל, 48, 63
הגר, משה, 47, 130, 414, 563, 586, 614
הוברמן, מרדכי, 601
הוברמן, רבקה, 601
הוטינצ׳יאן, 587
הוטמן, ברונו, 259
הוך, וליה, 321
הוך, ע., 112
הוך, עמנואל, 72, 321
הוך, צבי, 73, 321

הוכזיבצינר (Hochsiebzehner), 140
הולדנגרבר, פייבל, 80
הולדנגרבר, פני, 332
הולדנגרבר, שמעון, 77
הולינגר, 383 (ת)
הולינגר, ה', 119
הולינגר, מימי, 562
הולינגר, סידי, 383 (ת.), 384
הולצר, צבי (הרי), 321, 322 (ת.)
הונר, מוישה, 140
הופמאייר, 304, 336
הופמייר (שטרנליב), יטי, 325
הופמייר, אברהם, 327
הופמייר, אכים, 16, 34 (ת.), 325 (ת.), 397, 507, 654 (ת.)
הופמייר, ביאטריס, 327
הופמייר, זיידל, 325
הופמייר, ישראל, 164
הופמייר, מנדל (עמנואל), 307, 325
הופמייר, נוח, 307
הופמייר, נח, 80
הופמייר, שלמה, 164, 335
הופמייר, שרול, 325
הופמן, יהודית, 652
הורוביץ, אלפרד, 342, 343 (ת.)
הורוביץ, הרמן, 477
הורוביץ, מטה, 277, 342, 343 (ת.), 466
הורוביץ, פרדי, 41, 277, 466
הורוביץ, רחל, 301
הורוביץ־רורליך, ולטר, 27, 76, 164
הורטיג, אטיה, 164, 279
הורטיג, בלימע, 278
הורטיג, מ., 117
הורטיג, עמנואל (מנדל), 84, 278
הורטיג, קרול, 344, 345 (ת.)
הושנו (שמילוביץ), ארנסט, 73
הזנפרץ (קוסטינר), שרה־פרומה, 299
הזנפרץ, לייביש, 553
היבנר (אברמוביץ), שרה, 263
היבנר, אדית, 352
היבנר, אסתר, 45 (ת.), 263 (ת.)
היבנר, בובי, 34 (ת.)
היבנר, דוד, 350
היבנר, זינדל, 350
היבנר, יוסף, 98, 164, 350
היבנר, יפעת, 356
היבנר, יצחק, 350
היבנר, ישראל, 17, 32, 34, 41, 93, 126, 148, 214, 350 (ת.), 394, 397, 399, 509, 510 (ת.), 653
היבנר, מיכאל, 84, 263, 350
היבנר, מיכל, 37
היבנר, מינה, 352, 353
היבנר, מרים, 356
היבנר, פליק, 350
היבנר, צבי, 350, 353
היבנר, צירל, 350, 352
היבנר, רבקה, 350
היבנר, שלמה, 350
היבנר, שמואל, 350
היבנר, שמשון, 84, 165, 350, 352, 357
היבנר, שרון, 356
היטלר, אדולף, 40, 98, 100, 352, 452, 629
הייטל (בוגן), זלמה, 344 (ת.)
הייטל, אדולף, 72
הייטל, אריך, 344 (ת.), 387 (ת.), 651
היינה, היינריך, 508, 531
הייפרמן, 305
הילזנראט, ז., 28, 42
הילזנרט, ט., 138
הירש (קרטן), שרה, 358 (ת.)
הירש, מאיר, 359

הירש, קלרה, 570
הירש, שרה, 358, 359
הירשהורן, ארנסט, 73
הכט, א., 137
הכט, יוליוס, 77
הכט, ישראל, 84, 165, 550
הכטלינגר, אפרי, 604
הכטלינגר, אפרים, 601, 604
הכטלינגר, עדינה, 601, 604
הכטלינגר, עמנואל, 604
הכטלינגר, ציפורה, 601, 604
הלוי, יהודה, 364, 510, 666
הלטר, ישעיהו, 84
הלמן, אדולף, 59, 76
הלמן, יאניו, 140
הלמן, סמואל, 26
הלמן, קלרה, 592
הלמן, רחל, 597
הלפרן, יוסף, 27, 29, 77
הלצר, ארוין, 166, 323, 324
הלצר, ארנה, 323
הלצר, ברוך, 85, 166, 323
הלצר, הילדה, 323
הלצר, הרברט, 323, 324
הלצר, וילי, 323
הלצר, מדי, 323
הלצר, מלציה, 166, 323
הלצר, שלוימה, 323
הלד (שכטר), חיה, 364
הלר, אוטו, 30
הלר, בתיה אסתר, 365 (ת.)
הלר, גרדה, 360
הלר, זאב (וילי), 41, 360, 365 (ת.)
הלר, חנה, 166, 216
הלר, טובה, 365 (ת.)
הלר, יחזקאל, 365 (ת.)
הלר, ישראל, 166, 360
הלר, לייביש, 121, 166, 553
הלר, מאיר, 216, 364, 365 (ת.)
הלר, מרים, 277
הלר, צבי, 216
הלר, רייזל (רנד), 166, 360
הלר, שמשון, 360
הניג, ריצה, 404
הס (קופל), יידל, 300
הס, מנשה, 300, 408 (ת.)
העלער (שרף), חנה, 360
העלער, לייבוש, 360
הקלה, 527, 528, 632
הקר, זיגמונד, 653
הראל, יוסקה, 270
הר־זהב (גולדברג, צבי, 57
הרט, ברונו, 27, 167
הרלינג, בלהה, 652
הרלינג, יהושע, 37, 652
הרלינג, משה מרדכי, 652
הרלינג, רחל לאה, 652
הרלינג, שמואל בנימין, 652
הרלינג, שרה, 359
הרמן (קרנר), טרודה, 167, 285, 287
הרמן (שלפר), מיזה, 287
הרמן, א., 54
הרמן, אהרון, 72, 112, 167
הרמן, ארציו, 285, 556
הרמן, יוסף, 254
הרמן, יעטי, 254
הרמן, מרטה, 254
הרמן, סמי, 287
הרמן, פיזם, 57
הרניס, מ., 100
הרצברג, משה, 85
הרצברג, פריצי, 305, 570

הרציג (ארצי), יצחק, 36, 108, 270, 424, 513
הרציג, גבריאל, 273
הרציג, פאני, 273
הרצל, 27, 35, 143, 657, 658
הרר (וייס), רבקה, 366
הרר, אדריאן, 255
הרר, דורי, 73
הרר, היינריך, 366
הרר, טוצי, 277
הרר, לאו, 485
הרר, מרטין, 85, 366, 487
הרר, סידוניה, 592
הרר, סלי, 366
הרר, פריץ (פרידריך), 366, 367 (ת.)
הרר, רגינה, 73, 366, 367 (ת.), 368
הרר, שיפרה סופי, 366
הרר, שמואל דוד, 167, 366
הרשקוביץ, דוד, 451, 485

ו

ובר, אגון, 169
ובר, אוסולד, 27
ובר, ארווין, 27
וגנר (מלציה), אמליה, 332
וגנר (שמלצר), ארנסטינה, 413
וגנר, אדולף, 27, 41, 77
וגנר, אריקה, 33 (ת.)
וגנר, ב., 27
וגנר, בנימין וולף, 168, 413
וגנר, גיטה, 73
וגנר, ד., 119, 136
וגנר, דבורה, 39, 563
וגנר, הרש מנדל, 85, 373
וגנר, חיים, 37, 39, 40, 563
וגנר, יצחק, 65
וגנר, לוטי, 169
וגנר, מאיר, 169
וגנר, מלי (מאוזי), 413
וגנר, מנשה מקס, 169
וגנר, מרצל, 653
וגנר, נוז'יו, 254
וגנר, סלומון, 27
וגנר, פייבל, 85, 169, 493
וגנר, פליצ'יה, 598
וגנר, שרגא, 37, 40
וגנר, שרגא פייבל (יונה), 294
ודמני, טדי, 601
ודמני, רבקה, 602
ווידברג, שאול, 40
ווינר, אנה (דלפן), 372
ווינר, בנימין (זיגו), 374
ווינר, ברכה, 374
ווינר, נתן, 372
ווינש, לאון, 55
וויקו, יון (Ion Voicu), 343
ווכר, יוסף, 112, 169
וולברג, 624
וולדמן, ב., 28
וולט, סלו, 394
וולף, סיגל, 44, 80
וולף, רבקה, 359
וולף, שמעון, 169, 583
וולצר, ליטמן, 508
ווקסלר, אברהם, 74
ויגדר, פרידה, 115, 143, 375, 444, 522
ויז'ניפולסקי (שלפר), פני, 170
ויז'ניפולסקי, נתן, 76
ויז'ניצר, חייצה (קלרה), 376
ויז'ניצר, יוסף, 375, 376 (ת.), 383 (ת.), 408 (ת.)
ויז'ניצר, נתן־נטע, 85, 376
ויידברג, חיים לייב, 38
ויידברג, יעקב, 38, 40

ויידברג, שאול, 37
ויידנפלד, ארציו, 583
ויידנפלד, ז'ני, 277
ויידנפלד, יעקב, 72, 277
ויידנפלד, יעקב בער, 44
ויידנפלד, מנדל, 85, 170, 281
וייטמן, א., 30, 73, 78, 112, 117, 137, 138, 387, 388
וייטמן, אברהם יעקב, 391
וייטמן, אדולף, 15, 16, 29, 30, 31, 70, 71, 72, 112, 274 (ת.), 384, 385 (ת.), 388 (ת.), 435, 437
וייטמן, אלכסנדר־אוג'ן, 15, 386 (ת.), 387 (ת.)
וייטמן, ב., 41
וייטמן, ביבי, 102, 369, 618
וייטמן, גולדה, 371
וייטמן, זוסיה, 24, 55, 85, 112, 170, 368, 391
וייטמן, יוסף, 392
וייטמן, ל., 114
וייטמן, לייב, 24, 55
וייטמן, לייביש, 85, 391, 396, 439
וייטמן, פפי, 368
וייטמן, קוקה, 15, 385
וייטמן, רבקה, 391
וייטמן, רגינה, 275, 366–368
וייטמן, רוזה, 392
וייטמן, רוזיקה, 369
וייטמן, רות, 54
וייטמן, שמעון, 117
וייטמן, שמשון, 391
וייטמן־שטרנברג, זיסיה, 368
ויינגרטן, 74, 85
ויינטראוב, בלומה, 492
ויינטראוב, פרנצי, 653
ויינר, בנימין, 31, 40
ויינר, יעקב, 16
ויינר, ליצי, 33 (ת.), 372
ויינשטיין, דניס, 343
ויינשטיין, סבי, 343
וייס, אטל, 367
וייס, משה צבי, 366
וייסבוך, אברהם, 389
וייסבוך, אפרים, 44, 46, 136, 369, 476 (ת.)
וייסבוך, אפרים חיים, 389, 390 (ת.)
וייסבוך, חיים לייב, 389
וייסבוך, חנה, 389, 390 (ת.)
וייסבוך, יונה, 389
וייסבוך, לוי יצחק, 389, 392 (ת.)
וייסבוך, משה, 389, 390
וייסבוך, קרנצה, 289, 389
וייסבוך, רחל, 389
וייסבוך, ש., 138
וייסבוך, שאול, 389
וייסבוך, שמחה, 17, 19, 23, 24, 27, 29, 32, 33 (ת.), 34 (ת.), 35, 36, 40–43, 52, 55, 59, 61, 99, 102, 110, 126, 127, 136, 139, 141, 143, 255, 259, 265, 308, 321, 342, 344, 375, 389, 401 (ת.), 404 (ת.), 421, 424, 474, 479, 485, 499, 509, 510, 556, 558, 565, 653–656, 661
וייסברג, אנדריו, 453
וייסברג, בצלאל, 85, 171, 389
וייסברג, פאי, 453
וייסברג, ש., 137
וייסברוד, הרש, 47, 85
וייסברוד, מארוסיה, 276
וייסברוד, משה, 294
וייסברוד, צינו, 30
וייסברוד, שלמה, 27
וייסברוט, משה, 562
וייסלר, אברום, 628

וייסמן, חיים, 172
וייסמן, טראיאן, 563
וילנאי, זאב, 646
וינברגר, נפתלי, 258
וינדיש, גוסטה, 38
וינדיש, דבורה, 38
ויצ"ו (Wizo), 19, 27, 60, 256, 341, 373, 382, 556, 568, 586, 596, 604
ויקמן, חיים, 581
ויקמן, מינה, 581
וכסלר, בנימין, 478
ולד, ברטה, 408 (ת.)
ולדימירסקו, טודור, 257
ולדמן, 27, 28, 45
ולדמן, קלרה, 596
ולצר, 45 (ת.)
ולצר, הדסה (אידה), 309, 311 (ת.)
ולצר, יהודה, 38
ולצר, יעקב, 37, 39, 309
ולצר, מרים, 520, 652
ולצר, שלמה, 318, 320
ונדר, מרטין, 321
ונדר, פינה, 321
ונטוך (טננבאום), גיטה, 352
ונטוך, פרנצי, 352
וסיליו, 328, 330, 336, 340
וסרמן (הרב), 136
וסרמן (וינר), מרים, 521
וסרמן, אלימלך, 173
וסרמן, אסתר מלכה, 173, 520
וסרמן, ארה, 274 (ת.), 277
וסרמן, אריה, 521
וסרמן, ברטה, 432
וסרמן, גיזיה, 486
וסרמן, גרטי, 277
וסרמן, זאב, 521
וסרמן, חנה, 521
וסרמן, טאובה, 486
וסרמן, יחיאל־מיכאל, 428, 432 (ת.), 435
וסרמן, ישראל, 432
וסרמן, לייב, 62 (ת.), 173, 486
וסרמן, מוטי, 121, 486
וסרמן, מיכאל, 37, 80, 85, 432, 494
וסרמן, מלך, 274 (ת.), 277, 486
וסרמן, מלכה, 173, 521
וסרמן, מרדכי, 62, 63, 64, 85, 126, 173, 406 (ת.)
וסרמן, סופי, 486
וסרמן, צילה, 521
וסרמן, רמי, 521
וסרמן, שושנה, 521
וסרמן, שרה, 435
וקס, דלית, 500
וקס, מילו, 496
וקס, מינה, 496
וקס, מתי, 500
וקס, נעמי, 500
וקס, סני, 33 (ת.)
וקס, שגיב, 500
וקסלר, י.מ., 477
וקסמן, אניטה, 278
וקסמן, מוגורל, 278
ורדי (רוזנשטוק), אריה, 271
ורניה, הרייט (שמלצר איטה), 73

ז

ז'אוקה (Jauca), 100
זאמפירסקו (Zamfirescu), 99, 100, 101
זאמפירסקו, פטרה (Zamfirescu Petre), 100
ז'בוטינסקי, זאב, 30, 31, 137, 524, 639
זומר, 86, 296
זומר (קלמן), אדית, 412

זומר, אסתר, 359
זומר, יעקב, 412 (ת.)
זומר, מנשה, 412
זומר, נתן, 98
זומר, פני, 412
זוננשיין, 444, 523
זוסמן, 68, 69
ז'וקוב, 508, 552
זיידלר (ריבנר), סלי, 288
זיידלר (שטרומינגר), ציפה, 288
זיידלר, ברונו, 288
זיידלר, יהודית, 288
זיידלר, משה, 288
זיידלר, קרל, 288
זיידנשטיין, מקס, 332, 335, 339
זיידנשטיין, פייגה, 332
זילבר, מוטל, 38
זילברברג, 271
זילברשלג, פנינה, 660
זינגר, 602
זינגר (וגנר), ציטה, 413
זינגר (ליויו), אריה, 413
זינגר, אלימלך, 47, 598, 623
זינגר, י., 136
זינגר, ליאון, 33 (ת.)
זינגר, משה, 37, 86, 174, 413
זינגר, סמי, 563
זינגר, קוזיו, 476 (ת.)
זינגר, קרול, 563
זיסמן, 37, 96
זיסמן, קוקה, 276
זיסקינד, דרורה, 16, 640
זיק, 527, 528
זלוצ'ובר, 45 (ת.)
זלוצ'ובר, ברוך, 37, 86
זלוצ'ובר, ולוול, 68, 69
זלוצ'ובר, מינה, 72, 174
זלוצ'ובר, משה, 174, 620
זלוצ'ובר, ציפורה, 620
זלוצ'ובר, ק., 137
זלוצ'ובר, קלרה, 77
זלצמן, איזיו, 277
זלצמן, חווה, 277
זלצר, אני, 276
זלצר, קרלי (חיים), 276
זמיר, 624
זנד, אינגוולד, 337, 507, 509

ח

חדרי, דינה, 400
חונה, מרגלית (פרלה), 522
חיטמן, אברהם, 26
חיימוביץ, 86, 138
חיימוביץ, רנה, 412
חמלניצקי, 25
חרושצ'וב, 253

ט

טאוסיג, 77
טבק, בובי, 38
טוטובר, ס., 119
טוטירובר, א., 136
טוטנאואר, פבוס, 27, 77
טולפן, פישל, 28, 175
טולצ'ינסקי, 355
טורטוריאן, 627, 628
טטרסקי, 402, 403
טיטו, 636
טייך (בקר), פפי, 285
טייך, אנה, 28 (ת.)
טייך, גדעון, 175, 275
טייך, מ., 100, 101, 108, 109, 120

טייך, מאיר, 27, 28 (ת.), 76, 98, 99, 100, 110, 113, 116, 319, 365, 439, 533
טיין, איזו, 28, 42
טילינגר, 61, 93, 100, 383 (ת.)
טיליס (קליגר), קוקה, 276, 296
טירנאור, 136
טירר, חיים, 43
טל, סידי, 29
טננבאום, אברהם אהרון, 86, 351
טננבאום, בובי, 40, 638, 639
טננבאום, מוניו, 40
טננבאום־גולדשטיין, קוקה, 29, 40
טננבאום, שרה, 351 (ת.)
טננהאוס (שפירא), ז'ני, 413, 414 (ת.), 515
טננהאוס, אברהם, 86, 417 (ת.), 592
טננהאוס, בנימין, 28
טננהאוס, ז'אן, 423
טננהאוס, יהודה, 17, 31, 32, 34 (ת.), 36, 43, 93, 126, 142, 148, 214, 294, 296, 364, 396, 416 (ת.), 417 (ת.), 453, 471, 506, 515, 549, 559, 572, 596, 618, 643
טננהאוס, מרדכי, 44, 176
טננהאוס, מרים, 28, 176
טננהאוס, רוזיה, 417 (ת.)
טפר, 45 (ת.)
טקוצ'יאנו, פלורין, 374
טקוצ'יאנו, פליצ'יטס (ליצי), 372
טראונר, 45, 86
טרומפלדור, 30, 639
טרטר, י., 29
טרטר, יוסף, 31, 37, 86
טרטר, סיומה, 38
טרטר, קלמן, 27, 54, 72
טרכטמן, 353
טַרַנגוּל, 596
טרנובר, 363

י

יאן, פרידריך, 386
יאנו (Ianu), 100
יבלונובר, טוטיו, 36, 424, 426
יגנדורף, זאב, 634
יד ושם, 16, 99, 126, 148, 538
ידין, יגאל, 648
יוליוס, יוליוס, 366
יונגמן (היבנר), בלומה, 353
יונגמן, זאב ליאב, 354
יונגמן, נילי, 354
יונגמן, פנחס, 354
יונגמן, רם, 354
יונסקו, 533
יוראשוק, ורה, 479
ילון (שלפר), שרי, 425
ילון, יצחק, 16, 424, 426
ינובר, מינה־מינדלה, 504, 520
ינובר, מרדכי, 504
יקובר, 139
יקיר (קוסטינר), יותם, 561
ירון (קנפר), שרה, 310, 427
ירון, רפאל, 429

כ

כהן, אלטר יהודה, 38
כהן, אלתר, 566
כהן, זיסל, 435
כהן, יהודה, 435, 436 (ת.)
כהן, נפתלי, 70
כהן, שושנה (רוזה לסטר), 437
כהן, שמעון, 86, 435
כהנא (דיקמן), כרמן, 438 (ת.)
כהנא, פויו, 443
כהנא, רוני, 444
כהנא, רייזי (שושנה), 444

כספי (קליין), רותי, 445 (ת.)
כספי, אליהו, 445 (ת.), 446
כספי, משה, 446
כספי, עמיר, 446
כ"ץ, דב, 130
כ"ץ, חיים, 178
כ"ץ, יעקב, 27
כ"ץ, ישראל, 446 (ת.), 447
כ"ץ, מינדרו, 343
כ"ץ, משה, 178, 365
כרמון (קרויטורו), מאיר, 74
כרמון, מיא (זליג), 74
כתבן, 86, 439

ל

לאדן, וילי, 305
לאו, ישראל מאיר, 49, 615
לאו, משה חיים, 37, 48 (ת.), 49, 563, 615
לאופר, אזיק, 70, 178
לאופר, משה, 554
לאיב, 27, 77
לאנג, 72
לאנגר, הרש, 44
לאנגר, ישעיה, 101
לבל, 28 (ת.)
לבנון, ישראל, 50, 51, 301, 408, 608
לבצלטר, הרי, 577
לדרמן, יטי, 33 (ת.), 328
לואי הראשון (Louis I), 23
לובטקין, צביה, 271
לודוואג, 76
לודוואג, ריכארד, 27
לוי, אברהם, 26, 297
לוי, רוזה, 115, 136, 369, 375
לוי, שופט, 77
לוין, ארתור, 638
לוין, קיפניס, 647
לוין, רודולף, 398
לונדון, עקיבא, 560
לופו, וולף, 57 (ת.)
לופוביץ, אברהם, 94, 97
לופוביץ, אירה, 97
לופוביץ, משה, 450
לופוביץ, רודי, 73, 450
לופוביץ, שיקו, 97
לופול, אריך, 27, 76
לופול, היינריך, 76
לופול, וילהלם, 27, 76
לופול, יוהאן, 76
לוצ'סקו, האניבל, 388
לוקר, יששכר, 16
לזרוביץ, לייזר, 57 (ת.)
לזרוביץ, סברין, 30
ליבוביץ (שניידר), אלזה, 451, 452 (ת.), 576
ליבוביץ, פאול, 452
ליבוביץ, פאני, 259
ליבל, דוד, 74
לידוינקביץ, 631
ליטנר, חיים, 477, 478, 479
לייב וסרמן, אהרון (אורן), 62
לייב רוזנבלט, הרש, 37
לייבוביץ, אליעזר דוד, 611
לייבוביץ, בנימין אבא, 180, 611
לייבוביץ, לייבלה, 611
לייבוביץ, מימי, 404
לייביש, רנד, 65, 409
לייבנדמן (לבנון), בנימין, 37
לייזר, יואל, 25
ליינבורד, בטי, 454 (ת.), 457 (ת.), 468 (ת.)
ליינבורד, יוסף, 452
ליינבורד, יעקב, 457 (ת.)
ליינבורד, לאה, 454 (ת.)

ליינבורד, נחום, 454 (ת.)
ליינבורד, פאול, 15, 16, 454 (ת.), 468 (ת.)
ליליאן, מקס, 521
לינדנבאום, 72
לינצי, 36, 424
לינקר, 77
ליקוורניק, ברל, 15, 37, 44, 267, 502
ליקוורניק, יוסף, 485
ליקוורניק, מוריץ, 36
ליקוורניק, מימי, 396
ליקוורניק, רחל, 15, 181, 502
ליקוורניק, שלמה, 87, 267, 273
לכנר, 87, 470, 631
לכנר, שמואל סאשה, 470
לנגר, שאייע, 43
לנדאו, אריה לייב, 607
לנדאו, חנה לאה, 608
לנדאו, יטי, 611
לנדאו, ס., 136
לנדאו, ש., 119
לנדאו, שמואל חיים, 37
לנדמן (הרמן), טינה, 275, 556
לנדמן (שלפר), ליצי, 182, 287
לנדמן, יוסף, 275, 556, 649
לנדמן, יעקב, 182, 287
לסנר (וגנר), טוני, 276
לסנר, אלטר, 276
לסנר, אריך, 27
לעבל, דוד, 28
לקס, דוד, 87, 377
לקס, יוסף, 377
לקס, לייבלה, 377, 546
לקר, דודי וילי (זאב), 503
לרנר (גרוס), קרינצי, 317
לרנר (גרינברג), קלארה, 73
לרנר, אסתר, 45 (ת.)
לרנר, חנה, 45 (ת.)
לרנר, יעקב, 87, 317
לרנר, קלרה, 87, 554
לרר, רבקה, 271

מ

מאייר (קליגר), ברטה, 294
מאייר, בלה, 601
מאייר, יצחק (זיידל), 601
מאייר, מיליו, 294
מאייר, פייבל, 601, 603
מאייר, רחל, 601
מאיר מפרמישלאן, 377
מאיר, אליעזר פייבל, 39
מאירוביץ, לאזר, 485
מאלינסקי, נ., 118, 119
מארכוס, מרגלית, 562
מוזס, איציק, 254
מוזס, אלי, 474
מוזס, מינה, 471 (ת.)
מויסי, אלכסנדר, 29
מולדובן, 330, 627
מוסברג, וולפי, 337, 507, 509
מוסיל, רוברט, 476
מוסקוביץ, י., 137
מוסקוביץ, יעקב, 47, 49, 50 (ת.), 275, 276, 315, 360, 377, 491, 492, 545, 586, 608
מוסקוביץ, מרים יהודית, 49
מוסקוביץ, פסיאלה, 492
מוסקוביץ, שולם, 26
מוסקוביץ, תומא, 484
מוצ'ניק, חנה, 506
מוצ'ניק, נח, 506
מור, יוליוס, 116, 629, 630, 633
מושט, פטרו (Petru Muşat), 23
מיהאי הראשון (Mihai I), 578

מייזלמן (ברל), טובה, 318
מיכאלי, דניאל, 655
מיכלוביץ, גרשון, 87
מיכלוביץ, עמנואל (מניו), 32, 34 (ת.), 37, 141, 342, 423, 654 (ת.)
מיכלזון, מ., 73
מילר, דוד, 45, 183, 247, 306, 359, 373, 435, 490, 496, 526, 562, 620
מכלוביץ, חיה, 38
מנגלה, 268
מנדל, הירשל, 76
מנדל, סלי, 38
מנדל, שלמה מאיר, 38
מניאה (בראונשטיין), ז'נטה, 259, 261, 474, 475, 485
מניאה, מרקו, 259, 261, 474, 475, 476 (ת.)
מניאה, נורמן, 16, 20, 22, 259, 451, 460, 474, 475 (ת.), 476, 481, 483 (ת.)
מניה, ניקי, 295
מניו, יוליו (Iuliu Maniu), 53
מנקס, ש., 27
מנש, ברוך, 57 (ת.)
מסינג (צולינגר), רוזה, 359
מסינג, חיים, 37, 359
מצקינה, פ., 119
מקיטרה, 29, 74, 87
מרגוליס, ג., 54, 119, 136
מרגוליס־קרנר, גרהארד, 74, 112
מרגלומן, ליאון, 57 (ת.)
מרגלר, שולמית, 38
מרדינגר, איזיו, 601
מרדינגר, יוסף, 87, 570, 571
מרדינגר, ליאון, 570
מרדינגר, מלי, 601
מרדינגר, עמנואל, 655
מרדינגר, רחל, 184, 570
מרדלר, א., 137
מרדלר, ב., 72, 138
מרדלר, ברטהולד, 73
מרדלר, סשה, 33 (ת.)
מרדלר, שלוימה, 96
מריאן, מינה, 185, 556
מריאן, משה, 44, 185, 556
מריאן, שמחה, 38
מרילוס (שוורץ), פרידה, 545 (ת.)
מרילוס, אלכסנדר (סנדר), 381, 543, 545 (ת.), 608
מרילוס, גיטל, 543
מרילוס, דורלי, 408 (ת.), 544 (ת.)
מרילוס, חנה, 398
מרילוס, יצחק מאיר, 365
מרילוס, מנשה, 543
מרילוס, מרטה, 383 (ת.), 543 (ת.)
מרילוס, מתי, 543, 544
מרלינג, יצחק, 65
מרקוביץ, היינריך, 27
מרקוביץ, הרטה, 427
מרקוביץ, מיקי (אליהו), 427
מרקוס, אתל, 541
מרקוס, גרטה, 541
מרקוס, דודי, 541
מרקוס, לייזר, 597

נ

נאור, גדעון, 130
נגר, יוסי, 400
נדיר־נידרהופר, משה, 486 (ת.)
נוי (נויברגר), חיים, 15, 117, 490 (ת.)
נוי (נויברגר), עדה, 15, 490 (ת.)
נויברגר (לאופר), פיאה, 337
נויברגר, אברהם, 15
נויברגר, גידי, 626

נויברגר, זוניו, 15
נויברגר, לקסי, 34 (ת.), 337
נויברגר, שושי, 15
נוימן (קרנר), סידי, 570
נוימן, אהרון, 38, 186
נוימן, אורי, 663
נוימן, יהושע, 38
נוימן, קרים, 663
נוסבאום, מ., 27
נוסבאום, ריזו, 634
נוסבוים, יוסל, 47
נוסבראוך, א., 42
נוסבראוך, אביגדור, 36, 37, 440, 562, 656, 657 (ת.), 658
נוסבראוך, איציק, 441
נוסבראוך, בוניה, 440
נוסבראוך, ז'נט, 440
נוסבראוך, י., 54, 117, 119, 136
נוסיג, 57, 73, 88, 306, 502, 575
נורדאו, מקס, 249, 359, 552
נידרהופר, 383 (ת.), 487 (ת.)
נידרהופר, גיזה, 383 (ת.), 384, 408 (ת.)
נידרהופר, חיה אסתר, 486
נידרהופר, שמעון, 186, 486
נידרמאייר (גולדנברג), מימי, 296
נימיציאנו, 369
נימרובר, 477
ניקולאו, יון, 387
ניקיטה, 122, 332
נכגהר, בנו, 186, 628
נכגהר, מריון, 370
ננה, אירמה, 637

ס

סבתו, ארנסטו, 476
סגל, א., 138
סגל, אריך, 33 (ת.)
סגל, חיה, 390, 491
סגל, משה, 95, 187, 390
סגל, רות, 541
סולד, הנרייטה, 591
סולומון, ארתור, 400
סולומון, רותי, 576
סולצ'ינר (ויינטראוב), ביצי, 492
סולצ'ינר, ברכה, 493 (ת.)
סולצ'ינר, יוז'ו, 493
סולצ'ינר, נלו, 493
סולצ'ינר, סולומון, 492, 493 (ת.)
סולצ'ינר, פייביש־פרי, 493
סומר, וולף, 588
סופינבוים, ז'אנט, 391
סופינבוים, חיים, 391
סורקיס, 380
סטרולוביץ, גיזלה, 73
סטרנסקי, 628
סיגמיריאנו, 260
סימה, הוריא (Horia Sima), 54
סלדינגר, 72, 88
סלדינגר, איצ'יו, 34 (ת.)
סלדינגר, יהושע, 38
סלומוביץ, 72, 112
סלומוביץ, לוצ'יאן, 27, 77
סלמן, טלי, 519
סלפטר, בוזיו, 305
סמואל, הרברט, 645
סמוטריץ, אלקה, 494 (ת.), 495 (ת.)
סמוטריץ, דוד, 249, 562
סמוטריץ, חיים, 494 (ת.), 495 (ת.)
סמוטריץ, יעקב, 494
סמוטריץ, ישראל לייב, 494
סמל (ארצי), נאוה, 268, 272, 273
סמל, אייר, 273

סמל, אילאיל, 273
סמל, נועם, 273
סמל, נימי, 273
סנה, משה, 382
סני (לרנר), גיטה, 73
ספיר, אברהם, 547
ספיר, אלקה, 547
ספיר, אריה, 547
ספקטור, 627
ספקטור, י., 43
סרברניק, 274

ע

עבנר, א., 114
עמית, נתנאל (סני וקס), 496
עמר, יעקב, 474
עמר, ליאת, 474
עציון, יהושע (פלנבאום), 500, 501 (ת.)
עציון, מאיר, 501
עציון, רחל (שוייצר שלה), 500, 501 (ת.)

פ

פאוקר, אנה, 382, 384
פאליק, הרש, 598–603
פאליק, חיה שרה, 598, 599
פאליק, יוסף, 599
פאליק, יניו, 600
פאליק, מאיר, 588
פאליק, קהת, 600
פאליק, רבקה, 598, 602
פאסטור, סבילה, 29
פוגל, איציק, 44, 312
פוגל, הרש, 28
פוגל, רגינה, 44, 312
פוטשמן (טננבאום), מינה, 352
פוטשמן, חיים, 352
פוייר, 305
פולק, דוד, 69
פולקמן, 138
פולקמן, הניה, 401
פולקמן, וילמה, 328, 402 (ת.)
פולקמן, יוליוס, 72, 74, 401
פון וייזל, וולפגאנג, 30
פון וייזל, נעמי, 30
פוני, אברהם, 56, 57, 189
פוני, אליעזר, 55–58
פופיק (ויז'ניפולסקי), ריטה, 571
פופיק, ו., 137
פופיק, מ., 28
פופלניקר, ריטה, 130
פוקס (ברגר), נאורה, 520
פוקס (קוסטינר), עטל קוקה, 309, 311 (ת.)
פוקס (קרנר), יעטי, 27
פוקס, אביעד, 521
פוקס, אילן, 521
פוקס, איתן, 521
פוקס, אסתר, 502, 521
פוקס, בן־ציון, 17, 18, 22, 32, 33 (ת.), 34, 35, 36, 88, 148, 214, 272, 328, 338, 342, 397, 404 (ת.), 474, 479, 485, 504, 510 (ת.), 515 (ת.), 517 (ת.), 519 (ת.), 520
פוקס, גרשון, 310
פוקס, דורה, 28, 521
פוקס, דניאל, 88, 189, 520, 521
פוקס, ה. ל., 54, 119, 136
פוקס, הרש, 28 (ת.), 88, 307, 514 (ת.)
פוקס, זאב גרשון, 520
פוקס, זבולון, 520, 521
פוקס, זיינבל, 37
פוקס, זליג, 189, 518, 520
פוקס, חוה, 521
פוקס, חיה, 189, 520, 521

פוקס, טל, 520, 521
פוקס, יוסף, 189, 502 (ת.)
פוקס, יחיאל, 520
פוקס, יטי, 306, 520
פוקס, יטי יהודית, 28 (ת.), 520
פוקס, יעל, 521
פוקס, יעקב יואל, 520, 521
פוקס, ירוחם פישל, 519 (ת.), 520
פוקס, מיכאל, 65, 189
פוקס, מינה, 514 (ת.), 520
פוקס, מירצא, 519 (ת.), 520
פוקס, מנחם, 521
פוקס, מרים, 520
פוקס, משה, 189, 502
פוקס, נחמה, 521
פוקס, סידי, 634
פוקס, עדן, 520
פוקס, פפי, 521
פוקס, פרדריקה, 470
פוקס, צבי הרש, 363, 514 (ת.), 520
פוקס, ציונה, 521
פוקס, צילי, 521
פוקס, קרנצה, 521
פוקס, רבקה רגינה, 189, 521
פוקס, רועי, 521
פוקס, רן, 521
פוקס, שלומית, 521
פוקס, שלמה, 502 (ת.)
פוקס, תמר, 22, 485, 515 (ת.), 520
פוקס־וסרמן, אהרון לייב, 521
פורמן, פוגה, 65
פורר (זוהר), לייב, 78
פורר (זוהר), מוטל, 78
פורר (זוהר), משה, 78
פורר (זוהר), פישל, 78
פורר (לזרוביץ), קוקה, 658 (ת.)
פורר (פלץ), צביה הרמה, 445, 522, 539
פורר, אפרים, 72
פורר, בובי, 659
פורר, חיה, 522
פורר, יהודית, 620
פורר, יוסף (פרד), 74
פורר, יעקב, 38, 40
פורר, יעקב (יניו), 32, 559, 658 (ת.)
פורר, לוי יצחק, 64
פורר, משולם, 65, 190
פורר, צבי, 445, 522 (ת.), 541
פורר, קורט (חיים), 73
פורר, שלמה, 522
פז, אוקטביו, 476
פטרנק, ארז, 543
פטרנק, דבורה (דולי), 543
פטרנק, ניר, 543
פטרנק, שמעון, 543
פיזם, אריה לייב, 492
פיזם, מאיר, 88, 304
פיזם, מונה, 65, 66, 67
פיזם, מרדכי, 38, 40
פיזם, משולם, 304
פיזם, רבקה, 301
פיירשטיין, 138
פילדרמן, ו., 109
פינקו, משה, 260
פינקו, רבקה, 260
פינקו, שלמה, 260
פינקלר, אדולף, 26, 77
פינקסל, ישראל, 542
פיסטינר, זיבנר, 29
פישברג, 313
פישלר (ברגמן), לאה, 524
פישלר (גליקמן), נחמה, 525, 526 (ת.), 531
פישלר (הרמן), רוזה, 88

פישלר, אברהם, 525
פישלר, ביאנקה, 525
פישלר, בן־ציון, 275
פישלר, זאב, 525, 526 (ת.)
פישלר, זינה, 276
פישלר, חיים, 30, 31, 523, 524 (ת.)
פישלר, יגאל, 529
פישלר, יוסף, 556, 649
פישלר, יעקב, 30
פישלר, מנדל, 408 (ת.)
פישלר, מנחם (מניו), 17, 276, 342, 525 (ת.)
פישלר, מרטין (מושקו), 275
פישלר, מרים, 525
פישלר, נתן, 523
פישלר, פרי, 61
פישלר, שרה, 523
פישר, מוקה, 439
פכטהולט, 59
פלאטניק, 73
פלאטניק, אברהם, 72, 74
פלד (אוברנדרוף), יהודית, 537
פלד (ברטפלד), אברהם, 536
פלד, ברוריה, 374
פלד, דפנה, 537
פלדמן, מרצ׳ל, 304
פלדמן, פרידה, 304
פלוריאנו, 127, 128
פליג, אלפרד, 73
פליגמן, אלטר, 627, 628
פליק (זילברשלג), פנינה, 660
פליק, ברטה, 556
פליק, יוסף, 88, 556
פליק, פייגה, 659
פליק, קהת, 38, 659, 660
פליק, שמואל, 659
פלמון (פלנבאום), מאיר, 537 (ת.)
פלמון (פלנבאום), רות, 537
פלמון, אמיתי, 538
פלמון, שרון, 538
פלנבאום (אספלר), נלי, 538
פלנבאום (שכנר), פייגה, 501
פלנבאום, אהרון, 537
פלנבאום, דוד (דודל), 501, 632
פלנבאום, וישראל, 537
פלנבאום, יהודה, 539
פלנבאום, יעקב (ביבי), 538, 583
פלנבאום, יצחק, 117, 192, 649
פלנבאום, ישראל, 539
פלנבאום, מאיר, 501, 537
פלנבאום, סופי, 538, 649
פלנבאום, פייגה, 537
פלנבאום, פנציה, 501
פלנבאום, שלמה־זלמן, 538, 649
פלנבוים, יהושע, 64, 65
פלץ (גוט), פרל, 540
פלץ (רייכמן), זהבה־אוגוסטה, 539 (ת.)
פלץ, אוגוסטה, 523
פלץ, דב־בר, 540
פלץ, לודוויג אליעזר, 88, 523, 539, 540
פלץ־פורר, צביה (הרמה), 523, 539
פלץ, קופל, 408 (ת.)
פלר (שלוים), ברטה, 572
פלר, אברהם, 30
פלר, אדית, 572 (ת.)
פלר, חיה שרה, 574
פלר, פריץ, 192, 297
פלר, שוכר, 477
פלר, שולם, 572
פסטה, איציק, 540
פסטה, פסיה, 540
פסטרנק, טונלה, 542
פסטרנק, יומן, 542

פסטרנק, פרדריקה, 542
פסטרנק, רוזטה, 542
פסקל, פינקו, 392
פפירקו (Papiercu), 140
פקיליס, אניטה, 73
פקיליס, ליקה, 73
פראיר, שלוימה, 42
פרוזינה, 626
פרויד, פייבל, 601
פרויד, שרה, 598
פרוינד, אבי, 543
פרוינד, אילן, 543
פרוינד, אליעזר, 543
פרוינד, מרתה, 543
פרולה, 586
פרום, 73, 74
פרונקול, 633
פרידמן, יפה, 583
פרייר (ראוך), פליציה, 73
פרייר, איזו (זיגפריד), 592
פרייר, סולומון, 592
פרייר, קוקה, 592
פרייר, שלוימה, 28
פרילינג, הנזל, 89, 323
פרימט, טוני, 427
פרימט, רובין (ראובן), 427
פֶּרֶך, זלמן, 142, 143
פרלמן, רודי, 582
פרנץ יוזף (Franz Josef), 296, 309, 327, 435
פרנקל (רונס), תיאה, 277, 298
פרנקל, בורשי, 298
פרנקל, בן־ציון, 26, 89
פרנקל, ברנהרד, 26
פרנקל, הילדה, 33 (ת.)
פרנקל, ליפא, 44
פרנקל, מאיר, 193, 521
פרנקל, מלה, 298
פרנקל, מרדכי, 377
פרנקל־ברקוביץ, 28
פרסטר, 77
פרסלר, 77
פרץ, י. ל., 508
פרצ'פ, פליצ'יה, 404

צ

צברלינג, גיטל 194
צברלינג, דבורה 606
צברלינג, שמשון 89, 491, 611, 612
צוויבל, 45 (ת.)
צוויבל, חדווה 301
צוויבל, מאיר וקופל 37, 45, 439
צוויבל, קופל 39, 548 (ת.), 563
צווילינג, ארווין 328, 547, 548, 583
צווילינג, בלה (בורכיס) 74, 548
צווילינג, דוד 27, 72, 547, 548
צווילינג, חיים (היינריך) 29, 286
צווילינג, יעקב 547
צווילינג, מרטין 547, 548
צווילינג, סלי (קלמן) 194, 548
צווילינג, קלרה (לפטר) 194, 547
צווילינג, קרול־קרל 16, 548
צווילינג, קרלי 451
צוונגלר, ביאנקה 583
צווקר, קלרה 444, 597
צולינגר, דוד יונה 93, 194, 358, 359
צולינגר, זיינבל 37
צולינגר, יהודה 37
צולינגר, יהושע 359
צולינגר, מאיר 276
צולינגר, מונה 413
צולינגר, מינה 194
צולינגר, מלי 276

צולינגר, משה 37, 38, 40, 359
צולינגר, שלמה 359
צולינגר,יהושע 40
צונדק 666
צימבלר, משה מוניו 89, 195
צימבלר, משה מוריץ 195
צינוביץ, משה 591
צירינג 89, 570
צירלזון 477
צנטנר, קוקה 411
צנטנר, שופט 77
צנטנר, שמיל 28, 42
צ׳פלין, צ׳רלי 276

ק

קאבא 74
קאופמן, יוסף 77, 137
קאופמן, יעקב 485
קאופמן, קלרה 383 (ת.), 408 (ת.)
קאוקג׳י 216, 271
קאן, איזידור 29
קאן, לויס 29
קאן, מארקוס 44
קארפ, הוריא 478
קבון, בנימין 400
קודריאנו, קורנל זיליה (Cornel Zelea Codreanu) 53, 96, 503, 532
קוזה, א״ק (A. C. Cuza) 42, 53, 54, 96, 440, 490, 532, 551
קוז׳וקרו 59
קוזק 535
קוך, ישראל 196, 612
קולב, שארל (Charles Kolb) 108, 109, 116
קולבר, 45 (ת.)
קולבר, א׳ 113
קולבר, אדולף 59
קולבר, ארנולד 89, 570
קולבר, בטי 440
קולבר, הרדי 117
קומנשטר, מנדל (שכטר) 68
קון, גרעטה 73
קון, הרש 28
קון, יוסף 29
קון, פבוס 74
קון, פעבוס 29
קונשטאט, י׳ 130
קוסטין 68, 596
קוסטינר, אברהם סוסיה 196
קוסטינר, אברהם־אלתר 196, 308, 310 (ת.), 311, 551, 555
קוסטינר, אהרון 308, 554, 644
קוסטינר, אלתר 37, 623
קוסטינר, אסתר־לאה 299, 302
קוסטינר, אריה 45 (ת.), 549 (ת.)
קוסטינר, אריה (בן ברוך) 549
קוסטינר, אריה בן שלמה 47, 121, 126
קוסטינר, בלומה 408 (ת.)
קוסטינר, ברוך 70, 309 (ת.), 311 (ת.), 316, 407, 409, 658
קוסטינר, ברוריה בילה (קופל) 37, 39, 40, 299, 300 (ת.)
קוסטינר, נחמיה 309, 555 (ת.)
קוסטינר, חיים נחמן אריה 583
קוסטינר, יהודה אריה (לייב), 309 (ת.), 314, 553 (ת.)
קוסטינר, יטי (אורנשטיין) 309, 555 (ת.)
קוסטינר, יצחק 50
קוסטינר, ללה (גנזלר) 34, 277, 559 (ת.)
קוסטינר, מאיר 17, 32, 33 (ת.), 34 (ת.), 36, 37, 48, 64, 66, 70, 96, 120, 126, 235–237, 411, 424, 443, 555, 559 (ת.), 560 (ת.), 564, 577, 643, 658, 661, 663

קוסטינר, מיכאל 47
קוסטינר, מרים 121, 309, 311 (ת.), 320, 553
קוסטינר, משה מיכאל 196, 300, 301 (ת.), 551, 553
קוסטינר, נחמיה 37, 89, 311 (ת.), 316, 555
קוסטינר, סוסיה (דיקמן) 308, 311 (ת.), 551, 555
קוסטינר, שושי 644
קוסטינר, שלמה 49, 89, 309, 311, 316, 320
קופל (הס), צפורה באבא 300
קופל, דויד־אריה 300 302, 303
קופל, יידל 65, 300
קופל, מנחם־מנדל 300 (ת.)
קופל, משה 300
קופל, צוויבל 37, 39, 563
קופלוביץ 41, 139, 141, 142, 196
קופלמן, ישראל 436
קופלר, אסתר, 299 (ת.)
קופפרברג 134, 196, 506
קופפרברג, חיים 29, 36, 77
קופפרברג, נ' 27
קופפרברג, ס' 26
קופרו 196, 447
קופרמן, רעיה 332, 333
קוק, אברהם 645
קורן, אברהם 57 (ת.), 197
קורן, פרידל 74
קורן, קארלה (הלמן) 74
קורנבליט 248
קורנשטיין, אביטל (אילן) 650
קורץ, מקס 406
קימל, שמואל (סדי) 295
קימלמן־קנובלר 74
קינל 141
קיסרי, מיכאל 562
קיסרי, שושנה (רדיה אלטמן) 561, 571
קלדררו 426
קלופר, אריך 40, 72, 138, 404 (ת.)
קלופר, אריקה (פולקמן) 404
קליגר, א' 115
קליגר, אטל 197
קליגר, איזידור 27, 197
קליגר, אילן 296
קליגר, אלקסנדר 73
קליגר, בן־ציון 89, 197, 294, 360
קליגר, ה' 100, 197
קליגר, הניה 294
קליגר, זליג 89, 197, 391
קליגר, חיה 197
קליגר, חנה 197, 620
קליגר, יונה (קוקה) 37, 296
קליגר, יוסף חיים 276, 294, 564
קליגר, יטי 197, 582
קליגר, ליאון 276, 294
קליגר, מ' 137
קליגר, משה 296
קליגר, נילי 296
קליגר, רבקה (אתל) 293
קליגר, ש' 42, 114
קליגר, שאול 27, 43, 77
קליין (ארצי), שירי 274
קליין, אלה 596
קליין, יהלי 273
קליין, יוסף (יולקו) 16, 198
קליין, יפתח 274
קליין, מוריץ משה 198, 445
קליין, רות 198, 383 (ת.), 408 (ת.), 445
קלינגר־סמוטריץ, דוד 562, 563 (ת.)
קלכשטיין 313, 354, 607
קלקשטיין, הרש נוטה 452
קלקשטיין, חיה לאה 452
קמפר, אברהם אריה 28, 89, 428, 557

קמפר, קלרה־חיה (וסרמן) 428
קנדל, צבי 55, 58, 95
קנובלר, מרכוס 307
קנול, גבריאלה (הושנו) 73
קנטור 403
קניג 28, 89, 122, 199, 493, 570, 571, 575
קניג, אנה 572
קניג, דינה 29
קניג, ס׳ 117
קניג־דויטש, אטל 28
קניג־שטרומינגר, לאה 72, 653
קנפר, זוניו (אברהם אריה) 310
קסוון, אהרון 332
קסוון, מינה 332
קסריאל, חנה 259
קפלאנסקי, יעקב 304
קפלאנסקי, פיליפ 304
ק׳קוניה, אהר׳לה 546
קראלניק, הרשל 127, 129
קראמר, יודה 26
קרויטורו, אנדי 565
קרויטורו, דניאלה 565
קרויטורו, חיה (שכטר) 565
קרויטורו, לודמילה 565
קרויטורו, מאיה 565
קרויטורו, נתן 36, 424
קרויטורו, סימון 73, 565
קרויטורו, רפאל 565
קרול השני 43, 54, 578
קרופ 527, 631, 632
קרטן, אהרון 38, 359 (ת.)
קרטן, אורי 38, 359 (ת.)
קרטן, הינדה 358, 359 (ת.)
קרטן, ושרה 38
קרטן, חיים 37, 313, 359 (ת.), 418, 435
קרטן, פייבל 358
קרטן, שרה, 359 (ת.)
קרטש, אמרה 476
קריגסמן, שמואל 470
קרייזל (ברנטל) יטי 199, 291
קרייזל, וילי 199
קרייזל, משה 199, 574
קרייזל, סנדי 199
קרייסל, מרקו 73
קרל, יצחק 565
קרל, מחלה 89, 199, 565
קרל, עדה 565
קרל, צבי 565, 566
קרל, רני (גולן) 566
קרלן (Cârlan) 43, 440, 490
קרמס, דב (בוקור) 16, 567, 569
קרמס, סנטה (אלטמן) 12, 16, 561, 567 (ת.)
קרמס, רזיאלה 569
קרמס, רענן 569
קרמר, אלפונס 27
קרמר, דוד 277
קרמר, זיגפריד (פריץ) 72, 200
קרמר, חיים 90, 520
קרמר, יעקב 26, 71
קרמר, פ׳ 112
קרמר, שלמה 38
קרן, אולגה 569
קרן, בריש 329, 583
קרן, ברנהרד 28, 42, 90, 200, 569
קרן, בתיה 570
קרן, מרגיט (באר) 570
קרן, סלו 74
קרן, סלי 569
קרן, סנדר 28, 90, 200
קרן, פולדי 569
קרן, רמי 570
קרן, שמעון 55, 56, 57 (ת.), 58

קרניול, אסתר 200, 491
קרנר, א' 137
קרנר, אמיל 77
קרנר, אנה 570, 571, 656
קרנר, ברל 570, 571
קרנר, דניאלה (קניג) 571
קרנר, סידי 562, 571
קרנר, סשה 12, 73, 570, 571
קרנר, פאול 571
קרנר, פיני (שפרבר) 74
קרנר, ריכרד 571
קרנר, שמעון 520
קרפ, ולריו 96
קרפט, דולי (שוורץ) 547
קרפ־שפירא, אטל 44, 97
קרצנר, מנדל 37, 47, 200, 318, 319
קרצנר, מנדל מנחם 220, 247
קרצנר, מרים 220, 247, 318, 319
קרצנר, משה־יוסף (מושקו) 220, 247, 564

ר

ראובני, עידית (אדית פלר) 572 (ת.)
ראוך, א' 72, 485, 570
ראוך, ברל 90, 247
ראוך, יעקב 72
ראוכבך, ברל 200, 521
ראטה, משולם 6, 38, 50 (ת.), 51, 52, 314, 354, 495, 562, 577, 586, 616, 617, 623
ראטה, שרה, 353
ראכמוט, א' 30
ראכמוט, איזיו 42
ראמלר, אלפרד 72
ראף, גדעון 73
רבין, יצחק 410, 564
רבינוביץ, קלמן 478
רבינזון, ש' 384
רבניצקי 646
רדליך 80, 90, 200, 441
רובין, בריטי 33 (ת.), 576
רובין, לייזר 201, 450
רובינזון 77, 201, 292
רובמן 303
רודיך, 45 (ת.)
רודיך, איזידור 77
רודיך, אריה 69
רודיך, ברל (ברנהרד) 201, 428, 557, 619
רודיך, ז'נט 28, 201, 428, 440, 619
רודיך, משה 90, 96, 201, 439, 441
רודיך, שמעון 38
רוזוולט, תיאודור 141, 253, 570
רוזמן, וילי 408
רוזן, משה 58, 323
רוזנבך, שירי 404
רוזנבלאט, ברל 130
רוזנבלאט, ה"ל 29
רוזנבלט, יעטי 40
רוזנבלט, יעקב 65
רוזנבלט־זיידלר, ראובן 90, 288
רוזנברג, אוסקר 541
רוזנברג, איזידור (שמיסו) 305
רוזנברג, י' 41
רוזנברג, מרטין 541
רוזנברג, שלימה 541
רוזנהק, איסר 353
רוזנהק, קוקה 353, 442
רוזנטל, ארנה 596, 626
רוזנטל, סמי 16
רוזנטל, ריטה 16, 626
רוזנטל, ריקה 596
רוזנר, א' 43
רוזנר, אדולף 74
רוזנר, חיים 57 (ת.)

רוזנר, יוסף 90, 202
רוזנר, יטי 575
רוזנר, ישראל 38, 276, 277
רוזנר, מ׳ 137
רוזנר, מרטין 32, 35, 577 (ת.)
רוזנר, צילה 277
רוזנר, שמחה 90, 202, 275
רוזנשטוק, ליאו (אריה ורדי) 271
רוזנשטוק, מאיר 43, 80
רוזנשטראוך, א״מ 26
רוזנשטראוך, מקס 77, 128
רוט (שני), פרדי (אריאל) 16, 31, 32 (ת.), 36, 270, 275, 424, 518 (ת.), 625, 626 (ת.), 637
רוט, יוסף 16, 202, 625, 627
רוט, סלי 16, 90, 625, 627 (ת.)
רוט, פיליפ 476
רוטקופף, אייזיק 28, 42, 44, 90
רוטקופף, ל׳ 137
רוטקופף, לייב 28, 42
רוטשטיין, בובוש 90, 305
רול, וו׳ 42, 54, 119
רול, מאיר 202, 220
רום, 45 (ת.)
רום (ירי), יוסף 580, 581
רום, ברונו (ברל) 202, 582
רום, הרמן 583
רום, וילי 583
רום, יוסף 202, 581 (ת.)
רום, יחזקאל 582
רום, ישראל 202, 582
רום, ליאור 221
רום, מוזיו־משה 580
רום, קלרה־חייקה 580
רום, קרל (ביבי) 582 (ת.)
רוקנשטיין (גנץ), רבקה 256
רוקנשטיין, אליעזר 203, 255, 584
רוקנשטיין, אמליה 58
רוקנשטיין, ברוך־שלום 91, 202, 255, 258, 587
רוקנשטיין, משה 203
רוקנשטיין, פייגה 255
רוקנשטיין, רבקה 255
רוקנשטיין, רבקה (צינוביץ) 38, 584, 585 (ת.), 591
רוקנשטיין, שמואל 255, 584
רורליך (פישלר), לוצי 275
רורליך, ז׳ 654
רורליך, זיגי 81, 275, 369, 558
רורליך, יוסף 27, 77, 91, 203
רורליך, מוקי 532
רורליך, סולומון 26
רורליך, פולדי 275, 340
רורליך, פיליפ 27
רורליך־הורוביץ, היינריך 77, 203
רורליך־הורוביץ, ולטר 27, 76
רחמוט, דוד (דודל) 203, 275, 298
רחמילביץ 666
ריבנזון, מוצי 36
ריבנר (דנקר) מרים 289
ריבנר, אריה 289
ריבנר, חיים אירע 91, 203, 289
ריבנר, יצחק 289
ריגלר, 28 (ת.)
ריגלר, אליעזר 16, 37, 39, 40, 203, 488, 563, 636
ריגלר, ארנה 16, 626, 636
רייכמן הרש, צבי 541
רייכמן הרש, רחל 541
רייכר, אברהם 72, 101, 112, 113, 203
רייכר, אשר (אושר) 44, 47, 91, 268, 623
רייכר, פרל 376
רייכר, שמעון 444, 597
ריינר, לאו 29

רייסמן, יוסף (יושקו) 593, 594
רייסמן, מריאטה (קוקה) 592 (ת.)
רייף (ברומברג), רוזה 541
רייף, חיים 37, 91, 596
רייף, יוסף 81, 91, 595
רייף, ישראל 37, 39, 596
רייף, פני 595
רייף, שמואל־מילו 541
רייף־ויינינגר, אלזה 29, 440, 595 (ת.)
ריכטר, גוסטב (Gustav Richter) 98
רימר, אוטיליה 276, 480
רימר, דוד 369, 480
רימר, חיים 369, 480
רימר, לאה 259, 479
רינצלר, פויו 130
ריצ'קר (פרום) 74
רכמוט, א' 137
רכמוט, ישראל 375
רכמוט, ישראל (יון) 77
רכמוט, קארל 375
רמר, ז'אן (יעקב) 77
רמר, נתן 74, 77, 91
רמר, סרפינה (שרה) 74
רנד, דוד שמעון 362
רנד, יעקב (יענקלה) 270, 409
רנד, לייביש 65, 362, 409
רסלר, יעקב 59, 78, 93
רפפורט, יטי 321
רפפורט, תמר 512, 520
רקובר 61, 93
רש (קליגר), גאולה 296
רשף, משה 276

ש

שאגאל, מרק 333, 388
שאואר (כהנא), רייזי 444
שאואר, אבי שלום 598
שאואר, אודט 598
שאואר, איזידור 444, 596
שאואר, אנה 597
שאואר, גוסטה 444, 596, 597
שאואר, הנרי 596 (ת.)
שאואר, חנה 597
שאואר, טוני 542
שאואר, יוחנן 597
שאואר, מוריץ (משה) 91, 597
שאואר, מרצל 542
שאואר, מרקוס 597
שאואר, נתן 91, 542, 597
שאואר, סאלי 597
שאואר, פרדריקה 583
שאואר, קלרה 444
שאואר, רייזל 523
שאואר, שמואל 597
שאומן, אופיר 601
שאומן, איילת 601
שאומן, חיים יוסף (ספי) 221, 599 (ת.), 601
שאומן, ישראל 12, 38, 221, 248, 270, 408, 598, 599, 602 (ת.), 603, 605
שאומן, מדי 248
שאומן, עדינה 221
שאומן, רבקה, 599 (ת.), 602 (ת.)
שאפר, ברוך 28, 42, 43, 76
שאקי (אלטקסקו), ז'אנה 354
שאקי, דן 354
שבתאי, צבי 558
שוהם, יהודה 660
שוורץ (בער), פרי 73
שוורץ (גליבטר), חווה 73
שוורץ (פלץ), ויקה 205
שוורץ, אברהם 491, 576
שוורץ, איציק 547, 556, 557

שוורץ, ארנסט 427
שוורץ, דבורה 491
שוורץ, הניה 608
שוורץ, זאב 547
שוורץ, חיה 520, 543
שוורץ, חיים 547, 558
שוורץ, יואל־דוד 15, 81, 91, 377, 491, 543, 608
שוורץ, יטי 607
שוורץ, יצחק 491, 543, 612
שוורץ, יצחק הלוי 606
שוורץ, לאה 547
שוורץ, מאיר 91, 205, 315, 377, 491, 543, 544, 606 (ת.), 608
שוורץ, מנחם מנדל 543
שוורץ, מקס 27
שוורץ, משה 37, 40
שוורץ, עלקה רוז 607
שוורץ, פ׳ 72
שוורץ, פיטפר 73
שוורץ, פייגה 543, 606 (ת.)
שוורץ, פנציה 45 (ת.)
שוורץ, צילי 607
שוורץ, צפורה 607, 608, 611
שוורץ, רבקה 547, 612
שוורץ, רוזה 610
שוורץ, רחל 543, 607
שוורץ, שמואל 610
שוורץ, שרה 301
שוורץ־פורר 28
שוייצר (עציון), שלה (רחל) 500
שוייצר, מאיר 383 (ת.), 576
שויירמן, בורשי 130
שולזון, לוצי 73, 137
שולימוביץ, שולם 259
שולימוביץ, שרה ברנה 259
שולמן 136, 380, 408, 569
שולץ, ברונו 476
שולמן, סילביה, 408 (ת.)
שולץ, ג׳ 54, 119
שופלברג, גב׳ 588
שור, א׳ 113
שור, אברהם צבי 48
שור, אריה 521
שור, ז׳ 42
שור, יוליוס 77
שור, קרל 76
שור, רודולף 574
שור, רות 574
שור, שמואל יצחק 48
שטורפר, וילהלם 29
שטטנר, אברהם (בומי) 31, 32 (ת.), 36, 296, 377, 422, 424, 545, 612, 613 (ת.), 634
שטטנר, גיל 612
שטטנר, גרשון 44, 205, 612, 614, 615 (ת.), 617, 623
שטטנר, זיסל 205
שטטנר, יעקב 73, 138, 612
שטטנר, מרגלית (פרלי) 515, 612, 613
שטטנר, צפורה 612
שטטנר, רחל (מדי) 205, 612, 613
שטטנר, שמחה 44, 91, 377, 612, 616, 617
שטיין, גרטרודה 20, 21
שטיין, משה 295
שטיינברג, אליעזר 305
שטיינהאוזר 45
שטיינר, זהבה 486
שטלצר, יוסף 628
שטעכר, פריץ 77
שטפאנוב, פדיא 118
שטפנוביץ, דורנה 634
שטקל, לייב 97
שטקל, פייגה 620

שטקל, שלמה 38
שטרומינגר, אטיקה 206, 439
שטרומינגר, אריקה (ווגנר) 661
שטרומינגר, גימפל 28, 206
שטרומינגר, דודי 485
שטרומינגר, האחים 59
שטרומינגר, יעקב 143
שטרומינגר, יעקב (ז'קי) 32, 34 (ת.)
שטרומינגר, לאה (קניג) 72, 653
שטרומינגר, נתן 27
שטרומינגר, פרץ 27, 77, 206, 419
שטרן, מרים 353
שטרנברג, ביבי, 618 (ת.)
שטרנברג, בן־ציון 30
שטרנברג, מקס 485
שטרנברג, פריצי 617, 618 (ת.)
שטרנליב (ברנדס), רלה (רחל) 288 289, 389
שטרנליב, ג'פרי 663
שטרנליב, טובי 92, 370
שטרנליב, סולומון 43
שטרנליב, סילביה 289, 389, 661, 662 (ת.)
שטרנליב, פיקיצה 370, 371
שטרנליב, ראובן 92, 289, 370, 389
שטרנליב, רוזה (וייסבוך) 289
שטרנליב, שושנה (פהר) 663
שטרנליב, שלמה 37, 92, 206
שטרנליב, שמעון 92
שיבא, חיים (שיבר) 666
שיבר, ברל 31, 36, 117, 270, 424, 439, 513
שיבר, דורי 72, 112
שיבר, חנה 270
שיבר, פרדי 327
שייר, נתן 271
שימרון, מרים מיקי (רודיך) 429, 619
שיף, בלה 619
שיף, יוסף וורנר 620
שכטר, א' 31, 136
שכטר, אבי 222
שכטר, אברהם 25, 81, 207, 521
שכטר, אדגר 73
שכטר, אהובה 624
שכטר, אהרון 92
שכטר, איקי 33 (ת.), 36, 424, 634
שכטר, אלנתן 222
שכטר, אלפרד 73
שכטר, ביאטריס (רביט) 565
שכטר, בן־ציון 67, 68, 70, 407
שכטר, ברוך 68, 207, 553, 663
שכטר, גדליה 69, 72, 207, 521
שכטר, גוסטב 27
שכטר, דוד שמיל 68
שכטר, הרשל 521
שכטר, זלמן 38, 620, 621 (ת.)
שכטר, ז'נה 276
שכטר, חיים 207, 521
שכטר, חייקה־קלייר 521
שכטר, טובה 70, 207
שכטר, יהושע 521
שכטר, יוסי 276
שכטר, יוסל 70
שכטר, יוסף 222, 663
שכטר, יעקב 207, 588
שכטר, ישי 223, 624
שכטר, לייב 68, 70, 96, 207
שכטר, לינדה 521
שכטר, ליצי 565
שכטר, מלך 521
שכטר, מרים 521
שכטר, משה 520, 521
שכטר, נחמן 47, 207, 622 (ת.)
שכטר, פולדי 27
שכטר, פנינה 222, 663

שכטר, פרידה 276, 521
שכטר, קלמן 38
שכטר, ראובן 222
שכטר, רוברט 521
שכטר, רות 222, 521
שכטר, שמואל 38, 68, 208, 625
שכטר, שעיה 565
שכטר, שרה 38, 208, 521, 565, 620
שכטר, שרלי 565
שלוים (פוגל), בלנקה, 574
שלוים, אהרון, 208, 575
שלוים, ברל־לייב, 208, 574
שלוים, וישראל (איזיו), 574
שלוים, חיים, 208
שלוים, יוליוס (דייזיק), 92, 208, 574
שלוים, יחזקאל (קרל), 574
שלוים, מימי, 208, 575
שלוים, נורה, 575
שלוים, סרול, 575
שלוים, רות, 574
שלוים, רזי, 208
שלוים, ריטה, 575
שלוים, שלמה, 575
שלום עליכם, 28, 336, 508
שלומיוק, נעמי, 540
שלוסר, 496
שליט, ב.., 137
שלייר, זיגו גוסטה, 596
שלייר, ל.., 117
שלעפר, ר.., 41
שלעפר־הרמן, ריקה, 29
שלפר (סלדינגר), יטי, 287 (ת.)
שלפר, הרטה, 411
שלפר, חיים איזידור, 92, 286, 287 (ת.)
שלפר, חיים־שלום, 425
שלפר, משה, 425
שלפר, נטי, 425
שלפר, עלזה, 425
שמטרלינג, מרטה, 255
שמטרלינג, קרול, 255
שמידט, יוסף, 278
שמיל (הרופא), 24, 71
שמלבאך, יונאס, 44
שמלצר, אברהם (בוניו), 413
שמלצר, ביבי, 117, 209
שמלצר, דבורה, 411
שמלצר, ז'ני, 411
שמלצר, חיים, 411
שמלצר, יעקב, 411
שמלצר, יצחק, 209
שמלצר, משה, 209, 307
שמלצר, משה יצחק, 413
שמלצר, סלי, 411
שמלצר, פאולה, 277, 413
שמלצר, רחל, 411
שמלצר, רייזל, 411
שמלצר, שילו, 411
שנארך, נוח, 485
שנארך, קרל, 130
שני (רוט), פרדי, 16, 31, 32, 36, 270, 275, 424, 518, 625, 626, 637
שניידר, אלזה, 452, 576
שניידר, פנחס, 452
שניידר, רוזה, 209, 452
שנפ, ברוך, 37, 39
שנרך, אלזה, 130
שנרך, יעקב, 616
שנרך, פרלי, 33 (ת.), 613 (ת.)
שנרך, רבקה (צ'רנה), 614
שעל (סלמן), טלי, 519
שעל, אופירה, 520
שעל, בן־ציון, 520

שעל, גיל, 512, 518 (ת.), 520, 627, 638
שעל, דבורה, 520
שעל, ניר, 519, 520
שעל, עדי, 520
שעל, שרון, 520
שערי, דוד, 638
שערי, יהודה, 36, 271, 424
שפיגל, ז'קי, 274 (ת.), 277, 627
שפיגל, טיטי, 277
שפיגל, י., 137
שפיגלשולץ, 28
שפילמן, ברונו, 74, 209, 617
שפילמן, חיים, 92
שפילמן, לאזה (לוטי), 617
שפילמן, פיני, 617
שפירא (לופוביץ), גיזלה, 640
שפירא (שפר), ז'ני, 33 (ת.), 411, 420, 440
שפירא, אברהם, 76, 210, 267, 273, 502, 503
שפירא, ארתור, 523
שפירא, אתי, 547
שפירא, בומה, 307
שפירא, בלומה, 502
שפירא, בנימין, 351
שפירא, בנימן, 92
שפירא, יהודה מאיר, 47, 48, 51 (ת.), 266, 314, 377, 494, 612
שפירא, יוסף, 37, 39
שפירא, יניו, 277
שפירא, יעקב שמשון, 47, 48, 266, 273, 421
שפירא, ירמיהו, 473
שפירא, ישראל, 37
שפירא, ל., 112
שפירא, לייב, 28 (ת.), 54, 72
שפירא, מרדכי, 413, 414
שפירא, משה, 267
שפירא, משה שמאי, 314, 315, 377, 502
שפירא, נטי, 415 (ת.)
שפירא, נתן נטע, 52
שפירא, רחל, 473
שפירא־סובה, 29
שפירא, צבי (הרש), 415 (ת.)
שפר, וולף, 256
שפר, חנה, 57
שפר, לודוויג, 74
שפר, ר., 57
שפר, ראובן, 74
שפראן, מרדכי לייב, 44
שפרבר, אברהם אבא, 62 (ת.), 63
שפרבר, בן־ציון, 71
שפרבר, מרצ'ל, 117, 210
שפרבר, פיני, 74
שפריר, מאיר, 62–66
שראפינסטר, 264
שרבן, ליה, 287 (ת.)
שרגא, פרד, 108, 116, 365
שרול, אבנר, 43
שרייבר, ישראל, 69, 211
שרף (היבנר), מינה, 353
שרף, וולף, 27, 29, 54, 77, 306, 638
שרף, זאב, 353, 665
שרף, זיגפריד, 72
שרף, חיה, 16
שרף, יוסיפיה, 353
שרף, ליבי, 16, 29, 73, 115, 134, 275, 372, 639, 665 (ת.)
שרף, מאפי, 633, 638
שרף, קלרה, 665
שרצר, דוד, 632
שרצר, עמנואל, 77, 211
שרצר, קרל, 26

מפתח מקומות

בעלי משמעות בטקסטים וברשימות שבספר ושמותיהם הלועזיים

א

אודסה (Odessa) 105, 128, 528, 578, 631, 633

אומן (Oman) 249

אונגני (Ungheni) 340

אוֹנשטי (Oneşti) 598

אורדיה (Oradea) 268, 269

אוֹרַדיה (Oradea) 412, 559, 634, 659

אושוויץ (Auschwitz) 74, 160, 163, 164, 170, 171, 173, 181, 183, 190, 195, 197, 198, 202–204, 268, 269, 380, 412, 478, 593, 597, 624

אטאקי (Atachi) 101, 105, 131, 248, 251, 260, 294, 307, 316, 322, 323, 330, 342, 346, 354, 355, 361, 364, 378, 395, 422, 442, 446, 447, 450, 453, 492, 497, 503, 505, 568, 573, 579, 593, 597, 603, 609

איג'שטי (Igeşti) 98, 350

אַיוד (Aiud) 36, 396, 420, 425, 559, 560

אילישטי (Ilişeşti) 40, 55, 65, 96, 158, 159, 173, 183, 198, 209, 411, 561, 567, 616

אינסברוק (Innsbruck) 453

איסטנבול (Istanbul) 298, 299, 447, 563, 590

איפימובקה (Iefimovka) 574

איצקני (Iţcani) 31, 37, 59, 60, 61, 63, 72, 74, 76, 78, 79, 93, 98–100, 103, 150, 156–159, 166, 167, 170–175, 178, 180, 182, 184, 187, 188, 191, 193, 197, 202, 207, 208, 210, 218, 236, 290–292, 305, 317, 353, 370, 413, 420, 421, 425, 427, 435, 441, 473, 479, 520, 536, 597, 601, 606

ארבורה (Arbore) 55, 58, 65, 69, 151, 153, 157, 166, 167, 169, 190–192, 200–204, 236

ארמֶניאסקה (Armeneasca) 461, 462, 464–466, 658

ב

באקאו (Bacău) 357

בארי (Bari) 453, 623

בוג (Bug) 61, 100, 102, 103, 105, 110, 114, 117, 122, 128, 150, 151, 167, 169, 171, 173, 176, 177, 179, 182, 183, 185, 187, 190–193, 197, 253, 279, 295, 298, 331, 333, 335, 361, 395, 493, 526–528, 531, 580, 582, 583, 603, 609, 630, 631, 633, 642, 650, 659

בודפשט (Budapest) 269, 284, 635, 637

בוזאו (Buzău) 203, 590, 610

בוטושני (Botoşani) 35, 36, 261, 277, 278, 289, 369, 377, 408, 421, 477, 543, 610

בוכנוולד (Buchenwald) 267

בולגריה (Bulgaria) 293, 317, 381, 409, 430, 473, 538, 604, 637

בוסנצ'י (Bosanci) 43, 99, 149, 384, 385, 387, 391, 493
בוספורוס (Bosphorus) 382, 590
בוצ'ץ' (Buchach) 397, 433
בוצ'צ'יה (Bucecea) 543
בוקובינה (Bucovina) 15, 16, 20, 21, 23–27, 30, 31, 32, 35, 39, 43, 50, 52, 54, 59, 62, 69, 71, 72, 76, 78, 96, 98, 99, 101, 102, 106, 107, 109, 110, 112, 119–121, 136, 139, 142, 215, 217, 227, 228, 232, 252, 253, 255, 267, 268, 274, 275, 286, 291, 301, 302, 304, 317, 318, 321, 326, 329, 333, 336, 339, 340, 350, 359, 374, 384–387, 395, 418, 434, 436, 441, 452, 456, 462, 467, 476, 488, 520, 528–530, 532, 538, 550, 566, 569, 578, 579, 584, 585, 587, 588, 592, 604, 608, 613, 614, 633, 640, 647, 657, 663
בוקרשט (Bucharest) 20, 29, 32, 36, 41, 43, 51, 52, 56, 73, 74, 77, 98, 100, 107–109, 115, 116, 119, 121, 128–130, 144, 148, 156, 216–218, 226, 249, 259, 263–265, 269, 270, 283, 284, 292, 298, 304, 306, 320, 329, 336, 341, 342, 353, 365, 368, 371, 386, 390, 397, 398, 408, 409, 411, 418, 420, 424, 426, 442, 443, 454, 457, 460, 468, 475–478, 489, 495, 503, 509–511, 534, 543, 552, 560, 563, 578, 588, 589, 600, 601, 611, 613, 620, 634, 636, 655, 659, 660, 661
בורגס (Burgas) 137, 286, 293, 381, 473, 538
בורדוז'ני (Burdujeni) 21, 35, 36, 55–58, 63, 72, 74, 78, 79, 94, 97–99, 103, 136, 149–157, 159–161, 164, 166–172, 174–184, 186–189, 191, 193–198, 200, 201, 204, 205, 207–209, 236, 254, 259–261, 276, 291, 321, 354, 361, 378, 380, 389, 418, 420, 425, 437, 441, 442, 446–448, 450, 451, 471, 474, 477, 478, 492, 497, 505, 522, 536, 551, 556, 573, 592, 640
בירקנאו (Birkenau) 268
בלגרד (Belgrad) 637
בלצי (Bălți) 565
בלצ'נה (Bălăceana) 37–40, 55, 64–67, 153, 163, 166, 169, 170, 181, 186, 189, 190, 192, 195, 205, 236, 264, 267, 278, 300, 301, 303, 304
בסרביה (Basarabia) 98, 257, 260, 261, 291, 316, 330, 338, 364, 367, 369, 395, 399, 406, 410, 441, 447, 448, 452, 472, 489, 497, 503, 550, 578, 579, 587, 640
בראילה (Brăila) 635
ברוניצה (Bronice) 570
בריצ'ני (Briceni) 109, 120, 136, 157, 166, 184, 189, 261, 264, 316, 338, 339, 395, 406, 407, 410, 474, 489
ברשוב (Braşov) 36, 283, 420, 425, 560, 635, 650

ג

גֶגְיֶה (Gheghie) 36, 404, 420, 425, 510, 634
גורה הומורה (Gura-Humora) 49, 69, 70, 227, 258, 276, 283, 347, 406, 417, 418, 420, 451, 598
גליציה (Galizia) 18, 23–25, 49, 50, 142, 304, 376, 384, 413, 416, 433, 496, 543, 643
גריניצ'ני (Grăniceni) 98

ד

דונבאס (Donbas) 184, 379
דורוהוי (Dorohoi) 109–111, 113, 119, 121, 130, 134, 136, 216, 253, 333, 365, 366, 395, 396, 499, 531, 565, 579, 601, 603

דורנה קנדרני (Dorna Candreni) 31, 36, 65, 270, 404, 418, 426, 510, 511, 604, 634

דורנשטי (Dorneşti) 174, 345

דז'ורין (Djurin) 77, 103, 111, 116, 127–130, 154, 158, 162, 164, 169, 173, 179, 197, 201–203, 209, 211, 257, 294, 298, 307, 374, 488, 554

דנייסטר (Dniester) 101, 102, 105, 109, 120, 131, 248, 251, 257, 260, 261, 291, 294, 307, 319, 322, 330, 331, 339, 346, 354, 355, 361, 362, 364, 395, 419, 422, 423, 428, 447, 448, 450, 453, 472, 488, 492, 497, 498, 503, 505, 506, 509, 573, 579, 588, 593, 603, 640, 641

דנילה (Danila) 486

דרבצ'ין (Derebcin) 126, 189, 333

דרמנשטי (Dărmăneşti) 61, 98, 166, 204

ה

הורודנקה (Horodenca) 50, 376

הטנא (Hatna) 55, 61, 62–64, 486

הַצֶג (Haţeg) 316

ו

ואדול קרישולוי (Vadul Crişului) 35

ווטרה דורני (Vatra Dornei) 253, 260, 282, 396, 418, 420, 571

וומה (Vama) 326, 332, 396, 418, 420, 425

וושקאוץ (Văşcăuţi) 119, 436

ויז'ניץ (Vijnitz) 39, 47, 48, 62, 63, 65–69, 217, 251, 256, 268, 303, 316, 320, 376, 416, 487, 579, 584, 586, 598, 599, 601, 605, 615, 616, 623, 659

וינדיצ'ן (Vindiceni) 103, 156, 157, 199, 474, 641

ורוורובקה (Varvarovka) 128, 165

ז

זגוראי־זגוריי (Zagorai) 537

ז'דובה (Jadova) 318, 554

זהרשטי (Zahareşti) 96, 97, 378

זמקה (Zamca) 35, 248, 276, 296, 370, 373, 425, 445, 465, 466, 523, 542, 546

ז'מרינקה (Jmerinca) 118, 122, 257, 333, 338, 493

ט

טודירשטי (Todireşti,) 40, 65

טולצ'ין (Tulcin) 58, 117, 122, 154, 183, 190, 210, 253, 285, 447, 610, 650

טופליצה (Topliţa) 597

טימישואורה (Timişoara) 73, 74, 256, 257, 258, 259, 263, 662

טרגו־פרומוס (Târgu Frumos) 261

טריהטי (Trihati) 105, 117, 123, 128, 166, 168, 204, 279, 285, 289, 298, 324, 493, 501, 526–529, 531, 532, 610, 630, 631, 650

טרנסניסטריה (Transnistria) 7, 8, 19, 21, 28, 32, 40, 42, 47, 49, 55, 58, 59, 61, 70, 72, 76, 99, 101, 104, 105, 108, 115, 116, 120, 129, 131, 134, 136, 147, 149–211, 215–220, 226, 227, 239, 240, 248, 252, 254–258, 261, 263, 265, 268, 274, 275, 278, 281, 283, 284, 286–289, 291–295, 297, 300, 304, 310, 311, 315, 316, 319, 321, 326, 328, 331, 342, 350, 351, 353, 354, 356, 359, 361, 364, 368, 369, 372–376, 378, 380, 382, 388, 391, 393, 394, 396, 401, 406, 407, 411–413, 415, 418, 423, 426–430, 432, 434–438, 440, 442–444, 446, 447, 450, 452, 453, 455, 456, 458, 460, 464, 470, 472, 474, 479, 480, 483, 487, 488, 491, 494, 497, 500, 501,

503, 511, 512, 518, 520–522, 526–528,
531, 535–538, 540, 544, 547, 548, 556,
558, 561, 565–571, 573–576, 578, 580,
582, 583, 586, 588–590, 592–594, 596,
597, 600, 601, 603, 607, 608, 610, 612, 613,
616, 619, 629, 630, 631, 633, 640, 644,
649–652, 654, 657, 659, 661, 662, 665
טשקנט (Tashkent) 436, 509

י

יאסי (Iaşi) 23, 41, 73, 153, 173, 189, 190,
199, 282, 304, 305, 316, 329, 330, 340,
353, 354, 363, 370, 371, 374, 398, 399,
451, 452, 470, 478, 504, 505, 520, 560,
565, 571, 576, 607, 611, 622, 665
יאקובני (Iacobeni) 426
יודנגאסה (Judengasse) 304
יורקאוץ (Iurcăuți) 474
יידינץ (Iedineți) 115, 173, 448, 456, 505
ימפול (Jampol) 178, 199, 257
יפימובקה (Jefimovka) 493

ל

לובלין (Lublin) 47, 52, 161, 251, 266, 267,
273, 314, 377, 494, 612
לוצ'ינץ (Lucinetz) 58, 121, 150, 151, 154,
159–166, 168, 170, 171, 174, 175, 177,
178, 181–184, 186–188, 191, 193–196,
198, 200–209, 211, 361, 362, 379, 437,
446, 447, 450, 540, 548, 553, 641
ליפקאני (Lipcani) 257, 379, 488
לספזי (Lespezi) 218, 257

מ

מוגילב (Mogilev) 32, 58, 101–109, 111, 112,
115, 117, 120, 121, 123, 127, 149–152,
154, 198–200, 211, 218, 239, 248, 251,
257, 261, 281, 283, 291, 292, 294, 298, 307,
310, 316, 319, 330–332, 336, 339, 342,
346, 354, 355, 361–363, 365, 378, 379,
395, 401, 413, 418, 419, 422, 426–429,
437, 442, 446–448, 450, 453, 472–474,
488, 492, 497, 503, 506, 526, 528, 532, 536,
537, 540, 557, 568, 570, 571, 574, 579, 580,
582, 593, 594, 597, 600, 603, 609, 620, 629,
633, 641, 642
מולדובה (Moldova) 23, 25, 64, 75, 78, 252,
253, 462, 585
מולדוביצה (Moldovița) 374
מורפה (Murafa) 47, 103, 116, 117, 120–126,
149–167, 170–174, 176, 178–196, 198,
200–211, 219, 239, 256, 257, 258,
263–265, 268, 279, 281, 283, 301, 304,
306, 307, 310, 315, 316, 332–339, 354,
355, 362, 407, 419, 423, 428, 429, 434, 453,
456, 486, 488, 493, 498, 501, 506, 507, 509,
520, 526, 528, 529, 532, 544, 552, 554,
556–558, 565, 568, 574, 583, 593, 600,
603, 604, 609, 610, 617, 619, 633, 654
מיהיילן (Mihăileni) 58, 379, 380
מיטוק (Mitoc) 167
מיטוקול דרגומירני (Mitocul Dragomirnei)
254
מלצרברג (Melzerberg) 619
מנזנאשטי (Mănzăneşti) 62, 323

נ

נדבורנה (Nadvorna) 270
נואה סוליצה (Noua Suliță) 257, 379
ניקולייב (Nikolaev) 105, 195, 527
נסטרווארקה (Nestewarka) 105, 117, 123

ס

סדיגורה (Sadigura) 360, 550, 553

סוליצה (Sulița) 260

סולקה (Solca) 55, 150, 152, 155, 159, 160, 166, 171, 172, 179, 181–183, 189, 191–193, 195–199, 201, 203, 209, 211, 561, 567

סוצ'בה (שוץ) (Suceava/Suczawa) 15, 16, 18–32, 36–38, 40–44, 47, 49, 50–52, 54–59, 62, 63, 70–79, 81, 97–103, 108, 110, 112–115, 117, 119, 120, 121, 127, 128, 136–139, 142, 143, 147–220, 233, 235, 236, 247, 248, 250, 251, 253–258, 261–270, 273–278, 281–284, 286–289, 291–298, 300, 301, 303–308, 312, 318, 320–323, 325, 328–330, 333, 340–342, 344, 351–358, 360, 362–366, 368–370, 372–374, 376–381, 383–389, 391, 393, 395–397, 401, 411–416, 418–421, 423–426, 428–431, 433–435, 437, 441–445, 448, 451, 452, 455–464, 466–468, 470, 471, 474–476, 479, 483–485, 490–492, 496, 500–504, 509, 510, 518–523, 525, 526, 529, 532, 535–545, 547, 548, 551, 561, 565–572, 576–588, 592, 594–598, 601–604, 619, 620, 625–629, 631–633, 638, 639, 642, 643, 649–651, 653–655, 657, 661

סורוקה (Soroca) 257

סטרוז'ניץ (Strojineț) 96, 318, 350, 372, 374, 505

סטרוישטי (Stroiești) 281

סירט (Siret) 72, 128, 174, 228, 253, 271, 273, 363, 425, 597

ספליט (Split) 637

סקורני (Secureni) 171, 196, 379

סקזינץ (Scazinetz) 156, 187, 197, 198, 253, 570, 580, 582

פ

פדוריצ'ה (Pădurice) 20, 445, 542

פוקשני (Focșani) 427, 491

פורצילה דה פייר (Porțile de Fier) 635

פטראוצי (Pătrăuți) 521

פיאטרה־ניאמץ (Piatra Neamț) 447

פיודורובקה (Fiodorovka) 574

פיוטרקוב (Piotrcow) 48, 49

פיצ'ורה (Peciora) 133, 158, 174, 193, 205, 211

פירסטנטל (Fürstenthal) 255, 584

פלוישטי (Ploiești) 420

פלטיצ'ני (Fălticeni) 15, 35, 36, 136, 261, 265, 366, 368, 369, 380, 389, 425, 455, 458, 460, 462, 463, 466, 479, 480, 503

פרהאוץ (Părhăuți) 308, 428, 434, 644

פרוט (Prut) 339, 340, 363, 395, 498

פשקאני (Paşcani) 370, 386

צ

צ'טטה (Cetate) 248, 298, 305, 370, 425, 445, 523, 570, 628

צ'יביטה וואכיא (Civita Vecchia) 31

צֶצקה (Țețca) 559, 659

צ'רנוביץ (Czernowitz) 26–24, 30, 31, 39, 40, 43, 50, 57, 75, 76, 100, 113, 120, 136, 149, 152, 157, 165, 178, 190, 200, 203, 247, 251, 253–255, 257, 267, 270, 276, 277, 279, 288, 290, 291, 298, 306, 309, 318, 330, 336–340, 351, 353, 355, 356, 363, 376, 379, 394, 395, 407, 419, 423, 433, 434, 436, 444, 456, 503, 505, 507, 509, 524, 541, 563, 565, 568–572, 576, 583–586, 588, 594, 597, 598, 601, 607, 608, 612, 613, 616, 625, 626, 628, 655

ק

קומנשטי (Comăneşti) 37, 39, 55, 64, 65, 67–70, 96, 154, 172, 174, 199, 207, 208, 236, 238, 378, 520

קונסטנצה (Constanţa) 215, 276, 298, 320, 360, 494, 524, 534, 589, 590, 635, 650

קוסוב (Kosow) 266, 614

קוסטינה (Costina) 4, 96, 179, 180, 182, 199, 236, 266, 308

קופייגורוד (Kopaigorod) 121, 151–154, 157, 161–165, 168, 169, 171–173, 175, 176, 178, 180–186, 190, 191, 193–195, 197, 198, 200, 201, 203, 205, 207, 209, 210, 321, 323, 324, 492, 574, 613

קיטילה (Chitila) 340

קייב (Kiev) 253, 275, 277, 456

קימפולונג (Câmpulung) 52, 73, 78, 102, 110, 114, 118, 121, 228, 260, 278, 307, 342, 347, 418, 420, 421, 427, 528, 570, 575, 576, 604

קירובגראד (Kirovgrad) 631

קישינב (Chişinău, Kishinev) 304, 339, 477

קלוז' (Cluj) 73, 268, 269, 289

קצ'יקה (Cacica) 55, 159, 161, 167, 182, 364, 380

ר

רדאוץ (Rădăuţi) 30, 36, 65, 68, 69, 121, 128–130, 136, 167, 197, 268, 307, 343, 366, 406, 418, 444, 479, 486, 555, 561, 597, 636

רומן (Roman) 266

שארגורוד (Shargorod) 7, 27, 32, 49, 72, 76, 77, 100, 102, 103, 108, 110–113, 115–122, 125, 127–129, 134, 135, 149–164, 166–186, 188–211, 239, 248, 253–256, 258, 275, 279, 283–285, 287–289, 291, 307, 319, 321, 323, 333–336, 338, 339, 342, 348, 365, 369, 375, 379, 388, 391, 395, 411, 415, 445, 493, 497, 498, 503, 506, 528, 532, 540, 548, 568, 574, 579, 580, 582, 583, 613, 616, 620, 629, 630, 633, 649, 650, 653, 659, 665

ש

שטפנשטי (tişneătefŞ) 260

שיפוט (Şipot) 139, 370, 484, 620

שרבאוצי (Şerbăuţi) 97

מפתח תמונות הקונטרסים

אחרי עמוד 32:

1. סוצ'בה – 1873; למטה: בית העיריה ב־1904
2&3. עדויות ארכיוניות לקיום ופעילות יהודים בסוצ'בה וסביבתה מאז המאה ה־15 ולאחריה
4. למעלה: מצעד צבאי ברחוב הראשי ־ 1890; למטה: הפרפקטורה בסוצ'בה – 1903
5. למעלה: המצודה – צֶ'טָטֶה; למטה: הכנסייה הארמנית באתר זמקה
6. למעלה: סוצ'בה 1898; באמצע: הרחוב הראשי במאה ה־19 ; למטה: סוצ'בה – מראה כללי
7. אנדרטה לזכר הגיבורים היהודים שנפלו במלחמת העולם הראשונה; למטה: דאס יידישע געסל
8. למעלה:היכל העיריה בסוצ'בה של ימינו; למעלה: מצודת זַמְקַה

אחרי עמוד 48:

1. למעלה: בית הספר התיכון שטֶפאן צֶ'ל מַרֶה; למטה: כנסיית דומיטרו הקדוש בסוצ'בה
2. למעלה: בית הכנסת חברה ג"ח; למטה: בית הכנסת חברה ג"ח – דלת הכניסה וארון הקודש
3. למעלה: הנהלת בית המדרש חברה ג"ח בשנת 1929; למטה: מימין – בית הכנסת ויז'ניץ; משמאל – בית הכנסת סדיגורה
4. למעלה: תעודת בגרות (1916) של אנה דלפן (לימים ויינר); למטה: הזמנה לחתונת מירל טננהויז ושמואל אוברווגר (1900)
5. למעלה: אשור על עמידה בבחינה לרבנות של אפרים וייסבוך1929; למטה: פרסומת בצורת מאפרה מהמאה ה־19
6. למעלה: די יידישע גאס בסוצ'בה; למטה: בית הספר התיכון היהודי – 1945

7. למעלה: תלמידים בבית הספר למסחר – 1936. מימין: עומדים – נחמיה קוסטינר, דוד בקל; יושבים – יצחק קוסטינר, יצחק קרצנר, שלמה צוויבל; למטה: יעקב ליינבורד וחבריו 1937. מימין: עומדים – נציו ברנשטיין, מוניו פליג, יעקב ליינבורד; יושב – פולדי קרן
8. למעלה: הרחוב היהודי – מבט נוסף; למטה: בית הקהילה בסוצ'בה

אחרי עמוד 64:

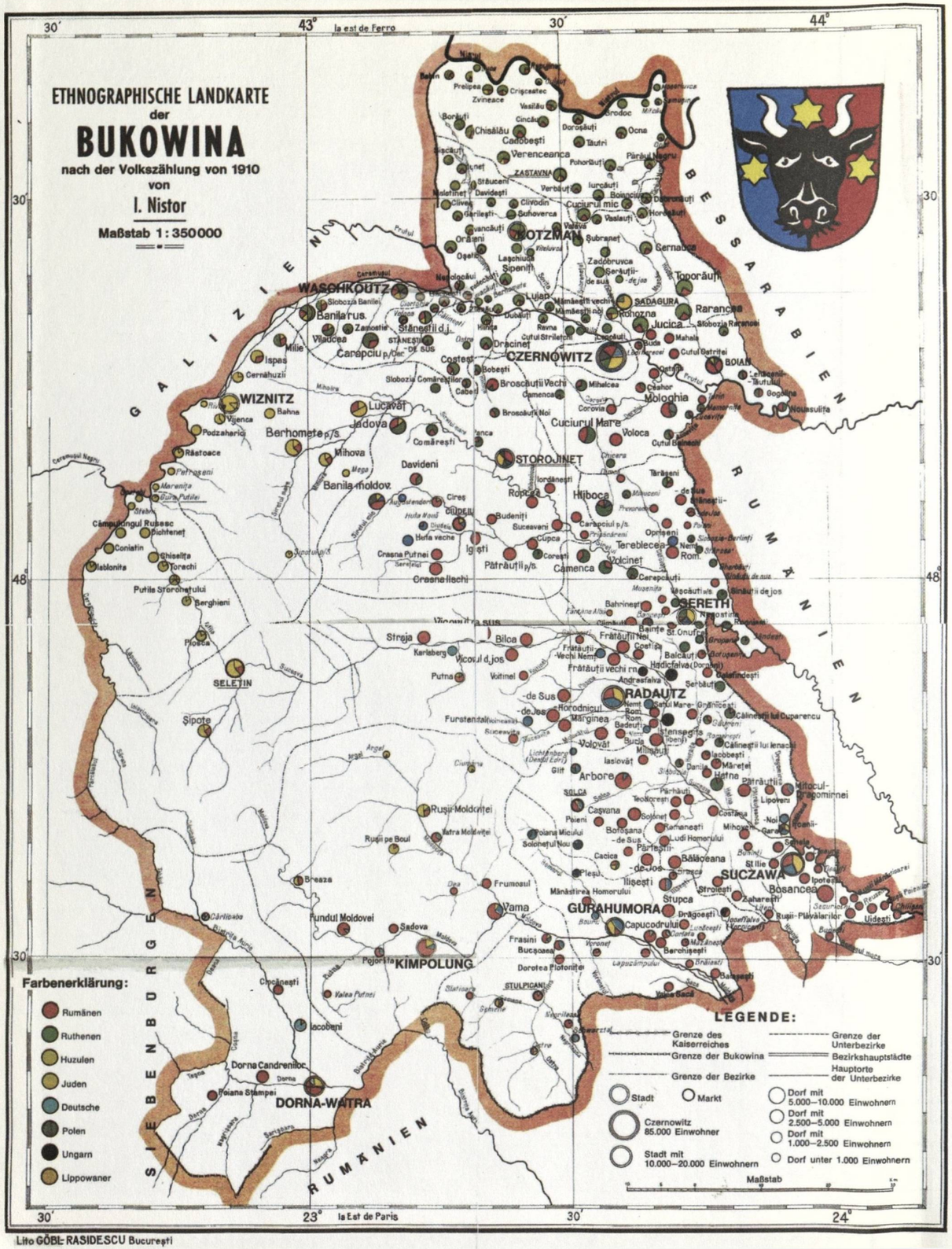
1. למעלה: מצבה על קבר סבון (Reines Juden Fett) RIF מגופות הנרצחים בשואה בבית העלמין בסוצ'בה; למטה: מצבות בבית העלמין הישן בסוצ'בה
2. למעלה: קבוצת צעירים לפני העלייה בשנת 1929. מימין: יושבים – ולוול פוקס, חיים וגנר, ישעיהו ולצר; למטה: נשיאות מפלגת איחוד
3. למעלה: האחים פרידל (יושב), זיגי וברל בוגן ובני המשפחה; למטה: תלמידות בית הספר בית יעקב 1938. מימין עומדות: שורה ראשונה – סלדינגר, גיטל רודיך, שלוים, סבינה פלץ, שלוים, צילי שטיין, פרידה נוימן; שורה שנייה – פורר, הוס, ?, סלי פלץ, רייזל שפירא (המורה), רלה שלוים, גיזה דרהופר. יושבות: גוטליב, בלומה קוסטינר, פרדריקה שאואר, קריינצה הילזנרד, חנה איצקוביץ'
4. למעלה: קבוצת צעירים בסוצ'בה בשנת 1939. מימין: ז'אן וגנר, ?, מניו פישלר, מוניו פליג, פולדי קרן, יוז'י ליינבורד, יעקב ליינבורד, ?. ; למטה: קבוצת צעירות בסוצ'בה בשנת 1954. מימין: עומדות – סילביה דיאמנט, פירי היבנר, וילמה פולקמן; יושבות – מרין נכגהר, סילביה רודנר, ?, בטי ליינבורד, מטה הורוביץ
5. למעלה: קיבוץ תנועת בני עקיבא ע"ש הרב הגר; למטה: חברות בני עקיבא מסוצ'בה במחנה קיץ של התנועה בדורנה
6. למעלה: יוצאי שוץ בקפריסין שעלו בפֶן־יורק; למטה: יידישער קולטורפרבַנד (יקו"פ). מימין: עומדים – שרצר, קלייר, איזיו רום, אסתר גליצר, הרש־לייב פוקס, מאיר אוזיאס, ?, אוזיאס פלנבוים; יושבים – קוקה בוגן, ?, ?, ?, ד"ר וולף שרף, רעיה בוגן.
7. למעלה: קבוצת כרמל (מקן "הנוער הציוני") במושבת הקיץ ב־1946. מימין: לקסי נויברגר, ז'קי שטרומינגר, מניו מיכאלוביץ, הודה טננהאוס, מרצל בקר, בובי היבנר; למטה: משה בקל ז"ל כחייל בבריגדה – בביקורו בסוציבה 1945
8. למעלה: משפחת מניאה – בחזרה מטרנסניסטריה; למטה: מרקו וז'אנטה מניאה

אחרי עמוד 80:

1. למעלה: בית משפחת ליינבורד בסוצ'בה לפני המלחמה; למטה: הפספורט ננסן של נחום ליינבורד
2. למעלה: מבט על העיר משרידי המבצר העתיק; למטה: האנדרטה של השליט שטפן הגדול
3. למעלה: טיול שורשים (2006) של יוצאי שוץ. מימין: חיים האס, שלמה פוקס, מאיר פלמון, אסתר קופלר, אמיתי פלמון, לאה מזור, עידית ראובני, יטי קוך, ברוך דויטש, כרמלה כץ, זהבה ארליך, רחל וואלאך, משה נדיר; למטה: אך מורפה לא השתנתה הרבה
4&5. מפה בת זמננו של האיזור מסוצ'בה עד טרנסניסטריה של פעם
6. מפת צפון־מערב רומניה כולל איזור בוקובינה והגבול עם ברית המועצות אחרי מלחמת העולם השניה
7. מחוז סוצ'בה בימינו
8. מפת סוצ'בה 2000

The Book of the Jews from Suceava (Shotz) and the Surrounding Communities

Edited and designed by:
Benzion Fuchs
and the Editorial Board:
Israel Huebner, Meir Kostiner, Yehuda Tennenhaus and Simcha Weissbuch

סוצ'בה – בירת מחוז בבוקובינה המעניינת, רבת השפות והתרבויות. הייתה זו עיר שלפני המלחמה והשואה מנתה כ־20,000 תושבים, ומספר היהודים נע בין שליש לרבע מהם. כיום זו עיר בת יותר מ־100,000 תושבים ונותר בה רק קומץ יהודים, שלבם וכוחם לא עמדו להם להיפרד מעברם. דא עקא, עבר כאוב ומטריד. אכן, חיהודים חיו בסוצ'בה והאזור מאז המאה ה־15, עמלו ותרמו להם מאונם ולשדם, אימצו תרבותם והחזירו להם שבעתיים. אך התברר שרק גרו שם, אורחים לא רצויים היו וביום פקודה גורשו ונרצחו ו/או נשדדו מרכושם. לא פלא שרבים חשו זאת מזמן והעדיפו לקרא למקום ולקהילה בשם שאומץ בעגה היהודית: "שוץ" – מלאת החכמה וההומור. קרוב למחצית מחברי הקהילה אבדו בשואה, בטרנסניסטריה או במקומות גירוש/השמדה אחרים. ספר זה בא לתאר את תולדות הקהילה ולהנציח את זיכרון הנספים, אך גם להביא את סיפוריהם של אלה שקמו מן האפר והעפר לתחייה אישית ולאומית מופלאה. קריאה מאלפת.

דאס שטעטל שוץ
Das Buch Schotz
The Shotz Book
Suceava Evreiască

Suceava – a town and county in Bucovina, the intriguing, multilingual and cosmopolitan province in north-western Romania. Of its ca. 20,000 inhabitants before WW2 and the Holocaust, 20-30% of them were Jews. It is a 100,000 strong city today, but with only a handful of Jews, who lacked the strength and will to part with their past. A very annoying, painful past, indeed. Jews lived in Suceava and its surroundings since the 15th century, doing and giving their best, adopting the local culture and returning much more of their own. Until it turned out that they merely dwelled there, they were just guests, undesired ones for that matter, and no wonder that many preferred to call their home and community by the yiddish name “Shotz”. When the chance came, they were expelled, robbed of what they owned and all but half of them murdered, in Transnistria and other camps or ghettos. This book comes to describe all that, to commemorate the dead and, not least, to relate the story of those who rose from the ashes and the dust, to build a new life and a new homeland. Interesting and instructive reading.

The book of the Jews from Suceava (Shotz)

and the surrounding Communities

